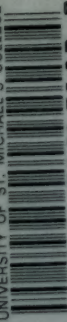
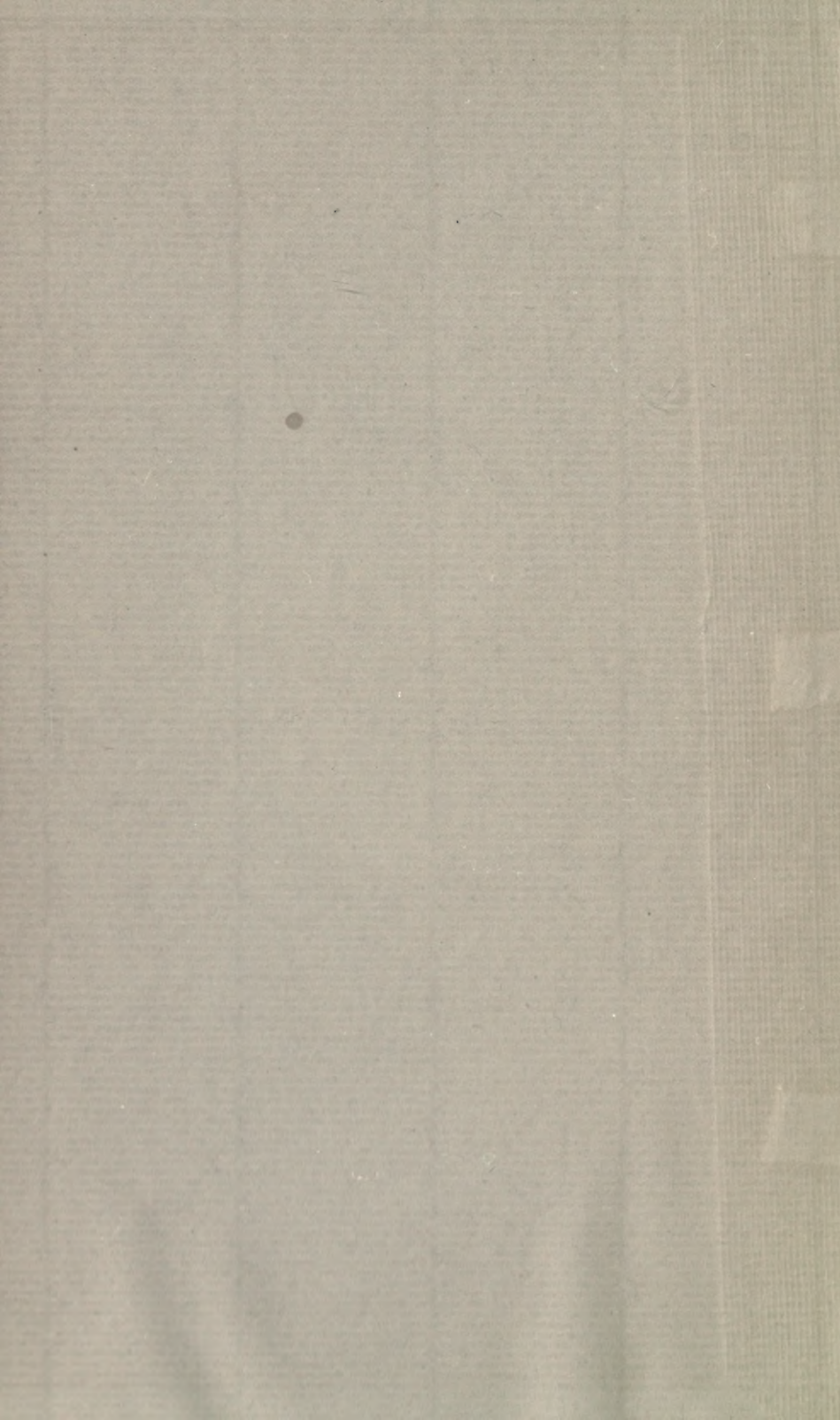

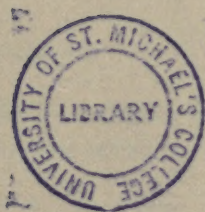
UNIVERSITY OF ST. MICHAEL'S COLLEGE

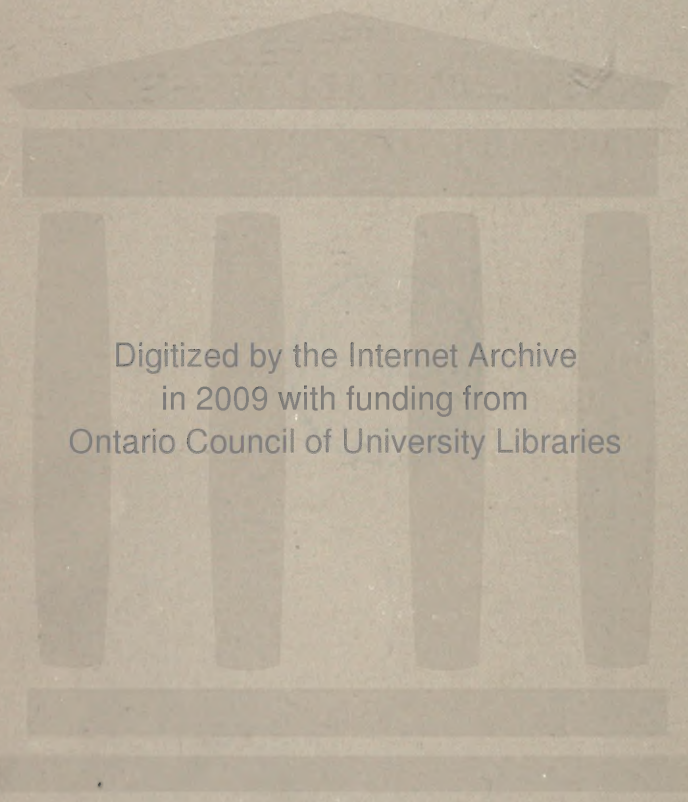

3 1761 01862183 9

Gerald B. Shelton

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
Ontario Council of University Libraries

IOANNIS SARESBERIENSIS
EPISCOPI CARNOTENSIS
POLICRATICI

SIVE

DE NVGIS CVRIALIVM
ET VESTIGIIS PHILOSOPHORVM
LIBRI VIII

RECOGNOVIT

ET PROLEGOMENIS, APPARATV CRITICO, COMMENTARIO,
INDICIBVS INSTRVXIT

CLEMENS C. I. WEBB, A.M.

COLLEGII BEATAE MARIAE MAGDALENAE APVD OXONIENSES SOCIVS

TOM. I

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
MCMIX

LONDINI ET NOVI EBORACI
APVD HENRICVM FROWDE

PRINTED IN ENGLAND.

REGISTRVM

EORVM QVAE IN HOC TOMO CONTINENTVR

PROLEGOMENA	PAG.
§ 1. De Policratici editione nostra	ix
§ 2. De Policratici codicibus manu scriptis	x
§ 3. De Policratici editionibus	xvii
§ 4. De ratione editionis nostrae	xxi
§ 5. De scriptoribus quibus usus est in Policratico scribendo Ioannes Saresberiensis	xxi
§ 6. De Policratici titulo; de operis apud homines medii aevi existimatione; de Enthetico in Policraticum	xlviii
 ENTHETICVS IN POLICRATICVM	 I
 PROLOGVS POLICRATICI	 12
 POLICRATICVS	
 LIBRI I	
Cap. 1. Quid maxime noceat fortunatis	18
2. Quid in studiis alienum	19
3. Distributio officiorum ex politica constitutione ueterum	20
4. De uenatica, et auctoribus et speciebus eius, et exercitio licito et illicito	21
5. De alea et usu et abusu illius	35
6. De musica et instrumentis et modis et fructu eorum	39
7. De dissimilitudine Augusti et Neronis	44
8. De histrionibus et mimis et praestigiatoribus	46
9. Vnde dicatur praestigium, et quis fuerit auctor eius	49
10. Qui sint magi, et unde dicantur	49
11. De speciebus magicae	50
12. Qui sint incantatores, arioli, aruspices, phycii, multi- uoli, imaginarii, coniectores, chiromantici, specu- larii, mathematici, salissatores, sortilegi, augures	50
13. De uariis ominibus	54

REGISTRVM

	PAG.
LIBRI II Prologus	65
Cap. 1. Omina uana esse, et res ex fide sua cuique respondere	65
2. Non contempndas esse omnino rerum naturalium significationes	68
3. Signorum alia esse uniuersalia, alia particularia; et quid significet geminatio solis	70
4. De signis quae praecesserunt excidium Ierosolimi- tanum nouissimum	71
5. Quanta fuerit calamitas obsessorum, et obstinatae malitiae quis fuerit finis, et quae pietas Titi	74
6. De Maria quae fame urgente comedit filium	79
7. De numero captiuorum et occisorum et peremptorum fame	81
8. De peregrinatione fidelium, quos sub ea tempestate seruauit Christus apud Pellam	82
9. Testimonium quod perhibet Iosephus Christo	83
10. De Vespasiano, qui claudum et cecum curasse legitur	83
11. Signa esse quae contra naturam fiunt	84
12. Nichil contra naturam, auctore Platone, qui naturam dicit Dei uoluntatem	85
13. Quia Deus signis suam praemunire dignatur creaturam	87
14. Quid signum, et de sompno	87
15. De speciebus somniorum, et causis, figuris, et significa- tionibus	88
16. Generalia quaedam de significationibus tam somniorum quam aliorum figuratum	94
17. Coniectoriā non esse sequendam	97
18. De fundamento mathematicae, et exercitio sensuum, et uiribus animae, et profectu rationis, et efficacia liberalium disciplinarum	101
19. De differentia mathematicae doctrinalis et mathesis reprobatae, et traditione mathematicorum et erro- ribus eorum	107
20. Quod prouidentia rerum naturam non perimit, neque series rerum immutat prouidentiam, et quod liberum arbitrium manet cum prouidentia	113
21. An possint a Deo sciri quae non sciuntur; et quod rerum mutabilitas ei nequaquam est infligenda; et quod idem est scientia, praescientia, dispositio, prouidentia, praedestinatio; et quod uera infinita sunt, ut numerus eorum non queat augeri uel minui; et quod prouidentia nullam necessitatem rebus inducit	115
22. Quod ex possibili non sequitur impossibile, et quid ex	

REGISTRVM

LIBRI II	Cap. 22	PAG.
	quod necessario consequatur nouit Altissimus, qui solus omnia potest	121
23.	Obiectio noui Stoici	132
24.	Quod mathematici temerarii sunt, indifferenter futura iudicio suo subicere praesumentes	133
25.	Quod argumentum a signo suo non est necessarium ; et de Ezechia, Acab, et Niniuitis ; et quod ea quae significantur mutari possunt	135
26.	Quod sententia Dei moueri potest, quod consilium Dei immutabile est, et uoluntas Dei <u>prima</u> omnium causa ; et quod mathesis uia dampnationis est	139
27.	De aruspibus, et chiromanticis et phitonicis, et Saulis deiectione	143
28.	De speculariis, et quod maligni spiritus interdum futura praenoscent et subtilitate naturae et longa experientia temporis et reuelatione superiorum potestatum, et quod saepe decipiunt aut decipientes aut decepti, et quod specularios mala indubitata sequuntur	161
29.	De phisicis theoreticis et practicis	166
LIBRI III Prologus		170
Cap. 1.	Quid salus uniuersalis et publica	171
2.	Quae sit prima contemplatio hominis sapientiam affectantis, et quis sit fructus speculationis huius	174
3.	Quod superbia radix malorum est, et concupiscentia lepra generalis, quae omnes inficit	175
4.	Quid adulator, assentator, et palpo ; et quod eis nichil perniciosius	177
5.	De cautela adulatorum, et fraude multiplici, et comi- tibus adulationis, et sequela	180
6.	Quod adultores multiplicati sunt super numerum, et a praeclaris domibus honestos et dissimiles sui expellunt	184
7.	Fraudem adulatorum in initio uitandam, et quod muneribus aut obsequiorum difficultate ualidissime procedit	187
8.	De mundana comedia uel tragedia	190
9.	Quod mundus suos habet Elisios, et eadem fides est nostri temporis et praecedentium patrum, et uirtutis cultores inspectores sunt theatri huius	196
10.	Quod sibi personae coaptantur, et depreciantur dissociatae ; et de Cleopatra, Augusto, et Scipione ;	

REGISTRVM

LIBRI III	Cap. 10	PAG.
	et quod Romani uanitati dediti sunt; et quis sit adulatoriae finis	199
	11. De munusculariis et promissariis, et quod promittere non expediat ad uirtutem	205
	12. De rationalibus et secretariis diuitum; et quod amicitia non nisi in bonis est, et quod diues familiarem potius exprimat quam amicum, et, licet familiaritas diuitum utilis uideatur, saepe periculosa est; et quod innocenter uiuendum est	209
	13. Quia uendicari possunt quae sunt adulationibus acquisita; et de lenonibus et mollibus et pena eorum; et quod pudicitia auferri non potest uolenter, nisi mens ipsa consentiat	216
	14. Adulatores puniendos esse, tamquam hostes deorum et hominum, et ueritatem gratanter amplectendam, et patientiam custodiendam, tam rationibus quam exemplis maiorum	221
	15. Quod ei dumtaxat licet adulari, quem licet occidere; et quod tyrannus publicus hostis est	232
LIBRI IV Prologus		234
Cap. 1. De differentia principis et tyranni, et quid sit princeps		235
	2. Quid lex; et quod princeps, licet sit legis nexibus absolutus, legis tamen seruus est et aequitatis, geritque personam publicam, et innocenter sanguinem fundit	237
	3. Quod princeps minister est sacerdotum et minor eis; et quid sit ministerium principatus fideliter gerere	239
	4. Quod diuinae legis auctoritate constat principem legi iustitiae esse subiectum	244
	5. Quod principem castum esse oportet, et auaritiam declinare	247
	6. Quod debet legem Dei habere prae mente et oculis semper, et peritus esse in litteris, et litteratorum agi consiliis	250
	7. Quod timorem Dei doceri debet, et humilis esse, et sic seruare humilitatem quod auctoritas principis non minuatur; et quod praeceptorum alia mobilia, alia immobilia	257
	8. De moderatione iustitiae et clementiae principis, quae debent in eo ad utilitatem rei publicae contemperari	262
	9. Quid sit declinare ad dexteram uel sinistram, quod princeps prohibetur	266

REGISTRVM

LIBRI IV	PAG.
10. Quid utilitatis de cultu iustitiae principes consequantur	267
11. Quae sit alia merces principum	269
12. Ex quibus causis transferantur principatus et regna .	276
LIBRI V Prologus	
Cap. 1. Epistola Plutarchi instruētis Traianum	281
2. Quid res publica secundum Plutarcum, et quid uicem animae in ipsa obtineat aut membrorum	282
3. Quae praecipue uersentur in intentione Plutarchi; et de reuerentia exhibenda Deo et rebus sacris	284
4. De reuerentia personarum et rerum, et quot modis persona sit uenerabilis	289
5. Quae pena immineat his qui ministris ecclesiae locorumque uenerabilium iniurias inferunt; et de priuilegiis locorum uenerabilium; et quod absolutio nec per uim extorqueri nec surripi potest per fraudem	296
6. De principe qui caput est rei publicae, et electione eius, et priuilegiis, et praemio uirtutis et culpae; et quod beatum Iob debeat imitari; et de uirtutibus beati Iob	298
7. Quae mala uel bona subiectis proueniant de moribus principum; quod et aliquorum strategematicis roboratur exemplis	307
8. Quare Traianus uideatur omnibus praefendus	315
9. De his qui in re publica obtinent locum cordis; et quod iniqui arcendi sunt a consiliis potestatum; et de timore Dei, et sapientia, et philosophia	318
10. De lateribus potestatum, quorum necessitas explenda est, malitia reprimenda	323
11. De oculis auribus et lingua potestatum, et de officio praesidis, et quod iudicem oportet habere iuris et aequi notitiam, uoluntatem boni, et potestatem exequendi, et quod iuramento debet esse legibus alligatus et a sordibus munerum alienus	330
12. De sacramento iudicum, et collatione Pitagorae et Alexandri, et in quibus rebus gratiam partibus possit facere iudex, et de quaestionibus captiosis .	334
13. Quomodo iudicium debeat ordinari, et de conceptione sacramenti calumpniae, quod ex necessitate praestant actor et reus, et quid immineat illi qui iuramentum subire detrectat, et de sacramento	

REGISTRVM

LIBRI V Cap. 13	PAG.
aduocatorum, et pena calumniatorum siue praeuari- cantium aut tergiuersantium	339
14. De ratione instrumentorum	342
15. Quae pertineant ad religionem proconsulum, praesidum, et ordinariorum iudicum, et quatenus exenia pro- tendi liceat; et de Cicerone, Bernardo, Martino, Gaufrido Carnotensi	344
16. De crimine repetundarum, quo tenentur et praesides et iudices qui aliquid omnino accipiunt propter eas res quae sibi sunt ex officio faciendae; et de Samuele, qui docet iuge sacrificium esse debere in domo iudicis, quae seipsam oblatione iustitiae et bonorum operum exhibet templum Dei	349
17. Pecuniam contempndam esse pro sapientia; quod etiam ueterum philosophorum probatur exemplis	358

PROLEGOMENA

§ I.

HABES in manibus, lector beneuole, Ioannis Saresberien-
sis *Policraticum* ad fidem optimorum manu scriptorum
codicum recognitum et commentario illustratum qui littera-
rum antiquiorum studiosis facilius ostendat quibus ex
fontibus deducta sit hominis omnium aetatis suae doctis-
simi uaria et multiplex eruditio. Abhinc iam sedecim
annis coram Societate Aristotelica quam uocant apud
Londinenses ad studia philosophica promouenda fundata
de Ioanne disserturus¹ animo proposui et *Policratici* et
Metalogici nouam editionem in lucem dare; quod tamen ne
ex parte quidem perfecissem, nisi me auctoritate consilio
doctrina adiuuisset uir clarissimus Ingram Bywater, Linguae
Graecae in Vniuersitate Oxoniensi nuperrime Professor
Regius. Neque huic modo sed etiam Reginaldo Lane
Poole, rerum medii quod uocant aevi si quis alius perito,
qui ipse de Ioannis uita et scriptis optime bis tractauit²,
Henrico Austin Wilson, Cuthberto Hamilton Turner,
Christophoro Cookson, Latinitatis nostrae castigatori ami-
cissimo, sociis meis in collegio B. Mariae Magdalenae apud
Oxonienses, insuper aliis quorum nomina referre longum
est, gratias et debeo et habeo maximas. Neque tacendum
est de Preli Clarendoniani Delegatorum insigni patientia,
qui mihi in opere, quod quarto abhinc anno absoluere
debueram, diu moranti benignissime ignouerunt, de ipso-
rum typographorum cura et sollertia, de bibliothecarum
quibus usus sum curatorum beneuolentia, praesertim

¹ *Proceedings of the Aristotelian Society*, II. 2. ii, Lond., 1893, pp. 91
seqq.

² *Illustrations of the Hist. of Mediaeval Thought*, Lond., 1884, pp. 201
seqq.: *Dict. of Nat. Biog.*, xxix, pp. 439 seqq.

PROLEGOMENA

egregii uiri Caroli W. Moule, in Collegio Corporis Christi apud Cantabrigienses bibliothecarii, cuius in me fauore patuit liberrimus ad *Policratici* codicem Cantuariensem¹ accessus. Confiteor me in initio operis rei criticae et palaeographicae quam uocant artis paene omnino inexpertum editoris partes temere suscepisse; quae quomodo agenda sint an inter agendum discere incipiam, uideant ii qui librum legere dignentur.

§ 2.

Venio ad codicum quos ad textum recognoscendum adhibui descriptionem et ad demonstrationem siglorum quibus eos designaui.

C (Cantuariensis) = cod. Coll. Corporis Christi apud Cantabrigienses 46. Saeculo xiii tribuit Iac. Nasmith in catalogo a. 1777 edito, sed eum et saeculi xii esse et e bibliotheca Ecclesiae Christi apud Cantuarienses prouenisse atque eundem esse qui inter libros S. Thomae archiepiscopi reputatur in catalogo antiquo auctoritate Henrici de Estria istius Ecclesiae ab a. 1284 usque ad a. 1331 Prioris confecto, abhinc annis decem uidit v. cl. Montacutus Rhodes James Coll. Regalis apud Cantabrigienses tunc socius hodie autem Praepositus, qui rem ita se habere cum comperisset, mihi qua beneuolentia erga litterarum studiosos est protinus significauit. Librum descripsit idem; v. *The Sources of Archbishop Parker's Collection of MSS. at Corpus Christi College, Cambridge, Cantab.* 1899, pp. 5, 22; cf. *The Ancient Libraries of Canterbury and Dover, Cantab.* 1903, pp. xlii, 85, 158, 510. Membranaceus est codex in folio continens *Policraticum* et *Metalogicum*. In fol. i legitur *Die. secunda D. ii G. x* (i.e. *demonstracione secunda, distinctione secunda, gradu decimo*) *policraticus iohannis de sarisberie. Item metalogicon eiusdem. Sci. Thome archiepiscopi* (erasa sunt haec tria uocabula). Indicem ordine alphabetico instructum addidit manus saeculi xv. Librum Collegio C. C. Cantab. dedit Matthaeus Parker archiepiscopus Cantua-

¹ Vide § 2 infra.

PROLEGOMENA

riensis. Hic codex libri S. Thomae dum cancellarius est dicati cum inter S. Thomae libros inuentus sit, vix dubium esse potest quin ipsum illud sit exemplar quod patrono suo dono dederit Ioannes. Explicit *Policraticus* in fol. 183.

B (de Bello) = Bodl. MS. Lat. misc. c. 16. Membranaceus est codex in folio. Folia 170 habet. Continet *Policraticum* totum qui desinit in fol. 136, et *Metalogicum* usque ad iv 36 *ut autem a plato[nis]*. In fol. 1 inscribitur *Liber Sci. Martini de Bello ex Dono Domini Ricardi Abbatis* (qui obiit a. 1235). Descriptus est a F. Madan, *Summary Catalogue of Western MSS. in the Bodleian Library* 32708. Odonem Ioannis Saresberiensis amicum, qui ex monacho Cantuariensi abbas de Bello a. 1175 factus a. 1200 mortem obiit, codicem hunc scripsisse, quod temere suspicatur catalogi librorum e bibliotheca Phillippiana Jun. 9 a. 1899 uenditorum conditor, nihil est quod ad nobis persuadendum sufficiat. Emerunt a. 1899, me auctore pretioque ex parte ab amicis meis collato, Bibliothecae Bodleianae curatores. Rarissime inter se dissident codd. C et B. B non contuli nisi forte aut discrepabant ceteri codices aut ipse de uera lectione dubitabam.

A (S. Albani) = Mus. Brit. MS. Reg. 13 D. iv. Membranaceus est codex in folio. Folia 219 habet, quae continent *Policraticum* 1-161, *Metalogicum* 161-208, *Entheticum* 210-219. In fol. 1 legimus: *Hunc librum fecit dominus Symon abbas Sco. Albano, quem qui ei abstulerit aut fraudem commiserit aut titulum deleuerit uel corruperit, anathema sit.* Addidit manus saeculi xiv: *Policraticon, Metalogicon, Enteticus Iohannis Sarisberiensis. Hunc librum uenditum domino Ricardo de Bury Episcopo Dunelm. emit Michael Abbas Sci. Albani ab executoribus predicti Episcopi Anno Dni millesimo ccc^{mo} xlv^{to} circa purificationem beate uirginis* (i. e. Feb. 2, 1346). Symonem, qui ex Priore ecclesiae S. Albani Abbas a. 1167 factus a. 1188 mortem obiit, S. Thomae Cantuariensis amicum fuisse et eius partium studiosum constat ex Matthaei Parisiensis *Chronicis Maioribus* s. a. 1170 (ed. Luard ii,

PROLEGOMENA

pp. 278, 279) et *Gestis Abbatum S. Albani* (ed. Riley i, pp. 184 seqq.). De scriptoribus ad librorum copiam prae-
parandam ab eodem in monasterio suo sustentatis uide
quae refert Matthaeus Parisiensis in *Gestis Abbatum*
(p. 192). Michael de Mentmore abbas S. Albani fuit ab
a. 1335 usque ad a. 1349. Vide Walsinghamium in *Gestis*
Abbatum S. Albani (ed. Riley ii, pp. 299–371); de fauore
eius in scholasticos et studentes sunt quaedam ibidem
(pp. 302, 305, 306). Ricardus de Bury, Episcopus Dunel-
mensis mortem obiit Apr. 14 a. 1345. *Policraticum* citat
Episcopus ille litterarum amantissimus (aut, si mauis, sub
nomine eius Robertus Holcot) in libro qui *Philobiblon*
inscribitur c. 14 § 190, et sex uersiculos ex *Enthetico in*
Policraticum, tacito auctoris nomine, in c. 15 § 194 tran-
scripsit.

S (Suessionensis) = Suess. Bibl. Publ. cod. MS. 24 (26).
Membranaceus est codex saec. xii in 4to. Descriptus est in
Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Pu-
bliques de France, Départements, iii, pp. 78, 79. Folia 346
habet. In fol. 1 scripta sunt manu saeculi xii epitaphia
quaedam uirorum doctorum, quae subiungam. 1. (de An-
selmo siue Ansello Laudunensi) *Dormit in hoc tumulo*
celeberrimus ille magister Ansellus, cui per diffusi climata
mundi Vndique noticiam contraxit et undique laudem.
Sana fides, doctrina frequens, reuerentia morum, Splendida
uita, manus diffundens, actio cauta, Sermo placens, censura
uigens, correctio dulcis, Consilium sapiens, mens sobria pro-
uida clemens; Sed quas larga dei conguessit gratia dotes
Idibus inuisis dissoluit inuisus ater. Qua uiuens uiguit
comitetur gratia functum. (v. Bulaci *Hist. Vniu. Paris.*
i. 560, *Gall. Christ.* ix. 560 de decanis Laudunensibus; *Hist.*
litt. de la France x. 179; Hildeberti Cenomanensis *Opp.* ed.
Beaugendre, p. 1321, Migne, *P. L.* clxxi. 1393; Hauréau, *Les*
mélanges poétiques d'Hildebert pp. 19 seqq. Olim Lauduni
in ecclesia S. Vincentii tumulo Anselmi inscriptam exstabat.)
2. (de Radulfo Laudunensi, Anselmi fratre) *Appositus patri-*
budormit cum fratre radulfus, Eggregius doctor, doctrinam

PROLEGOMENA

moribus ornans, Gloria cleri, prece salutis, mitis ad omnes, Sol patrie, decus ecclesie, lux fusa per orbem, Forma boni, fratrisque sui non moribus impar. Sed quas contulerat diffundens gratia laudes Subtrahis o iuli post idus luce sequenti. Suscipiant tantos celestia gaudia fratres. 3. (de Abailardo) *Est satis in titulo, petrus hic iacet abailardus. Pars aliis in parte latet; mirabile dictu Huic soli patuit scibile quicquid erat.* 4. (de Petro Comestore) *Petrus eram quem petra tegit, dictusque comestor Nunc comedo; docui uiuus nec cesso docere Mortuus ut discat qui me uidet incineratum: Quod sumus ille fuit erimus quandoque quod hic est* (Etiam tumulo in ecclesia S. Victoris inscriptum olim exstabat; v. Bulaei *Hist. Vniu. Paris.* ii. 765).

5. *Hunc unum fecit natura scientia proles, Quadruplici studio quatuor unus erat Paulus, aristotiles, plato, tullius unicus unus, Cui laus summa fuit sed probitate minor; Nam sua prosperitas, sensus, facundia fastum, Fraudem, garritum iussit abesse procul; Et sua mens, manus, os, prudens, prelargata, disertum Sensu, re, uerbo consulere bonis. Considat huic igitur mens, dextera, lingua bonorum, Mens gemitu, dono dextera, lingua prece. Trans hominem citraque deum, plus hoc minus illo, Nescio quis neuter inter utrumque fuit. Post epitaphia eadem manu adscriptum fuerat nomen possessoris: Liber iste est magistri . . . [nomen ipsum erasum est], quem qui furatus fuerit uel abstulerit uel fraudem fecerit quominus ipsum habeat aut titulum istum deleuerit anathema sit. Eadem in fol. 346 dicit exstare catalogus supra laudatus. In fol. 2 manu longe recentiore: Ioannis Salesberiensis Episcopi Carnotensis ad D. Thomam Cantuariensem Polycraticon Libri octo De nugis curialium et uestigiis Philosophorum. Tum manu saec. xvi: Ce liure icy est de grande estime manuscript de L'auteur mesme qui l'a dedié a St Thomas euesque de Catorbie martyr et je l'ay acheté par hazard uingt pistolles et par conséquent je ueux comme entends que mes enfans le gardent soigneusement. Iac. Cornuty. Tum manu saec. xvii: Hunc librum emi pro bibliotheca*

PROLEGOMENA

*Praemonstratensi Libris undecim a Mro. Ludouico Gou-
tier bibliopola Parisiensi. Sexta die martii an. 1661.* Suppresso monasterio Praemonstratensi in bibliothecam Suessionensem publicam translati sunt codices in eius bibliotheca inuenti. In fol. 3 manu saeculi xv (quae eadem etiam in fol. 346 scripsit): *Laurencius Surreau in utroque iure licenciatus de hac ciuitate oriundus Canonicus rothomagensis dedit et legauit in suo testamento huic uenerabili ecclesie senonensi hunc librum talibus adiecit (? adiectis) condicionibus quod in hac libraria perpetuo quamdiu durabit manebit incathenatus nec poterit uendi aut quouismodo alienari nec prestari aut extra librariam poni nisi in eminenti periculo et pro maiori securitate. Orate pro eo ut celestibus ac perpetuis fruatur gaudiis.* Desinit *Policraticus* in fol. 322. In eodem folio manu saeculi xiv adscripti sunt uersiculi quos in Appendice II edidi. Eadem manus, nisi fallor, in margine codicis nomen Catulli Parmensis (de quo uide § 5 infra) aliorumque auctorum addidit. Sequitur usque ad fol. 339 index et capitulorum tabula, alter manu saeculi xiii, altera ut uidetur manu saeculi xiv. Codicem S totum contuli, partim in bibliotheca ipsa Suessionensi, ubi me non semel comiter excepit dominus Judas curator optimus, partim in bibliotheca Bodleiana, quo eum mittere ut inspicerem bis uoluerunt uiri egregii Rei Publicae Francogallicae administratores, quibus propter tantam beneficentiam gratias debitas referre iuuat; nec minoris aestimo beneuolentiam cuius interuentu liberalitatem illam experiri mihi contigit, eorum scilicet quibus apud nos rerum exterarum data est procuratio.

M (Malmesburiensis) = Bodl. cod. MS. Barlow 6. Membranaceus est codex saec. xii in 4to; folia 209 habet. Litteris initialibus nitide illuminatis et auratis gaudet. *Policraticum* continet. In fol. 209: *Explicit Policraticus per Salomonem sub Abbate Roberto II*: i. e. Roberto de Meleduno, qui abbas Malmesburiensis a. 1187 constitutus a. 1205 supremum diem obiit. In folio codici praefixo hac

PROLEGOMENA

subscriptione significari Robertum monasterii S. Michaelis Abbatem perperam notauit Thomas Barlow Episcopus Lincolnensis, qui hunc librum (ut in folio 1 ipse memorauit) dum Coll. Reginae apud Oxonienses est socius, emit, postea autem bibliothecae Bodleianae, cui ab a. 1652 usque ad a. 1660 praefuerat, cum aliis testamento legauit. In *Regist. Malmesbur.* cap. 137 (edd. Brewer et Martin i, p. 461), inter testes cuiusdam donationis a conuentu Malmesburiensi sub praedicto Roberto a. 1193 factae, Salomonem *qui cartam scripsit* inuenias; cf. etiam cap. 132, p. 458. Eodem folio 209 manu saeculi xv: *Richardus Ramsaeus possidet*. Tum alia manu, eiusdem tamen saeculi: *In hoc uolumine continetur liber qui dicitur pollicraticon quem composuit Iohannes Sar. qui olim fuit cum [sancto, at uocabulum erasum est] thoma Cant. Epo.* Addidit manus saeculi xv, recentior tamen, ut uidetur: *Et postea fuit Epus. Carnotensis in Francia. Et ideo a pluribus sic allegatur: Carnotensis in suo policraticon sic dicit tali libro uel taliter et tali libro.* Fol. 209 b inuenias (si librum inuertere uelis) manu saeculi xvi *Wylllyam Fittz.* In fol. 1. *Αἰὲν ἀπιστεύειν*, quod libris suis inscribere solebat Thomas Barlow, de quo supra. Hunc codicem totum contuli.

Cyr. (Cyrecestrensis) = Bodl. cod. MS. Barlow 48. Membranaceus est codex saec. xiii ineuntis; folia 141 habet. Haec in fol. 1 circa a. 1300 exarata sunt: *Liber ecclie. sce. marie de Cyrecestr. Hec continentur in isto uolumine. Policraticus Iohannis Sar. diuisus in viii libros. Item explanacio quorundam uerborum extraneorum. Item opusculum Probe uxoris Aldelphi ad testimonium ueteris et noui testamenti uersifice compositum.* Desinit *Policraticus* in fol. 137. Incipit *Explanatio* in fol. 138. Desideratur *opusculum Probae*, de quo uide Isidorum in *Etymol.* i. 39 § 26 (Migne, *P. L.* lxxxii. 121); exstat liber ipse in Migne, *P. L.* xix. 801 seqq. Tegumento codicis interiori haec manu saec. xvii Cambrice inscripta sunt *Robert ap powell ap rychar d ap ll.* (= *Uwellyn*) *or plwyth lantowny in comit. Herford.* i. e. Robertus Powelli filius,

PROLEGOMENA

Ricardi nepos, Leolini abnepos, ex parochia Lantoniae in comitatu Herefordensi; quae tamen Lantonia hodie in comitatu Monumetensi reputatur. Ex litteris initialibus pulvere coloratis nonnullas excidit nescio quis homo sceleratus. Hunc codicem, qui cum Malmesburiensi fere omnino conuenit, tantum ad paucos locos contuli.

P (Pontiniacus) = Schol. Med. Montepessulanae cod. MS. 60. Membranaceus saec. xii aut potius saec. xiii ineuntis est codex in folio. Descriptus est in *Catalogue Général des MSS. des Bibl. Publ., des Dép.* tomi i, a. 1849 editi, p. 309. *Policraticum sine Enthetico in Policraticum* continet. Librorum post I, II longe recentior nec omnium eadem scriptura esse uidetur. In fine: *Liber sce. marie pontiniaci. Finito libro reddantur iura magistro.* Hunc usque ad finem libri II in bibliotheca Schol. Med. Montepessulanae contuli et codici Suessionensi cum alias tum etiam quoad nomina auctorum (inter quos est Catulus Parmensis, de quo in § 5 infra) quae in margine adscripta sunt, simillimum esse inueni.

Manent codices duo quos inspexi tantum, sed nusquam in apparatu critico conficiendo adhibui:—

Brit. Mus. Reg. 12 F. viii codex saec. xiii ineuntis. Manu eiusdem saeculi, recentiore tamen, post libri III capitulorum indicem: *Liber de claustro roffensi per Ierardum monachum.* Capitula Libri I aliter quam ceteri quos inspexi codices disposita habet.

Bibliothecae regiae Monacensis codex Lat. 631 membranaceus in quarto, saeculis xii-xiv scriptus. Liber olim fuit H. Schedelii ciuis Nurembergensis qui obiit a. 1485 (v. Voss. *de Hist. Lat.* iii. 6 in ed. *Opp.* Amstelod. 1699 t. iv, p. 178; Doppelmayer, *Hist. Nachr. von den Nürnberghischen Künstlern* Nuremb. 1730, p. 181 n.; Zedler, *Vniv. Lex.* xxxiv. 1061 seq.). In bibliothecam tunc ducalem, hodie autem regiam, a. 1618 migravit. Huius folia 34-61 excerpta ex *Policratico* manu saeculi xiii, ni fallor, exarata exhibent. *Policraticum* uelle dicere de pluralitate iudiciorum opinatur excerptor. Catulum Parmensem (de quo

PROLEGOMENA

infra in § 5) historiae de Chilone i 5 narratae auctorem citat. Cf. *Catalog. codd. latinorum bibl. reg. Monacensis* Monac. a. 1892 editi t. i p. 164.

§ 3.

Prodierunt *Policratici* editiones septem :

(a) Editio princeps sine anno uel loco uel typographi nomine indicato in folio prodiit; ex M. de la S. Santander (*Bibliogr. du XVe siècle* 1210 t. iii p. 340) sententia, cui assentiunt F. A. Ebert (*Allgem. Bibliogr. Lex.* 10816 t. i pp. 884, 885) L. Hain (*Repert. Bibliogr.* *9430, t. ii p. 162) et C. Schaarschmidt (*Ioh. Saresb.* p. 283), Bruxellis apud Fratres Vitae Communis (de quorum typographia cf. Santand. op. supra cit. i pp. 356 seqq.) circa a. 1476 impressa est. Huius editionis exemplar penes me habeo, quod olim ex libris fuit Tobiae Matthew Episcopi Dunelmensis (qui postea Archiepiscopus Eboracensis a. 1628 supremum diem obiit), et a J. Faulkner, 4 Queen Street, Little Tower Hill in saec. xix pulcre sed non sine marginum deminutione ligatum est. In editione principe post ad lectorem pauca fol. 1 uerso de uita scriptisque Ioannis sequitur primum foll. 2-31 index ordine alphabetico instructus, tum *Entheticus Iohannis episcopi Carnotensis ad policraticon*, denique ipse *Policraticus*, qui in fol. 38 incipit. Ad calcem *Policratici* fol. 247 *Finit opus preclarum de nugis curialium et uestigijs philosophorum cuius iohannes salesberiensis actor fuit*. Restant folia tria quae implet carmen de membris corporis aduersus stomachum conspirantibus, ut locum *Policr.* vi 24 illustraret adhibitum. Hoc carmen, quanquam ipsius Ioannis esse non profitetur, tamen inter eius opera edidit J. Giles in ed. i, de qua infra.

(b) Paris. 1513 in 4to. In fronte *Policratici Contenta. Festiuum opus: et omni statui delectabile lectu: quod intitulatur Policraticum De nugis curialium et uestigijs philosophorum Ioannis Salesberiensis doctissimi uiri: exemplar unde excusum est emendatissimum et annotationibus marginalibus adiutum: prestante et emissionem*

PROLEGOMENA

procurante grauissimo doctissimoque patre Confessore regio . . . Venale in uico Sancti Iacobi in Sole aureo: et in Lilio aureo apud beniuolos mercatores magistrum Bertholdum Rembolt: et Ioannem Paruum. Quae de Confessore regio dicuntur, intellegenda sunt de Guillelmo Paruo siue Petit, quem uocat Claude de Seyssel, *Hist. de Louys XII*, Par. 1615 p. 293, *Maistre Guillaume Parui, homme de bonne vie et de profonde science*, et cui idem erat nomen quod etiam huius editionis typographo alteri; v. Schaarschmidtium, *Ioh. Sar.* p. 285. Is regum Ludouici XII et Francisci I confessor fuit; a. 1519 episcopus Trecensis factus, a. 1527 ad sedem Siluanectensem translatus, a. 1536 supremum diem obiit; v. *Gall. Christ.* x. 1441 seq., xii. 516 seq., Zedler, *Vniu. Lex.* xxvii. 1082 seq. Eadem de uita scriptisque Ioannis Saresberiensis habet editio Parisiensis quae editio princeps, addito tamen paragrapho ex I. Trithemii abbatis Spanhemensis *Catal. Script. Eccles. lxxvii.* Sequuntur *Entheticus Iohannis episcopi Carnotensis In policraticon*, ipse *Policraticus*, carmen de membris conspirantibus cum eadem atque in ed. pr. superscriptione, contentorum tabula, index ordine alphabetico instructus. In fol. 232 recto: *Finit opus preclarum Policratici De nugis curialium et uestigiis philosophorum: cuius Ioannes Salesberiensis actor fuit. In Sole aureo uici sancti Iacobi, Impressum Parrhisius opera et expensis magistri Bertholdi Rembolt et Ioannis parui. Anno domini MDXIII. Die uero xxv Maii.* Ab editionis principis textu rarissime discrepat.

(c) Eodem anno prodiit Lugduni in octauo editio praecedente melior. In fronte: *Iohannis saresberiensis Policraticus de nugis curialium et uestigiis philosophorum in octo partiales diuisus libros: cum eorundem tabulis in operis exordio dispositis.* Sic in exemplari meo; in exemplari Bodleiano *Iohannis etc.* ut in meo usque ad *philosophorum*; tum uero *continens libros octo*; statim sequitur *materiarum in libris tractatarum breuis enumeratio.* Pp. 3-14 tabula contentorum. Pp. 15-23 *Entheticus in Policraticum sine titulo.* Tum *Policraticus* ipse in foll. 375

PROLEGOMENA

contentus. Ad calcem *Policratici* in fol. 375: *Iohannis saresberiensis policraticus de nugis curialium et uestigiis philosophorum in octo partitus libros partiales: finitur. Curauit imprimi honestus uir Constantinus Fradin bibliopola. Anno domini Mccccc et xiii. Extrema manus apposita fuit eodem anno xvi Kalendas Maii. Lectiones uarias in margine huius libri adscriptas pace Schaarschmidtii (Ioh. Sar. p. 285) raro probandas esse dixerim.*

(d) Anno 1595 Lugd. Batau. prodiit editio noua: *Ioannis Saresberiensis Policraticus Siue De nugis Curialium et uestigiis Philosophorum Libri Octo. Lugduni Batauorum Ex officina Plantiniana Apud Franciscum Raphelengium MDXCV.* Hanc ex collatione ed. Lugdunensis a. 1513 cum ceteris duobus antiquioribus ortam esse innuere uidetur epistola H. L. B. ad Conradum Withmarum Ostfrisiae Praesidem dedicatoria. Post epistolam sequuntur I. Tritheimii (qui hic Tritthenemius uocatur) de Ioanne Saresberienensi testimonium; *Autor ad opus suum* (i.e. *Entheticus ad Policraticum*); testimonium Iusti Lipsii ad Tac. Ann. xii; *Policraticus* ipse; ad extremum indices duo, alter auctorum, alter rerum et uerborum.

(e) Anno 1639 editus est *Ioannis Saresberiensis Policraticus, siue De nugis Curialium, et uestigiis Philosophorum, Libri Octo. Accedit huic editioni eiusdem Metalogicus Cum Indice copiosissimo. Lugduni Batauorum, Ex Officina Ioannis Maire MDCXXXIX.* Hanc editionem Salmasio dedicauit Ioannes Maire. In *Policratico* editionem Raphelengiorum (quam *d* uocauimus) secutus est; *Metalogicus* autem e codice manuscripto Academiae Cantabrigiensis. Editio altera priore (i.e. *Metalogici* ed. pr. Par. 1610 impressa) accuratior et emendatior est.

(f) Iterum excusa est uel saltem prodiit haec editio Amstelod. 1664. Haec impressio non nisi e Schaarschmidtii loco infra citato mihi nota est.

(g) A. 1622 in *Bibliotheca Patrum* Colon. t. xv, pp. 339 seqq. prodierunt ex editione a. 1595 *Policraticus* et ex editione I. Massoni, Par. 1611 *Epistolae*.

PROLEGOMENA

(h) A. 1677 in *Bibliotheca Patrum* Lugd. t. xxiii, pp. 242 seqq. prodierunt secundum editionem praecedentem *Policr.* et *Epistolae*, tantum addito Philippi Labbe in t. i in *Bellarminum de Script. Eccles.* de Ioanne Saresb. testimonio.

(i) *Ioannis Saresberiensis postea Episcopi Carnotensis Opera Omnia nunc primum in unum collegit et cum codicibus manuscriptis contulit I. A. Giles Iur. Ciu. Doctor et Collegii Corporis Christi Oxon. olim Socius.* Haec editio, utilis quidem sed parum accurata, de qua uide Schaarschmidtii iudicium non iniuria acerbum, in tomis v comprehensa, quorum iii et iv *Policraticum* siue, ut mauult Giles, *Polycraticum* (cf. interpretationem in cod. Monacensi, de quo supra, inuentam) continent, Oxonii a. 1848 prodiit. Victori Cousin opus dedicauit editor.

(k) Editionem Oxoniensem et ipsam, ut diximus, parum accuratam parum accurate rettulit J. P. Migne Par. 1855 in *Patrol. Lat.* t. cxcix. *Notitiam in Ioannem Saresberiensem ex Gall. Christ. nou.* t. viii, col. 1146 et ex Fabricii *Biblioth. med. et inf. Latinitatis*, vi. 131, nec non interdum locos ex Bibliis Sacris et ex poetis notissimis a Ioanne citatos adnotauit. Numeri quos in editionis nostrae marginibus inuenies, columnas Mignianas indicant.

De editionibus uide etiam Schaarschmidtium, *Ioh. Sar.* pp. 283 seqq.

Editionibus *Policratici* enumeratis subiungam quae dicenda esse uidentur de uirorum doctorum dissertationibus.

De Ioanne Saresberienti optime meruit Carolus Schaarschmidtus in libello egregio qui inscribitur *Iohannes Sarisberiensis nach Leben und Studien, Schriften und Philosophie*, et Lipsiae a. 1862 prodiit. Collegam et amicum meum, Reginaldum Lane Poole, de Ioannis uita scriptisque bis accuratissime et elegantissime tractauisse iam in Proleg. § 1 memorauit. Opusculum Pauli Gennrichii Gorhae a. 1894 uulgatum, *Die Staats und Kirchenlehre Johans von Salisbury*, nonnunquam mihi profuit. In Museo Britannico (plut. 720 b. 25) seruatur exemplar

PROLEGOMENA

Policratici ed. Lugd. Batau. 1595, notis manu Ieremiae Markland in margine scriptis instructum, quae mihi Ioannis Saresberiensis eruditionis fontes antiquos exquirenti commodissime sunt opitulatae. Dissertationes B. Thorlacii (Hauniae 1819), H. F. Reuteri (Berol. 1842), M. Demimuid (Par. 1873), quanquam inspexi, ex usu mihi non fuerunt.

§ 4.

De meae editionis ratione pauca dicam. Textum codicis Cantuariensis, quippe qui S. Thomae ipsius, cui *Policraticum* suum dedicavit auctor, olim fuerit liber, ceteris paribus sequi uolui; cui tamen aliorum codicum lectionem interdum praefere non metui, praesertim cum a mediocribus tantum ingenii scriba saltem ex parte scriptus esse uidetur. Quo in codice cum nonnunquam ϕ loco diphthongi *ae* legitur, ego *ae* constanter scripsi ubi, si *e* scripsissem, oriri poterat ambiguitas. *Prae* ubique scripsi. Litteras *c* et *t*, quas uix discernunt libri manuscripti, non ad istorum normam sed secundum Latini sermonis morem distinxi, nec codicum de his discrepantiam rettuli.

In apparatu critico uariationem a textu in codicibus C B A S M repertam indicaui, aliquando etiam codd. Cyrencestrensis et Pontiniaci testimonium adhibui. C² B² etc. correctionem designant in codice aliquo manu scribae ipsius aut coaequali aut saltem uetusta factam; quales correctiones si quando in textum recepi, lectionem eiusdem codicis primitiuam per sigla C¹ B¹ etc. indicaui.

§ 5.

Restat ut auctores quibus in *Policratico* usus sit Ioannes Saresberiensis ex ordine temporum enumerem. A Graecis incipio. Constat Ioannem ipsum linguae Graecae ignarum fuisse; uide *Ep.* 169 ed. Giles et consule de hac re Schaarshmidtium *Ioh. Sar.* pp. 108 seqq.; quanta tamen in eo

PROLEGOMENA

esset cupiditas sciendi quicquid ab hominibus saeculi post Christum duodecimi occidentalibus de ista lingua scibile esset, ex operum eius plerisque locis apparet¹. In Apuliam, ubi etiam tum florebat Graeci sermonis usus, iter bis fecerat (v. *Policr.* vi. 24, vii. 29, *Metal.* iii in prologo, *Ep.* 85 ad Petrum Cellensem). Illic de uocabulis et locutionibus Graecis nonnihil a *Graeco interprete et qui Latinam linguam commode nouerat* se didicisse in *Metal.* i. 15 fatetur. In *Policratico* semel uerbum litteris Graecis exaratum, MOIPAN scilicet, quod ex *Macrob. Sat.* v. 16 § 8 desumpserat, in textum inserere ausus est; alibi et in *Metalogico*, ubi saepius occurrunt, characteribus Latinis expressa uocabula Graeca codices exhibent. In *Ep.* 169 Ioannes noster *obstaculum* in Ambrosio repertum *quod nullus magistrorum nostrorum sufficit amouere, quia Graecae linguae expertes sunt*, Ioanni, Sarraceno dicto, linguae Graecae perito, expediendum proponit; quo etiam ad Dionysii qui uocatur Areopagitae libros *de Caelesti Hierarchia, de Ecclesiastica Hierarchia, de Diuinis nominibus* Latine denuo interpretandos usus est, ut ex *Epp.* 147, 239 (Robertson, *Materials for the Hist. of Becket, Epp.* 189, 333) ad Magistrum Raymundum cancellarium Pictauiensem, 149, 230 Ioannis Sarraceni, 169 ad Ioannem Sarracenum potest colligi. De philologia linguarum Graecae et Latinae comparatiue disserit in *Metal.* iv. 34. Nomina specie quidem Graeca sed uix rationi Graeci sermonis accommodata, *Policraticum* scilicet, *Metalogicum*, *Entheticum* libris suis imponere uoluit, quorum primum *Librum in usum ciuitatibus imperantium*, alterum *Apologia pro logica scientia* significare uidetur. Quid dicere uelit *Entheticus*, equidem nescio. Quod ad carmen *Policratico* praefixum attinet, idem significare potest quod *Introductio*; sed haec interpretatio *Enthetico de Dogmate Philosophorum* non conuenit; suspicatur Schaarschmidtius Ioannem de *Nutheico* quasi de *Monitore* cogitauisse.

Sed, ut ad propositum redeam, Graecos scriptores non nisi Latine uersos legere potuit Ioannes; ac, si apud illum pauca

¹ Cf. *Proceedings of the Aristotelian Society*, II. 2. ii, pp. 105, 106.

PROLEGOMENA

quaedam sunt inuenta quae ex Graeco fonte defluxisse sentimus, quo tamen meatu incertum est, non ideo talia nullius interuentu interpretis uel scriptoris Latini usque ad illum peruenisse credo; ea quae me fefellerunt alios meliore fortuna usos spero reperturos.

HOMERVM ex Valerio Maximo, Apuleio *de Deo Socratis*, Cassiodoro in *Historia Tripartita*, Macrobio in *Saturnalibus* citat. In *Polier.* viii. 25, ubi alia de libertate dicta sunt, quorum auctorem non agnosco, quorundam fons uideatur esse locus Homericus, *Odyss.* xvii. 322, 323. Quae de Phaeacibus in *Polier.* viii. 6 leguntur, non dubito quin ex Macrobianis *Saturnaliorum* libris amissis desumpta sint.

HERODOTVS ex Hieronymo *aduersus Iouinianum* citatur.

ARISTOPHANES ex Valerio Maximo.

PLATONIS *Timaeum* ex Chalcidii uersione, *Phaedonem*, *Phaedrum*, *Rempubicam* ex Cicerone *de Officiis*, Augustino *de Ciuitate Dei*, Boethio *de Consolatione Philosophiae*, Macrobio in *Saturnalibus* citat. Alia de Platone apud Valerium Maximum, Apuleium *de Dogmate Platonis*, Aulum Gellium, Hieronymum *adu. Iouin.*, Chalcidium in *Comm. in Timaeum*, Flauianum in libro *de Vestigiis et Dogmatibus Philosophorum* nunc amisso legit. Dicta non nulla Platonis in collectionibus sententiarum inuenit, quales in libro qui *Caecilius Balbus* uocatur congegit Eduardus Woelfflinus; uide comm. nostrum ad *Polier.* iii. 14. Inter dicta huiusmodi in *Polier.* v. 7 reperiuntur uestigia *Legg.* ix. 862 E.

ARISTOTELIS *Categoriarum* et libri *de Interpretatione* uersionem a Boethio factam in manibus habuit; etiam *Analyticorum* et *Topicorum* interpretationem quae usque ad nostra tempora sub Boethii nomine circumfertur. Quae an uere Boethii sit, dubitauerunt uiri docti C. Schaarschmidtus (*Ioh. Sar.* p. 120) et V. Rose (*Herm.* i, p. 382). Hac certe usus est Ioannes, qui, ut unius tantum loci testimonium adferam, non nisi ex ea uocabula *aegrotatiuus*, *sanatiuus* (*Polier.* vii. 10), *proteruire* (pro *δυσκολαλειν*, *Polier.* vii. 7) discere potuit. Hanc autem non absurde

PROLEGOMENA

suspiciatur loc. supra cit. V. Rose eandem esse de qua narrat Robertus de Torigneio in *Chronicis* sub a. 1128 (non a. 1228, ut refert Schaarschmidtus, *Ioh. Sar.* p. 122, cuius de hac re rationem omnino perturbauit hoc de anno erratum): *Iacobus clericus de Venetia retulit de Graeco in Latinum quosdam libros Aristotelis et commentatus est, scilicet Topica, Analyticos priores et posteriores et Elenchos, quamuis antiquior translatio super eosdem libros haberetur* (ed. Howlett, p. 114). Sed antiquiorem translationem cuius mentionem facit Robertus, certe ignorauerunt cum alii tum etiam Abaelardus, qui in *Dialecticae* suae part. 2^a ait: *Aristotelis enim duos tantum, Praedicamentorum scilicet et Periermenias, libros usus adhuc Latinorum cognouit* (*Ouvr. inédits*, p. 228); et quamquam ipse et *Analytica priora* et *Topica* edidit, liber alter in Aristotelem de *Interpretatione*, alter in Boethium de *differentiis Topicis* est commentarius. Mox, teste Ioanne nostro in *Metal.* iii. 5, uersari incipiebant saltem *Topica*. *Cum itaque* (ut uerba eius referam) *tam euidentis sit utilitas Topicorum, miror quare cum aliis* (scilicet, *Analyticis* et *Sophisticis Elenchis*) *a maioribus tamdiu intermissus sit Aristotelis liber ut omnino aut fere in desuetudinem abierit, quando aetate nostra, diligentis ingenii pulsante studio, quasi a morte uel a somno excitatus est ut reuocaret errantes et uiam ueritatis quaerentibus aperiret.* De Ottone Frisingensi episcopo, qui a. 1158 supremum diem obiit, haec habet Rahewinus, libri *Gestorum Friderici imperatoris* ab ipso Ottone incohati continuator (iv. 11, in Pertzii *Mon. Germ. Hist., Script.*, xx, p. 451): *Litterali scientia non mediocriter aut uulgariter instructus inter episcopos Alemaniae uel primus uel inter primos habebatur in tantum ut . . . philosophicorum et Aristotelicorum librorum subtilitatem in Topicis, Analyticis atque Elenchis fere primus nostris finibus apportauerit.* Denique Gilbertus Porretanus, qui a. 1154 e uita migravit, in *libro Sex Principiorum*, cap. 7 ad fin. (Aristotelis *Opp.* Lat. ed. Ven. 1552, t. i fol. 34) lectores ad *Analytica* mittit: *Reliqua uero,*

PROLEGOMENA

inquit, *in eo quod de Analyticis est quaerantur uolumine*. Theodicus siue Terricus Carnotensis in *Eptatheuco* siue *Bibliotheca septem liberalium artium*, cuius codicem ab ipso auctore ut uidetur ecclesiae Carnotensis capitulo legatum in bibliotheca publica Carnotensi inuenit Alexander Clerval, Aristotelis *Analytica priora* et *Topica* Latine scripta comprehendit, *Analytica* autem *posteriora*, quorum, ut ait Ioannes noster *Metal.* iv. 6, *subtilis quidem scientia est et a paucis ingeniiis peruia*, omnino praetermisit (Clerval, *Les Écoles de Chartres au moyen âge*, p. 245). Notandum est in hoc codice (ut docet *Catalogue Général des Manuscrits, Départements* xi, Par. 1889, p. 212) *Analytica priora* aliter atque in interpretatione sub nomine Boethii uulgata incipere, similiter desinere; contra *Topica* similiter ac in ista interpretatione incipere, finem uero dissimilem exhibere. Coniecit A. Clerval Theodicum (qui obiit circa a. 1150) eum esse qui *Analytica* et *Topica* in usum reuocauerit, quod pace uiri docti ex *Metal.* iv. 20 uix colligi potest, ubi ait Ioannes: *Magister Theodicus ut memini Topica non Aristotelis sed Trecassini Drogonis irridebat, eadem tamen quandoque docuit*. Hinc, nisi in lucem rediisset *Heptateuchon*, conclusissem Theodrico Drogonis tantum, non Aristotelis *Topica* innotuisse. Ipsius Ioannis Saresberiensis *Metalogicus* et *Topicorum* et *Analyticorum* tam *priorum* quam *posteriorum* expositionem continet.

A uetere translatione aliam nonnunquam distinguit Ioannes, quam *nouam* uocat; exempli gratia in *Metal.* ii. 20 ait: *Gaudeant, inquit Aristoteles, species; monstra enim sunt, uel secundum nouam translationem cicadationes* (*Anal. Post.* i. 83 a 33). *Monstra* habet interpretatio quae Boethii uocatur et a Scholasticis usque ad Ioannem Argyropulum erat usurpata. Vide de hac re V. Rose loc. supra cit. p. 383.

Translationem nouam Schaarschmidtus, Rose, alii suscipantur in usum Ioannis ipsius factam esse ab interprete Graeco de quo loquitur *Metal.* i. 15, iii. 5, iv. 2, quem eundem esse atque Henricum siue Euericum Aristippum Platonicum *Phaedonis* interpretem uult esse Rose. Sed de his quaestio

PROLEGOMENA

difficillima est et potius ad *Metalogici* quam ad *Policratici* explanationem pertinet. Verba tamen Ioannis in locis supra laudatis et in *Ep.* 211 subiungam, ut quo modo res se habeat facilius uideatis. In *Metal.* i. 15: *Non pigebit referre nec forte audire displicebit quod a Graeco interprete et qui Latinam linguam commode nouerat, dum in Apulia morarer, accepi.* In *Metal.* iii. 5 post ea de *Topicorum* in usum reuocatione quae supra citauimus dicta, ita pergit: *Neque enim sermonum aut rerum tanta est difficultas ut a studiosis non possit intelligi et utilitas tanta est ut prae ceteris expediat hunc agnoscere. Satis enim, inter cetera quae translationis arctissima lege a Graecis tracta sunt, planus est; ita tamen ut facile sit auctoris sui stilum agnoscere, et ab iis dumtaxat fideliter intelligatur, qui sequuntur indifferentiae rationem sine qua nemo unquam nec apud nos nec apud Graecos, sicut Graecus interpres, natione Seueritanus, dicere consueuerat, Aristotelem intellexit.* Hinc mihi dubium est an Graecus interpres idem sit qui *Topicorum* translationem fecerit, de qua supra dixi. In *Metal.* iv. 2 legimus: *Interpres meus cum uerbum audiret ignotum, et maxime in compositis, dicebat 'anaetiza hoc' quod uolebat aequiualemter exponi.* Porro in *Ep.* 211 ad Ricardum cognomento Episcopum, tunc temporis archidiaconum Constantiensem, postea autem episcopum Abrincensem, scripta ait Ioannes: *De cetero iam a multo tempore porrectas itero preces quatenus libros Aristotelis, quos habetis, mihi faciatis exscribi . . . meis tamen sumptibus, quaeso, in hac re nulla ratione parcatis. Precor etiam iterata supplicatione quatenus in operibus Aristotelis, ubi difficiliora fuerint, notulas faciatis, eo quod interpretem aliquatenus suspectum habeo, quia, licet eloquens fuerit alias, ut saepe audiui, minus tamen fuit in grammatica institutus. Verum de ueteris an de nouae translationis auctore haec dicta sint dubitare licet.*

Quod ad *Policraticum* attinet, ex alia quam uulgata interpretatione *Topica* citare uidetur Ioannes in *Policr.* viii. 6 (729 c) *amorem quem diffinit philosophus esse concupiscentiam coeundi*, ubi Aristoteles (*Top.* vi. 146 a 9) habet ὁ ἔρως ἐπιθυμία συνουσίας ἐστίν, interpretatio uero

PROLEGOMENA

uulgata *amor concupiscentia conuentionis est*. Notandum est nos in commentario uersionem uulgatam tanquam Boethii sine dubitationis indicatione citauisse; quod etiam fecerunt *Thesauri linguae Latinae* nunc auctoritate Academicarum quinque Germanicarum prodeuntis conscriptores.

Praeter ea quae ex *Organi* quod uocant libris desumpsit Ioannes, quaedam quae *Metaphysica* et *Ethica Nicomachea* sapiunt (quae ipsum legisse certe non credendum est) notaui ad *Polier.* iv. 4 (519 B), 10 (531 D). Alia de Aristotele ex Cicerone in libro *de Officiis* et in *Tusculanis Quaestionibus*, Valerio Maximo, Quintiliano, Aulo Gellio, Augustino *de Ciuitate Dei*, Martiano Capella, Boethio *de Syllogismo Categorico*, Macrobio in *Saturnalibus* extraxit. Etiam fabulosa quaedam incerto auctore refert in *Polier.* vii. 6 et viii. 5.

IOSEPHVM *de Bello Iudaico* ex Eusebio, *de Antiquitatibus Iudaicis* ex uersione Rufino supposita citat. Ad interpretationem quae sub Hegesippi nomine circumferebatur fortasse respicit *Polier.* vi. 18, viii. 18. Veri autem Hegesippi, rerum ecclesiasticarum scriptoris antiquissimi, uerba referentem Eusebium *Polier.* viii. 19 sequitur.

PLVTARCHI esse credidit Ioannes noster libellum quendam ad Traianum imperatorem de rei publicae constitutione scriptum, quem sub oculis habuit; de hac re nihil est quod iis addere possim quae ad prologum *Polier.* v in commentario scripsi. In capitulis *Polier.* v, vi, quorum ex magna parte materia ex isto libello sumpta est, nonnulla agnosco quae in *Vita Alexandri*, in dissertationibus *de Fortuna*, *de Fortuna Romanorum*, in *Aetiis Romanis* legas. In prologo *Polier.* v. Plutarchum *praeceptorem Traiani* uocat Ioannes; cf. Suidam s. v. Πλούταρχος (ed. Gaisf. 3014). Plutarchi nepotem fuisse Frontonem ait *Polier.* vii; 13, 19; v. infra de Frontone. Porro in *Polier.* v. 6 *Quaestiones Conuiuales* ex Gellio citat.

ARISTIDIS *Panathenaeici* in *Polier.* v. 9 uestigium auctori *Institutionis Traiani* debere uidetur; v. commentarium nostrum ad loc.

CLEMENTI ROMANO *Recognitiones* falso attributas ex uersione Rufini citat.

PROLEGOMENA

GALENI dictum in *Policr.* viii. 6 laudat quod in spurio opere *de Dynamidiis* inuenies. In eodem capitulo ex Hieronymo aliam illius sententiam refert. De doctrinae Galeni apud homines saec. xii occidentales scientia uideant uiri docti qui medicorum antiquorum studiosi sunt.

DIOGENEM LAERTIVM interpretatus est, si Valentino Rose fidem adhibeamus, uir Ioanni nostro coetaneus, Euericus scilicet Aristippus, archidiaconus Cataniensis; sed quae ex Diogene in *Policraticum* permanuerunt, per dictorum memorabilium collectiones recentiores deducta esse uidentur; uide infra de FLAVIANO, 'CAECILIO BALBO', CATVLO PARMENSI.

ORIGENIS *Homilias in Lev., Num., Ios., Iudic.* ex interpretatione quae uere quidem est Rufini, sub Hieronymi autem nomine in medio aeuo circumferebatur, *Homilias in Lucam* ex ipsius Hieronymi uersione Ioannes citat. *Origenem super Iosue* ecclesiae Carnotensi testamento legauit. Quaedam de Origene ex Eusebii *Hist. Eccles.* et ex Hieron. *Apol. adu. Rufinum* refert.

PHYSIOLOGVM qui uocatur librum, origine quidem Graecum, Latine tamen saec. xii^o exstitisse constat. Vide J. P. N. Land in *Encycl. Britann.* ed. 9^a, t. xix, pp. 6 seqq. Aut ipsum librum aut alium materia inde sumpta usum non semel auctorem habuit Ioannes.

PLOTINVM certe non habuit. Ex Augustino *de Ciuitate Dei* et Macrobio *de Somnio Scipionis* quaedam de illo refert. De astrologia Plotini sententiam in *Policr.* ii. 19 citatam, ubi legere potuerit, equidem nescio.

PORPHYRII *Introductionem in Categorias Aristotelis*, quae locum in *Organo* quod uocant primum occupauerant, in uersione Boethii habuit. Huius mentionem ab Augustino *de Ciuitate Dei* factam inuenit, et eundem fidei Christianae acerrimum fuisse impugnatorem didicit.

EUSEBII *Historiae Ecclesiasticae* interpretatione a Rufino facta usus est.

GREGORII NAZIANZENI *Epistolas et Orationes* in *Policr.* vii, prolog. cc. 18, 19 citat ex uersione quae hodie non exstat. Videant quibus est curae bibliothecarum medii

PROLEGOMENA

aeui historia, an usquam in catalogis antiquis huius uersionis fiat mentio.

BASILII *Vitae* antiquae interpretationem adhibuit; uide commentarium nostrum ad *Polier.* viii. 17.

CHRYSOSTOMO a medii aeui auctoribus attributum *Opus imperfectum in Matthaeum*, quod neque a Chrysostomo neque Graece scriptum fuisse constat, aut ex Gratiano aut ex alio iuris canonici scriptore citat. Sub eiusdem nomine circumferebatur homilia de S. Ioanne Baptista Latine aut scripta aut uersa quam laudat Abaelardus et fortasse legerat etiam Ioannes noster.

CYRILLI locum in *epistola Ephesinae sinodi* quem *Polier.* vii. 17 citat, in *Scholiorum de Incarnatione Vnigeniti* interpretatione Latina a Mario Mercatore facta legisse uidetur.

DIONYSII AREOPAGITAE quem uocant Epistolarum uersione a Ioanne Scoto edita utitur; aliam a Ioanne Sarraceno, coequali et amico suo, fieri curauit, ut patet ex *Epistolis* 149, 169, 230.

Ad Latinos pergo.

TERENTII comoedias quae exstant omnes praeter *Hecyram* citat. Terentium *comicum* per antonomasiam saepe uocat et in *Polier.* vii. 9 *comicum qui prae ceteris placet*. De eodem in *Polier.* viii. 1 ait: *In Eunucho fere omnium uitam expressit*.

LVCILIVM ex Cicerone de *Finibus* in *Polier.* viii. 8 citat.

VARRONEM ex Gellio, Vegetio, Augustino, Macrobio citat.

CICERONIS de *Officiis* et de *Oratore* libros ecclesiae Carnotensi testamento legauit. His cum eiusdem libris de *Amicitia*, de *Finibus*, de *Inuentione Rhetorica*, de *Natura Deorum*, de *Senectute*, et *Tusculanis Disputationibus* nec non libris ad Herennium de *Arte Rhetorica* scriptis, quos Ciceroni *Polier.* vi. 19 attribuit, in *Polieratico* scribendo usus est. *Aucupes rumusculos* (*Polier.* iii. 5) in tertio de *Legibus* inuenire potuit. Multa sunt quae libros de *Diuinatione* sapiunt, quaedam quae *Academica*; quos tamen an ipse legerit, dubitari potest.

PROLEGOMENA

Quod prouerbii loco bis in prologo ad *Policr.* vii dicitur, *mihî et Musis*, utrum ex ipso Ciceronis *Bruto* an ex Hieronymi *Epist.* l sumptum sit, incertum est. Apparet eum et *Orationum* et *Epistolarum* ignarum fuisse. Quod ex oratione *pro Q. Ligario* in *Policr.* viii. 7 citat, apud Augustinum exstat; sententiam denique de iis qui contra leges gladium accipiunt ideoque non milites sed sicarii recte nominandi sunt, quam in oratione *in Catilinam* prima inuenies aut ex nescio quo alio Ciceronem laudante aut fortasse ex Ciceronis ipsius *de Republica* libris Ioannes sumere potuit. Nam istorum librorum exemplar ex parte perfectius eum uidisse quam quod in codice Vaticano palimpsesto a. 1822 inuenit Angelus Maius, ex *Policratici* plerisque locis ualde suspicor; uide Ind. Auct. et comm. ad iii. 13, vii. 9, 16; cf. Maium in ed. Rom. 1846 pp. xii. 193 n.; et de Petro Pictauiensi, S. Petri Venerabilis discipulo, Cic. *de Rep.* (v. 7 § 9) in *epistola ad calumniatorem* (Max. Bibl. Patrum Lugd. 1677 xx. 824) citante v. Barthium in *Aduers.* xxxii. 5. Quaedam alia quae ad eosdem libros pertinent ex Hieronymo et Augustino citat Ioannes; et locum de somnio Scipionis ex Macrobio.

SALLVSTII *de Catilina* et *de Bello Iugurthino* libris usus est. Nonnulla ex *Catilina* et *Historiis* a Vegetio, ex *Catilina* ab Augustino et Macrobio desumpta laudat.

PVBILII SYRI (quem quare non semel Publium Clodium uocauerit, explicauî ad *Policr.* viii. 15) sententias quattuor citat quae exstant in collectionibus quas Senecae et Frisingensem uocat v. d. Gul. Meyer; unam praeterea quam dant Seneca pater, Quintilianus, Hieronymus; denique alias duodecim quas ex Macrobio desumpsit; quibus etiam *uersum Laberianum* a Seneca *de Ira* laudatum subiunxit.

VERGILII *Bucolica Georgica Aeneida* passim citat. Seruii et Bernardi Siluestris commentariis usus est et *Vita Vergilii* quae sub Donati nomine circumfertur.

HORATHI *Epistolas* et *Satiras* passim citat; ex *Carminibus* tamen nihil nouisse uidetur praeter paucas sententias notissimas quae sequuntur: *atauis edite regibus, siccis omnia dura deus proposuit, auream mediocritatem, curtae*

PROLEGOMENA

nescio quid semper abest rei, dulce est desipere in loco; quae sine dubio aut apud auctores recentiores citata aut in florum collectionibus excerpta legere potuit. Horatium saepissime (sed nonnunquam etiam alios) tacito nomine *ethicum* uocat.

HYGINI de astrologia librum qui sub nomine *Poeticon Astronomicon* circumfertur, sub finem *Polier.* ii. 18 laudare uidetur, ubi ait: *Eorum uero qui scientiam profitentur astrorum, alii opinionis errore prolabantur ad fabulas, in quo deprehenditur et Iginus.* Eiusdem scriptoris liber *Fabularum* incertum est an legerit. Eorum sententiam qui aut hunc aut illum Iulio Hygino saeculi Augustani historiographo attribuunt, minime probant Teuffel et Schwabe, *Gesch. der Röm. Literatur*, ed. 1890 § 262. Iulium autem Hyginum ipsum de *Vita Rebusque Illustrium Virorum* in *Polier.* v. 7, vi. 19 auctore Gellio citat Ioannes.

SENECAE patris *Controuersias* semel tantum citat; scilicet in *Polier.* ii. 15 *Est enim oraculum, ut ait quidam, diuina uoluntas ore hominis enuntiata* (*Controu.* i. praef. § 9). Notandum est hoc dictum non exhibere excerpta de quibus disseruit Kiessling p. viiii.

LIVIUM ipsum Ioannes non legit; epitoma a L. Annaeo Floro facta (de qua uide infra) passim usus est; nec ab eo tantum sed etiam, ut patet ex *Polier.* vi. 16, ab aliis breuiatoribus; cf. commentarium nostrum ad iii. 10, viiii. 18. Liuii ipsius bis mentionem facit; scilicet in *Polier.* iii. 10 ait: *Qualiter ei Hannibal cesserit, et manifestam uictoriam nota in puppi praetoria laurus polliceretur, scriptor belli Punici Titus Liuius refert*; et in *Polier.* viiii. 18 *Titum Liuium* inter alios historicos commemorat.

OUIDII *Amores, Artem Amatoriam, Fastos, Heroides, Metamorphoses, Epistolas ex Ponto, Remedia Amoris, Tristia* citat.

VALERIO MAXIMO passim usus est. Exemplar testamento ecclesiae Carnotensi legauit.

STATII *Achilleida* semel, *Thebaida* saepe citat.

CELSI de *Medicina* librum semel citat; in *Polier.* vi. 19 cum ait *legat et illa quae Cornelius Celsus etc. posteris praescribenda duxerunt*, uerba Vegetii de *re militari* i. 8 refert.

PROLEGOMENA

SENECAE libros *de Beneficiis* non semel, *Epistolas ad Lucilium* saepissime citat. *Dialogos* an legerit incertum est. Versiculus in *Polier.* viii. 23 laudatus, *Ferro rimatur viscera matris*, in mentem reuocat Senecae *Medeae* uersus 1012, 1013, quos deleuit Fridericus Leo (i. 208), quem secutus est G. Richter in editione Teubneriana. Libri *de Naturalibus Quaestionibus* exemplar ecclesiae Carnotensi testamento legauit Ioannes, quo tamen in *Polieratico* scribendo non usus est. Sententias de Seneca a Quintiliano et Hieronymo latas in *Polier.* viii. 13 refert. Ad *Epistolas pseudographas* Senecae ad S. Paulum et S. Pauli ad Senecam eodem loco respicit, e quibus tamen nihil (quod sciam) sumpsit.

LVCANVM *poetam doctissimum, si tamen poeta dicendus est qui uera narratione rerum ad historicos magis accedit* (*Polier.* ii. 19), *poetam grauissimum aut, si iuxta Quintilianum* (*Inst. Or.* x. 1 § 90) *rectius dicere malueris oratorem* (*Polier.* viii. 23), passim et saepissime citat.

PERSIO, quem tacito nomine modo *ethicum* modo *satiricum* uocat, multum usus est.

PETRONII quem *Arbitrum nostrum* bis uocat, *Satiras* passim citat, nec exemplari quo usus est defuit *Cena Trimalchionis*, quam in codice Traguriensi circa a. 1650 primus recentiorum inuenit Marinus Statilius. Ab huius codicis scriptore *Cenam* transcriptam esse ex *particula Petronii* quam e Britannia se misisse fatetur Poggius Bracciolinus in *Epist.* ii. 3, cuius aliquam cum Ioannis Saresberiensis exemplari cognationem suspicari licet, probabiliter coniecit A. C. Clark (*Classical Review*, Sept. 1908, pp. 178, 179). Nonnulla Petroniana in *Polieratico* exstantia quae me olim latuerant, mihi benignissime indicauit Stephanus Gaselee e Collegio Regali apud Cantabrigienses.

SILII ITALICI uersiculos quosdam (iv. 352, 353) reuocat in mentem *Polier.* vi. 6 (598 D, huius ed. tom. ii. 19, 20), de quibus uide commentarium nostrum ad loc. Hinc certe non colligere possumus Ioannem in manibus habuisse poetam quem laudat post Sidonium Apollinarem usque ad Poggium Bracciolinum nemo scriptorum quorum hodie exstant opera.

PROLEGOMENA

PLINII *Naturali Historia* passim usus est. De usu breuiarii saeculo quarto conflati, cui nomen est *Plinii Medicina*, incertum est. In *Policr.* vi. 12 uelut ex Plinio refert quae uere Gellio debentur; et quae in i. 13 ex eodem citat de omine non infausto a *femina quae capite discooperto incedit*, modo si sit meretrix, accepto, ego neque apud Plinium neque alibi inuenire potui. In viii. 7 locum Plinii ex Macrobio citat.

FRONTINI *Strategematon* librum saepissime laudat, quem *Strategemmata* uocat. In *Policr.* vi. 11, ubi de libro quarto agitur qui de *Strategicis* est, sic ait: *Quartus liber Strategematicorum Iulii Frontini*. Nam *strategematica* legit, ubi melius *strategica* posuisset codicis quo usus est scriptor; uide Gundermannum in praefatione ad editionem Teubnerianam p. xiii, qui etiam, p. xi eiusdem praefationis, de Ioannis nostri cum codice Parisino conuenientia et uariatione a ceteris Frontini codicibus satis disputauit. Quanquam ait Ioannes in *Policr.* vi. 12 (605 A, nostrae editionis ii. 30. 29): *Vt redeam ad Frontinum*, tamen quae sequuntur ex Gellio prodeunt; quem errorem ex hoc ortum esse suspicor, quod Frontini iv. 1 § 18 supra citauerat et quod a nomine Crassi incipiunt et locus Gellii quem pergit referre et clausula Frontini iv. 1 § 19.

TACITI opera nusquam citat, nomen autem, quod apud Orosium laudatum inuenire potuit, inter alia *historicorum* in *Policr.* viii. 18 commemorat.

QVINTILIANI *Institutione Oratoria*, quem in *Policr.* vii. 9, 14 librum de *Institutione Oratoris* uocat, passim usus est.

MARTIALIS *Epigrammata* saepissime citat. Illum *Martialem* semel tantum, *Coquum* siue *Cocum* ter nominat; de hoc cognomine uide commentarium nostrum ad *Policr.* vii. 12, 665 B, nostrae editionis tomi ii. 142. 18.

IVVENALE, *Aquinatè nostro*, quem, ut etiam Persium, aliquando *satiricum*, aliquando *ethicum* uocat, passim usus est, neque est ullus scriptor profanus cuius stilo et uerbis magis sit imbutus.

PLINII IUNIORIS *Epistolarum* nullum certum est in

PROLEGOMENA

Policratico uestigium (nam *munera fortunae uiscata* in *Enth. ad Policr.* uocare potius a Seneca quam a Plinio didicit), neque, pace Reifferscheidii, *Panegyrici*; uide commentarium nostrum ad iii. 14 et infra sub nomine CAECILII BALBI. Quod de ipso Plinio in iv. 8 refert, ex Orosio desumpsit.

SVETONII *de Vita Caesarum* librum passim citat. Sub finem *Policr.* viii. 18 de *Suetonio* et *Sereno* et *Tranquillo* ut de tribus historiographis loquitur; quae tamen nomina omnia unius tantum uiri, scilicet C. Suetoni Tranquilli, esse uidentur; uide commentarium nostrum ad loc.

FLORI *Epitoma* usus est; nomen autem nusquam refert. Cf. O. Rossbach praef. ad ed. Teubn. 1896, p. xxv n. 3. Vide infra sub IORDANE.

GELLII, quem ut ceteri medii aevi scriptores *Agellium* (i. e. *A(ulum) Gellium*) uocat, *Noctes Atticas* passim adhibet. Nonnulla quae in eodem opere exstant ex Augustino *de Ciuitate Dei* et Macrobio in *Saturnalibus* citat. Quod in *Policr.* ii. 23 refert ex *Atticis Noctibus* de quaestione an sciri possint quae non sunt necessaria, non exhibent libri quos habemus; et fortasse prouenit ex libro viii qui codicibus nostris deest; uide commentarium nostrum ad loc.

FRONTONIS *grauitatem* auctore Hieronymo commemorat in *Policr.* iii. 9. Epistolarum, quas in codice Bobiensi inuenit Angelus Maius, nulla apud eum memoria exstat. De ipso Frontone narrat, quo auctore nescio, eum secundum quosdam Plutarchi nepotem fuisse (*Policr.* viii. 13, 19); et eundem fuisse ac Frontonem illum de quo loquitur Iuuenalis in *Sat.* i. 12 (*Policr.* viii. 13); denique asseruisse Senecam *sic uniuersos exterminare errores ut aurea uideatur secula reformare et deos ab humano genere exulantes eius opera reuocatos hominibus contracta societate miscere* (*Policr.* viii. 13). Haec de Seneca dicta a sententia quam in Epistolis quas habemus de eodem prodit Fronto M. Antonini praeceptor maxime discrepant. Vide quae de hac re scripsi in commentario ad *Policr.* viii. 13, 19 et *Classical Review*, xi, pp. 305 seq.

APVLEII libros *de Deo Socratis* et *de Platone* et eius

PROLEGOMENA

Dogmate citat, necnon librum qui *Asclepius* inscribitur et inter opera Apuleii circumfertur. Nonnulla de Apuleio ex Augustino et Macrobio refert.

Q. SERENI SAMMONICI *Librum medicinalem*, de quo utrum patris sit an filii adhuc dubitant uiri docti, in *Polier.* vi. 24 citat; quae uelut Sammonici Sereni in *Polier.* viii. 7 refert, patris sunt et ex Macrobiani *Saturnalibus* proueniunt.

SOLINVM semel tantum nominat, saepissime sequitur.

CYPRIANI epistolarum ad Cornelium papam scriptarum locos citat duos; quorum alterum siue in Gratiani *Decreto* siue in alia canonum collectione legere potuit.

CHALCIDII et Platonici *Timaei* interpretatione et in eundem librum commentario usus est.

FIRMICI *Matheseos* iii. 1 seqq. (non, ut in corrigendorum tabula dixi, i. 3 seqq.) de usu nihil affirmare possum; nam quae de planetarum natura astrologorum somnia refert Ioannes, nihil uetat nos suspicari eum aliunde sumpsisse.

DONATI libello *de Vita Vergilii* usus est; apparent etiam eiusdem *Artis Grammaticae, Commentariorum in Terentium, Vitae Terentii* uestigia.

EVTROPII, qui, ut ait *Polier.* viii. 21, *Romanam elegantiam compendio describit historiam*, saepissime citat *Breuiarium*.

AMBROSII libros *de Officiis* usurpat, necnon *Polier.* iii. 13 (nostrae editionis tomi i. p. 221, non, ut in Indice dicitur, 321), *Commentariis in S. Pauli Epistolas* medio aeuo Ambrosio attributis, eos scilicet quos hodie mos est nomine Ambrosiastri designare; fortasse etiam libris *de Obitu Theodosii, de Poenitentia, Expositionibus Psalmi cxviii et Euangelii Lucae*. Locum ex libro *de Ioseph patriarcha*, qui et apud Isidorum et in Glossa Ordinaria exstat, *Polier.* viii. 17 citat. Gratianum, ut uidetur, secutus, ex Ambrosio quaedam refert *Polier.* vii. 17 quae uere ex concilii Toletani a. 653 habiti canonibus desumpta sunt; v. comm. ad loc. Necnon in fine *Polier.* viii. 12 locum Augustini, quod tanquam eiusdem citauerat in *Decreto* Gratianus, Ambrosio per errorem attribuit.

AVSONII *Epigrammatis* usus est.

PROLEGOMENA

PLAVTI sub nomine quae circumferebatur comoedia saeculi Theodosiani cui nomen est *Aulularia* siue *Querolus* in manibus habuit Ioannes; fabulas uere *Plantinas* plane ignorauit.

HIERONYMO, quem *doctorum doctissimum* (*Policr.* ii. 22), *doctorem doctorum* (vii. 10) appellat, diligentissime incubuit. Praeter interpretationem S. Scripturae *Epistolis* et libris *aduersus Iouinianum* passim usus est; *Apologiam aduersus Rufinum*, *commentarios in Isaiam*, *in Ieremiam*, *in Danielem*, *in Ionam*, *in Michaeam* (nostrae editionis tom. i. 29. 11 non, ut in Indice, 29. 4), libros *de Perpetua Virginitate B. Mariae*, *de Viris Illustribus*, non neglexit; ex libro *de Nominibus Hebraicis* nonnulla sumpsit, quae tamen in libro Remigii Autissiodorensis (de quo v. ad *Policr.* viii. 22, 807 D, nostrae ed. t. ii. 397. 14) inuenire potuit. Quae de sancto uenatore in sacris Scripturis non inuento ex Hieronymi commentario in Ps. xc, quem non inter illius opera inuenies, citant Iuo Carnotensis et Gratianus, ea Noster *Policr.* i. 4, non tamen ut ab Hieronymo dicta, refert. Historiam de Hieronymo et tribus clericis in *Policr.* viii. 12 ex *Vita Hieronymi* antiqua narrat. Testamento Ecclesiae Carnotensi legauit *Ieronimum super Marcum*, *super Isaiam*, *super Ezechielem*, *super Danielem*, *super Epistolas Pauli*, *super xii prophetas*, *minus Breviarium eiusdem super Psalmos*, *Ieronimum contra Iouinianum*.

NONIVM MARCELLVM semel, scilicet *Policr.* viii. 11, citat: *Nuptiae a nubendo dici maiores tradiderunt, quia prudenda humanae infirmitatis nubis, id est abscondit, ut ait Nonius Marcellus, indulgentia legis.* Haec neque in Nonii Marcelli editionibus inuenies neque illi a Nostro attributa esse animaduertit quod sciam quisquam editorum. Ciceronis dictum quod *Policr.* iii. 12 laudat, *Optimum uectigal parsimonia est*, Nonius quidem refert, Ioannes tamen (ut supra uidimus) ipse in libris *de Re publica* legere potuit. In *Policr.* vi. 3 *de gradariis equis* loquitur, quorum mentionem non esse apud auctores antiquos factam nisi apud Nonium ex Lucilio narrant Lexicographi.

PROLEGOMENA

VEGETII RENATI *Epitomen Rei Militaris* saepissime citat Ioannes. Huius exemplar testamento ecclesiae Carnotensi legauit.

FAVSTINI ET MARCELLINI praefationis ad *Libellum precum ad imperatores* notitiam habuisse Nostrum ex *Policr.* viii. 23 apparet.

SERVII commentariis in Vergilii *Aeneidem* et *Georgica* usus est.

SVLPICII SEVERI libello de *Vita S. Martini* usus est Ioannes.

RVFINO interprete *Recognitiones S. Clementis* et Eusebii *Historiam Ecclesiasticam* legit.

AVGUSTINVM, doctorem illum *Ecclesiae cuius nemo satis memor esse potest* (ut ait *Policr.* vii. 9), quem magnum plerumque appellat, auctorem passim habuit. Libros de *Ciuitate Dei* saepissime citat; etiam usus est *Confessionibus*, libro de *Doctrina Christiana*, *Enarrationibus in Psalmos*, libris de *Libero Arbitrio*, *Quaestionibus in Heptateuchum*, *Sermonibus*, *Tractatibus in Ioannis Euangelium*; necnon, ni fallor, *Epistolis*, libris de *Natura et Gratia* et de *Quantitate Animae*; his minus confidenter addam libros de *Baptismo contra Donatistas* et de *Sermone Domini in Monte*. De ceterorum quae re uera sunt Augustini operum usu non satis constat; uide comm. et Ind. Auct. *Dialectica* Augustino perperam attributa usus est. E libro de *Diuersis Quaestionibus ad Simplicianum* quae refert, e canonum collectionibus sumere potuit. Testamento *Augustinum contra Iudaeos* et *De lxxxiii quaestionibus* et *De doctrina Christiana* ecclesiae Carnotensi legauit.

CLAVDIANI *Panegyricum de iii^o* et de *iv^{to} consulatu Honorii* et libros in *Rufinum* legit.

PRVDENTII uerba semel referre uidetur; scilicet in *Policr.* iii. 8, 491 B, nostrae ed. t. i. p. 195. 1.

PAVLINI MEDIOLANENSIS e libro de *Vita S. Ambrosii* nonnulla in Breuiario fortasse inuenta refert in *Policr.* iv. 3, vii. 19.

IUSTINI *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei*

PROLEGOMENA

Trogi passim usus est, quam plerumque sub nomine Trogi Pompei citat: loquitur autem *Policr.* v. 12 de *Trogo Pompeio uel Iustino compendiarario eius (si mauis)*.

AVIANI *Fabulas* legit. In *Policr.* vii. 24, dum fabulam de cupido et inuido citat, haec addit: *ut Esopo uel Auiano credas*; Auianus enim ipse in epistola ad Theodosium dedicatoria *Aesopum huius materiae ducem nobis* appellat.

OROSII *Historiam aduersus Paganos* saepe citat Ioannes.

MARIVM MERCATOREM Cyrilli Alexandrini interpretem adhibuit. Vide supra de CYRILLO.

MACROBII *Saturnalibus* et *Comm. in Somnium Scipionis* passim usus est, et *Saturnaliorum* exemplari, ni fallor, iis quae hodie exstant perfectiore. Vide quae de hac re scripsi *Classical Review*, xi, p. 441 et in commentario ad *Policr.* viii. 6, 7. Iam in saeculo xvi^o scripsit Pontanus ad *Sat.* vi. 9: *Nisi plane iudicii fallor, interpolauit compilauitque id operis* (sc. disputationem de scientia iuris auguralis apud Vergilium inuenta deperditam, quae pollicitus erat Flauianus in *Sat.* i. 24 § 17), *ut pleraque Macrobbi alia Ioh. Saresb. Lege libri primi* (subandi *Policratici*) *postrema duo capita et quaedam etiam secundi, et claras reperies reliquias melioris huius auri*. Fatendum est haec adnotauisse Pontanum ad uerba a se ipso afficta; uide Ianum in *Prolegomenis*, pp. xxxv seq.; sed uiro doctissimo non defuit, ut ueritatis studium, sic etiam perspicacitas in coniciendo. Macrobio quidem deberi quae in *Policr.* i. 12, 13 legimus nihil est quo certi fieri possimus; ea tamen quae de cenis luxuriosis in *Policr.* viii. 6, 7 tradidit Ioannes non aliunde prouenire, satis docent et materia et stilus et nomen Portuniani, i. e. Postumiani qui apud Macrobius colloquia Saturnalia Decio narrat. Constat nonnulla excidisse inter *Sat.* iii. 12, ubi de Vergilii sacra doctrina quaeritur, et *Sat.* iii. 13, ubi de cenis luxuriosis (v. Iani *Proleg.* p. xix); quorum uestigia non dubito quin in loco *Policratici* supra dicto cerni possint. Vocabula quae, si recte conicio, Macrobbi auctoritate fruuntur sed apud Lexicographos aut omnino desunt aut inter aliorum scri-

PROLEGOMENA

ptorum ἀπαξ quae uocant λεγόμενα referuntur aut alia quam apud Nostrum significatione gaudent, in commentario quidem notauimus, hic autem subiunctis editionis nostrae paginis et uersiculis enumerare placet: *condegentium* (ii. 254. 29), *altrimodam* (ii. 263. 14), *catholica* (ii. 268. 22), *parenthetica* (ii. 268. 18, 23), *paracenum* (ii. 270. 4); de quibus uideant qui philologiae dediti sunt.

CASSIANI in *Policr.* viii. 9 dictum refert quod in operibus illius uiri frustra quaesiuimus. Non est cur dubitemus quin *Collationibus* usus sit, quas in commentario haud semel illustrationis causa adhibui.

SEDVLIU uersiculos duos ex *Carminibus Paschali* desumptos citat in *Policr.* ii. 19.

SIDONII APOLLINARIS *Epistolis* usus est.

MARTIANVM MINNEIUM FELICEM CAPELLAM, quem *Mineum* uocat Ioannes ipse, nos autem uulgo *Martianum Capellum* appellamus, saepissime auctorem agnoscit.

CASSIODORI *Historiam Tripartitam* citat. An libris *de Anima* et *de Artibus et Disciplinis Liberalium Litterarum* usus sit, incertum est.

LAVRENTII *Mediolanensis episcopi* uerba ex *Homilia de muliere Chananea* laudat in *Policr.* vi. 1; uide commentarium nostrum ad loc.

BOETHII librum *de Consolatione Philosophiae* saepissime citat Ioannes, qui (ut ait in *Policr.* vii. 15) *licet Verbum non exprimat incarnatum, tamen apud eos qui ratione nituntur non mediocri auctoritate est.* Eiusdem commentariis in Aristotelis *Categorias*, dialogis in Porphyrii a Victorino translatis *Isagogen*, libris *de Arithmetica*, *de Musica*, *de Syllogismo Categorico* usus est, insuper libro *de Trinitate*, quem Boethii uere esse nonnulli negant; necnon librum primum *de Geometria* (quem et in commentario et in Indice nostro *Euclidis Interpretationem* incautius appellaui) et Aristotelis *Topicorum* interpretationem, utrumque sub nomine Boethii diu circumlatum habuisse uidetur; quorum de altero uide supra in hac sectione sub ARISTOTELE.

ENNODII Ticinensis *Libellum apologeticum pro Synodo*

PROLEGOMENA

(ea sc. quae *palmaris* uocatur et Symmachum papam absoluit) citant uelut ex Symmacho ipso Iuo Carnotensis et Gratianus.

BENEDICTI *Regulam* aliquotiens laudat.

IVNILIUS in *Institutis Regularibus Diuinae Legis* quaedam de prophetia habet, quae refert in *Polier.* i. 12 Ioannes noster.

IORDANI in *Flori Epit.* i. 2 § 2 *Ianumque bifrontem* legenti consentit Ioannes; uide commentarium ad *Polier.* v. 3 (ed. nostrae t. i, p. 285. 26), ubi 'vi, p. 11' pro 't. v, ptis. i, p. 11' per errorem scripsi.

FVLGENTII *Mythologicon* Ioanni in manibus adfuisse nolo asserere, quod tamen ex *Polier.* v. 7 (editionis nostrae t. i, p. 307. 23) suspicor: uide commentarium ad loc.

GREGORIUS TVRONENSIS quae in *Historia Francorum* de S. Briccio narrat, ex *Polier.* vii. 19 apparet Ioannem legisse; utrum tamen in ipso Gregorii libro an tantum in Breuiario (v. *Breu. Sar.* ed. Procter et Wordsworth, iii. 1032) dubitari potest.

GREGORII MAGNI, *doctoris sanctissimi illius, qui melleo praedicationis ymbre totam rigauit et debriauit ecclesiam*, ut ait in *Polier.* ii. 26, *Dialogos, Epistolas, Homilias in Euangelia* et in *Ezechielem, Moralia in librum Iob, Regulam Pastoralem* citat Ioannes. Fabulam de Traiano Gregorii precibus ad uitam reuocato refert in *Polier.* v. 8; uide comm. nostrum ad loc. Primus inter auctores exstantes narrat in *Polier.* ii. 26, viii. 19 Gregorium bibliothecam Palatinam flammis tradidisse. Quae de eius *summo languore* habet *Polier.* vii. 19 et in *Vita* a Paulo Diacono scripta licet legere, ex Breuiario, ni fallor, desumpsit.

DARETEM PHRYGIUM qui se haberi uoluit, sexti post Chr. saeculi (ut uidetur) auctorem, non citat Ioannes; uerba enim quae in *Polier.* i. 4 exhibent editiones uetustiores, *Audi quantum attollit Vlixem Dares*, codicibus nostris omnino desunt.

ISIDORI *Etymologiis* (siue *Originibus*), quorum exemplar ecclesiae Carnotensi testamento legauit, passim usus est

PROLEGOMENA

Ioannes. Quae ex *Quaestionibus in Genesim et in Exodum* desumpta sunt in Glossa Ordinaria, quae ex *Sententiis in Decreto* aut Iuonis Carnotensis aut Gratiani eum legisse suspicor. De *Differentiis* nihil est quod pro certo dicere possim.

BEDA in *Hist. Eccl.* i. 7 ea de S. Albano narrat quae *Policr.* viii. 13 refert quidem Ioannes, sed in Breuiario legere potuit: v. *Brev. Sar.* ed. Procter et Wordsworth, iii. 331. Locum de duobus timoribus Domini in *Policr.* v. 9 (561 B), qui in commentariis et Bedae et Rabani Mauri (Migne, *P. L.* cxi. 681) ad Prov. i. 7 exstat, in *Gloss. Ord.* legere potuit. Cetera aut ipsius Bedae opera aut sub nomine Bedae olim vulgata quae ad illustrandum *Policriticum* adhibui, Ioannem in manibus habuisse affirmare non audeo. De libro *de Interpretatione nominum Hebraicorum* uide infra sub *Remigio Autissiodorensi*.

PAULI DIACONI ipsos libros adhibuisse Ioannem nihil indicat; uide comm. ad *Policr.* i. 13, ed. nostrae t. i. p. 58. 3; et supra de GREGORIO MAGNO.

HILDVINVS quae de Areopagi situ in libro *de Passione S. Dionysii* narrat, Ioannem apud Hilduinum legisse equidem affirmare non audeo.

RABANI MAURI, cuius libros *de Ecclesiasticis Officiis* (qui fortasse idem est quem *de Clericorum Institutione* uocant editores) et commentarios in Paralipomena ecclesiae Carnotensi testamento legauit Ioannes, librum *de Magicis Artibus* fortasse ex Gratiano citauit.

IOANNIS DIACONI libro *de Vita S. Gregorii Magni* haud dubito quin debeat Ioannes noster quae *Policr.* v. 8 de Gregorio et Traiano refert, etsi auctoris sententiae non in omnibus consentiat; dubium tamen est an librum ipsum in manibus habuerit.

IOANNIS SCOTI siue ERIGENAE interpretatione operum quae sub nomine Dionysii Areopagitae circumferebantur usus est Ioannes noster; uide supra de DIONYSIO AREOPAGITA.

NICOLAI I papae *Epistolas* ex *Decreto* Gratiani suspicor citauisse Ioannem.

REMIGIO AVTISSIODORENSI rectius quam Bedae adscribitur

PROLEGOMENA

liber quidam de *Interpretatione nominum Hebraicorum* quo fortasse usus est Ioannes; uide commentarium nostrum ad *Polier.* viii. 22.

PETRVS DAMIANVS in capitulo ultimo libelli *de Nouissimis et Antichristo* signa quindecim totidem dierum diem iudicii praecedentium auctore Hieronymo, ut ait ipse, enumerat, de quibus agitur in fine *Polier.* ii. 11. Vide infra de APOCRYPHIS.

IVONIS CARNOTENSIS *Decretum et Panormiam* an legerit Ioannes, incertum est; omnia enim in *Polieratico* de canonicis scripta quae apud Iuonem exstant, etiam Gratianus habet, cuius *Decreto* haud dubito quin usus sit Ioannes; uide infra de GRATIANO.

ANSELMI archiepiscopi Cantuariensis, de quo mentionem in *Polier.* vi. 18 facit, cuius *Vitam* etiam scripsit, *Meditationem* vii. in *Polier.* ii. 27 citat.

MARBODVM episcopum Redonensem fortasse de gemmis auctorem in *Polier.* v. 3 habuit.

HILDEBERTI episcopi Cenomanensis inter opera typis impressa exstant uersiculi de sacrae Scripturae interpretatione morali, quorum quinque citat in *Polier.* viii. 21 Ioannes; tamen an ipsius uere sint, dubium est. Vide in commentario nostro ad loc. et in appendice I.

BERNARDI SILVESTRIS *Commentum super sex libros Aeneidos*, quem continet codex in Bibl. Nat. Parisiis seruatus, sequitur Ioannes in *Polier.* viii. 24; uide comm. nostr. ad loc. In *Polier.* iii. 8 citat *temporis nostri scriptorem egregium*, quem asserit quidam in margine codicis Pontiniaci Bernardum Siluestrem esse. Bernardum Siluestrem nonnulli asserunt eundem esse atque Bernardum Carnotensem, de quo agitur in *Polier.* ii. 22, vii. 13, *Metalog.* i. 5, 11, 24, ii. 17, iv. 35; negat A. Clerval, *Les Écoles de Chartres au Moyen Age*, pp. 158 seqq., qui Bernardum Carnotensem ante a. 1130 mortem obiisse ex Necrologio Carnotensi demonstrat. Bernardum autem Siluestrem, quem, nisi falsa est adnotatio de qua supra dixi, tanquam temporis sui scriptorem citauit Ioannes, circa a. 1145,

PROLEGOMENA

decimum scilicet ante *Policraticum* absolutum annum, carmen de *Mundi Vniuersitate* composuisse indicant uersiculi quidam de Eugenio III, qui papa a. 1145 factus est, *Munificens deitas Eugenium commodat orbi, Donat et in solo munere cuncta semel* (ed. Barach et Wrobel, p. 16).

ABAILARDI, magistri sui, quem *Peripateticum Palatinum* uocat in *Policr.* ii. 22, opera minime dubitari potest quin legerit Ioannes et in locis plerisque *Policratici* secutus sit, de quibus consulendus est Index Auctorum noster. Cf. de eodem *Metalog.* i. 5, ii. 10, 17, iii. prol., 1, 4, 6, *Hist. Pontif.* cc. 8, 9, 31.

HUGONIS DE S. VICTORE *Eruditionem Didascalicam* nonnunquam in *Policratico* sequi uidetur Ioannes. Eiusdem commentariorum in Lamentationes Ieremiae et in *Hierarchiam caelestem* Dionysii Areopagitae (si pro *ecclesiastica* in Necrologio Carnotensi *angelica* legere licet) exemplaria testamento ecclesiae Carnotensi legauit. Cf. *Metalog.* i. 5, iv. 13, *Hist. Pontif.* prol. Quaedam fabulosa de bestiarum natura refert Ioannes, quae etiam in libro de *bestiis* olim Hugoni attributo inuenies.

GILBERTI DE SEMPRINGHAM (cui testatur Ioannes in *Policr.* i. 6 eum, annis uiginti ab ordine Sempringhamensi fundato nondum elapsis, iam *circiter septingentarum monialium patrem* esse) regulam de cantu citat.

WILLELMI DE CONCHIS (si eius uere est) commentarium in Platonis *Timaeum* fortasse in *Policr.* vii. 5 sequitur.

GALFRIDI MONYMETENSIS *Historia Regum Britanniae*, tum nuper uulgata, usus est Ioannes.

GRATIANI *Decretum* eum in manibus habuisse et ut fontem aut solum aut praecipuum iuris canonici usurpauisse haud dubitandum est. In *Policr.* vii. 19 uerba ipsius Gratiani refert, ut in commentario ad p. 173. 10 huiusce editionis notauimus; etiam in *Policr.* vii. 17, Gratiani errorem secutus, Ambrosio adsignat quod re uera decreuerat concilium Toletanum a. 653 habitum.

BERNARDI CLARAEVALLENSIS *librum doctrinalem, quem ad sanctum Eugenium de Contemplatione uel Considera-*

PROLEGOMENA

tione scribit, et in Polier. v. 16 nominatim citat et in aliis locis haud raro sequitur. De illo cf. Hist. Pontif. cc. 7-11, 24, 31.

Postremo mentio facienda est de quibusdam libris uarias propter causas in auctorum secundum temporum ordinem dispositorum catalogo non insertis.

BIBLIA SACRA citat passim; ita tamen ut nusquam libris Ruth, Esdrae I et II, Esther, Amos, Habacuc, Sophoniae, epistolis ad Philemonem, Ioannis II et III, Iudae usus sit. Variationem a textu uulgatae editionis quam hodie in usu habet ecclesia Romana ubique notauit; de qua uideant quibus curae est editionis illius inuestigatio critica.

APOCRYPHORVM quae ad Nouum Testamentum pertinent exstant in *Polieratico* uestigia nonnulla; scilicet *Epistolae Lentuli* in *Polier. v. 6* (de quo uide commentarium nostrum ad loc.) et *Abdiae Apostolicae Historiae*, ipsius ex Actis uetustioribus circa saec. vi (ut uidetur) conflatae, in *Polier. vii. 19*. In *Polier. iv. 3* ex Actis Pauli spuris quaedam sumpsisse uidetur de Pauli praedicatione Athenis facta; uide commentarium nostrum ad loc., cui addere licet maiorem partem fragmenti in *Actis SS. Octob. 9* adhibiti etiam in *Vita S. Dionysii* auctore Hilduino (Migne, *P. L.* cvi. 23 seqq.) inueniri posse. De signis in *Polier. ii. 11* loquitur quae diem iudicii praeuenire dicuntur per dies quindecim, si tamen futura sunt, quoniam de scriptura canonica firmamentum non habent. Haec uelut ex Hieronymo refert Petrus Damianus in *Opusculo de Nouissimis et Antichristo*; cf. pseudo-Bedam in *Collectaneis* (ed. Col. 1612, tom. iii. pp. 494 seq.) et alia quae in commentario nostro ad loc. adnotauit. Vide etiam in *Anglia* (xi. 369) interpretationem saec. xii Anglo-Saxonicam; R. Peiper in *Archiv für Literaturgeschichte*, ix. pp. 117 seqq.; G. Nölle in *Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Litteratur*, edd. H. Paul et W. Braune, vi. pp. 413 seqq. Haec, quae addita sunt ex auctoritate uiri doctissimi M. R. James Coll. Regalis apud Cantabrigienses Praepositi, inspexi nec tamen perlegi.

Quae in ACTIS SANCTORVM Bollandianis exstantia refert
xliiv

PROLEGOMENA

Ioannes, eum aut in Martyrologio aut in Breuiario legisse credibile est.

Quanti IVS CIVILE aestimauerit ex *Policr.* viii. 22 (t. ii. p. 399 nostrae editionis) satis apparet. Ipsius Vacarii (de quo in eo loco agitur) *librum* qui *Pauperum* uulgo uocatur spero mox curante uiro reuerendo A. I. Carlyle e Coll. Univ. apud Oxonienses tandem typis commissum in lucem esse proditurum; quo usum esse Ioannem probabiliter conici potest. *Institutiones, Codicem, Digesta, Novellas* dubitari non potest quin in manibus habuerit. Iulii Pauli dictum (*Sentent.* v. 12 § 9) in *Policratic.* iii. 11 quo auctore citauerit adhuc omnino nescio. Definitio *aequitatis* quam citat in *Policr.* iv. 2 exstat in *Fragmento Pragensi* (Fitting, *Juristische Schriften des früheren Mittelalters*, p. 216), in *Summa cuiusdam Institutionum exordio* (ibid. p. 146), in *Summa Codicis*, Trecensi olim uocata, quam uelut Irnerii, scholae Bononiensis fundatoris, opus edidit H. Fitting (Berol. 1894), in Placentini saec. xii ad finem iuris periti Montepessulani *Summa Institutionum* (ed. Mogunt. 1535). Horum locorum cognitionem eidem A. I. Carlyle debeo, qui suum opus de his rebus nondum publici iuris factum (*Political Theory in the Middle Ages*, ii. pp. 2, 3) mecum beneuolentissime communicauit.

CATONIS, quem modo *uirum sapientem*, modo *ethicum* uocat, *Distichorum* collectionem notissimam saepissime citat. De auctoris nomine tamen dubitauit; uide *Policr.* vii. 9: *In libello quoque quo paruuli inuoluntate ut uirtutis instructio et usus teneris ebibitus animis facile nequeat aboleri . . . ait uel Cato uel alius, nam auctor incertus est.* In eodem capitulo fortasse distinguit auctorem *Distichorum* ab auctore sententiarum libro primo Catonis uulgo praefixarum; uide comm. ad t. ii. p. 125. 6 nostrae editionis, ubi tamen nescio an nimium confidenter scripserim. Fateor me locum Baehrensii in commentario ad *Policr.* ii. 27 (huiusce editionis t. i. p. 158. 21) referentem i. 222 pro iii. 222 posuisse, neque in corrigendorum catalogo emendauisse.

PROLEGOMENA

FLAVIANI librum *de uestigiis philosophorum* hodie deperditum citat Ioannes in *Policr.* ii. 26, viii. 12; uide commentarium nostrum ad locum priorem cum eis quae in addendorum catalogo adhibui. In hoc libro historias inuenit de Socrate in senectute artem musicam discente, de Platone speculum gestante, de morte Platonis, de uidua Ephesia; eidem etiam tituli partem alteram, scilicet *de uestigiis philosophorum*, debuisse uidetur *Policraticus* ipse. In *Enthetico de dogmatibus philosophorum* cuiusdam Furui fit mentio cui, ut Martiano Capellae *rerum causae*, sic magis placent *mores et historiae*; quem eundem esse atque Flauianum non absurde suspicantur Petersenius (*Iohann. Saresber. Enthetic.* Hamburg, 1843, pag. ult.) et Schaarschmidtus (*Iohann. Saresber.*, p. 105). De dictis philosophorum an praeter Flauianum alio auctore nobis ignoto usus sit, incertum est; aliquo tamen auctore nobis ignoto eum usum esse apparet ex *Policr.* iii. 14, ubi uide commentarium nostrum (ad tom. i. pp. 222. 1, 223. 23 nostrae editionis).

De CAECILIO BALBO, quem de adulatione citat Ioannes in eodem capitulo, nihil habeo quod eis addam quae iam in commentario dixi. Etiam quem dicere uoluerit dum in *Policr.* v. 17 PVBLIVM CARPVM diuites pauperibus miseriores esse asserentem citat, adhuc ignoro; mihi enim minime ueri similis esse coniectura uidetur quam de hac re edidit Barthius in *Aduersariis*, lib. vii, cap. 5, pp. 319, 320.

In quinque locis *Policratici* CATVLVM siue CATVLLVM PARMENSEM auctorem citant notulae in margine Codicum et Suessionensis et Pontiniaci inuentae, scilicet:

(a) *Policr.* i. 4 (i. p. 26. 1) *Eo denique tempore primum, &c.*

(b) *Policr.* i. 5 (i. p. 35. 18) *Atthalus Asiaticus, si gentilium historiis creditur, &c.*

(c) *Policr.* i. 5 (i. p. 37. 25) *Chilon Lacedemonius, &c.*

(d) *Policr.* i. 13 (i. p. 62. 14) *Dum Gaius Cesar, &c.*

(e) *Policr.* i. 13 (i. p. 63. 20) *Ascanium fatalis exilii, &c.*

Cf. *Classical Review*, xi. p. 282 seq.

De EPISTOLA DINDIMI AD ALEXANDRVM, quam in *Policr.* iv.

PROLEGOMENA

11 citat Ioannes, uide commentarium nostrum ad loc. Ibi Anonymi quem uocant de Bragmanibus editione Bissaeana tantum usus sum, neglecta per incuriam Kuebleri recensione Teubneriana; cf. addendorum catalogum ad t. i. p. 270. 22 n. nostrae editionis. Hic igitur licet de discrepantia uerborum inter Ioannem, Bissaeum, Kueblerum nonnulla subiungere: t. i. p. 271. 1 *nostrae* I: *nostrates* B K. 2 *quem* I: *quae* B K. 3 *decori* I K: *honori* B. 4 *quod* I K: om. B. Postremo cum epistola Bragmanorum quam refert Ioannes conferenda sunt quae ei consentiunt apud Iulium Valerium et in interpretatione Palladii, quae olim S. Ambrosio attribui solebat. Ioannes t. i. p. 270. 26 *Sed quid erit homini satis cui totus non sufficit orbis?* Cf. Pallad. ed. C. Müller p. 111 *Quomodo ergo satis facere desiderio tuo poteris cum totus tibi seruiens mundus animum tuum explere ac satiare non possit?* Ioannes p. 270. 27 *Diuitias non habemus, quarum cupiditate nos debeas expugnare:* Pallad. p. 119 *A nullo enim debellari atque expugnari, quia nullius rei desiderio uel amore tenentur.* Ioannes p. 271. 5 *Antra nobis duplicem usum praestant, tegumentum in uita, in morte sepulturam:* Valerius iii. 11 *Ad haec responsum est idem domicilium esse quod sepulcrum:* Alex. cum Dind. coll. (=Anon. de Bragman.) ed. K. p. 173. 26 seqq. *Tutius non defendit ab imbre spelunca quam tegula; cuius geminus nobis usus est mansionis; dum uiuimus, proficit uitae, dum morimur, sepulturae.* Notandum est apud Ioannem Bragmanos *insulam* habitare; hoc non quidem asserit Palladius, tamen scholasticum quendam Thebaeum, a quo *de Bragmanis aliqua se audisse* fatetur, in insulam Taprobanem transfretauisse narrat, quam ob rem illius insulae descriptionem descriptioni patriae Bragmanorum adiunxit. Etiam Ioannes *wilem et raram uestem* indutos esse ait Bragmanos, quos ceteri omnino nudos fuisse asserunt.

In *Enthetico ad Policraticum* ad fabulas respicit quales in historia Renardi Vulpis aut apud Romulum quem dicunt Anglicum legas: uide commentarium nostrum ad loc.

PROLEGOMENA

§ 6.

De titulo *Policratici* (sic enim scriptus est in codicibus MSS. uetustissimis et in Necrologio Carnotensi; v. *Cartulaire de N. D. de Chartres*, edd. Lepinois et Merlet, iii. p. 202) bene disseruit Schaarschmidtus op. saepe cit. p. 145; nec dubitandum est quin de *libro in usum ciuitates regentium* intellegi debeat. Minime inusitatum est apud uiros doctos saeculis post Christum xi et xii in partibus occidentalibus florentes, Graecitatis expertes quidem sed cupidos, nomini- bus quae Graeca uideri possent libros suos insignire. Ita *Monologion* et *Proslogion* scripsit Anselmus, *Megacosmum* et *Microcosmum* Bernardus Siluestris, *Dragmaticon* (i. e. *Dramaticon*) Willelmus de Conchis, *Phrenophysicon*, i. e. *librum de animo copiosissime disputantem*, de quo uide *Metalog.* iv. 20 sub finem, quidam cuius nomen non refert Ioannes; tandem ipse Ioannes non modo *Policraticum* sed etiam *Metalogicum*, i. e. ut uidetur, *Apologiam pro Logica*, et *Entheticum*, de quo uide supra p. xxii. Iam tamen in saeculo xiii, ut uidetur, excerptor Monacensis de *pluralitate iudiciorum*, quasi *Polycraticus* esset, *Policraticum* inter- pretatur; v. supra § 2, p. xii.

Policraticum quanti existimauerint homines saeculi in- sequentis testatur multitudo et codicum manu scriptorum quos continent bibliothecae nostrae et auctorum medii aevi qui ex eo materiam suam desumpserint, inter quos recensendi sunt in saec. xii Petrus Blesensis, Ioannis ipsius amicus, in saec. xiii Helinandus, Walterus Burley, Ioannes Walensis, nec ab Anglo omittendus est poeta illustrissimus Galfridus Chaucer, de quo uide ad *Policr.* i. 5. Vincentius Bellouacensis tantum apud Helinandum uerba Ioannis legit: uide ad *Policr.* iv. 4. Petri Blesensis uerba de *Policratico* ad Ioannem ipsum in *Ep.* xxii. a. 1170 scripta subiungam: *Librum uestrum de Nugis Curialibus legi, et mirabiliter me refecit; nam et ibi optima forma erudi- tionis est et propter artificiosam sententiarum uarietatem inaeestimabilis materia uoluptatis* (Migne, P. L. ccvii. 82).

PROLEGOMENA

Policratico praefixos inuenies uersiculos cecvi, quibus titulus est *Entheticus in Policraticum*. Hic librum suum alloquitur auctor, et primum Thomam cancellarium, eo tempore cum Henrico II rege Tolosam obsidentem, adire iubet, postea Cantuariam redire, ubi, ut uidetur, scriptus erat; ait enim: *Cantia te felix genuit, te Cantia fouit, Illustris regum pontificumque parens. Hic tibi debetur sedes finisque laborum, Illa tibi requiem praeparat, illa domum*. In bibliotheca ecclesiae cathedralis Cantuariensis, ut supra diximus, inter libros S. Thomae archiepiscopi diu seruatum fuit exemplar quod fortasse ad Thomam miserat auctor ipse; quod postea post dispersam tempore reformationis ecclesiasticae bibliothecam inter alia naufragii fragmenta recuperatum Collegio Corporis Christi apud Cantabrigienses cum ceteris libris suis dedit Matthaeus Parker Archiepiscopus Cantuariensis.

Haec sunt quae de Ioannis Saresberiensis *Policratico* praefanda existimaui.

INCIPIT IOANNIS SARESBERIENSIS
ENTHETICVS IN POLICRATICVM

379 a

Si michi credideris, linguam cohibebis, et aulae
Limina non intret pes tuus: esto domi.
Aspectus hominum cautus uitare memento,
Et tibi commissas claude, libelle, notas.
5 Omnia sint suspecta tibi, quia publicus hostis
Et maiestatis diceris esse reus.
Ignis edax gladiusque ferox tibi forte parantur,
Aut te polluta subruet hostis aqua.
Cum tamen exieris, faciem uelabit amictus,
10 Deformentque cutem puluis et aura tuam.
Dextra ferat uirgam, premat et sua mantica dorsum:
Trita tegant frontem pillea, pero pedem.
Sit gradus et cultus, habitus peregrinus eunti,
Non nisi barbariem barbara lingua sonet.
15 De Pictauorum dices te gente creatum, b
Nam licet his lingua liberiore loqui.
Hospitiique fidem quaeres super omnia, quo sis
Tutus ab insidiis, quas tibi quisque parat.
Stultos, prudentes nimium, prauosque cauebis,
20 Et quos insignes garrula lingua facit.
Si quis amat uerum, tibi sit gratissimus hospes,
Et quem delectat gloria uana, caue.

10 cutem] tuam M tuam] cutem M

1 *Si michi* etc.: Libellum suum alloquitur ad exemplum Horatii
Ep. i. 1. 20, Ouidii *Trist.* i. 1, etc. 15 *Pictauorum*: cf. *Polier.*
i. 13. Pictauorum comitissam Alionoram uxorem duxerat Henricus II
a. 1152.

- Iure patronatus illum cole, qui uelit esse,
 Et sciat, et possit, tutor ubique tuus.
- Ergo quaeratur lux cleri, gloria gentis
 Anglorum, regis dextera, forma boni.
- Quaesitus regni tibi cancellarius Angli, 5
 Primus sollicita mente petendus erit.
- Hic est qui regni leges cancellat iniquas,
 Et mandata pii principis aequa facit.
- Si quid obest populo, uel moribus est inimicum,
 Quicquid id est, per eum desinit esse nocens. 10
- Publica priuatis qui praefert commoda semper,
 Quodque dat in plures, ducit in aere suo.
- Quod dat habet; quod habet, dignis donat: uice uersa
 Spargit, sed sparsae multiplicantur opes.
- Vtque uirum uirtus animi, sic gratia formae 15
 Vndique mirandum gentibus esse facit.
- Tardus ad hunc Samius si certet acumine mentis,
- 380 a Indoctusque Plato, Varroque stultus erit.
- Curio si certet uerbis, uincetur ab ipso;
 Victus, si certet, Quintilianus erit. 20
- Huius nosse domum non est res ardua; cuiuis
 Non duce quaesito semita trita patet.
- Nota domus cunctis, uitio non cognita soli
 Lucet, ab hac lucem diues, egenus, habent.
- Illa patet miseris, patet et domus illa beatis, 25
 Hic patre laetatur aduena quisque suo.
- Cum reserata semel fuerit tibi ianua, currens
 Ad thalamum domini progrediere tui.
- Expecta dum turba fluat, quae feruet in aula,
 Fessaque sint domini membra fouenda thoro. 30

3 Ergo etc.: Ad Thomam cancellarium ut ad Augustum Ovidius libellum suum mittit Ioannes. 17 Samius: scil. Pythagoras, sic ab Ouidio dictus *Metam.* xv. 60, *Fast.* iii. 153: cf. *Polier.* i. 5. 19
 Curio: De Curionis eloquentia uide Ciceronem *de Oratore* ii. 23 § 98 cuius libri exemplar bibliothecae ecclesiae cathedralis Carnotensis legauisse Ioannem e *Necrologio Carnotensi in Gall. Christ. nov.* viii. 1148, 9 nouimus.

Accedes, uultum mutabis, mantica nugas
Excutiat; peregre tunc peregrinus eat.

Non tamen ostendas, oculos quod principis urat, b
A quo tota tibi uita salusque datur.

5 Si facies illi tua displicet, unde placebit?

Eius in arbitrio iusque fauorque manent.

Quod prohibet fieri, scelus est; quod praecipit, aequum:

Iuraque pro placito stantque caduntque suo.

Huic quia sola placet, sola uirtute placebis,

10 Quae tibi si desit, cetera cuncta nocent.

Iura colit, pacem statuit, fundatque quietem,

Et tumidos hostes mente manuque domat.

Sed seu iura uocent seu fulminet ensis in hostes,

Non nisi sancta gerit, non nisi sancta probat.

15 Confer ei quoscumque duces, quoscumque potentes;

Plebs erit hoc uiso maxima turba ducum. c

Si reges uideas, quid ad hunc nisi rustica turba?

Et bene, si dici rustica turba queunt.

Particulamque tui praemonstrans experiere

20 Quae maneat totum gratia uel quis honor.

Si placet haec, totus poteris fortasse patere;

Sed si displiceat, cetera claude toga.

Verba salutantis sint prima; subinde facetus,

Te dabis obsequiis, hospitiumque petes.

25 Non grauis hospes eris potuque ciboque uerendus;

Sufficiet uestis non pretiosa tibi.

Non oneraris equis, faleras nec poscis equorum, 381 a

Nec te seruorum copia magna premit.

Sufficiet uel sola domus uisusque patroni,

30 Eius et alloquio consilioque frui.

Curia quid possit, quid speret plebs, ubi regni

Vires, una domus sola docere potest.

Si deuelatam faciem monstrauerit, aut non

Perstringat uisum cassibus ille tuum.

27 honeraris S

34 *Perstringat*: v. Forcell. ed. de Vit. s. v. *praestringo* ad calc.

- Quid sapiens stulto differt, quid paupere diues,
 Quid misero felix, si sapis ecce uides.
 Si fuerit laetus, oculos auresque libenter
 Exponet nugis forsitan ille tuis.
 Sic igitur nugas sparges, ne taedia gignant, 5
 Quae rebus laetis sunt inimica nimis.
 Si iubet ut nugas agites, nugare decenter:
b Nam sibi per nugas seria credet agi.
 Vtilibus nugas, sic aptes seria ludis,
 Vt tibi sit grauium nulla timenda manus. 10
 Si iubet ut taceas, statua taciturnior esto,
 Nec redimas signis uerba negata tibi.

 Cum satiatus erit, uel cum maiora uocabunt,
 Ora conductus detur ut inde tibi.
 I citus, atque redi; ne quorum carpere nugas 15
 Ausus es, infligant tela necemque parent.
 Vnum discedens secreta profer in aure:
 Quicquid agant alii, tu memor esto tui.
 Quaeque caro faenum, flos faeni gloria carnis,
 Haec nichil est: nichilo quid minus esse potest? 20
 Munera fortunae uiscata puta; uitiorum
 Semina sunt, scelerum pabula, mortis iter.
c Sunt laquei, sunt insidiae, sunt toxica mortis,
 Quam non effugient, quos dea caeca colit.
 Quod fortuna dedit, et quod dabit, est alienum, 25
 Auferet hoc totum, cum uolet ipsa, tibi.
 Retia pennatis nequeunt praeuisa nocere,
 Tu quaecumque uides, retia mentis habe.
 Retia sunt quaecumque uides, hominemque ligatum
 Ad miseram mortem per mala quaeque trahunt. 30
 Forsitan, 'unde tibi datur haec audacia?' quaeret;
 Dices 'nil metuens omnia tutus agit.'

26 illa M

8 *Nam sibi* etc.: cf. Sidon. Apoll. *Ep.* i. 9. 19 *Quaeque caro* etc.:
ib. xl. 6. 21 *Munera fortunae uiscata*: cf. Sen. *Ep.* i. 8 § 3, Plin.
Ep. ix. 30 § 2. 27 *Retia* etc.: Prov. i. 17.

Omnia tutus agit, quem nec spes nec timor angit;
Cui mala nulla placent, omnia tutus agit.

Hispana rediens aut Vasconis utere lingua,
Sed tamen in uerbo plus grauitatis habe.

5 Indue sic linguam, sic uestes indue gentis, d
Salua sit ut morum regula, salua fides.

Pendeat ex humeris crux aenea, sit coma tetra,
Hispida caesaries, barba recisa parum.

Sitque grauis uultus, sint frons oculique pudici,
10 Insontesque manus, pauper amictus erit.

Dum tibi conductus fuerit, securior ibis,
Et uia sit pedibus quaelibet apta tuis.

At si defuerit, longas protende dietas,
Contineatque pedes publica strata tuos.

15 Nusquam diuertas, ne quis te laedat euntem.
Nugarumque luat garrula lingua notas.

Omnia, si nescis, loca sunt plenissima nugis,
Quarum tota cohors est inimica tibi.

Ecclesia nugae regnant, et principis aula;

20 In claustro regnant, pontificisque domo. 382 a

In nugis clerus, in nugis militis usus;

In nugis iuuenes, totaque turba senum.

Rusticus in nugis, in nugis sexus uterque;

Seruus et ingenuus, diues, egenus, in his.

25 Accelera gressus, cauto diplomate pergens

Ad mare, quo Morini litora nostra petunt.

Hospitium tandem sera cum nocte subibis,

Vt ualeas, esto sobrius, esto grauis.

3 Hispana M

13 *dietas*: v. Du Cange s. v. *dieta* 2. *Anglice* 'Do not abridge your day's journey by short cuts which might be dangerous, but stick to the roads.'

25 *diplomate*: 'codicilli qui dantur cursu publico utentibus' Du Cange s. v.

26 *Morini*: v. Plin. *Hist. Nat.* iv. 23

§ 37 alibi. Cf. Camden. *Britannia* i. p. 221, ed. Gough, 1789.

Gens penetranda tibi praelarga bibaxque loquaxque,

Et cui, ni morem gesseris, hostis eris.

Emergunt lites modicae, quas magna sequuntur

Iurgia uulneribus feta, necemque ferunt.

Sed quia uirtutem gens diligit et ueneratur,

5

b Si bene credaris uiuere, tutus eris.

Non modo tutus eris, sed summo dignus honore

Quaeque libet fieri, cuncta licenter age.

Cantia te felix genuit, te Cantia fouit,

Illustris regum pontificumque parens.

10

Hic tibi debetur sedes finisque laborum:

Illa tibi requiem praeparat, illa domum.

Anglorum sedem primam pete, siue Britonum;

Si Britonum mauis dicere, nemo uetat.

Indignum, litem si tempus agit breue longam,

15

Digna quidem non sunt tempora longa breui.

Cum de re constat, non sit de nomine pugna;

Nec foueat litem lana caprina diu.

Quicquid uis dicas, dum sit caput illa Britannis,

c Quam tibi praesignat angelus arce micans.

20

Angelus iste quis est, aut quae domus ista, requires?

(Namque nouos rerum forma mouere solet.)

Haec est illa domus, quae Christum prima recepit,

A qua suscepit insula tota fidem.

Insula tota fidem cepit, fideique parentem

25

Praedicat extollit audit honorat amat.

Consilii magni si nosti forte datorem,

Non erit ignotus angelus iste tibi.

19 capud A

9 *Cantia* etc.: cf. *Enthet. de Dogm. Phil.* 1637 (Mign. *Patrol. Lat.* t. cxcix. col. 1000 A). 17 *Cum de re* etc.: cf. *Enthet. de Dogm. Phil.* 182.

18 *lana caprina*: *Hor. Ep.* i. 18. 15. 19 *caput*: cf. *caput regni* (sc. Cantuarum) *Enthet. de Dogm. Phil.* 1640, *Vit. S. Thomae* § 22 (ed. Robertson ii. p. 318) De Cantuarum loquitur noster, ut de Roma Ouidius, *Trist.* iii. 1. 20 *angelus*: de hac angeli imagine vid. Gervas. *Tilb.* i. 9.

27 *Consilii magni*: 'Angelus magni consilii,' *Ia.* ix. 6. sec. LXX ab Hieron. in loc. citatos; cf. *Introitum ad missam 3° die Nat. Christi in missali Romano.* Cf. *Polier. Prolog.*

- Angelus e specula totum circumspicit orbem,
 Et corpus pennis subuehit atque tegit.
 Sic uidet e specula, sic protegit omnia pennis,
 Vt ius non habeat hostis in orbe suo.
- 5 Hic tempestates praenuntiat atque serenum;
 Ventorum rabiem temperat atque maris.
 Ne quid obesse queat, non dormit nocte, dieque
 Stat, quia subiectos undique stare facit. d
 Accedens propius, Christi properabis ad aulam,
 10 Vt ueniam culpis promerere tuis.
 Illic finiti soluentur uota laboris:
 Hic lacrimas, gemitus, hic pia thura dabis.
 Excipiet fratrum reducem te tota chorea:
 Et laudes pro te sospite laeta canet.
- 15 Quicquid habes quod eis placeat, largire libenter:
 Quidlibet, ut fuerit utile, cuique dabis.
 Si potes, Odoni studeas donare salutem:
 Accipiatque Brito, te ueniente, crucem.
- Hic narrare tui tandem discrimina fati
 20 Exactaeque uiae prospera cuncta licet.
 Quid sit ouis sub uulpe latens, uulpesue sub agno,
 Pelle leonina dic quid asellus agat, 383 a
 Quid leo dum seruit, quid agit dum regnat asellus,
 Turturis in specie passeris acta canes.
- 25 Quid faciant pardi timidi leporesque feroces,
 Et spes conuersi quae sit habenda lupi.

 26 Qui M

17 *Odoni*: Prior Cantuariensis fuit a. 1167-76 postea Abbas de Bello. Vide C. A. Kingsford. *Dict. of Nat. Biog.* ubi auctores inuenies. Ad istum scripsit Ioannes *Ep.* 152. Incertum est an idem fuerit Magister Odo a quo interpretationem cuiusdam glossae Augustiniana petiit noster in *Ep.* 284. Cf. etiam *Enthet. de Dogm. Phil.* 1675. Vide Schaarschmidt. *Johann von Salisbury*, p. 273. 18 *Brito*: Willelmus Brito in ecclesia Cantuariensi subprioris munere fungebatur a. 1167. Ad istum *Epp.* 218, 247, 248, 290, 303, forsan etiam 205 scripsit noster, ad eundem autem cum ceteris eccl. Cantuar. officariis coniunctum *Ep.* 299. Vide etiam *Ep.* 81 ad fin. De Odone et Britone, cf. *Enthet. de Dogm. Phil.* 1167-1682. 22 *Pelle etc.*: Avianus *Fab.* v (ed. Ellis, p. 7). 23 *dum regnat asellus*: cf. *Reynard the Fox* ed. Caxton, c. 32. 26 *conuersi lupi*: Fabulam de presbitero

- Quid repens testudo paret, scarabeus onustus,
Curque leui uentus grandis ab imbre cadat.
- Sed quia nemo potest cunctis uirtute placere,
Sufficiat paucis te placuisse bonis.
- Spernantur si forte tuae sub iudice nugae, 5
Non sit iniqua manus, aut tua lingua procax.
- Libera donentur cunctis suffragia, teque
Iste bonum dicat, dicat et ille malum.
- Si locus est liber, cur non sit libera lingua?
Nemo satis firmus, quem leuis aura mouet. 10
- b** Quid facient enses, si te leuis aura cruentet?
Verba quidem non sunt uerbera, uerba times?
Linguarum strepitus solidam non transeat aurem,
Auris inepta nimis, quam sonus urit iners.
- Exercent alii linguas, tibi pareat auris; 15
Lingua quidem prodest, non tamen aure magis.
Illis in lingua mens est, tibi sit cor in aure.
Os patulum sit eis, auris aperta tibi.
- Obice uirtutis confringitur impetus oris,
Et linguae stimulo mens malesana perit. 20
- Nemo, nisi uanus, falso laetatur honore;
Conscia mens culpae, quam maledicta mouent.
Frons adamante tibi sit durior, igne perusta
Sit cutis, a uerbis ne notet ora pudor.
- c** Plena pudore tamen, qualem decet illius esse, 25
Qui timeat uitii sordidus esse nota.
- Alterius linguae dic quis moderatur habenas?
Vix est, qui propriae possit habere modum.

1 honustus SM

7 cunctis A

17 cor sit A

24 rubor A²M

et lupo ap. Hervieux, *Les Fabulistes latins* ii p. 642 inuenies. Cf. *Reynard the Fox* ed. Caxton, c. 12; *Reinhart Fuchs* ed. Grimm, p. 166; *Reynardus Vulpes* ed. Campbell, l. 650 seqq.; *Reynard the Fox* ed. Caxton, c. 17; *Reinhart Fuchs* ed. Grimm, pp. 207, 8; *Reynardus Vulpes* l. 1332. *I repens testudo*: cf. Avian. *Fab.* ii. *scarabeus onustus*: Forsitan respicit noster ad fabulam *de scabro superbo* a Romulo Anglieo narratam (ap. Hervieux, *op. cit.* ii. p. 601): *onustus* enim idem significare potest quod *saturatus* in Romuli loco; cf. etiam Hervieux, i. p. 638. 12 *Verba non sunt uerbera*: Anglice 'Hard words break no bones;' cf. Cato *Dist.* iv. 6.

Lubrica saepe cadit, quoniam uersatur in udo:

Saepe cadens labem contrahit atque notam.

Inter multiloquos et grandia uerba serentes,

Esto tardiloquus, estoque pauca loquens.

5 Dum linguas acuunt alii, tibi calleat auris,

Et sit Dulichio remige surda magis.

Nec tantum ualeat temeraria lingua loquentis,

Pectoris ut possit rumpere claustra tui.

Si patiens fueris, numquam tibi uerba nocebunt,

10 Turbatorque tuae nemo quietis erit.

Executiet pacem, quam dat patientia, nullus;

Sit licet exermis, conterit arma tamen.

Vtantur linguis, tu uiribus utere mentis;

Si sapis, a linguis gloria magna uenit.

15 Nam quae sit doctrina uiri, patientia monstrat,

Imbellique manu bella nefanda premit.

Quis feret armatam, quae sola triumphat inermis,

Armatamque manum uincere sola solet?

Vir patiens forti melior; minor esse triumphus

20 Urbis quam mentis dicitur, estque minor.

Sperne malos, uenerare bonos, ignosce uolenti

Laedere; nulla bonis ultio grata magis,

Nulla uirum fortem uindicta magis decet ista,

Principibus semper debet adesse uiris,

25 In quorum manibus lex si uiget ignea, punit

Dum miseret, fidos dum cupit esse facit.

Prouocat ad facinus dum saeuit iniqua potestas,

Et sibi subiectos non sinit esse pios.

(uel potest)

18 solet CBAS

6 *Dulichio remige*: sc. Vlixē; cf. *Policr.* vii. 20. Vlixem *Dulichium* uocat Ouidius *Rem. Am.* 272 alibi. Fabulam de Vlixē Sirenibusque narrat Hyginus. Cf. etiam, Hor. *Ep.* i. 2. 23; Iuv. *Sat.* ix. 149, 150. 25 *lex ignea*: Deuteron. xxxiii. 2. Videtur noster locum istum ad notam Prov. xxv. 22, Rom. xii. 20 intellexisse. Sic de sanctorum in legem diuinam amore Gregorius Magnus *Hom. in Evang.* xxx Deuteronomii locum citatum, de flamma dilectionis *ignem* Luc. xii. 49 quidam in Aliquot Quaestionum libro sub nomine Bedae uulgato (*Migne P. L.* xciii. 457) interpretati sunt.

Nemo sciens illum laedit, quem credit amicum;
 Regula fida nimis: 'quisquis amandus, amet.'
 Haec hominum disiuncta solet coniungere corda,
 Ista potest hominem conciliare Deo.
 Hac duce carpe uiam, gradienti nemo nocebit,
 Et poteris cunctas tutus inire manus.

5

Illa tamen metuenda manus, quae tractat iniquas
 Sordes, quam maculant aera colore suo.
 Non quia polluitur et polluit, est fugienda;
 Sed quoniam nummus toxica saeua gerit.

10

b Toxica perpetuam paritura famemque sitimque,
 Et miseram uitam, mortis et omne genus.

Nulla libris erit apta manus ferrugine tincta;
 Nec nummata queunt corda uacare libris.

Non est eiusdem nummosque librosque probare,
 Persequiturque libros grex, Epicure, tuus.

15

Ignis auaritiae cum faenum carnis adurit,
 Surgit, et aeternum construit usque focum.

Omnia cum possit manus Omnipotentis, auararum
 Mentis egestatem non satiari potest.

20

Non satiari potest manus Omnipotentis auarum:
 Dic mihi quis poterit, quod nequit illa manus?

Nonne satis miser est, quem nec Deus ipse beare
 Sufficit? ulterius quis miser esse potest?

Nummipetae cum libricolis nequeunt simul esse

25

c Ambos, crede mihi, non capit una domus.

Ergo caue miseros, nec ab his nisi tristitia speres:
 Nam miseri cultor, quis nisi stultus, erit?

Est antiqua nimis, nimis est sententia vera,
 Quam docuere patres, Ennius atque Cato:

30

22 nequid A

(i. defest)
 31 defit S

16 *grex, Epicure, tuus*: v. Hor. *Ep.* i. 4 ad calc. 23 *miser*: *miser*
 Anglice = *auarus*. 30 *Ennius atque Cato*: cf. Hor. *Ars Poet.* 56,
 Cato *Dist.* iv. 16, 17.

Tam quod habet quam quo caret omni deficit auaro,
Occupet, incumbat, res aliena tamen.

Semper abundabit, qui rebus nouerit uti;

Et mens utendi nescia semper eget.

5 Pauca potest diues, et plurima pauper habere;

Nescit egestatem diues, egenus opes.

Nullus amicus ei, qui multa cupit, nec amicus

Est sibi, cui nimium res aliena placet.

Si cupidus fuerit hostis, caveatur ut hostis,

10 Si sit amicus, eo cautior esse stude.

Iurat? crede minus; non iurat? credere noli;

Iuret, non iuret, hostis ab hoste caue.

Et fugias quos liuor edax felicibus hostes

Sic facit, ut uirtus flectere nulla queat,

15 Muneribus fortasse tuis placabis auarum;

Laedere quo cesset inuidus, esto miser.

Alterius misera gaudet mens inuida sorte,

Cunctaque uicini commoda dampna putat.

Et nisi festinus fugeres, te plura monerem.

20 Vix pateris dici pauca; uel ista tene.

3 habundabit AS

18 uicina M

Explicit entheticus Iohannis Saresberiensis in polieraticum B². Mox addit manus eadem Queritur unde malum cum sint bona cuncta creata? Defectu proprio sunt mala que mala sunt. et Dic ubi tunc esset cum preter eum nichil esset Tunc ubi nunc in se quoniam sibi sufficit ipse.

IOANNIS SARESBERIENSIS

POLICRATICVS

SIVE DE NVGIS CVRIALIVM ET
VESTIGIIS PHILOSOPHORVM

INCIPIIT PROLOGVS POLICRATICI

385 a DE CVRIALIVM NVGIS ET VESTIGIIS PHILOSOPHORVM

Iocvndissimvs cum in multis, tum in eo maxime est litterarum fructus, quod omnium interstitiorum loci et temporis exclusa molestia, amicorum sibi inuicem praesentiam exhibent, et res scitu dignas situ aboleri non patiuntur. 5 Nam et artes perierant, euanuerant iura, fidei et totius religionis officia quaeque corruerant, ipseque recti defecerat usus eloquii, nisi in remedium infirmitatis humanae litterarum usum mortalibus diuina miseratio procurasset. Exempla maiorum, quae sunt incitamenta et fomenta uirtutis, nullum 10 omnino erigerent aut seruarent, nisi pia sollicitudo scriptorum et triumphatrix inertiae diligentia eadem ad posteros b transmisisset. Siquidem uita breuis, sensus hebes, negligentiae torpor, inutilis occupatio, nos pauca scire permittunt, et eadem iugiter excutit et auellit ab animo 15 fraudatrix scientiae, inimica et infida semper memoriae nouerca, obliuio. Quis enim Alexandros sciret aut Cesares, quis Stoicos aut Peripateticos miraretur, nisi eos insignirent monumenta scriptorum? Quis apostolorum et prophetarum amplexanda imitaretur uestigia, nisi eos posteritati diuinae 20

1 philosophorum M

18 peripatheticos M

litterae consecrassent? Arcus triumphales tunc proficiunt illustribus uiris ad gloriam, cum ex quibus causis et quorum sint, inpressa docet inscriptio. Liberatorem patriae, fundatorem quietis, tunc demum inspector agnoscit, cum titulus triumphatorem, quem nostra Britannia genuit, indicat Constantinum. Nullus enim umquam constanti gloria claruit, nisi ex suo uel scripto alieno. Eadem est asini et cuiusuis imperatoris post modicum tempus gloria, nisi quatenus memoria alterutrius scriptorum beneficio prorogatur. Quot et quantos arbitraris fuisse reges, de quibus nusquam sermo est aut cogitatio? Nichil ergo consiliosius est captatoribus gloriae, quam litteratorum et scribentium maxime gratiam promereri. Inutiliter enim eis geruntur egregia, perpetuis tenebris obducenda, nisi litterarum luce clarescant. Quicquid fauoris aut praeciorum aliunde contrahitur, perinde est ac si Echo, quam audis in fabulis, plausus excipiat theatrales. Desinit enim cum ceperit. Ad haec in dolore solatium, recreatio in labore, in paupertate iocunditas, modestia in diuitiis et deliciis fidelissime a litteris mutuatur. Nam a uitiiis redimitur animus, et suauis et mira quadam, etiam in aduersis, iocunditate reficitur, cum ad legendum uel scribendum utilia mentis intendit acumen. Nullam in rebus humanis iocundiorem aut utiliorem occupationem inuenies, nisi forte diuinitus compuncta deuotio orando diuinis insistat colloquiis aut corde per caritatem dilatato Deum mente concipiat et magnalia eius apud se quasi quadam meditationis manu pertractet. Experto crede, quia omnia mundi dulcia his collata exercitiis amarescunt; eo quidem magis, quo cuique sensus integrior, et ratio incorrupta iudicii purioris uiget acumine. Noli ergo mirari, quare aliquem gradum scalae, quae nunc sola nouit ascensum, prout quan-

5 brittannia S

11 sermo nusquam A

24 inueniet M

5 quem nostra Britannia genuit: De falsa opinione Constantinum Magnum in Britannia natum esse vid. Schöpflin, *Commentationes Historicae* pp. 388 seqq. et I. Wordsworth *Dict. of Christian Biog.* s. v. 'Constantine.'

doque monuisti, non ascendo. Quare maioribus me non
 ingero curiis, cum tibi Ysocratis responsurus sum uerbo,
 qui interrogatus ab amicis, quare non in forensibus negotiis
 uersaretur, respondit; 'Quae locus hic callet, ego nescio;
 quae ego calleo, locus hic nescit.' Ego enim contempno 5
 quae illi aulici ambiunt, et quae ego ambio illi con-
 tempnunt. Mirare magis quare non praecido, aut rumpo
 funem, si alias solui non potest, qui me in curialibus nugis
 tamdiu tenuit et tenet adhuc tantae obnoxium seruituti.
 Iam enim annis fere duodecim nugatum esse taedet et 10
 c penitet me longe aliter institutum; et quasi sacratioris
 philosophiae lactatum uberibus ablactatumque decuerat
 ad philosophantium transisse cetum quam ad collegia
 nugatorum. Et te quidem sentio in eadem conditione
 uersari, nisi quia rector et prudentior, si facis quod ex- 15
 pedis, stas semper immotus in solidae uirtutis fundamento,
 nec agitaris arundinea leuitate, nec deliciarum sectaris
 mollia, sed ipsi, quae mundo imperat, imperas uanitati.
 Vnde cum tibi diuersae prouinciae congestis meritaram
 laudum praeconiis quasi arcum erigant triumphalem, ego 20
 uir plebeius stridente fistula inculti eloqui librum hunc
 ad honorem tuum, uelut lapillum in aceruo praeconiorum
 387 a tuorum conieci; sciens quia sicut non habet unde placeat
 ex uenustate, sic ex deuotione scribentis non poterit dis-
 plicere. Nugas pro parte continet curiales, et his magis 25
 insistit quibus urgetur magis. Pro parte autem uersatur
 in uestigiis philosophorum; quid in singulis fugiendum
 sit aut sequendum relinquens arbitrio sapientis. Et quia
 ne laedant aliquem, eum oportuit conueniri, in quo nihil
 nugatorium possit argui, te uirorum nostrae aetatis ele- 30
 gantissimum decreui conuenire, et quae uidentur in mei

2 isocratis S 5 contempno S 7 praecido S 13 phylosophan-
 tium M 22 uelud S 27 phylosophorum CS

2 *Ysocratis*: Macrob. *Sat.* vii. 1; cf. dictum quoddam Epicuri haud
 dissimile up. Sen. *Opp.* 29 § 10. 10 *duodecim*: v. R. L. Poole *Dict.*
of National Biography, s. v. 'John of Salisbury.' Videtur noster annos
 a concilio Remensi a. 1148 numerasse.

similibus arguenda describere. Sic enim cum ineptias suas lector uel auditor agnoscat, illud ethicum reducet ad animum, quia mutato nomine de se fabula narratur; praecipue cum omnes nouerint quantis tu serietatibus
 5 occuperis iugiter. Sic dum alios doceat Seneca suum b monet Lucilium. Ad Oceanum et Pammachium scribit Ieronimus, et aliorum plerumque castigat excessus. Quisquis autem blandientis causatur ineptias, negotium cum tempore metiatur, et (quod sapientis est) ex causis dicendi
 10 dicta diiudicet. Si quid autem cuiquam asperius sonat, non in se quicquam dictum nouerit, sed in meipsum, et similes mei, qui mecum cupiunt emendari, aut in eos qui collapsi in fata omnem reprehensionem aequanimiter ferunt. Noui enim quia nulli grauis percussus Achilles:
 15 et praesens aetas corrigitur dum praeterita suis meritis obiurgatur. Sic dum corrigatur, Oratius etiam seruis, ut Decembri libertate utantur, indulget.

Omne uaferrimum ridenti Flaccus amico
 tangit, et admissus circum praecordia ludit. c

20 Quae uero ad rem pertinentia a diuersis auctoribus se animo ingerebant, dum conferrent aut iuuarent, curauimus inserere, tacitis interdum nominibus auctorum; tum quia tibi utpote exercitato in litteris pleraque plenissime nota esse noueram; tum ut ad lectionem assiduam magis ac-
 25 cenderetur ignarus. In quibus si quid a fide ueri longius abest, michi ueniam deberi confido, qui non omnia, quae hic scribuntur, uera esse promitto, sed siue uera seu falsa sint, legentium usibus inseruire. Neque enim adeo excors sum, ut pro uero astruam, quia pennatis auibus quondam

5 docet SM 6 paumachium SM 12 mei similes A

3 mutato etc.: Hor. Sat. i. 1. 69, 70. 10 Si quid autem etc.: cf. Jusserand. Lit. Hist. of the English People, p. 189 n. 14 nulli grauis etc.: Iuv. Sat. i. 163. 17 Decembri libertate utantur: v. Hor. Sat. ii. 7. 4, 5. 18 Omne etc.: Pers. Sat. i. 116, 117; cf. infra Polier. iii. 14. 29 pennatis etc.: Avian. Fab. ii (ed. Ellis, p. 4).

d testudo locuta est, aut quod rusticus urbanum murem
 mus paupere tecto acceperit, et similia; sed quin haec
 figmenta nostrae famulentur instructioni, non ambigo.
 Haec quoque ipsa, quibus plerumque utor, aliena sunt,
 nisi quia quicquid ubique bene dictum est, facio meum, 5
 et illud nunc meis ad compendium, nunc ad fidem et
 auctoritatem alienis exprimo uerbis. Et quia semel coepi
 reuelare mentis archana, arrogantiam meam plenius de-
 nudabo. Omnes ergo qui michi in uerbo aut opere philoso-
 phantes occurrunt, meos clientes esse arbitror, et quod 10
 maius est, michi uendico in seruitutem; adeo quidem ut
 in traditionibus suis seipsos pro me linguis obiciant de-
 tractorum. Nam et illos laudo auctores. Neque enim
 Alexandrum uidi uel Cesarem: nec Socratem Zenonemue,
 Platonem aut Aristotilem disputantes audiui; de his tamen 15
 et aliis aequae ignotis ad utilitatem legentium retuli
 plurima. Cedo tamen ne uidear contentione gaudere,
 et me officiosis fateor usum esse mendaciis, et si aliter
 aemulus non quiescit, quoniam et ego meum Cornificium
 habeo et Lanuinum, me mendacii reum esse consentio, 20
 qui scriptum noui, quia omnis homo mendax; adeo quidem,
 ut nec uastum pectus, turgidus uenter, tumida facies et
 rubicunda, lingua procax insulsa et paratior mores cor-
 rodere alienos quam corrigere suos, nostrum exceperit
 Lanuinum. Quis ipse sit, nisi ab iniuriis temperet, dicam, 25
 b et plane cognoscet quia inueteratum esse plenam non
 confert nec integram seruat auctoritatem. Procedat tamen
 et publicet, arguat meum ratione uel auctoritate menda-
 cium, et ego uel ad inimici uocem non refugiam emendari;

1 loquuta S 2 susceperit M 9 phylosophantes M 19 Cor-
 nificium meum A

1 *rusticus* etc.: Hor. *Sat.* ii. 6. 80. 19 *Cornificium* inter Vergilii
 obtrectatores memorat Donatus in *Vita Vergilii*. Sic in *Metalogico*
 i. 1, 2 alibi quendam eloquentiae immo totius philosophiae impug-
 natorem, nomine uero suppresso, designat Ioannes noster. 20
Lanuinum: Lusciū Lavinium seu Lanuinum seu Lanuvinum in
 prologis Terentianis veterem poetam nuncupatum respicit Ioannes
 ad exemplum Hieron. *Apol. adv. Rufin.* c. 30. Cf. Gell. xv. 24. 21
omnis homo mendax: Ps. cxv. 11.

immo et amicum ducam, qui meum castigabit errorem. Si tamen alicubi auctorum aliter quam scripserim inueniatur, non ideo constabit me esse mentitum, cum in strategemmaticis historicos, qui frequenter ab inuicem
 5 dissident, sim secutus, et in philosophicis academice disputans pro rationis modulo quae occurrebant probabilia sectatus sim. Nec Academicorum erubescio professionem, qui in his quae sunt dubitabilia sapienti, ab eorum uestigiis non recedo. Licet enim secta haec tenebras rebus omnibus
 10 uideatur inducere, nulla ueritati examinandae fidelior et, auctore Cicerone qui ad eam in senectute diuertit, nulla profectui familiarior est. In his ergo quae incidenter de prouidentia et fato et libertate arbitrii et similibus dicta sunt, me Academicum potius esse noueris, quam eorum
 15 quae dubia sunt temerarium assertorem. Scripturarum quoque testimoniis accommodum explanandae sententiae quandoque usus sum; ita tamen ut nichil fidei aut bonis moribus inueniatur aduersum, ac si sententias tam modernas quam ueteres eadem incommutabilis ueritas
 20 genuisset. Siquidem

facies non omnibus una,
 non diuersa tamen, qualem decet esse sororum.

Omnia uero tuo reseruantur examini, ut tibi maior et d
 iustior corrigendi quam michi scribendi gloria debeat. Inaequalitas autem uoluminum uariis est occupationibus
 25 ascribenda, quibus in curia sic distractus sum ut uix aliquid scribere quandoque licuerit. Dum tamen Tolosam cingitis, ista aggressus sum et me curialibus nugis paulisper ademi, illud uoluens in animo, quia otium sine litteris
 30 mors est et uiui hominis sepultura. Si quis ignotos auctores cum Lanuino calumpniatur aut fictos, rediuuium

4 hystoricos BM 5 sequutus M phylosophicis CM 14
 academicum CBA 16 ad commodum SM

11 Cicerone: cf. Cic. *Acad. Prior.* II. 3, *Acad. Post.* I. 13; Hieron. *Ep.* xxxiii. 21 *facies* etc.: Ovid. *Metam.* ii. 13, 14. 27 *Tolosam* obsedit Henricus II. a. 1159. 29 *otium* etc.: Sen. *Ep.* 82 § 3.

Platonis, Affricanum Ciceroni sompnantem, et philosophos Saturnalia exercentes accuset, aut auctorum nostrisque figmentis indulgeat, si publicae seruiunt utilitati. Praeterea lectori et auditori quanta possum deuotione supplico, 389 a ut me patri misericordiarum commendare dignentur in orationibus suis, et erratibus meis, qui multiplicati sunt super numerum, ueniam studeant optinere. Nam et ego spero me participem esse omnium timentium Dominum; et corde et uoce uicissim pro indigentibus oro, ut actus et cogitationes nostras omnipotens et miserator Deus 10 emundet; et ne uitiorum rapiamur erroribus, spiritu suo mentes nostras illustrare dignetur magni consilii angelus.

EXPLICIT PROLOGVS I. LIBRI.

INCIPIT LIBER PRIMVS POLICRATICI.

Cap. I. *Quid maxime noceat fortunatis.*

15

Inter omnia quae uiris solent obesse principibus, nichil perniciosius esse arbitror, quam quod eis fortunae blandientis illecebra aspectum subtrahit ueritatis, dum diuitias b suas et delicias congerit mundus, quibus delicati sensus pruriginem uicissim refouet et accendit, ut animus multiplici 20 lenociniorum fraude captus, quadam alienatione sui ab interiore bono deficiens per exteriora mendacia uariis concupiscentiis euagetur. Nouerca siquidem uirtutis pro-

I phylosophos C 2 acuset S 13 Explicit prologus libri primi
 BM: Explicit prologus A 14 Incipiunt capitula I. libri et post
 capitula Expliciunt capitula I. libri. Incipit liber primus policratici
 CBM: Hunc librum fecit domnus Symon abbas sancto Albano quem
 qui ei abstulerit aut titulum deleuerit uel mutauerit, anathema sit,
 amen, amen, amen. Incipit liber primus Policratici A: Incipiunt
 capitula primi libri et post capitula Incipit liber primus Poli-
 cratici S

6 multiplicati super numerum: Ps. xxxix. 6. 8 participem etc.:
 Ps. cxviii. 63. 12 magni consilii angelus: v. ad Enthet. ad Policr.
 173. 23 Nouerca etc.: cf. S. Bernard. de Consideratione ii. 13 § 22.

speritas beatulis suis sic applaudit, ut noceat; et infelici
 successu sic in uia fortunatis obsequitur, ut in fine perniciem
 operetur, conuiuis suis ab initio propinans dulcia, et cum
 inebriati fuerint, letale uirus miscet et si quid deterius est.

5 Quo specie sui clarescit amplius, eo stupentibus oculis
 densiorem infundit caliginem. Inualescentibus ergo tene-
 bris ueritas euanescit, et uirtutum radice succisa seges
 germinat uitiorum, lumen rationis extinguitur, et totus
 homo casu miserabili fertur in praeceps. Sic rationalis c
 10 creatura brutescit, sic imago creatoris quadam morum
 similitudine deformatur in bestiam, sic a conditionis suae
 dignitate degenerat homo, uanitati similis factus, eo quod
 ex honore collato intumuit et a tumore perdidit intellectum.
 Quis enim eo indignior, qui sui ipsius contempnit habere
 15 notitiam? qui tempus, quod parca manu datum est ad
 mensuram in usum uitae, et solum reparari non potest,
 usuraria quadam accessione et penali repetendum in uitae
 dispendia prodigit, et in contumeliam auctoris effundit?
 Quid eo brutius, qui ex defectu rationis et impulsu libidinis,
 20 dimissis propriis, aliena negotia curat, et non modo ne-
 gotiis, sed et alienis otii iugiter occupatur? Quid eo d
 bestialius, qui omisso officio, de media nocte surgit, ut
 sagacitate canum, venatorum industria, studio commili-
 tonum, seruulorum fretus obsequio, temporis et famae
 25 iactura, rerum laborisque dispendio, de nocte ad noctem
 pugnet ad bestias?

Cap. 2. *Quid in studiis alienum.*

Alienum profecto est, quod ratio naturae uel officii non
 inducit, si tamen interdum recte dicitur alienum, quod
 30 rectius fuerat semper fuisse nullius. Quae uero naturae
 sunt, peraeque sunt omnium; quae officii, singulorum.

6 *post ergo add. errorum SM, marg. A*

7 *sedes A (seges marg.)*

31 *post officii add. sua sunt marg. A*

9 *Sic etc.: cf. Ps. xlviii. 21.*

12 *uanitati similis factus: Ps.*

cxliii. 4. 20. *dimissis etc.: Hor. Sat. 2. 3. 19.*

Aliud itaque ex officio, aliud ex natura; licet naturae ius ex officio debeatur. Parricidii siquidem species est impugnare iura naturae, et sacrilegii instar parentis leges euacuare, 390 a et matri omnium honorem debitum non referre. Quod tamen ratio ex honestis causis admittit, non est simpliciter 5 alienum. Si modesta forte iocunditas uel utilitas subest, et nemini noceatur, hoc etenim non aduersatur officio uel naturae; sin autem impugnat alterutrum, statim est et simpliciter alienum, et usquequaque non licet. Huius itaque contrectatio semper est aut erroris aut criminis. 10

Cap. 3. *Distributio officiorum ex politica constitutione ueterum.*

Philosophi gentium, iustitiam, quae politica dicitur, praeceptis et moribus informantes, cuius merito respublica hominum subsistit et uiget, unumquemque suis rebus et 15 b studiis uoluerunt esse contentum, urbanis et suburbanis, colonis quoque uel rusticis sua singulis loca et studia praescribentes. Sollicitudo singulorum et omnium utilitati publicae seruiebat. Naturae, laboris, et industriae fructum unusquisque recipiebat ex merito. Nemo quod esset alterius 20 usurpabat, manente in omnibus indiuiduo caritatis affectu. Primus quidem et medius urbis locus Ariopago cessit, unde ad singulas professiones, prout ratio cuiusque officii exigebat, dispositione congrua institutas, officiorum iura quasi quidam salutis et uitae riuli diriuarentur. Porro in his 25 uenandi ars uel officium uix permittitur accedere ad suburbanos, cum uenatores ut agricolae ceterique incolae rurum ab urbibus nobiliorumque cetu longius arceantur. c Omnino enim iniquum est nobiliora ingenia studiis dehonestari minoribus, et eos, quos ardua et grauiora manent 30

13 Philosophi CB

10 *contrectatio* sensu iurisconsultorum intelligendum est.; v. Dig. 47. 2 § 1; cf. Dig. 41. 2 §§ 3-18. 22 *medius urbis locus* cf. Hilduini *Passio S. Dionysii*, c. 3 (Migne, *P. L.* cvi. col. 26). *Ariopago* etc.: v. Val. Max. 2. 6 § 4; cf. *Polier.* v. 9 (560 d).

officia, uoluptatis aut uanitatis occupationibus agitari. Vnde si licenter exerceatur uenatio, artificium uel officium; si contra, leuitatem eam esse aut maleficium censuerunt, edicto punientes eos, qui eam contra officium usurparent.

5 Cap. 4. *De uenatica, et auctoribus et speciebus eius, et exercitio licito et illicito.*

Et primi quidem Thebani, si fidem sequamur historiae, eam communicandam omnibus statuerunt. Et ex quo suspecta sit omnibus gens feda parricidiis, incestibus de-
 10 testanda, insignis fraude, nota periuriis, huius artificii, uel potius maleficii, in primis praecepta conguessit, quae postmodum ad gentem mollem imbellemque, leuem et impudicam (Frigios loquor) transmitteret. Riserunt eos Athenien- d
 ses et Lacedemonii populi grauiores, historiarum gesta,
 15 naturae morumque mysteria uariis figmentorum inuolucris obtexentes; sic tamen ut ex cautela malorum utilitatem inducerent, aut ex lepore poematis uoluptatem. In auras itaque raptum tradunt ab aquila Dardanium uenatorem ad pocula, a quibus ad illicitos et innaturales transiret am-
 20 plexus. Eleganter utique, cum et leuitas ferri possit ab alite, et uoluptas sobrietatis ignara cuiuscumque libidini prostitui non erubescit. Dux Thebanus uisa nuditate illius quam in siluis semper coluerat, cum ab errore pedem sui reuocaret affectus, sub humano sensu se in bestiam stupuit 391 a
 25 transformatum, ceruisque conformis, cum domesticos canes uoce et uultu niteretur abigere, uitio prauae consuetudinis, totius substantiae suae dispendio, eorundem morsibus patuit. Et forte deam uenatoribus praeferunt, quia mollitiae hac uel malitia deos suos noluerint infamare. Apri dentibus

5 auctoribus A
 misteria A

7 hystoriae M

14 hystoriarum M

15

7 *Thebani*: v. Hygin. *Fab.* ed. Schm. pp. 72 seqq. De uenationis origine cf. Fulgent. *Myth.* ii. 23. 18 *Dardanium uenatorem*: sc. Ganymedem, cf. Mart. *Epigr.* xi. 104. 19, 20. 22 *Dux Thebanus*: sc. Actaeon.

extinctum Adonidem deflet Venus, habens semper cum uenatione uel robusta commercium. Dum Maro Cartaginis altae iocaretur hospitium, amantium uota conciliare nesciuit, nisi eis ab opportunitate uenandi dilapsu comitum, siluarum latebras reseraret. Sic forte quia studium hoc a conscientia 5 turpitudinis odit lucem, sicut e contra legitimi amoris gaudia solennes lucis suae praeferunt taedas.

b Quem michi dabis uirorum illustrium, qui huic uoluptati uehementer inhaeserit?

Fixerit aripedem ceruam licet, aut Erimanti 10
placarit nemora

uictor Alcides, non uoluptati suae, sed publicae prospexit utilitati. Aprum Calidoniae uastatorem strauerit Meleager, non multo animo uoluptate, sed hoste patriam liberauit. Fuderit auctor Romani generis ceruorum cor- 15 pora, non uanae uoluptatis solatium, sed sibi et sociis quaesiuit suffragium uitae. Opera singulorum ex euentu et proposito colorantur; res quippe decora est, si honesta causa praecesserit. Quis tamen hominum canumque construxit exercitum, ut non tam sua quam aliena uirtute 20 cum bestiis dimicaret? Quidni? infelicem bestiolam, lepusculum timidum, tanto fortasse praedabitur apparatus. Si uero clariore praeda, ceruo forte uel apro, uenantium labor effulserit, fit plausus intolerabilis, exultant uenatores, caput praedae et solennia quaedam spolia triumphantibus 25 praeferuntur; regem Capadocum captum credas, sic cornicines et tibicines uideas uictoriae gloriam declamare. Illis mestum indicit femina capta silentium; uel si forte praeda nobilior, circumuenientium potius fraude quam uiribus prosternatur. Si capreolus, uel lepus ceciderit, 30

6 legitimi SM 7 sollemnes S 25 capud A sollennia
A : sollempnia S 27 declarare A²MS

2 Maro : v. Verg. *Aen.* iv. 160 seqq. 6 legitimi etc. : cf. *Policr.*
viii. 11. 749 B. 10 fixerit etc. : Verg. *Aen.* vi. 803, 804. 12
Alcides : Verg. *Aen.* vi. 802. 13 *Meleager* : v. Ovid. *Metam.* viii;
cf. Hyg. *Fab.* ed. Schm. p. 29, l. 12. 15 *Fuderit* etc. : v. Verg.
Aen. i. 184 seqq. 26 *regem Capadocum* ; vide Hor. *Ep.* i. 6. 39.

triumphi gloria reputatur indignus. Praeterea ab octauo gradu Capricorni usque ad Geminos tibicinum et cornicinum exultatio conquiescit; nisi lupus aut hostis immanior, leo d forte uel tigris aut pardus in praedam uenerit, quae qui-
 5 dem nostratum, Deo propitiante, rara gloria est; cum tamen totius anni prolixitas uariis uenantium studiis occupetur. Albani quidem in Asia canes habent leonibus fortiores: eos uirtute canum, et suo gentis artificio, quasi imbelles bestiolas populantur. Canibus quidem illis nulla ferarum fortior,
 10 nulla animosior est. Hos Hercules tergemino Gerione uicto ab Italia traiecit in Asiam, eis uirtutem qua leones sterne-
 rent quasi hereditariam derelinquens. Ad haec carnificium eorum artem exigit, et artem facit, suum habet officem,

chironomanta uolanti

392 a

15 cultello,
 nunc pugione stricto, nunc hebetata machaera miraberis, si te casu solenniis eorum contigerit interesse. Caue tamen ne in artem loquendi uerbo quouis offendas; quia aut uapulabis, aut condemnaberis inscitiae bonorum omnium,
 20 si eorum figmenta non noueris. Haec sunt temporibus nostris liberalia nobilium studia. Haec sunt prima elementa uirtutis, haec uia felices ad beatitudinis cumulum compendioso perducit tramite, quo maiores nostri non nisi laboriosae uirtutis gradibus docuerant ascendendum. Aemi-
 25 lianos et Ligures Galli derident, dicentes eos testamenta conficere, uiciniam conuocare, armorum implorare praesidia, si finibus eorum testudo immineat, quam oporteat impugnari. Quod ex eo componitur, quod eos numquam b cuiuscumque certaminis casus inuenit imparatos. Nostri
 30 quoque quomodo ludibrii notas effugiunt, cum maiori tumultu et aegriori sollicitudine et ampliori sumptu, solenne

4 tygris CS	8 suae M	17 sollempniis CB: solleenniis A:
sollemniis S	19 condemnaberis S	(uel ob-) 28 im- pugnari A: oppug-
nari MS	30 quoque] uero SM	31 sollempne S

7 *Albani* etc.: Solin. *Polyhist.* 15 §§ 6-8; cf. Plin. *H. N.* viii. 61 §§ 6, 7. 10 *Hos* etc.: v. Iustin. xlii. 3. tergemino: Verg. *Aen.* viii. 202. 14 *chironomanta* etc.: Iuv. *Sat.* v. 121, 122, ubi *chironomunta* rectius legas.

bellum credant bestiis indicendum? Eas tamen mitius
 persequuntur, cum quibus humanum genus iustas, earum
 exigente malitia, exercet inimicitias. Lupus, uulpes, ursus,
 et quaecumque fera nocentior est, in aliarum quiescit occasu,
 et solitam exercere malitiam in uenatorum facie non uere- 5
 tur. Fertur Hannibal occidisse Romanum, qui mandato
 eius singulari certamine percusserat elephantem, dicens
 eum indignum uita, qui cogi potuerat cum bestiis dimicare;
 c licet uerius sit eum ex inuidia noluisse captiuum inauditi
 triumphi gloria illustrari, et infamari bestias, quarum uir- 10
 tute gentibus terrorem incusserat. Quomodo ergo dignus
 est uita, qui nichil aliud in uita nouit, nisi uanitatis studio
 saeuire in bestias?

Quos uero species illa uenationis oblectat, ut aues auibus
 insequantur, si tamen hoc genus aucupii uenationi censeas 15
 adnectendum, mitiori quidem uexantur insania, sed non
 impari leuitate. Venatica tam terrestris quam aerea quanto
 solidior, tanto fructuosior est. Auctorem occupationis suae
 ab antiquis historiis Vlixem proferunt, qui primus excisa
 Troia armatas aues attulit Graeciae, quas suauis quadam et 20
 grata admiratione uidentium, in cognati generis exitium
 d animauit. Isti quidem magno se tuentur iudice, et

qui mores hominum multorum uidit et urbes,
 cuius prudentia nullis potuit insidiis supplantari, cuius
 tendiculas nemo hostium indempnis euasit, cuius denique 25
 inermis militia ulterius promouit Graecorum gloriam, quam
 mille ratium armata multitudo. Sed et ipse huius exercitii
 Circem laudat auctorem, quae carminibus et poculis huma-
 nas mentes dicitur immutasse, eo quod arte uerborum, et
 rerum gratia alliceret mentes hominum, et suae uoluntati 30

(uel aucupationis)
 2 persecuntur M 4 nocior M 18 occupationis S 19
 hystoriis M 23 post urbes add. ed. pr. qui aues auibus insequuntur,
 Audi quantum attollit Vlixem dares cuius etc. 24 prouidentia M

6 Fertur Hannibal: v. Plin. II. N. viii. 7. 23 qui mores etc.:
 Hor. A. P. 142. Quae in editionibus uetustioribus hic sequuntur,
 Audi quantum attollit Vlixem Dares sese e nescio cuius codicis margine
 in textum insinuasse suspicor. Vide Dar. de Excidio Troiae c. 13.

conformes in usus quoslibet transformaret. Graecis itaque propinata sunt suspectae uenena uoluptatis; sed ea cum 393 a prudens gustasset Ithacus, noluit bibere, ne sub domina meretrice turpis et excors uiuere cogeretur. Verum quia 5 sapientia rerum omnium nouit usum, prouidit uir circum-spectus, finitis laboribus et erroribus, cum eum pudica Penelope, et affectus Thelemachi non agnosceret reuertentem, quomodo dampna sociorum, quos tanti exilii dispendium tulerat, Graeciae compensaret. Admiranda fuerat fides 10 canis, cui soli in tanta familia nec uiginti annorum curricula memoriam domini, quin redeunti applauderet, abstulerunt, nisi de laude eius canibus uenatorum gratia ulterius resultaret. Noui tamen studii Thelemachum suum uiuere praecepit expertem, illis solis dicens allata esse nouae 15 uoluptatis solatia, qui amissis parentibus Troiani belli b dampna sentirent. Vnde et artem infructuosam esse conicio, quam ab unico filio tantus uir studuit sequestrare. Quod uel ex eo mecum conicies, quod deterior sexus in auium uenatione potior est. In quo poteras naturam 20 arguere, nisi nosses quia deteriora semper proniora sunt ad rapinam. Inanis etenim est et admodum laboriosa, et quae dampna sumptuum, numquam successuum utilitate compenset. Licet plurimi uenationem exercean, ut sub eo praetextu sumptus faciant parciores, domi rarius, saepius 25 in mensa aliena, multitudinem uitant, dum siluas saltus lacusque circumeunt, pannis induti uilioribus, frugalioribus contenti cibis, dum consortes et famulos, quos macerat ieiuniorum inedia, et tormenta nuditatis affigunt, quosque c labor immoderatus exhaurit, uoluptatis aut potius uanitatis

2 uenena suspecte A 3 itachus CBAS 7 thelemaci A
 8 damna S 11 abstulerint M 12 eius laude M 13
 thelemacum A 16 damna S 21 post laboriosa addit in A
marg. manus recentior rapina (quod et habet edit. princ.) in S. autem
 s. uenatio 22 damna S

2, 3 cum prudens gustasset etc.: cf. Matth. xxvii. 34 cum gustasset noluit bibere. 9 Admiranda etc.: v. Solinum (quem citant SP marg.) 15 § 9. Fabulam de Vlixis cane narrat Hyginus *Fab.* 37.

imagine consolentur. Eo denique tempore primum capti-
 uantur Athenae, quo interdictae uenationis edictum cen-
 suerunt esse soluendum, et artem utriusque uenationis cum
 exercitio publice admittendam. Fertur uates Mantuanus
 interrogasse Marcellum, cum depopulationi auium vehe- 5
 mentius operam daret, an auem mallet instrui in capturam
 auium, an muscam informari in exterminationem muscarum.
 Cum uero quaestionem ad auunculum retulisset Augustum,
 consilio eius praelegit ut fieret musca, quae ab Eneapoli
 muscas abigeret, et ciuitatem a peste insanabili liberaret. 10
 d Optio quidem impleta est; unde liquet privatae uoluptati
 cuiusuis praeferendam esse multorum uilitatem. In semi-
 uiri Chironis antro (si Graecis per omnia creditur) est
 institutus Achilles lirae modis et citharae, et inde traductus
 ad siluas in strage ferarum, caedibus et fedo uictui assue- 15
 scens, reuerentiam naturae timoremque mortis abiicit.
 Quid quod Bacchus eundem habuit nutritorem? Nempe
 qui his studiis aut desidiis insistent, semiferi sunt, et
 abiecta potiore humanitatis parte, ratione morum prodigiis
 conformantur. A leuitate siquidem ad lasciuiam, a lasciuia 20
 ad uoluptatem, et cum induruerint, ad flagitia et quaeuis
 illicita pertrahuntur. Quaeruntur otia post labores, fomes
 394 a hilaritatis gratior est, si dura praecesserint, reficiuntur
 audius quae exinanita fuerant plurimum. Venatores
 omnes adhuc institutionem redolent Centaurorum. Raro 25
 inuenitur quisquam eorum modestus aut grauis, raro con-

i ymagine M . 9 neapoli SM *erasa tamen littera ante n* 14
 cytharae M 23 hylaritatis M 24 fuerint M 26 quisquam
 eorum inuenitur A

i *Eo denique etc.*: De hac re auctorem citant codd. SP marg.
Catulum sive Catullum Parmensem de quo uide quae scripsi *Classical*
Review, xi. 6 (Iul. 1897). 4 *Fertur uates*: v. Comparetti, *Vergilio nel*
medio ero, ii. 3, 10, alibi. 9 *Eneapoli*: v. *Vita Athanasii in*
Script. Rerum Longobard. p. 440 ap. Comparetti. op. cit. ii. 3. 12, 13
semiuri Chironis: v. Ovid. *Metam.* ii. 633; *Past.* v. 380. Cf. Claudian.
de III° cons. Honorii 62. 14 *Achilles*: v. Stat. *Achilleis* i. 159
 seqq. 17 *Bacchus*: Vnde didicerit Ioannes Bacchum Chironem
 habuisse nutritorem nescio; quod numquam nisi ap. Ptolomaeum
 Hephæstionis (ed. Roulez, p. 25) narratum repperi.

tinens, et, ut credo, sobrius numquam. Domi quippe Chironis habuerunt unde haec discerent. Caueri namque iubentur conuiuia Centaurorum, a quibus sine cicatrice nemo reuertitur.

5 Quod si historiis, quas suis poetae decolorauere figmentis, fides subtrahitur, illi utique credi necesse est, quae ex eo quod scripta est digito Dei, irrefragabilem apud omnes gentes sortita est auctoritatem. Primus ergo ponitur Nembroth robustus uenator contra Dominum. Eum re-
10 probum fuisse non ambigis, quem omnium doctorum turba condempnat. Traditur hic in tantam elationis erupisse b uecordiam, ut non uereretur iura temerare naturae, cum consortes conditionis et generis, quos ingenuos illa creauerat, hic addiceret seruituti. Tyrannidis ergo fastigium in con-
15 tumeliam creatoris a uenatore incipiens, alium non inuenit auctorem, quam eum qui in caede ferarum et uolutabro sanguinis Domini contemptum didicisset. Coepit enim potens esse in terra. Sic namque scriptum est: Eo quod non expectauerit, ut acciperet a Domino potestatem. Prin-
20 cipium regni eius Babylon, dilatatusque est in terram Sennaar, ubi cum tota terra esset unius labii eorundemque sermonum, in celum erecta est turris Babel, habens lateres c pro lapidibus, bitumen pro caemento, non habens in fundamento petram, cuius singulari soliditate structa omnis
25 aedificatio in Domino conualescit. At improba temeritas ab unitate praecisa linguarum succidit unitatem, et prima confusionem meruit, quae in se quam in Domino maluit gloriari. Exiuit ab hoc prouerbium, Quasi Nembroth

5 hystoriis M 7 dei digito M 14 Tirannidis CB 21
sennar S 27 Domino] deo M

3 conuiuia Centaurorum: v. Ovid. *Metam.* xii. 6 illi etc.: v. Gennrich, *Die Staats- und Kirchenlehre Joh. von Sal.* p. 114; cf. *Policr.* vii. 12, vi. 29, *Enthet.* 1197 seqq. 8 Primus etc.: De Nembroth, de turri Babel, et de tyrannidis origine quae hic scripsit noster, ex Iosephi *Antiqu.* i. 5 versione Rufiniana excerptis. 9 robustus uenator contra Dominum: Gen. x. 9, sec. vers. antiqu. ab Aug. *de Civ. Dei*, xvi. 2 citatam. 19, 20 Principium etc.: Gen. x. 10. 21 terra etc.: Gen. xii seqq., Ephes. ii. 20, 21. 28 Exiuit etc.: Gen. x. 9.

robustus coram Domino, forte quia tantae elationis in se extitit, ut nec recentis pena diluuii posset instrui, quin in oculis Domini superbiret, et obsequium quod ab homine Domino debebatur, sibi contumaciter usurparet; cum constet quod confusionem linguarum diluuium antecessit. 5
 Babylon quidem calice aureo uniuersam carnem inebriat, et aduersus Ierusalem, quae sursum est, castra construit d proculdubio peritura, quibus quisquis militiam praestat, perpetua sanctorum maledictione dampnatur.

Esau quoque uenationem exercuit, et benedictione paterna 10 meruit defraudari. In siluis collegit esuriam, ut immoderato aestu lenticulam concupiscens praerogatiuum primogenitorum exiguo pretio et uili distraheret; et iugum seruitutis haereditariae transmisit in posteros, ut ditioni minoris, qui domi degebat, colla supponerent. Fruticantibus pilis horre- 15 bant manus, nec enim lenis esse poterat actu, siluestris moribus, cultumque uestis pretiosae domi reliquerat, qui assiduo uenatu uirtutis abiecerat indumentum. Fratrum 395 a sanguinem sitiabat, et se ab eo, quem sibi diuina gratia de paterna benedictione praelatum nouerat, placatus ante 20 muneribus, non est ueritus adorari.

Venationis aeriae auctorem iactitant fuisse Machabeum, qui maioribus occupatus, huius uoluptatis, ut creditur, uitam duxit exortem. Egregie siquidem bella gessit, fratribus restituit libertatem, leges erexit, cerimonias innouauit, 25 mundauit sancta, templi faciem, unde sibi credebat provenisse uictoriam, coronis aureis decorauit, nullosque illius in actus surrepsit,

partemque tulit sibi nata uoluptas.

Postremo pro salute fratrum fusus in acie, germanos legitimi 30 belli reliquit heredes. Ab aetate prima cui rationis legem

1 post robustus add. uenator marg. A 6 Babilon ASM 7, 8 pro-
 culdubio construit A 9 damnatur S 27 post illius add. et
 man. recentior in marg. A neonon ed. princ. 30 legitimi SM

6 Babylon etc.: Ier. li. 7, Apoc. xvii. 4, 5. 7 Ierusalem etc.: Gal.
 iv. 26. 10 Esau etc.: v. Gen. xxv. 27 seqq., xxvii passim, xxxii,
 xxxiii. 29 partemque etc.: Luc. Phars. ii. 391.

natura praescripserat, inspicere patriarchas, data lege transi
 ad duces, procedere ad iudices, ad reges progredere, percurrere b
 seriem prophetarum, fidelis populi officia et studia perscruta
 re, quos in serie ueteris instrumenti legis exercuisse
 5 uenaticam? Nempe Idumaeos et Ismaelitas et gentes quae
 Dominum nesciebant. Vbi sunt, inquit propheta, aut si
 maui, dum tamen in Spiritu, notarius prophetae, qui in
 auibus celi ludunt? Ac si tacita subiectione pronuntiet
 eos, quorum uita iocus est, suis euanuisse cum auibus,
 10 eosque subiecta pronuntiatione ad inferos descendisse com
 memorat. Interroga patres tuos, et annuntiabunt tibi,
 maiores tuos, et dicent se nusquam sanctum legisse uena
 torem. Quod si nomini uenatorum de prophetica promissione
 blandiaris, qua se uenatores missurum Dominus pollicetur, c
 15 qui de umbrosis et excelsis uenentur erroneos, bestialium
 uitam noueris increpari, non commendari uenantium uani
 tatem. Nec te Placidus uel Eustachius martyr quidem
 insignis, quem de pia non tamen canonica scriptura uenan
 tem asseris a Domino uisitatam, nimis demulceat, nisi forte
 20 persecutorum ecclesiae rabiem laudas, eo quod inde ad
 apostolatam uocatus est Paulus, et inter alios factus egregius
 euangelii praedicator. Sed fuerint uiri illustres, Alexandri
 forte uel Cesares, uenatui dediti; numquid philosophi,
 aut aliqui sapientes in populo? Numquid Socrates, Plato,
 25 Aristotiles, Seneca, Soranus, aut qui totius non urbis sed
 orbis euacuauit miracula, omnium in se admirationem
 sapientia et uirtute conuertens, Archita Tarentinus? Vt d

5 ydumeos S
 phylosophi CB

14 blandiris M

22 euuangelii A

23

5 *Idumaeos*: v. Ezech. xxxii. 29, 30. 6 *Vbi sunt* etc.: Baruch
 iii. 17. 11 *Interroga* etc.: v. Hieron. in *Mich.* v. 6; cf. Ambros.
 in *Psalm.* cxviii. 61. 12 *nusquam sanctum*: v. Hieron. in *Psalm.*
 xc, citatum *Decret.* I. distinct. lxxxvi. c. 11 (ed. Friedberg, i. 300);
 Ivon. Carnot. *Decret.* xiii. 33. 14 *uenatores missurum* etc.: Ier.
 xvi. 16. 17 *Placidus uel Eustachius*: v. *Acta SS.* Sept. v. 106;
 cf. G. T. Stokes, *Dictionary of Christian Biography*, s. v. 'Eustachius.'
 25 *Soranus*: cf. Aug. *con. Iul.* v. 51, *Retract.* ii. 62. Vide *Dict. of*
Biography, s. v. 'Soranus.' 27 *Archita Tarentinus*: Huius mentionem
 saepe facit Hieronymus. De miraculo quodam ab eo facto vid. etiam
 Gell. x. 13 § 9.

redeamus ad nostros, qui et ueritate doctrinae, uirtutis exemplo, et fidei auctoritate praecellunt, quos Augustinos, Ieronimos, Laurentios, Vincentios, quos denique de toto cetu patrum uexationis huius agitauit insania? Nostrorum quoque temporum luctuosis instruimur exemplis ab 5 huiusmodi inquietudine temperare, cum proceres nostros inter uenandum ueris uariisque miraculis indignatio diuina percusserit, bestialemque saepe inuenerint exitum uitae qui dum licuit bestialiter uixerant. Regibus quoque ipsis manus Domini non pepercit, et in malitiam eorum condi- 10 gnam et gloriosam exercuit ultionem. Non equidem eorum nomina uel exempla ex inopia reticentur, nisi ex ea forte 396 a quam parit copia, sed ne mentes lugentium adhuc immoderato dolore sauciatas recentium refractione uulnerum grauius ulceremus. Domestica namque sunt exempla quam 15 plurimis. In tantam uero quidam huius uanitatis instinctu erupere uesaniem, ut hostes naturae fierent, conditionis suae immemores, diuini iudicii contemptores, dum in uindictam ferarum imaginem Dei exquisitis suppliciis subiugarent. Nec ueriti sunt hominem pro bestiola per- 20 dere, quem unigenitus Dei redemit sanguine suo. Quae ferae naturae sunt et de iure occupantium fiunt, sibi audet humana temeritas inspiciente Domino uendicare, et idem iuris in omnibus ubicumque sint statuit, ac si claustris sui indagine uniuersa cinxisset. Quodque magis mirere, pedicas 25 b parare auibis, laqueos texere, allicere modis uel fistula, ac quibuscumque insidiis supplantare, ex edicto saepe fit criminis, et uel proscriptione bonorum multatur, uel membrorum punitur salutisque dispendio. Volucres celi et pisces maris communes esse audieras, sed haec fisci sunt, 30

19 ymaginem M
pitione A

24 uiris M

28 bonorum proscri-
ptione A

8 bestialemque etc.: cf. Ioannis nostri *Vit. Anselmi*, ii. 9 *Regibus* etc.: Sic mortui sunt Willelmus Rufus Anglorum rex, Ricardus Roberti ducis Normanniae filius, Fulco Andegauensis Hierosolymae rex, qui et Henrici II patruus erat, insuper Ioannes Pulcher Graecorum imperator. Vide Willelm. Tyr. xv. 27, 22. 30 *communes esse audieras*: v. Iustinian. *Inst.* ii. 1 § 12. *sed haec fisci sunt*: cf. Iuv. *Sat.* iv. 55.

quas uenatica exigit ubicumque uolant. Manum contine,
 istarum abstine, ne et tu in penam lesae maiestatis,
 uenantibus cadas in praedam. A noualibus suis arcentur
 agricolae, dum ferae habeant uagandi libertatem. Illis ut
 5 pascua augeantur, praedia subtrahuntur agricolis sationalia,
 insitiua colonis, compascua armentariis et gregariis, aluearia
 a floralibus excluduntur, ipsis quoque apibus uix naturali
 libertate uti permissum est. Dicis bene, quod oestrum et c
 ceteras pestes, quae non feras sed delicias potentum exagi-
 10 tant, toto potentatu suo non possunt abigere, cum et culex
 in ultionem hominis armatus acrimoniae suae aculeos in
 feras recte exerceat. Sic si hic fueris, in annos cogere sata
 redimere uel amittere. Elige utrum mauis de aequissimo
 iure Quiritum, rerum uel salutis utrobique dispendium
 15 imminet. Si uenatorum quispiam pertranseat fines tuos,
 ei quae domi habes incunctanter et reuerenter expone,
 quodque domi non est et habet uicinus, in usus illius eme,
 ne ex edicti licentia tua auferat uel inuito, et de irreue-
 rentia et contemptu cogaris in centuria aut foro praesidis
 20 uel proconsulis, aut fortasse in concilio, lesae maiestatis
 reddere rationem. Protenditur etenim patrimonium fisci, d
 dum de alieno quacumque ratione familia sumptum
 facit.

Verum ne uenaticam et alias curialium nugas non tam
 25 iudicio quam odio stilus persequi uideatur, eam indifferen-
 tibus connumerandam facile libensque consentio, nisi quia
 immoderato uoluptatis incursu uirilem animum concutit
 et fundamentum subuertit rationis. Non tamen ob hoc
 erit usquequaque culpabilis, cum et uinum quod inebriat
 30 subuersionis culpam retorqueat in bibentem, et senex saepe
 non tam aetatis quam suo uitio sensum proferat puerilem.
 Potest igitur uenatica esse utilis et honesta; sed ex
 loco, tempore, modo, persona, et causa. Persona namque
 uenustat studium, dum suo insistit officio et non praeripit

5 cum pascua MP
om. quae CBA¹

8 Dicis] Deus BSP

bone SPCyr.

16

17 quodque domi etc. Iuv. Sat. vi. 152.

alienum. Nec est quod quemquam magis deceat, quam
 397 a quod officio cuiusque magis accommodum est. Praeclare
 siquidem ait ethicus, singularum personarum decora de-
 scribens, Id unumquemque decet maxime, quod est cuiusque
 maxime. Quid ergo michi et tibi cum uenatoris pro- 5
 fessione? Sua namque neglecta turpissimum est, quemque
 studiosius in aliena uersari. Quid ei cum priuato et
 rusticano fortasse studio, qui publicae auctoritatis insi-
 gnibus fulget? Ducem sequatur populus, doctor seminet
 disciplinam, iudex coherceat delinquentes, studiosos remu- 10
 neret indulgentia potestatis, priuati minoribus occupentur,
 honestioribus ingenui, uilioribus seruilis conditio man-
 cipetur;

b nam quod turpe bonis Seio Thitioque decebit
 Crispinum. 15

Sic utique cum multa sint eiusdem corporis membra, non
 omnia eidem actui seruiunt, sed sua sunt officia singulorum.
 Qui ergo tuum uenatori non cedis, cur illius usurpas
 officium? Nonne reputabis indignum, si ad regnum uel ad
 pontificium uenator aspiret? Equidem indignius est, si 20
 ab alterutro fastigio ad uenatoris carnificium uel sordes
 prolabaris. Innatus etenim amor boni semper quaerit
 ascensum; e contra fomes uitii sponte sua uergit ad
 occasum. Causa quoque actum poterit decorare, si aut
 necessitate subsistat aut uigeat utilitate aut honestate 25
 splendescat, cum ex affectu mentis tota ualeat substantia
 operis colorari. Affectus etenim tuus, ut ait sapiens, operi
 c tuo nomen imponit. Inculpabiliter ex sancti patris man-
 dato uenatum profectus est Esau, ut et patris satiaret
 esuriem, et promissam benedictionem impensi merito 30
 obsequii obtineret. Si enim sine culpa exerceri non posset,

18 credis M

20 indignus est M

(uel casum)
 24 occasum A: casum SM

4 *Id unumquemque etc.*: v. Cic. *de Off.* i. 31 § 113 14 *nam quod*
etc.: Iuv. *Sat.* iv. 13, 14. Cf. *Polier.* viii. 12. 27 *Affectus etc.*:
 Ambros. *de Off. Min.* i. 30 § 147. 29 *Esau*: v. Gen. xxvii.

nequaquam tantus patriarcha ad opus illius misisset filium, quem benedictionis gratia in caput gentium constituere disponebat. Sed forte mora traxit ad se periculum, quia diutius licito in opere tamen licito ex praua consuetudine
 5 et immoderato amore morabatur. Nulla uersatur in culpa, qui urgente stimulo necessitatis non reprobati studii exercitio uitam cogitur exhibere. Qui otii inertiam uitant, qui gerendis negotiis disponunt membra dum laboribus assuescunt, qui uitiosam corporis fugiunt molem, seruata
 10 in omnibus dignitate personae, iustae reprehensionis non d patiuntur aculeos. Opus etenim non ex se sed ex causa fit crimen. Nec aliqua uirtutis ostentatione clarescit, cui uoluptas originem praebet; nouerca siquidem uirtutis est. Non illam dico quam parit pax, patientia, benignitas,
 15 longanimitas, gaudium in Spiritu sancto; sed quae amica epulis, potationibus, conuiuuiis, modulationibus et ludis, cultibus operosius exquisitis, stupris et uariis immunditiis, animos etiam grauiore effeminat, et quodam naturae ludibrio molliores et corruptiores facit esse uiros quam
 20 feminas. Tempus quoque uenandi culpam extenuat actumue commendat. Sit autem hic tempus, ut in locis quam pluribus, inuenitur ex eo opportunitas gerendorum. Fit ergo intempestiua uenatio uel ex religionis cultu uel ex 398 a natura rerum uel ex debito officii, quod uel praetermitti
 25 uel aliis occupationibus postponi non debet. Sed de his hactenus; quia non uenaticam tradere sed de curialium nugis nugari propositum est.

Loci quoque ratio habenda est, scilicet ut in suo uel communi uel publico licita exerceatur uenatio, dum tamen
 30 consortibus non irrogetur iniuria et locus celebritate sui aut reuerentia ab his inquietationibus non eximatur. Qui enim in aliena temeraria usurpatione irruiat, laqueis iuris tenetur ad penam. Is uero modus laudabilis est, cum moderatione adhibita prudenter et, si fieri potest, utiliter

2 capud A

11 enim M

17 acquisitis A¹14 *pax* etc.: Gal. v. 22.

exercetur, ut mandato comici adquiescas, Ne quid nimis.
Nam et

b insani sapiens nomen feret, aequus iniqui,
ultra quam satis est uirtutem si petit ipsam.

Nichil autem turpius est quam in risum contuentium ora 5
laxare, dum non discendi proposito uehementius insistis
arti quam nescias, ut si linguam quam non noris facetus
attempts. Sunt uero personae, quae non modo ab hoc
sed ab aliis quibusdam utpote leuioribus et uoluptuosis
studiis in perpetuum summoentur, ut qui in sacris ordi- 10
nibus constituti, et qui gerunt amplissimos magistratus.
Quod enim in aliis futurum erat leuioris culpae, hoc in
istis saepe fit criminis. Et quidem semper maiora sunt
quae celebratos contractus rescindunt quam quae impediunt
contrahendos. Porro de uirtute et ueritate canonum 15
uenatica clientulis suis non modo claudit ascensum sed
c summi etiam sacerdotii gradum adimit iam adeptum.
Praeclare illud, ut multa, fertur dixisse Themistocles:
Magistratus a ludis et quibuscumque leuioribus esse
arcendos, ne respublica ludere uideatur defectumque sui 20
relicta grauitate pronuntiet. Si tamen maioribus, quod
quidem rarum est, eos exoccupari contigerit, in annis
adolescentiae ex dispensatione etatis permittuntur aliquid
subtrahere grauitati et in se clementiores esse, quod
maturitatis processu reipublicae utilitate compensent. 25
Haec ille: et utinam audiretur a nostris, ut in prouectiori
etate nugis suis reipublicae seria anteferrent. Tunc
etenim totum reipublicae corpus roboris sui integritate
uigebit, tunc optimae compositionis specie uenustabitur
d et elegantis pulchritudinis decorem induet, si 30

singula quaeque locum teneant sortita decenter,

4 petat M 17 etiam om. M 26 post ut add. saltem SM

1 *Ne quid nimis*: Ter. *And.* i. 1. 34. 3 *insani* etc.: Hor. *Ep.* i. 6.
15, 16. 15 *canonum*: cf. *Decret.* I. dist. 86, c. 8-13 (ed. Friedberg.
i. 299, 300) Ivon. Carnot. *Decret.* xiii. 30. 27 *Tunc etenim* etc.: cf.
(cum Gennrichio) *Polier.* i. 3, vi. 21, 22. 31 *singula* etc.: Hor.
A. P. 92.

si fuerit officiorum non confusio sed distributio. Hoc ita, si optimam uiuendi ducem naturam sequimur. Sed nunc

quod medicorum est,
promittunt fabri, medici fabrilia tractant,

5 et officium praesidendi a uenatoribus et humilioribus officiis aut etiam maleficiis mutuatur; et priuatorum temeritas aut disciplinae ignorantia se audet publicis officiis immiscere.

Cap. 5. *De alea et usu et abusu illius.*

10 Sed ecce, dum uenatorum tumultus egreditur, aliae etsi taciturniores perstrepunt nugae. Tritum siquidem pro-
uerbium est: Qui lepores agitatur, uerba consumit. At si 399 a
alios diligentius intueris, consumunt et uitam, quae in ineptiis et factionibus aut flagitiis tota uersatur. Nonne
15 tibi uidetur aleator ineptus, qui thessararum non tam uiuit quam perit ex gratia, et omnem iactum sortis suae praesulem facit? Estne ars accommoda rationi, cuius quanto quisque studentior, tanto erit exstudiosior? At-
thalus Asiaticus, si gentilium historiis creditur, hanc
20 ludendi lasciuiam dicitur inuenisse, ab exercitio numerorum paululum deflexa materia. Cum enim antiquiores illud exercitium dumtaxat approbarent, quod ad inuestigationem ueri disciplinasque liberales proficeret uel recte uiuendi instrueret usum, hic subtili quidem licet infructuosa in-
25 uentione ueteris exercitii duritiam non temperauit sed b
emolliuit, multis adhuc in pristina manentibus grauitate. A manibus namque Grecorum abacus nondum excidit aut ratio calculandi aut ludus in quo perfecte uicisse est ad denuntiatum calculum in campis aduersarii constituisse

9 illius] eius A, S (*in rubrica cap. praefixa*) 19 hystoriis BM 28
(uel plene)

perfecte A: plene SM

2 *optimam* etc.: Cic. *de Amicit.* § 19. 3 *quod* etc.: Hor. *Ep.* ii. 1. 115, 116. 18 *Atthalus* etc.: ex Catulo Parmensi testibus codd. SP. 29 *denuntiatum calculum* forsan ut viro docto I. A. I. Drewitt e Coll. Magdalenensi apud Oxon. visum est idem quod Anglice *marked pawn* dicitur.

perfectam et maximam armoniam. Cum uero in eisdem armonica arismetica uel geometrica trium terminorum medietate exultat, semiplena uictoria est. Quaeuis aliarum, etsi contingant citra triumphu gloriā, aut ludentis felicitatem aut artis peritiā protestantur. Iocundum quidem 5 et fructuosum est numerorum nosse certamina, qui deprædationi inueniantur obnoxii, et qua ratione in castris sint alii tutiores, omnium periculorum ignari, nisi forte circumuenti ab hostibus captiuentur. Huius uoluptate certaminis c Tholomeum, Alexandrum, Cesarem, Catonem, ipsum quoque Samium grauiores operas legimus temperasse, quo etiam inter ludendum id agerent, unde essent philosophicis negotiis aptiores. Alea uero exciso regno Asiae inter manubias euersae urbis non sub una tantum specie migravit ad Graecos. Hinc thessara, calculus, tabula, urio uel Dar- 15 dana pugna, tricolus, senio, monarchus, orbiculi, taliorchus, uulpes, quorum artem utilius est dediscere quam docere. Quis enim non erubescat, si sortis suae gratiam non uirtuti debeat sed taxillis? Quis fretilli cautelam suae prudentiae non doleat anteferri? Nonne satis improbata est cuiusque 20 artis exercitatio, qua quanto quisque doctior, tanto nequior?

d Aleator quidem omnis hic est. Mendaciorum siquidem et periuriorum mater est alea, et ex alieni concupiscentia sua prodigit, et nullam habens patrimonii reuerentiam, cum illud effuderit, sensim in furta dilabatur et rapinas. Illam 25 uero nonnulli praeferunt, in qua Vlixes lusisse legitur, eo quod ingenii aliquatenus multa meditatione excitare uideatur acumen. Sed ex eo michi uidetur perditior, cum nichil infelicius sit quam in eo, in quo minimum proficias,

2 arismethica CBS

12 phylosophicis CB

16 monarchus S

2 *geometrica*: uide quod de progressionē geometricā in tabula scaccaria demonstratum esse narratur ap. Hyde, *Hist. Shahiludii*, ii. p. 55. Cf. Linde, *Gesch. und Litter. des Schachspiels*, i. pp. 4 seqq. 15, 19 *tabula, taxillis*: de *tabularum* et *taxillorum* apud aevi medii academicos aestimatione comparatiua cf. Rashdall, *Universities of Europe in the Middle Ages*, i. p. 195, n. 22 *Mendaciorum* etc.: citat Chaucer. *Pardoner's Tale* 591, 592. 23 *ex alieni* etc.: v. Sallust. *Catil.* 5; cf. Tac. *Germ.* 31, Sidon. Apoll. iii. 5, Ioann. Saresb. *Vit. Anselmi* vii.

plurimum laborare. Est enim inutilis importunitas deprecantis, qua inutilia acquiruntur, et quaerendi inanis est diligentia, cum inuenisse non proderit. Posset utique motus animi et mentis agitatio, quae ibi frustra distrahitur, 5 rebus pulchrioribus et melioribus accommodari. Aleam uero a regione morum illius auctoritas prorsus exterminat, 400 a qui uniuersum orbem docens in filio eam denuntiat omnibus fugiendam. Ab ea siquidem armantur ad lites homines, incurrunt inimicitias, in miseram etsi non miserabilem 10 incidunt egestatem. Si denuntiationis quaeris auctorem, illum agnosce, qui

non sibi sed toti genitum se credit orbi.

Est tamen cum in aliqua specie sui licenter admittitur, si absque uitio curarum grauium pondus alleuiet, et 15 sine uirtutis dispendio iocundam interpolationem afferat gaudiorum. Omnis uero licentia moderationis suffragio conualescit, et solidae uirtutis usus ab intemperantia deformatur. Totius uero licentiae moderatrix est loci, temporis, modi, personae et causae praemissa inspectio, 20 quae omnium negotiorum faciem decora uenustate commendat aut turpitudinis condempnat obprobrio. Est ergo b in singulis plurium habenda ratio personarum, cum natura, conditio, fortuna, suis singulae hominem induant personis, ex quibus quid se deceat, erit uniuscuiusque colligere. 25 Decorum siquidem aliunde non prouenit. Chilon Lacedaemonius iungendae societatis causa missus Corinthum duces et seniores populi ludentes inuenit in alea. Infecto itaque negotio reuersus est, dicens se nolle gloriam Sparthanorum, quorum uirtus constructo Bissantio clarescebat, hac ma- 30 culare infamia, ut dicerentur cum aleatoribus contraxisse

7, 8 omnibus fugiendam denuntiat A 21 condempnat S opprobrio A
24 uniuscuiusque erit M 25 prouenit S 26 chorum M
28 spartanorum A

8 *fugiendam*: Cato *Distich.* prolog. 37 (Baehrens, *Poetae Lat. min.* iii. 216). 12 *non sibi* etc.: Luc. *Phars.* ii. 383. 25 *Chilon* etc.: Hanc historiam ex Catulo Parmensi testibus codd. SP excerptam ex hoc loco citat Chaucer. *Pardoner's Tale* 603-20 (De latrunculis apud Corinthios cf. Eurip. *Medea* 67).

societatem. Regi quoque Demetrio in obprobrium puerilis leuitatis tali aurei a rege Parthorum dati sunt. Eo siquidem munere exhonoranda uisa est adolescentia senilis, et c quae in maiestate regni leuia committere minime uerebatur. Nunc uero nobilium in eo sapientia declaratur, 5 si uenaticam nouerint, si in alea dampnabilius fuerint instituti, si naturae robur effeminatae uocis articulis fregerint, si modis et musicis instrumentis uirtutis immemores obliuiscantur quod nati sunt. Verum a parentibus haec perniciēs manat ad liberos. Quid enim faciet filius, nisi 10 quod patrem uiderit facientem?

Si dampnosa senem iuuat alea, ludit et heres
bullatus, paruoque eadem mouet arma fretillo.

Fuerat quidem tenerior etas a libidinibus et uoluptate parente uitiorum arcenda propensius; et ne quid licentius 15 illis praesentibus a maioribus fieret, diligentius praecauendum, quia, ut idem ait satiricus,

fortius et citius nos
corrumpunt uitiorum exempla domestica, magnis
cum subeunt animos auctoribus. 20

Egregie quidem Eleazarus, cum redimendae uitae causa sollicitaretur committere in legem Domini, exempli periculum opposuit, dicens: Quis ego sum Eleazarus nonaginta annorum, ut transeam ad uitam alienigenarum et iuuenes religiosos seducam? Nascuntur ergo maioribus heredes 25 quidem degeneres et qui uirilem sexum muliebri mollitie dehonestant.

1 opprobrium A	6 dampnabilius S (uel -en)	12 dampnosa S	19
domesticorum CB: domesticorum A			

1 *Regi* etc.: Justin. xxxviii. 9 § 9. Etiam hanc historiam ex Ioanne Saresb. citat Chaucer. *Pardoner's Tale* 621-9. 10 *Quid enim* etc.: v. Ioann. v. 18. 12 *Si dampnosa* etc.: Iuv. *Sat.* xiv. 4, 5. 18 *fortius* etc.: Iuv. *Sat.* xiv. 31-3 (*uelocius et citius* habet Iuuenalis). 21 *Egregie* etc.: v. 2 Maec. vi. 24 seqq. forsan sec. aliam quam vulgatam versionem (cf. Sabatier, *Bibl. Sac. Lat. Vers. Antiqu.* ii; Mai, *Spicil. Rom.* ix. App. 60).

Cap. 6. *De musica et instrumentis et modis et
fructu eorum.* a

Non tamen curialium nugis musicam calumpnietur aliquis
sociatam, licet se beneficio eius conentur nugatorum plurimi
5 commendare. Disciplina siquidem liberalis est, et siue
Pictagoram, siue Moysen, siue Tubal patrem canentium in
cythara, editionis suae laudat auctorem, ingenuum habet
ortum, et uirtutis suae potentia specierumque uarietate et
sibi famulantibus numeris uniuersa complectitur, omnium
10 quae sunt et quae dicuntur, dissidentem et dissonam multi-
tudinem proportionum suarum, id est, inaequali quadam
aequitatis lege concilians. Hac etenim celestia temperan-
tur, mundana siue humana reguntur: hac instrumenta
mores instruunt et informant, ipsiusque uocis articulatae b
15 uel inarticulatae substantiam miro quodam naturae opificio
melicis picturis rithmorum metrorumque coloribus uestiunt
et quadam cultus uenustate perornant. Hanc, ut suffragio
commendationis nostrae non egeat, sancti patres multis
laudum praeconiis extulerunt. Denique in eius uirtute
20 maligni spiritus uiolentia cohibetur, et illius etiam in
subditis suis minuit musicae gratia potestatem. Cum enim

3 calumpnietur S 5 si om. M 6 pitagoram BM: pythagoram A
7 cithara AS 20 choibetur CBA¹

6 *Pictagoram*: i. e. Pythagoram; v. Chalcid. *Comm. in Plat. Tim.*
44.

Tubal: v. Gen. iv. 21. 'Tubal war die mittelalterliche
Schreibweise für Jubal.' R. Strassing (Jörg Breu von Augsburg,
Zeitschr. für christliche Kunst, vii. 101 seqq. 1894), qui *Tubal* et Pytha-
gorae imagines, litteris *Ut Re Mi Fa Sol La* utriusque adscriptis, in
capella Fuggerorum apud Augustam Vindellicorum depictas esse
narrat. In capella Hispanica iuxta ecclesiam S. Mariae Novellae
apud Florentinos fabrum sub imagine Musicae a Thaddaeo Gaddi
pictum *Tubalcain* plerique uocant, quasi, ut ab Iamblichio in *Vita*
Pythagor. xxvi. §§ 115 seqq. de Pythagora narratur, a sono mal-
leorum diapason et diapente et diatessaron concentum inuenisset ille
qui fuit malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri (Gen. iv. 22).
Notandum tamen est in Franchini Gafurii *Theorica Musica* (Mediol.
1492) *Iubali* et Pythagorae eandem inventionem attributum esse.
'Iosephus autem,' ut ait Gafurius, 'hanc Pythagoream inquisitionem
Iubali ante diluuium ascripsit.' Iosephi locum *Antiquit. Iud.* v. 2
citat, qui tamen nec de inquisitione Pythagorea nec de Iubale
quidquam asserit.

18 *patres*: e. g. Aug. *de Orig. An. Hum.* § 13
(Migne P. L. xxxiii. 726). 21 *Cum enim* etc.: v. I Reg. xvi. ad fin.

spiritus Domini malus Saulem inuasisset, psallebat David cythara in manu sua, donec spiritus a regis infestatione quiesceret. Vt uero nondum reueletur spiritus qui latet in littera, aequissimum est animam cognati generis gratia mansuescere et omnem dediscere alienationem, cum ei 5
c propriae concentus originis et naturae melioris archana resultant. Eam ex consonantiis musicis esse compositam quam plurimum opinio uel sententia est. Totius etenim philosophiae princeps Plato (si tamen Aristotilici adqui-
 escunt), cum eam ex substantia diuidua et indiuidua finxisset, 10
 et eadem natura plasmaret et diuersa, ipsam non posse constare credidit, nisi limitum, qui utrimque multipharia sectione ab unitate profluxerant, dissidentiam, emioliis, epitritis et epogdois uniret, limatis et comatis habita
 ratione, ut sub expressione paucorum ei quantacumque 15
 distantia repugnantium concordia cognati generis societate doceatur esse finitima. Vnde archano quodam meatu naturae secretisque cuniculis uiuacitatis suae uigore per
d uniuersa discurrit, et cuius naturae substantiaeque conformis rationis sensus uitae in singulis pro diuinae dispensationis decreto efficaciam modulatur. Omnibus itaque
 alimenta dispensat, et sui puritate uiget in singulis, nisi molis corporeae grauitate prematur, aut tranquillitatem spiritus exteriorum tumultuum turba concutiat. Qua
 irruente, quid potest esse salubrius quam si, ut ita dicam, 25
 suis naturae uocibus a compressione barbarum ad se ipsam anima reuocetur? Quid denique nostrorum spiritui potest esse similius uoce? quae cum hic formetur, tam facili quam inuisibili et ineffabili transitu multorum circumquaque replet auditum, et ui sua corporum integram penetrat 30
402 a densitatem, et quasi tactu quodam mouet animum, et pro

1 post David add. in M 2 cithara AS 8 enim M 9
 philosophiae C: philosophyae B: phylosophie A aristotelici A
 17 finittima S

9 Plato: v. *Tim.* 35 A, B; cf. Boeth. *de Mus.* i. 1; cf. etiam *Enth.* 982. 14 limatis: potius limmatis; limma=λείμμα, id est, semitonium; v. Macrobian. *de Somm. Scip.* 2. 1 § 24; Boeth. *de Mus.* ii. 27. comatis: potius commatis; comma=κόμμα; v. Boeth. *de Mus.* ii. 30, iii. 4, 8.

arbitrio suo nunc deicit, nunc extollit. Certe, etsi nulla ratione sit spiritus, eam quoddam uehiculum spiritus esse certissimum est; et nunc quidem humanum, nunc diuinum, nunc et phitonicum gerit. Cum uero modis suis elegantius fuerit colorata, uenustate sui mentes etiam seueriores capit, et quadam inductae hilaritatis gratia pellit tristitiam; et si quid pulueris aut turbinis aut nebularum cogitationibus ipsis inheserat, potenter abstergit. Ad mores itaque instruendos et animos exultatione uirtutis traiciendos in cultum Domini, non modo concentum hominum sed et instrumentorum modos censuerunt sancti patres Domino applicandos, cum templi reuerentiam dilatarent. Et si militantis ecclesiae tibi parua uidetur auctoritas, uel triumphatrix illa praeconia musicae non tacebit, cuius seniores uidit et tibi monstrauit tonitruum filius, et uoces eorum sicut citharedorum citharizantium in citharis suis. Quod si illos nondum audisti, regem audias exultantem, qui te regni et exultationis suae uult esse participem. Ait enim: Sumite psalmum, date tympanum, psalterium iocundum cum cithara. Ad quid, inquis? Vt laudetis Dominum in tympano et choro, in cordis et organo. Hic est enim usus musicae aut solus aut praecipuus. Frigius uero modus et cetera corruptionis lenocinia sanae institutionis non habent usum, sed produnt malitiam abutentis. Dolet igitur et ingemiscit species laudabilis disciplinae, se ab alieno uitio deformari, et quod facies meretricis facta est ei, quae uiriles quoque animos accendere consueuerat ad uirtutem. Amatoria bucolicorum apud uiros graues esse, fuerat criminis; nunc uero laudi ducitur, si uideas grauiora amatoria, quae ab ipsis dicuntur elegantius stulticia, personare. Ipsum quoque cultum religionis incestat, quod ante conspectum Domini in ipsis penetralibus sanctuarii

2 ueiculum S	4 phytonicum M	6 hylaritatis CBM	16
uoces <i>post</i> sicut <i>add.</i> A	cytharis M	19 tympanum A	20
cythara M	21 tympano AS		

15 *tonitruum filius* etc.: v. Apoc. xiv. 2; cf. Marc. iii. 17. 19
Sumite etc.: Ps. lxxx. 2. 20 *laudetis* etc.: Ps. cl. 4.

lasciuientis uocis luxu, quadam ostentatione sui, muliebribus modis notularum articulorumque caesuris, stupentes animulas emollire nituntur. Cum praecinentium et succinentium, canentium et decinentium, intercinentium et occinentium praemolles modulationes audieris, sirenarum concentus **d** credas esse, non hominum, et de uocum facilitate miraberis, quibus philomena uel sithacus, aut si quid sonorius est, modos suos nequeunt coaequare. Ea siquidem est ascendendi descendendique facilitas, ea sectio uel geminatio notularum, ea replicatio articulorum singulorumque **con-** **10** solidatio, sic acuta uel acutissima grauibus et subgrauibus temperantur, ut auribus sui iudicii fere subtrahatur auctoritas, et animus, quem tantae suauitatis demulsit gratia, auditorum merita examinare non sufficit. Cum haec quidem modum excesserint, lumborum pruriginem quam deuotio- **15** nem mentis poterunt citius excitare. Si uero moderationis formula limitantur, animum a curis redimunt, exterminant temporalium sollicitudinem, et quadam participatione letitiae et quietis et amica exultatione in Deum mentes **403 a** humanas traiciunt ad societatem angelorum. Sed unde **20** hanc moderationis formulam tenes? Exultabunt, inquit, labia mea, cum cantauero tibi. Si ergo ex abundantia cordis os tuum laudem Domini moduletur, si spiritu psallis et mente, si psallis denique sapienter, etiam citra articulatae uocis intelligentiam rectissimam modestiae regulam tenes, **25** et non tam uocis quam mentis iubilo aures mulces Altissimi et indignationem eius prudenter auertis. Qui autem uoluptatis aut uanitatis affectus exprimit, qui uocis gratiam prostituit concupiscentiis suis, qui lenociniorum clientulam musicam facit, ignorat quidem canticum Domini, modis **30** Babiloniis festiuus in terra aliena. Qui nescio quo pacto plus placeant, nisi quia

b nitimur in uetitum semper cupimusque negata,

7 *philomena* M; *philomela* S¹ 22 *habundantia* A¹MS

21 *Exultabunt* etc.: Ps. lxxi. 23. 22, 23 *ex abundantia cordis*: Matt. xii. 2, 4; Luc. vi. 45. 23 *spiritu psallis* etc.: v. 1 Cor. xiv. 15. 30 *canticum Domini*: v. Ps. cxxxvi. 4. 33 *nitimur* etc.: Ov. Am. iii. 4. 17.

et aquae furtivae dulciores, et panis absconditus suavior est. Et quidem Frigius modo decreto philosophorum ab aula Graeciae iam pridem iussus est, et ceteri quibus descensus fit in lasciviam et corruptionem. Annon recolis
 5 Ciconum matres et nurus indignationem suam totam in Orpheum, qui mares modis suis effeminaverat, usque ad Parcarum invidiam effudisse, licet ille flexerit Manes, duritiamque Ditis mollierit, Euridicemque suam uocis gratia etsi infausta sorte meruerit? Exinde huiusmodi
 10 hominum quaestus plerumque felicem exitum non expectat, et forte quia

non habet euentus sordida praeda bonos.

Quae uero mentes emolliunt moresque subuertunt, a nostra etate undique asciscuntur, licet ipsa ultra quam satis est
 15 uitiiis suis abundet. Si quemquam eorum qui uehementius his insistunt, grauem uideris, si modestum, si pudicum, uiris fortibus nostrorum temporum ipsum connumerare memineris. Quandoquidem haec rara auis est. Proinde quidam uenerabilis uir, circiter septingentarum monialium
 20 pater, hanc monasteriis suis praescripsit legem, ut omnia earum cantica totius melicae pronuntiationis exuant modos, et ut sola psalmodum et laudum sint significatiua pronuntiatione contentae. Suspecta equidem fuit sancto uiro uoluptati cognata mollities, eo quod uoluptas parens libidinum
 25 est. Quid quod haec ipsa cotidianorum conuiuiorum malitiam acuit, ac si uenena, nisi toxicata sint, nocere non possint? Igni stipulam addere, oleum camino, serpentem toxicare, nonne dementia est? Licet rerum uitia obtegantur

1 absconditus S 2 phylosophorum C 5 totam indignationem suam
 M 6 modis suis mares A 15 habundet A'S

1 aquae etc.: Prov. ix. 17. 12 non habet etc.: Ov. Am. i. 10. 48.
 18 rara auis: Iuv. Sat. vi. 165. 19 quidam uenerabilis uir: scil. S. Gilbertus de Sempringham, qui ordini a se fundato hanc regulam praescripsit (ap. Dugdale, *Monast. Anglic.* ed. 1830, vi. pt. 2, p. lxxx. *) 'Sanctimoniales nostras cantare non permittimus; set omnino interdicimus, cupientes magis cum illa beata Virgine... in spiritu humilitatis indirecto psallere, quam cum illa Herodiadis filia lasciva modulatione infirmorum mentes pervertere.' 27 oleum camino: Hor. Sat. ii. 3. 321.

uelo uerborum, quorum eadem substantia est, nulla pro-
fecto differentia est. Quae apud Graecos coepulationis uel
computationis censentur nomine, a nobis honestiori nomine
conuiuia nominantur. Cetus siquidem conuiuentium quam
coepulantium aut compotantium uenerabilior est. Conuiuia 5
uero nonne per se satis insaniunt, nisi carminibus excitentur?
Nonne istud arguit Dominus, dicens: Ve qui con-
404 a surgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque
ad uesperam, ut uino estuetis. Cithara et lira et tym-
panum et tibia et uinum in conuiuuis uestris; et opus 10
Domini non respicitis, et opera manuum eius non conside-
ratis. Quid quod rex Babylonis non nisi in conuiuio uidit
manum scribentis in pariete MANE, TECHEL, PHARES, quo
regnum dinumeratum appensum denuntiatur et scissum?
Diuino siquidem iudicio principatu iudicatur indignus, qui 15
uasa Domini, humana uidelicet corpora, in uanae uolupta-
tis gaudia exponit, et sponsi thalamum maligni spiritus im-
munditiis aperit.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat,
quae omnia unius fistulae uoluptate non tam sopita sunt quam 20
b extincta. Tu quis es, qui te circumspectiorem esse confidis?

Cap. 7. *De dissimilitudine Augusti et Neronis.*

Augusto tympanizante in cena a quodam militum pro-
brose dictum est: Videsne ut cinedus orbem digito temperet?
Cuius ille uerbi percussus amaritudine os, manus, et ani- 25
mum in eum ab huiusmodi leuitate suspendit, habuitque
semper gratiam exprobranti. Sed longe secus Nero, non

2 uel] aut M 9 Cithara M tympanum ASM 10 tybia C 13
cethel M: tethel S 14 cissum S 19 capud A 22 similitudine
CBA¹: dissimulatione P in indice. (S in indice titulum cap. vii habet
qualem dedimus; at ipsi capitulo praefixa leguntur quae sequuntur:
de oculis argi exemplum fabulam ponit ovidius metamorphoseos,
quae, cum in margine superioris cap. reperiri debeant, pro titulo cap. vii
scriptor accepit) 23 tympanizante MS

2 Quae apud etc.: Cic. de Senect. § 45. 7 Ve etc.: Isa. v. 11, 12.
12 rex Babylonis: vide Dan. v. 19 Centum etc.: Ov. Met. i. 625.
23 Augusto etc.: v. Suet. Aug. 68; Ner. 20, 23, 25 fin., 30 med. (Cf.
Wölflini Cascilius Balbus, p. 4.)

imperatorum sed hominum fedissimus, qui adeo scribitur captus amenitate uocis, ut non modo pomis cibusque nocentibus abstineret, sed eius gratia conseruandae frequenti clisterio uomituque purgaretur, plumbeamque car-
 5 thellam supino uentre mandato physicorum saepius et diutius sustineret. Adeo uero delectabatur in cantu, ut nec theatro terrae motu concusso, cum semel coeperat, c egrederetur, antequam inchoata finiret. Nec quemquam egredi eo cantante licitum erat. Vnde plerique affecti
 10 tedio audiendi simulato funere elati sunt. Milites quoque, nisi alio uerba pronuntiante, non appellabat; nec agebat quicquam serio iocoue, quin phonascus astaret, qui eum suis arteriis parcere hortaretur. Instrumentorum quoque curiosissimus erat, ut eorum peritiam aliis inuideret, adeo
 15 ut publico testimonio se citharedum principem gauderet appellari. Vnde illud:

Citharedo principe natus
 nobilis: haec ultra quid erit nisi ludus?

In tanta quoque mole imperii omnem perosus est graui-
 20 tatem. Philosophiam persequens quasi maiestatis imperii inimicam, et nobiliora ingenia ueritus se consiliis subdidit histrionum, quorum ipse non erubuit turpitudinem exercere. Hinc illud:

Quod non dant proceres, dabit histrio.

Cum uero esset omnium auarissimus, adeo ut nulli quod-
 25 cumque officium delegaret, quin prosequeretur: Nosti quid michi opus sit; aut illud subiceret: Qui omnibus praeest, omnibus indiget: tamen histrionibus et mimis pecunias infinitas erogare non grauabatur; singulos, prout quisque
 30 placuerat, amplissimae dignitatis nomine subornabat, alios patricos, alios senatores dicens, hos illustrium spectabiliumue nominibus illustrabat.

5 phisicorum CB 15 cytharedum CBAM 17 Cytharedo
 CBAM 20 Phylosophiam C 22 hystriionum A 24 hystrio
 M 28 hystriionibus M

17 *citharedo* etc.: Iuv. *Sat.* viii. 198, 199. 24 *quod non* etc.: Iuv. *Sat.* vii. 90.

a Cap. 8. *De histrionibus et mimis et praestigiatoribus.*

Eum uero adhuc aliqui pro parte imitantur, etsi feditate illius nemo dignetur inuolui, cum gratiam suam histrionibus et mimis multi prostituunt, et in exhibenda malitia eorum ceca quadam et contemptibili magnificentia non tam mira- 5 biles quam miserabiles faciunt sumptus. Illa tamen etas (ut sic interim dicam) honestiores habuit histriones, si tamen aliquo modo honestum est, quod omni homine libero comprobatur indignum. Nec tamen histrionem assero turpiter in arte sua uersari, etsi indubitanter turpe sit esse 10 histrionem. Et quidem histriones erant, qui gestu corporis arteque uerborum et modulatione uocis factas aut fictas b historias sub aspectu publico referebant, quos apud Plautum inuenis et Menandrum, et quibus ars nostri Terentii innotescit. Porro comicis et tragicis abeuntibus, cum omnia 15 leuitas occupauerit, clientes eorum, comedi uidelicet et tragedi, exterminati sunt. Sed eos in seruili conditione dumtaxat plerumque reperies. Quis uero eorum usus extiterit, poetica docens aperit:

Aut prodesse uolunt, aut delectare poetae, 20
aut simul et iocunda et idonea dicere uitae.

At nostra etas prolapsa ad fabulas et quaeuis inania non modo aures et cor prostituit uanitati, sed oculorum et aurium uoluptate suam mulcet desidiam, luxuriam accendit, c conquirens undique fomenta uitiorum. Nonne piger desi- 25 diam instruit et sompnos prouocat instrumentorum suauitate aut uocum modulis, hilaritate canentium aut fabulantium

1 ystrionibus S	<i>in rubrica cap. praefixa</i>	3 hystrionibus M	13
hystorias AM	18 repperies AM	24 desidiam mulcet A	
26 somnos S	27 hylaritate M		

1 *De histrionibus.*: cf. *Polier.* iv. 4, viii. 2, 4, 12; *Ep.* 260; cf. etiam Abaelardus, *Theol. Christiana*, ii. fin. (ed. Cousin, ii. pp. 445, 446); v. Jussierand, *Literary Hist. of the English People*, p. 440. 6
Illu tamen etas etc.: cf. *Macrob. Sat.* iii. 14. 20 *Aut prodesse etc.*:
Hor. A. P. 333, 334.

gratia, siue, quod turpius est, ebrietate uel crapula? Artem utique elegantiozem docuit Flaccus :

Ter uncti

trananto Tiberim, sompno quibus est opus alto.

5 Ait quoque concionator: Dulcis est sompnus operanti, siue parum siue multum comedat. Exercitatio siquidem parit et alit quietis gratiam, quae otii continuatione et quodam inertiae suae marcere perimitur. Vtique in desiderii est omnis otiosus, cum et otiositas inimica sit animae et de
10 domicilio eius omnia studia uirtutis eliminat. Clamat d ethnicus:

Cernis ut ignauum corrumpant otia corpus,
et capiant uitium, ni moueantur, aquae?

Quod? inquis. Audi. Disces si eidem credideris.

15 Quaeritur Egistus quare sit factus adulter.
Causa est in promptu, desidiosus erat.

Litteratissimi ergo uiri consilium est, ut hostis te semper inueniat occupatum, quo uariis temptationibus eius occupationum tuarum clypeos tam feliciter quam prudenter
20 opponas.

Vitanda est (inquit ethicus) improba syren desidia.

-At eam nostris prorogant histriones. Exoccupatis etenim 406 a mentibus surrepunt tedia, seseque non sustinerent, si non
25 alicuius uoluptatis solatio mulcerentur. Admissa sunt ergo spectacula et infinita tirocinia uanitatis, quibus qui omnino otuari non possunt, perniciosius occupentur. Satius enim fuerat otuari quam turpiter occupari. Hinc mimi, salii uel saliares, balatrones, emiliani, gladiatores, palestritae,
30 gignadii, praestigiatores, malefici quoque multi, et tota

4 tyberim A somno S 5 somnus CS 9 otiositas] ocietas M

3 *Ter uncti* etc.: Hor. *Sat.* ii. 1. 7, 8. 5 *Dulcis* etc.: Eccles. v. 12.
12 *Cernis* etc.: Ov. *Pont.* i. 5. 5, 6. 15 *Quaeritur* etc.: Ov. *Rem. Am.* 161, 162. 17 *Litteratissimi uiri* etc.: v. Hieron. *Ep. cxxv. ad Rusticum* § 11 (Migne, *P. L.* xxii. 1078). 21 *Vitanda* etc.: Hor. *Sat.* ii. 3. 14, 15. 28, 29 *salii uel saliares*: 'A saliendo sic dicti ut *Salii*, Martis sacerdotes.' Du Cange ad voc. 29 *balatrones* Hor. *Sat.* i. 2. 2. *emiliani*: forsitan (ut suspicatur uir doctissimus H. A. Wilson) quasi gladiatores ex Aemilio ludo cuius mentionem facit Horatius *A. P.* 32; v. Porphyriionis schol. ad loc. 30 *gignadii*: cf. *Metalog.* iii. 10; v. Du Cange s. v. *gignasia* (= *gymnasia*).

ioculatorum scena procedit. Quorum adeo error inualuit, ut a praeclaris domibus non arceantur, etiam illi qui obscenis partibus corporis oculis omnium eam ingerunt turpitudinem, quam erubescat uidere uel cinicus. Quodque magis mirere, nec tunc eiciuntur, quando tumultuantes inferius 5 crebro sonitu aerem fedant, et turpiter inclusum turpius
b produunt. Numquid tibi uidetur sapiens, qui oculos uel aures istis expandit? Quis tamen libenter non uideat et rideat, cum praestigiatoris lotio perfusi ars deletur, et oculis, quos malitia sua praestrinxerat, uidendi facultas 10 reparatur? Iocundum quidem est et ab honesto non recedit uirum probum quandoque modesta hilaritate mulceri, sed ignominiosum est grauitatem huiusemodi lasciuiam frequenter resolui. Ab istis quoque spectaculis et maxime ab obscenis honesti uiri arcendus est oculus, ne inconti- 15 nentia eius mentis quoque impudicitiam fateatur. Egregie siquidem Sophoclem praetorem collega Pericles arguens,
c ait: Decet praetorem, Sophocle, non modo manus sed et oculos habere continentes. Auerte, inquit homo, cui de regni maiestate multa licebant, oculos meos, ne uideant uani- 20 tatem: sciens utique uerum esse quod alius ingemiscit, quia oculus meus depraedatus est animam meam. Verumtamen quid in singulis prosit uel deceat, animus sapientis aduertit, nec apologos refugit aut narrationes aut quaecumque spectacula, dum uirtutis aut honestae utilitatis 25 habeant instrumentum. Sacrae quidem communionis gratiam histrionibus et mimis, dum in malitia perseuerant, ex auctoritate patrum non ambigis esse praeclusam. Vnde quid fautoribus eorum immineat colligis, si facientes et

3 corporis partibus A 7 Nunquid M 12 hilaritate M 17
perides CBM 21 sciebat P 22 Verumptamen A: Veruntamen
M 29 fautoribus AS

17 *Sophoclem* etc.: v. Cic. *de Off.* i. 40. 19 *Auerte* etc.: Ps.
cxviii. 37. 20 *oculos meos* etc.: Thren. iii. 51. 26 *Sacrae*
etc.: *Decret.* III. de consecr. dist. 2, c. 95 'Pro dilectione' (ed.
Friedberg. i. 1352) 'consulendum... an talibus sacra communicio
cum ceteris Christianis debeat dari' (ex Cypr. lib. i. ep. 10) Ivon.
Carnot. *Decret.* ii. 31.

consentientes pari pena reolis esse plectendos. Qui donant, inquit, histrionibus, quare donant? Hoc utique in illis fouet, in quo nequissimi sunt. Nempe qui nequitiam d fouet, estne bonus? Cum uero omnium istorum sit odibilis, 5 illorum tamen qui minus nocent malitia tolerabilior est.

Cap. 9. *Vnde dicatur praestigium, et quis fuerit auctor eius.*

Eos autem qui nocentiora praestigia artesque magicas et uarias species mathematicae reprobatae exercent, iam pridem 10 sancti patres ab aula iusserunt, eo quod omnia haec artificia uel potius maleficia ex pestifera quadam familiaritate demonum et hominum nouerint profluxisse, uerumque persaepe proferunt sola intentione fallendi, a quibus animam fidelem Dominus arcens ait: Si dixerint uobis, et ita euen- 15 erit, ne credatis eis. Praestigium uero Mercurius dicitur inuenisse, quod ex eo sic dicitur, quod aciem praestringat 407 a oculorum. Fuitque magorum peritissimus, ut quascumque res uellet inuisibiles faceret, aut, ut uidebatur, in alias species transformaret. Omnia siquidem mathesis, dum 20 penultimam extendis, figmenta ad magicam referuntur, cuius plurimae species sunt et diuersae.

Cap. 10. *Qui sint magi, et unde dicantur.*

Et quidem magi sunt et ob magnitudinem maleficiorum sic appellantur, qui Domino permittente elementa concu-

6 dicitur S in rubrica cap. praefixa.

22 Qui sunt CB: Quid sint

S in rubrica cap. praefixa.

2 inquit etc.: Augustinum *Enarr. in Ps. cii. § 13* (Migne P. L. xxxvii. 1327) citant Gratianus *Decret. I. dist. 86, c. 8* (ed. Friedberg. i. 300), Ivon. Carnot. *Decret. xiii. 31.* 10 ab aula etc.: *Decret.*

II. xxvi. 5. c. 4 (ed. Friedberg. i. 1028). 14 Si dixerint

etc.: Deut. xiii. 1, 2; Matt. xxiv. 36. 15 *Praestigium* etc.: Isid. *Orig. viii. 9 § 23.* 19 *Omnia* etc.: *Mathēsin* scilicet bono sensu, *mathē-*

sin autem malo accipit Ioannes; similiter *mathesim* et *matesim* distingu-
git Hugo de S. Victore *Erud. Did. ii. 4* (Migne P. L. clxxii. 753).

Codices M. Cyr. in margine habent (1) *Doctrinam mātthesis notat (uel sapit) at diuina mathēsis* (2) *Scire facit mathesis, sed diuinare mathesis*, quem uersum in Eberhardi Bethuniensis *Graecismo x. 210* (ed. Wrobel p. 85) inuenies. De uocabulo *diuina* uid. Du Cange s. v. *diuinus* (1). 23 ob magnitudinem etc.: v. Isid. *Orig. viii. 9 § 9. Decret. II. xxvi. 5.*

tiunt, rebus adimunt species suas, uentura plerumque
 b praenuntiant, turbant mentes hominum, immittunt sompna,
 hominesque uiolentia carminis dumtaxat occidunt, quod et
 Lucanum nostrum non latuit. Ait enim :

Mens hausti nulla sanie polluta ueneni
 incantata perit. 5

Et ne tibi parua uideatur illius auctoritas, nosti quod Iannes
 et Mambre magi Pharaonis (Egyptus etenim huiusmodi
 superstitionum et maleficiorum mater est), nosti, inquam,
 eos non modo Moysi restitisse sed cum eo signis et mira- 10
 culis contendisse, licet postmodum uel inuiti coacti sint
 digitum Dei in signis Moysi confiteri.

Cap. II. De speciebus magicae.

Varro autem curiosissimus inter philosophos quattuor
 species diuinationis ab elementis mutuatus est, piromantiam 15
 c scilicet, aerimantiam, ydromantiam, et geomantiam, mul-
 tasque species uidebis ex his capitibus pullulare, siue arte
 siue furore diuinationo peragatur, quarum nomina exempli
 causa uel pauca subiciam.

Cap. 12. Qui sint incantatores, arioli, aruspices, phycii, 20
 uultiuoli, imaginarii, coniectores, chiromantici, specu-
 larii, mathematici, salissatores, sortilegi, augures.

Incantatores quidem sunt, qui artem uerbis exercent.

Arioli, qui circa aras nefarias preces aut execrata
 sacrificia faciunt, in quorum ceruicibus est manus Domini, 25
 dicente propheta: Ariolos et magos non patieris uiuere.

2 somnia BS 7 iannes AM 14 phylosophos C 16
 idromantiam M 20 Quid sint incantatores, arioli, aruspices et
 huiusmodi. S in rubrica cap. praefixa 21 uultiuoli] Multiuoli M

c. 14 (ed. Friedberg. i. 1032) Ivon. Carnot. Decret. xi. 67. 5 Mens
 etc. : Lucan. Phars. vi. 457, ap. Isid. loc. cit. 7 Iannes etc. : 2 Tim.
 iii. 8 ; vide Exod. vii. 11 seqq. ; cf. Isid. Orig. viii. 9 § 4. 8 Egyptus :
 cf. Orig. Hom. v. in Josue v. ; Decret. II. xxvii. 2 c. 9. 12 digitum
 Dei etc. : Exod. viii. 19. 13 De speciebus magicae : cf. cum capp.
 11, 12 Hugon. de S. Victore Erud. Did. vi. 15 (Migne P. L. clxxvi. 810-
 812). 14 Varro etc. : Isid. Orig. viii. 9 § 13. 17 siue arte
 siue furore : Isid. Orig. viii. 9 § 14. 23 Incantatores etc. : Isid. Orig.
 viii. 9. 26 Ariolos et magos etc. : v. Lev. xx. 6 ; Exod. xx. 18.

Aruspices sunt inspectores horarum, praescribentes quid qua hora fieri expediat, quorum errorem dampnat Apostolus dicens: Timeo ne frustra laborauerim in uobis, obseruatis d enim dies et annos, menses et tempora; cum felicitas operis
 5 non a tempore sed a nomine Domini debeat expectari. Aruspiciū quoque in extorum inspectione uiget, quam artem Tages quidam dicitur inuenisse. Vnde Lucanus:

Fibris sit nulla fides, sed conditor artis
 finxerit ista Tages.

10 Extorum uero nomine censentur omnia quae cutis extremitate teguntur. Ex quo liquet eos esse aruspices, qui uaticinantur in ossibus animalium sine sanguine, siue futura praenuntient, siue praesentia pronuntient uel praeterita. Vaticinium siquidem est, quo cum intelligentia ueri
 15 abscondita proferuntur; cum et prophetiam non modo 408 a de futuris constet esse, sed de praesentibus et futuris et praeteritis. Si uero adhibeatur sanguis, ad nigromantiam iam accedit; quae inde dicitur, quod tota in mortuorum inquisitione uersatur. Cuiusuis ea esse uidetur, ut ad
 20 interpretationem ueri mortuos ualeat suscitare. Ea namque ludificantium demonum et humanae perfidiae illudentium fallacia est.

Phycii sunt quos spiritus phitonicus replet, et frequentius in uirginibus exercetur, ut magis ludificet; ac si immun-
 25 dissimo spiritui placeat integritas mentis aut corporis.

Vultiuoli sunt qui ad affectus hominum immutandos,

2 dampnauit M: damnat S
 Phicii CB

13 prenucciant M 23

3 Timeo etc.: Gal. iv. 10, 11. 7 Tages: cf. Hugon. de S. Victore *Erud. Did.* vi. 15. 8 Fibris etc.: Luc. *Phars.* i. 626. 15 cum et etc.: v. Lunil. *Instit. Regul. Div. Legis* i. 4 (Migne P. L. lxxviii. col. 18 et ap. Kihn *Theodor von Mopsuestia und Junilius* p. 473). 17 Si uero etc.: v. Isid. *Orig.* viii. 9 § 11; *Decret.* II. xxvi. 5 c. 14 § 2 (ed. Friedberg. I. 1032, 3). Quae sequuntur haud ex Isidoro excerpta sunt. Pontanus in *Macrob. Sat.* vi. 9 nonnulla ex amissis Macrobbii libris de doctrina Vergilii augurali in capp. 12, 13 huiusce libri, necnon in libro ii. Polieratici servata esse suspicatur. Vix dubium est quin Ioannes exemplar Saturnaliorum nostris perfectius habuerit: cf. *Classical Review* xi. 441 a. 23 Phycii: cf. Isid. *Orig.* viii. 9 § 21; *Decret.* II. xxvi. 3 et 4 c. 1 (ed. Friedberg. I. 1024); Ivon. Carnot. *Decret.* xi. 68. 24 in uirginibus: cf. Act. Apost. xvi. 16.

in molliori materia, cera forte uel limo, eorum quos per-
b uertere nituntur effigies exprimunt; cuius illusionis in
Farmaceutria Virgilius meminit:

Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit,
uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore. 5

Naso quoque in libro Heroidum:

Deuouet absentes, simulachraque cerea fingit,
et miserum tenues in iecur urget acus.

Horum uero malitia, etiam cum plurimum nocent, artificio
leui dissoluitur, si uidelicet qui suspecti sunt conuenti ab 10
aliquo crimen suum inficientur: aut si confessi fuerint,
cogantur maleficium reuocare.

Imaginarii sunt, qui imagines quas faciunt quasi in
possessionem praesidentium spirituum mittunt, ut ab eis
c de rebus dubiis doceantur. Hos idolatras esse sacra 15
scriptura conuincit et diuinae maiestatis iudicio con-
dempnatos.

Coniectores sunt qui artificio quodam sibi uendicant
sompniorum interpretationem.

Chironomantici sunt qui a manuum inspectione rerum 20
uaticinantur abscondita.

Specularios uocant, qui in corporibus leuigatis et tersis,
ut sunt lucidi enses, pelues, ciathi, speculorumque diuersa
genera diuinantes, curiosis consultationibus satisfaciunt,
quam et Ioseph exercuisse aut potius simulasse describitur, 25
cum fratres argueret surripuisse ciphum, in quo consueuerat
augurari.

Mathematici sunt, licet appellatio generaliter omnia
complectatur, qui a positione stellarum situque firmamenti,

7 simulacra AS 13 ymagines M 15 ydololatras M 16 condem-
natos S: condempnandos uel condempnatos P 19 somniorum S
(uel -rari)
20 Chiromantici S 27 auguriari A

4 *Limus* etc.: Verg. *Ecl.* viii. 80. 7 *Deuouet* etc.: Ov. *Her.*
v. 91, 2. 16 *scriptura*: v. Ezech. xxi. 21. 18 *Coniectores*:
v. Quintil. *Inst. Orat.* iii. 6 § 30. 20 *Chironomantici*: v. Forcell.
ed. de Vit. in *chironomos*, *chironomonta* quae uocabula cum *χερσομαρτεία*
confusa esse uidentur. 25 *Ioseph* etc.: v. Gen. xlv. 5.

et planetarum motu quae sint uentura coniciunt, ut
est illud: d

Nostra uel aequali suspendit tempora libra
parca tenax ueri, seu nata fidelibus hora
5 diuidit in geminos concordia fata duorum;
nescio quod certe est, quod te michi temperat astrum:
ac si stellarum coreas applicationesque unius ad alteram
constet rebus, quae ex arbitrii libertate proueniunt, quandam
necessitatis praestare originem. Quorum genelliaci, qui
10 geneses id est natalitias horas attendunt, imitantur errorem;
unde satiricus:

Nota mathematicis genesis tua.

Idem uero horoscopi nominantur; unde rursus:

Geminos, horoscope, uaro
15 producis genio. 409 a

Viguit autem ista scientia, et forte eam aliquatenus licuit
exerceri, donec Deum natum nuntiauit stella de celo,
magosque non reprobos primitias fidei ad eum adorandum
nouo et inaudito ducatu perduxit. Exinde uero penitus
20 interdicta est.

Salissatores qui ex saltu membrorum aut inopinato
corporis motu prosperum aliquid futurum autumant uel
aduersum.

Sortilegi sunt, qui sub nomine fictae religionis supersti-
25 tiosa quadam obseruatione rerum pollicentur euentus, quod
genus sortes apostolorum et prophetarum et diuidentium,

5 facta M 9 preare CBA 21 Sallissatores S 26 et post
apostolorum om. M

3 Nostra etc.: Pers. Sat. v. 47-51. 9 genelliaci: de genethliaciis
vide Gell. N. A. xiv. 1; Isid. Orig. viii. 9 § 23. 12 Nota etc.: Iuv.
Sat. xiv. 248. 13 horoscopi: v. Isid. Orig. viii. 9 § 27. 14 Geminos
etc.: Pers. Sat. vi. 18, 19. 18 magos non reprobos: v. Matt. ii. 19
Exinde etc.: v. Isid. Orig. viii. 9 §§ 25, 26; (cf. Tert. de Idolol. 9.)
21 Salissatores: v. Isid. Orig. viii. 9 § 29. 24 Sortilegi: v.
Isid. Orig. viii. 9 § 28. 26 sortes etc.: de sortibus sanctorum vide
Du Cange s. v. sors 2. Talium sortium ad exemplum sortium
Vergilianarum usum condemnat Augustinus ad Inquisitiones Ianuarii
ii. (seu Ep. lv) c. 20 § 37 (Migne P. L. xxxiii. 222). diuidentium:
v. Du Cange s. v. divisio (1).

et inspectio tabulae, quae Pitagorica appellatur, observatio
b quoque cuiusque casus in rei de qua quaeritur significatione.

Augurium uero, quod est in auium observatione, Phrigan
inuenisse traduntur, quod in uoce proditur aut uolatu.
Est autem secundum traditionem eorum uolatus tam
5 alarum quam pedum: *uola* siquidem est interior pars
palmae uel pedis. Vnde apud Maronem in sexto *uolantes*
pro gradientibus columbae describuntur. Hoc etenim ad
omnis pertinet felicitatem, si columbae gradientes, dum
tamen in pastu, itinerantes praecedant. 10

Cap. 13. *De uariis ominibus.*

In expeditionem missus consul Romanorum, dum nullius
boni omnis sortiretur auspiciam, columbas ieiunio confectas
granis sparsis triticeis in uia qua iturus erat, praeferri
iussit, ut uel earum omine auspicii duritiam sulleuaret. 15
c Quae cum diligentius a cibis abstinerent, eas praecipitari
iussit in fluuium, ut saltem biberent; submersaeque ui
fluminis docuerunt consulem cum exercitu submergendum.
Hic etenim secutus est euentus. Apes Platonis infantuli
mel labiis inferebant, singularem dulcedinem eloquentiae 20
eius futuram praesignantes. Hiero, summus postea Siciliae
magistratus, quod uirtute promeruit, a patre nobilissimo
uiro expositus est, eo quod ex ancilla susceptus dehonesta-
mentum generis uidebatur, et quasi probrosa clari sanguinis
macula. Sed paruulum et indigentem opis humanae apes 25
circa eum melle congesto plurimis aluere diebus; et sic

9 hominis CBMS¹ 11 omnibus B 15 sulleuaret S 20
eloquentie dulcedinem A 26 coniesto CBMS

1 *tabula Pitagorica*: de ratione diuinationis per *sphaeram Pythagorae* vide quae ex codice ms. in bibliotheca Petriburg. apud Russos seruato refert K. Gillert in *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* v. p. 254. 3 *Phrigan* etc.: Isid. *Orig.* viii. 9 § 32; cf. Hugon. de S. Victore *Erud. Did.* vi. 15. 5 *Est autem* etc.: v. Isid. *Orig.* xii. 7 § 75. 6 *uola* etc.: cf. Isid. *Orig.* xii. 7 § 4. 7 *Maronem in sexto*: Verg. *Aen.* vi. 191; v. Serv. in *Aen.* vi. 198 ad fin. 12 *consul Romanorum*: viz. P. Claudius Pulcher B. C. 249; v. Val. Max. iv. 3, qui tamen non *columbarum* sed *pulorum* mentionem facit; cf. Cic. *de Div.* ii. 8; Suet. *Tib.* 2; Flor. *Epit.* ii. 2 § 29. 19 *Apes* etc.: v. Cic. *de Div.* i. 36, ii. 31; Val. Max. i. 6. 21 *Hiero* etc.: Iustin. xxiii. 4.

consilio aruspicum ei regnum portendi canentium, a patre d
agnitus recollectus et diligenter institutus est.² Paruuli
Midae cunabulis formicae grana tritici congerebant, signifi-
cantes eum futurum ditissimum. Vnde et res aureas ipsius
5 attactu fieri poetae finxerunt. Sulpitio sacerdoti lapsus
apex de capite sacerdotium abstulit. Occentus soricis
auditus Marco Fabio praefecturam. Si nugis Hiberis per
omnia credis, si uestem in operis tui initio a soricibus cor-
rosam senseris, tempera ab inceptis. Si egrediens limen
10 calcaueris, aut in uia offenderis, pedem contine. Si in
procinctu agendorum aliquid dampni pertuleris, differes
inchoata, ne uel tota intentione frustreris, aut inutiliter
impleatur. Expecta, dum omine meliori faustam agendis
horam arripias. Omnia namque sunt aliquid. Cum pro-
15 cesseris, abscondita futurorum aues, quas ominales uocant, 410 a
tibi praenuntiabunt. Quaenam sint istae, forte interrogas;
quas scilicet de natura hominum in formam auium poetae
asserunt esse conuersas. Quid cornix loquatur diligenter
ausulta, situmque eius sedentis aut uolantis nullo modo
20 contempnas. Refert etenim plurimum, a dextris sit an a
sinistris, qua positione respiciat cubitum gradientis, loquax
sit an clamosa an silens omnino, praecedat an sequatur,
transeuntis expectet aduentum an fugiat, quoue discedat;
non negligenter attende. Ait namque Virgilius:

25 Quod nisi me quacumque nouas incidere lites
ante sinistra caua monuisset ab ilice cornix,
nec tuus hic Meris nec uiueret ipse Menalcas.

b

11 damni S 14 Omina CB 20 contempnas S

2 Paruuli etc.: Val. Max. i. 62; cf. Cic. de Div. i. 36, ii. 31. 5
Sulpitio etc.: Val. Max. i. 1. 45. 7 Marco Fabio praefecturam: Val.
Max. loc. cit. habet Fabio Maximo dictaturam. nugis Hiberis: v.
Hieron. Prol. in Pentat.; contra Vigil. § 6; in Amos iii. 9, 10; Ep. cxx.
ad Hedibiam § 10 (Migne P. L. xxviii. 150, xxiii. 345, xxv. 1018, xxii.
998). Omen haud dissimile ap. Ciceronem de Div. i. 44 reperiri
potest; cf. B. Jonson, The Fox, act iv. sc. 1 (ed. Gifford and Cunning-
ham, iii. p. 266). 15 ominales: hoc uocabulum, quod alibi non
inuenies, in Gell. N. A. v. 17, ubi codices inominalem habent, legendum
esse coniecit Salmasius de annis climactericis, p. 824. Verisimile est
Ioannem nostrum haec ex amissis Macrobiij capitulis de doctrina
Vergilij augurali traduxisse; uide quae dixi supra ad cap. 12. 25
Quod nisi etc.: Verg. Ecl. ix. 14-6.

Quamuis in eo uideatur in artem offendisse, quod cornix, quam uitae seruatricem asseruit, rerum magnarum ignorat auspicia; nisi forte in ea praeter naturam fiat ostentum, quale est quod imminente bono et optato perosi imperatoris exitio de rupe Tarpeia per urbem cornix Graeco eloquio 5 protulit, Bene erit. Quod augur interpretatus ita exposuit;

Nuper quae sedit Tarpei culmine cornix,
Est quia non potuit dicere, dixit Erit.

Sed ignosces uiro doctissimo rusticanam simplicitatem exprimenti, aut quia pauperum uita diuitibus res uideatur 10 exigua, qui humanum genus ut paucis seruiat asserunt institutum. Coruus uero, quem non minori diligentia c obseruabis, rebus maioribus auspicatur, et usquequaque cornici praeiudicat. Porro cignus, in auguriis ales gratis- 15 sima nautis, utpote quae aquarum domestica quadam gratia familiaritatis earundem secreta praenouerit. An nescis apud Maronem

bis senos letantes aere cygnos

reducem classem Eneae Veneris uaticinio nuntiasse? Eorum namque hilaritas non modo nautis, sed et quibusque 20 peregrinantibus felicium euentuum gratiam spondet, nisi fortioris superetur aduentu. Aquila namque sicut rex auium est, si non alarionem excipias, quae forte aquilarum species potentissima est, regni sui maiestate omnium auium, si contra loquatur, fidem euacuat. Potuerat apud Statium 25 praesagio uolucrum Graecorum exercitus confortari. Sed d fortior ecce aduentans per inane cohors, Amphiorao interprete, Graecorum quoque exitium patefecit. Licet enim aquila quarumdam auium uiribus superetur, in praenuntia-

20 hylaritas CB

5 *Tarpeia* etc.: Suet. *Dom.* 23. 14 *ales gratisissima nautis*: v. Isid. *Orig.* xii. 7 § 19 (ex Aemilii Maeri *ἀριθμογονίας*). 'Cygnus in auspiciis semper laetissimus ales. Hunc optant nautae, quia se non mergit in undas.' 18 *bissenos* etc.: Verg. *Aen.* i. 393. 23 *alarionem*: v. Littré s. v. *alérion*. Haud bene Du Cange *ualeriam* ex Plin. *H. N.* x. 3 coniicit: potius in Plinii loco sub *eademque ualeria* latet *alario*. 25 *Statium*: Stat. *Theb.* iii. 523 seqq. 27 *fortior* etc.: Stat. *Theb.* iii. 530, 531.

tione ueri nulla potentior est. Cunctis siquidem auibus
 excellentius uolat et ab ipsius Iouis archano numquam
 excluditur. Cumque tanto uisus acumine uigere dicatur,
 ut ab ethere summo pisciculos in fundo maris contueatur,
 5 et in ipsum solem, quod nulli animantium licet, figat
 obtutum, sensuum quidem subtilitate de Iouis gratia con-
 scientiam ueritatis rerumque mysteria mutuatur. Quis
 enim falsum interpretem dicat, quem consiliorum Iouis
 nouit esse participem? Locris aduersus Crotonienses
 10 dimicantibus, aquila dum pugnabatur superuolans uic- 411 a
 toriam dicitur contulisse, cum pauci numero deleuerint
 infinitos. Hoc tamen ualidiori signo scribitur roboratum,
 eo quod duo iuuenes procerioris staturae, elegantioris
 formae, in candido habitu, ab utroque latere Locros prae-
 15 cesserint; scilicet, ut erat communis opinio, Castor et
 Pollux. Omina uero huiusmodi cum geminantur potentiora
 sunt. Dum Hiero, de quo supra, prima bella iniret, aquila
 ex improviso resedit in clipeo progredientis, manu promptum
 regemque futurum significans. Ea die qua natus est
 20 Alexander, duae aquilae tota die per pedes supra culmen
 domus patris eius sederunt, omen duplicis imperii Europae
 Asiaeque praeferentes. Vultures difficultatem portant,
 duritiam, rapacitatem, sicut habes in origine urbis con- b
 dendae. Fenix singularis felicitatis successus pollicetur,
 25 quale est quod noua Roma uiso fenice melioribus auspiciis
 condita est. Auis picta urbi Pictaueorum contulit nomen,
 leuitatem gentis colore et uoce praefigurans. Ardea rerum

6 obtutum S: optutum A 7 misteria AS 20 per] prae M
 21 dupplicis S

3 *Cumque tanto* etc.: v. Isid. *Orig.* xii. 7 §§ 10, 11. 9 *Locris* etc.:
 v. Iustin. xx. 3. 17 *Dum Hiero* etc.: Iustin. xxiii. 4. 19 *Ea die*
 etc.: Iustin. xii. 16. 24 *Fenix* etc.: Phoenicem a Constantinopoli
 conditore visum esse nemo praeter Ioannem nostrum, quod sciam,
 narrat; phoenicis tamen effigiem cum hac inscriptione FELIX
 TEMPORVM REPARATIO in nummis exhibuisse Constantem et Con-
 stantinum II, imperatores, Constantini Magni filios, me vir rei
 numismatae peritissimus Carolus Oman certiore fecit; cf. Cod.
 Iustinian. I. 17 § 10 'regiam nostram quae Deo propitio cum meliori-
 bus condita est auguriis.' 26 *Auis picta*: de piccae cultus apud
 Pictaueos reliquiis uide Grimm, *Deutsche Mythol.* c. 21.

arduarum auspiciū est. Ciconia, quoniam auis concordiae est, concordiam inuenit aut concordiam facit. Grus semper affert quod expedit; unde et *gruere*, uerbum antiquum, a quo *congruere*, quod proficit; et *ingruere* contra, quod officit. Vnde illud:

5

bis uitibus ingruit imber.

Nec tamen minores contemptui habeas, cum et pica loquax, sicut ad multa, sic ad susceptionem hospitem te faciat
 c cautiorem. Si auis, quae uulgo dicitur albanellus, praeteruolans uiam, a sinistris feratur ad dextram, de hospitii
 10 hilaritate ne dubites; si contra, contrarium expectabis. Aues quoque domesticae artificii huius non sunt expertes, cum galli cantus spem, iter, uel opus inchoantis promoueat. Tiberio nascituro, praegnans Liuia ouum gallinae subductum eo usque nunc suis, nunc ancillarum manibus fouit, donec
 15 gallus insigniter cristatus exclusus est; unde et augures puerum, qui nasciturus erat, dixerunt regnaturum. Bubonis, strigis, et noctuae semper infausta sunt omina. Noctua tamen eo quod noctis tenebris non cecatur, diligentis hominis uigilantiam signat; ut in portento, quo in
 20 hasta Hieronis, cum primum progrediretur ad bellum, d noctua dicitur consedissee, significans eum futurum diligentissimum. Bubonem Dido, dum misceretur Eneae, sensit infaustum. Si accipiter quippiamue generis huius sub oculis proficiscentis solitam rapinam exerceat, inter eundem
 25 rapacitas imminebit. Quod et ioculariter innuens Naso ait:

Odimus accipitrem quia semper uiuit in armis.

Regulus quoque ipse, qui et bitriscus dicitur, uera quan-

1 Cyconia CB 6 ymber A 11 hilaritate CB 14 Tyberio M

3 unde et *gruere* etc.: cf. Paul. Diae. vii. p. 97, iii. p. 401 ed. Müller. Hoc Macrobio, quem constat Festi libro usum esse, nostrum debere suspicor.

6 bis uitibus etc.: Verg. *Georg.* ii. 410; *Aen.* xii. 284.

7 pica loquax: Martial. 14. 76. 9 albanellus: cf. De Corbiac ap. Diaz. *Veter. Poët. Occit.* p. 22; v. Du Cange ed. 1883 s. v. *albanellus*.

13 galli cantus etc.: v. Plin. *H. N.* x. 24; (cf. Cic. *de Dir.* ii. 26.)

14 Tiberio etc.: Suet. *Tib.* 14. 21 Hieronis etc.: Justin. xxiii. 4.

23 Bubonem Dido etc.: v. Verg. *Aen.* iv. 462. 24 infaustum:

cf. Claudian. *Eutrop.* ii. 407 et Plin. *H. N.* saepissime. 27 Odimus

etc.: Ov. *Ars Amat.* ii. 147. 28 bitriscus: v. auctores ap. Du

doque portendere non dedignatur. Minutae etiam aues
 aduentu suo uel recessu significant familiam nunc minui,
 nunc augeri. Omnium uero uolatus quanto serenior, tanto
 laudabilior. Vnde Melampo augur praenominatus con-
 5 queritur, stragem Graecorum coniciens ex uolatu;

Vides ut nulla serenos
 ales agat cursus.

412 a

A bestiis quoque uiarum tuarum euentus scrutaberis.
 Leporis timebis occursum, si tamen euaserit. Est enim
 10 proculdubio longe commodior in mensa quam in uia. Lupo
 obui congradulaberis; boni siquidem nuntius est, licet solo
 uisu nocere soleat ei quem ante praeuiderit, uocemque
 praeccludere. Iuxta illud:

Vox fugit ipsa, lupi Merim uidere priores.

15 Hiero Siculus litteratorio insistens studio inter coaequales
 stilo operam dabat, eique lupo in turba puerorum repente
 conspectus tabellam eripuit, successus hominis firmans
 inaudita forma prodigii. Quid multa? lupi efficaciam non **b**
 negabit, quisquis genus Romanorum lupino lacte non ambigit
 20 educatum. Vnde plerumque quod in eis dulcius est, adhuc
 lupinum saporem retinet; primique eorum fidem, quam
 a matre Lupa didicerant, sibi inuicem seruauerunt, ea-
 demque quadam lege naturae manauit ad posteros. Ouibus
 gratanter obuiam gradieris, dum capram uites, cui alludens
 25 poeta ait:

Occursare capro, cornu ferit ille, caueto.

Bobus triturantibus, libentius tamen arantibus, obuiabis.
 Nec displiceat si uiam ruperint, quia mora itineris hospitii
 gratia compensabitur. Mulus infaustus est, asinus inutilis;

4 post laudabilior add. est M
 CBMS

15 Hyero A

22 didicerant

Cange citatos. Ad locum nostrum si Bollandistae in vita S. Auiti
 advertissent, de *bitorio*, Gallice *butor*, i. e. ardea, haud cogitavissent.
 4 *praenominatus*: sc. 410 C, D supra. 6 *Vides* etc.: Stat. *Theb.* iii.
 503, 4. 10 *Lupo* etc.: v. Plin. *H. N.* viii. 34. 14 *Vox*
 etc.: Verg. *Ecl.* ix. 53. 15 *Hiero* etc.: Iustin. xxiii. 4. 26
Occursare etc.: Verg. *Ecl.* ix. 25.

c etsi utilissimi sint ad onera preferenda. Equus quandoque bonus est; sed in eo nichil utilius quam quod humanis usibus seruit. Habet uero iurgiorum et pugnae significationem. Interdum tamen ex colore et usu mitigatur; unde apud Virgilium, uisis albis equis apparente Italia, senior 5 Anchises exclamat:

Bellum, o bellum, terra hospita, portas.

Ceruum, capreolum, aprumque siluestrem, onagrum et cetera huius generis malo prandenti apponas quam uianti opponas. Eneas, ceruis pro nauium numero fuis, omen 10 quod contrarium uidebatur, ad se sociorumque fortunam uirtute retorsit. Canis sequipeda commodissimus est; cuius, si uera est Hebreorum traditio, nec angelus ipse Tobyae d socius aspernatus est comitatum. Quid quod Cirus scelere aui expositus in siluis ut periret, caniculae uberibus regnum 15 adeptus est Persarum. Locusta etsi minimum possit, itinerantium tamen praepedit uota; ex eò forte sic dicta, quod *loco stare* faciat gradientes. E contra cicada uiatoris promouet gressum et initiatorum amenat exitum. Aranea dum a superioribus filum ducit, spem uenturae pecuniae 20 uidetur afferre. Obuius buffo futuros successus denuntiat; michi tamen uel solo uisu molestus est. Verumtamen homine ipso nichil potentius, nichil efficacius est, nichilque mortalium umquam inuenies quod euidentius exprimat ueritatem. Porro si artem diligenter exequeris, conditionem 25 eius, et dona naturae, situm, gestum, motumque corporis, 413 a sensumque sermonis, tota mentis intentione notabis. Sacerdotem obuium aliumue religiosum, dicunt esse infaustum.

1 honera S 4 uisu M mitigantur CB 9 pendente P
13 ebreorum M tobie S : tobiae M 18 cycada A 23
omine A ipso] illo A

7 *Bellum* etc. : Verg. *Aen.* iii. 539. 10 *Eneas* etc. : v. Verg. *Aen.* i. 192, 193. 13 *Tobyae* : v. Tob. vi. 1. 14 *Cirus* : v. Iustin. i. 4.
19 *Aranea* etc. : cf. quae de simili omine apud nos narrat S. Baring-Gould, *The Red Spider*. 27 *Sacerdotem* etc. : Sacerdotes aut ministros in navibus portare infaustum esse putant nautae nostri. Hanc religionem a Ionae historia ortam esse plerique credunt, sed ex hoc loco forsitan a Macrobio excerpto aliunde provenisse suspicor.

Ego quoque perniciosum credo non modo sacerdotibus sed et uiris sapientibus contraire. Melius quoque est obuiare genti seruorum quam his qui summa sunt praediti potestate. Feminam quoque, quae capite discooperto incedit, 5 infelicem crede; nisi, ut apud Plinium legitur, publica sit aut plurium libidini pateat prostituta. Nec expedit illi occurrere, quae amoto uelo caput suum deturpare non erubescit. Ab his quae primo audieris inter operis cuiusque auspicia quid sequatur praenosces.

- 10 Hinc Deus incumbens baculo quem dextra gerebat,
 Omnia principiis, dixit, inesse solent.
 Auditas uoces timida perpendimus aure,
 et primam uisam consulit augur auem.

Ea siquidem futurorum praenostica sunt. Petilius consul 15 Romanus obpugnans castrum in Sicilia, cui nomen Letum erat, cum milites accingerentur ad pugnam, ait: Ego hodie Letum capiam. Casuque sic accidit, cum ipse eadem die fuerit interemptus. Alius quoque consul, cum a senatu destinaretur ad expugnandum regem Persarum, a filia 20 quam in ostio domus flentem obuiam habuit, causam quaesiuit; cumque illa responderet, perisse Persam (sic enim catulus, qui forte perierat, dicebatur), profectus in expeditionem triumphum non inuenit, eo quod rex Persarum perierat, quando filia consulis catulum flebat amissum.

- 25 Ab ipsis etiam elementis, aut temporis qualitate, rerum c frequenter trahuntur auspicia. Fortunae duritiam gratia roris aut modestus imber emollit. Roscidum quippe et suppluuiale tempus aerque sudus, dum operis cuiusque incunctanter ortum prosequitur, creditur eiusdem fortunare

7 ammoto S capud A 11 omina CBMS 20 hostio S
 21 persam periisse M 24 ammissum S 27 ymber A Rocidum
 AM 28 subpluuiale A

5 *Plinium*: Nihil tale apud Plinium reperire potui; de omine fausto a meretricis occurso cf. Leland, *Gipsy Sorcery*, p. 129. 10
Hinc Deus etc.: *Ov. Fast.* i. 177-80. 14 *Petilius* etc.: v. Val.
 Max. i. 5 § 9. 15 *in Sicilia*: potius in Liguria. 18 *Alius*
quoque etc.: v. Cic. *de Div.* i. 46. 28 *suppluuiale*: Hoc uocabulum
 neque ap. Forcell. ed. de Vit. neque ap. Du Cange inuenitur.

processum. Cum fortuna quae Frigios exules liuenti oculo diu perstrinxerat, tandem benignius, quasi de specula gratiae, respexisset,

olli ceruleus supra caput astitit imber.

Venus naufrago filio apud Didonem hospitium praeparans 5 eundem fido Acate comitatum, dum in reginae gratiam introduceret, caua nube obtexit. Tonitrua quoque uarias habent significationes. Si enim afferant quamcumque ful-
d minis lesionem, infausta sunt. Vnde illud:

Saepe malum hoc nobis (si mens non leua fuisset) 10
de celo tactas memini praedicere quercus.

In his autem et illud perpenditur, an semita una descenderit, an multipharia aeris ruptione diffusos sparserit ignes. Hoc equidem semper tristius est. Dum Gaius Cesar ciuili bello patriae immineret, quam fulminosus aer 15 extiterit, quot habuerit igneos turbines, quot trabes emiserit, nec ueteres historiae sufficiunt enarrare; et tunc

ignota obscurae uiderunt sidera noctes.

Si uero fulminis careat tempestate, si leuum sonet, deorum
414 a creditur nuntiare fauorem. Eneas Iouem a sinistris 20 tonantem audiens se eum praemissis sacrificiis opinatur habere propitium. Sed qualitercumque ista se habeant, innatum timorem hominum poterit mitigare, quod nemo sentiet fulminis ictum, si ante tonitruum sonum audierit aut praeuiderit choruscationem. Tiberius Caesar turba- 25 tiore celo lauream coronam gestabat in capite, quia hoc genus frondis fulmine negatur afflari. Tonitrua siquidem timidissime et uehementer semper exhorruit. Est tamen quod proculdubio longe tutiorem faciat hominem, si fidem

1 progressum A¹ 4 ymber C 6 achate AM 27 negetur
M 29 facit M

4 Olli etc.: Verg. *Aen.* v. 10. 5 Venus etc.: v. Verg. *Aen.* i.
411 seqq. 10 Saepe etc.: Verg. *Ecl.* i. 16, 17. 14 Dum
Gaius etc.: ex Catulo Parmensi testibus codd. SP. 18 ignota
etc.: Lucan. *Phars.* i. 526. 20 Eneas etc.: v. Verg. *Aen.* ix.
630 seqq. 25 Tiberius etc.: Suet. *Tib.* 69.

crucis seruet in pectore, iustitiam fidei gestet in capite, et salutiferum signum fidei manus innocens figat in fronte, illum semper prae mente habens, qui cultoribus suis omnem mundi timorem excutiens ait: A signis celi
 5 ne timueritis, quae timent gentes, quia ego uobiscum b
 Dominus Deus uester. Haec quoque uerba inter tonandum uel audita uel dicta scribuntur a quibusdam noxam fulminis amouisse. Nichil autem est, quod imminentibus signis ita totum concutiat hominem, sicut mens sibi conscia
 10 iniquitatis, et quae scelerum suorum penam ad singula timet exposci. Vnde ethicus de criminosis :

Hi sunt qui trepidant et ad omnia fulgura pallent.

E contra : Iustus confidit ut leo ; et illud : Non contristabit iustum quicquid ei acciderit. Fulgor equidem igneus, si
 15 urendo non noceat, celebritatis gloriam affert. Neque quia non urit, igneus non est ; si tamen in hoc Plato recipitur. Duae sunt, inquit ille, ut opinor, uirtutes ignis ; c
 altera edax et peremptoria, altera mulcebris et innoxio lumine. Posteriolem asserit operatricem uisus, et in
 20 superioribus uim suam maxime exercere. Ascanium fatalis exilii cum patre discrimina subeuntem ignis de celo quasi succenso capite illustrauit, praenuntians ei deberi felicitatem exilii, ipsumque futurum in gentem magnam. Alexandri Macedonis et Octauiani Augusti sub ipso eorum
 25 ortu claritas ignis miraculo declarata est. Proficiscentem, expeditionem dum egreditur, prosequens uentus successuum spe fortunat ; dum in hostes uexilla feruntur, aeris testimonio uexilla triumphabunt. Si uero patriae imminent, iustissimum incutiunt metum.

12 Hii S

24 Octouiani M

2 *signum fidei* : De crucis signo et Tonantis septentrionalis malleo v. Grimm, *Deutsche Mythol.* c. 8. 4 *A signis* etc. : Jerem. x. 2 ; cf. 1 Paralip. xxii. 18. 12 *Hi sunt* etc. : Iuv. *Sat.* xiii. 223. 13 *Iustus* etc. : Prov. xxviii. 1. *Non contristabit* etc. : Prov. xii. 21. 16 *Plato* : Tim. 45 B vers. Chalcidii. 20 *Ascanium* etc. : ex Catulo Parmensi testibus codd. SP ; vide Verg. *Aen.* ii. 679 seqq. (cf. Suet. *Tib.* 14 ; Ioann. Saresb. *Vita Anselmi* c. 4.) 24 *Alexandri* etc. : v. Suet. *Oct.* 94. 26 *prosequens uentus* : cf. Verg. *Aen.* iii. 130.

d Terra quoque ipsa mysteriorum conscia est, sed grauia omnia frequentius portat, eo quod fundata super stabilitatem suam mauult quiescere quam moueri. Cum ergo mugitus eius auditur, amaris euentibus condolet, et quo affectu suis compatiatur alumpnis, uocis suae tristitia pro- 5 testatur; magna siquidem et pia parens omnium est. Studuerat haec ab amplexu hospitis arcere Phenissam, sed quia conciliatrix hospitii Venus iam praeualuerat, tacta dolore cordis intrinsecus mugit, quoniam ei mugitus pro gemitu est. Haec eadem quotiens tremit, filiis suis prae- 10 uidet aliquid metuendum, nisi forte parturiendo laboret. Tunc uero uel omnino facit abortum, aut inutilem fetum parit, quia ut multum, saepe cum

415 a parturiunt montes, procedit ridiculus mus.

Haec sunt quibus totam uigilantiam suam uideas accom- 15 modare quam plurimos.

416 a Cetera de genere hoc adeo sunt multa, loquacem ut lassare queant Fabium,

quibus quaecumque domus institerit, eam nec ab ipsa salute arbitror posse saluari. 20

EXPLICIT LIBER PRIMVS.

1 misteriorum AS	2 omina SM	5 alumpnis CBS	12
oborsum SM	14 comparturiunt S	procedit] nascetur P	

7 *Studuerat* etc.: v. Verg. *Aen.* iv. 166. 14 *Parturiunt* etc.:
 Hor. *A. P.* 139. 17 *Cetera* etc.: Hor. *Sat.* i. 1. 13, 14. 19 *eam*
 etc.: v. Ter. *Ad.* iv. 7 fin.

PROLOGUS.

OMNIA cedunt in usum sapientis, habentque materiam
 uirtutis exercendae, quaecumque dicuntur aut fiunt. Nam
 5 et otia eius negotia sunt, et dum rationis libramine rerum
 omnium uires pensat, prouida dispensatione quicquid ad **b**
 beatitudinem proficit quadam quasi manu uirtutis apprehendit.
 Tunc ergo diuinae sapientiae tuae argumento
 ualidissimo dupliciter fidem facis, dum et in tuis actibus
 10 rectus incedis et philosopharis in nugis alienis. Alacres
 itaque exeant nugae nostrae, quas serenitas tua prodire
 iubet in publicum, ut coniectores mathematicos cum quibusdam
 aliis nugatoribus introducant; quia quibus dedisti
 egrediendi audaciam, securitatis quoque fiduciam praestabis.
 15 Connectantur ergo inferiora superioribus, et si quid in
 alterutris uitiosum aut deforme apparuerit, benignitatis
 tuae prudentia corrigatur.

Cap. 1. *Omina uana esse, et res ex fide sua cuique
 respondere.*

20 Rusticanum et forte Offelli prouerbiū est: Qui sompniis **c**
 et auguriis credit, numquam fore securum. Ego sententiam
 et uerissimam et fidelissimam puto. Quid enim refert ad
 consequentiam rerum, si quis semel aut amplius sternu-

1 Incipiunt capitula secundi libri et post capitula Expliciunt capitula
 libri secundi CBM: Incipit prologus ii. libri CB: Incipit prologus
 libri secundi M: Incipit prologus secundi libri A: Incipiunt capitula
 secundi libri et post capitula Expliciunt capitula Incipit prologus
 libri secundi S 18 Omnia A¹ 20 somniis CBS

20 Rusticanum et forte Offelli: v. Hor. Sat. ii. 2. 2, 3. 23
 sternutauerit: De omnibus a sternutatione et de usu symboli et
 orationis Dominicae (vid. infra) et signi crucis inter sternutandum

tauerit? Quid si oscitauerit? Quid denique si undecumque sonum emiserit? Haec tamen, ex causis quas phisici nouerunt, aliquatenus ad eum pertinent circa quem fiunt. Esto, dum aliena opera impedire aut promouere non queant; sicut nec inania carmina aut superstitiosae quaedam ligaturae, quae tota medicorum secta condempnat, licet haec ipsa a quibusdam eminentiori quodam nomine phisica **d** soleant appellari. Phisica etenim dicunt, cuius occultissima ratio est, ut humano sensu nequeat comprehendi. Nichil etenim est uel fit, cuius ortum legitima causa et ratio non **10** praecedant; et, ut alius ait, nichil fit in terra sine causa. Constat itaque quia artificis naturae manum nichil euadit. Ex quo consequenter patet ad phisicam omnia pertinere. Ego quidem, quocumque modo ista se habeant, indubitanter credo illa sola non esse respuenda quae ex fide proueniunt **15** et referuntur ad gloriam omnipotentis Dei; cum scriptum nouerim: Omnia quaecumque in opere uel in uerbo feceritis, in nomine Domini facite; in quo sola uia hominis prosperatur. Sic omnium sanctorum turba praecessit. Cuthbertus **416 a** nifer quidam gentis nostrae in lege Domini euangelium **20** Iohannis superponebat infirmis, et curabantur. Beati Stephani tunica superposita mortuum suscitauit. Symbolum apostolorum demoniacum, a quo gestabatur, curauit. Oratio dominica herbis, dum legebantur aut dabantur ex **b** fide dicta, saepissime contulit optatum salutis effectum. **25**

10 legitima SM
ASM

17 in *post* uel *om.* M

22 Simbolum

cf. pseudo-Aug. *Serm.* cclxxviii (Migne P. L. xxxix. 2269) *de Rectitud. Convers. Cathol.* (P. L. xl. 1172). **5** *ligaturae* etc.: v. Isid. *Orig.* viii. 9 § 30. **8** *Phisica* etc.: De hoc usu vid. *Medicina Plinii*, ii. 37, 47, ed. Basil. 1528 pp. 55 A. 59 C, Theod. Prisc. ed. Rose, p. 46. 17, 220. 7; cf. Salmasium in *Hist. Aug.* ed. Lugd. Bat. 1671, ii. p. 457, Reinesium *Var. Lect.* p. 392. **9** *Nichil fit cuius* etc.: Plat. *Tim.* 28 A. vers. Chalcedii. **11** *Nichil fit in terra* etc.: lob v. 6. **17** *omnia* etc.: Col. iii. 17. **18** *uia prosperatur*: v. Ierem. xii. 1. **19** *Cuthbertus* etc.: Aliud miraculum de hoc libro S. Cuthberti narrat Symeon Dunelmensis (*Rolls Series* ii. p. 361, *Acta SS.* Mart. iii. 1425). **21** *Beati* etc.: v. Aug. *de Civ. Dei*, xxii. 8 §§ 12, 16 (quem tamen parum accurate citat Noster). **22** *Symbolum* etc.: cf. *Dict. of Christian Antiq.*, s. v. 'Exorcism.'

Beatus Benedictus signo crucis uas mortiferum fregit, ac si pro signo lapidem intorsisset. Capitula euangelii gestata uel audita uel dicta inueniuntur profuisse quamplurimis. Haec equidem et similia non modo licita sed et utilissima sunt. Alia uero non tam contempnenda quam fugienda. Certum siquidem est quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Infideles autem et reprobos aut etiam hesitantes in fide multis permittit Deus ludificationibus subiacere. Omnia tamen omnia tantum possunt quantum excipientis fides permittit. Vnde et Iulius Caesar nullo augurio nullaue superstitione a quocumque incepto potuit absterreri. Contigit enim ut quandoque in Affricam nauigio proficiscens in egressu nauis prolaberetur; uerso itaque ad melius omine, Teneo te, inquit, Affrica: eamque obtinuit. Praeterea Calpurnia uxor eius ea nocte, quam is in terra ultimam gessit, uidit eum multis uulneribus confectum in sinu suo iacere, rogansque ut die sequenti a curia abstineret, non obtinuit, ne ille in uita sua aliquid timidum quocumque auspicio egisse uideretur. In excidio Massiliensium, lucum qui diis sacratus habebatur, primus ausus est caedere, probans se ab omni superstitione alienum. Beatus quoque Marcus euangelizandi causa Alexandriam proficiscens, cum nauem egressus rupisset calceum, gratias agens iter suum expeditum esse protestatus est. Si quis reuocatur inter eundem, non ob hoc, si quidem in nomine Domini fuerat inchoatum, praetermittat, nisi forte omnem reuocationem ominosam esse corui persuadetur exemplo, qui coloris amisit uenustatem, dum reuocatus a cornice progredi maluit quam manere. His uero mens nugis incauta seducitur, sed fidelis nequaquam adquirescit.

14 optinuit A

18 optinuit A

25 quid M

26 omen M

1 *Beatus* etc.: Greg. Magn. *Dial.* ii. 3 (Migne *P. L.* lxxvi. 136). 6
diligentibus etc.: Rom. viii. 28. 12 *Contigit* etc.: Suet. *Iul.* 59.
15 *Calpurnia* etc.: v. Val. Max. i. 7 § 2. 19 *In excidio* etc.: v. Luc.
Phars. iii. 436 seqq. 21 *Beatus* etc.: v. *Acta SS.* Apr. iii. 348 A.
27 *corui* etc.: v. Ov. *Met.* ii. 547 seqq.

Cap. 2. *Non contempndas esse omnino rerum naturalium significationes.*

Non tamen, licet omina uana esse, fidemque auguriis asseram non habendam, ideo signorum, quae a dispositione diuina ad erudiendam creaturam concessa sunt, fidem et 5 fructum euacuo. Multipharie siquidem multisque modis
 417 a suam Deus instruit creaturam, et nunc elementorum uocibus nunc sensibilium aut insensibilium rerum indiciis, prout electis nouerit expedire, quae uentura sunt manifestat. Futuras itaque tempestates aut serenitates signa quaedam 10 antecedentia praeloquuntur, ut homo, qui ad laborem natus est, ex his possit exercitia sua temperare. Hinc agricolae hinc nautae familiaribus quibusdam experimentis quid quo tempore geri oporteat colligunt, qualitatem temporis futuri ex eo quod praeteriit metientes. In qua re nec aues, de 15 quibus sermo praecessit, parentis naturae beneficio arbitror destitutas. Mergus, alcion, cignus archana naturae frequenter aperiunt. Cum etenim circa medium hyemis
 b alciones nidificare ouaque fouere conspexeris, de quindecim dierum gratissima serenitate ne dubites, eosque nautae 20 solent diligentius obseruare, dicunturque dies alcionitae, quibus uix uel tenuis flatus aura sentitur. Hos ad procreationem pullorum suorum sibi a natura concessos uerisimiliter opinaberis. Cum uero fluuiialium auium corpora in aquis audius mergi conspicias, imbres expecta. Cum 25 clamorem cornicis audies matutinum, pluuiam petit.

Haut ideo credo quia sit diuinius illis ingenium, aut rerum fato prudentia maior,

1 Concontempndas M
 sua B : exerticia sua A
 audieris M

11 praelocuntur M
 17 alcione CB

12 exercicia
 19 xv SM 26

6 *Multipharie* etc.: Heb. i. 1.
Mergus: v. Plin. *H. N.* xviii. 87.
 Plin. *H. N.* ii. 47, x. 47, xviii. 62, Ov. *Met.* xi. 745 seq.
 etc.: v. Verg. *Georg.* i. 388, Plin. *H. N.* xviii. 87.
 Verg. *Georg.* i. 415, 416.

11 *homo* etc.: Iob v. 7. 17
alcion: v. Varr. ap. Gell. iii. 10,
 26 *cornicis*
 27 *Haut* etc.:

sed quia morantes in aere motus illius citius in seipsis sentiunt, et inde hilaritatem concipiunt aut merorem. Nec mirum, cum et grauiora animalium corpora ad exteriorum motus frequentissime disponantur, et archano quodam naturae consilio gerant elementis necessarium morem. Quae enim animalibus corporibus bona uel mala immineant, si se temporaliter uel extemporaliter reddiderint tempora, ars phisicorum regulis suis satis probabiliter comprehendit. Futuram etiam sanitatem aut egritudinem aut statum quem dicunt neutralitatem, fatalitatem quoque ipsam ex praecedentibus signis agnoscunt, et interdum, si causas nouerint, efficacissime curant. Si uero, ut uerbo eorum utar, causas ignorant, quomodo curant? Non utique artis beneficio, sed fortunae. Iudicium uero, quod ex signorum cognitione proferunt, etsi difficile, saepe uerissimum est. Multis quoque signis tranquillitas et uariae tempestatum formae procellarumque produntur, quae uelut in specula lunae orbis insinuat. Ostendit namque rubicundus color uentos, cerulus pluuias, ex utroque commixtus nimbos indicat furentesque procellas. Letus ortus serenitatem nauigiis repromittit, quam gestat uultu, praecipue si quarto ortu (is enim auctor certissimus est) neque obtusis cornibus rutila neque infuso fuerit humore fuscata. Tunc enim

totus et ille dies, et qui nascentur ab illo,
exactum ad mensem uento pluuiaque carebunt.

Sol quoque cadens interest utrum aequalibus gaudeat radiis an obiecta nube rutillet, utrum soluto splendore fulgidus an uentis urgentibus igneus, niue sit pallidus an pluuia sit 418 a

2 hilaritatem CB 6 animalium A² 19 ceruleus A marg.
comixtus S 22 auctor CB 27 solito SM

12 ut uerbo eorum utar: v. Cels. i. Prooem. (ed. Daremberg, p. 3 l. 16, alibi).
15 Multis etc. usque ad fin. cap. 2: Veget. de Re Mil. v. 11.
18 rubicundus: v. Plin. H. N. xviii. 79, Verg. Georg. i. 430, 431.
19 cerulus: Lunam nigram pluuias indicare asserunt Verg. et Plin. locc. citt., solem autem caeruleum Verg. Georg. i. 453.
21 quarto ortu etc.: v. Verg. Georg. i. 432 seq. 21 is enim auctor certissimus est: non habet Vegetius.
24 Totus etc.: Verg. Georg. i. 434, 435; hos versus Vergilianos haud citat Vegetius.

impendente maculosus. Aer uero et mare ipsum nubium-
que magnitudo uel species plurimum afferunt instructionis.
Sed et aues et pisces futurorum certissima produunt signa,
quae Virgilius et Lucanus diuino comprehendunt ingenio,
sed et Varro in libris naualibus, dum sollicitos instruit 5
nautas.

Cap. 3. *Signorum alia esse uniuersalia, alia particularia:
et quid significet geminatio solis.*

Quae uero in sole et luna secundum naturam signa con-
tingerint, certissima sunt et auctorum multorum testimonio 10
comprobata. Solem quis dicere falsum audeat? Quotiens
ergo sol in celo geminari uidebitur, inundationem aquarum
b subiectus orbis expectet. Et licet a raritate sui miraculis
uideatur accedere, opus tamen naturae est, quae quidem
soles non geminat, sed nubem simillimam facit, uocaturque 15
parelion. Est enim parelion nubes simillima soli, signum
quidem commune multis etsi non generale. Signorum
siquidem alia particularia, alia uniuersalia sunt. Parti-
cularia uero faciunt singulis, uniuersalia multis aut uniuers- 20
sis. Vtraque autem modo ex clementi dispositione Crea-
toris modo ex natura rerum modo ex malitia demonum
homines Domino permittente ludificantium prouenire
dicuntur. Sed quae et quomodo quae de causa iudicium
quidem difficile est et frequenter incertum et saepe altius
quam ut ab homine ualeat expediri. Eis tamen licentiori 25
uanitate mathematicorum referti sunt libri. Eneas,

c matre dea monstrante uiam, data fata secutum

11 dicere falsum quis A

16 etenim CB

18 sunt om. M

1 *maculosus*: v. Verg. *Georg.* i. 440 seqq. 4 et *Lucanus*:
non habet *Vegetius*. 11 *Solem* etc.: Verg. *Georg.* i. 463, 464. 12
Geminari: de solibus geminatis cf. Aug. *Ep. cxcix ad Hesychium de*
fine saeculi c. 10 (Migne *P. L.* xxxiii. 917), Sen. *N. Q.* i. 11. 2. 16 *pare-*
lion: de *pareliis*, cf. Sen. *N. Q.* i. 11. 2. 17 *Signorum* etc.: Quaedam
de signis universalibus et particularibus habet *Lydus de Ostentis*, quem
librum tamen quippe Graecum legere non potuit *Noster*; cf. quae de
somnia habet *Macrobius in Somn. Scip.* i. 3, a *Ioanne ipso* infra
cap. 15 citata. 27 *matre* etc.: Verg. *Aen.* i. 382; hoc de *Lucifero* i. e.

se asserit, eo quod egredienti Lucifer, qui et Venus, donec ad Italiam perueniret, apparuerit auspicanti.

Defectus solis varios lunaeque labores rerum euentibus curiositas humana coapat.

5 Cap. 4. *De signis quae praecesserunt excidium Ierosolimitanum nouissimum.*

Vetus refert historia (sic dicta quod est auctor eius incertus, et uetera refert) quod imminente Ierosolimorum excidio eclipsis lunae per duodecim noctes continuas etiam in
10 remotissimis locis protracta est, forte significans Iudaicae perfidiae et superstitiosi erroris eursionem, quae Christo per praedicationem apostolicam mundo illucescente rectissime contigit. Scriptum est enim: Stultus mutatur ut
luna, sapiens uero cum sole permanet. Alia quoque quam
15 plurima, diuino super incredulos imminente iudicio, acciderunt, quae si per singula, prout ab auctoribus digesta sunt, coepero enarrare, uel sola haec proprium tempus desiderabunt et otium. Pauca tamen auctore Iosepho compendioso sermone percurram, eo quod ad roborandam fidem nostram
20 proficiunt et ad retundendam obstinatam perfidiam Iudeorum. Quadraginta namque post admissum piaculum continuis protracta annis impiorum pena differtur. In

2 apparuit M 6 Hierosolimitanum S *in rubr. cap. praefixa.* 7
hystoria M 9 eclipsis M xii. SM 11 et om. M

Veneris stella, auctore Varrone, interpretatur Servius in loc. 3 *Defectus* etc.: Verg. *Georg.* ii. 478. 7 *Vetus historia*: *Veterem historium* de Herodiade citat Hieronymus in Matt. xiv, quem sequuntur plerique medi aevi commentatores, ut Beda, Rabanus Maurus, Paschasius Radbertus, Anselmus Laudunensis; sed neque de Herodiade neque de eclipsi lunae excidium Hierosolymitanum praecedente veritati consona narravisse videtur auctor incertus. 8 *imminente* etc.: Narrat Plinius *H. N.* ii. 10 (si locum recte intelligimus) anno p. Chr. 72, triumphantibus *post* bellum Iudaicum Vespasiano et Tito, et solem et lunam xv. diebus (viz. intra quindecim dies) defecisse; hic legunt nonnulli *xii* pro *xv*, rem indicantes quam salvis naturae legibus fieri non posse constat. 13 *Stultus* etc.: v. *Ecclesiastic.* xxvii. 12. 21 *Quadraginta . . . eorum* (420 c): Euseb. *vers.* Ruffin. iii. 7. 8.

quibus et Apostoli omnes, praecipue tamen Iacobus, qui dicebatur frater Domini, Ierosolimis episcopus constitutus, 419 a indesinenter populum commissae impietatis et feralis ausi de scelere commonebant, si forte possent, commissi penituntinam gerere; si possent, flere pro scelere et ultrices 5 penarum flammas lacrimarum ubertate restinguere. Ostendebat namque eis Deus per suam patientiam quod ipsorum quaereret penitentiam; quia non uult tantum Deus mortem peccatoris quantum ut conuertatur et uiuat. Mollire autem adhuc mentis eorum duritiam nitebatur diuina 10 maiestas signis et prodigiis celitus datis terroresque simul et minacem dexteram ostendendo potius quam inferendo; de quibus supra dicti historiographi fides, ut in ceteris, etiam in hoc sufficiens erit. Relegamus ergo quid in sexto historiarum suarum libro de his ipse signauerit Iosephus. 15 Sed infelicem, inquit, plebem teterrimi quidam homines et b deceptores falsa uaticinantes suadebant ut euidentibus signis et indiciis iracundiae et indignationis diuinae non crederent, quibus aperte futurum et urbis et gentis praesagabatur excidium. Sed uelut afflati et amentes, et qui 20 neque oculos neque animas in se haberent, spernebant omnia quae celitus nuntiabantur. Etenim stella prae-fulgens gladio per omnia similis imminere desuper ciuitati, et cometes praeterea exitialibus flammis ardere uisa est per totum annum. Sed et ante excidii tempus ac belli, 25 cum populi ad diem festum conuenirent, octauo die mensis Xantichi, qui est Aprilis, noctis tempore, hora nona, tantus luminis fulgor aram templumque circumdedit, ut putarent omnes diem clarissimum factum, et permansit spatio horae c dimidia. Quod imperitis quidem et ignaris prosperum 30 uidebatur; sed legisperitos et probos quosque doctores non latuit exitiale portentum. In eadem quoque festiuitate uitula sacrificiis admota et aris assistens inter ipsas

6 ubertate] libertate M restringere M 13 hystoriographi
 AM: historiografi S 14 vi^{to} CS 15 hystoriarum M 20
 uelud A 24 uisa est ardere M 26 viii S 27 xantici A

8 quia non uult etc.: Ezech. xviii. 32, xxxiii. 11.

ministrorum manus enixa est agnam. Sed et ianua interioris edis, quae respiciebat ad orientem, cum esset ere solido induta, ac perinde immensi ponderis, quae uix uiginti uiris summo conatu impellentibus clauderetur, 5 ferreis quoque uectibus et seris munita ac pessulis in altum demissis teneretur obstricta, repente hora noctis sexta, prima et uicesima die mensis, apparuit sponte patefacta. Sed et transacto die festo post aliquot dies prima d et uigesima die mensis Arthemessii, qui apud nos Maius 10 uocatur, prodigiosus apparuit uisus et fidem pene excedens. Quod uere falsum putaretur nisi oculorum fidem confirmasset malorum consecuta perniciēs. Etenim prope solis occasum uisi sunt currus et quadrigae in omni 15 et urbes circumdari agminibus improuisis. In alio item die festo, qui Pentecostes appellatur, noctu sacerdotes ingressi templum ad ministeria ex more complenda, primo quidem motus quosdam strepitusque senserunt, tum deinde uoces subitas audiunt dicentes: Migremus hinc, migremus 20 ex sedibus istis. Additur his etiam aliud terribilius; etenim quidam Ananiae filius Iesus nomine, uir plebeius 420 a et rusticus, et ante quartum belli annum, cum ciuitas in pace et abundantia perduraret, in die festo tabernaculorum repente clamare coepit: Vox ab oriente, uox ab occidente, 25 uox a quattuor uentis, uox super Ierosolimam et templum, uox super sponsos et sponsas, uox super populum: et indesinenter die noctuque per omnes plateas circumiens haec clamabat; usque quo quidam primores ex populo uiri, uelut infausti praesagii indignatione commoti, cor- 30 reptum hominem multis uerberibus afficiunt. At ille nequaquam pro se aliquid loquens, sed nec eos quidem qui circumsteterant deprecans, easdem uoces pari obstinatione et clamore repetebat. Tum principes intelligentes, ut res erat, numinis esse in uiro motus, perducunt eum

4 xx. SM

27 circuiens A

9 artemessii SM

32 circumsteterant B: qui circumsteterant

25 quattuor BA: iii^{or} M

b ad iudicem Romanorum, apud quem flagris ad ossa usque
 laniatus neque preces neque lacrimas fudit. Sed eandem
 uocem miserabiliter et cum quodam eiulatu emittens per
 singula pene uerba proferebat, addens etiam hoc: Ve
 ue Ierosolimis. Prosequitur et aliud idem historiographus 5
 maiore gestum miraculo, dicens oraculum quoddam in sacris
 litteris repertum, quod per idem tempus uirum designaret
 ex eorum regione processurum, qui totius orbis potiretur
 imperio. Cuius oraculi praesagium idem historiographus
 Vespasianum declarare suspicatur. Sed Vespasianus non 10
 aliis quam illis solis gentibus quae Romano imperio uide-
 bantur subditae dominatus est. Vnde iustius ad Christum
 haec responsa referuntur, ad quem dixit Pater: Pete a me,
 et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam
 terminos terrae: et cuius per idem tempus per apostolos 15
 suos in omnem terram exiuit sonus et in fines orbis terrae
 uerba eorum.

Cap. 5. *Quanta fuerit calamitas obsessorum, et obstinatae
 malitiae quis fuerit finis, et quae pietas Titi.*

At ne tot et tanta mediocris plagae aut perfunctoriae 20
 indignationis Dei aduersus impenitentiam Iudeorum sig-
 norum praecessisse uideantur indicia, calamitatem intoler-
 abilem, excidium irreparabile, reprobatae et excecatae gentis
 inauditam et cunctis saeculis incognitam seruitutem suc-
 dinctus sermo percurrat. Quantis ergo malis tunc uni- 25
 uersa multata sit, utque ipsa Iudaeae terra bello, fame, igni,
 caedibusque uastata sit, quanta populorum milia, patres
 simul cum coniugibus ac paruulis liberis absque numero
 et absque discretionem trucidati sint, quae etiam diuersarum
 urbium obsidiones, sed et ipsius magnificae et famosissimae 30

4 uerba M	5 hystoriographus AM	9 hystoriographus M
13 dixerat S	16 post sonus add. eorum SM	19 quae om. S.
<i>in rubr. cap. praef.</i>	26 mulctata M	

13 *Pete* etc.: Ps. ii. 8. 16 *in omnem* etc.: Ps. xviii. 5, Rom. x. 18.
 25 *Quantis* . . . *Iosephus* (425 A): Euseb. vers. Ruffin. iii. 5, 6.

ciuitatis Hierusalem quanta uastitas et quanta fuerit
 diuersarum mortium strages, quis per haec singula bellorum
 extiterit modus, et ut (secundum id quod prophetae dixe-
 rant) abominatio desolationis in ipso quondam Dei famosis-
 5 simo collocata sit templo, utque ad ultimum cuncta ignis
 populatus sit et flamma consumpserit, si quis plenius posse
 uult, historiam Iosephi relegat. Nos uero ex his ea tantum, **421 a**
 quae ad explanationem suscepti operis sufficiunt, assume-
 mus; in quibus refert, quod ex omni Iudea populi in die
 10 solenni Paschae Ierosolimam, uelut exitiali quadam manu
 cogente, conuenerant. Quos tricies centena milia dicit
 hominum fuisse, iusto scilicet Dei iudicio, tempore hoc
 ultionis electo, ut qui in diebus Paschae saluatorem suum
 et saluatorem Christum Domini cruentis manibus et sacri-
 15 legis uocibus uiolarunt, in ipsis diebus uelut in unum
 carcerem omnis multitudo conclusa feralis penae exitium,
 quod merebatur, exciperet. Praeteribo sane quae in eos
 uel gladii caede uel aliis belli machinis collata sunt, expli-
 care; ea tantummodo, quae dirae famis inedia pertulerunt,
 20 supradicti historiographi sermonibus proferam, quo legentès
 haec intelligant quantum piaculi sit audere aliquid in **b**
 Christum et quam grauibis ausa supplicii expientur.
 Age itaque, quintus Iosephi historiarum liber ponatur in
 medio, ex quo omnis eorum luctuosa tragedia pernoscat.
 25 Diuitibus autem permanere, inquit, aut perire unum atque
 idem erat. Si enim in urbe permansissent, facultatum
 suarum causa crimine obiecto, quasi qui de transfugiendo
 cogitarent, primebantur. Necessitas uero famis factiosorum
 extollebat arrogantiam; et utrumque simul inedia
 30 cum temeritate crescebat. Publice quidem frumentum
 nusquam omnino erat, sed irruentes urbis praedones per-
 scrutabantur domus, et si quid inuenissent, tamquam de his
 qui fefellerant, penas sumebant; si uero non inuenissent,

1 ierusalem S	4 abominatio SM	5 collata M	7
hystoriam AM	10 sollenni A ¹ : sollemni S	(uel exitio)	19 inedia A:
exicio S	20 hystoriographi M	23 sextus C ² BA ¹	(quid
habuerit C ¹ incertum est)	hystoriarum M	27 qui om. M	

c nichilominus tamquam eos, qui occultius et diligentius absconderint, cruciabant. Indicium uero haberi ab eis pabula capiebant hoc ipso, quod adhuc uiuerent, et subsistere corporibus uidebantur, tamquam qui profecto iam interissent, nisi absconditos uspiam tegerent cibos. Si 5 quos sane tabescentes macie uidissent, hos cum uenia praeteribant, superfluum putantes perimere, quos paulo post absumeret fames. Multi tamen in occultis omni censu suo mercati sunt unum metrum, si diuites frumenti, hordei si inferiores fuerunt, et concludentes se in interiori- 10 bus quibusque penetralibus domus, nonnulli nec in panes confectas fruges edebant. Alii uero, in quantum uel necessitas uel metus permetteret, excoquebant. Et mensam d quidem nullus expectabat apponi, sed ex ipso semiusta igni rapientes propria uelut furtiua deuorabant; et erat 15 infelicis ipsius cibi spectaculum miserabile, cum ualidiores quique inuenta diriperent; imbecillibus uero nichil praeter luctum superesset ac lacrimas; et omnium licet acerbitates rerum superaret fames, nichil tamen ita subruit atque subuertit sicut uerecundiam. Quicquid enim saluis rebus 20 pudore dignum est, id in hac necessitate contempnitur. Denique et uxores de uirorum manibus et filii de parentum, et (quod est infelicus) matres cibos de paruulorum manibus atque ore rapiebant, et cum dulcissimi liberi in manibus atque ante ora positi tabescerent, exigua uitae 25 subsidia a dentibus ipsis eximere nemo parcebat. Verum 422 a ne ipsos quidem infelices et perexiguos sumentes latebant cibos; sed continuo aderat praedonum quis, et statim ut clausas cuiuspiam conspexisset fores, indicium credebat hoc esse, quod intrinsecus positi ederent; et repente despiciatis 30 foribus praecipites irruebant, atque ab ipsis, ut ita dicam, faucibus exprimentes, si quid forte insumptum iam fuerat, reuocabant. Verberantur senes, si cibum uendicare temptassent, sparsis etiam crinibus mulieres trahebantur, oc-

8 occultis A

10 ordei M

20 uerecundia CBASM

33

Verberantur C: Verebantur MCyr *mary*. S: Verberabantur M *mary*. Cyr.

cultare nitentes si quid forte deprehensum fuisset in manibus.
 Nulla senibus reuerentia, nulla erga paruulos miseratio,
 sed in exiguo panis fragmento paruulos inherentes et ex
 ipso cui inheserant suspensos elidebant in terram. In **b**
 5 eum uero, qui raptores cibo praeuenisset absumpto, crudelius
 seuiebant, et excogitabant dira supplicia, obturantes in-
 felicibus naturales digestionum meatus, aliis uero prae-
 acutas sudes per eadem uerenda adigentes. Horresco quae
 gesta sunt referens. Ad confectionem post haec unius
 10 panis aut ciathi farinae miseros perurgebant. Nam ipsi
 tortores non patiebantur famem. Esset enim quodammodo
 tolerabilius si haec compulsi inedia facere uiderentur. Sed
 ut uel praepararent sibi in posterum cibos, uel ut crudelitas
 exercitio conualesceret, in his etiam si qui forte furtim per
 15 stationes hostium pro colligendis herbis erupissent, occur-
 rentes eis qui se hostium manus effugisse gauderent,
 diripiebant quicquid attulerant. Supplicantibus autem et **c**
 terribile sibi quoddam nomen Dei inuocantibus ut uel
 partem aliquam ex his, quae secum mortis periculo quae-
 20 siuerant, indulgerent, nichil prorsus praebebant; sed hoc
 beneficii loco cesserat, si comprehensum uiuum licuisset
 euadere. His autem post aliquanta adiungit, dicens:
 Iudeis uero cum egressu urbis omnis pariter spes exclude-
 batur salutis, et inualescens acerbitas famis, domos simul
 25 et familias gentemque uastabat; ita ut in penetralibus
 strata iacerent mulierum paruulorumque cadauera, per
 plateas uero infelicium senum corpora fame magis quam
 etate consumpta. Iuuenes uero atque omnis etas ro-
 bustior uelut simulachra quaedam in uiis et egressibus
 30 oberrabant, corruentes quocumque loci gressum surripuisset
 inedia. Sepelire autem cadauera proximorum nec defunct- **d**
 orum multitudo nec uirium debilitas permittebat; simul
 et pro suae uitae incerto unusquisque uerebatur. Denique
 aliquanti super eos, quos sepeliebant, animas emisere;
 35 multi etiam dum prosequuntur funera, priusquam ad

18 quoddam sibi S

29 simulacra A

30 subripuisset S

sepulchrum ueniretur, efflabant. Sed nec planctus ex more defunctis exhibebatur aut luctus, quia hoc sibi totum uendicauerat fames. Sed nec ariditas inediae humorem cuiquam reliquerat lacrimarum. Obsederant ciuitatem profunda silentia, et nox plena mortis cuncta contexerat. 5 Quibus malis omnibus grauiore soli uigebant praedones, qui ne sepulchra quidem diripere et spoliare cadauera illicitum ducebant, non tam praedam petentes quam scelus 423 a irrisione cumulantes et aciem gladiatorum suorum in cadauerum obruncatione probantes. Interdum etiam in non- 10 nullos adhuc spirantes mucro examinandus agebatur, quod alii semineces cum uiderent, supplices dexteras praetendebant, ut in se quoque beneficii loco conuerterent scelus, quo scilicet cruciatibus famis uelocius absoluerentur; sed nouo crudelitatis genere necem quam sponte inferebant, 15 si rogarentur, negabant. Cum tamen unusquisque deficientium cum gemitu retorqueret oculos ad templum, non de morte propria dolens, sed de impunitate praedonum, quos superstites relinquebant. Et primo quidem sumptu publico sepelire mortuos iusserant fetoris intolerantia; 20 ut uero omnem sumptum coepit uincere multitudo morientium, de muro cadauera praecipitabant. At cum Titus circumiens peruidisset repletas cadaueribus mortuorum ualles et humani corporis tabo patriam terram rigari, cum ingenti gemitu, eleuatis ad celum manibus, Deum inuocat 25 testem hoc sui causa non prouenire sed se ista sustinere inuitum. Et post aliquanta iterum Iosephus talia quaedam prosequitur: Non cunctabor, inquit, proferre quod sentio. Arbitror enim quod etiam, si aduersus impios ciues Romanorum paulisper arma cessassent, aut hiatu terrae 30 aut aquae diluio aut Sodomitanis ignibus et fulminibus celitus tortis supplicium ciuitas dependisset, quae multo infaustiore illis, qui haec perpessi sunt, et nequiores uiuorum praesentem hanc protulisset etatem, pro quibus

1 sepulchrum A 7 sepulchra A 10 in ante nonnullos om.
AM 23 circuiens AS mortuorum cadaueribus SM 28
cuntabor A

omnis gens pariter mereretur extingui. Sed et in sexto c
 libro de eisdem talia scribit. Et eorum, inquit, qui per
 totam ciuitatem famis inedia corrumpebantur, multitudo
 innumerabilis erat, quorum nec explicari miseria potest.
 5 Per singulas namque domos, sicubi aliquid fuisset cibi
 repertum, bella continuo et cedes inter caros ipsosque
 parentes ac liberos nascebantur, dum non solum e manibus
 sed ex ipsis etiam faucibus inuicem cibum rapere certa-
 bant. Fides autem nec mortuis erat; sed et ipsi, cum
 10 iam spiritum exhalarent, perscrutabantur a praedonibus,
 ne cui forte intra gremium cibi aliquid resideret. Alii
 autem per inediam hiantes uelut rabidi canes huc atque
 huc ferebantur, et quasi insania quadam exagitati in
 easdem domos sub momento temporis iterum ac saepius d
 15 irruebant. Omnia tamen necessitas uertebat in cibum,
 etiam illa, quae ne mutis quidem animalibus edere usus
 fuit. Ad ultimum ne loris quidem uel cingulis aut ipsis
 calciamentis abstinuere. Scutorum quoque indumenta
 detrahentes conficienda dentibus ingerebant. Nonnulli
 20 et feni ueteris festucas edebant, sed et de quisquiliis
 collectis paruissimum pondus dragmis quattuor distra-
 hebant.

Cap. 6. *De Maria quae fame urgente comedit filium.*

Sed quid opus est per haec pondus famis illius explicare?
 25 cum gestum sit ibi facinus, quod neque apud Grecos 424 a
 neque apud barbaros ullus accepit auditus, horrendum
 quidem dictu, auditu uero incredibile. Equidem libenter
 tam immane facinus siluisssem, ne quis me crederet mon-
 struosa narrare, nisi multos memoriae nostrae uiros testes
 30 commissi sceleris habuisssem. Porro uero ne aliquid meae
 patriae praestare me arbitrer, si subtraham eorum uerba,
 quorum pertulit facta. Mulier quaedam ex his, quae ultra

1 Post Sed om. et SM vi^{to} S 2 inquit A 12 autem]
 etiam M uelud A 21 iiii^{or} CBMS 23 post filium add.
 proprium S in rubr. cap. praef. 27 Et quidem M

Iordanis alueum commanebant, nomine Maria, Eleazari filia, de uico Bethezob, quod interpretatur domus Ysopi, genere et facultatibus nobilis, cum reliqua multitudine, quae confluxerat, Ierosolimis reperta, communem cum omnibus
b obsidionis casum ferebat. Huius reliquas quidem facultates, 5 quas domo in urbem conuexerat, tyranni inuasere, si quid uero reliquiarum ex magnis opibus fuerat, quibus uictum cotidianum pertenuem duceret, irruentes per momenta praedonum satellites rapiebant. Pro quibus ingens mulier uelut insania iam quadam ex indignatione fatigabatur, ita 10 ut interdum praedones maledictis in necem sui et conuiciis instigaret. Verum cum neque irritatus quisquam neque miseratus eam opprimeret, et si quid forte cibi fuisset ab ea quaesitum, id ab aliis quaereretur, nec iam usquam reperiendi copia fieret, fames autem dira uisceribus ipsis 15 insisteret ac medullis, et ad furorem perurgeret iam inedia, fame et ira pessimis usa consultoribus contra ipsa
c iam armatur iura naturae. Erat namque ei sub uberibus paruulus filius. Hunc ante oculos ferens, Infelicis, inquit, matris o infelicior fili, in bello fame et direptione prae- 20 donum cui te reseruabo? Nam etsi uita sperari posset, et iugo Romanae seruitutis urgemur. Sed nunc ipsam etiam seruitutem praeuenit fames; praedones uero utraque ui grauiore perurgent. Veni ergo nunc o mi nate, esto matri cibus, praedonibus furor, seculis fabula, quae 25 sola deerat cladibus Iudeorum. Et cum haec dixisset, simul filium iugulat. Tum deinde igni superpositum torret et medium quippe edendo consumit, medium uero reseruat obtectum. Et ecce confestim praedones irruunt, ambustae carnis nidore concepto mortem minantur, nisi 30
d sine mora cibos, quos paratos senserant, demonstraret. Tum illa, Equidem partem, inquit, uobis optimam reseruau.

1 Maria nomine M	4 hierosolimis CBS	5 quidem reliquas A
8 cottidianum A	13, 14 quesitum ab ea A	15 repperiendi A
famis C ^o M	(uel ira) 17 ita A	19 paruus SM
ipsam M	32 optimam uobis M	22, 23 etiam

28 quippe: quidem habet Ruffinus.

Et continuo quae superfuerant membra rexit infantis. At illos repente ingens horror inuasit, et crudeles quamuis animi diriguere. Vox faucibus interclusa est. Illa uero truci uultu et ipsis etiam praedonibus truculentior, Meus, 5 inquit, hic filius est, meus est partus, et facinus meum est. Edite, nam et ego prior comedi, quae genui. Nolite effici aut matre religiores, aut femina molliores; quod si uos pietas uincit et execramini cibos meos, ego quae iam talibus pasta sum, ego his iterum pascar. Post haec illi 10 terrii trementesque discedunt, qui hunc solum ex omnibus 425 a facultatibus suis miserae matri reliquerant cibum. Repleta est autem confestim uniuersa ciuitas nefarii sceleris nuntio, et unusquisque ante oculos facinus quod perpetratum fuerat adducens, tamquam si ipse hoc perpetrasset, horrebat. 15 Omnes autem, quos famis necessitas perurgebat, festinabant magis ad mortem, beatos dicentes eos quibus contigit interisse priusquam talium malorum polluerentur auditu. Haec quidem Iosephus.

Cap. 7. *De numero captiuorum et occisorum et peremptorum fame.*

20 Quem uero tanta calamitas inuenerit exitum, eodem auctore perpaucis adnectam. Colligens enim supra dictus historiographus omnem numerum peremptorum uel fame b uel siti uel ferro undecies centena milia designauit. 25 Ceteros uero latrones uel sicarios ac praedones post urbis excidium mutuis declarauit interisse uulneribus. Electos autem quosque iuuenum, quos decor corporis et proceritas commendabat, ad triumphum dicit esse reseruatos, reliquos autem qui supra decem et septem annos agebant etatis, 30 uinctos ad opera Egypti per metalla destinatos uel per ceteras prouincias esse dispersos, alii quidem ut ad ludos gladiatorios, alii ut ad bestias traderentur. Si qui uero intra septimum et decimum etatis reperti sunt

22 autore A
x & vii S: xvii M

23 hystoriographus M

29 x^{com} & vii^{tem} CA:

22 *Colligens . . . in te* (425 c): Euseb. vers. Ruffin. iii. 7.

annum, per diuersas prouincias in seruitutem distrahi iussi sunt, quorum numerus usque ad nonaginta milia perductus
c est. Haec uero omnia gesta sunt secundo anno Vespasiani imperii, iuxta ea quae ipse Dominus et Saluator noster Iesus Christus praedixerat; quippe cum ea quae gerenda erant 5 praesentia uideret. Tunc cum secundum euangeliorum fidem uidens ciuitatem fleuit super eam et uelut in auribus eius prolocutus est haec uerba: Si agnouisses, inquit, et tu in hac die quae ad pacem tibi sunt, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis; quia uenient dies in te et 10 circundabunt te inimici tui uallo et circundabunt te et perurgebunt te undique et ad solum redigent te et filios tuos in te. In hunc modum quam plurima diuinae comminationis tonitrua publice induratis auribus resonabant, **d** quousque sanguis iustorum, sed et ipsius iusti singularis 15 et unici, qui ab impiis inique effusus est, iusto Dei iudicio quaeretur. Attriti sunt ergo plagis, bellis strati, et a patriis sedibus diuinae indignationis excisi turbine, ut in urbe gloriosissima nec lapis super lapidem remaneret; fuitque populi indurati et quouis lapide durioris tribulatio 20 tanta quanta non fuit ex quo gentes esse coeperunt usque ad diem hanc.

Cap. 8. *De peregrinatione fidelium, quos sub ea tempestate seruauit Christus apud Pellam.*

Ecclesia uero quae fuerat Ierosolimis congregata diuini- 25 tus transire iussa est trans Iordanem ad oppidum quoddam nomine Pellam, quo ablatis ex urbe cultoribus Dei celestis uindictae fieret locus, quae in urbem gentemque sacrilegam
426 a fuerat exercenda. Quod et Eusebius Cesariensis in Ecclesiastica Historia plenius refert. 30

7 uelud A
praeiixa

8 cognouisses B
 30 hystoria AM

24 petrum S in rubr. cap.

8 *Si agnouisses* etc.: Luc. xix. 42-4. 15 *sanguis iustorum*: v. Matt. xxiii. 35. 19 *nec lapis* etc.: v. Matt. xxiv. 2; Luc. xix. 44. 20, 21 *tribulatio tanta* etc.: Matt. xxiv. 21. 25
Ecclesia . . . exercenda (426 a): Euseb. vers. Ruffin. iii. 5.

Cap. 9. *Testimonium quod perhibet Iosephus Christo.*

Et quidem haec omnia rectissime passi sunt qui in
 filium Dei manus sacrilegas extendere praesumpserunt,
 cum testimoniis scripturarum et uirtute mirabilium operum
 5 ipsum Christum Domini esse constaret. Vnde Iosephus :
 Fuit autem hisdem temporibus Iesus sapiens uir, si tamen
 uirum eum appellare fas est. Erat enim mirabilium operum
 effector doctorque hominum eorum qui libenter quae uera
 sunt audiunt, et multos quidem Iudeorum, multos etiam
 10 ex gentibus sibi adiunxit. Christus hic erat. Hunc ac-
 cusatione primorum nostrae gentis uirorum, cum Pilatus b
 in crucem agendum esse decreuisset, non deseruerunt eum
 hii qui ab initio eum dilexerant. Apparuit enim eis
 tertia die iterum uiuus, secundum quod diuinitus inspirati
 15 prophetae uel haec uel alia de eo innumera miracula
 futura esse praedixerant. Sed et in hodiernum diem
 Christianorum, qui ab eo nuncupati sunt, et nomen per-
 seuerat et genus.

20 Cap. 10. *De Vespasiano, qui claudum et cecum curasse
 legitur.*

Vespasianum quoque Iudaeae uastatorem patremque
 Titi, Ierosolimorum piissimi euersoris, ut quibusdam scrip-
 toribus placuit, miraculorum signis ad faciendam uindictam
 in nationibus Dei digitus excitauit. Ipsum namque nec-
 25 dum imperatorem quidam e plebe luminibus orbatus c
 itemque alius claudus crure debilis sedentem pro tribunali
 pariter adierunt, orantes opem ualitudini, eo quod sibi
 foret in quiete monstratum oculos restituendos si eos ille
 inspiceret, et crus debili roborandum si illud dignaretur
 30 calce contingere. Orantibus amicis inuitus licet utrumque

1 post Iosephus *add. de S in rubr. cap. praefixa* 5 Domini] ^(uel domini) deum A :
 deum M 7 appellare S 13 hi AM enim] autem M

6 Fuit . . . genus (426 b) : Euseb. vers. Ruffin. i. 14. 21 Vespasi-
 anum etc. : v. Suet. *Vesp.* 8.

temptauit; nec defuit euentus. Imperium quoque eius et interitus Vitellii et Ottonis, qui fedo Neroni successerant, pluribus celestium signis praenuntiatum est et pro parte stupendis.

Cap. II. *Signa esse quae contra naturam fiunt.* 5

Quae uero huiusmodi stupore digna in his contingunt plerumque signa esse non ambigit quisquis euangelicae d promissionis fideliter meminit, cum scriptum sit: Erunt signa in sole et luna et stellis, et cetera. Ea tamen quae hic praenuntiantur, sine praeiudicio sententiae melioris 10 ea intelligenda arbitror, quae in his contra naturam fiunt; quale est quod in passione Domini sol obscuratus est, uelum scissum, petrae ruptae, aperta monumenta, et sanctorum corpora qui dormierant surrexerunt. Naturalis etenim eclipsis esse non potuit, quae lunaris corporis obiectu 15 contingit, cum constet pridie lunam quartam decimam exitisse, nisi forte quis de Iudaica perfidia incredulitatis suae solatium mutuetur, asserens cum eis Venerem tunc in ecliptica linea soli fuisse oppositam, quae quidem magna est et (ut astrologi tradunt) sola de quinque sideribus de 20

427 a nocte umbram de se emittit ut luna. Quod quia nec ratio probat nec auctoritas aut fides approbat, repudiatur ut futile. Si enim adeo luminosum est Veneris corpus, quomodo tantas parit tenebras? Dionisius Ariopagita in epistola ad Policarpum scribit se et plures alios philoso- 25 phantes tunc uidisse lunam soli incidentem, et quidem contra naturam; non enim erat coitus tempus. Quod ei postmodum Paulo praedicante conuersionis dedit occasionem. Scio tamen plures aliter hinc locutos; sed Dionisium praefero, quia quod uidit scripsit, alii proprias 30

2 interitum A ottonis M 13 cissum S 16 xiiii^{man} S
20 v S syderibus C

5 Cum capp. 11, 12, cf. Aug. *de Civ. Dei*, xxi. 7, 8 (Migne, P. L. xli. 718 seqq.). 8 *Erunt signa* etc.: Luc. xxi. 25. 12 *sol obscuratus* etc.: v. Luc. xxiii. 45; Matt. xxvii. 51, 52. 20 *sola de quinque* etc.: Martianus Capella viii. 883. 24 *Dionisius* etc.: Dion. Areop. *Ep. vii. sec. versionem Ioannis Scoti* (Migne, P. L. cxxii. 180 c).

sequuntur opiniones. Sunt autem signa plerumque non modo uniuersalia sed et generalia, sicut illud quod Deo moriente tenebrae factae sunt per uniuersam terram ab hora sexta usque ad nonam, et quod in eis particulare est **b** aut minus uniuersale capacitatem generis temporis perpetuitate compensat. Mors etenim illa Moysi faciem detexit uniuersis, perpetuam duritiam scidit, et resurrectionis primitias in eternam letitiam introduxit. Illa quoque quae diem iudicii praeuenire dicuntur per dies **10** quindecim, si tamen futura sunt, quoniam de scriptura canonica firmamentum non habent, naturae legibus minime subiacebunt, dum tamen naturam hic, ut in locis quam pluribus, dicamus solitum cursum rerum, aut causas occultas euentuum, quarum ratio reddi potest.

15 Cap. 12. *Nichil contra naturam, auctore Platone, qui naturam dicit Dei uoluntatem.*

Si uero Platonem sequimur qui asserit naturam esse Dei uoluntatem, profecto nichil istorum euenit contra naturam, **c** cum ille omnia quaecumque uoluit fecerit. Ille quidem **20** dum rerum causas exequitur, finem omnium diuinam astruit bonitatem. Optimus est, inquit; porro ab optimo

1 secuntur M	4 vi ^{ta} C: vi ^a S	ad om. CA	post ad add.
horam S	ix ^{am} S	6 moisi S	7 resurrectionis S
xv MSP	20 causas rerum A		10

3 tenebrae etc.: Matt. xxvii. 45. 6 Moysi faciem etc.: v. 2 Cor. iii. 15, 16.

7 duritiam scidit: Sic petrarum ruptionem interpretatur Hieron. ad Hedib. (Ep. cxx) c. 8 § 2 (Migne, P. L. xxii. 992). 10 quindecim: vide de quindecim signis totidem dierum diem iudicii ultimi praecessorum quae ut ex Hieronymo narrat Petrus Damianus in Opusculo de Novissimis et Antichristo, c. 4 (Migne, P. L. cxlv. 840). Hieronymus quidem in Dan. xii. 11 seqq. tantum de xlv diebus inter Antichristi mortem et diem iudicii intercessuris mentionem facit; notandum tamen est (quod mihi v. d. C. H. Turner indicavit) virum doctissimum Gall Morel Einsiedler-Handschriften der lateinischen Kirchenväter (Wien 1867) p. 420 codicem Hieronymianum saec. xi-xii memorare cui titulus est signa xiv dierum iudicium praecedentium. Cf. etiam Petr. Comestor. Hist. Scholastica in Evang. c. 41 (Migne, P. L. cxcviii. 1611). 17 Platonem: cf. Enthet. 625. Augustinus de Civ. Dei, viii. 3 (ut Gennrich. p. 124 notat) Socratem rerum causas in uoluntate Dei petiisse narrat; vide Plat. Phaedo. 99. 21 Optimus . . . consentiam: Plat. Tim. in vers. Chalcoid. 29 E, 30 E.

longe relegata est omnis inuidia. Itaque consequenter cuncta sui similia, prout natura cuiusque beatitudinis capax esse poterat, effici uoluit, quam quidem Dei uoluntatem certissimam rerum originem esse si quis ponat, recte eum putare consentiam. Et quidem sapientia Dei et bonitas, quae rebus omnibus originem praebet, natura rectissime appellatur; contra quam utique nihil fit, quia dispositionem Dei nihil euacuat, aut causas quae in mente illius, qui fecit celos in intellectu, ab eterno constiterunt, d suo priuat effectu. Insunt itaque rebus seminales euentuum causae et originariae rationes, quae praeordinato tempore in suos procedunt effectus, ex eo quidem mirabiles, non quod nullas sed quod occultissimas habeant rationes. Humor siquidem de intimis terrae uisceribus ab arborum uel uinearum radicibus appetitiua quadam uirtute attrahitur, deinde quadam distributione naturae digeritur per plantarum membra, et cum sua decoctione profecerit, turgescit in surculos, et quo ad sustentationem sui non indiget, in folia et fructus emittit, qui cum maturuerint in musta despumant et sic per interualla temporum consueto usu uina parturiunt. Si uero occulta dispositione 428 a Dei quibusdam naturae cuniculis digestus et maturatus humor absque temporis interstitio inopinatum uertatur in uinum, miraculum quidem est, quia altitudo diuinae dispensationis nostrum transcendit intellectum. Sed, ut ait sapiens, cedat inscitiae nubilus error, cessent profecto mira uideri. Non tamen mirabilium Dei fidem uel auctoritatem infringo, sed altitudinem diuitiarum sapientiae et scientiae suae plena humilitate ueneror et admiror, sciens quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. In multis etenim labi humana infirmitas est, sicut in nullo aliter sentire quam res se habeat, angelica uel diuina perfectio.

16 dirigetur M 17 de post cum add. M

9 qui fecit etc. : v. Prov. iii. 19. 10, 11 seminales causae : v. Aug. de Gen. ad Litt. ix. 17 § 32 Quaest. in Heptateuchum ii. 21 (in Exod. vii. 12) (Migne, P. L. xxxiv. 406, 602). 14 Humor etc. : cf. Aug. de Gen. ad Litt. vi. 15 (Migne, P. L. xxxiv. 349) alibi. 26 cedat etc. : Boeth. Consol. iv. Metr. 5. 28 altitudinem etc. : Rom. xi. 33. 30 quia quod etc. : 1 Cor. i. 25.

Cap. 13. *Quia Deus signis suam praemunire dignatur creaturam.*

Hoc quoque diuinae miserationis est, quod signorum suorum indicio ignorantiam nostram quandoque praemunit. **b**

5 Cometa siquidem apparente creduntur imminere comitia.
An ignoras

terris mutantem regna cometem?

Italiae quoque imminente excidio, quae signa contigerint, non nescit quisquis aliquatenus rerum publicarum historias
10 attigit. Historicorum uolumina, quae de rebus memorabilibus scribuntur, prodigiis plena sunt et ostentis. Denique sub Helya et Heliseo multa fidei et uirtutis signa praecessisse non ambigis. Niniuitae quoque signorum
15 fidelitas namque signorum argumentis erigitur, et fides tenera eisdem roboratur. Vnde illud: Quod signum ostendis nobis? et: Iudei signa quaerunt, Greci sapientiam. **c**

Cap. 14. *Quid signum, et de sompno.*

Hic uero intelliguntur signa, quaecumque quouis indicio
20 diuinam homini innuunt uoluntatem. Signum siquidem est, quod seipsum sensui, et praeter se aliquid animo ostendit. Quaedam tamen signa sunt, quae nulli corporaliu sensuum aliquid ostendunt, sed animo cuiuscumque
25 falsumue frequenter ingerunt. Signa etenim interdum uera, interdum falsa sunt. Quis nescit somniorum uarias esse significationes, quas et usus approbat et maiorum confirmat auctoritas? In eis utique quoniam sompnus est, **d**

1 dignatur premunire A	4 premunt A ¹	9 hystorias M:
hostorias S	10 Hystoricorum M	12 helyseo B
sompnio M ²	26 sompniorum AM	18
		28 somnus S

7 terris etc.: Lucan. *Phars.* i. 529. 16 *Quod signum* etc.: Ioann. ii. 18. 17 *Iudei* etc.: I Cor. i. 32. 20 *Signum est* etc.: Pseudo-Aug. *Dialectica*, c. 5 (Migne, P. L. xxxii. 1410).

animales uirtutes, scilicet sensus, qui dicuntur corporis et sunt animae, quiescunt, sed naturales intenduntur. Con-tingit interim ut animus corporis exercitio releuatus in seipsum liberius redeat, et ueritatem nunc per figuras et enigmata nunc immediata facie licentius contempletur. 5 Quod et illum non latuit, qui sompni depingens portas alteram eburneam, alteram corneam finxit; cum et cornu sit peruium uisui, qui non frequenter errat, et ebur naturae densioris et usque ad extremam tenuitatem rasum nullo uisus acumine penetretur. Hoc quidem dentibus, illud oculis 10 uerioribus similis est; hinc uera somnia, hinc falsa

ad celum mittunt insomnia manes.

Cap. 15. *De speciebus somniorum, et causis, figuris, et significationibus.*

429 a Sunt autem multae species somniorum, et multiplices 15 causae, et uariae figurae et significationes. Aut enim insomnium, aut phantasma, aut somnium, aut oraculum, aut uisio est.

Porro insomnia ex ebrietate uel crapula, aut uariis passionibus corporis affectuumque tumultibus et reliquiis 20 cogitationum frequentissime oriuntur. Vnde et male sanis amantium mentibus insomnia numquam desunt. Quod prudenter innuit Maro:

Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent?

Multa uiri uirtus animo multusque recursat 25 gentis honos, herent infixi in pectore uultus uerbaque, nec placidam membris dat cura quietem.

b Haec quoque dolentium aut gaudentium, aut quos timoris

6 somni S	11 sompna CBAM	12 insompnia AM	13
sompniorum BAMS	post somniorum om. et A ¹	post causis add. et S	
in rubr. cap. praef.	15 sompniorum BAM	17 insompnium	
AM	fantasma MP	sompnium AM	22 insompnia AM.

1 animales uirtutes: cf. Pseudo-Aug. *de Spiritu et Anima*, c. 22 (Migne, *P. L.* xl. 795). qui dicuntur etc.: v. Aug. *de Gen. ad Litt.* iii. 5 (Migne, *P. L.* xxxiv. 282) alibi. 6 illum: sc. Vergilium; cf. Macrobius *de Somn. Scip.* i. 3 ad fin. (cuius auctor fuit Porphyrius in *Hom. Il.* ii). 15 Sunt autem etc.: v. Maer. *de Somn. Scip.* i. 3. 24 Anna etc.: Verg. *Aen.* iv. 9, 3-5.

uexat angustia aut immoderatae cupidinis ardor accendit,
non praetereunt passionem.

Phantasma, cum rerum ignotae uidentur species, qualitate
uel quantitate aut partium modo uel numero a natura dis-
5 crepantes, ut si forte

nec pes nec caput uni
reddatur formae—

tetrum

desinit in piscem mulier formosa superne.

- 10 Has quidem species ex infirmitate mentis et corporis tra-
dunt phisici prouenire, earumque causas magis attendunt
quam ex eis aliquas significationes. In quo genere et
ephialtem, quo quis uariis pressuris quodam quasi inter-
uigilio sed sompno potius inquieto opinans se uigilare
15 cum dormiat, putatur ab aliquo interim praegrauari, con-
numerandum arbitratur. Quae quidem omnia medicorum
potius indigent cura quam uentilatione nostra; praesertim
cum nichil in eis uerum appareat, nisi quod uerissimae
sunt et molestissimae passiones.
- 20 Somnium uero cuius appellatio communis est, licet in
specie propria censeatur, per quaedam inuolucra rerum gerit
imagines, in quibus coniectorum praecipue disciplina uersa-
tur, et nunc suum cuiusque est, nunc alienum, modo com-
mune, interdum publicum aut generale est. In his uero
25 omnibus qualitas personarum rerum et temporum diligentis-
sime obseruatur. Vt enim ait Nestor, de statu publico regis
credatur somnio aut eius qui magistratum gerit, uel re
quidem uel rei uicina praedestinatione. Aut si publicae
fortunae signum ostensum est multis, ut in eo quod pluribus
30 Romanis ciuibus secundum quosdam Sibilla interprete de
mysterio incarnationis reuelatum scribitur. Et quidem non
modo incarnationis, sed passionis, ascensionis post resurrec-
tionem, aduentus quoque secundi interpres, docente et

3	Fantasma CABMS	6	capud A	14	somno S	20
	Sompnium AM	22	ymagines M	23	modo] nunc M	

6 *nec pes* etc. : Hor. *A. P.* 8, 9; 3, 4. 13 *ephialtem* : v. Macrob. *de*
Somn. Scip. i. 3 § 7. 26 *Nestor* etc. : v. Macrob. *de Somn. Scip.* i. 3 § 5.

dictante Spiritu patefecit archana, sicut in uersibus Sibyllinis manifeste reperies. Quorum istud, sicut in plerisque patrum scripturis inuenitur, initium est :

Iudicii signum tellus sudore madescet.

430 a Si uero apices capitales singulorum uersuum ex ordine 5 coniungantur, ad confundendam perfidiam Iudeorum hoc inuenietur expressum: Iesus Christus Teio Sother: nisi quod in lingua Latina Greearum litterarum proprietates ad plenum non potuit obseruari. Ipsos uero uersus, ut opinor, apud beatum Augustinum in libro De Ciuitate Dei 10 inuenies. Est ergo mystice uisionis eius caput et summa intentio, Iesum qui praefigurabatur indubitanter esse filium Dei uiui, hominem uerum, iudicem omnium, regem eternum, remuneratorem sperantium in se, auctorem uitae, et eternae beatitudinis ex gratia largitorem. Re 15 quidem uel rei uicina praedestinatione, ideo dictum est, quia magistratus nunc praesens intelligitur nunc futurus. Excidium quippe Numantiae iuniori innotuit Affricano, b dum esset adhuc pene miles. Dum autumnus adultus est aut praeruptus, somnia frequentius euanescunt. Arborum 20 namque labentibus foliis, insomniorum uanitas dominatur: quod et Virgilius, in libro in quo totius philosophiae rimatur archana, sensisse uisus est, dum labentia folia apud inferos uariis somniis oneravit. Locorum quoque diuersitas uarias figuras quietis admittit, ut alia aliis 25 nunc horum nunc illorum somniorum uberiora sint. Locus namque palustris aut desertus eminentiori aut celebriori phantasticarum imaginum fecundior est. Res quoque

2 repperies A	11 capud A	19 autumpnus M	20
sompnia AM	21 insompniorum BAM	22 phylosophiae C:	
philosophie B	24 sompniis AM	26 sompniorum M	28
ymaginum M			

10 Augustinum: sc. de Civ. Dei, xviii. 23 (Migne, P. L. xli. 579).
 18 Numantiae: potius Carthaginis (Macr. de S. S. i. 3 § 13, § 16).
 22 Virgilius etc.: v. Macr. de S. S. i. 6, i. 15; cf. quod disseruit Comparetti Verg. nel medio ero i. 8. de Fulgentii in Aen. vi commentariis.
 23 dum labentia: v. Serv. in Aen. vi. 282-4. (cf. Plutarch, Quaest. Conv. viii. 10.)

interdum manifestius, interdum obscurius aperitur, et nunc se ipsam animo ingerit, nunc intimante alio declaratur.

Cum uero luce immediata seipsam infundit, uisio est, ex eo quod plena et uera specie sui oculis uideatur esse subiecta; c
5 quale est, quod Cassandrum omnino non uisum, a quo Alexander hausto ueneno perimendus erat, agnouit, quia eum quies ei repraesentauerat. Porro uisionum alia manifestior est, ut quae clara rei occurrit imagine; alia profundior desiderat intellectum, ut cum rem admixta
10 species figurarum obnubilat; sicut est, quod Gaio Cesare transito Rubicone bellum patriae inferente, ad designandum terrorem ciuium, qui erant per conciuis iniuriam opprimendi,

ingens uisa duci patriae trepidantis imago,

15 duci suo denuntians ne conciuēs armis ciuilibus impugnaret. Publici namque imago imperii publici metus et Cesareo nomine prostratae urbis erat indicio. Quod si imperii d nullam in ueritate, quae sic appareret, credidit quis fuisse imaginem, historiarum fide certiorabitur. Cum enim maie-
20 statem urbis principes uisibili specie censuerunt honorandam, exquisito artificio muliebrem formam, quae orbem dextra contineret, in eris materia fieri studuerunt. Ea uero perfecta in forma egregia, uenusta quantitate, apta partium dispositione, membris quoque condecens et

4 subiecta] substantia M. Cyr. S	8 ymagine M	10 Gneio
CBA: G. SM	14 ymago M	16 ymago AM
M hystoriarum M		19 ymaginem

3 uisio: v. Macrobbi loc. saepe cit. 5 Cassandrum etc.: Val. Max. i. Ext. 2. 14 ingens etc.: Luc. Phars. i. 186. 19 Cum enim etc.: Historiam haud dissimilem de statua quadam non Romae sed Romuli, quam quousque uirgo pareret duraturam esse prophetauit oraculum Apollinis, habet Iacobus de Voragine in *Legenda Aurea*, cap. vi. (*de nativitate D. N. I. C.*); cf. *Mirabilia Romae*, c. 5, ed. Parthey 1869, p. 5, *palatium Romuli inter S. Mariam nouam et S. Cosmatem, ubi sunt due edes Pietatis et Concordie, ubi posuit Romulus statuum suam auream dicens 'non cadet, donec uirgo pariet.'* Statim ut peperit uirgo, corruit. Idem de palatio ab ipso per artem magicam apud Romam constructo praedixisse Vergilium narrat Alexander Neckam *de Naturis Rerum*, c. lxxiv (*Rolls Series* 34, p. 310).

sibi inuicem congruentibus uniuersis, cum non tam populi examinationem quam admirationem plena sui commendatione deposceret, quidam solas tibias tantae moli perfectendae inhabiles esse causati sunt. Quibus faber respondit, eas usquequaque sufficere donec uirgo pareret, omnino 5
431 a credens impossibilem uirginis partum. Quod et Christo nato impletum est, ea corrudente et fracta, quia humanum contrahitur ubi diuinum imperium dilatatur.

Cum uero res per quietem alio nuntiante clarescit, si tamen enuntiantis honesta cuique persona sit et uenerabilis, 10 in oraculorum speciem cadit. Est enim oraculum, ut ait quidam, diuina uoluntas ore hominis enuntiata. Hominis uero appellatione censetur quicquid in specie uidetur hominis, homo, angelus sit, an deus, an quaeuis alia creatura. Persona autem cuiusque honesta est et uenerabilis, aut natura, ut 15 parentis; aut conditione, ut domini; aut moribus, ut religiosi; aut fortuna, ut magistratus; aut religione, ut dei, angeli, hominisue sacris et cerimonia diuinis consecrati. Ex quo apparet, etsi non simpliciter tamen secundum quid, per-
b sonas arte coniectoria non modo honestas sed et detesta- 20 biles uenerabilium nomine claudi. Sicut enim catholicae religionis uiri uero Deo eisquae quae munere eius sacra sunt piam uenerationem impendunt, ita hereticae et superstitiosae religionis homines fictis numinibus, immo potius ueris demonibus et execrabilibus sacris eorum non debitam 25 reuerentiam, quae nulla est, sed turpissimum exhibent famulatum. Quod latius ex gentilium libris colligitur. Eneas oraculorum indicio promissam et quaesitam inuenit Italiam, et in ea non tam numinum quam demonum nutu sedem statuit et sementem Romani generis in orto qui eis 30 complacuerat seminauit. Quid enim aliud agit in sompnis pater Anchises, quid Iupiter, quid Apollo, quid alii quos
c longum est enarrare? Vnde si de semine illo genus oritur

31 somnis S

33 enarrare] recitare M

11 *Est enim oraculum* etc. : Sen. *Controu. praef.* § 9.
 etc. : v. Verg. *Aen.* iii.28 *Eneas*
 32 *Anchises* etc. : v. Verg. *Aen.* iv. 351-3,
 iv. 268 seqq., etc.

toxicatum, impium in Deum, crudele in homines, persecu-
 tioni sanctorum inuigilans, fide rara, sollenni perfidia,
 seruire moribus, fastu regale, fedum auaritia, cupiditatibus
 insigne, superbia tumidum, omnimoda nequitia non feren-
 5 dum, miraculis non debet ascribi; cum auctor eorum homi-
 cida fuerit ab initio, et a ueritate deficiens inuidiae spiculo
 orbi terrarum infixit mortem. Qui ergo ex eo patre
 sunt, etsi eius nequeant implere mensuram, solent tamen
 illius imitari malitiam; licet in orto illo nonnullas plantas,
 10 quae uirtutis fructum irrigatione apostolica faciunt, manu
 Domini constet esse insertas. Sed si quis ab initio urbis
 conditae totam reuoluat historiam, eos ambitione et auaritia d
 prae ceteris gentibus inueniet laborasse, et uariis sedi-
 tionibus et plagis totum concussisse orbem. Ipsi quoque
 15 tyrannidis et seditionum suarum tam crebra dampna
 senserunt, ut uix quisquam principum eorum ad exitum
 uitae natura ducente peruenerit. Vnde et illud satiricum
 illis aptissime facit:

Ad generum Cereris sine caede et sanguine pauci
 20 descendunt reges et sicca morte tyranni.

In scripturis quoque canonicis inueniuntur plurima oracula;
 ut cum Ioseph in sompnis ab angelo saepius eruditur;
 magis interdicitur ne redeant ad Herodem; docetur Petrus
 in reptilium lintheamine plenitudinem gentium colligen-
 25 dam; et cum uisitato ab apostolis Constantino crucis 432 a
 erectum est in imperii arce uexillum, et pace ecclesiis
 restituta maiestas orbis publica uoce seriniariorum aduo-
 catorum et iudicum omnem uictoriam regnum et imperium
 Christi esse personuit. Verum quia duae species primae

2 solenni M: sollempni S 15 damna S 22 somnis S 24
 lintheamine MS 29 primae species M: prime species S

5 *homicida* etc.: v. Ioann. viii. 44. 8 *implere mensuram*: v. Matt.
 xxiii. 32. 19 *Ad generum* etc.: Iuv. Sat. x. 112, 113. 22 *Ioseph*:
 v. Matt. i. 20, ii. 13, 19. 23 *magis*: v. Matt. ii. 12. *Petrus*:
 v. Act. App. iii. 10 seqq. 25 *uisitato ab apostolis*: Hanc visionem
 narravit *Liber* seu *Vita Silvestri* de qua consule Duchesne *Lib. Pontif.*
 Introd. c. 4 §§ 47 seqq.; cf. Iacob. de Voragine, *Legend. Aur.* c. 12 (*de*
S. Silvestro).

omnino uanae sunt, et in postremis quasi uisibili specie ueritas menti occurrit, mediam, quae corpori ueritatis quasi uelum figurarum oppandit, diligentius exequitur.

Cap. 16. *Generalia quaedam de significationibus, tam somniorum, quam aliorum figurarum.*

5

Est itaque tam ad interpretationem somniorum quam ad reuelationem enigmatum et figurarum sollerter attendenda rerum significatio, quae tanto multiplicior est quam uocum, quanto ab operibus naturae opera uincuntur artificis imitantis naturam. Si quis enim sermo tres aut quattuor ¹⁰ habet significationes, statim polixenus est, id est, multarum significationum. Omnis uero res quot habet aliarum similitudines, tot gerit earundem significationes; ita tamen ut maior numquam minoris sit signum. Signa siquidem semper minora sunt. Inde est quod hominem substantia ¹⁵ quaeuis significat, utpote aliquid commune cum omnibus habentem, quod et in figura reptilium Petri et in pluribus locis scripturarum manifestum est. Porro quo similitudo expressior est, eo magis cognata et familiarior est significatio. Similitudo uero aut substantialis est, ut quae ex ²⁰ genere aut specie; aut accidentalis, ut ex quantitate aut qualitate aut uariis accidentium formis; aut imitationis ^c est, ut cum quis alii quouis motu operis conformatur. Et hoc quidem modo potest creatori creatura esse consimilis, cum tamen nullo substantiali uel accidentali participant. ²⁵ Causae quoque suae conformatur effectus, et reciproce causa, si tamen minor est, effectui suo dicitur esse consimilis. Ceterum similiarum rerum sicut idem iudicium, ita et eadem nota est. Et quia signa frequenter eadem, in eo uel maxime ars coniectoris apparet, si sub identitate ³⁰

4 significabilium S. in rubr. cap. praef.

6 somniorum

AMS 10 quattuor CS: iiiior MP 16 hominibus P

11 polixenus: scil. πολύσημος; cf. Serv. in Aen. i. 1.

17 reptilium Petri; v. Act. App. iii. 10 seqq.

signorum diuersitatem rerum cauta discretionem distinguit. Haec quidem generalia sunt; quae uero sunt specialia singulorum, latius patent. Non tamen praetereundum est signorum uim pro qualitate personarum seuiorem aut
 5 mitiorem esse. Pecuniae siquidem contrectatio aliis letum, tristem aliis euentum denuntiat. Sic ex non apparentibus causis inopina Veneris praesentia amaritudinem fortunae d frequentius ingerit. Vnde illud Ysiphiles Archemorum lugentis extinctum:

10 Numquam impune per umbras
 attonitae michi uisa Venus.

Si enim ex reliquiis cogitationum aut Cereris Bachiue
 stimulis incitata Venus occurrat, insomniorum uanitati
 rectius applicabitur, quae omnia coniectorum disciplina,
 15 quasi uana contempnit, iuxta illud uiri sapientis:

Somnia ne cures, nam mens humana quod optat,
 dum uigilat, sperat, per sompnum cernit id ipsum.

Interdum tamen et per antithesim rerum sequenda sunt ueritatis uestigia, sicut cum magno Pompeio ruina immineret, 433 a
 20 contraria uisis uaticinata quies, letitiamque urbis, populi tripudiantis praeconia, plausumque theatri sui, quasi re totius imperii bene gesta, fortuna perituri ducis oculis ingerebat. Res quoque quae turpis et obscena est in superficie, honestissimae ueritatis quandoque substantiam
 25 tegit. Gaius Cesar in minori etate in sompnis sibi uisus est matris incestare cubicula, et turpitudine soporis attonitus, cum rem ad mathematicos retulisset, uniuersam terram ditioni eius subiciendam responderunt. Sic itaque
 30 Denique ad speciem facti quis Vria iustior? quis David nequior aut crudelior? quem decor Bersabee ad pro-

1 diuersitatem M 13 insompniorum AM 16 Sompnia AM
 17 somnum S 19 pompeio C 25 Gaius] G. MS somnis S
 27 retulisset M

10 Numquam etc.: Stat. Theb. v. 621, 622. 16 Somnia etc.: Cato Dist. ii. 31.
 19 cum magno etc.: v. Luc. Phars. vii. 7 seqq.
 21 plausumque theatri sui: v. Luc. Phars. i. 133. 30 Vria etc.: v. 2 Reg. xi.

b ditionem homicidium et adulterium inuitauit. Quae quidem omnia contrarium faciunt intellectum, cum Vrius diabolus, David Christus, Bersabee peccatorum labe deformis ecclesia figuretur. Frequens tamen et quasi regulare ius est, ut a similibus ad similia recurrat interpretatio. 5
 Verum hanc uisionum, quas quies inducit, diuisionem per opposita non fieri certum est; cum eadem pro parte sit uisio, aliunde oraculum, et propter rerum figuras possit somniis aggregari, et uniuersas eorum species quandoque contingat; quod et studiosis scripturarum planum est. 10
 Visio Affricani, Apocalipsis apostoli, Danielis et Ezechielis oracula, somnia Pharaonis et Ioseph eorum quae dicta sunt faciunt fidem. Personis quoque quibusdam ueritas
c frequentius illucescit, utpote compositum habentibus 15
 animum, alias frequentior error inuoluit. Augustus Cesar cum aduersus Antonium dimicaturus esset, egritudine graui laborans in quiete mandatum accepit ut ad uictoriam consequenti die praelio interesset. Paruit itaque lectica deuectus in praelium et uicit. Socrates sibi ex ara Veneris, quae Academiae erat, uidit offerri cignum collum inserentem 20
 celo, rostro tangentem sydera, regionem quae Aplane dicitur penetrantem, et transcendentem aspectus omnium, et tanta uocis sonoritate et letitia canentem ut totum mulceret orbem. Sequenti die Aristides ab Academia paruulum filium Platonem Socrati obtulit litteris et moribus 25
 imbuendum. Quo uiso, mentis uiribus ex corporis dispositione conceptis, Hic est, inquit, cignus, quem nostro Apollini
d Venus Academica consecrauit. Plato litterarum, quas persequebatur, causa proficiscens in Egyptum se a piratis capi inter eundum et uenundari uidit; quod et dum iret, contigit. 30

27 Apolloni M 29 egyptum C

1, 2 *Quae quidem etc.*: v. Aug. *contra Faustum*, xxii. 87 (Migne, *P. L.* xlii. 459); Greg. *Mor.* iii. 28 in Iob ii. 13 (Migne, *P. L.* lxxv. 626).
 11 *Visio Affricani*: ap. Cic. *Somnium Scipionis*. 12 *Pharaonis*: v. Gen. xli. *Ioseph*: v. Gen. xxxvii. 15 *Augustus etc.*: v. Val. Max. i. 7 § 1. 16 *Antonium*: potius *Brutum*; v. Val. Max. l. c. 19 *Socrates etc.*: v. Apul. *de Dogm. Plat.* i. 1. 28 *Plato etc.*: Hanc historiam de Platonis seruitute, discrepantem ab ea quae vulgo traditur, haud alibi reperire potui.

Cap. 17. *Coniectoriā non esse sequendam.*

Sed dum has coniectorum traditiones exequimur, uereor ne merito non tam coniectoriā exequi, quae aut nulla aut inanis ars est, quam dormire uideamur. Quisquis enim
 5 somniorum sequitur uanitatē, parum in lege Dei uigilans est, et dum fidei facit dispendium, perniciosissime dormit. Veritas siquidem ab eo longe facta est, nec eam facilius potest apprehendere quam urionem expungere uel puncto
 10 Et licet haec somnolentia perfidiae sit fidei stimulis excitanda, et maleficii potius quam artificii impugnanda illusio, diuinā tamen gratiae dispositionis suae non obstruimus uias, non praecludimus semitas, quin Spiritus ubi uult spiret et pro arbitrio suo subiectis mentibus infundat
 15 ueritatē. Verum quisquis credulitatē suā significationibus alligat somniorum, planum est quia tam a sinceritate fidei quam a tramite rationis exorbitat. Plane si sermo proferatur ambiguus et cuius multae sint significationes, nonne merito parum doctus uidebitur quisquis ex
 20 eo citra discussionem sensuum sibi aliquid pertinacius suadebit? Profecto rerum omnium, ut praedictum est, b multiplex est et uaria significatio. Multiplicium uero distinctio diligens habenda est, ne forte dum unam diligentius sequeris, in aliam deterius prolabaris. Vnde patet
 25 coniectorium, qui nomine Danielis inscribitur, auctoritatis et ueritatis robore destitutum, cum res singulas singulis significationibus arcet; de quibus non uidetur latius

5 somniorum AM 10 somnolentia S 16 sompniorum
 AM 25 autoritatis A

.8 urionem: quid significet *urio*, nescio; nam locus *Policr.* i. 5 ubi ludus quidam *urio* uocatur nihil ad rem habet. 9 *carcineam*; haud dubito quin hoc uocabulum idem quod *carcinoma* significet. Forsan *urio* etiam apud medicos speciem quandam tumoris morbidi designavit. Sententia Nostri huiusmodi esse uidetur: Nemo qui somnia sequitur facilius ueritatē apprehendere quam caecus artem chirurgicā exercere potest. 13 *Spiritus* etc.: Ioann. iii. 8. 21 ut praedictum est: v. supra *Policr.* ii. 15 *init.* (499 A). 25 *coniectorium* etc.: uide Fabricium *Cod. pseudopigr. V. T. i.* pp. 1130 seqq.

exequendum, cum tota huiusmodi sit inepta traditio, et uagus coniectorum liber per curiosorum manus impudenter discurrat. Habuit sane Daniel gratiam interpretandi uisiones et somnia, quam ei Dominus inspirabat; sed absit ut uanitatem hanc in artem redegerit uir sanctus, qui lege 5 Moysi prohibitum esse nouerat, ne fidelium quis somnia c sequeretur; sciens utique satellitem Sathanae ad subuersionem hominum in angelum lucis transfigurari, et immissiones fieri per angelos malos. Ioseph quoque coniectandi gratia Egypti principatum obtinuit, et quem 10 fratres quasi de inuidia somniorum uenditum Hismaelitis obnoxium fecerant seruituti, digitus Domini non minus iocundo quam salubri mysterio, reuelata facie futurorum quae se regi quiescenti ingesserant, quasi quodam somniorum uehiculo de squalore carceris in regni fastigium 15 sullimauit, ut non modo liber de seruo sed nobilium et procerum primus uno tantum regni scilicet solio praecederetur a rege. Quod utique si de humanae sapientiae artificio contingere potuisset, aliquem decessorum suorum d ante eum meruisse crediderim, uel scientiam promerendi 20 uirum sanctum et pietatis affectu plenum, si non humano generi in commune, quod tamen aequitatis esset, fratribus et filiis facile putauerim reliquisse. Ad haec Moyses eruditus in omni sapientia Egyptiorum hanc artem aut nesciuit aut spreuit, cum eam, impietatis errorem detestatus, 25 a populo Dei exterminare curauerit. Praeterea sanctus Daniel disciplinas et sapientiam didicit Caldeorum; quod utique sanctus uir non fecisset, si gentilium disciplinis instrui credidisset peccatis ascribendum. Habuitque eruditionis participes, quos legis et iustitiae Dei se gaude- 30

4 sompnia M	6 sompnia AM	10 egypti S	11
sompniorum M	ismaelitis M; hismahelitis S	13 misterio	
AS	14 sompniorum AM	24 egyptiorum S	29
ascribendum S			

- 5, 6 *lege Moysi* : v. Lev. xix. 26. 8 *in angelum lucis* : 2 Cor. xi. 14.
 9 *immissiones etc.* : Ps. lxxvii. 49. *Ioseph etc.* : v. Gen. xli. 17
 uno tantum etc. : Gen. xli. 40. 23 *Moyses etc.* : v. Act. App. vii. 22.
 27 *Daniel etc.* : v. Dan. i. 4.

bat habere consortes. Simul etenim discebant Ananias
 Azarias Misael quicquid poterat docere Caldeus; simul a
 mensa et a regalibus epulis abstinebant, quod inspirabat
 Deus. Acceptis leguminibus pariter reficiebantur, eisdem **435 a**
 5 contenti erant militiae suae stipendiis, regi una famula-
 bantur. Sed ecce priuilegium, quod homo conferre non
 potuit, singillatim datum est Danieli, ut in lucem proderet
 enigmata somniorum et Domino dictante umbras dis-
 cuteret figurarum. Vt uero familiaritas diuinae gratiae
 10 euentius illucescat, quid rex in strato cubans praecogitaret
 agnouit, et meditationi uisa connectens mysterium salutis,
 quod umbra obnubilat, et in fine seculorum completum
 est aut complendum, prudenter exposuit. Siccine solent
 coniectores etiam cogitationes excutere et umbras exinan-
 15 ire, explicare inuolucra et illustrare tenebras figurarum?
 Si quis est qui pari gratiae priuilegio gaudeat, accedat ad **b**
 Danielem et Ioseph, et similiter eis Domino gratuletur.
 Quem uero ueritatis spiritus non illustrat, de arte somp-
 nolenta frustra confidit, cum ars omnis habeat a natura
 20 originem, ab usu et ratione processum. Ratio uero in
 his tantum defectum patitur, ut quo se uertat, quid iudicet,
 plerumque omnino non habeat. Quod quidem cum fre-
 quenter eueniat, facillime ex paucis colligitur. Sollicitus
 quidam (nomen etenim a memoria excidit, etsi narrationis
 25 auctorem magnum teneam Augustinum) in re dubia sensum
 alterius, cui rem nouerat esse notam, magna instantia sibi
 postulabat exponi. Cum uero alter petentis desiderium
 promissionibus protraxisset, et unius instantia deluderetur
 calliditate alterius, accidit ut eadem nocte pariter som- **c**
 30 niarent, alter quod rem quaesitam petenti exponeret, alter
 quod ei a doctiore diligentissime exponeretur. Factumque
 est ut cum umbra quietis euanesceret, se miraretur ille ad
 scientiam, quam diu quaesierat, sine doctoris beneficio

2 chaldeus CB
 misterium AS

8 sompniorum AM
 18 somnolenta S

10 stratu A
 29 sompniarent AM

7 *ut in lucem etc.*: v. Dan. ii.
 Dei, xviii. 18.

23 *Sollicitus etc.*: v. Aug. *de Civ.*

nulloque sui exercitio peruenisse. Deinde cum more solito apud doctiorem ageret ut sibi promissum solueretur, iam, inquit doctior, factum est quod petisti, cum ea nocte ut docerem accesserim. Quis huius facti explicet rationem, nisi quod boni spiritus uel maligni exigentibus hominum 5 meritis eos erudiunt uel illudunt? Nouit enim Ieronimo d referente catholica mater ecclesia quomodo ad tribunal iudicis Dei raptus, eo quod libris gentilium uehementius inhereret, ibidem coactus est profiteri se ultra gentilium libros non modo non lecturum sed nec etiam habiturum. 10 Ante siquidem professionem interrogatus, cum se diceret Christianum, ei a iudice probrose obiectum est quod non suus erat sed Ciceronianus. Hoc tamen non audacter affirmauerim somnii censendum nomine, cum idem ueracis- 15 simus et prudentissimus doctor umbram somnii non fuisse, sed rem secum ueraciter agi Domino uisitante etiam iurisiurandi religione confirmet; et ut plenam assertionis suae faciat fidem, liuorem uerberum in cute, uulnerum cicatrices expergefactus ostendit in corpore. Sed cum haec a spiritibus circa homines fiant, eam solam rerum 20 imaginem fidelis anima non aspernatur, quae innocentiam relinquit incolumem. Quod si materiam uitii afferat, 436 a libidinem forte accendens aut auaritiam aut dominandi ingerens appetitum aut quicquid huiusmodi est ad sub- uersionem animae, proculdubio aut caro aut spiritus 25 malignus immittit, qui in quosdam exigentibus culpis, Domino permittente, tanta malitiae suae licentia debaccatur ut quod in spiritu patiuntur, miserrime et mendacissime credant in corporibus euenire. Quale est quod nocticulam quandam uel Herodiadem uel praesidem noctis dominam 30

14 sompnii AM
debachatur BM

15 sompnii AM

21 ymaginem M

27

6 *Nouit* etc.: v. Hieron. *Ep.* xxii. § 30 (Migne, *P. L.* xxii. 415, 416).
29 *Quale est* etc.: cf. Aug. *de Civ. Dei*, xviii. 18. 30 *Herodiadem*:
haud recte Pontanus (in Macrob. *Sat.* iii. 8) *heroidem* legere maluit;
nam haec ex canone quodam spurio conc. Ancyrani a. 314 habiti
citant Regino, Burchardus, Ivo Carnotensis, Gratianus *Decr.* II. xxvi. 5
c. 12 (ed. Friedberg i. 1030), auctor libri *de Spiritu et Anima* sub

concilia et conuentus de nocte asserunt conuocare, uaria
 celebrari conuiuia, ministeriorum species diuersis occupa-
 tionibus exerceri, et nunc istos ad penam trahi pro meritis
 nunc illos ad gloriam sullimari. Praeterea infantes exponi **b**
 5 lamiis et nunc frustratim discerptos edaci ingluuie in
 uentrem traiectos congeri, nunc praesidentis miseratione
 reiectos in cunas reponi. Quis uel cecus hoc ludificantium
 demonum non uideat esse nequitiam? Quod uel ex eo
 patet, quod mulierculis et uiris simplicioribus et infirmiori-
 10 bus in fide ista proueniunt. Si uero quisquam eorum qui
 hae illusionem laborat ab aliquo constanter et ex signis
 aliquibus arguatur, demonium statim aut superatur aut
 cedit et, ut dicitur, ex quo quis in luce arguitur, cessant
 opera tenebrarum. Huius autem pestis cura efficacissima
 15 est ut fidem quis amplexus his mendaciis subtrahat mentis
 auditum et nequaquam respiciat ad huiusmodi uanitates **c**
 et insanias falsas.

Cap. 18. *De fundamento mathematicae, et exercitio
 sensuum, et uiribus animae, et profectu rationis, et
 20 efficacia liberalium disciplinarum.*

Possit utinam tam facile mathematicorum error a prae-
 stantioribus animis amoueri quam leuiter in conspectu
 uerae fidei et sanae conscientiae istarum illusionum demonia
 conquiescunt. Verumtamen eo periculosius errant, quo in
 25 soliditate naturae et uigore rationis suum fundare uidentur
 errorem. Temerarium siquidem uidetur uniuersis in legem
 naturae praeuaricari, et stultum gratis dissentire ab eo
 quod ratio persuasit. A ueris ergo sumunt initium, ut per
 uera diutius gradientes se et sequipedas suos praecipitent

nomine Augustini editi c. 28 (Migne, P. L. xl. 799), Vincentius
 Bellovacensis *Spec. Mai.* ii. 11 *Quaedam mulierculae post Satan con-*
uersae daemonum illusionibus et fantasmatibus seductae credunt se et
profitentur nocturnis horis cum Diana dea Paganorum vel cum Herodiade
et innumera multitudine equitasse, earumque iussibus obtemperasse.
 Vide Grimm, *Deutsch. Mythol.* c. 13, pp. 234 seqq., c. 34, pp. 382 seqq.,
 etc. *Herodias* inter titulos *Kundry* a *Klingsor* in R. Wagneri *Parsifal*
 enumeratos inuenies. 13 ut dicitur: v. Ioann. iii. 19, 20. 21
 Possit etc.: cum capitulis 18-24 cf. Aug. *de Civ. Dei*, v. 1-11.

d in laqueum et foueam falsitatis. Mathesim ergo probabilem quae penultima breui enuntiatur, quam et natura inducit, ratio probat, et utilitatis experientia approbat, quasi quoddam doctrinae suae iaciunt fundamentum, ut exinde opinionum suarum lubrico quasi quadam imagine 5 rationis in mathesim reprobam, quae profertur extensa penultima, perniciosissime prolabantur. Primo namque res quas natura creauit discutunt, easque multipliciter inuestigant, nunc quomodo ex partibus suis, nunc quomodo ex materia et forma constant inquirentes. Quod ut facilius 10 possint, sensuum uires pensant et intellectus efficaciam metiuntur. Et quia sensuum hebetudo rerum corporearum naturam non transgreditur, paulatim aliorum beneficio ad
 437 a subtiliora consurgunt. Visus etenim in solo corpore eoque praesente colores tantum quantitates examinat et figuras: 15 sonus solus contingit auditum: gustus de saporibus iudicat: olfaciendi uis in odoribus tota uersatur: quid durum, quid molle sit, quid lene, quid asperum, quid ponderosum, quid leue, quid calidum aut frigidum, quid humidum sit aut siccum, tactus discernit; est interdum figurae ex- 20 plorator, et quantitatis et ponderis conscius; dolorem quoque percipit et uoluptatem; isque per omnes fere sensati corporis partes diffunditur, adeoque animae coherens est ut eo discedente uideatur et tota corporis uita discedere. Si uero corporum absentium praefatas proprietates inquiris, 25 eas tibi tracta similitudine ab his quas sensus agnoui, b poterit imaginatio praesentare, quae tanto erit fidelior, quanto expressior similitudo. Vnde et Titirus apud Maronem non assecutae similitudinis uitio lapsam sibi queritur imaginationem: 30

Vrbem quam dicunt Romam, Melibee, putauit
 stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
 pastores ouium teneros depellere fetus.

5 ymagine M 27 ymaginatio M 28 post expressior add. fuerit
 A marg. SM titurus M 30 ymaginationem M

2 quae penultima etc.: cf. supra, Polier. i. 10 (407 a). 31 Vrbem etc.: Verg. Ecl. i. 19-21, 24, 25.

Verum haec tantum alias inter caput extulit urbes,
quantum lenta solent inter uiburna cupressi.

Sin autem familiarius expresserit rei similitudinem, fidelis
et uera est imaginatio, quali utitur Andromache apud
5 Virgilium:

O michi sola mei super Astianactis imago;
sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat,
et nunc equali tecum pubesceret euo.

Verum si ad incorporea diuertendum est, ratione opus est c
10 et intellectu, cum absque intelligentia haec non ualeant
comprehendi, et uerum non possit esse de his sine ratione
iudicium. Intellectus itaque aliis deficientibus exerit uires
suas, et quasi in arce animae constitutus omnia inferiora
complectitur, cum ab inferioribus superiora nequeant com-
15 prehendi. Et nunc quidem res ut sunt, nunc aliter intuetur,
nunc simpliciter, nunc composite, nunc disiuncta coniungit,
nunc coniuncta distrahit et disiungit. Simpliciter ergo
incedit intellectus, dum rem quamlibet contemplatur,
puta hominem equumue concipiens. Cum uero res plures
20 gradatim complectitur, compositioni obnoxius est; puta
hoc intellectum, hominem album equumue currere, mente
complectens. Disiuncta coniungit, ut si d

humano capiti ceruicem iungat equinam,
uarias inducens undique plumas

25 ut, iuxta poetam,

turpiter atrum
desinat in piscem mulier formosa superne

Hunc uero ad auditores suos uerbo traiciunt poetae, cum
hircoceruum, centaurum describunt et chimeram. Coniuncta
30 uero disiungit, ut si formam teneat absque materia, cum
tamen sine ea forma omnino esse non possit, nisi forma
essendi et ei adherentes formae formarum, ex quibus illae

1 capud A 4 ymaginatio M 6 ymago M

6 *O michi* etc.: Verg. *Aen.* iii. 489-91. 23 *humano* etc.: Hor.
A. P. 1-2. 26 *ut turpiter* etc.: Hor. *A. P.* 3, 4. 28 *Hunc*: sc.
intellectum. 32 *ex quibus* etc.: v. Boeth. *de Trin.* c. 2 (Migne
P. L. lxiv. 1250).

fluxerunt, quae in materia sunt et corpus efficiunt. Porro
438 a cum res aliter quam sint componendo inspicit, eo quod
 cassus est et a rerum ueritate deficiens, ad opinionis
 errorem uergit, et si esse asserit uel non esse, pleno
 nomine opinio est. Sed licet aliter quam sint, dum tamen **5**
 simpliciter, coniuncta disiungat, non inanis erit conceptio,
 quae totius inuestigationis sapientiae expeditissimam parit
 uiam. Hic est enim totius philosophiae instrumentum,
 quod et mentem mira subtilitate exacuit et res singulas
 a se inuicem naturae suae proprietate distinguit. Si **10**
 abstrahentem tuleris intellectum, liberalium artium officina
 peribit, cum citra ipsius operam nulla earum rite haberi
 ualeat aut doceri. Hic itaque sicut formam sine materia,
 sic et materiam aggreditur sine forma; et quod propriae
b uirtutis potentia tenere non sufficit, suo quodam defectu **15**
 interdum comprehendit, ut si uideantur tenebrae non
 uidendo et non audiendo silentium audiatur. Ecce non
 est homo qui non sit albus aut niger aut medii coloris
 particeps, nec potest esse homo, qui non statim sit aliquis
 homo, cum idem sit alicui esse et unum numero esse. **20**
 Verumtamen sic hominem intellectus attingit, ut ad
 neminem hominem aspectus illius descendat, generaliter
 intuens, quod non nisi singulariter esse potest. Sicut enim
 dicendi et significandi, sic et intelligendi diuersitas, sub-
 sistendi modos sui numerositate transcendit, et homo, qui **25**
 non potest nisi singulariter esse, uniuersali clauditur mentis
 conceptione. (Diffinit ergo ratio quod concipit intellectus,
c animal rationale mortale, quod in solos subditos cadere
 nemini recte sapientium ambiguum est.) Dum itaque
 rerum similitudines et dissimilitudines colligit, dum differ- **30**
 entium conuenientias et conuenientium differentias altius
 perscrutatur, dum quid singula cum pluribus, quid cum
 paucioribus commune habeant, diligentius inuestigat, quaeue
 rebus singulis adesse necesse sit, quae abesse non possint,

8 philosophie C phylophie B 21 Verumptamen C 34 possunt M

²⁷ Diffinit etc.: uide (cum quodam in marg. S.) Boeth. *Consol. Philos.* v. Prob. 4.

perspicacius contemplatur, multos apud se rerum inuenit
status, alios quidem uniuersales, alios singulares. Quos
pro arbitrio suo diffiniens et multiphariam diuidens ad
ipsius archana naturae, mentis transmittit aspectum ut
5 nichil naturalium plene absconditum sit ab oculis eius.
Et primo substantiam, quae omnibus subest, acutius
intuetur, in qua manus naturae probatur artificis, dum d
eam uariis proprietatibus et formis quasi suis quibusdam
uestibus induit et suis sensuum perceptibilibus informat,
10 quo possit aptius humano ingenio comprehendere. Quod
igitur sensus percipit, formisque subiectum est, singularis
et prima substantia est. Id uero sine quo illa nec esse
nec intelligi potest, ei substantiale est, et plerumque secunda
15 substantiae et ea manente abesse potest, accidentibus aggre-
gatur. Singulare quidem si unus tantum sit; uniuersale,
si, licet non natura, conformitate tamen sit commune
multorum. Quod forte facilius in intellectu quam in
natura rerum poterit inueniri, in quo genera et species,
20 differentias propria et accidentia, quae uniuersaliter di-
cuntur, planum est inuenire, cum in actu rerum subsistentiam 439 a
uniuersalium quaerere exiguus fructus sit et labor infinitus,
in mente uero utiliter et facillime reperiuntur. Si enim
rerum solo numero differentium substantialem similitudinem
25 quis mente pertractet, speciem tenet; si uero etiam specie
differentium conuenientia menti occurrat, generis latitudo
mente diffunditur. Denique dum rerum, quas natura sub-
stantialiter uel accidentaliter assimilauit, conformitatem
percipit intellectus, in uniuersalium comprehensione mo-
30 uetur; cum uero similium differentias agit, quanto
expressius, tanto ad opera naturae, quae singularia sunt,
familiarius accedit, si substantiam suis uestitam propieta-
tibus inspicit, a naturae conditione non diuertit. Sin autem b
detracta specie, eam quasi formarum exuit uestimento,
35 acumen quidem suum exercet, et rerum naturam, quid

17 scilicet M

23 repperiuntur A

24 solo rerum A

scilicet in se, quid in aliis sint, liberius et fidelius contemplatur, dum rerum substantiam, quantitatem, ad aliquid, qualitatem, situm esse, ubi, quando, habere, facere, pati, singillatim discutit et discernit. Quae etsi singillatim esse non possint, singillatim tamen inuestigari queunt; 5 et ad totius philosophiae compendium, utilissima est haec speculatio, in qua magnitudinis et multitudinis, quae duo totum orbem complectuntur et ambiunt, natura discutitur. Numquid abstrahens intellectus, dum haec agit, otiosus est aut inutilis, per quem animus honestarum 10
c artium gradibus ad thronum consummatae philosophiae conscendit? Multitudinem ergo quae potentia sui in infinitum crescit, sicut e contra magnitudo decrescit in infinitum, bimembri diuisione partitur, dum eam nunc simpliciter et per se, nunc ad aliud relatam contuetur, 15 alteram demandans arithmeticae, alteram musicae pleno iure reseruans. Magnitudinem quoque secutur in duas species, alteram immobilem subiciens geometris, alteram scilicet mobilem his qui astrorum et celestium scientiam profitentur. In his uero quattuor speciebus mathesis, id 20 est, doctrinalis tota consistit, et quasi quattuor philosophiae limitibus mundanae sapientiae perfectionem assequitur. Primus itaque gradus est ab arithmetica numerorum
d uirtutem mutuare: secundus proportionum gratiam a musica trahere: tertius obtinere scientiam a geometria 25 mensurarum: quartus idemque nouissimus ueram positionem siderum assequitur et uim celestium perscrutatur. Eorum uero qui scientiam profitentur astrorum, alii opinionis errore prolabantur ad fabulas, in quoprehenditur

1	contemplatur C	6	philosophiae C: philosophiae BA	11
	tronum A		philosophiae C: philosophiae B	16
	arithmeticae S	21	arithmeticae M: philosophiae C: philosophiae B	23
	arithmetica M: arithmetica S	27	siderum CB	

2 substantiam etc.: viz. decem Aristotelis praedicamenta. 12
 Multitudinem etc.: vide de hac scientiae mathematicae diuisione quadrupartita Boeth. *Arithm.* i. 1. (Migne, *P. L.* lxxiii. 1081); cf. Cassiod. *de Artibus et Disciplinis* (Migne, *P. L.* lxx. 1203). 20 quattuor speciebus: quae saepe quadrivium appellantur.

et Iginus, alii sola imaginationis uirtute contenti sunt, quid uerum sit doctiorum iudicio reseruantes, satis agentes sibi, dummodo ueri similitudinem teneant. Vtrosque alter-
 5 alii, qui in professione astrorum ueritati quidem inuigilant, eo solo contenti, si positionem ueram motumque siderum rationemque signorum ueraciter assequuntur.

Cap. 19. *De differentia mathematicae doctrinalis et mathe-* 440 a
sis reprobatae, et traditione mathematicorum et errori-
 10 *bis eorum.*

Verum quia probabile est celestium aliquam esse uir-
 tutem, cum et in terra non credatur aliquid gigni, quod
 a manu opificis Dei bonum aliquem non sortiatur effectum,
 qui curiosiores sunt, celestium potentiam inuestigant,
 15 et de singulis quae in sublunari globo proueniunt, astro-
 nomiae suae regulis nituntur reddere rationem. Est autem
 astronomiae nobilis et gloriosa scientia, si clientelam suam
 intra moderationis metas cohibeat, quam si licentiori uani-
 tate excedit, non tam philosophiae species quam impietatis
 20 decipula est. Et quidem multa sunt mathesi doctrinali et
 diuinatoriae mathesi communia, sed dum diuinatio sobrie-
 tatis mensuram excedit, toto dissidens fine non instruit sed
 suum dedocet professorem. Quod enim zonas partiuntur,
 25 parallelos disternant, cum signis suis obliquant zodia-
 cum, quod orbem fere totum coluris cingunt, quod laborem
 metiuntur planetarum, quod aplanem nullius erroris parti-
 cipem faciunt, quod a polo arctico ad antarcticum axem
 ducunt, quod signa per gradus et puncta diuidunt, quod
 30 orientium et occidentium signorum, et siderum propor-
 tionem tenent, utrique commune est. Vtraque tamen in eo

1 ymaginationis M 6 syderum CB 7 assecuntur M 24 para-
 llos CBM obliquant CBS 27 artico CB antarcticum CB
 29 syderum C

1 Iginus: scil. Hyginus in *Poetic. Astron.* 11 Verum etc.: in hoc
 capitulo scribendo Macrob. *de Somm. Scip.* et Martiani Capellae lib. viii
 usus est Noster. Vestigia libri Aristotelis *de Caelo*, de quo Mannonis
 commentarios legisse Ioannem suspicatur, inuenisse sibi videtur Peter-
 senius in editione sua *Enthetici de Dogmatibus Philosophorum* p. 94.

phisticis adquiescit, quod teneritudinem subtilium corporum in quasdam sectas vias et circulorum intercapedines non estimat dissipari. Asserunt quoque communiter solem c caloris auctorem esse, humorumque augmentum et defectum, quoniam id sensus probat, motui lunari accommo- 5 dant; et in hunc modum plurima. Ceterum mathesis, quae futurorum pollicetur indicium, ab elementis philosophiae, ut praedictum est, trahens originem ultra progreditur, et elationis suae temeritate in praerogatiuum eius prorumpit 10

qui stellas numerat, quarum ipse nomina solus signa potestates cursus loca tempora nouit.

Quoniam hoc ipsum astronomiae suae beneficio sibi astrologus repromittit. Tantoque longius a scientia ueritatis aberrant, quanto ad eam tumidius irrumpere moliuntur. 15 Signorum ergo naturam reuoluentes, prout eam forte nouerant, dum in stellis comparibus fluctuarent, alia d dicunt masculini generis, alia feminini, essentque forsitan multiplicata per sobolem, nisi quia dissociata locis in coitu conuenire non possunt. Planetarum quoque consilia, quoniam et orbis moderatores eos habent, diligenter explorant, quod ex affectione eorum et motu et applicatione unius ad alterum choreisque stellarum facile est inuenire. Saturnus ergo, quia frigidus est et senex, grauis est et nociuus, et de natura malitiam, morositatem contrahit ab etate. 25 Omnibus ergo inimicus uix suis etiam scolasticis parcit. Succedit ei Iupiter e contra propitius et salubris tantaeque benignitatis in omnes ut nec de malitia patris nec Martis ferocitate subiecti quemquam offendant, nisi forte et ipse 441 a in orbis subiecti dispendia stationarius factus sit retro- 30 gradusue aut adustionem miserabilem patiatur. Mars ferox naturaque indomitus omnes praeter scolasticos suos

24 nocuus M 26 igitur M parcet M

1 *phisticis* etc.: Mart. Cap. viii. § 814. 3, 4 *solem caloris* etc.: v. Macrobi. *de S. S.* ii. 7 alibi. 11 *qui stellas* etc.: Sedulius *Carm. Pasch.* i. 66, 67. 23 *Saturnus* etc.: sic planetas describit Firmicus lib. vii.

persequitur; mitigatur tamen interdum Iouis accessu uel Veneris, quoniam et ipsa propitia est et benigna. Mercurius uero talis est, qualem uicini planetae permiserint, cum et ipse conuertibilis naturae sit potentioribusque cohereat.

5 Vnde plerique eum praesulem eloquentiae opinantur, eo quod illa iuncta sapientiae plurimum prosit, malitiae sociata noceat plurimum. Haec quidem etsi non docuit, sectam tamen erroris attigit Lucanus, cum timorem urbis describeret; bellumque ciuile necessariis astronomiae ar-

10 gumentis ineuitabiliter appropinquante Cesare futurum denuntiaret. Innuit enim poeta doctissimus (si tamen poeta dicendus est, qui uera narratione rerum ad historicos b magis accedit) illius malitiam irrefragabiliter adimplendam qui solus in throno sui domicilii residebat. Et licet

15 Figulus Parcarum consilia discutiatur mentemque stellarum, corporum tamen quae uidentur nondum plenam notitiam tradidit, cum in tota mathematicorum domo adhuc non sit quaestio expedita, an ex elementis sidera constent an ex quinta essentia quam Aristoteles introducit. Nam

20 quod eis obiciunt pueri, mollia sint an dura, et si quid huiusmodi est, etiam audire dedignantur, quamuis aliquos famosos et suo iudicio sapientes in talibus uiderim miserrime laborare. Expediunt tamen et suis rationibus probant, quid fata deliberent, et deprehensa uoluntas c

25 siderum quem in sublunari globo sortiatur effectum. Et forte sententia numinis irrita est, quam non mathematicus profert. Ait ergo:

Quod cladis genus, o superi, qua peste paratis
 seuitiam? extremi multorum tempus in unum
 30 conuenere dies; summo si frigida celo
 stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,

12 hystoricos M
 miserationibus M

14 trono A
 25 syderum CB

18 sydera CB
 sublimari M

23

8 *Lucanus* etc.: v. *Luc. Phars.* i. 469 seqq. 13 *illius*: sc. Martis; v. *Luc. Phars.* i. 660 seqq. 15 *Figulus*: v. *Luc. Phars.* i. 640 seqq. 19 *ex quinta essentia*: Stellas ex quinta substantia constare docet Mart. Cap. viii. § 814, quam Aristotelem quattuor elementis addidisse tradit Cic. *Tusc. Disp.* i. 10 § 22. 28 *Quod cladis* etc.: *Luc. Phars.* i. 648-68.

Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
 totaque diffuso latuisset in aequore tellus.
 Si seuum radiis Nemeaeum, Phebe, Leonem
 nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
 succensusque tuis flagrasset curribus ether. 5
 Hii cessant ignes; tu qui flagrante minacem
 Scorpion incendis cauda, Chelasque peruris,
 quid tantum, Gradiue, paras? Nam mitis in alto
 Iupiter occasu premitur, Venerisque salubre
 sidus hebet, motuque celer Cillennius heret, 10
 et celum Mars solus habet. Cur signa meatus
 deseruere suos, mundoque obscura feruntur?
 d Ensiferi nimium fulget latus Orionis.
 Imminet armorum rabies, ferrique potestas
 confundet ius omne manu; scelerique nefando 15
 nomen erit uirtus, multosque exhibit in annos.

Ecce ex qualitate planetarum et positione signorum
 et concursu causarum quam manifestus belli ineuitabilis
 sequatur euentus. Hoc etenim ad artis traditionem pluri-
 mum spectat, ut de naturali uel casuali constet domicilio 20
 planetarum. Omnes siquidem praeter solem et lunam
 qui soli singulis contenti sunt, duobus domiciliis gaudent,
 naturali scilicet et accidentali. Naturale quidem cuique
 domicilium est, in quo quisque creationis suae principium
 442 a habuit, si tamen genethliaci consentiunt eos a Domino esse 25
 creatos. Lunae igitur domicilium Cancer est, Leo Solis,
 Mercurii Virgo, Libra Veneris, Scorpio Martis, Sagittarius
 Iouis, Saturni Capricornus, et hoc naturaliter. Casualiter
 uero Saturno cedit Aquarius, Pisces Ioui, Aries Marti,
 Veneri Taurus, in Mercurii sortem Gemini cedunt. Luna 30
 uero commoda est, quam cum aliis stellis, quicquid illi
 garriant, creauit Deus ut praecesset nocti. Quid enim de
 sole dicam, qui dux et princeps est et moderator luminum
 reliquorum? Eum utique reclamantibus omnibus his
 planetariis, non timeo bonum et necessarium profiteri; 35

6 li A 10 sydus CB 15 nafando S 16 exhibit A
 20 causali CBA¹ 25 genethliaci CBSM 26 ergo M 28
 Causaliter CBA¹

16 exhibit: scil. *Hic furor*, l. 669. 31 quam cum aliis etc.: Gen. i. 16.

cum et diem uidentibus cunctis illustret, temperet orbem, anni tempora diuidat, inducat rerum uicissitudines, et alia plurima quae nunc longum est enarrare. Sed licet multarum utilitatum in eo et in ceteris causae resideant, ipsorum **b**
5 tamen et omnium quae recte sunt, una est et prima causa, quae mundum fecit propriae maiestatis potentia, eumque sapientiae suae uirtute et immensitate formauit et firmauit, et ut ei tam substantiam quam formam conferret, sola inducta est bonitate.

10 Verum mathematici uel planetarii, dum professionis suae potentiam dilatare nituntur, in erroris et impietatis mendacia perniciosissime corruunt. Nec cuiuscumque artis regula seruatur illesa, nisi dum infra proprii generis ambitum cohibetur, praesertim cum iuxta sapientem frequens sit
15 aliquid extra regulam inueniri. Omnis etenim regula alicui generi rerum accommodata est. Si uero traducatur **c**
ad aliud, statim in ueritatem impingit obnoxiam falsitati. Si ergo mathematici probabilis matheseos, id est, doctrinalis essent fine contenti, et ueram possent assequi
20 positionem stellarum, et ex signis suis sobria eruditione secundum quod naturaliter proueniunt qualitatem praescire temporum et speculationis suae iocundissimum carpere fructum. Cum uero dilatant philacteria sua et magnificent fimbrias, dum constellationibus et planetis
25 nimium uirtutis ascribunt, eis nescio quam auctoritatem operum ascribentes, in creatoris prorumpunt iniuriam; et dum celestia quae tractant ad sobrietatem non sapiunt, iuxta apostolum stulti sunt. Vide in quantam erroris abyssum ab ipsis celestibus cadant. Constellationibus
30 suis ascribunt omnia. Tu uideris an fiat ei iniuria, qui d fecit celum et terram et omnia quae in eis sunt. Deinde eam constellatio rebus necessitatem indicit, ut arbitrii perimat libertatem. An et hoc recte, tecum delibera.

1 cunctis A

2 necessitudines A

23 philacteria A marg.

25 ascribunt S

26 ascribentes S

29 abissum A

23 dilatant etc.: Matt. xxiii. 5.
i. 22.28 iuxta apostolum: v. Rom.
30, 31 qui fecit etc.: Ps. xlv. 6.

Ad tantam denique quidam peruenere uesaniam, ut ex diuersis stellarum positionibus dicant imaginem ab homine posse formari, quae si per interualla temporum et quadam ratione proportionum in constellatione seruata formetur, stellarum nutu recipiet spiritum uitae, et consulentibus 5 occultae ueritatis manifestabit archana. Et licet quandoque, quae honesta uel recta sunt, ut se in loco mundo uelle seruari, uel solum Deum, quando aliquid quaeritur, precii-
 443 a bus et muneribus inuocandum praecipiat, maligni tamen spiritus hanc esse fallaciam certissimum est, qui ut minus 10 caueatur innocentiae uel iustitiae praecepta plerumque uidetur afferre. Hanc quidem idololatriae speciem esse fidelium nullus ignorat. Longe uero commodius in celum ascendunt astrologi, qui Academicorum more quicquid eis occurrerit probabile suo iure defendunt. Itaque quidam 15 eorum motu quodam irrationali planetas aduersus aplanem niti contendunt; alii, auctore Aristotile, eosdem cum firmamento ferri profitentur, quorum neutrum teste Mineio astrologiae regulis inuenitur aduersum. At genethliaci dum ad diuinationem scientiae celestium nimis insistent 20 tam ipsorum celestium quam Dei notitiam perdiderunt. Qui tamen inter eos suum commodius excusare uidentur errorem, cum Plotino auctoritatem operum non detrahunt
 b creatori, sed semel et simul ab eo legem asserunt institutam; quam nullus umquam conatus euacuat, cum omnia quae 25 disposuit futura sint ut praeuidit. Quod forte Papinius intellexit cum diceret:

Incipit ex alto, graue et immutabile sanctis
 pondus adest uerbis, et uocem fata sequuntur.

2 ymaginem M genelliaci CBSM	12 ydolatrie CB 26 prouidit A	16 irrationabili P 29 secuntur M	19
---------------------------------	----------------------------------	-------------------------------------	----

2 *imaginem* etc. : cf. quae de *homunculis* scripsit Paracelsus *de Vita Longa* prolog. (ed. Genev. ii. 52 a), *de Imaginibus* c. 12 (ii. 501, 502), *de Nat. Rer.* i. (ii. 866). 18 *Mineio* : i. e. Martiano Capellae ; v. Mart. Cap. viii. § 853 ; cf. Macr. *de S. S.* ii. 4 § 8. 23 *Plotino* : v. Plot. *Enn.* ii. 3 ; sed unde ad Nostrum haec Plotini sententia permanerit, nescio. 28 *Incipit* etc. : Stat. *Theb.* i. 212, 213.

Ab eo ergo sua potestas attributa est singulis creaturis, in quibus non oportuit celestia locum tenere nouissimum, et quae digniora sunt aliis habere minimum potestatis. Eis itaque quantum uoluit contulit qui, etsi sibi retinuerit
 5 operis principatum, signorum illis ad minus indixit obsequium. Vnde etsi non saepe faciant opera signorum, c tamen auctore Deo exhibent ministeria. Hinc forte illud: Celi enarrant gloriam Dei, et opera manuum eius annuntiat firmamentum. Nec mirum, cum et aues et alia plurima
 10 institutione Dei et naturae beneficio quaedam futura signis praeueniunt. Si igitur celestia signa sunt rerum quae procul dubio uenturae sunt necessario, cum eas immutabilis dispositio ordinauerit, quid prohibet ea quae celestium praeunantur indicio sciri ab homine et homini inuicem
 15 indicari? Signa siquidem hominibus data sunt ad eruditionem, non illis qui celestium conscii secretorum nullis indigent signis.

Cap. 20. *Quod prouidentia rerum naturam non perimit, neque series rerum immutat prouidentiam, et quod*
 20 *liberum arbitrium manet cum prouidentia.*

Probabilia quidem sunt haec quae proponunt, sed tamen d uenenum hic sub melle latet. Fatalem etenim quandam necessitatem rebus imponunt sub praetextu humilitatis et reuerentiae Dei, timentes ne forte ipsius euacuetur dis-
 25 positio, nisi rerum euentus necessitas comitetur. Praeterea priuilegium diuinae maiestatis irrumpunt, scientiam uendicantes qua tempora praeuideant et momenta quae Filii testimonio Patris reseruata sunt potestati. Adeo quidem ut abscondita sint ab oculis eorum, quibus Dei Filius quae-
 30 cumque a Patre audierat patefecit. Deinde mentes hominum tumore elationis extollunt aut desperationis pusillanimitate

12 nescio S

30 audierat a patre M

8 *Celi* etc.: Ps. xviii. 2. 21 *Probabilia* etc.: In capitulis sequentibus Augustini et Boethii sequitur Noster. 27 *momenta* etc.: v. Act. App. i. 7. 29 *quaecumque* etc.: v. Ioann. xv. 15.

prosternunt, dum uel uitam diuturnam aut mundi prospera
 deiciendis promittunt, uel e contra imminencia fata aut
 444 a seculi aduersa minantur erigendis. Certe superiorem timoris
 uel inferiorem spei molam, quibus fidelis anima in area
 mundi teritur, tollere prohibentur. Tollunt non tamen 5
 tam in suam et clientelae suae perniciem quam in con-
 tumeliam prohibentis. Verum sicut series rerum Dei
 prouidentiam non immutat, sic et eterna dispositio rerum
 naturam non perimit. Neque enim homo non peccare non
 poterat, quia eum Deus praenouerat peccaturum, aut quia 10
 ille non peccare poterat, eum peccaturum Dominus ignorabat.
 Neque non mori posse nesciebat, eo quod erat peccati merito
 moriturus. Neque eum mori necesse erat, quoniam hoc
 Dominus praesciebat. Factus est igitur quodammodo
 b immortalis, procul dubio moriturus; et mortem culpa 15
 attulit, quam naturae conditio non inuexit. Essetque
 ab ea immortalitate qua non mori poterat, in eam qua
 mori non posset transferendus, nisi culpa inobedientiae,
 praecisa iustitiae semita, tantae gloriae aditum pro tempore
 praeclusisset. Itaque peccare et non peccare potuit mera 20
 praeditus libertate arbitrii, qui nulla dispositionis uolentia,
 nullo factorum impulsu, nullo conditionis stimulo, nullo
 adhuc naturae defectu urgebatur ad culpam, quae indubitata
 parens paene hominem sponte lapsum impegit in mortem.
 Verum quia in iniustitia frena laxauit arbitrii, sic in ea 25
 oppressus et obrutus iacet, ut iusto Dei iudicio, quia tunc
 noluit a peccato abstinere cum potuit, modo nequeat ab-
 c stinere cum uelit. In eo tamen solo adhuc ei liberum uiget
 arbitrium, ut sibi ad opus iniquitatis sufficiat, etsi ad
 bonum non nisi a gratia praeuentus et adiutus assurgat. 30
 Sic iustitiam per se deserens traductus est in regnum
 peccati et mortis, ut iugo seruitutis pressus necessitati
 delinquendi et moriendi subiaceat, quamuis hoc non factorum
 series sed praeuaricationis meritum introducat. Alioquin
 hominem nulla iustitia condempnabit, cum culpa non in eum 35

5 non] tamen SM 19 praecisa SM 25 in om. CB iniustitiae
 CB 35 condempnabit S

sed in ipsius retorqueatur auctorem. Possibilia itaque sunt, quae numquam futura sunt; quae si, quia non erunt, euenire non possent, nequaquam possibilia dicerentur. Nauale siquidem bellum fieri, item non fieri possibile est, alterum
5 tamen praescise et determinate uerum est et praescitum.

Cap. 21. *An possint a Deo sciri quae non sciuntur; et d*
quod rerum mutabilitas ei nequaquam est infligenda;
et quod idem est scientia, praescientia, dispositio, pro-
uidentia, praedestinatio; et quod uera infinita sunt,
 10 *ut numerus eorum non queat augeri uel minui; et*
quod prouidentia nullum necessitatem rebus inducit.

Sed ecce iam alterius difficultatis succrescunt cornua, et quocumque me uertam, errore uideor inuolutus. Si enim quae non sunt nec erunt, esse possunt, profecto et
 15 Deus potest scire quod non scit, aut eo ignorante potest aliquid euenire. Bellum namque nauale quod non erit, sicut et geri, sic et a gerentibus sciri potest. Quod utique et esse et sciri potest ab homine, numquid a Deo sciri non potest? Si ergo potest Deus scire quod non scit, potest
 20 utique et non scire quod scit, eo quod contraiacentium simul nulla possit esse scientia, cum alterum eorum semper, eo quod ueritatis substantia careat, sit obnoxium falsitati. Porro mendaciorum nulla scientia est. Quomodo ergo scientia immutabilis est, cui decessus rerum potest fieri et
 25 accessus, quae potest ignorare quod scit aut scire quod nescit? Quod si eam uariabilem esse recipimus, Iacobo reclamante, iam apud eum est uariatio et uicissitudinis obumbratio, et pater luminum esse desistit, si elabitur quod

4 post item add. que SM 5 prescisse C'A 7 nunquam S in
 rubr. cap. praef. 12 subcrescunt MS 18 sciri a deo M 21
 scientia] licentia M 23 obnoxium sit A

3 *Nauale bellum etc.*: v. Ar. de *Interp.* c. 9 (19a 30 seqq.). 6
 Cap. 21: Cum cap. 21 cf. Abailardi, *Dialect.* II. *Anal. Prior.* iii.
Ouor. Inéd. p. 289 seqq.) praesertim ubi legimus *Licet enim* usque ad
infert; cf. etiam eiusdem *Introđ. ad Theol.* iii. (ed Cousin p. 142)
 ubi Aristotelis exemplum de bello navali citat. 26 *Iacobo*: v,
 Iac. i. 17.

praenouit. Hoc equidem nec gentilium error circa sua non tam numina quam demonia dignabatur admittere, qui Stigiam paludem diis peruiam esse negabant, dicentes eam omnibus uenerandam et usquequaque illicitam a
b celestibus praeteriri. Mentēs nā̄mque celestium obliuio 5 non contingit. Numquid ergo fides recipiet quod de Deo et ipsa perfidia abhorret? Constat autem apud omnes quia Deus scit illud non esse futurum, etsi plerique non recipiant illum posse scire aut non posse scire hoc esse futurum, ne eum mutabilitatis nota uel impotentia inurere 10 uideantur. Sed esto ut Deus, quoniam hoc plerique recipiunt, possit, dum tamen (si fieri potest) positione aut coniunctione non pecces, scire quod non scit, non ob hoc eum esse mutabilem quis conuincit, cuius scientiae non decedit aliquid uel accedit, cum illud solum in rerum natura 15 uerum esse contingat, quod ille ab initio stabilitatis suae c puncto praefixit. Dum tamen hoc recipitur, exactissima diligētia praecauendum est, ne cognatio modorum uerbi quam Apollonius inducit, quicquam perfidiae ingerat aut falsitatis. Haec ipsa quoque possibilitas eueniendi non 20 leuitati illius qui non mouetur, sed rerum facilitati, quae natura non indignante moueri possunt, conuenienter ascribitur. Manet itaque usquequaque immobilis integritas scientiae Dei, et si quid uarietatis alicui inest, non tam scientis quam scitorum mutabilitas est. Licet enim quae 25 scientia Dei complectitur, mutabilitati subiaceant, ipsa tamen alterationis uices ignorat, et uno singulari aspectu et indiuiduo, omnium quae dici aut quocumque sensu excogitari possunt, uniuersitatem claudit et continet; adeo d equidem sine motu ut localia sine loco, nascentia sine initio, 30 decedentia sine fine, fluctuantia sine alteratione, temporalia

7 et] uel A³SM 10 uel impotentie nota S uideantur inurere
A 21 illius] ipsius M 30 quidem M

19 *Apollonius*: sc. Apollonius Dyscolus grammaticus. Nihil de cognatione modorum uerbi ab Apollonio inducta apud Priscianum inuenies: nec unde hoc sumpserit Ioannes conicere possum. Quod tamen de uerbi modis docuit Apollonius, cuius liber *de uerbo* non exstat, collegit Egger *Apollonius Dyscole*, pp. 147 seqq.

sine mutabilitate et motu sic uniformiter comprehendit, ut ei nec praeterita transeant nec futura succedant. Nec mirum hoc in eternitatis statu, nisi quia quicquid ibi est, mirabile est, cum et in nobis mutabilium motum et festi-
 5 nantium cursum aliquatenus quiescens comprehendat aspectus. Intellectus quoque rem magnam sine distensione et sine contractione sui rem modicam contemplatur, nec loco indiget ut localia claudat aut spatiorum interstitiis ut distantia complectatur, in eoque patrem luminum
 10 sequitur sed non passibus aequis, cum hic multis ille uero omnino nulli motui obnoxius sit. Cum uero diuinae simplicitatis aspectus innumerabilia claudat, una tantum est et indiuidua substantia praescientis, eique essentialiter una, 446 a
 cum sibi sit idem esse et sapientem esse. Alioquin fingat
 15 qui potest, quis haec diuersa coniunxerit, nec prima rerum omnium causa erit, quae, ut sit, coniunctionis adminiculo eget. Creaturae uero scientia longe disparis conditionis est. Spiritui siquidem et animae non est idem esse et scientem esse, cum anima primo affectionis motu in uale-
 20 scens disponatur ad cognitionem rerum, eaque si radicata fuerit, ut aut omnino aut sine iniuria naturae conuelli non possit, habitu suo informat animam facitque scientem. Hic ergo habitus rectissime scientia appellatur, licet et res subiectae interdum scientiae nomine censeantur. Vnde et
 25 uicissim nominibus mutuatis quod unius est transit ad alterum. Sic utique et scientia dicitur multa, cum tamen b
 multitudo rerum potius quam scientiae sit. Si ergo sapientiae Dei immensitas et simplicitas attendatur, una est simplex et indiuidua; si subiacentium multitudo multiplex
 30 est et multiformis. Sic etiam si substantiam uolentis aut potentis qua uult aut potest attendas, una est uoluntas et potestas. Si quae uult et quae potest, infinitus omnium numerus est; iuxta illud propheticum: Magnus Dominus

(uel motu)
 I motu] mora A²: mora SM
 miniculo M 23 apellatur S

10 equis passibus A

16 am-

et magna uirtus eius, et sapientiae eius non est numerus. Itemque: Magna opera Domini, exquisita in omnes uoluntates eius. Et illud: Quis loquetur potentias Domini? Haec autem res uniformis et uaria, licet totius uarietatis ignara sit, uariis tamen nominibus appellatur, sed ex uariis causis. 5

c Scientia siquidem et praescientia, dispositio, prouidentia, et praedestinatio nominatur. Sed scientia existentium, praescientia futurorum, dispositio faciendorum, prouidentia gubernandorum, praedestinatio saluandorum est. Et est praedestinatio ab eterno gratiae praeparatio, per quam 10 unusquisque uocatur ad uitam, sicut ait Apostolus: Quos praedestinauit, hos et uocauit, hos et iustificauit, hos et glorificauit. Et alius: Apud te est, inquit, fons uitae, et in lumine tuo uidebimus lumen. Vt ergo reuerenti quadam audacia scientia Dei quae finem nescit, uel sermone finem 15 inueniat; scientia Dei est omnium, quae sunt, fuerunt,

d et futura sunt, uera comprehensio et plena notitia. Omnia siquidem uera nouit et sola, nullamque dignatur agnoscere falsitatem. Eam tamen diiudicat et condempnat. Est igitur necessario infinita, quae uniuersa uera complectitur, 20 quorum utique non est numerus, aut adeo infinitus ut finem non inueniat nisi in sapientia Dei, quae sola seipsam quanta sit nouit. Nichil igitur eorum quae nouit, quoniam uera sunt, euanescit, omniumque dispositorum, praesentia sint praeterita an futura, initium et causa ueritas est. 25 Psalmista siquidem ait: Principium uerborum tuorum ueritas; quae nullo defectu sui transibunt. Transibunt tamen celum et terra, quoniam et hoc de uerbis ueritatis

447 a est; tunc utique cum deformitate mundi purgata reformatur celum nouum et terra noua. Sentiatur unusquisque 30 quod ei fides uel ratio persuadet; ego sine praeiudicio sententiae melioris uera modis omnibus arbitror infinita,

13 inquit est M

19 condempnat S

31 ei] dei S'M

2 Magna etc.: Ps. cx. 2 3 Quis etc.: Ps. cv. 2. 11, 12
 Quos praedestinauit etc.: Rom. viii. 30. 13 Apud te etc.: Ps. xxxv.
 10. 26 Principium etc.: Ps. cxviii. 160. 27 Transibunt etc.:
 v. Matt. xxiv. 35; Marc. xiii. 31; Luc. xxi. 33.

cum in omnibus, quae sunt et quae non sunt, ab initio esse
 necesse sit uel non esse, et eorum quae contradictoriae
 opponuntur alterum semper ex necessitate sit uerum.
 Tanta ergo numerositate semel et simul uerorum excreuit
 5 aut potius extitit numerus, ut omnino minui nequeat uel
 augeri, et usquequaque in eum maneat infinitus nisi
 apud infinitam sapientiam Dei. Indeficiens ergo scientia
 est cui nichil eorum elabitur, et omnino augmentum non
 recipit quae ea omnia comprehendit. Rationem uero
 10 eorum, quae Deus ab eterno in sapientia, id est in
 unigenito Verbo, disposuit, creans ibi omnia simul, quam b
 postmodum consequenter producit in opera secundum
 prouisum ordinem singula traducens a generatione, qua
 incipiunt esse, per sortem qua fluctuare uidentur casibus,
 15 ad corruptionem quae quasi existendi filum praescidens
 retrudit ad non esse, Parcas uel Fata antiquis placuit
 appellari, eo quod constitutiones prouidentiae Dei, quin
 effectui mancipientur, nemini parcant, et a Verbo Dei, quo
 eternaliter omnia dixit et facta sunt, executionis firma-
 20 mentum accipiant. Vnde Stoicus omnia necessaria credit,
 timens euacuari posse scientiam immutabilem. E contra
 Epicurus eorum quae eueniunt nichil prouidentiae ratione
 dispositum, ne forte necessitatem mutabilibus rebus inducat,
 opinatur. Pari ergo errore desipiunt, cum alter casui alter
 25 necessitati uniuersa subiciat. Mutabilium igitur rerum c
 dispositio immutabilis est; et aeternae prouidentiae im-
 mutabilis status omnium mutabilium continet cursum.
 Cum uero ipsa ab aeternitatis suae statu moueri non possit,
 contingentium seriem ab omni nexu necessitatis absoluit.
 30 Et licet lux inaccessibilis sapientiae Dei humanae scientiae
 tenebras incomparabiliter antecedit, est tamen in quo
 claritati illius caliginis nostrae oculus quod ad aliquid

7 dei sapientiam A

16 parchas M

20 stoycus A

16 *Parcas*: v. Serv. in Verg. *Aen.* i. 22; *Ecl.* iv. 47; Mart. Cap.
 iv. 360; Isid. *Orig.* viii. 93; Donat. *Ars Gramm.* iii. 6. *Fata*:
 v. Prisc. *Partit. xii uers.* *Aen.* 116. 25 *Mutabilium* etc.: cf.
 Aug. *de Civ. Dei*, xv. 25. 30 *lux inaccessibilis*: 1 Tim. vi. 16.

coaequatur. Sicut enim quod uideo imminere, nulla ex eo quia uidetur necessitate proueniet, sic et quod illius oculus contemplatur non est necessarium euenire. Scio equidem lapidem uel sagittam, quam in nubes iaculatus sum, d
 exigente natura recasuram in terram, in quam feruntur 5
 omnia nutu suo pondera, nec tamen simpliciter recidere in terram aut, quia noui, recidere necesse est. Potest enim recidere et non recidere; alterum tamen, etsi non necessario, uerum tamen est; illud utique quod scio futurum. Si enim futurum non est, etsi fore putetur, non scitur 10
 tamen, quoniam illius quod non est, non scientia sed opinio est. Ceterum etsi non esse possit, nichil impedit esse scientiam, quae non necessariorum tantum sed quorumlibet existentium est, nisi forte et tu cum Stoicis existentia censeas necessariis comparanda. Sic et quae ille praenouit, 15
 omnia proculdubio implebuntur. Contingentia tamen omnia et non euenire possibile est. Adeo quidem ut ad euenien-
 448 a dum res, quas cum eo futuras praenouimus, non magis ipsius quam noster uisus astringat, licet ab illius dispositione subsistendi formam omnia sortiantur, quatenus 20
 bona sunt. Alias autem non formae existendi imaginem gerunt, sed defectum illius enormitatis suae uitio protestantur. Praescientia ergo rebus causa eueniendi non est, aut euentus rerum ei causa est praesciendi, ne aut temporalium motus aeternae prouidentiae causa sit, aut 25
 a purissimo fonte bonitatis malorum profluant riuuli. Deus uero bonorum dumtaxat auctor est. Quod uero in compitis uulgo obicitur, quia necessario si quid praescitur eueniet, nullo ueritatis robore subnixum est, nisi forte rebus ab omni necessitate absolutis modum complexioni 30
 quis tribuat, ut potius necessitate consequendi quam
 b consequentis propositae enuntiationis ueritas constet. Nec me artabis, ut licet dispositarum rerum mutabilem fatear esse naturam, scientiam disponentis ob hoc dicam esse

10 fore] forte B

14 stoycis A

21 ymaginem M

27 in compitis: i. e. uulgo; cf. Gell. N. A. i. 2.

mutabilem ; cum secundum ipsius ueritatis archanum
 (Iohannem filium tonitruui loquor) fidei constet quia,
 quantacumque sit labilitas subiectorum, quod factum est
 in eo uita erat, per quem facta sunt uniuersa. Eius itaque
 5 dispositio tanta suae stabilitatis incolumitate uiget et uiuit,
 ut nullo rerum motu concuti, nulla possit temporis aut
 casus mutabilitate conuelli.

Cap. 22. *Quod ex possibili non sequitur impossibile,
 et quid ex quo necessario consequatur nouit Altis-*
 10 *simus, qui solus omnia potest.*

Instas tamen dicens, nisi euenierit aliquid quod praeuidit, c
 illud certa significatione complectens, forte lapidem reca-
 surum in terram, fallitur dispositio. Quia ergo lapis non
 recidere potest, iubes me de duobus eligere, quorum neutrum
 15 communiter approbatur, ut uel fatear prouidentiam posse
 falli, quod fides abhorret, uel, quod absonum est, ex possibili
 impossibile consecutione uera consentiam euenire. Angustiae
 quidem sunt undique ; hinc, ne diuinam minuam maie-
 statem ; inde, ne multorum clamoribus et sententiae, quae
 20 iam fere omnibus persuasa est, contradicam. Sed quia
 melius est incidere in linguas hominum quam impie uersari
 in Deum, si utrumque uitare non possum, absonus malo
 uideri quam perfidus. Nondum etenim omnibus persuasum d
 est quod ex possibili impossibile non sequatur. Nam hoc
 25 nonnulli recipiunt ; sed an recte, uiderint ipsi et iudicent.
 At ut ex uero falsum sequatur, nemo sapiens adquiescit.
 Verum siquidem ex falso sequitur et uero, sed ex uero non
 nisi uerum. Ex possibili quoque et impossibili interdum
 possibile sequitur ; non tamen ex quouis impossibili omnia
 30 impossibilia. Nisi forte aliud tibi persuaserint illi, quorum
 si omnia uera sunt, ex uno impossibili, sequuntur omnia

9 consequatur] sequitur S *in rubr. cap. praef.* 10 omnia solus A
in indice qui omnia solus potest om. S *in rubr. cap. praef.*

2 *filium tonitruui*: v. Marc. iii. 17.
 Ioann. i. 3, 4.

3 *quod factum est* etc. :

impossibilia, et ex quouis falso quaelibet falsa. Si uero obtinuisses ex uero falsum, iure et ex sententia omnium quererer me a semita ueritatis abductum. Non tamen his importunitatibus eatenus premor, ut quod inopinabile est, licet inueniam consortes erroris, propria temeritate tueri 5
449 a contendam. Malo cum Academicis, si tamen alia uia non pateat, de singulis dubitare quam perniciosa simulatione scientiae quod ignotum uel absconditum est temere diffinire, praesertim in quo assertioni meae fere totus aduersabitur mundus. Eoque libentius Academicos audio, quod eorum 10
 quae noui nichil auferunt, et in multis faciunt cautiorem, magnorum uirorum auctoritate suffulti, cum ad eos etiam in senectute transierit ille, in quo Latinitas nostra solo inuenit, quicquid insolenti Graeciae eleganter opponit aut praefert, Ciceronem loquor, Romani auctorem eloquii, quem 15
 ad eos quasi in calce uitae diuertisse liber *De Natura Deorum* inscriptus docet. Efferant Stoici inopinabiles sententias suas, quas paradoxas uocant, ueras quidem **b** praeclaras et admirabiles; nos pingui (ut dicitur) *Minerua* agentes nichil eorum approbamus, quae omnibus aut 20
 pluribus aut sapientibus singulis in facultate sua probabilioribus falsa esse uidentur. Nec, si Cicero ipse aut Aristotiles impossibile ex possibili producant, adquiescendum censeo, me potius aliqua fallaciae nube deceptum uerisimiliter opinabor. Hac ergo uia tendiculas tuas 25
 egredior, ut dicam prouidentiam falli non posse, rem tamen quae prouisa est, posse non euenire. Sed quid inferre consueueris scio. Ergo possibile est eam non esse praeuisam. Esto, inquam. Quo ultra progredieris? Ergo, inquis, reclamante philosophia, et quod est non esse, et 30
 quod fuit possibile est non fuisse, et quae iam praeterierunt, **c** reuocari possunt ne fuerint. Equidem infinitam potentiam

6 academicos A
 32 Et quidem M

23 acquiescendum CBA

30 phylosophia C

16, 17 *De Natura Deorum*: v. Cic. *de N. D.* i-v. §§ 1-12. 17
inopinabiles: cf. Gell. *N. A.* xvii. 12; cf. Cic. *Paradox.* Prooem. § 4.
 19 *pingui Minerua*: Cic. *Lael.* 5 § 19.

Dei scientiolae et ratiunculae meae legibus non coarto;
 nec ei finem, quem non habet, impono. Scio enim quia
 omnia potest; sed tamen quia mendose colligis patenter
 uideo. Primo quia diuinae maiestatis immensitatem par-
 5 uitatis humanae modulo circumscribis, et eternitatis
 immutabilem statum labentium rerum imagine et succe-
 dentium sibi temporum uarietate distinguis. Sed longe
 secus esse hic, atque in his ex praecedentibus oportuit
 concipi, cum eternitatis statum nullus omnino motus
 10 attingat, et creatura quaelibet accessu uel decessu acci-
 dentium moueatur. Homo siquidem si quid prouidet
 futurorum, statim mentem eius quidam motus aggreditur,
 ut animus quadam applicatione sui ad aliud apud se
 futuri operis speciem praefiguret, eandemque plerumque
 15 nunc quasi in archiuis memoriae depositam reponit, nunc
 quasi in speculo natiuae puritatis replicat et reuoluit.
 Facilius enim est motum hunc ab animo omnino deficere
 quam contemplatione iugi animo inherere. Et quidem
 hic motus, si non prouidentia est, aut prouidentiam parit
 20 aut ei cuiuscumque federis notitia uicinatur. Cum uero
 motus praecedens et ex ea concepta species futuri operis
 sequela frustratur, inanis est agitatio mentis, et quasi
 umbra in sompnis sine ueritatis corpore euanescit. Motus
 tamen, quia reipsa fuit in anima, non potest non fuisse in
 25 anima, et anima, quae motus agitatione mota est, non mota
 non fuisse non potest. Porro diuinae simplicitatis status 450 a
 longe alia conditio est. Ea siquidem uno simplici et indi-
 uiduo aspectu, ut praedictum est, quae sunt, quae fuerunt,
 et quae futura sunt, omnia contemplatur, nulloque rerum
 30 mutabilium lapsu mouetur, sed in seipsa semel et simul
 contuens uniuersa subsistit inuariabilis,

stabilisque manens dat cuncta moueri.

Et licet ei interdum praeteriti temporis aut futuri uerba

22 monstratur A¹ 23 somnis S 29 futura] uentura M 33
 interdum ei M

32 *stabilisque* etc. : Boeth. *Phil. Consol.* iii. Metr. 9. l. 3.

apertentur, non ei quicquam ex hoc subtrahi uel impendere, sed rerum subiectarum mutabilitas, si quid proprie dicitur, **b** ueraciter indicatur. Cum ergo ipsum aliquid praenouisse audimus, minime intelligimus fluxu temporis eius praeteriisse scientiam, sed (si uerborum naturam sequimur) ⁵ praecessisse tempus, quo ueraciter credatur eius quod futurum erat habuisse notitiam. Sic utique eum ab eterno certum est omnia prouidisse, non quod uisui eius motu suo quicquam subtrahat tempus, sed quia qui uniuerso tempore natura prior est, suus omnia semper ¹⁰ comprehendat aspectus. Eius ergo prouidentia in sui dispositione non fallitur, quia eam semper sequela operis comitatur. Sed nec falli potest, quia nec ex mutabilitate rerum nec ex temporis fuga aut uersibilitate potest aliquid absconditum esse ab oculis eius. Hominis uero ¹⁵ falli potest, et fallitur dispositio, et res, cuius apud se praefigurauit speciem, processu temporis aut omnino non **c** euenit, aut in alia specie in publicum procedit. Nec tamen quaecumque praeteriti uerbi significatione clauduntur, rebus sunt aggreganda praeteritis. Nec si me ²⁰ uixisse profitear florente Peripatetico Palatino, ideo michi uitam elapsam aut praeteritam esse confiteor. Aut si ab Arrianis Eugenio praesidente dissensi, non ob praeteriti temporis gratiam a fidei et confessionis illius integritate diuerti. Ceterum, quia quandoque uerum fuit dicere, ²⁵ Nunc uiuo, Sic sentio, eleganter et uere fateor in sequentibus quia Tunc uixi, et Sic sensi, nec tamen uitam praeteriisse uel sensum. Scio tamen quis dixerit quia in hoc erramus, quod mortem prospicimus; magna pars eius iam praeteriit; quicquid etatis retro est, mors tenet. Sed ³⁰ certe si ei semel fuisset uita elapsa, aut hoc omnino non **d** diceret aut diceret rediuuius. Non est ergo necesse

16 et res] quia res SM

21 perhipatetico CBAS

21 *Peripatetico Palatino*: sc. Abailardo; uide ipsius *Hist. Calam.* ad init. (ed. Cousin i. 3). 22, 23 *ab Arrianis* etc.: viz. apud concilium Remense ab Eugenio III papa a. 1148 de Gilberti Porretani doctrina habitum. 28 *in hoc* etc.: Sen. *Ep.* i. 2.

praeteriisse quicquid praeteriti temporis significatur uerbo, et licet praedestinati sint multi, non ideo qua electi sunt praeteriit praedestinatio. Et quamuis non praedestinati esse possint, poterit aliquid quod praeteritum sit ne
 5 praeterierit reuocari. Nota siquidem praedestinationis, quocumque uerbi casu utaris, quantum in eo est, futurum quam praeteritum potius signat, et eum de quo dicitur, nisi iam fore euaserit, indicat esse saluandum. Est enim, ut dici solet, uerbum fecundum, et in se semper uerbi
 10 alterius intelligentiam claudit. Non itaque motum aliquem praedestinati ingerit, sed ei qui saluandus est, primitiua disponentis Dei gratia, patere asserit ostium salutis et ianuam misericordiae, qua procedente tempore 451 a
 15 possit saluari, immo saluabitur, licet possit et non saluari. Nec michi illud Aristotilis tui obicias, quia fuisse quod fuit et esse quod est, quando est, necesse est; ut colligas enuntiationes, quae praeteriti temporis habent copulam, ueras esse praecise uel praecise et ex necessitate falsas. Minime namque hac obiectione iuuaberis, cum et ipsa
 20 Aristotilis uerba faciant quaestionem, et articulo discutendo nullum aut paruum ferant suffragium. Regulae siquidem integritatem subuertunt enuntiationes, quae praeteritis uim futuri contingentis adiungunt; puta uerum fuit heri te cras esse lecturum, aut te Plato quandoque
 25 sciuit dormiturum. In quibus ex adiunctione futuri praeteriti temporis fides uacillat. Dum enim tu poteris non dormire, et hoc Plato poterit nesciuisse, non quod motus, b
 qui in anima eius fuit, non fuisse possit, sed quod quae fuit scientia mutabilitate rerum et temporis lubrico in
 30 opinionem poterit deuocari. Si tamen contingentium futurorum ulla potest esse scientia, quamuis sit indubitata opinio, quae scientiam probabiliter imitatur; item quod heri uerum fuisse praediximus, non fuisse poterit uerum,

16 quando] quoniam S

18 praecise bis S

26 uacillat fides M

9 *fecundum*: Verbum *fecundum* aliter definit Varro, de *L. L.* viii. 9.
 15 *illud Aristotilis*: v. Arist. de *Interpr.* c. 9 (19 a, 23) interprete Boethio.

non quod res praeterita reuocetur, quae in eo nulla prae-
 teriit, sed quod res futura expectatur, quae ab insidiis
 fortunae pendet ut sit. Deinde tu ipse potes prouidisse
 aliquod bonum, quod forte futurum est bonum, et potest
 non fore bonum; et idem potes non prouidisse bonum, 5
c non quia possis non prouidisse quod prouidisti, sed quia
 potest non bonum esse quod prouidisti. Item potes quid
 promisisse uel stipulatus esse utiliter, idemque potes non
 promisisse, aut non stipulatus esse utiliter; quod tamen
 promisisisti uel stipulatus es, non promisisse aut non 10
 stipulatus esse non potes. Praeterea, tu in fundum
 Sempronianum illum qui te sequitur praecessisti; et si
 alium praecessisti, te alius aut secutus est aut sequitur
 aut sequetur. Cum ergo consequentis euacuari possit
 euentus, antecedentis quoque ueritas potest infirmari, ut 15
 et tū qui praecesseras non praecessisse possis. Quo tamen
 ingressus es, non potes non fuisse ingressus, neque quod
 factum est connumerari potest infectis, neque quod prae-
d teriit, ne fuerit, poterit reuocari. In his enim omnibus
 quae mente concepta uel uerbis expressa uel actu completa 20
 transierunt, non possunt nec poterunt exinde non fuisse,
 etsi qualia futura erant, dum eadem sui natura certus non
 fixit euentus, ualeant non fuisse. Talium uero clauduntur
 ambitu omnia, quae cuiuscumque generis imminentis ap-
 pellatione clauduntur, licet familiarius ad quantitatem 25
 aut ad aliquid aut ad quodlibet aliorum naturaliter
 applicentur. Quid ergo mirum, si ille qui omnia potest,
 et quae praeuidit, non praeuidisse potest? cum constet
 fidei quod ea quae praeuisa sunt non euenire possunt, et
 quae non praeuisa sunt euenire, nec tamen citra conspe- 30
 ctum prouidentiae ualeant euenire. Ait enim Ysaïas: Si
 uolueritis ambulare in praeceptis meis et audieritis me,
452 a bona terrae comedetis; quod si nolueritis, et me ad
 iracundiam concitaueritis, gladius deuorabit uos, quia os
 Domini locutum est. Ecce quia liberum hic seruatur 35

11, 12 *fundum Sempronianum*: exemplum apud iurisconsultos
 notum; e. g. *Dig.* xlv. 1 § 16; cf. *Seium* infra (453 a). 31, 32 *Si*
uolueritis etc.: *Isa.* i. 19, 20.

arbitrium, dum 'si uolueritis' et 'si nolueritis' dicens in
 utramque partem non ex iudicio irretractabili fatoue Dei
 sed ex merito singulorum omnibus penam uel praemium
 repromittit. Esset utique in uoluntatem collata conditio
 5 promerendi inutilis, si faciendi uel non faciendi necessitas
 esset prouidentiae uel factorum nexibus illigata. Quod
 si istud non sufficit contentiosis, an non ex euangelico
 testimonio poterat in passione Filius rogare Patrem suum
 ut exhiberet ei plusquam duodecim legiones angelorum,
 10 cum tamen liqueat ex post facto non hoc, sed oppositum
 eius, quod contigit, fuisse prouisum. Nec perspicacioris
 ingenii moueat sensum, si in tantae maiestatis scrutinio **b**
 exemplis deficimus, nec rationibus habundamus, cum ad-
 mirationem ratio tollat et exemplorum inductio singulari-
 15 tatem excludat. Ipsa uero ineffabili singularitate mirabilis
 et mirabili immensitate singularis omnem sensum exuperat
 non modo hominum sed angelorum. Scio equidem quia
 scrutator maiestatis opprimetur a gloria, et ex edicto
 Altissimi bestiam, si montem tetigerit, lapidibus obruen-
 20 dam. Vnde quae in talibus praeponuntur, sine praeiudicio
 meliorum inuestigantis animo potius dicta sunt quam
 temeraria contentione ad impugnationem ueri aliquid
 statuentis. Sed nec illud me scire confiteor, cur hoc
 reprobato alium praelegerit, nisi quod cum patribus sentio **c**
 25 in illo occultam Dei iustitiam uenerandam, in hoc mani-
 festam gratiae misericordiam amplectendam. Nam et ille,
 qui raptus ad tertium celum audiuit archana uerba, quae
 non licet homini loqui, huius difficultatis articulum non
 tam discutiens quam admirans altitudinem diuitiarum
 30 sapientiae et scientiae Dei confessione humili ueneratus
 iudicia eius incomprehensibilia et uias imperuestigabiles
 esse pronuntiat. Incerta et occulta sapientiae Dei, qui

13 abundamus B

8 *rogare* etc.: Matt. xxvi. 53. 18 *scrutator* etc.: Prov. xxv. 27.
 19 *bestiam* etc.: v. Heb. xii. 20; cf. Ex. xix. 13. 24 *cum patribus*:
 cf. Aug. *Epp.* cxlix. § 22; cxciv. § 5 (Migne *P. L.* xxxiii. 639, 876).
 26, 27 *ille qui* etc.: v. 2 Cor. xii. 2, 4. 29 *altitudinem* etc.: Rom. xi. 35.

sibi manifestata esse congratulatur, opera eius supra sensum hominis magnificata asserit et, dum scrutatur omnia, cogitationes Altissimi nimis profundas agnoscit. Huic ueritati consonat quod in Ecclesiaste sanctus Salomon d in auditu fidelium concionatur: Est homo qui diebus et 5 noctibus non capit oculis sompnum, et intellexi quod omnium operum Dei nullam inuenire possit homo rationem eorum quae sunt sub sole. Et quanto plus laborauerit ad quaerendum, tanto minus inueniet; etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. Si ergo inueniri non potest 10 ratio subsolarium, quis plene suprasolarium redditurus est rationem? Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Constat itaque sic rationem omnium ueritatis ardore quaerendum, ut pia intentio suam infirmitatem agnoscat et ex omnibus rebus proficiat, dum 15 sibi persuaserit diuinam maiestatem fideliter honorandam et misericordiae indeficientis abyssum iugiter amplectendam. Denique apud philosophos cautum est talia manere 453 a praedicata qualia subiecta permiserint, omniumque praedicamentalium uim et proprietatem naturalium finibus 20 limitari; eandemque, cum ad culmen theologiae ascenditur, quasi natiuo colore destitutam et robore alterari. Plane deficit uis uerborum et intellectus ipse mortalis succumbit, ubi diuinae discutitur immensitas maiestatis, et in naturalibus optinet, his scilicet quae rerum numerum augment 25 uel minuunt, ut quod fuit non possit non fuisse, aut non praeteriisse quod praeteriit, dum tamen quod uerum fuit, Seium forte lecturum, nichilominus uerum non fuisse possit. Quod itaque praeteritum est, reuocari non potest ne fuerit, et aequae quod ex insidiis fortunae pendet, dum tamen 30 b ex facilitate naturae utriuslibet sortis expectat euentum, nulla eueniendi sibi necessitas subicit. Sic forte dum

6 sompnum S
que om. M

10 reperire A

17 abissum S

19

5 *Est homo etc.*: Eccles. viii. 16, 17. 12 *Quis enim etc.*: 1 Cor. ii. 16. 12, 13 *quis consiliarius etc.*: Exod. xl. 13. 18 *apud philosophos etc.*: v. Boeth. *de Trin.* c. 4, *init.* (Migne *P. L.* lxiv. 1252).

prouidentiae non impletur effectus, quod futurum est et
 non euenire potest, potest etiam non fuisse praeuisum.
 Non tamen, ut praedictum est, inuestigationis audacia
 omnipotentiam minuo aut immensitati eius quamcumque
 5 praescribo mensuram. Hoc autem cum multis sentio, quia
 si quid Deus praeuidit, eueniet; et si non euenierit, non
 praeuidit. Vnde probabiliter ad minus colligitur quia,
 si potest non euenire, potest etiam non fuisse praeuisum.
 Quid enim ex quo ueraciter consequatur, ipsa ueritas nouit,
 10 iuncturamque rationum plene et perfecte primitiua ratio
 pensat. Hanc autem humano generi indulget Academia
 antiqua licentiam ut, quicquid unicuique probabile occurrit, c
 suo iure defendat. Solebat nostri temporis Peripateticus
 Palatinus omnibus his conditionibus obuiare, ubi non
 15 sequentis intellectum antecedentis conceptio claudit, aut
 non antecedentis contrarium consequentis destructoria
 ponit, eo quod omnes necessariam tenere consequentiam
 uelint, etsi nonnullae sola dum tamen magna sint proba-
 bilitate contentae. Sicut enim scientiae assistit euidentior
 20 pro sui perspicuitate opinio, sic et singula quo probabiliora
 sunt, eo necessariorum fideliorem imaginem praeferunt.
 Et ne me solius opinionis lubrico fluctuare putes, auctorem
 quo me tueor magnum profero Augustinum, qui locum
 illum exponens Euangelii, ubi de multis mansionibus, quae d
 25 in domo Patris sunt, a Salvatore fit mentio, ait: Si quo
 minus dixissem uobis, quia uado parare uobis locum, id est,
 si non essent praedestinati, dixissem, ibo et praedestinabo.
 Diuersitatem etenim mansionum quae in domo patris
 electis suis praeparatae sunt, diuinae praedestinationi
 30 coaptat, quae saluandis pro bene placito disponentis
 parit diuersa carismata gratiarum et munerum. Cum
 ergo tantus pater hunc apprehenderit interpretationis

18 tamen] tam CB
 uero M

29 electis suis] caelestis M

32 ergo]

13, 14 *Peripateticus Palatinus*: i. e. Abailardus, ut supra; v. *Dial.*
 III *Topica* (*Ouvr. Inéd.* pp. 335 seqq.). 23 *Augustinum*: v. *Aug.*
Tract. in Ioann. lxxviii. § I (*Migne P. L.* xxxv. 1814). 25 *Si quo*
etc.: *Ioann.* xiv. 2.

sensum, ut dixerit, Si non essent praedestinati, dixissem uobis, ibo et praedestinabo, credibile est dum rerum pendet euentus, si Omnipotenti placeat, eos qui nondum praedestinati sunt, posse praedestinari ad uitam, et qui iam scripti sunt in libro uitae, exigentibus meritis ab eodem 5
 454 a posse deleri. Hinc est forte: Deleantur de libro uiuentium, et cum iustis non scribantur. Itemque: Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo quem scripsisti. Qui natus est, inquit Euangelista, ex Deo, non peccat, quoniam generatio celestis seruat eum. Generatio utique 10 celestis est eterna praedestinatio, cuius omnes filii ingrediuntur ad uitam, etsi possibile sit eosdem praeuaricationis merito a iustitia, quae uia uitae est, aberrare. Si mihi non credis, audi uel illum, cui si angelus de celo contradixerit, dignissimo anathemate condemnabitur. 15 Pater, inquit, ex eis quos dedisti mihi non perdi qui quem- b quam, sed serua eos. Nonne quaeso iam illos perdiderat, qui retrorsum abierant? Nonne etiam quodammodo iam Iudam perdiderat? Sed certe non acceptauerat eum in archano consilii Filius, nec Pater seruandum inter con- 20 scriptos Filio dederat illum, qui non fuerat praedestinatus ad uitam. Si uero alii praeordinati erant, si labi non poterant, quare pro eis tanta sedulitate Filius intercedit? Saluandi ergo erant; et tamen dum peregrinabantur a Domino mortem poterant promereri, ad uitam nulla 25 necessitate praedestinationis artati. Glorietur quis quod eum nichil separabit a caritate Christi, et tamen castigat corpus suum et in seruitutem redigit, ne forte cum aliis praedicauerit, ipse reprobus inueniatur. In Apocalipsi quoque monentur angeli ecclesiarum nunc agere peni- 30

 15 condemnabitur S

4, 5 qui iam scripti etc.: Hoc fieri posse negat Augustinus *Enarr. in Psalm. lxxviii. 29* (Migne *P. L. xxxvi. 863*). 6 Deleantur etc.: Ps. lxxviii. 29. 7 Aut dimitte etc.: Exod. xxxii. 31, 32. 9 Qui natus est etc.: 1 Ioann. v. 18 ubi tamen generatio Dei legitur. 14 angelus de celo etc.: v. Gal. i. 8. 16 Pater etc.: v. Ioann. xvii. 11, 12, xviii. 9. 27 separabit a caritate Christi: Rom. viii. 35. castigat etc.: 1 Cor. ix. 2. 29 In Apocalipsi etc.: v. Apoc. ii. 5, iii. 11.

tentiam et prima opera facere ne moueatur candelabrum c
 eorum, nunc tenere locum suum ne eundem alteri cedant.
 Cur ita, si quae futura erant mutari non poterant? Haec
 quoque sententia nec gentilium philosophos latuit, qui
 5 factorum seriem dicunt immobilem, non quia moueri non
 possit, sed quia moueri omnino non contingit. Hinc est
 illud:

Exire a mediis potuit Pharsalia fatis.

Itemque poeticum, quo senex Carnotensis in angustiis
 10 fortunae frequentius utebatur:

Fata uiam inuenient: et cetera.

Quae uero elapsa sunt, et secundo dispositionis effectum
 completa, naturaliter quidem non possunt non fuisse; licet
 nichil asserere in alterutro audeam in iniuriam disponentis. d
 15 Ait tamen doctorum doctissimus (Ieronimum loquor): Au-
 denter loquar, licet Deus omnia possit, uirginem tamen
 post ruinam suscitare non potest; potest tamen coronare
 corruptam. Et quidem diffinitionem uirginis eodem inter-
 pretante Apostolus ponit, ut sit uirgo quae sancta est
 20 corpore et spiritu. Sed proculdubio Deus et sanctificare
 animam uirtutibus et carnem potest reintegrare cor-
 ruptam, ut tota substantia sui uideri possit, quae ceciderat,
 suscitata. Quod si oratorio tropo usus intellexit quae
 fuerunt non posse non fuisse, non necesse fuit ad uirginem
 25 prostratam recurrere, cum in praeteritis omnibus simili
 sententia uel errore hoc idem potuerit inueniri. Senten-
 tiam uero ab errore scienter diuido, eo quod sententia 455 a
 semper habere debet ueritatis significationem. Sicut apud
 sanctum Iob inuenis: Quis est iste inuoluens sententias
 30 sermonibus imperitis? Sed forte uirginitas aliquis gradus

4 phylosophos CB

22 ceciderat A

8 *Exire* etc.: Luc. *Phars.* vi. 313. 9 *senex Carnotensis*: i. e.
 Bernardus Carnotensis. 11 *Fata* etc.: Verg. *Aen.* iii. 395, x. 113.
 15 *Audenter* etc.: Hieron. *Ep.* xxii. § 5 (Migne *P. L.* xxii. 397). 18
eodem interpretante: v. Hieron. *de Perp. Virg. B. Mariae* c. 20 (Migne
P. L. xxiii. 303, 304). 19 *ut sit* etc.: I Cor. vii. 34. 29 *Quis*
est etc.: Job xxxviii. 2.

est, quem impossibile est a quacumque corrupta apprehendi. Quod autem possibile dicitur, interdum ad facilitatem quae singulis inest uel ex fortunae calculo uel ex aptitudine dispositionis refertur, quandoque ad ipsam rerum naturam respicit, nunc ad fontem omnium diuinam re-⁵ flectitur maiestatem, a qua omnis non modo personarum potentatus sed rerum omnium, quae uideri uel cogitari possunt, potestas est. Hinc illud Salomonis: Omnis potestas a Domino Deo est. Aduersus hanc nulla me
b umquam contumacia erigam, certus quia ipsa sola est, quae ¹⁰ potest animam et corpus mittere in gehennam.

Cap. 23. *Obiectio novi Stoici.*

Restat tibi illius Stoici tui quaestio, quem in Apulia diutius morantem uidi, ut post multas uigilias, longa ieiunia, labores plurimos et sudores, tanto infelicis et ¹⁵ inutilis exilii questu, in Gallias Virgilii ossa potius quam sensum reportaret. Quaerebat et enim Ludowicus ille, an posses aliquid facere eorum quae minime facturus es. Quod cum admisisses, mille tibi aureos offerebat dum illud efficeres. Quos si forte respueres, eos tibi quantalibet ²⁰ summa multiplicari iubebat, ut quod leuiter fieri potest efficias. Tandem impudenti et impudico soluebatur cachinno,
c uim coniunctionis oppositorum non intelligens aut contempnens, et te ridiculum assistentibus digito ostendebat, qui gratis tantam pecuniam contempsisses. Congeris in ²⁵ hunc modum quamplurima. Non tamen his stimulis urgeor, ut omnia necessaria credam quia sciuntur, aut nichil contingentium sciri quia necessaria non sunt. Plane

4 ad om. CB 12 Abiectio A In tabula capitulorum cod. B. praefixa abest littera initialis necnon numerus xxiii. S² huic cap. subsequentis titulum praefixit. 13 Stoyci A 23 coniuntionis S

8 Salomonis: uidetur Noster ad Sap. vi. 4 respicere; cf. Rom. xiii. 1. 10, 11 quae potest etc.: v. Matt. x. 28, Luc. xii. 5. 13 Restat etc.: usque ad facturus es citat et notis illustrat Pauli Mon. Germ. Hist. xxvii. p. 43. 17 Ludowicus: v. Schuarschmidt. Iohannes Saresberiensis p. 98, n. 2; Comparetti Verg. nel medio evo ii. 3.

sciolus paululum mihi cum peripatheticis prae illo uideor, qui huius difficultatis angustia in Athicis Noctibus confessus est se nescire se non esse cicadam.

5 Cap. 24. *Quod mathematici temerarii sunt, indifferenter futura iudicio suo subicere praesumentes.*

Illi quoque, licet dissentiamus in plurimis, mecum fatentur se omnia non nescire, cum quibus astra loquuntur, d et qui quasi de ipso celestium sinu extrahunt ueritatem. Qui uero eorum modestissimi sunt nec sideribus rerum
10 pollicentur effectus nec eas necessitati lege dispositionis astringunt, sed quia uenturae sunt certisque praenuntiantur indiciis, praedicere non uerentur. Sed si futurorum potest ordo mutari, temerarium est rem sui natura incertam certo diffinire iudicio. Sin autem mutari non potest, quid prod-
15 est tanta curiositate scrutari, quod nulla potest diligentia declinari? Sed forte etsi aliter esse possit, res incerta non est, temeritatemque iudicii excusat ratio indubitata signorum. Licet enim possibile sit rem aliter esse, eam tamen ita futuram esse manifesta signa praenuntiant;
20 nec mea, inquit astrorum secretarius, interest an aliter 456 a esse possit, dum id, de quo agitur, ita futurum esse non dubitem. Sed quaenam est haec certitudo signorum? Nempe rerum plerumque experimentum fallax iudicium difficile ipsorumque signorum uaria est et multiplex
25 significatio. Porro uarietas ambiguitatem inducit; in ambiguis autem omnis diffinitio periculosa est. Sed esto

I peripateticis M
cap. xxv. praefigit.

2 athicis A
7 locuntur S

4 S² ad cap. xxiv. titulum
20 mea] in ea M

I sciolus: v. Isid. *Differentiae* i. 505. 2, 3 in *Athicis Noctibus* etc. : Nihil tale apud Gellium reperire potui; cf. tamen xviii. 13, xviii. 2; neque haec narrata esse impossibile est in libr. viii. cap. 10 cuius amissi exstat periocha ut sequitur *Qualis mihi fuerit in oppido Eleusine disceptatio cum grammatico quodam praestigioso, tempora uerborum et meditamenta puerilia ignorante, remotarum autem quaestionum nebulas et formidines capiendis imperitorum animis ostentante*; cf. Augustin. *contra Academicos* iii. 10 § 22. 4 Cap. 24: Cum cap. xxiv cf. Abailard. *Dial. II Anal. Pr. III (Ouvr. Inéd. p. 288)*.

quod signa uniformia sint, unde illa una significatio in-
 notescit, aut quid eam prohibet esse falsam? Natura,
 inquis? Illane quae in rebus, an quae in diuina uoluntate
 consistit? Porro diuinae non obloquor uoluntati, sciens
 quia omnia, quaecumque uoluit, fecit. Si ea tibi innotuit, 5
 bene est. Potes utique in lumine illo uidere lumen, et
 uera indubitata de libro proferre, qui aliis signatus tibi
 b apertus est, in quo sunt omnes sapientiae et scientiae
 thesauri absconditi, quem nemini aperire licitum esse
 audieram, nisi Agno qui occisus est et mortem uirtute 10
 propria interemit. Noli amodo cum Apostolo mirari alti-
 tudinem diuitiarum sapientiae et scientiae Dei, cum tibi
 comprehensibilia sint iudicia eius et astrorum ducatu
 peruestigabiles uiae eius, tibi que uadabilis sit iudiciorum
 eius abyssus multa. Si de ea natura niteris quae in rebus, 15
 id est, frequenti rerum cursu uersatur, frustra tibi de
 siderum familiaritate blandiris, cum a solito rerum cursu
 multa diuertant, et eo maiori admiratione feriant sensus
 hominum, quo non modo insueta sed ipsi naturae uidentur
 c aduersa; ut, cum solis defectus plenilunio contingit, aut 20
 si circa sinodum aut circa plenilunium uel ultra luminis
 sui luna patiatur eclipsim. Qui enim sideribus legem
 dedit, qui curricula temporum uoluntatis suae freno mode-
 ratur, qui rerum momenta temporibus suis accommodat,
 quando uult et quo modo uult, nouum stupente natura aut 25
 rarum potest producere effectum ex causis concurrentibus,
 quae aliter parere consueuerant. Quis enim consiliarius
 eius fuit, aut dicet ei, Cur ita facis? Vtique Dominus est;
 quod beneplacitum est in oculis suis faciet. Dispositioni

2 prohibet eam M
 17 syderum CB

10 propria uirtute A^cM
 20 contigit C²BMS

15 abissus A

5 omnia etc.: Ps. cxliii. 3. 6 in lumine etc.: Ps. xxxv. 2.
 8 in quo etc.: Col. ii. 3. 9 nemini etc.: v. Apoc. v. 1 seqq. 11
 altitudinem etc.: v. Rom. xi. 33. 14 iudiciorum abyssus multa:
 v. Ps. xxxv. 7. 21 sinodum: v. Mart. Cap. viii. 871. 23 curricula:
 v. Isid. Orig. v. 35 § 1. 27 Quis consiliarius etc.: Isa. xl. 13. 28
 dicet etc.: Job ix. 12. Dominus est etc.: 1 Reg. iii. 18.

ergo aptare tempora et rerum momenta uariare temporibus
 solus ille qui disposuit, potest; et cum multorum notitiam, **d**
 secundum beneplaciti sui mensuram concesserit creaturae,
 hoc sibi Trinitas singulariter reseruauit. Quando itaque
 5 et quam diu quid futurum sit nouit, et etates temporum
 ille dispensat, per quem ipsa tempora facta sunt. Ipsa
 quoque tempora motu et uariatione rerum quasi quibusdam
 coloribus pingit, et uolubilem temporis rotam iugali quodam
 nexu rerum quo teneatur illaqueat, et ut rem incompre-
 10 hensibilem ingerat intellectui, eandem mirabiliter rerum
 proprietatibus quasi suis informat. Non est, inquit Ver-
 bum Altissimi, uestrum nosse tempora, ut plene sciatis
 quando et quam diu quid futurum sit; uel momenta, ut
 possitis modos et uarietates eorum, quae futura sunt,
 15 comprehendere. Ecce quare temerarium sit futura certo
 subiugare iudicio; in Patris siquidem potestate sunt posita, **457 a**
 non in necessitate eueniendi. Porro quae in potestate
 posita sunt, sic et non sic esse possunt. Nam quae in
 necessitate, sic esse necesse est.

20 Cap. 25. *Quod argumentum a signo suo non est neces-
 sarium; et de Ezechia, Acab, et Ninivitis; et quod
 ea quae significantur, mutari possunt.*

Sed forte familiaribus Veritas loquens, Non est uestrum,
 ait, ut tantam praerogatiuam alienis, puta mathematicis,
 25 reseruaret. Esto, si tamen fidelis animus adquiescit. Sed
 quanta, ut praedictum est, est haec certitudo signorum?
 Nempe cum

signa meatus

deseruere suos,

b

30 nouum aliquid creditur imminere. Non enim eousque
 contendo, ut res magnas nullis umquam credam indiciis

12, 13 ut plene sciatis quando et quam diu quid futurum sit *om.* M
 20 suo *om.* S² in indice de Ezechia hic incipit tit. in rubr. capitulo
 praef. in S 21 achab CBAS: iacob S in rubr. cap. pr.

11 *Non est* etc.: Act. App. i. 7. 16 *In Patris* etc.: Act. App.
 i. 7. 28 *signa* etc.: Luc. Phars. i. 663, 664.

praeueniri, cum in sole et luna et ipsis elementis et ornatu eorum uim significatiuam a Domino esse didicerim. Ceterum artem esse, quo quis de futuris ad omnia interrogata uerum respondeat, aut omnino non esse aut nondum innotuisse hominibus, michi multorum auctoritate et ratione persuasum est. Quod si tibi persuadere non possum, obstantibus his quae michi de prouidentia et fato indesinenter opponis, michique repugnantibus exemplis quae de uariis affers historiis, persuasi tamen michi huic non adquiescere uanitati. Non equidem signorum signatorumque eam coherentiam arbitror, ut alterum ex altero necessario consequatur. Cur ita crediderim, nisi te curialium nugae detinent, audi. Rex Ezechias egrotauit ad mortem. An non credis regem Iuda medicum inuenisse, qui urinae et pulsus et multiplicium praenosticorum indicio morbi deprehenderet quantitatem? Deinde responsum mortis forte acceperat in corpore suo, qui eo usque perductus est ut se uicturum ulterius non speraret. Postremo Spiritus sanctus mortem nuntiabat astare pro foribus. Quod signum certius quaeris? Quid certum est, ut de aliis taceam, si de testimonio dubitas Spiritus sancti? An negabis Ysaïam dixisse in spiritu, Morieris et non uiues? Vixit tamen et non mortuus est, adiectis ei annis quindecim, per misericordiam eius, qui futurorum euentus in sua posuit potestate. Et forte mortem, quam natura uitaliumque defectus intentabant, quia ille per penitentiam mortuus est in culpa, ulterior comminantis Dei absorbit misericordia. Acab quoque rex impiissimus, cum Iezabel non tam coniugio quam crudelitate coniuncta, cum uineam sancti Nabutae cruore possedisset, mortem imminente praenuntiante Domino expectabat. Si michi non credis, quod eam Deus ipse praenuntiauerit, audi Helyam. Ait

23 xv. M

13 *Rex Ezechias* etc. : v. 4 Reg. xx. 1, Is. xxxviii. 1. 16, 17 *responsum mortis* ; 2 Cor. i. 9. 22 *Morieris* etc. : 4 Reg. xx. 1, Is. xxxviii. 4. 23 *adiectis* etc. : v. 4 Reg. xx. 6, Is. xxxviii. 4. 28 *Acab* etc. : v. 3 Reg. xxi.

enim: Haec dicit Dominus; Occidisti et possedisti. Item-
 que: In quo loco linxerunt canes sanguinem Naboth, ibi
 lingent sanguinem tuum, et Iezabel canes comedent ante **458 a**
 muros Iezrael. Quod cum audisset Acab, scidit uestimenta
 5 sua et posuit saccum super carnem suam, ieiunauitque
 et dormiuit in cilicio. Factusque est sermo Domini ad
 Helyam dicens: Quia reueritus est Acab faciem meam,
 non inducam malum in diebus eius. Ecce pena quae
 debebatur Acab, quia penitentiam egit, differtur in post-
 10 eros, et Iezabel in scelere perseuerans praesenti iudicio
 condempnatur. Vna eademque fuit sententia quae san-
 guinem Acab et Iezabel canibus exponebat. Et tamen
 pro parte mutatur et pro parte manet immobilis, auctore
 temporum sic omnia dispensante. Sic et Niniuitae a
 15 praesenti excidio liberati Domini flexere sententiam, ex
 edicto regis et principum agentes penitentiam ad prae- **b**
 dicationem Ionae. Numquid tibi uidetur uerior et fidelior
 sententia Iouis et Martis quam sententia creatoris? Non
 utique Plauti consilio adquiesces, si istud uirium planetis
 20 adscripseris. Cum enim sicofanta Mandrogerum percun-
 ctetur, an illi sint planetae placandi, qui numeris totum
 rotant, eos Mandrogerus nec uisu faciles nec dictu affabiles **c**
 esse respondet, adiciens quod et athomos in ore uoluunt,
 stellas numerant, sola mutare non possunt sua. Sic itaque
 25 a dispositione siderum euentuum necessitatem ingerit, ut
 illos sale satis urbano eleganter irrideat, qui uisum exercent
 in contemplatione eorum qui uisum fugiunt, et interpellant
 eos qui loqui dedignantur; et cum athomos in ore uoluant,
 uerendum est ne, si athomos genelliaco forte intercicat,

7 heliam S 11 condempnatur S 20 ascripseris CB: asscripseris
 S 23 et om. B 25 syderum CBM 29 genethliaco A

1 *Haec dicit* etc.: 3 Reg. xxi. 19. 3 *et Iezabel* etc.: v. 3 Reg.
 xxi. 23. 4 *cum audisset* etc.: 3 Reg. xxi. 27-9. 14 *Sic et*
Niniuitae etc.: v. Ion. iii. Quod tamen a Iona praedictum erat, re
 vera completum fuisse docet Augustinus *de Civ. Dei*, xxi. 24. 20
Cum enim etc.: Pseudo-Plaut. *Querolus* ii. 3. 23 *athomos in ore*
 etc.: Pro ore Cannegieter (*Querolus* ed. Klinkhammer 1829) orbe con-
 icicit; Ioannes tamen cum codicibus omnibus ore habuit. 29 *inter-*
cicat: intelligendum est ut ap. Hor. *Sat.* ii. 4. 6.

in excipienda sententia celestium labatur. Sit ergo eorum insignis auctoritas, dum stabilis et inconuulsa maneat creatoris. Certe quicquid tibi Mars tuus aut Iupiter suggerant, Deus uerax est, et tu, dum illis plus quam Deo credis, perniciosissime mendax. Astra quidem mendacia 5 sunt in conspectu eius, sed et in angelis suis reperit prauitatem. Vt tamen uerum fatear, tibi astra non mentiuntur, sed tu ipse. Quod deciperis, tibi imputa. Quis enim te cogit falsum putare? Quis ea, quae praeceuntibus signis uentura coniectas, immutabilia esse persuasit? An falleris 10 eo quod Figulus sibilans :

d Aut hic mundus, ait, nulla sine lege per eum errat, et incerto uoluuntur sidera motu; aut si fata mouent urbi generique paratur humano matura lues? 15

Idemque manifestius subicit :

Et superos quid prodest poscere finem?
Cum domino pax ista uenit; duc Roma malorum
continuum seriem, clademque in tempora multa
protrahe, ciuili tantum iam libera bello. 20

Sed proculdubio multi dii tui futurum bellum amouere non poterant, quia multi, immo potius nulli sunt. Hoc tamen unus et Deus et Dominus potuisset. Nouit enim ille mutare sententiam, si tu beneficio eius malitiam finias. Vnde et Nabugodonosor consilio Danielis peccata 25
459 a elemosinis redimens et iniquitates in misericordiis pauperum sententiam Domini imminentem ad tempus effugit, donec in aula Babilonis glorians diceret: Nonne haec est Babilon magna, quam ego condidi in domo regis, in robore

3 quicquid A 6 repperit C'BA 8, 9 falsum te cogit A : coegit
SM 13 sydera CBM 29 babilonis B

5 *Astra etc.* : Iob xv. 15 *caeli non sunt mundi in conspectu eius*, iv. 18
et in angelis suis reperit prauitatem. 11 *Figulus* : sc. P. Nigidius
Figulus. Quid significet *sibilans* nescio; forsan (e coniectura viri docti
Caroli Mulvany) quasi *sibyllans* ex *sibylla*. 12 *Aut hic mundus etc.* :
Luc. *Phars.* i. 642-5. 17 *Et superos etc.* : Luc. *Phars.* i. 669-72.
25 *Nabugodonosor etc.* : v. Dan. iv. 24.

fortitudinis meae et in gloria nominis mei? Sic ergo elationis uoce in seipsum iam fugientem Dei sententiam reuocauit.

Cap. 26. *Quod sententia Dei moueri potest, quod consilium Dei immutabile est, et uoluntas Dei prima omnium causa, et quod mathesis uia dampnationis est.*

Cum itaque immutabilis Dei possit moueri sententia, errantium et discurrentium siderum sermo manebit immobilis? Sed quocumque modo sententia moueatur, consilium Domini manet in eternum. Quod autem consilii et uoluntatis Dei signum certius est praeceptione aut prohibitione diuina? An non recte uidebitur uelle quod b praecipit? Plane patriarcham praecipit unigenitum promissionis filium immolare. Rectene patriarcha mandanti 15 adqueuit? Recte quidem per omnia, eo quod mandatum uoluntatis, quae prima omnium causa est et numquam suo fraudatur effectu, certissimum indicium sit. Adeo quidem prima est, ut si quaeratur de aliquo, cur ita sit, rectissime dicatur, quoniam ille sic uoluit, qui omnia quaecumque 20 uoluit, fecit. Si uero cur uoluerit inquiratur, inepta quaestio est, quia primae causae, uoluntatis scilicet, quaeritur causa, cuius nulla est omnino causa. Equidem dici solet et uerum est, quia in manu principis est ut possit mitius c iudicare quam leges, cum et qui legem tulit, derogandae 25 uel abrogandae illius habeat potestatem. Legi ergo, quam Figulus tuus celo imponit, auctor celi contradicere non audebit? Interpositam inter ius et aequitatem interpretationem soli principi et oportet et licet inspicere. Vbi

4 concilium S in rubr. cap. praef.
praef. 6 dapnationis C

5 commutabile S in rubr. cap.
21 quoniam M

4 *Quod sententia etc.*: De consilii sive dispositionis sententiaeque Dei discrimine cf. Nostrum *Epp.* 96, 137, 185; v. Greg. *Mor.* xvi. 10 quam citat Abailardus *Eth.* c. 14 (ed. Cousin ii. p. 617); cf. etiam Greg. *Mor.* xvi. 12, xii. 2, et de consilii immutabilitate Aug. *Conf.* i. 4, de *Civ. Dei*, x. 12 (*sententiam tamen tam fixam quam certam praescientiam esse dicit Aug. de Civ. Dei*, x. 12. 13 patriarcham etc.: v. Gen. xvi. 19 omnia quaecumque etc.: Ps. cxiii. 11. 27. inter ius etc.: Cod. Iustinian. i. 14 § 1.

aliud ius suadet, aliud aequitas, quae in publica utilitate uersatur, principis quaerenda est interpretatio, quae generalis est et necessaria. Vbi de scripto et sententia dubitatur, mens est inquirenda auctoris. Quis ergo te celestium fecit interpretem? Vnde quid expediat nosti? Qua temeritate aliena opera tuis, immo Dei, stellis adscribis? Teneo enim tuum illud subtilissimum argumentum :

d

Tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda, Chelasque peruris,
quid tantum, Gradiue, paras?

10

Sed mendacii pater, qui te hoc docuit celestibus adscribendum, fraudulenter sic agit tecum ut, cum his notis resperserit creaturam, ipsum creaturae sic infamet auctorem. Postremo animulas miserorum fraude deceptas ineuitabilem uaticinio futurorum in elationis tumorem suspendere uel desperationis abyssum praecipitare dementia est. Porro hunc fructum mathesis suae horoscopi afferunt et planetis suis magis erronei, dum a scientia pietatis exorbitant, longa peruestigatione signorum, cum eo, qui quasi lucifer
460 a matutinus oriebatur, descendunt in infernum uiuentes, 20
aliosque ruinae suae participes faciunt. Sed dum tibi talia proponuntur uel opponuntur, quid facis? Rides equidem et nimis uncis naribus indulges, ludibrio habens simplicitatem fidei, recurrisque ad prouidentiae sinum, et te in abyssum inscrutabilem quasi Anteus alter totus immergis. 25
Lucem inaccessibilem posuisti refugium tuum, et inde fidei rusticitatem impugnas, ac si fons ueritatis propugnaculum sit erroris. Sed esto, ueterem hanc prouidentiae querelam sopire non possum et nodos omnium quaestionem soluere non sufficio. Quis enim adeo sapiens est ut omnibus 30
cuiusuis imperiti nedum tuis quaestionibus satisfaciat?

6 ascribis B
abissum A

18 exorbitant S

23 uncis] aduncis A

25

8 *Tu qui* etc.: Luc. Phars. i. 658-60; cf. supra c. 19. (441 c.). 11
mendacii pater: v. Ioann. viii. 44. 19 *qui quasi* etc.: v. Is. xiv.
12, 15. 22 *Rides* etc.: Pers. Sat. i. 41. 25 *Anteus* etc.:
v. Luc. Phars. iv. 593 seqq. 26 *Lucem inaccessibilem*: 1 Tim. vi. 16.

Totius denique ueteris philosophiae princeps Plato leuem, **b**
 ut fertur, (quod tamen de Homero uerius diceretur) nescio
 quam nautarum quaestionem explicare non potuit. Vnde
 cum ab eisdem impudentius et protractius derideretur,
 5 ut erat uir uerecundi ingenii, quasi toxicato confusionis
 iaculo perfossum ad mortem spiritum nouissimum exhalauit.
 Puduerat enim quod quasi totius Academiae improprio
 exprobrauerant principem philosophorum Graeciae etiam
 minima ignorare. Hoc autem asserit Flauianus in libro
 10 qui De uestigiis philosophorum inscribitur Xenofontinos
 faciente inuidia aduersus Platonis gloriam impudenter
 finxisse, licet quamplurimi eum ob sacramentum numeri
 asserant ultro animam posuisse illo etatis suae anno
 expleto, quem nouenarius in se ipsum ductus effecerat,
 15 eo quod exinde non accedit humanitati nisi labor et dolor.
 Fateor quidem me pauca scire et cum multis plurima **c**
 ignorare, nec tamen uitae munus quasi Homerus pudore
 uictus abicio. Si ergo prouidentiae et liberi arbitrii litem
 componere non sufficio, si factorum et facilitatis naturae
 20 repugnantiam nequeo concordare, numquid ideo minus
 uerum est ista esse? Sicut in iure ciuili reus frequentis-
 sime fauorabilior est, ita quaedam sunt in inuestigationibus
 philosophicis, ubi plerumque potior pars uidetur auctoris.
 Hoc autem ex defectu nostro arbitror euenire. Intellectus
 25 enim circa rerum prima principia deficit. In his scrutinium
 prouidentiae, inuestigationemque materiae, et fidei nostrae
 multos articulos aptissime censeo numerari. Dum in pro-
 uidentia unius querelae molestiam perimis, uelut Ydrae **d**
 praeciso capite plurimum succrescunt capita quaestionum.
 30 Si in materiae siluam progredimur, ilico patimur quod

1 philosophie CB
 sopherum C: filosoforum B
 subrescunt SM

2 omero C¹

6 exalauit AM
 22 in om. AM

8 phylo-
 29 presciso S

2 de Homero: Hanc fabulam narrat auctor *Vitae Homeri* Herodoti nomine inscriptae, de Platone narratam in libro Flaviani amisso de Vestigiis et Dogmatibus Philosophorum inuenisse uidetur Noster; cf. Ioannem Wallensem qui flor. a. 1283 in *Compendiloquio* iii. 4 (ed. Ven. 1496, p. 196). De Flaviani libro vid. quod optime disseruit Schaar- schmidt. *Iohan. Saresb.* pp. 103-6. 21. in iure civili: v. *Dig. l. 17 § 125.*

sompniantes, inter aliquam et nullam substantiam consti-
tuti. Animae quaesita origine traducem nobis intellectus
opponit. Postremo in diuina substantia trinitatem recipe
personarum; nisi in fidei uirtute, quomodo Arrii laqueos
declinabis? Diuinitatis unam simplicem et indiuiduam ⁵
admitte substantiam; quomodo Sabellii, nisi fidei ratione,
manus effugies? Haec tamen non minus uera sunt quia
multis possunt quaestionibus impugnari. Et licet Sapiencia
Dei se incarnationis misterio nobis uisibilem fecerit, non
461 a tamen eousque se intellectui nostro fecit palpabilem, ut ¹⁰
cum ea possimus usquequaque discurrere, scientes rerum
omnium quanta sit longitudo latitudo sullimitas et pro-
fundum. Si uero mathematicorum uia esset usquequaque
laudabilis, non tantopere penituisset magnum Augustinum
se eorum consultationibus inclinasse. Ad haec doctor ¹⁵
sanctissimus ille Gregorius, qui melleo praedicationis
ymbre totam rigauit et debriauit ecclesiam, non modo
mathesin iussit ab aula, sed ut traditur a maioribus, in-
cendio dedit reprobatae lectionis

scripta Palatinus quaecumque tenebat Apollo, ²⁰

in quibus erant praecipua, quae celestium mentem et
superorum oracula uidebantur hominibus reuelare. Quid
multa? Nonne satis est quod hanc uanitatem catholica
b et uniuersalis ecclesia detestatur, et eos, qui eam ulterius
exercere praesumpserint, legitimis penis percellit? Sed ²⁵
ne planetariorum non tam persequi quam sequi uideamur
errorem, iam ad reliqua progrediatur oratio. Qui enim
huic curiositati inseruiunt, non magis ueraces esse possunt

1 somniantes AS 12 sublimitas S 13 matematicorum A
17 imbre S 25 legitimis S

3 Postremo etc. : v. quae Noster in *Hist. Pontificali* c. 13 ex Gilberto Porretano de Scylla Sabelliana et Charybdi Ariana citat (Pertz *Mon. Germ. Hist.* xx. p. 527). 12 longitudo etc. : Eph. iii. 18. 14 Augustinum : v. *Conf.* vii. 6. 18 mathesin : v. *Greg. Mor.* xxxiii. 10; *Hom. in Euv.* i. 10. ut traditur etc. : Hanc rem de S. Gregorio primus inter auctores exstantes narrat Noster; v. *Dict. Christ. Biog.* ii. p. 788, s. v. *Gregorius* (51). 20 scripta etc. : *Hor. Ep.* i. 3. 17.

quam humiles et sobrii, qui primos recubitus in cenis appetunt et epulantur cotidie splendide. Postremo plurimos eorum audiui, noui multos, sed neminem in hoc errore diutius fuisse recolo, in quo manus Domini condignam non
5 exercuerit ultionem.

Cap. 27. *De aruspibus, et chironomanticis, et phitoniceis, et Saulis deiectioe.*

Quid de nigromanticis dicam, quorum impietas Deo auctore per se ipsam ubique iam uiluit, nisi quod morte
10 digni sunt qui a morte conantur scientiam mutuare? Nam de auspibus auguribus salissatoribus ariolis phitoniceis aruspibus et aliis, quorum prae multitudine tediosa est enumeratio, productiorem sermonem texere, cum nemo istorum iam progrediatur in lucem, sed in latibulis, si quis
15 est, exerceat opera tenebrarum, superuacaneum est. Quaedam tamen eorum certis de causis aliquatenus tangenda sunt. Et, si lateant, supersunt adhuc malo suo aruspices. Hos pro parte in extis animalium diuinare praedictum est. Extorum quidem censentur nomine omnia quae cutis
20 extremitate teguntur. Vnde et illos, qui in humerulis arietum uel quorumcumque ossibus animalium uaticinantur, eis connumerandos esse manifestum est. Chironomantici quoque uera, quae in rugis manuum latent, se nosse gloriantur. Quorum errorem, quia ratione non
25 nititur, non necesse est rationibus impugnare, licet eo ipso illos expugnet ratio, quod deficiunt ratione. Vnum tamen est quod a te, si me patienter audias, attentissime quaero. Quid nugatores isti, quoniam eos tibi notos esse non ambigo, quando de dubiis interrogati sunt, proferunt?

6 cyromanticis S in rubr. cap. praef.

22 Chiromantici CBASM¹

25 est necesse A

29 profuerunt M

1 primos etc.: Matt. xxiii. 6.

2 epulantur etc.: Luc. xvi. 19.

3 neminem etc.: v. infra c. 28 (474 c).

15 opera tenebrarum:

Rom. xiii. 12.

17 aruspices: v. supra lib. i. cap. 12 cum notis in loc.

in loc.

22 Chironomantici: v. supra lib. i. cap. 12 cum notis in loc.

Cum aduersus Niucollinos Britones regia esset expeditio
 producenda, in quo te consultus aruspex praemonuit?
 quamuis ab eo ueritatis archanum non fuerit inquirendum
 qui excubitali obsequio concinnator potius mendacii cre-
 462 a dendus erat quam occultae ueritatis interpret; uulgo 5
 siquidem cum quis mentiendi nota inuritur, dici solet
 quia quouis excubo uigiliue mendacior est. Item chiro-
 nomanticus adhibitus et consultus quid contulit? Nam
 sub eo articulo uterque, quisquis hoc egerit, consultus est.
 Tu quidem paucis diebus elapsis quasi stellam matutinam 10
 generis tui non praemonitus perdidisti. Cetera, quae
 melius nosti, scienter taceo; cum isti uanitate sua me-
 ruerint ne ulterius consulantur. Phitonicorum uero eo
 perniciosior est consultatio, quo fallacia malignorum spiri-
 tuum in his manifestior est qui, siue mentiantur siue non, 15
 in proposito semper habent ut noceant. Fallunt autem
 interdum studio fallendi, interdum cecitatis suae errore
 decepti; id tamen agunt assidue ut futurorum conscii per
 b omnia uideantur. Inde est quod ambiguitate uerborum
 obnubilare student oracula ut, cum mendaces aut fallaces 20
 inuenti fuerint, aliquo rationis uelamento suam queant
 tueri fallaciam. Sic utique fallere non desistunt, donec
 auditores suos praecipitent in ruinam. Cui enim a seculo
 uatum profuere responsa? Cresone an Pirro aut praece-
 dentium aut subsequantium cuiquam? Dux Thebanus 25
 dum de oraculo sperat uictoriam, fratris mucrone per-
 foditur. Ei tamen auus Laius successus belli uisus est

4 excubiali MS potius om. M 7 chiromanticus S¹ 14
 consultatio est A 21 quaeant SM: querant A 22 fallatae M

I Cum aduersus etc.: De Henrici II. expeditione in a. 1157 v. Girald. Camb. Itin. Camb. ii. 7 (Roll Series 21 f.) Ann. Camb. (R. S. 20) Brut-y-Tyngsogion ed. Williams, p. 189 (R. S. 17). Thomam cancellarium cum rege in Angliam post bellum redeunte in ciuitate Costrensi adfuisse constat (Eyton, Court of Henry II, p. 29); etiam in Walliam profectum esse ex hoc loco certi facti sumus. 10 stellam matutinam: forsitan intelligendum est de Henrico Henrici I ex Nesti Rhedi principis Britonum (Rhys ap Tewdwr) filia et Giraldi Cambrensis auia filio, qui in expeditione a. 1157 interfectus est. 13 Phitonicorum: v. supra i. 12 cum notis in loc. 24 Cresone an Pirro etc.: v. Cic. de Div. ii. 56; Hieron. Comm. in Is. xli. 21 (Migne P. L. xxiv. 419).

polliceri. Quid enim aliud significaret quod post multas ambages intulit:

Certa est uictoria Thebis?

Ceterum ne interempto duce mendacii arguatur, ut fallaciam ambigua ueritatis nota obduceret, quo malitiam c tueatur, subiecit:

Hei michi per gladios uicit pater.

Sic ergo, dum quasi fatorum consilio securus ad parricidium inuitatur, laqueo impietatis trahitur ad occasum. Patris
10 quoque parricidae desiderium adimpletur, dum fratres impii, quibus imprecatus optauerat ut ferro generis consortia dissilirent, mutuis uulneribus pereunt et alternis gladiis prosternuntur. Cresus maxima regna, si Alin
15 fudit. Sed cum res in contrarium cesserit, fallax Apollo se unius uerbuli aequiuocatione absoluit ab inuidia mentendi. Quid Pirrus? Romanis uictis, quos saepe in acie uirtute fuderat, beneficio Phebi sibi promittit imperium, d
sed irreparabiliter stratus in seipsum retorsit culpam,
20 qui amphibologiam oraculi minus utiliter intellexit. Ad notiores transeatur historias. Apius, cum unica et singularis ciuiliis belli tempestas orbem concuteret, docente Phebo in sinu Euboico quietem quaerit et mortem inuenit. Oraculum quidem auctore Lucano celebre est:

25 Effugis ingentes tanti discriminis expers
bellorum, Romane, minas, solusque quietem
Euboici lateris media conualle tenebis.

Sed ne falsitatis nota in historias non oracula refundatur, canonica, et cui fides incolomis adquiescit, discutiat
30 historia. Saul in tyrannum uersus ex principe, cum exigentibus culpis esset a Domino derelictus, et aduersus 463 a
populum Domini eo duce inualesceret manus hostilis, sollicitus fractis rebus exitum inquirebat. Consuluit ergo

3 *Certa* etc.: Stat. *Theb.* iv. 641.
iv. 644. 9 *Patris*: sc. Oedipi.

7 *Hei michi* etc.: Stat. *Theb.*
25 *Effugis* etc.: Luc. *Phars.*

v. 194-6. 33 *Consuluit* etc.: 1 Reg. xxviii. 6.

Dominum, et non respondit ei neque per somnia neque per sacerdotes neque per prophetas. Hoc tamen ei ante denuntiauerat Samuel, quia Dominum penitebat quod eum constituerat regem, eo quod non impleuerat uerbum Domini, suadente auaritia parcens Agag regi pinguissimo 5 et opimis gregibus ouium et armentorum et uestibus et arietibus et uniuersis quae pulchra erant in oculis populi. Quicquid uero uile fuit et reprobum, hoc mandante Domino demoliti sunt, et cum nulli ducum nisi de manu Domini exercituum contingat uictoria, auctori bonorum 10 non referens gloriam uiribus suis in facie populi de collato munere applaudebat. Sic enim scriptum est:

b Factum est uerbum Domini ad Samuelem: Penitet me quod constituerim Saul regem, quia dereliquit me et uerba mea opere non impleuit. Contristatus est Samuel, 15 et clamauit ad Dominum tota nocte. Cumque de nocte surrexisset ut iret ad Saulem, mane nuntiatum est Samueli quod uenisset Saul in Carmelum et erexisset sibi fornicem triumphalem et reuersus transisset descendissetque in Galgala. Deinde ad increpationes Samuelis crimen in- 20 obedientiae sub praetextu religionis maluit excusare quam delere per penitentiam, quae secunda tabula post naufragium relicta est peccatori. Ait enim: Immo audiui uocem Domini, et ambulauit in uia per quam misit me Dominus, et adduxi Agag regem Amalech, et Amalech 25 interfeci. Tulit autem populus de praeda oues et boues primitias eorum quae caesa sunt, ut immolet Domino Deo suo in Galgalis. Ecce quomodo se ipsum excusat, et quicquid culpae est, aut extenuat aut refundit in populum. Ait ergo Samuel: Numquid uult Dominus holocausta et 30 uictimas, et non potius ut obediatur uoci Domini? Melior est enim obedientia quam uictimae, et ascultare magis

32 auscultare A

2 *Hoc etc.*: v. 1 Reg. xv. 13 *Factum est etc.*: 1 Reg. xv. 10 seqq.
 22 *secunda tabula etc.*: Hieron. *Ep.* cxxx (ad *Demetriadem de seruanda*
uirginitate) § 9 (Migne *P. L.* xxii. 1115). 23 *Immo etc.*: 1 Reg. xv.
 20, 21. 30 *Numquid etc.*: 1 Reg. xv. 22, 23.

quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare et quasi scelus idolatriae nolle adquiescere. Pro eo quod abiecisti sermonem Domini abiecit te Dominus ne sis rex. Ego quidem similiter
 5 arbitror euenire omnibus, qui in sullimitate constituti abeunt post concupiscentias suas et principatum dominium
 <que> simulantes tumorem suum exercent in subditos, **d**
 coaequant libito licitum, ac, si colla eorum iugo diuinae legis subiecta non sint, et nulla necessitate urgeantur ad
 10 implendam iustitiam Dei. Sed numquid uel sic ad tantum tonitruum comminationis diuinae scliosis pectoris indurati aut tumor, qui tyrannidis iniquitate in corde Saulis uiuacius coaluerat, potuit emolliri? Nequaquam. Dixit enim Saul ad Samuelem: Peccaui, quia praeuaricatus sum sermonem
 15 Domini et uerba tua, timens populum et obediens uoci eorum. Sed nunc porta quaeso peccatum meum, et reuertere mecum, ut adorem Dominum. Et ait Samuel: Non reuertar, quia proiecisti sermonem Domini, et proiecit te Dominus ne sis rex super Israel. Videsne quam difficile **464 a**
 20 sit malitiam, cum superbiae fomento coaluerit, uerbis et exhortatione curari? Peccaui, inquit, timens populum et obediens uoci eorum. Nonne sic fatetur culpam ut potius inuoluat alios, qui, si princeps esset, fuerant relaxandi, quam seipsum expediat? Numquid sic audierat fecisse
 25 Moysen, cum ira Dei seiret in populum, dixissetque ei Dominus: Dimitte me, ut irascatur furor meus in populo, et deleam eum et faciam te crescere in gentem magnam. Quid ergo fecit dux idemque fidelis princeps in beneplacito suo constitutus a Domino? Aut dimitte eis, inquit, hanc
 30 noxam aut dele me de libro tuo. Sed numquid in tantae caritatis affectu propriam quaerebat gloriam? Inquit enim

6 *post dominium add et A* · 20 *coaluerant S* 21 *exortatione S*
 31 *karitatis S*

11 *scliosis*: quasi *σκληρώσις*; v. Moschion *de passionibus mulierum* c. 133 (*Gynaeciorum* Basil. 1586 i. 32) pseudo-Aemilius Macer *de Herbes* (*Medici antiqui* Ven. 1547 p. 235 a.) 13 *Dixit etc.*: 1 Reg. xv. 24-6.

26 *Dimitte etc.*: Exod. xxxii. 10. 29 *Aut dimitte etc.*: Exod. xxxii. 31, 32.

b mansuetus princeps, pius pater, disertus orator, potens in opere et sermone, dux praeambulus in iustitia mandatorum Dei: Dicent Egyptii, Callide duxit eos Dominus de Egypto, ut prosterneret in deserto. Sic ergo etiam sui ipsius dispendio Domini gloriam praeoptabat et populi cuius ducatum ministrabat liberationem. David quoque cum culpa eius Dominum ad iracundiam prouocasset, et principalis culpae subiectus populus portaret penam, uidit angelum Dei caedentem populum. Fudit itaque preces de intimis uisceribus, et adiecit: Ego sum qui peccaui, ego inique egi; isti qui oues sunt, quid fecerunt? Verus utique rex et iustus princeps et dignus qui Altissimi frangeret iram; qui, dum se pro populo flagellanti Deo opposuit, **c** indignationis eius flagellum amouit. Eum siquidem nulla excusatio flectit, nisi cum quis proprio iudicio accusatur; nichil mouet ad ueniam, nisi cum nocens nudam detegit culpam; misericordiam nichil admonet, nisi cum animus caritate succensus in se ipso conteritur; nichil persuadet propitiandum esse, nisi cum mens manum operis extendit ad satisfaciendum. Si quis enim fatetur culpam, inutilis est confessio, nisi satisfactionis animo currat ad ueniam. Peccaui, inquit Iudas, tradens sanguinem iustum. Fuit itaque uera usquequaque confessio; sed inutilis, quia ante cucurrit ad laqueum quem meruerat quam ad fontem misericordiae quam demeruerat, et obstinationis suae duritia praecluserat sibi. Eum tamen penituit fecisse quod fecerat, sed non eo deuotionis affectu qui lapidem adiutorii sufficeret emollire. Penitentia siquidem ductus laqueo se suspendit. Vitam ergo digno finiuit supplicio; sed quia malitiam non correxit, ueniam sibi nullo salutis procurauit remedio. Sic enim et apud inferos scribitur esse stimulus penitudinis, **d**

3 egyptii CASM : egipto CASM 10 uisceribus] precordiis MS
 10, 11 ego qui inique egi A 18 karitate S 29 suplicio A

1, 2 potens in opere et sermone : Luc. xxiv. 19. 2 praeambulus :
 uocabulum est a Martiano Capella usitatum. 3 Dicent etc. : Exod.
 xxxii. 10. 6 David etc. : v. 2 Reg. xxiv. 10 Ego etc. :
 2 Reg. xxiv. 17. 22 Peccaui etc. : Matt. xxvii. 4. 27 lapidem
 adiutorii : 1 Reg. vii. 12. 31 scribitur : v. Marc. ix. 43.

licet nulla sit correctio prauae uoluntatis. Sic Saul procul
 dubio peccatum suum imponere nititur humeris alienis,
 et dum simulat quod a pena uelit per preces Samuelis
 eximi, seipsum grauius oneratum fortioribus laqueis inuoluit
 5 et irreparabili sententia dampnationis astringit. Sequitur
 enim: Et conuersus est Samuel ut abiret. Ille autem
 apprehendit summitatem pallii eius, quae scissa est. Et
 ait ad eum Samuel: Scidit Dominus regnum Israel a te 465 a
 hodie, et tradidit illud proximo tuo meliori te. Porro
 10 triumphator in Israel non parces, et penitudine non flect-
 tetur; neque enim homo est, ut agat penitentiam. At ille
 ait: Peccaui; sed nunc honora me coram senioribus populi
 mei et coram Israel, et reuertere mecum, ut adorem Domi-
 num Deum tuum. Ecce quanta elationis insania se
 15 deiectum audit a Domino, et tamen quasi eo inuito regnare
 contendit. Regnum meliori traditum esse non ambigit,
 et priuatus per sententiam ir retractabilem regni gloriam
 fraudulenter usurpat. Corruit itaque dum in uetitum
 molitur ascendere, et fit seipso deterior, dum meliori
 20 reclamante Domino uult praeferrri. Fatetur equidem culpam,
 sed penam portare dedignatur; hoc est enim quod ait:
 Peccaui; sed nunc honora me. Ac si dicat: Cum criminis b
 culpa elationis fastu tyranni nequitia iuste deiectus con-
 tempni meruerim, me patientia tua in conspectu eorum
 25 qui non nouerunt consilium Domini faciat gloriosum.
 Reuertere ergo mecum, ut tuo incedam fastigatus obsequio,
 et tanto stipatus comitatu, tanta uenerabilis auctoritate,
 adorem Dominum Deum tuum, quem meum dicere ultra
 non audeo, qui ab eo per inobedientiam discessi et adhuc
 30 per contumaciam recedo. Adeo siquidem intumuerat
 spiritus eius, ut se non modo homini sed et ipsi Deo
 seipsum quodammodo propriae impietatis ausu praeferreret.
 Quem enim Dominus praetulerat, quanto maiori gratia

1 nulla licet C
 contemni S

4 honeratum S
 26 fastigiatus M²

5 damnationis CS
 28 ultra dicere A

23

6 *Et conuersus* etc.: 1 Reg. xv. 27-30.
 v. 1 Reg. xviii.

33 *Quem*: sc. David;

c uidebat praeditum, tanto acriori inuidia ei occultas ten-
 debat insidias, tam manifestas quam iniquas exercens
 inimicitias; et quo manifestius eum Dominus extollebat,
 eo auidius non tam deprimere quam extinguere propera-
 bat; ipsique Deo se e regione ponit oppositum, dum ei 5
 surripere aut eripere nititur iura regnorum. Dignum ergo
 fuit ut non maneret in eo Spiritus Domini, qui cor suum
 non modo habitaculum sed et tantae nequitiae fecerat
 fundamentum. Exagitauit eum itaque spiritus nequam
 a Domino, et ex illo retro fluere et indies labi, minui regni 10
 uires coeperunt, salus populi fluctuare, hostium crebrior
 maior clariorque uictoria tam regis quam populi ualidius
 d animos fregit. Ipse tamen eum cui Dominus regnum
 firmauerat, exterminatum habebat a finibus suis. Quid
 ergo tandem cepit consilii? Non utique ut regnum 15
 traderet meliori, ut dispositioni diuinae, quae ei innotuerat,
 adquiesceret, ut penitentiam anteactae uitae ageret fructu-
 osam. Sed qui aduersus Dominum calcaneum tumoris
 extulerat, populum in montes Gelboe, ubi puniendus erat
 et occidendus, eduxit in praelium. Occidi siquidem in 20
 monte debuit, qui non nisi alta in seipso respexit. Quia
 ergo eum ueritas ipsa deseruit, ad fontem mendacii falsus
 et iniquus princeps confugit. Dixit itaque seruis suis:
 Quaerite michi mulierem habentem phitonem, et uadam
 ad eam et sciscitabor per eam. Quid aliud dixisset gentilis 25
 idemque perfidus? Nonne idem est ac si dicat:

466 a Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo?

aut fidelioribus uerbis et insaniori perfidia: Si michi Deus
 notitiam subtrahit ueritatis, eam tamen per patrem
 mendacii eo inuito cognoscam, et uelit nolit archanum 30
 consilii eius per potestates aduersarias explorabo? Et
 dixerunt serui eius ad eum: Est mulier habens phitonem

6 subripere CBS
 eam] illam M

20 et occidendus erat MS

25 sciscitabor S

23 *Dixit* etc.: 1 Reg. xxviii. 7.
 vii. 312.
 Et *dixerunt* etc.: 1 Reg. xxviii. 7.

27 *Flectere* etc.: Verg. *Aen.*
 v. Ioann. viii. 4. 31, 32

in Endor. Indignus enim erat consultatione uirili, quem
 in tantum desperatio fregerat ut etiam ab infimis et in-
 firmissimis creaturis ad tuendum sibi regnum, quod
 Dominus auferebat, aduersus omnipotentiam eius auxilium
 5 imploraret. Mutauit ergo habitum suum uestitusque est
 aliis uestimentis, et abiit ipse et duo uiri cum eo, uenerunt-
 que ad mulierem nocte. Recte quidem omnia, quia rectus **b**
 est etiam apud peruersos Spiritus sanctus. Regio namque
 habitu debuit spoliari, qui ad seruiendum demonibus et
 10 non Deo infaustum arripuerat iter. Qui uestem abiecerat
 innocentiae, qui iustitiae mutauerat indumentum, uestibus
 honoris et gloriae non debuit insigniri. Et abiit; utique
 post eum, qui non stetit in ueritate; et duo uiri cum eo,
 equidem ignominiati et ignominiabiles, qui uel regem ad
 15 tantam perfidiam non reluctantem fide prosequi potuerunt;
 duorumque rex decenter stipatur comitatu, dum a summa
 et uera unitate recederet. Veneruntque ad mulierem nocte,
 apto utique tempore de morte regum de strage populi de
 luctu publico cum tenebrarum principe tractaturi. Sic et **c**
 20 Salomon nocte dicitur sapientiam accepisse, qui amore
 mulierum allectus et corruptus a Domino erat recessurus.
 Petrus quoque dum calore fidei destitutus calefaceret se
 ad prunas de nocte, lapsus est in perfidiam et eam crimine
 periurii fecit insignem. Alii etiam discipuli timore prostrati
 25 tempore nocturno fugerunt. Et ait Saul ad mulierem
 (mulieres enim frequentius spiritus phitonicus implet):
 Diuina mihi in phitone, et suscita mihi quem dixero tibi.
 Lege libros, reuolue historias, scrutare omnes angulos
 scripturarum, nusquam fere in bona significatione diuina-
 30 tionem inuenies. Vnde prophetas reprobos diuinatores
 non prophetas esse scriptura commemorat, quales fuerunt

2 in] uī C
 tractaturis S

14 ignominabiles A²M

19 tractatur M:

5 Mutauit etc.: 1 Reg. xxviii. 8. 13 non stetit etc.: Ioann. viii. 44.
 16 duorumque etc.: cf. Bernard. de Consid. ii. 8 § 15 (Migne P. L. clxxxii.
 752). 20 Salomon etc.: v. 3 Reg. iii. 5 seqq. ix. init. 22 Petrus etc.:
 v. Matt. xxvi.; Marc. xiv.; Luc. xxii.; Ioann. xviii. 24 Alii etc.:
 v. Matt. xxvi. 56; Marc. xiv. 50. 27 Diuina etc.: 1 Reg. xxviii. 8.

d prophetae Acab, qui eum Domino permittente exigentibus
 meritis uariis ludificationibus seducebant. Denique iuxta
 uerbum Domini egressus est spiritus mendax et factus
 est in ore omnium prophetarum Acab ascensuro in Ramoth
 Galaad ad prospera promittendum, solo Michea Morastite 5
 reclamante, qui conscius diuini consilii Israel, quem dis-
 persum in montibus uiderat, praemuniuit, caesus ob amarae
 ueritatis indicium ab eo qui assumptis cornibus ferreis
 dixerat: His rex cornibus Siriam uentilabis. Praeterea
 diuinatio fere sine munere non fiebat, utpote quae in 10
 auaritiae et nequitiae spiritu exercetur. Hinc est quod
 Ierusalem ruiturae Spiritus sanctus impropere: Duces
 tui in muneribus iudicabant, sacerdotes in mercede re-
 467 a spondebant, et prophetae in pecunia diuinabant, et super
 Dominum requiescebant dicentes: Nonne Dominus est 15
 in nobis? non uenient super nos mala. Propterea dicit
 Dominus: Syon quasi ager arabitur, et Ierusalem ut
 custodia pomerii erit. Qui ergo in pecunia diuinabant,
 etsi prophetarum insultant nomine, saepe mendaces semper
 mendosi, alieni sunt a uirtute et ueritate prophetiae. In 20
 phitone, inquit; quasi: Quia recessit Spiritus Domini,
 uel phitonicus patrocinetur michi. Et suscita michi quem
 dixero tibi; utique fallacia fallaciam trudit. Datus rex
 in sensum reprobum, qui sibi persuaserat phitonem scientiae
 praesulem, praescium futurorum, archani consilii conscius, 25
 b ueritatis interpretem, sibi quoque persuasit eundem tanta
 praeditum potestate ut posset etiam mortuos suscitare, et
 tantae benignitatis ut etiam in eo quod rarissimum est
 et difficillimum familiaribus suis morem gereret. Pro-
 culdubio elapsus erat a memoria eius aut inutiliter tene- 30
 batur canticum fidelis Annae, quia Dominus est qui
 mortificat et uiuificat, deducit ad inferos et reducit,

29 difficillimum A

31 annae B: animae CASM

1 prophetae Acab: v. 3 Reg. xxii. 5 Michea Morastite: Mich.
 i. 1. pro Michea filio Iemla (3 Reg. xxii. 8). 12 Duces etc.: Mich.
 iii. 11; Ps. lxxviii. 1; vide Sabatier *Bibl. Sacr. Vers. Lat. Antiqu.* ii.
 pp. 162, 947. 23 fallacia etc.: v. Ter. Andr. iv. 4. 40. 31
 Dominus etc.: 1 Reg. ii. 6-8.

pauperem facit et ditat, humiliat et sulleuat, et (quod
 in se ipso impletum uiderat Saul) suscitatur de puluere
 egenum, ut sedeat cum principibus et solium gloriae
 teneat. Et qui haec facit, proculdubio scientiarum Dominus
 5 est. Et ait mulier ad eum: Ecce tu nosti quanta fecit
 Saul, et quomodo eraserit magos et ariolos de terra; quare
 ergo insidiaris animae meae ut occidar? Et iurauit ei
 Saul in Domino, dicens: Viuit Dominus quia non eueniet
 tibi quicquam mali propter hanc rem. Verum quidem est,
 10 quia qui uersatur in sordibus, sordescit amplius; et quem
 gratia deserit, fiunt semper nouissima illius deteriora
 prioribus. Sacrilegii sibi phitonissa conscia expauescit,
 et potestas a Domino constituta ad sacrilegia euellenda
 alias quidem timida, cum negotia populi, cum Domini bella
 15 geruntur, idolatris praestat audaciam, et sacrilegiis regiam
 accommodat auctoritatem. Ariolos, inquit Dominus, et
 magos ne patieris uiuere. At ille ad quem sermo Dei
 dirigitur, et qui gladium portat ad uindictam malefactorum,
 bonorum gloriam, non modo talibus securitatem dat, sed
 20 promissam pacem iuramenti religione confirmat. Et sic
 euenit ut in proprio periculo discat quam perplexi sint
 nerui testiculorum Leuiathan, cum sibi tetenderit laqueum
 proprii operis, a quo sine salutis dispendio non euadit.
 Ei iam arta complexio et cornutus quidam imminet sil-
 25 logismus: Si phitonissae parcitur, Domini uiolatur im-
 perium praecipientis ut maleficia huiusmodi de terra
 eradantur; si non parcitur, iuramenti religio uitatur. Quo-
 cumque se uertat impius, comprehenditur in operibus suis.

5 fecerit SM 6 quomodo] quoniam S 12 sibi] igitur M
 15 ydolatris CBAS 17 patieris M 24 silogismus B: sillo-
 gysmus A 26 eradantur de terra A

4 scientiarum Dominus: 1 Reg. ii. 3. 5 Et ait mulier etc.: 1 Reg.
 xxviii. 9, 10. 10 qui uersatur etc.: v. Apoc. xxii. 11. 11 fiunt
 etc.: v. Matt. xli. 45; Luc. xi. 26. 16 Ariolos etc.: v. Exod. xxii. 18
 Maleficos non patieris vivere. ariolos et magos: 2 Reg. xxviii. 3, 9. 21
 perplexi etc.: v. Iob xl. 12, et Gregor. Magn. in loc. Mor. xxxii. 20
 (Migne P. L. lxxvi. 657). 22 Leuiathan: potius Behemoth. 24
 complexio: sic dilemma vocat Cic. de Invent. i. 29 § 45. cornutus sil-
 logismus: sic dilemma vocat Hieron. Ep. lxix. § 2 (Migne P. L. xxii.
 655). 28 comprehenditur in operibus suis: v. Ps. ix. 17.

Dixit ergo mulier: Quem suscitabo tibi? Qui ait: Samuelem. Omnium temporum una est fides, Deum esse eundemque iustum et bonum et remuneratorem sperantium in se, omnium plene meritis respondentem. Ante legem, sub lege, sub gratia, nemini rectum sapienti uenit 5
 468 a istud in dubium. Sine ista nemo umquam ingressus est ad salutem. Verum qui errat in minimis, paulatim ad maiora prolabitur. Sic iste primo negligens deinde inobediens postmodum contumax exinde obstinatus postremo ad eam prolapsus est cecitatem, ut nec praedictum 10 articulum fidei sibi seruet incolumem. Deum etenim iustum usquequaque non credidit, opinans etiam in sanctos post exitum uitae huius malignis spiritibus concessam potestatem. Nouerat enim sanctum Samuelem phitonice non obtemperasse dum uiueret nec aliquod cum eis 15 initae familiaritatis habuisse commercium. Nunc uero eum ad phitonis imperium sibi sperat et petit excitari.
 b Vult etiam ad hoc cogi defunctum, ad quod uiuus impelli non potuit. Regi siquidem noluit indicare dum uiueret, nisi quod indicandum Dominus inspirabat. Cum autem 20 uidisset mulier Samuelem, exclamauit uoce magna, et dixit ad Saulem: Quare imposuisti mihi? Tu es enim Saul. Se utique deceptam credidit et etiam post praestitum iuramentum notitia et praesentia principis oneratam. Dixitque ei rex; Noli timere, quid uidisti? Et ait mulier 25 ad Saulem: Deos uidi ascendentes de terra. Phitonissae potuerat ab incepto uel tenuis fidei uirum deteruisse responsio. Deorum siquidem pluralitatem inducit, et eorum habitationem sub terra et in tenebris esse significat. Dixit ergo Saul: Qualis est forma eius? Quae ait: Vir 30
 c senex ascendit, et ipse amictus est pallio. Intellexit itaque Saul quod Samuel esset, et inclinauit se super

 15 optemperans A

21 uidisset] audisset M

1 *Dixit ergo mulier* etc.: 1 Reg. xxviii. 11. 2, 3 *Deum esse* etc.: v. Hebr. xi. 6. 6 *ista*: sc. fide. 20 *Cum autem* etc.: 1 Reg. xxviii. 12. 25 *Dixitque ei rex* etc.: 1 Reg. xxviii. 13. 30 *Dixit ergo Saul* etc.: 1 Reg. xxviii. 14.

faciem suam in terram, et adorauit. Formam illius qui apparebat diligenter inquit, forte gentilium errore deceptus, eandem habitus et negotiorum formam singulis apud inferos credens, qua superstites fuerant insigniti.
 5 Vnde illud :

Quae gratia curruum
 armorumque fuit uiuis, quae cura nitentes
 pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Sed nonne potuerat sancti uiri clarior esse gloria, aut post
 10 mortem uiuentis habitus immutari? Et quidem provide et fideliter non dicit Scriptura Samuelem phitonis imperio suscitatum, sed cecitatem impii sensus prudenter expressit. Ait enim: Audita forma uiri et habitu, intellexit Saul quod Samuel esset. Deceptus utique intellexit; quod et ex
 15 eo probatur, quod subiungit: Et inclinauit se et adorauit. Si enim fuisset Samuel, nequaquam se permisisset ab homine adorari, qui secundum legem crediderat et docuerat unum Deum et Dominum adorandum. Praeterea sanctae animae a potestate malignorum spirituum exemptae sunt.
 20 Postremo decepti hominis non fouisset errorem, quod eum ex subsequentibus fecisse colligitur. Dixit autem Samuel ad Saulem: Quare inquietasti me ut suscitarer? Haec est enim fraudulentia malignorum spirituum, ut quod ultro faciunt et dictant hominibus faciendum operose dissimulent,
 25 ut hoc facere uideantur inuti. Simulant se coactos et 469 a
 quasi exorcismorum uirtute extractos fingunt; et quo minus caueantur, exorcismos quasi in nomine Domini aut in fide Trinitatis aut incarnationis et passionis uirtute conceptos componunt eosdemque hominibus tradunt, exer-

2 errore gentilium M

7 in post fuit add. M

6 *Quae gratia* etc.: Verg. *Aen.* vi. 653-655. 14 *Deceptus* etc.: De quaestione an fuerit reuera Samuel ipse quem suscitauit Pythonissa an non, locos classicos habuerunt medii aevi scriptores Augustini tractatum *de Div. Quaest. ad Simplicianum* ii. 3 (Migne *P. L.* xl. 142) Raban. Maur. *de Magicis Artibus* (Migne *P. L.* cx. 1100) quem citant Ivon Carnot. *Decret.* xi. 69 (Migne *P. L.* clxi. 763, 764), Gratianus *Decr.* II. xxvi. 5 (ed. Friedberg. i. 1035); cf. pseudo-Aug. *Quaest. ex Vet. Test.* 27 (Migne *P. L.* xxxv. 2230, 2231). 21 *Dixit autem Samuel* etc.: 1 Reg. xxviii. 15.

centibus eos obtemperant, donec eos secum crimine sacrilegii et pena dampnationis inuoluant. Transfigurant etiam se interdum in angelos lucis, honesta sola praecipiunt, illicita prohibent, munditiam consecantur, utilitatibus prouident, ut quasi boni et propitii familiarius admittantur, audiantur 5 benignius, amentur artius, facilius exaudiantur. Habitum quoque induunt uenerabilium personarum, ut eis maior et promptior reuerentia impendatur. Et ait Saul: Coartor b nimis, siquidem Philistiim pugnant aduersum me, et Deus recessit a me et exaudire me noluit neque in manu prophet- 10 arum neque per somnia. Vocauit ergo te, ut ostenderes michi quid faciam. Ac si aperte dicat: In desperationis abyssum praecipitatus sum; impugnant homines, deserit Deus, et ego ad te, qui in ueritate utrisque inimicaris confugio, ut quasi doctor discipulum doceas, quid me in 15 tanta angustia oporteat facere. Licet enim eum qui loquebatur crederet Samuelem, tamen in ueritate erat angelus Sathanae. Nec potuit ei ignorantia suffragari, cum nemini liceat ignorare creaturam, quae se appetit adorari, infidelem et peruersae uoluntatis esse. Sciebat etiam illicitum esse 20 ariolos et magos inquirere et de futuris sollicitare phitonem.

c Quod si eum ignorantia personae excusat, melioris conditionis erunt stulti quam periti et peruersi quam recti. Et ait Samuel (non equidem uerus sed umbratilis et fictiti- 25 us, et quo dignus est impius et reprobus consultator): Quid me interrogas, cum Dominus recesserit a te et transierit ad emulum tuum? Responsonis initium fidei consentaneum est et accommodum rationi. Quid enim conferet creatura illi, quem deserit Deus et cui diripit spolia? Sed sensim ad id quod suum est, hostis et fidei 30 inimicus diuertit immiscens falsa ueris et mendacia fide ueritatis obnubilans. Sequitur enim: Faciet tibi Dominus

2 damnationis S
sompnia AM

9 dominus A
13 abyssum A

10 me om. SM

11

2 *Transfigurant etc.*: v. 2 Cor. xi. 14.
xxviii. 15.
Et ait Samuel etc.: 2 Reg. xxviii. 16.

8 *Et ait Saul etc.*: 2 Reg. xviii. 11.
24
32 *Faciet etc.*: 2 Reg.

xxviii. 17-9.

sicut locutus est in manu mea, et scindet regnum tuum de manu tua et dabit illud proximo tuo Dauid, quia non **d** obedisti uoci Domini neque fecisti iram furoris eius in Amalech. Iccirco quod pateris, fecit tibi Dominus hodie, **5** et dabit Dominus etiam tecum Israel in manu Philistinorum. Cras autem tu et filii tui mecum eritis. Sed et castra Israel tradet Dominus in manu Philistiim. Exitum quidem belli fideliter infidelis exposuit, sed tamen uerborum tendiculis infidelem et infelicem animam fraudulenter **10** lenter decepit. Deuiantis siquidem confirmat errorem, et impenitenti post exitum quietem repromittit. Cum enim dicit Dominum impleturum quae locutus est in manu mea, se proculdubio simulat Samuelem, per quem Sauli, quae denuntiat, locutus est Dominus. Cum autem subiungit: **15** Cras tu et filii tui mecum eritis; uerum quidem sed fraudulenter enuntiat. Erat enim die sequenti sibi manum **470 a** ex desperatione iniciens ad inferos transiturus, habiturus partem cum eo, quem auaritia fastu obstinatione mentis fuerat insecutus. Sed falso blanditur, ingerens spem **20** quietis, dum se gestu et uerbis mentitur Samuelem, cui certum est collatam esse in quiete sedem a Domino inter eos qui inuocant nomen eius. Quid ergo Sauli Samuelis sui uel potius phitonis profuere responsa? Potuerat forte non praemonitus sperare meliora, et saltem dum alieno **25** confoderetur gladio expectare. Oraculi uero uanitate certioratus gladio suo incubuit, et in extremis agens, dum propriae gloriae consulebat, qui fortius mori potuisset in praelio, auram uerborum pertimuit, et infirmi et prostrati animi consilio corporis et animae mortem asciiuit. Glori- **b** **30** entur gentes in fortitudine sua, auctores earum dicant, unusquisque quod sentit, dum heroum suorum titulos praedicant, dum magnorum uirorum fortitudinem praeconantur; bibit illis auctoribus Cato uenenum, Vultei dextras et mentes sociorum armet ad uoluntariam mortem, **35** per mamillas ad cor uenenum aspidum insanabile Cleopatra

21, 22 *inter eos* etc.: Ps. xviii. 6. 24 *dum alieno* etc.: v. 1 Reg. xxxi; 2 Reg. i. 33 *Vultei*: v. Luc. Phars. iv. 540 seqq.

traiciat, Lucretia alienam impudicitiam sanguinis sui effusione condempnet. Ego euenire posse non arbitror, ut cuiuscumque difficultatis articulo liceat propria auctoritate homini sibi mortem inferre, nec etiam ubi castitas periclitatur. Licet hunc casum uideatur excipere doctor ⁵
c ille doctorum, cui in sacrario litterarum uix aliquem audeo comparare. Haec mors omnino desperatorum est, et eorum qui licet corpore uiuant, iam mentis morte praemortui animo uiuere desierunt. Vtique non uiuorum, sed iam mortuorum mors est. Infidelium regum percurre seriem, ¹⁰
 Ieroboam Acab Iezabel Nabugodonosor Sennacherib et alii quorum errores non sufficio enarrare, quid lucrati sunt in uatibus suis, qui uidebant eis falsa et stulta, nec aperiebant iniquitatem eorum, ut eos ad penitentiam prouocarent? Omnes utique euanuerunt post principem ¹⁵
 uanitatis, et dum scire quod non licet, uel aliter quam licet, appetunt, ad inane et nichilum redacti sunt. Reges uero Israel infidelibus sociaui, quia cum regum Iuda alii boni alii mali fuerint, reges Israel omnes reprobi ex-
d titerunt. 20

Linque archana Dei celumque inquirere quid sit, ait Cato, quia quod destinauit de te et statuit Deus, citra tuam sollicitudinem potens est expedire. Egregie quidem ethicus:

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum; 25
 grata superueniet quae non sperabitur hora.

1 trahiciat S **2** condemnat S

1 *Lucretia*: vide de morte voluntaria ob metum stupri consciscenda et de Lucretiae exemplo Aug. *de Civ. Dei* i. 16-19. **5, 6** *doctor ille doctorum*: sc. Hieronymus in *Ionam* i. 12 (Migne P. L. xxv. 1129); cf. Abaelardi *Theol. Christiana* (ed. Cousin ii. pp. 426, 427) *Sic et Non*. clv. (*Ouvr. Inéd.* pp. 155 seqq.). **11** *Ieroboam*: vide 3 Reg. xiii, xiv de propheta a Iuda misso et de Abia, qui tamen mala de Ieroboam praedixerunt. *Acab Iezabel*: v. 3 Reg. xviii, xxii. *Nabugodonosor*: v. Dan. ii. *Sennacherib*: v. 3 Reg. xviii. 25. **21** *Linque etc.*: Cato *Distich.* ii. 2 (ed. Hauthal p. 26); sed v. Bährrens ad loc. *Poetae Lat. Min.* i. 222. **22** *quod destinauit etc.*: v. Cato *Distich.* ii. 12. **25** *Omnem etc.*: Hor. *Ep.* i. 4. 13, 14.

Veritas autem sibi ubique consona est, nec a se, licet a mendacii habitaculo proferatur, quandoque discordat, sicut nec munditia, dum sui integritate uiget, quarumcumque sordium uicinitate polluitur. Ipsa mortem indicit
 5 non timeri, et ad eam excipiendam nos horis omnibus praecipit praeparari, ut quo minus de diuturnitate uitae praesumitur, in cultum honestatis uirtutum gradibus auidius. Mors siquidem necessarium munus est naturae iam **471 a** corruptae. Corruptio namque mortis origo est. Tolle
 10 corruptionem, sectare integritatem munditiae et uirtutis, iam immortalitatis uiam ingressus es et quandam diuinitatis tuae arram apprehendisti. Apprehendisti, inquam, an accepisti? Sed, ut fidelius loquamur, et accepisti et apprehendisti; non est enim uolentis neque currentis sed
 15 miserentis Dei. Quis scit quando ueniet, sero an media nocte an galli cantu an mane? Vt enim ait ille: Nichil morte certius est, nichil hora incertius; quae utique non timenda est quasi malum, sed quasi malorum finis, cum uenerit, gratanter amplectenda. Vnum est quod totis
 20 mentis et corporis uiribus fugiendum est. Quid illud sit **b** quaeris? Turpitude et totius species inhonesti. Haec enim faciunt mortem terminum non esse malorum sed antecedentium et succedentium copulam. Ad hanc fugiendam non oracula uatum non phitonis consultatio necessaria est; fidelius et utilius ad hoc ratio data consulitur.
 25 Cato in Libia extremae difficultatis angustia coartatus Hamonem Iouem dedignatus est consultare, ratus sibi rationem sufficere ut persuaderet seruandam libertatem, et non modo dominationis Cesareae iugum sed omnem
 30 notam turpitudinis fugiendam; licet in eo errauerit quod auctoritate propria uitae munus abiecit; quod non modo fidelium institutis sed constitutionibus gentium et sapientissimorum edictis constat esse prohibitum. Veteris **c**

12 archam M

14 non uolentis etc.: Rom. ix. 16. 15 quando ueniet etc.: Marc. xiii. 35. 16, 17 Nichil morte etc.: Anselm. *Medit.* vii. init. (Migne P. L. clviii. 741). 26 Cato etc.: v. Luc. *Phars.* ix. 566 seqq. 32 constitutionibus gentium: v. Cod. Iustinian. ix. 50 § 1.

quidem philosophiae princeps Pitagoras et Plotinus prohibitionis huius non tam auctores sunt quam praecones, omnino illicitum esse dicentes quempiam militiae seruientem a praesidio et commissa sibi statione discedere citra ducis uel principis iussionem. Plane eleganti exemplo usi sunt, 5 eo quod militia est uita hominis super terram. Quid si contra iubeant oracula uatum uel responsa phitonis? Procul dubio minime audiendi sunt, quia cum periculo innocentiae nemo cuiquam debet fidem. Si michi non credis, Numam Romanorum imperatorum fere innocentis- 10 simum praeter Titum, si placet, attende. Dum inuitaretur ad homicidium, petito capite ad sacrificia, censuit cepam d esse caedendam, reflectens ad innocentiam etiam peruersi numinis uoluntatem. At cum 'hominis' adiceretur a numine, capillos se pollicitus est oblaturum. Cum uero 15 spiritus immundus sitiret et sanguinem, piscem immolandum esse respondit. Sic itaque cum ratio eius circumueniri non posset ut traheretur ad culpam, immundorum spirituum testimonio colloquio deorum pronuntiatus est esse dignissimus. Nec est quod sub exorcismorum prae- 20 textu suum quis tueatur errorem, qui ad minuendam demonum potestatem et ad distrahendum quod habent cum homine familiaritatis commercium instituti sunt, carentque propriae uirtutis effectum nisi in Dei digito conualescant. Porro Spiritus sanctus disciplinae effugit 25

472 a fictum, et corpus peccatis subditum sui esse habitaculum dedignatur. Quicquid uero huiusmodi agatur, fictitium est et phantasticum et ueritatis substantiam nescit. Videtur quidem adesse, dum precibus et oblationibus inuocatur, et effectum petitionum persequente sacrilegum errantis 30 animae desiderium adimpletur. Abest autem tam longe,

1 philosophie C
fantasticum A

principes SM

24 digito dei M

28

1 *Pitagoras* : v. Cic. *de Sen.* 20 § 73.
Somn. Scip. i. 13 § 9.

6 *militia* etc. : Iob vii. 1.

Plotinus : v. Macrobian. *in*

etc. : v. Ouid. *Fast.* iii. 339 seqq.

25 *Spiritus sanctus* etc. : Sap.

i. 5.

ut subtracta tutela sui eos, quos perfidia tanta exagitat, uariis ludificationibus demonum trahi sustineat ad gehennam. Se siquidem ad huiusmodi flagitia prohibuit inuitari publica uoce Ecclesiae, aduersus quam nec portae inferi
 5 praeualebunt. Cum ergo sancti Spiritus gratia auctoritas Ecclesiae improbatis subtrahitur exorcismis, qui eis non tam utuntur quam abutuntur, offendunt in Spiritum, quo recedente eius sibi nituntur uirtutem et efficaciam retinere. **b**

Cap. 28. *De speculariis, et quod maligni spiritus interdum futura praenoscent et subtilitate naturae et longa experientia temporis et reuelatione superiorum potestatum, et quod saepe decipiunt aut decipientes aut decepti, et quod specularios mala indubitata sequuntur.*

15 Frustra sibi specularii blandiuntur, quod nichil immolant, nulli nocent, saepius prosunt dum furta detegunt, maleficiis purgant orbem, et solam utilem aut necessariam appetunt ueritatem. Non sic impii, non sic. Qui non colligit, inquit, mecum, dispergit; et qui non est mecum,
 20 contra me est. Dum haec Domino prohibente exercent impii, quid aliud faciunt quam calcaneum erigere aduersus prohibentem? Certe nimis est quod immolat, qui eiecto Spiritu sancto idolatriae mentem prostituit. Nimium est quod immolat, qui pollutas aures demoniorum sollicitat
 25 uoce Domino consecrata. Nimium est quod immolat, qui motum corporis accommodat ad detestabile sacrilegium peragendum. Quid retinuit creatori, qui mentem linguam corpus demonibus obtulit? An non ueritati fecit iniuriam, qui integritatem eius in tanta corruptione quaesiuit?
 30 Plane nemo in talibus per ignorantiam excusatur. Omnes

5 Spiritus sancti M
 decipientes sunt S in r. c. p.
 optulit A

12 uirtutum et potestatum S in r. c. p.
 13 indubitanter S in r. c. p. 28

4 aduersus quam etc.: v. Matt. xvi. 18.
 i. 4. Qui non etc.: Matt. xii. 30.
 Ioan. xiii. 18.

18 Non sic etc.: Ps.
 21 calcaneum erigere: cf.

enim in commune sciunt aut scire debent hanc ignominiam fidei anathematis obprobrio condemnatam. Non utique d hic sacramento miles excipitur, pupillus etate, mulier infirmitate sexus, rusticus munere agriculturæ qua publicæ utilitati inuigilat. Licet enim in dispendiis rerum sub- 5 ueniat eis per ignorantiam iuris, in subuersione tamen fidei nullum ab ignorantia remedium est; obtinente eo ut qui ignorat ignoretur et insipiens in culpa erudiat in pena et sapienter puniatur qui noluit intelligere ut bene ageret. Quis enim potuit discere ut sine labore a tanto 10 labore cessaret, dum illud laboriose addisceret ut laboriose et pestilenter erraret? Non potest in fide sine labore quiescere qui potens est sollicitudine mentis et exercitio corporis a fide deuiare? Qui enim his nugis obsequitur, fidem negauit et infideli deterior est; et licet uerbis Deum 15 confiteatur, ei peruersis operibus contradicit. Nec facilius est hominem huiusmodi esse fidelem, quam iudicem incorruptum qui diligit munera et sequitur retributiones. Ceterum quod simpliciorum animos mouet, scilicet per huiusmodi consultationem abscondita futurorum mani- 20 festari non posse, nisi per manum eius in cuius potestate sunt tempora et momenta, nodum non ingerit quaestionis. Licet enim futurorum sit unus arbiter, qui et Deus et Dominus omnium est, tamen ex signis interdum hominibus innotescunt. Quid ergo mirum, si ea quandoque prae- 25 noscant, quæ et subtilitate naturæ uigent et experientia temporis longiore et reuelatione superiorum potestatum de plurimis admonentur? Si ergo spiritus corporis mole grauati, quos luteum carnis retardat indumentum, quorum b acumen turbati sensus corruptio hebetat, ex præcedentibus 30 aut quarumcumque rerum indiciis quæ sunt uentura

2 obprobrio A condemnatam S 9 punietur C¹SM 18
et om. A 31 sint M

15 *fidem negauit* etc.: 1 Tim. v. 8. *uerbis* etc.: cf. Tit. i. 16.
21 *in cuius potestate* etc.: v. Act. App. i. 7. 25 *Quid ergo mirum*
etc.: De daemonum præscientia uide Aug. *de Diuinatione Daemonum*
(Migne P. L. xl. 581 seqq.); cf. *de Civ. Dei*, ix. 22.

coniciunt, quid prohibet spiritus ab omni nexu corporis absolutos, quos noxia moles non tardat, rerum imminetium aut in plurima tempora succedentium praemetiri euentum? Sed qui fere pridie natus est post dies pauculos
 5 decessurus medio tempore ex similibus similia colligit et de causis sibi interim notis ratiocinatur in posterum; nonne hoc facilius potest non modo antiquus sed inueteratus dierum, qui ab initio conditus est plenus sapientia et perfectione decorus? Quis adeo hebes est et tarditatis
 10 egregiae, qui tanto temporis tractu pro parte ad ea conicienda quae futura sunt, non assurgat? Praeterea propitiae potestates, quae caritatis cultu deuotione obediendi Domino assidue famulantur, eis quidem possunt et interdum creduntur occulta reuelare. Nec tamen statim
 15 uerum est quod reprobi sentiunt aut praedicunt, sed quandoque quae suspicantur aut timent, ut uideantur conscii secretorum, properant nuntiare. Quale est quod Domino nascituro in templis Egypti desolationem eorum et discessum suum demones templorum praesides praedicebant.
 20 Vnde illud apud Trimegistum de exterminio religionis idolatriae: Egypte, inquit, Egypte, erit cum religionis tuae solae supererunt fabulae. Et saepe quod ex necessitate faciunt et coacti, se sponte facere simulant, quasi hominibus indignantes, quibus se fingunt infensos. Saepe etiam d
 25 mentiuntur aut decipientes aut decepti. Sed licet uera dumtaxat enuntient, nichilominus aut compescendi sunt aut fugiendi. Vnde in Deuteronomio: Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui dicit se somnium uidisse, et praedixerit signum atque portentum, et uenerit quod
 30 locutus est, et dixerit tibi, Eamus et sequamur deos

12 *post cultu add.* et A
 Egipte (*bis*) ASM
 sompnia M

21 ydolatrie CBAS
 24 et *om.* M

22
 28 sompnium A:

7, 8 *antiquus dierum*: Dan. vii. 9 (de Deo).
 v. Ezech. xxviii. 15, 17.
 c. 24; cf. Aug. *de Civ. Dei*, viii. 23-7.
 Deut. xiii. 1-3.

8 *qui ab initio etc.*:
 20 *Trimegistum*: v. Apul. *Asclepius*
 27 *Si surrexerit etc.*:

alienos, quos ignoras, et seruiamus eis, non audias uerba
 prophetae aut somniatoris, quia temptat uos Dominus
 Deus uester, ut palam fiat utrū diligatis eum an non.
 Vnde plane intelligitur quia, etsi contingant quae a diui-
 nantibus non secundum Deum dicuntur, non sic accipienda 5
 sunt, ut fiant quae praecipuntur ab eis aut colantur quae
 474 a coluntur ab eis. Sed nec apostolus in Actis Apostolorum
 immundo spiritui pepercit, quia in muliere uentriloqua
 apostolis et praedicationi eorum testimonium perhibuit
 ueritatis. Nichil uero aduersus pestem istam salubrius est 10
 quam si quis huiusmodi uanitati omnino aurem subtrahat.
 Gratias ago Deo, qui michi etiam in teneriori etate ad-
 uersus has maligni hostis insidias beneplaciti sui scutum
 opposuit. Dum enim puer, ut psalmos addiscerem, sacerdoti
 traditus essem, qui forte speculariam magicam exercebat, 15
 contigit ut me et paulo grandiusculum puerum, praemissis
 quibusdam maleficiis, pro pedibus suis sedentes ad specu-
 lariae sacrilegium applicaret, ut in unguibus sacro nescio
 oleo aut crismate delibutis uel in exterso et leuigato
 b corpore peluis quod quaerebat nostro manifestaretur in- 20
 dicio. Cum itaque praedictis nominibus, quae ipso horrore
 licet puerulus essem demonum uidebantur, et praemissis
 adiurationibus, quas Deo auctore nescio, socius meus se
 nescio quas imagines tenuiter tamen et nubilosas uidere
 indicasset, ego quidem ad illud ita cecus extiti, ut nichil 25
 michi appareret nisi ungues aut peluis et cetera quae
 antea noueram. Exinde ergo ad huiusmodi inutilis iudi-
 catus sum, et quasi qui sacrilegia haec impedirem, ne ad
 talia accederem condempnatus, et quotiens rem hanc exer-
 cere decreuerant, ego quasi totius diuinationis impedi- 30
 mentum arcebar. Sic michi in ea etate propitiatus est
 Dominus. Cum uero paululum processissem, flagitium

2 somniatoris AM	7 in actis apostolorum apostolus A	16
contingit M	24 ymagines A	25 quidem] quod S ¹
condempnatus S		29

7 *Sed nec apostolus etc.* : v. Act. App. xvi. 16 seqq.

hoc magis et magis exhorruī, et eo fortius confirmatus c
 est horror meus, quod, cum multos tunc nouerim, omnes
 antequam deficerent aut defectu naturae aut manu hostili
 beneficio luminis orbatos uidi, ut cetera incommoda taceam,
 5 quibus in conspectu meo a Domino aut prostrati aut
 perturbati sunt, exceptis duobus, sacerdote uidelicet quem
 praemisi et diacono quodam, qui speculariorum uidentes
 plagam effugerunt alter ad sinum canonicae alter ad
 portum cellulae Cluniacensis sacris uestibus insigniti.
 10 Eosdem tamen prae ceteris in congregationibus suis ad-
 uersa plurima postmodum perpessos esse misertus sum.
 Sane si ad impugnandum hunc errorem concursus rationum
 et catholicae matris Ecclesiae auctoritas non suppeteret, d
 uel exempla malorum eum sufficiunt extirpare. Sicut
 15 autem nemo potest bibere calicem Dei et calicem demon-
 niorum aut duobus dominis seruire Deo et Mammonae;
 sic gratiam Dei et huius malitiae exercitium nullus asse-
 quitur. Sed ecce quare punctim et quasi subbula sententiam
 prosequor fidei et morum inimicam, cum eam caesim
 20 Spiritus mucrone capulo tenus transuerberare sufficiam?
 Feriatur ergo semel in manu forti et brachio illius, qui
 ad summersionem Egyptiorum diuisit mare rubrum in
 diuisiones, et secundo opus non erit. Non est enim qui
 de manu illius possit eruere. Educat ergo gladium Moyses
 25 et prosternat Egyptias abominationes et abscondat eas,
 ne appareant in conspectu fidelium, in sabulo sterilitatis 475 a
 suae. Loquatur uerbum, sententiam proferat in con-
 dempnationem errorum, quos diutius a domo tua abigere
 procurauimus. Verbum siquidem gladius est bis acutus,

16 mamone S	18 subbula B ² A	20 mucrone spiritus A	22
submersionem SM	25 egyptias C	abominationes S	

8 canonicae: sc. ecclesiae collegiatae canonicorum; v. Du Cange
 s. v. 15 nemo potest etc.: v. 1 Cor. x. 20. 16 duobus etc.: v.
 Matt. vi. 24. 18, 19 punctim, caesim: v. Veget. Mil. i. 12. sub-
 bula: v. Sen. Ep. 85 § 1 (cf. 82 § 24). 20 Spiritus mucrone:
 v. Ephes. vi. 17. 21 in manu etc.: v. Ps. cxxxv. 12, 13. 23
 secundo opus non erit: 1 Reg. xxvi. 8. Non est etc.: Deut. xxxii.
 39. 25 abscondat . . . in sabulo: v. Exod. ii. 12. 29 gladius
 bis acutus: v. Apoc. i. 16.

uiuus et efficax, penetrabilior omni gladio ancipiti, per-
 tingens usque ad diuisionem animae et spiritus, compagum
 quoque et medullarum, discretor etiam cogitationum. In-
 sensatus est qui hoc gladio imminente non timet. Et
 ecce in facie Ecclesiae in conspectu omnium imminet. 5
 Denique et in omnes dirigitur. Inquit enim: Quando
 ingressus fueris terram quam Dominus Deus tuus dabit
 tibi, caue ne imitari uelis abominaciones illarum gentium;
 ne inueniatur in te qui lustret filium suum aut filiam
 b suam ducens per ignem, aut qui ariolos sciscitetur aut 10
 obseruet somnia aut auguria, ne sit maleficus nec incan-
 tator, neque phitones consulat et diuinos et quaerat a
 mortuis ueritatem; omnia enim haec abominatur Dominus,
 et propter huiuscemodi scelera delebit eos in introitu tuo.
 Perfectus eris et absque macula cum Domino Deo tuo. 15
 Gentes istae, quarum possidebis terram, augures et diuinos
 audiunt; tu autem a Domino Deo tuo aliter institutus es.
 Quis ergo dubitet haec criminalia, et non modo languorem
 sed fidei exterminium esse, quod tanta diligentia pro-
 pheticus immo Spiritus sancti sermo eradit? Abominaciones 20
 sunt, dicente Domino; et homo se supra hominem fieri
 c opinatur, cum istorum assecutus est disciplinam. Propter
 huiusmodi scelera deletae sunt gentes et humana temeritas
 se in his multiplicari confidit.

Cap. 29. *De phisicis theoricis et practicis.*

25

Licet tamen de futuris ut aliquis consulatur, ita quidem,
 si aut spiritu polleat prophetiae, aut ex naturalibus signis
 quid in corporibus animalium eueniat phisica docente

8 abhominaciones SM 11 sompnia AM 13 abhominatur SM
 Dominus | deus A 20 Abhominaciones SM 23 huiuscemodi
 B 25 praticis S in r. c. p. 26 ut de futuris aliquis SM

1 uiuus etc.: Hebr. iv. 12. 6 Quando etc.: Deut. xviii. 9-14.
 21 homo: Alludit ad abominaciones quasi abhominaciones. 25
 theoricis: cf. Enth. l. 449; v. Boeth. In Porph. Dial. i; Bern. Silvest.
 Breviarium ed. Barach & Wrobel p. 6.

cognouit, aut si qualitatem temporis imminentis experim-
 mentorum indiciis colligit. Dum tamen his posterioribus
 nequaquam quis ita aurem accommodet, ut fidei aut
 religioni praeiudicet; sed nec primi audiendi sunt, nisi
 5 in eo quod loquuntur a Domino, quod numquam religionem
 impugnat, quia uerum uero nequit esse contrarium nec
 bonum bono. At phisici, dum naturae nimium auctoritatis **d**
 attribuunt, in auctorem naturae aduersando fidei plerumque
 impingunt. Non enim omnes erroris arguo, licet plurimos
 10 audierim de anima, de uirtutibus et operibus eius, de aug-
 mento corporis et diminutione, de resurrectione eiusdem,
 de creatione rerum aliter quam fides habeat disputantes.
 De ipso quoque Deo interdum ita loquuntur, ut

si terrigenae temptarent astra gigantes,

15 et inani conatu cum Enchelado ut eis Ethnae onus
 ignifluum imponatur cupiant promereri. Sed in his facile
 labi possunt, quia quantumque ingenii uires citra pro-
 funditatem difficultatis quae in his uertitur subsistunt. **476 a**
 Vbi uero deficit intellectus, fidei ratione deducta, quae
 20 media est, restat sola opinio. Cum uero de inferioribus
 quaeritur, puta de complexione animalis de causa et cura
 egritudinis eis omnino nichil deest praeter effectum operis,
 si is desideratur. Et quidem theorici quicquid suum est
 faciunt, et forte pro amore tuo amplius erogabunt ab eis
 25 singularum rerum causas et naturas accipies. Sanitatis
 egritudinis et neutralitatis censores sunt. Dant sanitatem
 uerbo tenus et conseruant; neutralitatem iubent istuc
 diuertere; egritudinis praeuidet et docent causas, in-
 dicunt ei initium augmentum statum et declinationem.
 30 Quid multa? Cum eos audio, uidentur mihi posse mortuos
 suscitare, nec Esculapio Mercurioe creduntur inferiores. **b**
 Verumtamen in eo magna mentis ammiratione distrahor

14 *Si terrigenae* etc.: Luc. *Phars.* iii. 316. 15, 16 *Enchelado*:
 Enceladi mentionem saepe faciunt auctores quos legit Noster, e. g.
 Lucan. *Phars.* vi. 294; Claudian. *in III. cons. Honor.* 161; *ignifluum*
 ap. Claudian. *ibid.* 196 in contextu haud dissimili reperitur.

et perturbor, quod a seipsis tanto uerborum conflictu et collisione rationum dissiliunt et discordant. Unum profecto scio, contraria simul uera esse non posse. Quid de medicis practiceis dicam? Absit ut de eis quicquam peruersum loquar; in manus enim eorum exigentibus peccatis meis 5 nimis frequenter incido. Non sunt exasperandi uerbis sed potius demulcendi obsequio. Nolo me tractent durius, nec etiam sentire audeo quod omnes clamant. Dicam ergo cum sancto Salomone quia medicina a Domino Deo est, et uir sapiens non contempnet eam. Nemo siquidem 10 magis necessarius est aut utilior medico, dummodo sit c fidelis et prudens. Quis enim praeconia illius declamare sufficiat, qui salutis artifex procurator uitae in eo Dominum imitatur et uices eius agit, quod salutem, quam ille operatur et quasi dominus et princeps donat, iste yconomus 15 et minister procurat et dispensat? Nec ad rem attinet, si qui pseudo gratiam uendunt, et qui iustiores uideri uolunt, dum nihil accipiant antequam eger conualescat, in eo iniquiores sunt, quod beneficium temporis immo munus Dei manibus suis adscribunt, cum ille quem Deus erigit 20 et uigor naturae conualescentis citra operam eius fuerat erigendus. Quamuis istud iam paucorum sit, sibi inuicem suadentibus et replicantibus medicis: Dum dolet accipe. Nec moueor si opera eorum in se compugnent, cum sciam d contrariorum plerumque esse eundem effectum. Sed cum 25 inter manus eorum quis in fata collapsus est, tunc necessarias producent rationes, quibus apparebit quod uita eius non fuerat ulterius protendenda. Et (ut dicitur) quos longa affligerunt inedia, iam mortuis sorbitiunculas faciunt et utiles et delicatos praeparant cibos. Expectas fortasse 30

4 eis] his SM

A³

30 forte CB

10 contempnet S

13 post artifex add. et

9 Salomone: potius Siracida; v. Eccli. xxxviii. 4 *Altissimus creauit de terra medicamenta et uir prudens non abhorrebit illa.* 23
Dum dolet, accipe: cf. *Regimen Sanitatis Salernitanum* ed. Daremberg, Paris, 1861, p. 252; ed. Croke, Oxon. 1830, p. 46; quos locos mihi indicauit uir doctus I. F. Payne, M.D.

ut dicam quod dicit populus, quia hi sunt qui homines officiosissime occidunt. Sed frustra. Absit enim ut hanc contumeliam proferam, quam si forte audire uolueris, Senecam Plinium adeas et Sydonium, qui hoc in auribus
 5 tuis clamore ualido replicabunt.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS.

i hii S

2 *officiosissime occidunt*: Sidon. Apoll. ii. 12, 3. 4 *Senecam*: v. Sen. *de Benef.* vi. 36 § 2. *Plinium*: v. Plin. *Hist. Nat.* xxix. 1 § 18; cf. pseudo-Plin. *de Medicina* in praefatione. *Sydonium*: v. locum Sidonii supra laudatum.

PROLOGUS.

HOSTIS multorum fio dum ineptias nugatorum excutio. Qua de causa otiari decreveram et silere, sed alterum mihi negotiorum tumultus excutit, alterum motus animi inter- 5 rumpit. Qui enim sub potestate constitutus est, si sapit obtemperat imperio praesidentis. Quem stimuli affectuum pungunt, dissimulare non potest quin moueatur ad formam passionis. Exultat ergo quem gaudii aura demulcet, spes inducit hilaritatem, metus trepidat, dolentis animus merore 10 confunditur. Haec apud singulos alternat facies boni aut mali. Verum sensus malorum altior est et saepius in omnes incurrit; quis est enim qui malorum asperitate saepius non uratur quam demulceatur fomento bonorum? Rarus est qui totius fortunae impetum a se toto possit 15 arcere. Qui suis uiribus praeualet aut in amici aut familiaris corpore uel sorte temptatur. Licet parum humanus sit quem extraneorum iactura non concutit, non satis homo est quem aliena non mouent. Sed sapientioribus iam uenit in dubium, an quicquam hominis recte sit 20 homini alienum. Virtutis uero processus ambiguitatis huius nodum soluit, cum et comicus nichil humani alienum a se reputet et Magister celestis hominem homini diligendum docuerit ut se ipsum. Vnde patet indignum esse tanto magistro discipulum qui ueritati non congaudet et 25

I Incipiunt capitula libri III *et post capitula* Expliciuunt capitula
 CB : Incipit liber III. Prologus CA : Incipit prologus libri tercii BM :
 Incipiunt capitula III libri *et post capitula* Incipit prologus III libri
 S 10 hylaritatem C 16 *post praeualet om. aut S*

22 *comicus* ; v. Ter. *Hauton Tim.* i. 1. 77.

v. Matt. xix. 19; Marc. xii. 31.
 xiii. 6.

23 *Magister celestis* :
 25 *ueritati congaudet* : 1 Cor.

aduersus publicae salutis hostes non excandescit. Eos uero pro parte praesentis opusculi aliquatenus tangit intentio et nugas eorum quo potest et consuevit telo decutiet.

5 Cap. I. *Quid salus uniuersalis et publica.* c

Est igitur salus publica, quae uniuersos fouet et singulos, incolumitas uitae. Nichil enim homini praestantius uita eius, incolumitate uitae nichil salubrius. Hominem uero constare ex anima rationali et carne corruptibili antiqui
10 sapientes diffinierunt. Caro siquidem uiuit ab anima, cum aliunde corpori uita esse non possit, quod semper inertiae suae torpore quiescit, nisi spiritualis naturae beneficio moueatur. Haec autem habet et ipsa uitam suam. Deus etenim uita animae est; quam sententiam modernorum
15 quidam grauiter quidem et uere, licet metrica leuitate complexus est:

Vita animae Deus est, haec corporis; hac fugiente d
soluitur hoc, perit haec destituente Deo.

Sicut ergo corpori uiuere est uegetari, moueri ab anima, et
20 dispositione sui motibus animae adquiescere, et ei quadam obediendi necessitate concordare; sic et anima ex eo uiuit, quod suo modo uegetatur, et uere mouetur a Deo, et ei subiecta deuotione obtemperat et in omnibus adquiescit. Si quo minus, et eo minus uiuit. Nam et corpus, qua
25 parte sui non mouetur ab anima, iam in ea torporem mortis incurrit. Dum ergo totum uiuit, ad eam totum disponitur, 478 a
quae se non per partes infundit partibus, sed tota est et operatur in uniuersis et singulis. Sic et Deus animam perfecte uiuentem totam occupat, totam possidet, regnat et
30 uiget in tota. Nullus ei angulus exceptus est. Sed quid

25 torporrem C

9, 10 *antiqui sapientes*: cf. Aug. *Serm.* cl. 4 § 5 (Migne P. L. xxxviii. 810) *homo constans ex anima rationali et carne mortali.* 13, 14 *Deus uita animae*: v. Aug. *de Lib. Arbitr.* ii. 16 § 41; *Serm.* clvi. 6 § 6; *de Civitate Dei* xiii. 24 § 6 (Migne P. L. xxxii. 1263; xxxviii. 853; xli. 402).

in anima angulum uel partem dico? Partium expers est, simplicisque naturae, et totius duplicitatis ignara. Partes tamen quas potuit, sibi a distributore bonorum uendicauit. Quas? inquis. Virtutes utique, quibus uiget et operatur et sui experimentum facit. Si non ergo multiplicitate 5 partium et quantitatis quadam distensione crescit, ratione tamen et intellectu appetitu boni auersione mali, manente simplicitatis natura, dilatatur. Cum uero partes istas
b spiritus implet (Deus enim spiritus est), solida et perfecta est uita animae. Cum enim intellectus Deum, qui summe 10 bonus est, uisus sui acumine quantum ualeat et licet apprehendit, et bonum quod ille uidet, incorrupta uoluntas appetit, et ratio ne declinet ad dexteram uel ad sinistram qui sano affectu ad bonum trahitur, uiam aperit, iam quandam immortalitatis assecuta est gloriam. Quod forte iam 15 sentiebat, qui in suauitate conscientiae suae dicebat: Cor meum et caro mea exultauerunt in Deum uiuum. Vtique qui hac uia incedit non sperat aut extimescit, non contristatur aut condolet alicui eorum, quae a summo et uero bono recedendo deficiunt. Eo forte fideles animas inuitat 20
c sermo propheticus dicens: Conuertimini ad me in toto corde uestro; ut scilicet angulus gaudii aut meroris, timoris aut spei, non auertatur a facie mea, meae non displiceat uoluntati. Implet autem haec uita omnem creaturam, quia sine ea nulla est substantia creaturae. Omne enim quod 25 est, eius participatione est id quod est. Sed cum sit in omnibus per naturam, sola inhabitat rationabilia per gratiam. Sunt ergo, quia in eis ueritas est; illustrantur, quia in eis sapientia est; bonum diligunt, quia in eis fons bonitatis et caritatis est. Omnis etenim uirtus angelica uel et humana 30 quoddam diuinitatis uestigium est rationali creaturae quodammodo impressum. Spiritus sanctus inhabitans imprimat animae sanctitatem, eiusdemque riuulos multifariam

2 duplicitatis A

13 *post* uel *om.* ad M

27 rationalia SM

9 *Deus spiritus est*: Ioan. iv. 24.
lxxxiii. 3.16, 17 *Cor meum etc.*: Ps.
21 *Conuertimini etc.*: Ioel ii. 12.

spargit, diuersarum exerens carismata gratiarum. Et haec d
 michi uidetur uera et unica incolumitas uitae, cum mens
 uiuificante Spiritu ad rerum notitiam illustratur et accen-
 ditur ad amorem honestatis et cultum uirtutis. Praecedit
 5 ergo scientia uirtutis cultum, quia nemo potest fideliter
 appetere quod ignorat; et malum, nisi cognitum sit, utiliter
 non cauetur. Porro scientiae thesaurus nobis duobus
 modis exponitur; cum aut rationis exercitio quod sciri
 potest intellectus inuenit; aut quod absconditum est reue- 479 a
 10 lans gratia oculis ingerens patefacit. Sic utique aut per
 naturam aut per gratiam ad ueritatis agnitionem et scien-
 tiam eorum quae necessaria sunt unusquisque potest acce-
 dere. Quodque magis mirere, quilibet quasi quendam
 librum sciendorum officio rationis apertum gerit in corde.
 15 In quo non modo uisibilium species rerumque omnium
 natura depingitur, sed ipsius opificis omnium inuisibilia
 Dei digito conscribuntur. Adeo quidem ut nequaquam
 ualeant per ignorantiam excusari, quibus beneficio naturae
 uel gratiae gerendorum series innotescit. Sicut scriptum
 20 est: Quod enim notum est Dei, manifestum est in illis;
 Deus enim reuelauit illis. Non tamen corruptae naturae
 aduersus gratiam magnifico fimbrias aut faleras erigo, quasi b
 ipsa aliquid boni habeat quod non acceperit; cum certum
 sit quia sine ea nichil possumus facere. Agnitio igitur ueri-
 25 tatis cultusque uirtutis publica singulorum et omnium et
 rationalis naturae uniuersalis incolumitas est. Contrarium
 uero eius ignorantia et odibilis et inimica propago eius
 uitium est. Et recte quidem ignorantia mater uitii est,
 quia numquam adeo sterilis est, ut non odibilium fructum
 30 pariat infelicem. Inquit ethicus: Tu

nullo thure litabis,
 hereat in stultis breuis ut semuncia recti.

I exercens M

16, 17 *inuisibilia Dei*: v. Rom. i. 20. 20 *Quod enim etc.*: Rom. i.
 17. 21 *reuelauit*: Vulg. *manifestauit*. 22 *magnifico etc.*: v.
 Matt. xxiii. 5. *quasi etc.*: I Cor. iv. 7. 24 *sine ea etc.*: v.
 Ioann. xv. 5. 31 *nullo etc.*: Pers. *Sat.* v. 120, 121.

Agnitio quidem certitudinem habet et uel in scientia uel in fide consistit. Sed fidei regula paulisper differatur, quoniam c eam tempus et locus suus expectat. Ceterum scientia sui notitiam habet; quod euenire non potest, si non metiatur uires suas, si ignorat alienas.

5

Cap. 2. *Quae sit prima contemplatio hominis sapientiam affectantis, et quis sit fructus speculationis huius.*

Est ergo primum hominis sapientiam affectantis, quid ipse sit, quid intra se, quid extra, quid infra, quid supra, quid contra, quid ante uel postea sit, contemplari. Inde 10 est forte quod illi, qui prima totius philosophiae elementa posteris tradere curauerunt, substantiam singulorum arbitrati sunt intuendam, quantitatem, ad aliquid, qualitatem, d situm esse, ubi, quando, habere, facere, et pati, et suas in omnibus his proprietates, an intensionem admittant, et 15 susceptibilia sint contrariorum, et an eis ipsis aliquid inueniatur aduersum. Prouide quidem haec et diligenter, etsi in eo negligentiores extiterint, quod sui ipsius notitiam in tanta rerum luce non assecuti sunt, et lucis inaccessibilis notitiam perdiderunt, dum euanuerunt in cogitationibus 20 suis, et dicentes se esse sapientes stulti facti sunt, et obscuratum est insipiens cor eorum. Quod ex eo conuincitur, quod traditi in passiones ignominiae faciebant quae nec sexui nec etati nec fortunae conueniant nec naturae, et personas omnium operis testimonio deuenustent. Dati 25 siquidem sunt in sensum reprobum, quod planum est his 480 a qui Apostolum plenius nouerunt. Argumentum tamen ad omnia ualidissimum est, ut de fide et sinceritate singulorum credatur operibus suis. Opera enim quae facit aliquis, testimonium perhibent de eo. Verum qui seipsum ignorat, 30

11 phylosophiae C: phylosophie B

16 contrariorum sint S

12 *substantiam* etc.: enumerat Aristotelis decem praedicamenta.
 19 *lucis inaccessibilis*: v. 1 Tim. vi. 16. 20 *euanuerunt* etc.: Rom. i. 21 seqq.
 27 *Argumentum* etc.: v. Matt. vii. 16, 20; Ioann. x. 37; Iacob. ii. 18. 29 *Opera* etc.: v. Ioann. v. 36.

quid utiliter nouit? Si ignoras, inquit, te pulcherrima inter mulieres, abi post uestigia sodalium et post greges. Oraculum Apollinis est et descendisse de celo creditur: Noti seliton, id est, Scito teipsum. Non nesciuit hoc ethicus

5 dicens :

Discite et o miseri causas cognoscite rerum,
quid sumus, aut quidnam uicturi gignimur, ordo
quis datur, aut metae quam mollis flexus et unde,
10 quis modus argento, quid fas optare, quid asper
utile nummus habet, pueris carisque propinquis
quantum elargiri deceat, quem te Deus esse
iussit, et humana qua parte locatus es in re.

Haec etenim contemplatio quadripertitum parit fructum, b
utilitatem sui, caritatem proximi, contemptum mundi,
15 amorem Dei. Annon est arbor bona, quae tantam fructuum
dulcedinem affert, tantam affert utilitatem? Certe non
superbit qui paruulus est in oculis suis. Dum quisque
quae adsunt uel absunt expetibilium numerum cogitat, quis
de sua paupertate non erubescit? Si quis non appetenda
20 sui recenseat, ei iugis materia modesti doloris et humili-
tatis occurrit. Quocumque se uertat, in seipso deicitur, qui
petit a Domino confortari dicens: Humiliatus sum usque-
quaque, uiuifica me secundum eloquium tuum. Itemque:
Ego, inquit, in flagella paratus sum, et dolor meus in
25 conspectu meo semper. c

Cap. 3. *Quod superbia radix malorum est, et concupiscentia lepra generalis, quae omnes inficit.*

Superbia uero radix omnium malorum est mortisque fomentum. Arescunt riuli, si fontis uena praeciditur;

I te inquit A 3, 4 notiseliton BA: notis eliton CSM: notis elyton
M marg. Cyr. 4 Nonne sciuit M 14 utilitatem M 29
presciditur SM

I Si ignoras etc.: Cant. i. 7. 3 de celo etc.: v. Iuv. Sat. xi 27. 3, 4 Noti seliton: i. e. γνώθι σεαυτόν; ΣΕΛΥΤΟΝ ΣΕΑΥΤΟΥ facillime legi potuit. 6 Discite etc.: Pers. Sat. iii. 66-72. 15 arbor bona etc.: v. Matt. vii. 17; Luc. vi. 43. 17 paruulus etc.: v. I Reg. xv. 17. 22 Humiliatus etc.: Ps. cxviii. 107. 23 eloquium: Vulg. uerbum. 24 Ego etc.: Ps. xxxvii. 18. 28 Superbia etc.: v. Greg. Magn. *Moralia* xxxiv. 23 in Iob xli. 47 (Migne P. L. lxxvi. 744); cf. infra *Policr.* viiii. 1 (711, 712).

nec rami conualescunt radice succisa. Deficiunt uitia, si elatio iugulatur; at si stercora radici congerantur, pinguescunt rami et arentium sterilitas resiliens. Si fonti liquentia superfundas, accessio transit in riuiolos; si camino ignem adicias, in ligna incendium recrudesceat. Sic si 5 uitiatæ naturæ elationis innatæ toxicum foueas, quin uititalia ipsa mortiferum uirus inficiat, nec si uolueris, poteris impedire. Est enim omnibus non tam cognatus quam d innatus amor sui. Qui si modum excesserit, uergit ad culpam. Omnis enim uirtus suis finibus limitatur et in 10 modo consistit; si excesseris, in inuio es et non in uia. Si amor hic inualuerit, nemo speret de cura. Lepra siquidem est incurabilior omni lepra. An nescis concupiscentiam lepram esse? Giezi consule. Si erubuerit confiteri quod sentit, conuince eum macula corporis. Sed quid dico Giezi 15 consulendum, ac si solus sit? Orbem conueni, quia totus infectus est; meipsum interroga, qui miserorum unus sum. Certe concupiscentia misera et miserabilis lepra est. Nescis forte quid dicam; concupiscentiæ pestem nescius infirmitatis ignoras, homo non concupiscens et in eo supra hominem 20 481 a constitutus; sed testis meus in celo fidelis mecum asserit quia omnes corrupti sunt, et abhominabiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. An tu sis ille, tu uideris. Scio enim non esse hunc Paulum, qui huius pestis incursu clamat et ingemiscit: Infelix ego 25 homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Scio hunc non esse illum, qui de pectore ueritatis sapientiæ fluentia potauit; cum orbem infectum hac labe intonet dicens: Quaecumque in hoc mundo sunt, concupiscentiam oculorum esse aut carnis aut superbiam uitæ. Qui ergo 30 hunc amorem non temperat, timeat lepram, et cecitatem oculorum, quæ ex ea imminet, pertimescat. Si itaque

2 radici stercora A 14 Gyezi A 15 gyezi A 22 abominabiles B

4 si camino etc.: cf. supra Polier. i. 6 (403 D). 10 Omnis enim etc.: cf. infra Polier. iv. 9 (531 C). 14 Giezi: v. 4 Reg. v. 24 seqq. 22 corrupti etc.: Ps. xiii. 1. 25 Infelix etc.: Rom. vii. 24. 29 Quaecumque etc.: 1 Ioann. ii. 16.

illi qui non reprimunt concupiscentiam, malorum utique
fontem et fomitem, dispendium salutis incurrunt, quid erit **b**
illis qui eam assentatorum inflammant stimulis et quasi
fomenta uitiorum accendunt? Quid facient aut potius
5 quid patientur, qui a ueritate auertunt auditum, in ammi-
ratione rerum corruptibilium et corrumpentium non claudunt
oculos, manus expandunt, et omnium sensuum uiuacitatem
exercent? Deinde quasi diei non sufficiat malitia sua,
fallacia unius alterius fallaciam trudit. Terentiano si-
10 quidem uerbo libentius utor, dum ad concupiscentiae
fornacem succendendum conueniunt adultores et relatores
delatores et detractores inuidi ambitiosi elati factiosi super-
stitiosi flagitiosi officiorumque omnium praeuaricatores;
quos, quia fere ubique terrarum sunt, facilius est inuenire
15 quam dinumerare. Aduersus huiusmodi est omnis lex, in **c**
hos omnia iura coniurant, et in eosdem quasi in publicae
salutis hostes quandoque omnis armabitur creatura.

Cap. 4. *Quid adulator, assentator, et palpo; et quod
eis nichil perniciosius.*

20 Adulator enim omnis uirtutis inimicus est, et quasi
clauum figit in oculo illius cum quo sermonem conserit,
eoque magis cauendus est, quo sub amantis specie nocere
non desinit, donec rationis obtundat acumen et modicum
id luminis, quod adesse uidebatur, extinguat. Ad haec
25 auditorum aures obturat ne audiant uerum; quo quid
possit esse perniciosius, non facile dixerim. Scitum est
illud Lelii aut potius Ciceronis: Cuius aures clausae sunt
ueritati ut uerum audire non possit, eius salus desperanda **d**
est. Quid uero infidelius est quam eum cui fidem debeas
30 circumuenire uerborum blanditiis ludibrio habitus gestus

5 admiratione SM
officiorum M

12 post factiosi add. et M

13 omniumque

8 diei etc.: v. Matt. vi. 34. 9 fallacia etc.: v. Ter. And. iv. 4.
40. Terentiano etc.: v. Cic. de Amicit. xxiv. § 89. 21 clauum:
v. Cels. Med. vii. 7 § 12 clauis uocantur callosa in albo oculi tubercula.
27 Cuius etc.: Cic. de Amicit. xxiv. § 90.

transfiguratione, et totius uanitatis lenocinio excecatum
 in sordes uitiorum impellere et praecipitationis abyssum?
 Quid odibilis fraude et dolo, quo sub imagine amoris et
 fidei in simplicem et credulum et (quod detestabilius est)
 amicum perfidiae et inimicitarum nequitia exercetur? 5
 Hoc siquidem genus hominum omnia loquentium ad uolu-
 ptatem, ad ueritatem nichil. Verba oris eius iniquitas et
 dolus, qui etiam errantibus amicis ad eorum subuersionem
 ingeminat: Euge, euge. Quos ut plenius noueris, Gnatonem
 apud comicum uide, et quid de se fateatur ausculta: 10

482 a Negat quis, nego; ait, aio. Denique imperaui egomet
 michi
 omnia assentari.

Tota enim Gnatonicorum factio

comeda est. Rides, maiore cachinno 15
 concutitur; flet, si lacrimas conspexit amici,
 nec dolet: igniculum si brumae tempore poscas,
 accipit andromedam; si dixeris Estuo, sudat.

Vnde Vmbricius ait:

Non sumus ergo pares; melior qui semper et omni 20
 nocte dieque potest alienum sumere uultum,
 a facie iactare manus, laudare paratus
 si bene ructauit, aut si quid fecit amicus
 quod proferre palam non possit lingua modeste.

b Quod quidem non modo amico sed ne libero homine 25
 dignum est, cum uera et unica libertas in uirtutis speciem
 cadat, et turpitude quos inficit postremae subiciat seruituti.
 Histrionem esse uel mimum infamiam ingerit his, quos
 a tantae abiectionis obprobrio naturae uel personae dignitas
 uidetur excepisse. Porro qui uultum induit alienum et 30

3 ymagine AM
 opprobrio A

15 comedia A

19 ait] inquit SM 29

11 *Negat etc.*: Ter. *Eun.* ii. 2. 21, 22. 15 *comeda etc.*: Iuv. *Sat.* iii. 100-103. 19 *Vmbricius*: Iuv. *Sat.* iii. 21. 20 *Non sumus . . . ructauit*: Iuv. *Sat.* iii. 104-107; quod sequitur pro uerbis Iuuenalis minus modestis suppositus ipse Ioannes.

uarias affectuum alternat facies, incolumitati sensuum in-
sidias parat et sordidus

auriculis alienis colligit escas;

et, si histrionem uerbo diffiteatur, eum moribus et turpi-
tudine confitetur; quod assentatoris proprium est, qui ad
alterius uiuit nutum et, antequam suum proferat iudicium,
de singulis expectat alienum. Ceterum palpo, qui tamen
assentatoris uel adulatoris censetur nomine, quoniam eadem
res multis notatur indicis, hominum mentes explorat,
praetentat uoluntatem, ut cui rei uolueris sensus accom-
modet, ut gratiam illius quicum agitur fraudulentè sur-
ripiat. Nouit enim de concursu sensuum et uoluntatum
unione quasi riuulos amicitiae scaturire. Idem siquidem
uelle et nolle (ut ait historicus) ea demum firma amicitia
est. Quidni?

Consentire suis studiis qui crediderit te,
fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.

Cum uero praesenserit uoluntatem, sic palpat, sic demulcet,
tanta suauitatis perungit gratia, ut uirtuti sompnum in-
ducat, et totam moderationis, sine qua numquam recte
uiuunt, formam Lethei fluminis infusione subuertat.

Magnas grates agere Thais michi?

Iocundus est enim comicus et aptus qui se nugis nostris
frequenter immisceat. Ingentes, inquit. Fuerat quidem
satis si *magnas* respondisset. Sed, quia adulatoris fraus
omnia extollit in maius et de suo aliquid adicit unde
sibi gratiam cumulet, *ingentes* inquit. Sed nec mendacium
erubescit. Qui enim sibi persuadere potuit ut honestatem
hominis tantae turpitudinis macula decoloraret quacumque

2 sordibus A 4 diffiteatur uerbo A 10 pretemptat A 11
cum quo ASM 19 somnum S: sompnum M 28 potuit
persuadere M

3 *auriculis* etc.: Pers. Sat. i. 22. 7 *palpo*: Pers. Sat. v. 176.
13 *Idem uelle* etc.: Sallust. Catil. 20 § 4. 16 *Consentire* etc.:
Hor. Ep. i. 18. 65, 66. 21 *Lethi fluminis*: Verg. Aen. vi. 714.
22 *Magnas* etc.: Ter. Eun. iii. 1. 1. 24 *Ingentes*: Ter. Eun. iii. 1. 2.

de causa, utique persuadebit ut quod appetit, faciat, si possit, recte; si non, quocumque modo rem. Verum qui
 483 a suo nomine, ut proprie loquamur, dicitur adulator, uitia cuiusque dealbat, et ne se ipsum uideat, oculos colloquentis quadam nube uanitatis implet, et aures falsis praeconiorum 5 titulis reficit. Ait ethicus:

Quid quod adulandi gens prudentissima laudat sermonem indocti, faciem deformis amici, et longum inualidi collum ceruicibus aequat
 Herculis, Anteium procul a tellure tenentis, 10 miratur uocem angustam, qua deterius nec ille sonat, quo mordetur gallina marito?

Hoc autem minime uidetur mirum, si perditissimi homines, et quibus hic grauis moribus et feculentus mundus sordidatur, ad tantam turpitudinem possunt impelli. Sed hoc 15 potius duco mirabile, quod populum qui sibi credat habent, qui de se magis alienae linguae adquiescat quam propriae b iudicio conscientiae, dum seipsum quilibet extra se quaerit et nosse dedignatur quam sit sibi curta supellex. Nichil est enim quod credere de se non possit cum laudatur, 20 non modo diis aequa potestas, sed quaecumque anima de fermento superbiae intumescit.

Cap. 5. *De cautela adulatorum, et fraude multiplici, et comitibus adulationis, et sequela.*

Sunt tamen qui uulgares et adulationes plebeias non 25 admittant, ut qui nolunt uili unguento oleoue corrupto quod omnibus fetet inungi, cum amicorum aut conuiuiarum expetunt gratiam. Quid enim turpius est quam ad lenocinia histrionis transfigurare uultum, mutare habitum, motum ducere, et non tam uidere alium quam se ipsum gerere 30 histrionem? Quid ineptius quam, cum alius magno hiatu

3 eloquamur M
 mirum uidetur A
 unguento BS

10 anteum C'S
 14 grauis hic A

11 angustam M
 19 suppellex AS
 26

1, 2 *si possit* etc.: v. Hor. Ep. i. 1. 66. 7 *Quid quod* etc.: Iuv. Sat. iii. 86-91. 18 *extra se* etc.: v. Pers. Sat. i. 7. 19 *quam sit* etc.: Pers. Sat. iv. 52. Nichil etc.: Iuv. Sat. iv. 70, 71.

oris ad te impellendum uanitatis spiritum proferat, si tu c
 aurium uela et latitudinem cordis ad tumorem concipiendum
 oppandas. Et quia uidentur ab omnibus, facilius haec
 a plerisque uanitatis obsequia contempnuntur. Verum-
 5 tamen illa magis timenda, quia magis perniciosae sunt, quae
 quodam cautelae uelamento studiosius occultantur et quasi
 sub imagine increpationis aut correctionis alteriusue officii
 aut uirtutis irrepunt. Quod nonnullos, dum beniuolentiam
 immoderatus captant, fecisse reperies. Ait enim Lelius,
 10 non ille lator legis amicitiae sed suasor belli ciuili et
 furoris incensor, qui et ab aliis Lentulus appellatur:

Quod tam lenta tuas tenuit patientia uires,
 conquerimur. Deeratne tibi fiducia nostri?
 Dum mouet haec calidus spirantia corpora sanguis, d
 15 et dum pila ualent fortes torquere lacerti,
 degenerem patiēte togam regnumque senatus?
 usque adeo miserum est ciuili uincere bello?

Sic et in comediis seruorum calliditate domini deluduntur,
 praemissis increpationibus rationes suas infirmari per-
 20 mittunt, et tandem se uictos simulant, ut et credulorum
 senum confirmet errorem et de prodicionis perfidia gratiam
 aucupentur, magna satagentes industria ut sic semper
 decipiant ut numquam possint argui falsitatis; eorum
 namque ueritas mendacio seruit. Quid quod aucupes noui-
 25 tatum rumusculos congerunt eisdemque curiosorum auribus
 satisfaciunt, ut hac uia compendiosius ad id quod deside-
 ratur accedant? Temporis quoque diligentissimi obserua- 484 a
 tores sunt, ne quid intempestiue ingerant, sed inter
 prandendum aut cum uino quis exhilaratus fuerit aut
 30 cuiuscumque compos uoluptatis. Huius cautelae meminit
 Maro, cum ad Eneam reuocandum sororem a Didone
 missam asserit, quae sola uiri molles aditus et tempora

9 reperies A

11 appellatur S

29 exhilaratus S

12 *Quod tam* etc.: Luc. *Phars.* i. 361-366. 18 *comediis*: sc.
 Terentianis. 24, 25 *aucupes rumusculos*: v. Cic. *de Leg.* iii. 16
 § 29 (cf. Cic. *pro Cluentio*, 38 § 105). 32 *sola* etc.: Verg. *Aen.*
 iv. 423.

norat. Quis autem non rideat, cum agaso non tressis
 titulorum fascibus purpuratur, et non sine sanna et cachinno
 audientium Damma transit in Marcum.

Papae! Marco spondente recusas
 credere tu nummos? Marco sub iudice palles?
 Marcus dixit. Ita est, assigna, Marce, tabellas.

5

Est equidem omnium captanda beniuolentia quae fons
 amicitiae et primus caritatis progressus est; sed honestate
b incolumi, officiorum studiis, uirtutis uia, obsequiorum fructu,
 integritate sermonis. Assit et fides dictorum scilicet facto- 10
 rumque constantia, et ueritas quae officiorum et bonorum
 omnium est fundamentum. Gratiam bonorum sed et
 omnium, si fieri posset, uirtus appetit, sed ad eam dedignatur
 per sordes accedere. Nobilis utique res est et delicata et
 quae omne quod dedecet aspernatur. Omnis etiam species 15
 quae ex seipsa non lucet ei suspecta est. Numquid igitur
 mentitur ut placeat? Numquid bonum dicit malum et
 malum bonum? Numquid amicum, qui parum sanus est,
 instigat ut amplius faciat insanire? Porro cum omnis
c assentatio turpis sit, perniciosior est cum ad subornandum 20
 uitium personae uel naturae uel dignitatis accedit auctoritas.
 Nempe philosophi probabile dicunt quod uideatur uel omni-
 bus uel pluribus aut sapientioribus aut quod in propria
 facultate artificii. Si ergo sapientiam cuiusque Plato com-
 mendet aut Socrates, Aristotiles acumen ingenii, Cicero 25
 dicendi copiam, mathematicae studium Pitagoras, metrorum
 uarietates Flaccus, Naso leuitatem uersificandi, quidni
 credat? Subeunt enim citius et fortius singulos fomenta
 uitiorum,
 magnis 30
 cum subeunt animos auctoribus.

2 chachinno S

3 damna B: dampna M

10 fides et C'BA

20 subhornandum S

26 mutemathicae C: mathematice BS

uel facilitatem

pitagoras S
 tem B

27 leuitatem CAS: leuitatem uel facilita-

1 *agaso non tressis*: Pers. Sat. v. 76.

4 *Papae etc.*: Pers. Sat.

v. 79-81.

22 *probabile etc.*: v. Ar. Top. i. 1 (100. b 21 seqq.) (non

tamen totidem uerbis ex Boethii versione).

27 *leuitatem*: v.

Ovid. Trist. iv. 10. 25, 26.

30 *magnis etc.*: Iuv. Sat. xiv. 32, 33.

His tamen sui compos animus non seducitur, certe quia nemo nouit quid sit in homine praeter spiritum hominis qui in ipso est. Vnde apud Virgilium compos sui pastor d et sapientibus et magnis uiris nostri temporis doctior ait :

5 Me quoque dicunt
uatem pastores, sed non ego credulus illis.

Tu quoque

praeuiso si palles, improbe, nummo,
si facis in penem quicquid tibi uenit amorum,

10 licet te tota uicinia modestum dicat ac pudicum, minime uel iurantibus credas. Memoriter tene quod paruulus didicisti :

Plus aliis de te quam tu tibi credere noli.

Non facile dixerim uter sit prior in uitio, qui linguam
15 adulationibus polluit aut cuius cor ex eis se in letitiam resoluit. In hoc enim elationis cecitas, in illo fraus excandandi dampnatur. Vbique uero dampnatur dolus sed et 485 a cecitas quae a superbia est nusquam absoluitur. Esto quod adulator sit nequior, iste non minus contemptibilis
20 est, nec caperetur linguae tendiculis alienae, si non blandiretur ipse sibi. Quid itaque alium arguit adulationis qui sibimet adulatur? In quo enim alium accusat, seipsum condempnat; eadem enim facit quae iudicat. Vae, inquit Dominus, qui consuunt puluillos sub omni cubito manus et
25 ponunt ceruicalia sub capite uniuersae etatis. Vtique puluillos consuunt, qui auribus parant insidias, qui uana et mollia congerunt quibus sensus demulceant, qui opera commendant hominum ut eos famae praeconiis et quadam suauis iocunditate fauoris inducant ad quietem. Vsus enim pul-
30 uinaris et ceruicalis est mollities quietis. Puluinar ergo b

17 damnatur CS
tationis M

19 contemptibilis S

21 adulationis] elationis

23 condempnat C

2 nemo etc.: v. 1 Cor. ii. 11. 5 Me quoque etc.: Verg. *Ecl.* ix. 33, 34. 8 uiso si palles etc.: Pers. *Sat.* iv. 47, 48. 15 Plus aliis etc.: Cato *Dist.* i. 14 (Baehrens *Poet. Lat. Min.* iii. 218). 22 In quo alium etc.: v. Rom. ii. 1. 23 Vae . . . qui etc.: Ezech. xiii. 18; cf. Greg. Magn. *Moralia* xviii. 4 in Job xxvii. 5 (Migne P. L. lxxvi. 42) ap. Gratian. *Decr.* I. xlvi. 2 citatum.

sub omni cubito manus ponitur, quando non modo operatio
sed quicquid ei adiacet commendatur. Caput uniuersae
etatis ceruicali superponitur, dum quis adulantium uerbis
in totius uitae operibus delectatur. Et alibi: Ipse edifica-
bat parietem, illi autem linebant eum. Parietem edificat 5
non domum quisquis induratae mentis uitio prauitatem
congerit operum. Qui in pariete solo ostium facit, quo-
cumque ingrediatur foris est. Quicumque in prauitate
operis indurata mente conuersatur a sanctorum societate
seiungitur; edificatum ergo parietem linit, quisquis prauis 10
operibus alicuius adulanter applaudit. Cum uero sit turpe
c omnibus adulari, longe turpius est si in praeceptae auctori-
tatis aut ordinis uiros adulatio cadat. Adeo quidem ut
sacrorum canonum institutis cautum sit clericos irrefraga-
biliter deponendos qui noscuntur adulationibus inseruire. 15
Recte quidem, quia omnis adulatio comites habet dolum et
fraudem proditionemque et notam mendacii, sequelam
quoque ignominiam seruitutis excecationem proximi et
exterminium totius honestatis. An non est talis non modo
eiciendus a clero sed a toto fidelium cetu? 20

Cap. 6. *Quod adultores multiplicati sunt super nume-
rum, et a praeclaris domibus honestos et dissimiles
sui expellunt.*

Haec tamen pestis iam in tantum Domino indignante
inualuit ut, si uentum forte fuerit ad conflictum, uereor ne 25
d modestos et bonos uiros possint facilius expellere quam
expelli. Serpit enim illuuiio feda et morbus cancerosus in
omnes, ut nullus aut rarus sit quem labes ista non maculet.
Omnes enim affectant beniuolentiam eorum cum quibus
uiuunt; quod quidem non modo licitum est sed honestum, 30

11 aplaudit S

12 autoritatis C

4 *Ipse* etc.: Ezech. xiii. 10. 14 *sacrorum canonum*: Ivo Carnot.
Deer. vi. 267; *Grat. Deer.* l. xlvi. c. 3 (ed. Friedberg, l. 168) (e canonibus
concilii Carthaginensis sub Cypriano a. d. 254 habiti). 27 *illuuiio*:
Vocabulum hoc (= *illuuius*), quod neque apud Forcell. ed. De Vit. neque
ap. Du Cange inuenies, exstat in versione Chalcediana Plat. *Tim.* 25 c
pro κατακλυσμός.

utpote omnia, quae natura uirtutum parens et recte uiuendi dux optima gignit. Sed dum hanc affectionem moderationis regula deserit, fertur in praeceps discurrensque per omnia agenda et non agenda, per infamiam et bonam famam, fauoris auceps, gratiae sollicitator incestus, ut cum amicis blanditiis praecorruperit, more meretricantis fortunam subripiat, extenuet facultates, aliena in se congerat spolia, et suum omnia conuertat ad lucrum. Efficitur ergo ut nulla sit ei molesta seruilis obsecundatio, nullum indecens uideatur obsequium, omnium officiorum personas induit, dum praemia omnium fraudulenter praeripiat. Qui sunt enim qui uestibus nitent, qui fastigiati incedunt, qui sequipedarum stipantur comitatu, commilitonum et contubernaliū dealbantur obsequio, qui primis salutationibus in foro gloriantur, qui primos recubitus habent in cenis, quorum aures mulcentur fomento praenominum et quibus nobilium molles reserantur auriculae, quos fortunae gratia alarum suarum remigio ad sullimia subuehit et extollit et a quibus quaelibet magna domus dispositionis suae formulam trahit et habitum mutuatur? Nempe adultores, qui alienum uiuunt ad nutum dum eos fraudulenter emungant. Veritas aspera est et plerumque molestiam parit, dum aliquem palpare dedignatur. Verum amaritudo eius utilior est et integris sensibus gratior quam meretricantis linguae distillans fauus. Meliora siquidem sunt (sancto Salomone testante) amici uerbera quam fraudulenta oscula blandientis. Quidni? Fides enim semper perfidiae antefertur. Non manet fides incolumis ubi aliud agitur et aliud simulatur praesertim animo et uoluntate nocendi. Dicitur enim fides,

18 sullima B: sublimia AS

27 perfidiae semper M

I natura recte etc.: v. Cic. *de Amicit.* 5 § 19. 9 seruilis obsecundatio: Cod. Iustin. x. 34. 14 salutationibus etc.: v. Matt. xxiii. 6, 7. 17, 18 alarum remigio: Verg. *Aen.* i. 301; vi. 19. 24 meretricantis etc.: v. Prov. v. 3. 25 Meliora etc.: Prov. xxvii. 6; de lectione amici pro vers. Vulgatae diligentis v. Sabatier *Bibl. Lat. Vers. Antiqu.* ii. 338; blandientis tamen pro odientis (Vulg.) vel inimici nusquam scriptum inuenies. 29 Dicitur enim fides etc.: v. Cic. *Off.* i. 7 § 23.

si sequimur Stoicos, eo quod fiat quod dictum est. Lux
 mea, salus mea, refugium meum, cor meum et uita mea,
 dux inuicte, uiuentium sapientissime, omnium largissime et
 benignissime, uiuendi forma, uirtutis speculum, et cetera
 huiusmodi importune ingesta, nonne plena sunt non tam
 c adulationis uitio quam ueneno? Sunt enim qui nec scur-
 rantis speciem uitant, cum amicitiam profitentur. Venena,
 inquit sapiens, non dantur nisi melle circumlita. Nullae-
 que occultiores sunt insidiae quam hae quae latent in
 simulatione officii aut aliquo necessitudinis nomine. Tu
 obsequium putas, amicitiam suspicaris, metiris affectum;
 insidiae sunt. Nec, ut est in fabulis (quoniam et mendacia
 poetarum seruiunt ueritati), Iuno Semelen deceptam in in-
 cendium impulisset, si non esset nutricis induta faciem et
 mentita affectum. Tibi credis impendi famulatum; ex-
 tremae et miserrimae subiceris seruituti. Nam

cum facilem distillat in aurem

d exiguum de naturae uitiique ueneno,

dispeream ni summoueat omnes qui uera loquuntur dedi-
 gnati assentationis subire notam. Limine summouetur, et
 bene si non iudicatur inimicus, qui potentis amici uolupta-
 tibus etiam turpioribus non modo contradicit, sed etiam non
 consentit. Et quidem nec consensus ad gratiam sufficit,
 approbare commendare applaudere insanienti necesse est;
 cum omnia malefecerit, laudandus est quasi re bene gesta.
 Sicut enim identitas uoluntatum amoris indicium est, sic ex
 dissensu inimicitiarum quisque reus arguitur. Proinde
 satiricus inquit:

Quid faciam Romae? Mentiri nescio; librum,
 si malus est, nequeo laudare et poscere; motus

I stoycos A 19 submoueat SM locuntur ASM 20 sub-
 mouetur SM 23 Et quidem] Equidem A²SM 24 aplaudere S

7 *Venena* etc.: Hieron. *Ep.* cvii. 6 (Migne *P. L.* xxii. 873). 12 *in*
fabulis: v. Ovid. *Metam.* iii. 253 seqq.; Hygin. *Fab.* 167, 179. 17
cum facilem etc.: Iuv. *Sat.* iii. 122, 123. *distillat: stillauit* Iuv.
 18 *uitii: patriae* Iuv. 19 *dispeream ni summoueat omnes*: v. Hor.
Sat. i. 9. 47, 48. 29 *Quid faciam* etc.: Iuv. *Sat.* iii. 41-48.

astrorum ignoro; funus promittere patris
 nec uolo nec possum; ranarum uiscera numquam
 inspexi; ferre ad nuptam quae mittit adulter,
 quae mandat, norunt alii; me nemo ministro
 5 fur erit, atque ideo nulli comes exeo, tamquam
 mancus et extinctae corpus non utile dextrae.

487 a

Fugio ergo urbem tantis obscenitatibus plenam; adulatorum ueneficio toxicatam suis adulatoribus derelinquo.

Viuant Arturius istie

10 et Catulus; maneant qui nigrum in candida uertunt.

Nec tamen unius urbis tantum uitia depingi credas; iam totius orbis sunt. Quod ad istud orbem Romanum crede; memini me audisse Romanum pontificem solitum deridere Lumbardos, dicentem eos pilleum omnibus colloquentibus
 15 facere, eo quod in exordio dictionis beniuolentiam captent, b
 et eorum cum quibus agitur, capita quodam commendationis demulceant oleo. Fili mi, inquit Salomon, si te lactauerint peccatores, ne adquiescas eis. Ipsi enim contra sanguinem suum insidiantur, et moliuntur fraudes contra
 20 animas suas. Prohibe pedem tuum a semitis eorum. Pedes enim eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.

Cap. 7. *Fraudem adulatorum in initio uitandam, et quod muneribus aut obsequiorum difficultate validissime procedit.*
 25

Ecce uir sapientissimus in filio erudiens uniuersos assentatorum gratiam omnibus suspectam reddit omnesque deterret, et hoc quidem in initio, eo forte quod recte gradientem primus adulatorum congressus impugnat. Haec fortasse mere- c

14 dicens CBSM

9 *Viuant etc.*: Iuv. Sat. iii. 29, 30. 13 *memini . . . oleo*: citat Pauli Mon. Germ. Hist. xxvii. p. 45. *pontificem*: sc. Hadrianum IV. 14 *pilleum facere*: = *faire le chapeau*, Anglice *take your hat off to*, v. Du Cange s. v. *pileus*. 16 *capita etc.*: v. Ps. cxl. 5. 17 *Fili etc.*: Prov. i. 10. 18 *Ipsi etc.*: Prov. i. 18. 20 *Prohibe etc.*: Prov. i. 15, 16.

trix est cuius indicit fugam. Fauus, inquit, distillans labia meretricis et nitidius oleo guttur eius. Nouissima autem eius quasi absinthium amara et acuta quasi gladius biceps. Pedes illius descendunt in mortem et ad inferos gressus eius penetrant, per semitam uitae non ambulant; uagi sunt 5 gressus eius et inuestigabiles. Nunc ergo, fili mi, audi me et ne recedas a uerbis oris mei. Longe fac ab ea uiam tuam et ne appropinques foribus domus eius. Haec, etsi ad sectam hereticorum censeantur praecipue referenda, ab adulationis fraude non aliena sunt. Si ergo ad fores domus eius non 10 licet accedere, numquid admittenda est in praecordia pectoris? Ceterum cum multiplex sit uitium adulandi, aliis d uultu aliis uerbo aliis opere uel munere assentantibus, efficacissima est adulationis fraus cum simulationem confirmant munera aut ei difficilius obsequium contestatur. 15 Si aliter credis,

quam te tua tempora fallunt
qui stipe mel sumpta dulcius esse putas.

Probatio siquidem uerae dilectionis est sub huius tempestatis corruptione frequentatio muneris. Ars artium est: Si 20 placere uis, frequenter dato. Si

calidum scis ponere sumen,
scis comitem horridulum trita donare lacerna,
alter Mercurius eris ei et, si uis amplius, es Apollo,
Pheboque pulchrior et sorore Phebi. 25

488 a Nec est quod de suffragio ipsius desperes quem muneribus pascis. Alimenta siquidem umbratilis gratiae et nominis prostituti munuscula sunt, et nisi fuerint frequentata amicitiae nomen interimunt. Frustra de muneris quantitate

2 nitidus A 3 absinthium B: quasi amara absincium S¹: amare
quasi absinthium M acutus M 14 confirmant A 23
lucerna BA¹ 25 pulchrior AS

1 Fauus etc.: Prov. v. 3-8. 17 quam te etc.: Ovid. *Fast.* i. 191,
192 'o quam te fallunt tua saecula' dixit 'qui...' etc. 22 calidum
etc.: Petron. *Sat.* i. 53, 54. 23 donare lacerna: glossum habet C, id est
ornare uestimento. 25 Phebo etc.: Petron. *Sat.* § 109.

praesumitur, nisi animam cupiditatis igne succensam crebrae uisitationis refrigerio temperes, et auaritiae iugem esuriem frequenti beneficiorum interpolatione demulceas. Aquilarum dicitur esse natura ut, cum stomachum pleniori
 5 refectione ingurgitauerint, in quintum decimum diem uel (ut aliis placet) in quadragesimum suspendant esuriem oblatorumque ciborum copiam aspernentur una saturitate contentae. Sane longe alia conditio diuitum, immo eorum qui uenalem prostituunt gratiam. Magis enim aliquatenus
 10 accedunt ad homines qui necesse habent, quia crebro b esuriunt, crebro refici. Vix possunt collectam esuriem in diem quadragesimum protelare, quin indignentur amicis, si non auaritiae hiatum opleuerint. Solebant antiquitus Gratiarum simulachra effigiari nuda, eo quod soliditas
 15 amicitiae et ueritas fidei, sine qua nec gratiae quidem nomen subsistit, nullo simulationis fucos ualeat obumbrari. Sed iam, cum ad homines uentum sit, qui non amicos sed seipsum in singulis amant, multiplicis fucus ut placeat necessarius est. Apud istos enim gratia, quia gratis non est, iam
 20 non gratia sed lucri inescatorium est. Facies siquidem meretricis facta est ei, nec quodcumque uitium erubescit, dum lucri tendit ad quaestum. Vetus querela est sapientis c indignum amicitiae lugentis occasum :

25 Illud amicitiae quondam uenerabile nomen prostat et in quaestu pro meretrice sedet.

Quod ex eo constat, quod, si cesset utilitas, rarus aut nullus est qui propter se uirtutem amicitiae colat. In tot circulis seculorum, in tanto etatum lapsu, in tanta multitudine et differentia personarum uix, ut ait Lelius, tria inueniuntur

2 iugere M	4 stomachum AS	8 diuitum conditio A	13
obpleuerint SM ² :	impleuerint M ¹	14 simulachra AS	24
quoddam CA ¹	27 amicitiae uirtutem A		

2 refrigerio : cf. *refresher*, uocabulum apud nos de pecunia causas orantibus in causa producta iterum data usitatum. 14 Gratiarum : v. Serv. in Verg. *Aen.* i. 724 ; cf. Fulgent. *Mythol.* ii. 4 § 8. 20 Facies etc. : v. Ierem. iii. 3. 24 Illud etc. : Ouid. *Pont.* ii. 3. 19, 20. 29 uix tria etc. : Cic. *de Amicit.* 4 § 15.

aut quattuor paria in amore. Hoc ipsum Arbiter noster
ingemiscit, etsi alterius uideatur induisse personam; ait
enim:

Nomen amicitiae si quatenus expedit heret,
calculus in tabula mobile ducit opus. 5
d cum fortuna manet, uultum seruatis amici;
cum cecidit, turpi uertitis ora fuga.
Grex agit in scena mimum, pater ille uocatur,
filius hic, nomen diuitis ille tenet;
mox ubi ridendas inclusit pagina partes, 10
uera redit facies, dissimulata perit.

Cap. 8. *De mundana comedia, uel tragedia.*

Et quidem eleganti utitur similitudine, quia fere quic-
quid in turba prophanæ multitudinis agitur comedie quam
rei gestæ similis est. Militia, inquit, est uita hominis 15
super terram. At, si nostra tempora propheticus spiritus
concepisset, diceretur egregie quia comedia est uita hominis
super terram, ubi quisque sui oblitus personam exprimit
alienam. Sed forte eo prophetae tendit oraculum, ut eos
489 a quos nondum terra absorbuit, doceat iugiter militare. Nam 20
qui captiui uitiorum impulsu trahuntur ad penam sicut bos
immolandus ad uictimam, abeuntes post concupiscentias
suas, etsi corpore uideantur inhabitare superficiem terræ,
uiui tamen absorti sunt et descendunt in infernum uiuentes.
Et, si alium orationis sequimur tropum, terram usquequaque 25
inhabitans quorum conuersatio minime in celis est nec sibi
sciunt aliquid in celo esse, et id dumtaxat affectant animo
quod cernitur super terram. His quoque militia iugis indi-
citur, quibus (ut ad fabulas redeamus) nec unda Tantali,
Ticii uultur, rota Yxionis, Belidum urna, saxum Sisiphi 30

2 induisse uideatur A 16, 17 At si nostra . . . hominis super
terram ob homocoteleuton om. CB, forsân A¹ 18 ubi] nisi A 23
super faciem CBA 26 in celis est minime M 30 ixionis A

4 Nomen etc.: Petron. Sat. § 80. 15 Militia etc.: Iob vii. 1.
23 etai etc.: cf. Dantis Inferno xxxiii. 121 seqq. 24 uiui etc.: v.
Num. xvi. 30. 26 conuersatio in celis: Philipp. iii. 20.

deest, dum uoluntas mundo implicita nequit implere propositum, quamdiu peregrinatur a Domino. Istorum uita b
 militia et certe malitia est. Quod si abhorres, alia interpretatione doceberis quia uita hominis super terram temptatio est; quae, si proprietatem nominis sequimur, mali frequentius habet notam. In hac utique temptatione uel
 5 militia, licet sibi septem milia uirorum Dominus reseruauerit, fere totus mundus ex Arbitri nostri sententia mimum uidetur implere, ad comediam suam quodammodo respiciens
 10 et (quod deterius est) eo usque comediae suae insistent ut in se cum opus fuerit redire non possint. Vidi pueros tam diu balbutientium uitia imitari ut postmodum nec cum uellent recte loqui potuerint. Vsus enim, ut ait quidam, egre dediscitur, et consuetudo alteri naturae assistit, quam
 15 licet

expellas furca, tamen usque recurret, c

Vnde et ethicus prouide quidem et utiliter: Optimam, inquit, uiuendi consuetudinem ab ineunte etate elige, eam tibi iocundam usus efficiet. Magnorum proinde uirorum
 20 sensus secularis haec expugnat comedia. Varia figura temporum actuum quaedam uarietas est. Porro actibus personae deseruiunt, dum in eis fortunae iocantis ludus impletur. Quid enim aliud est quod nouum quemlibet et ignotum nunc amplissimo induit potentatu et in regni
 25 fastigium erigit, nunc alium purpuratum antequam natum

2 Iustorum M 16 expellat M

2 peregrinatur a Domino: v. 2 Cor. v. 6. 4 uita etc.: sic locum Iob vii. 1 ex antiqua versione Latina citant Hieronymus, Augustinus, etc.; vide Greg. Mag. *Moralia* viii. 6 (Migne P. L. lxxv. 805); cf. Sabatier *Bibl. Sacr. Vers. Lat. Antiqu.* i. 844. 7 septem etc.: v. 3 Reg. xix 18. 8 fere totus mundus: cf. infra 490 B; Buechelero uidetur versus Petronii *Sat.* § 80 (ed. Bücheler 1862. p. 95), supra ad finem cap. 7 citatos respexisse Ioannes 13 Vsus etc.: cf. Quintil. *Inst. Orator.* i. 1 § 5 Non assuescat ergo nedum infans quidem est sermoni qui dediscendus est; Hieron. *Ep.* cvii. § 8 (Migne P. L. xxii. 874) *Legi quondam in scholis puer: 'Aegre reprehendas quod sinis consuescere.'*
 14 consuetudo etc.: v. Cic. *de Fin.* 5. 25 § 74; *de Invent.* 1. 2 § 3.
 16 expellas etc.: Hor. *Ep.* i. 10. 24. 17 Optimam etc.: v. pseudo-Cic. *ad Herennium* iv. 17 § 24.

de regni culmine in cathenas hostiles proicit et seruituti
 d addictum in miserias extremas praecipitat, aut (quod fre-
 quens est) non modo tyrannorum sed et principum sanguine
 infimorum hominum aut etiam uilium seruorum infames
 cruentat gladios? 5

Si fortuna uolet (inquit), fiet de rethore consul;
 si uolet haec eadem, fiet de consule rethor.

In eoque uita hominum tragediae quam comediae uidetur
 esse similior, quod omnium fere tristis est exitus, dum
 omnia mundi dulcia quantacumque fuerint amarescunt, et 10
 extrema gaudii luctus occupat. Quantumlibet in uiis suis
 iniqui floreat et prosperorum concursu inaurentur, eis ad
 nutum fortuna seruiat, subuertet in fine gressus eorum, et
 tandem amara erit quasi absintium. Quare, inquit beatus
 Iob, impii uiuunt, subleuati sunt confortatique diuitiis? 15
 490 a Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba et
 nepotum in conspectu eorum, domus eorum securae sunt et
 pacatae, et non est uirga Dei super illos. Bos eorum con-
 cepit et non abortiuit; uacca peperit et non est priuata
 fetu suo. Egrediuntur quasi greges paruuli eorum, et 20
 infantes eorum exultant lusibus. Tenent tympanum et
 citharam, et gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis
 dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. Quis
 letitiae praecedentis exitus potest esse amarior aut felicitis
 uiae infeliciois finis? Haec est enim uia illorum qui in 25
 labore hominum non sunt neque cum hominibus flagel-
 lantur. Vtique deiecit eos consilium Domini dum alleua-
 rentur. Ei siquidem haec potius ascribenda sunt omnia
 b quam fortunae, quae aut ab ipso est, aut (quod magis reor)
 omnino non est. Ait namque ethicus: 30

Noli fortunam, quae non est, dicere cecam.

3 tyrannorum ASM 14 absinthium BAM 15 sulleuati M 18 est
 om. M 21 timpanum CAS 22 cytharam A 30 est om. M

6 *Si fortuna etc.*: Iuv. Sat. vii. 197, 198; cf. infra *Policr.* v. 4 (546 A).
 11 *extrema etc.*: Prov. xiv. 13. 14 *amara quasi absintium*: Prov.
 v. 4. *Quare etc.*: Iob xxi. 7-13. 25, 26 *in labore etc.*: Ps. lxxii. 5.
 27 *deiecit etc.*: Ps. lxxii. 18. 31 *Noli etc.*: Cato *Dist.* iv. 3
 (Baehrens *Post. Lat. Min.* iii. 230).

Homerus quoque in illo celeberrimae perfectionis opere dedignatus est nosse fortunam, adeo quidem ut in nulla parte tanti carminis nominetur. Maluit enim soli Deo, quem MOIPAN nominavit, uniuersa regenda committere, 5 quam ut aliquid ascriberet temeritati fortunae, quam utique sic constat minime esse deam, sicut certum est dici et pingi cecam. Frustra ergo cecitas eius arguitur, quae in natura rerum inueniri non potest. Vnde et casus non esse conuincitur, si eum quis improuisum euentum esse diffiniat, 10 cum nichil fiat cuius ortum legitima causa et ratio non praecedat, et fidelis concionator nichil in terra doceat fieri sine causa. Verumtamen quia praeter intentionem gerentium aliqua, nonnulla contingunt praeter opinionem, casus appellatione clauduntur, licet aequae disponentis ratione 15 praeuisa sint, sicut ea quae lege naturae necessitatis nexibus uidentur artata. Proinde et haec ipsa contingentia primaeucae omnium causae sic esse constat adnexa ut ad eam omnia referantur; et pro mea opinione haec ipsa ad positionem omnium quae sunt necessario consequatur. Ridebunt 20 forte prudentiores insipientiam meam, qui Deum esse ad existentiam omnium sequi consentio; sed ab effectu causam inferri uel probabiliter me Peripatetici docuerunt. Porro doctores fidei eam ex omnibus causam necessario inferunt, d ex qua omnia, per quam omnia, et in qua sunt omnia, et 25 sine qua factum est aut subsistere potest nichil. Quod ergo aliquid fortunae uidemur ascribere, ei nequaquam praeiudicat. Sed quia nobis ad homines sermo est, hominum uerbis utimur, pingui (ut praediximus) Minerua agentes de singulis, de nullo subtilem reddentes rationem. Quod si 30 hoc ipsum patienter admittitur, ea quae a philosophis gentium publicae utilitatis gratia scripta sunt audire quid

17 constat esse annexa M 22 peripathetici AM 31 audiri A*SM

1 *Homerus* etc.: v. Macrob. *Sat.* v. 16 § 8. 10 *nichil fiat* etc.: Plat. *Tim.* 28 A. vers. Chalcidii; cf. supra ii. I (415 D). 11 *nichil in terra* etc.: Iob v. 6. 24 *ex qua* etc.: v. Rom. xi. 36; Ioann. i. 3. 28 *pingui Minerua*: Cic. *de Amicit.* 5 § 19. *ut prae-*
dicimus: v. supra ii. 22 (449 B).

prohibet? Quaecumque enim, inquit, scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem scripturarum spem habeamus. Dum enim pax abest filiis Adam, qui ad laborem nati sunt, parati ad flagella, concepti in peccatis, editi in labore, non tam euntes quam 5
491 a currentes ad mortem qua nichil tristius est, necessaria est patientia, utilis consolatio quae de oleo letitiae in conscientia et de immensitate clementiae Dei praedestinos ad uitam spe futurorum fouet et roborat. O custos hominum, inquit beatus Iob, humani generis calamitates in se exprimens, 10
 quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum michimet ipsi grauis? Nemo siquidem est qui exigentibus culpis in seipso non inueniat causas materiamque doloris, cum ipsius philosophiae testimonio unicuique contingat adesse quod nollet uel abesse quod uellet. Vnde et fidelis anima, cui 15
 uerae beatitudinis gaudia differuntur, cum inferiori irriguo irriguum superius petit. Vt ergo gentilium figmentis pium accommodemus auditum, rerum omnium tragicus finis est; **b** aut, si nomen comediae gratiosius est, non duco contentionis funem, dum constet inter nos quod fere totus mundus iuxta 20
 Petronium exerceat histrionem; quod et quidam temporis nostri scriptor egregius infidelium tamen uerbis eleganter expressit:

Ridiculos hominum uersat sors ceca labores;
 secula nostra iocus ludibriumque deis. 25

Huius itaque tam immensae tam mirabilis et inenarrabilis tragediae uel comediae theatrum quo peragi possit, ei mirabiliter coaequatur. Tanta est area eius quantus et orbis. Difficillimum est ut quisquam admittatur exclusus uel

1 *post prohibet add.* paulus dicens P inquit om. A 21, 22
 nostri temporis A 27 teatrum S

1 *Quaecumque etc.*: Rom. xv. 4. **9** *O custos etc.*: Iob vii. 20.
14 *adesse etc.*: v. Boeth. *Consol. Philos.* iii. Prosa 3. **16** *cum inferiori etc.*: v. Iosue xv. 19; quem locum intelligit Noster ad mentem Greg. Magn. *Dialog.* iii. 34 (Migne *P. L.* lxxvii. 301). **20**,
21 *iuxta Petronium*: v. supra 489 b. **22** *scriptor*: i. e. secundum marg. P. Bernardus Silvester; tamen neque in ed. Baruch & Wrobel neque in *Experimentarii seu libri fortunae* codice in Bibliotheca Bodleiana seruato exstant versus isti.

emittatur inclusus, dum carnis gerit luteum indumentum. Eam quippe tanta subtilitate necesse est exui ut per foramen acus possit sine omni attritione transiri. Alioquin c integer nemo egreditur; forte ideo, quia capacem hanc aream
 5 Stix nouies interfusa cohercet. Vidi, inquit Ecclesiastes, cuncta sub sole, et ecce statim omnia uanitas; eo quod omnia, quae a solido ueritatis statu recedunt, uanitati, quae nostram comediam deceat, subiecta sunt. Vanitati enim subiecta est creatura non uolens. Licet enim nouem
 10 orbibus siue globis potius sedium nostrarum habitatio tota claudatur, omnibus tamen quandoque egrediendum est, omnesque Caron ille inexorabilis uetusta sui temporis naue traiciet. Omnibus quoque succedent alii, et sic transiens homo manet in specie, quemadmodum aqua
 15 praetereunte notus amnis manet in flumine. Vbi sunt, inquit, uiri potentes, ab initio scientes bellum, aut qui in d auibus celi ludunt, et thesaurizant sibi aurum, in quo confidunt homines, iungentes agrum agro domum domui usque ad terminum loci, et non est finis possessionis
 20 eorum. Statimque subiecit quod usu et assiduitate iam omnibus persuasum est: Hi ad inferos descenderunt, et alii in locum illorum successerunt. Verumtamen bene cum egredientibus agitur, qui non ab hoc fortunae ludo transferuntur eiciendi in tenebras exteriores ubi erit fletus et
 25 stridor dentium, et qui ab aquis niuium quas sanctus Iob commemorat ad calorem nimium minime transeunt; bene cum illis agitur, qui suos expectant Elisios, quos praesentia 492 a sua iustitiae sol uerus illustrat. Sed quid est quod Elisios

5 choerect A
 memorat S

19 terminos SM et ut uar. lect. A

26 come-
 morat S

1 *carnis luteum indumentum*: v. Prudent. *Cath.* ix. 99 (Migne P. L. lix. 874) *carnis indumenta*; cf. Shakespeare *Merch. of Venice* v. 1. 64 *this muddy vesture of decay.* 2, 3 *per foramen* etc.: v. Matt. xix. 24; Marc. x. 25; Luc. xviii. 25. 5 *Stix* etc.: Verg. *Georg.* iv. 480; *Aen.* vi. 439. *Vidi* etc.: Eccles. i. 14. 8 *Vanitati* etc.: Rom. viii. 20. 9 *nouem* etc.: Cic. *de Somn. Scip.* 4 (*de Rep.* vi. 17 § 17). 15 *Vbi sunt* etc.: v. Baruch iii. 16-18, 26; Isa. v. 8. 21 *Hi ad inferos* etc.: Baruch iii. 19. 24 *in tenebras* etc.: Matt. viii. 12. 25 *ab aquis niuium* etc.: Iob xxiv. 19. 28 *iustitiae sol*: Malac. iv. 2.

campos a mutabilium rerum septis uerbis excludo? Certe pro parte inclusi sunt, patentes in latitudine bonarum mentium quibus a Patre luminum datum est ut in notitia et amore boni toto sui agitato uersentur. Vnde ethicus inquieto extra se ineptam beatitudinem inquirenti: 5

Quod quaeris ubique est,
est Vlubris, animus si te non deficit aequus.

Cap. 9. *Quod mundus suos habet Elisios; et eadem fides est nostri temporis et praecedentium patrum, et uirtutis cultores inspectores sunt theatri huius.* 10

Mundus igitur suos habet Elisios,

b solemque suum et sua sidera nouit.

Virtus siquidem solaris quidam radius est a fonte claritatis omnibus datus in usum et qui omnia quae attingit claritate sui facit eximia. Inde est quod etiam illi quos huius radii 15 uenustas quasi repercussa specie sui uidetur afflasse, statim in subiectorum conspectu clarescunt fiuntque quodammodo uirtutis titulo gloriosi. Absit enim ut quisquam uere sit gloriosus, nisi qui in Domino gloriatur. Non enim qui se ipsum aut quem homo commendat, ille probatus est, sed 20 quem Deus commendat; quod utique uera et sola uirtus meretur, non quantacumque uirtutis imago. Hoc autem esse arbitror, quicquid in moribus egregium de naturae beneficio et exercitio mentis citra gratiam philosophi sibi repromittunt eoque ipso euanuerunt in cogitationibus suis 25 de libero confisi arbitrio, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt stultique apparuerunt. Vnde ethicus:

Satis est orare Iouem qui donat et aufert;
det uitam, det opes, animum michi ego ipse parabo.

8 helisios CBA 8, 9 est fides A 12 sydera CB 29 ego om. A

3 a Patre luminum: Iacob. i. 17. 6 Quod quaeris etc.: Hor. Ep. i. 11. 29, 30. 12 solemque etc.: v. Verg. Aen. vi. 641. 19 in Domino etc.: 2 Cor. x. 17, 18. 22 Hoc: sc. quod meretur quantacumque uirtutis imago. 25 euanuerunt etc.: Rom. i. 21, 22. 28 Satis etc.: Hor. Ep. i. 18. 111, 112.

Alius quoque :

Nullum numen habes si sit prudentia ; sed nos
te facimus, fortuna, deam celoque locamus.

Cato quoque, licet uerum non agnouisset Deum gentiumque
5 superstitionibus aberraret, in Libia tamen Iouis, quem
colebat, contempsit oracula, se ad ea, quae sibi gerenda
erant, sufficere arbitratus. Et quidem etiam ipsa imago
uirtutis suam quandam habet uenustatis decorisque clari- d
tatem, ut quicquid in ea cernitur eius merito uenustum
10 credatur et decorum. Non tamen usquequaque decorum
est quod in tenebris ignorantiae obscuratur ; nec potest
quisquam clarescere nisi in fide illius qui lux uera est et
illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum.
Ex quo patet quod nisi in ueri Dei notitia et cultu uera
15 uirtus esse non possit. Quod et uisio Ezechielis non tacuit,
qui eorum qui praecedebant et qui sequebantur Christum
eandem confessionem esse asseruit. Sanctorum quippe
ueteris et noui testamenti in eo distinguitur fides, quod isti
iam sibi gaudent impleta quae illi expectabant et desidera-
20 bant implenda. Sit ergo uenerabilis imago uirtutis, dum 493 a
sine fide et dilectione substantia uirtutis esse non possit.
Et utinam inueniatur in nobis qui uel uirtutis imaginem
teneat.

Quis enim uirtutem amplectitur ipsam ?

25 Quis etiam umbras uirtutum induit, quibus uidemus
floruisse gentiles, licet eis subtracto Christo uerae beatitu-
dinis non apprehenderint fructum ? Quis Temistoclis dili-
gentiam, Frontonis grauitatem, continentiam Socratis,

6 contempsit S	7 ymago AM	16 post et om. qui SM	22
ymaginem B : ymaginem uirtutis M		25 umbram uirtutis A	27
themistoclis A			

2 *Nullum* etc. : Iuv. Sat. x. 365, 366. 4 *Cato* etc. : Luc. Phars.
ix. 543 seqq. 12 *lux uera* etc. : Ioann. i. 9. 15 *uisio Ezechielis*
etc. : v. Greg. Magn. Hom. in Ezech. ii. 4 § 7 (Migne P. L. lxxvi. 977,
978). 24 *Quis enim* etc. : Iuv. Sat. x. 141. 27 *Temistoclis*
diligentiam : v. Val. Max. viii. 7. ext. 15. 28 *Frontonis grauitatem* :
Hieron. Ep. cxxv. § 12 (Migne P. L. xxii. 1079).

Fabricii fidem, innocentiam Numae, pudicitiam Scipionis, longanimitatem Vlixis, Catonis parcitatem, Titi pietatem imitatur? Quis non cum admiratione ueneratur? probitas
b siquidem laudatur et alget. Porro praedicti et consimiles magni quidem et laudabiles uiri quasi quaedam seculorum 5 suorum sidera splenduerunt, illustrantes tempora sua, praeambuli coetaneorum suorum in id iustitiae et ueritatis quod dispositione diuina illuxerat eis. Sic quoque in successionebus fidelis populi numquam humano generi ad noctis suae tenebras cecitatisque molestias depellendas sua sidera 10 defuerunt, uiri quidem uirtutis titulo nobiles magnorumque operum fulgentes insignibus, quorum exemplis ad cultum iustitiae semper alii prouehantur. Nonne Abel innocentiam docuit, Enoch munditiam actionis? Quid de longanimitate spei et operis non habuit Noe? Quid de obedientia fideliter 15 implenda defuit Abrahae? Isaac coniugii castimoniam
c instruit, et Iacob laboris tolerantiam ostendit. Ioseph parricidas fratres boni retributione remunerat, eoque docet a bonis bona pro malis tribuenda. In multis milibus increduli indurati et Deum semper exacerbantis populi 20 Moysi mansuetudo ostenditur, et imminentibus aduersis confidentis Iosuae magnanimitas declaratur. Iob patientiae indicit exemplum. Et praeambulus gratiae Baptista Saluatoris, dum penitentiam praedicat et uitii indicit fugam, confessionem eruit ueritatis et ad increpationem iniuriae 25 et condempnationem iniquitatis omnium fidelium linguas exacuit. Quid noui testamenti referam patres, quorum exempla sunt disciplina morum et rectissima instituta
d uiuendi? Hi quidem sunt in septem milibus uirorum, quos sibi Dominus reseruauit ut non curuarent genua sua 30

6 sydera CB
 noui om. M

9 populi fidelis M

10 sydera CBM 27

1 *Fabricii fidem* : v. Boeth. *Consol. Philos.* ii. Metr. 7. *pudicitiam Scipionis* : v. infra c. 10 (495 c). 2 *Titi pietatem* : cf. supra ii. 5 (420 c). 3, 4 *probitas laudatur et alget* : Iuv. *Sat.* i. 74. 13 *Nonne Abel etc.* . . . *indicit exemplum* : v. Greg. Magn. *Moral. Praef.* 6 § 13 (Migne P. L. lxxv. 524). 29 *in septem milibus etc.* : v. 3 Reg. xix. 18.

ante Baal aut cuiumque uanitati prostituant animas pretiosas. Hi sunt qui inter insensatos habentur insani, quia alienae insaniae nolunt esse participes. Et finem sine honore creduntur habituri, quia dignitatem naturae mundani
 5 histrionis habitu polluere dedignantur. Hi sunt forte qui de alto uirtutum culmine theatrum mundi despiciunt ludumque fortunae contempnentes nullis illecebris impelluntur ad uanitates et insanias falsas. Hi iam in suis gaudent Elisiis, ad utilitatem suam uident plurima et ad
 10 eam omnia uisa retorquent. Cum enim fidelis anima exaltatur a terra, tunc demum omnia trahit ad seipsam. Speculantur isti comediam mundanam cum eo qui desuper astat ut homines actusque eorum et uoluntates indesinenter
 15 esse necesse est spectatorem. Nec queratur aliquis motus suos ab aliquo non uideri, cum in conspectu Dei agat angelorumque eius paucorumque sapientum, qui et ipsi ludorum istorum circensium spectatores sunt. Erubescat potius, si quis in tanta luce indecenter moueatur et se
 20 totum exercitatione mimica deuenustet.

Cap. 10. *Quod sibi personae coaptantur, et depretiantur dissociatae: et de Cleopatra, Augusto, et Scipione: et quod Romani uanitati dediti sunt; et quis sit adulatoriae finis.*

25 Ceterum in hoc fortunae ludibrio personae sibi inuicem coaptantur; et, si altrinsecus diuertant, totius actus facies
 immutatur, ut si Gliscerium tollas aut Pamphilum. Sublato enim alterutro nomen alterius perit, et si cum amantibus suspiciosum senem tollas, nullus est aut inutilis omnino
 30 Dausus. Hinc est illud:

3 uolunt M	11 a terra exaltatur M	14 hystriionem CBM:
ystriionem S	15 necesse est esse M	17 sapientium M
mimica] inimica B ² AM	27 glicerium SM	29 tollas
senem M		

2 qui inter insensatos etc.: v. Sap. v. 4. 11 a terra etc.: v. Ioann. xii. 32. 14 exerceant histrionem: v. supra 489 B. 27, 30 Gliscerium (i. e. Glycerium), Pamphilum, Dausus: in Terentii Andria.

Fortis in armis

Cesareis Labienus erat, nunc transfuga uilis
cum duce priuato terras atque aequora lustrat.

Si enim personas, quae sibi assueuerunt sibi que faciunt,
decretum fortunae dissociet, fit plerumque ut utraque ad 5
omnia agenda sua uideatur inepta, et quasi exclusa ratione
officii depreciatur. Fracta sunt lenocinia Cleopatrae ex
c quo nec Iulium inuenit nec Antonium. Equidem orbis
uictorem Cesarem donis flexit, et inuicti uiri insuperabilem
animum meretricius decor et prostituta facies superauit. 10
Vnde lenocinii eius sollicitudinem poeta exprimens adiecit :

Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.

Cum uero Iulius rebus humanis exemptus esset, quae
Romani imperatoris coniugio fuerat gloriata, principis
Romanorum ausa est affectare seruitutem. Nec frustra, 15
cum ad omnia paratum inuenisset Antonium. Putabat
enim ad Cesarem gloriam sibi nichil defore, si lectum
eius ascenderet, qui successor rerum Pompeii et (ut simu-
labat) iuris Cesarei magis de temeritate fortunae quam
d de uirtutis conscientia confidebat. Porro, cum ad sollicitan- 20
dum Augustum muliebris impudicitiae audacia accessisset,
spe sua frustrata amorem honestatis reputauit iniuriam,
castitati nomen dedit superbiae, bellumque credidit indi-
cendum ei quem Iulio Cesare experta fuerat fortiorem.
Omnes nocendi artes aggressa est, tandemque capta et 25
prouoluta ad pedes Augusti etiam tunc sollicitauit oculos
ducis. Sed frustra quidem; nam pulchritudo eius infra
pudicitiam principis fuit. Quod ubi desperata se ad
triumphum uictoris praenouit reseruari, incautiorem nacta
custodiam, egressa se in Mausoleum regum recepit, ibique 30
nobilissimis ex more induta cultibus odoribus conquisitis
solioque diuitiis usquequaque referto se iuxta suum collo-
cauit Antonium, et mamillis uenisque suis apponens aspides

25 *post omnes add.* enim S

27 pulchritudo AS

1 *Fortis* etc.: Luc. *Phars.* v. 345-7.

3 *priuato*: *praelato* habet

LUCIUS.

12 *Vultus* etc.: Luc. *Phars.* x. 105.

26 *prouoluta*

etc.: v. Flor. ii. 21 (iv. 11 §§ 9-11).

sic morte quasi sompno resoluta est. Psilli siquidem a
 Augusti mandato adhibiti, qui malitiam ueneni solent
 linguis educere, eo quod sero uocati essent, opem ferre non
 ualuerunt. Digna quidem sic perire meretrix uenenosa,
 5 nata mores corrumpere nobiliumque uirorum pudicitiam
 expugnare. Profecto antea regibus imperauerat, post-
 modum misera nec miserabilis sibi forte tragicum, sed
 Romano imperio, quod subuertere moliebatur, finem comi-
 cum fecit. Inter cetera clarioribus Augusti titulis con-
 10 numeratur quod in tantae pestis congressu mansit inuictus.
 Verumtamen in Scipione Affricano aliquid non inferius
 inuenitur, qui post singularem de Hannibale uictoriam
 singularis continentiae insigne praeconium meruit. Han-
 nibal namque Romanorum cecidit exercitum usque ad b
 15 hostium satietatem, et donec praeciperet militi suo ut
 uel ferro parceret. De caesorum cadaueribus in torrente
 Vegello pons solidus factus est uictoris iussu. Duo modii
 anulorum Cartaginem missi sunt, unde Martem suum
 Libiae praesidem aureo clipeo ob insignem uictoriam
 20 honoraret, essetque proculdubio tunc Roma diem ultimum
 habitura, si Hannibal quemadmodum uincere sic et uictoria
 uti sciret. In uindictam istorum a senatu missus est
 Scipio Africanus, qui a Pireneis montibus ad columnas
 Herculis et Oceanum usque tanta felicitate prouinciam
 25 recuperauit amissam, ut uix sciatur citius an facilius uicerit.
 Qui etiam captiuos pueros et puellas egregiae pulchritudinis
 restituit barbaris, nec in conspectum suum eorum quem- c
 piam uenire passus est, ne quid de uirginitatis integritate
 saltem oculis praelibasse uideretur. Qualiter ei Hannibal
 30 cesserit, et manifestam uictoriam nota in puppi praetoria

3 essent uocati A 17 uergello A²SM 26 pulchritudinis AS
 29 praelibasse] delibasse A²SM

1 Psilli etc.: v. Suet. Aug. 17. 13 Hannibal etc.: v. Flor. i. 22 (ii. 6 §§ 17-19). 22 In uindictam etc.: v. Flor. i. 22 (ii. 6 §§ 37-40).
 29, 30 Hannibal cesserit: v. Flor. i. 22 (ii. 6 § 61).
 30 manifestam etc.: Flor. i. 23 (ii. 7 § 7), qui tamen hoc in bello Macedonico primo, classe Romana Graeciae litora peragrante, accidisse narrat. nota: nata habet Florus.

laurus polliceretur, scriptor belli Punici Titus Livius refert. Ceterum in tanti triumphi gloria quid illo ciue modestius, qui se in tanto successu nec dominum neque uictorem ab aliquo, nisi ab Hannibale paucisque complicitibus, qui aequas conditiones pacis rupto federe fraudulenter abiecerant, 5 passus est salutari? Eos quoque, qui castigati non obtemperabant prohibentis imperio, quasi adulationis reos **d** et publicae salutis hostes, ab exercitu iussit; cum tamen genus Eneadam hanc molliem aurium nondum exuerit, quin adulationibus delectentur. Cum uero ab initio gra- 10 uissimi fuerint, in quo Troianae leuitatis originem praecipue diffitentur, eos hoc uitio continue laborasse historiarum celebre testimonium est. Inde est illud: Romanus omnis adulatione corrumpitur aut corrumpit. Certe, si non uerbis, possunt omnes fraudulentis muneribus expugnari; et quos 15 munuscula non deiciunt, honoribus capiuntur. Urbis auspicia sacrilegio parricidii et fraterni sanguinis cruore numinibus suis Romulus consecrauit, deinde lemuribus infestatus honore uano simulata communicatione imperii fratrem 496 a placauit occisum. Suos quoque imperatores, quos de more 20 Romanus populus fideliter iugulabat, deificauit fidelius, inani solatio perfidiam praetexens manifestam, perinde ac si sorbitiunculas ei, quem peremerat, ministraret, eosque mentiebantur in sortem transisse numinum, ac si celo suo mundoque regendo nisi tyrannis ascitis Omnipotentis non 25 sufficiat manus. Facti sunt ergo diui indigetes aut (ut aliis placet) heroes, quos nec etiam humana sorte dignos Romanorum perfidia reputauit. Tractum est hinc nomen,

3 neque] nec AM 8 post exercitu add. remoueri M 12 hystori-
 arum SM 25 tyrannis M ascitis ASM 26 suffitiet A

1 *Livius*: de cuius historia epitomen confecit Florus; v. Liv. xxxii. 1 § 12. 2 *Ceterum* etc.: haec de Scipione Africano narrata nusquam alibi inuenire potui; quem tamen regem appellari noluisse novimus ex Livio xxvii. 19 §§ 3, 4. 13 *testimonium*: e. g. Oros. *ade. Paganos* iv. 13 § 17; cf. Aug. *de Civ. Dei* ii. 13. 16 *Urbis auspicia* etc.: cf. Hieron. *Ep.* cxxv. § 15 (Migne *P. L.* xxii. 1080).
 18 *Deinde lemuribus* etc.: v. Ov. *Fast.* v. 451 seqq. 27 *heroes*: v. Macrob. *de Somm. Scip.* i. 9 §§ 7, 8.

quo principes uirtutum titulis et uerae fidei luce praesignes
 se diuos audeant nedum gaudeant appellari, ueteri quidem
 consuetudine etiam in uitio et aduersus fidem catholicam
 obtinente. Si uero ueniatur ad uerba, in eo iam Romanus
 5 Grecorum perfidiam antecedit, qui eo usque adulandi leno- b
 cinium docuit, ut a docili populo facillime transeatur.
 Voces, quibus mentimur dominis, dum singularitatem honore
 multitudinis decoramus, natio haec inuenit et ad finitimos
 posterosque sui nominis auctoritate transmisit. Si quando
 10 quaeris, illud tibi tempus occurrat, quo Gaius Cesar, exuens
 nescio an perficiens dictatorem, omnia factus omnia occu-
 pauit. Illius certe temporis michi saepe occurrit imago,
 cum ad potentioris nutum subiectorum omnia disponantur,
 et licet animo reluctantante in seipsos parati sunt exilii aut
 15 mortis dictare sententiam. Hinc quippe potestas terribilis;
 hinc argentis et urentis conscientiae stimuli meticulosa
 corda concutiunt et praecipuam in omnibus sibi uendicant c
 auctoritatem. Adeo quidem ut sacerdotes legis diuinae
 praecepta dissimulent, sapientiam nesciant seniores, iuris
 20 sit iudex ignarus, praelatus auctoritatis nescius, disciplinae
 subiectus, libertatem contempnat ingenuus, totus denique
 populus quietem et pacem. Dum enim omnes unius prae-
 sidentis uoluntate feruntur, uniuersi et singuli suo priuantur
 arbitrio. Nonne haec erat facies temporis quando

25 sedere patres censere parati,
 si regnum, si templa petat, iugulumque senatus,
 passurasque infanda nurus;

eoque solo bene cum ciuibus actum est, quod Cesar plura d
 iubere erubuit quam Roma pati? Nonne tyranni opinio
 30 ad tyrannidis transiit successores, dum suspicantur, quod
 leges a se maluit tolli quam ab humilibus obseruari? in
 eoque libertatis seruatur umbra, si se quisque quod prae-

4 optinente A 28, 29 iubere plura A 30 tyrannidis M

10 *Cesar* etc.: cf. Mommsen *Staatsrecht* ii. 1, p. 716, n. 2 (ed. 3^a, 1887).
 25 *sedere* etc.: Luc. *Phars.* iii. 109, 110, v. 307. 28
quod etc.: Luc. *Phars.* iii. 111, 112.

cipitur simulat uoluisse, facitque, immo uidetur facere de necessitate uirtutem, dum necessitati iungit consensum, et quod incumbit gratanter amplectitur. Hic porro nullae sunt partes uerae aut ingenuae libertatis, ubi totum sibi adulatio uendicat, uanitas totum, nichilque ueritati relin-

497 a Gnato quia: Cum maxime decipio, tunc triumpho. Sicut enim finis oratoris est persuasisse dictione, medici curasse medicina, sic adulatoris finis est suauiloquio decepisse. 10
Nam et

fistula dulces canit, uolucrum dum decipit auceps;
et uenena propinantur melle circumlita, quo citius noceant.
Verum

non est in medico semper releuetur ut eger, 15
et finem suum, qui in altero est, orator non semper assequitur. Sic adulator quidem non semper decipit, aut de amico triumphat. Fine tamen suo non destituitur, si ex contingentibus nichil omiserit. Nec enim Vlixes Sirenum uoces euasit, quod ei aliquid suauitatis deesset ad gratiam, 20
b sed quia stimulis uoluptatis et meretricantibus illecebris uanitatis solidae uirtutis opposuerat robur. Temptator quoque Pharisaeus et Herodianus insidiator quas fraudis suae non adhibuit artes, ut eum caperet in sermone lingua dolosa, in cuius ore non est inuentus dolus? Magister, 25
inquit, scimus quia uerax es, et uiam Dei in ueritate doces, et non est tibi cura de aliquo, neque enim accipis personas hominum. Quid quaeso blandius? Sed dolus quo tendat,

18 si] sed M 20 suauitatis aliquid A

1, 2 *facere de necessitate uirtutem*: Hieron. *Apol. adv. Ruf.* iii. 2 (Migne P. L. xxiii. 458). 8 *Cum maxime etc.*: haec nusquam a Gnathone in Terentii *Eunucho* dicta reperies; cf. tamen *Hauton Tim.* iv. 2. 5 *triumpho si licet me latere tecto abscedere.* 12 *fistula etc.*: Cato *Dist.* i. 27 (Baehrens *Poet. Lat. Min.* iii. 220). 13 *uenena melle circumlita*: Hieron. *Ep.* cvii. 6 (Migne P. L. xxii. 873); cf. supra c. 6 (486 c). 15 *non est etc.*: Ov. *Pont.* i. 3. 17. 19 *Nec enim Vlixes etc.*: cf. Ambros. *Expos. Evang. sec. Luc.* iv. 2, 3 (Migne P. L. xv. 1612, 1613). 22 *Temptator etc.*: v. Matt. xxii. 16 seqq. 25 *in cuius ore etc.*: v. 1 Pet. ii. 22.

inuidia quo feratur, subiecta interrogatio patefacit. Sequitur enim: Licet censum dare Cesari an non? Ecce laqueus paratur pedibus innocentis, et ad subuersionem eius decipulas suas frustra tetendit iniquitas. Si enim censum dandum
 5 esse censuerit, peculiarem populum Domini, semen liberum, c
 praeclaram hereditatem Domini decimis et primitiis et legalibus cerimoniis tantum obnoxiam subiciet seruituti. Si uero tributa neganda responderit his qui pro salute et quiete omnium militabant, quasi seditionis auctor et
 10 reus imperatoriae maiestatis a publicanis iuste poterit comprehendi. Verum quia frustra iacitur rete ante oculos pennatorum, totius calumpniae laquei dissoluuntur, dum prolato nummismate census suam cuique censuit restituendam esse imaginem; et ita quae Caesaris sunt, Cesari
 15 restituenda, ut suo iure Deus non defraudetur. Equidem non omnibus datum est, ut blanditiarum laqueos sic euadant, cum eos alius non praeuideat, alius etiam praeuisos nequeat declinare. Vnum tamen certum est, illis qui huic uitio dediti sunt non magis placere uirtutem, quam illos d
 20 bene olere qui in culina habitant.

Cap. II. *De munusculariis et promissariis, et quod promittere non expediat ad uirtutem.*

In eo autem adulatoriae uis magna consistit, si omissis propriis aliena commoda curare uidearis, de tuo nunquam
 25 aut raro, semper aut saepe loquens de illius quem aucuparis emolumento. Praeterea manum contine, ne, si quid etiam inuito ingeratur, accipias, dum influat Iordanis in os eius qui, dum omnia cupit, sibi quoque omnia de iure putat competere. Esuriens gula insatiabilium quorundam anima-
 30 lium, donec satietur, communem aliis inuidet cibum; et in quo aliorum subuenitur inopiae, se fraudem perpeti suspicatur. Sic fortunatus sibi interdum subtrahi putat, 498 a

I patefecit A

30 comunem S

II frustra etc.: Prov. i. 17.

27 influat etc.: Iob xl. 18.

quicquid quocumque titulo confertur in alium, teste Crasso, qui, ut dicitur, milite dissimulante, eo quod solus aut prae ceteris apud Parthos aurum sitierat, aurum bibit. Iugurtha quoque saepe Romanum exarmauit et fregit exercitum, ipsius quoque urbis concussit maiestatem, nunc dans plura, 5 promittens interdum plura. Sed hoc liberum est his et saepe conducit, qui aliqua donare consueuerunt. Alioquin promissio gratiae conciliandae non proficit, sed quasi deceptio fraudulenta illam quae esse uidetur plerumque 10 extinguit. Tanto quidem ualidius, quo cum prudentiori et grauiori uiro negotium geritur. Simplicitas namque circumuenientium insidiis latius patet et facilius supplan-

b tatur. Vnde ille qui non urbem sed orbem lasciuus impleuit amoribus, sollicitatorem puellarum et impudicum instruens amatorem ait: 15

Promittas facito, quid enim promittere ledit?
pollicitis diues quislibet esse potest.

At philosophus numquam aut rarissime, et hoc ex iusta causa, asserit conducibile. Si enim promissionis implendae facultas non suppetit, temerarium est promittere quod 20 praestare non potes. Si enim potestas affuerit largiendi, nisi uoluntas beneficii producat effectum, promissor non gratiam de promisso sed de mendacio contrahit maculam. Quod si ex interuallo promissi fidem impleuerit, liberalitatis

c decor et beneficii species ipsa fuscatur, eo quod qui distulit 25 interim uisus est noluisse. Vnde uersificator egregius:

3 Iugurtha A 6 plurima M 17 quilibet P 18 phylosophus
M 21 enim] uero BSM

1 teste Crasso etc.: huius loci neque sensum intellego neque auctorem reperire potui: notam historiam de auro in Crassi mortui os infuso refert Florus i. 47.

3 Iugurtha etc.: haec unde citauerit Noster nescio; de Romanis auro Iugurthino corruptis v. Sall. Iugurtha passim; cf. Flor. i. 36 (iii. 1). 13 ille: sc. Ouidius. 16

Promittas etc.: Ov. Ars. Amat. i. 443, 444. 18 philosophus etc.: Huius sententiae auctorem frustra adhuc quaesivi; cf. Cic. Off. iii. 25 § 95. 20 promittere etc.: cf. Cato Dist. i. 25 (Baehrens Poet. Lat. Min. iii. 219) Quod dare non possis, uerbis promittere noli. 25 qui

distulit etc.: cf. Sen. de Benef. ii. 5 § 4.

Denigrat meritum dantis mora, nam data raptim
munera plus laudis plusque fauoris habent.

Praeterea quis de futuro certus est, ut sciat se quandoque
posse implere quod differt? Nonne consiliarius ueritatis,
5 assertor fidei, electionis uas (doctorem gentium loquor)
fidelium animos, quos aduentus sui expectatione suspen-
derat, frustra a desiderio suo? Quid aliud agit illa
ipsius excusatio, qua apud se *est et non* non fuisse sed *est*
tantum commemorat, et se leuitate non usum protestatur?
10 Si non potuit ille, Domino impediante, quod uoluit (hoc
etenim uoluit quod promisit) quis sapiens secure, quod ex **d**
facilitate naturae pendet, promittit, cum leuiter possit ex
causis quam plurimis impediri? Ad haec ex iusta causa
potest interdum mutare quilibet uoluntatem. Dignus etenim
15 beneficio pro tempore uidetur aliquis, qui processu rerum
eodem reperitur indignus. Et interdum indignus est qui
ad frugem melioris uitae conuersus beneficium meritis
etiam a manu extranea (ut uulgo dici solet) extorquet.
In his mutare propositum saepe non criminis est sed
20 uirtutis. Nam, ut a fabulis doceamur, Theseus unico filio
suo non fuisset orbatus, si uoluisset mutare propositum.
Et Phebus, urgente doloris stimulo quem de Phetontis
ruina conceperat, exul a celi regione Admeti non pauisset
armenta, si ei uotum, quo se, Stigis interposito sacramento,
25 filio ambizioso obligauerat, mutare licuisset. Et ne fabu- **499 a**
larum instrumenta contempnas, rex incredulus, quod ex
euangelica habes historia, salubrius incautum et perfidum

8 non fuisse est et non M 11 enim M 16 repperitur AM
20 Teseus SM 22 stimulo dolores M 23 regione] religione M

1 *Denigrat* etc.: sec. ed. Paris. 1513 versus Ouidii; quos tamen apud Ouidium non reperies; potius nescio cuius medii aevi scriptoris, cuius opera non exstant.

4 *Nonne* etc.: v. 2 Cor. i. 15 seqq.; 1 Thess. ii. 17, 18.

20 *Nam* etc.: v. Cic. *Off.* i. 10 § 32; cf. iii. 25 § 94; sed Neptunus erat, qui propositum mutare noluit.

20, 21 *unico filio suo*: sc. Hippolyto.

22 *Et Phebus* etc.: v. Cic. *de Off.* iii. 25 § 94.

23 *Admeti*: v. *Mythograph. Vat.* II. 18 (Mai *Class. quae* hoc III. p. 43) qui eandem causam Apollini seruiendi assignat. Auct. loco Ioannes noster.

24 *Stigis* etc.: v. *Ov. Met.* ii. 101.

26 *rex incredulus*: sc. Herodes; v. *Matt.* xiv. 3 seqq.; *Marc.* vi. 17 seqq.

soluisset iuramentum, quam in extinguenda lucerna uerbi, auferendo praeambulum gratiae, ueritatis occidendo praeconem, mensam pollueret, conuiuium incestaret, regiam pessumdaret maiestatem, dum incestui cuncta seruiunt et obtemperant saltatrici. Ethicae quidem regula est quia 5 non omnia sunt semper promissa soluenda; si forte aut accepturo dampnosa, aut perniciosa sint promittenti. Et lex amicitiae illa praeualuit, qua sola honesta peti licet ab amicis aut fieri. Ipsoque iure cautum est, ut nulla promissio, quae turpem aut tristem habet exitum, impleatur. 10

b Postremo antecedens promissio consequentis beneficii gratiam aut extinguit aut minuit. Et sicut iacula quae praeuidentur feriunt minus, et quae omnino non praeuidentur magis ledunt, ita et in beneficiis quod ex promissione conceptum est minus accipitur, et quod ex insperato pro- 15 uenit gratius acceptatur. Licet enim nuda promissio apud iuris, ut dicitur, peritos non pariat actionem, promissor omnis apud ueritatem (ut dici solet) pollicem fixit, et iure ciuili cessante fidei naturaliter obligatur. Sed quis actor durius aget quam fides, si ipsa coeperit, accusare? Si agit 20 conscientia, quis absoluet? Certe

exemplo quodcumque malo committitur, ipsi displicet auctori. Prima est haec ultio, quod se 25 iudice nemo nocens absoluitur.

c Si uero ipsa iustificat, quis condempnat? Proculdubio qui 25 in illo timetur articulo Dominus est, ubi et dies contempnitur humanus, et conscientia quid obloquatur non inuenit.

2 perambulum M 4 cuncta A 5 obtemperant A Ethicae C :
Ethicae B 10, 11 quae turpem aut tristem habet exitum, impleatur.
Postremo antecedens promissio ob homocoteleuton om. SP 17
actionem] accusationem CA 26 contempnitur A

1 lucerna etc. : cf. Petr. Chrysolog. *Serm.* cxxvii (Migne *P.L.* lii. 549).
5 Ethicae regula etc. : cf. Cic. *Off.* i. 10 § 32. 8 lex amicitiae etc. :
v. Cic. *de Amicit.* 13 § 44. 16 nuda promissio etc. : v. Paul. *Sent.*
v. 12 § 9 (Huschke *Jurisprud. Anteiust.* p. 543) ex nuda pollicitatione
nulla actio nascitur; cf. Cod. Iustin. viii. 37 § 5. 18 apud ueritatem
pollicem fixit : cf. Prov. vi. 1 si sponderis pro amico tuo, defixisti apud
extraneum manum tuam. 22 exemplo etc. : Iuv. *Sat.* xiii. 1-3. 25
Si uero etc. : v. Rom. viii. 33, 34. 26, 27 dies humanus : v. Ierem.
xvii. 16 diem hominis non desideravi; ubi diem hominis de prosperis

Si uero animam accusant opera, et illi conscientia testis assistit, et causam ueritas examinat aequitatis, quis quaeso praetor in ream obnoxiamque mendacio grauius uendicabit? Sane praetor etsi uiua uox iuris esse dicatur, sententiam eius ueritas plerumque retractat; sed ueritatis sententia manet ir retractabilis, quia iustitia eius iustitia in aeternum, et lex eius aequitas; e contra in praetorio saepe summum ius summa iniuria est. Quisquis ergo promittit debitor est, et ueritatis urgente sententia sponsionis fidem d
 10 compellitur adimplere. Porro quod necessitas extorquet gratiam minuit. Vnde illud philosophicum quod praemisi: Promittere ne festines ne cum uolueris non possis, aut nolis ex iusta causa cum possis, aut cum effeceris gratiam perdas aut minuas, eo quod te ante illaqueaueras in uerbo
 15 oris tui. Fit tamen et non modo licitum sit promittere sed et conducibile. Et ut aliorum ad praesens taceantur exempla, Paraclitum Christus ipse discipulis et promisit et misit. Eisdemque quid futurum esset illis, qui omnia pro eo reliquerant, interrogantibus sedes in regeneratione
 20 promisit et iudiciariam quam cum eo habituri sunt potestatem. Ex quibus constat quia causa propositum opusque commendat, ut liqueat ex his quia non necesse est philo- 500 a
 sopheri regulam uitari.

Cap. 12. *De rationalibus et secretariis diuitem, et quod
 25 amicitia non nisi in bonis est, et quod diues familiarum potius exprimat quam amicum; et, licet familiaritas diuitem utilis uideatur, saepe periculosa est, et quod innocenter uiuendum est.*

Sed si non modo promissores sed munuscularios in
 30 gratia illius quem captas antecedere pergis, te ratiociniis

2 examinet M 3 uindicabit CBASM

quibusque huius saeculi interpretatus est Hieron. ad loc. (Migne P. L. xxiv. 791). 6 iustitia etc.: v. Pa. cxviii. 142. 8 summum ius summa iniuria: Cic. Off. i. 10 § 33. 11 praemisi: viz. 498 B. 14 illaqueaueras etc.: v. Prov. vi. 2. 17 Paraclitum etc.: v. Ioann. xv. 26, xvi. 7. 18 Eisdemque etc.: v. Matt. xix. 27, 28. 22, 23 philosophi regulam: v. supra 498 B. 29 munuscularios: v. Du Cange s. v.

eius immisceas, parcas sumptibus, eo quod secretorum
 conscius, qui oculis parcit, diligenti patrifamilias displicere
 non potest. Grata sunt uitia eius qui deformitatem morum
 sumptuum parcitate compensat. Optimum, ut ait Cicero,
 si nescis, uectigal parsimonia est. Tenuis parcus impletur 5
b facile, et facillime exinanitur prodigus diues. Arca sane
 capacissima fundum habet, et breui exitu congestarum
 aquarum quantalibet copia defluit, fontisque abundantia
 tollitur scaturientis uenae fecunditate sublata. Exili
 plerumque meatu inclusum egerit urna liquorem. Sic 10
 minutissimis dum frequentibus et continuis sumptibus
 amplissimae exhauriuntur opes, et breuium subtractione
 minutiarum maxima hereditas expilatur; nisi forte prodigus
 pecuniam inueniat rediuuiam.

Est Luxus populator opum, cui semper adherens 15
 infelix humili gressu comitatur Egestas.

Illis ergo parcendum est, quorum necessarius imminet usus,
 et aliquid adiciendum est quantitati, quae iugi partium
c deductione decrescit. Et licet usu defluant unciolae patri-
 monii, gratum est diligenti patrifamilias, si uel ratiocinii 20
 calculo teneantur, peritque dupliciter quod elabitur ne-
 scienti. Ad haec:

lucri bonus est odor ex re
 qualibet. Illa tuo sententia semper in ore
 uersetur, diis atque ipso Ioue digna, poeta: 25
 Vnde habeat quaerit nemo, sed oportet habere!

In his quidem uersari est artioris gratiae funibus uincire
 diuitem, licet uersibilitate ingenii lubricum Prothea uincat.
 Aut si ueritatis deficit gratia, uel ulterioris familiaritatis
 exhibitio constat. Ceterum licet utrumque non possis 30
 assequi, et rerum priuatarum participationem et calculi

8 habundantia A'SM

21 dupliciter ASM

25 poete SM

4 Cicero: viz. de Rep. iv. 7 § 7; Optimum... uectigal duco esse parsi-
 moniam; quae ap. Nonium Marcellum, p. 24, 21, inventa forsan ex ipso
 Ciceronis libro citat Ioannes noster.

9, 10 Exili plerumque meatu
 inclusum egerit urna liquorem: Nescio cuius poetae versus hexametros
 citare uidetur.

15 Est luxus etc.: Claudian. in Ruf. i. 35, 36.

19 unciolae: uocabulo utitur Iuuenalis Sat. i. 40.

23 lucri etc.:

Iuv. Sat. xiv. 204-7.

28 Prothea: cf. Hor. Sat. 2. 3. 71.

cautiones, te secretisingere quauis arte. An nescis quod qui pergunt ipsis imperatoribus imperare

scire uolunt secreta domus atque inde timeri? d

Et quo studiosius occultantur, eo sunt diligentius perscrutanda; nempe

carus erit Verri, qui Verrem tempore quo uult accusare potest.

Si tamen inter malos caritas aut amicitia esse potest, hoc etenim quaesitum est. Sed tandem placuit eam nisi in
10 bonis esse non posse. Magna utique inter molles et malos concordia sed ea tantum a caritate discedit, quantum lux distat a tenebris. Et licet interdum mali, sicut et boni, idem uelle uel idem nolle possint, amicitiae tamen titulum non assequuntur. Vnde et Crispo, historicorum inter
15 Latinos potissimo, sed et ipsi Ciceroni placuit in malis factionem esse quod in uiris bonis uera amicitia est. Sed
quamuis uitiosus praepediente malitia amicus esse non possit, etsi non uenerabilis, uerendus tamen erit qui conscientia secretorum conscio terrorem potest incutere. Scitum
20 est illud ethici, quia

nil tibi se debere putat, nil conferet umquam, qui te participem secreti fecit honesti.

Hoc quoque iam pridem uenit in dubium, an quemquam diuitum et potentum amare contingat. Tandemque receptum est eosdem numquam amare uel raro, et in eis praecipue
25 causis, in quibus se potius quam alios amare uideantur; contraria siquidem in eodem esse non possunt, et quo diuites plurimum cupiditatis, eo habent minimum caritatis;

13 amicitia uera C¹

3 scire etc.: Iuv. Sat. iii. 113. 4 occultantur: sc. secreta domus.
6 carus etc.: Iuv. Sat. iii. 53, 54. 9 placuit etc.: v. Cic. de Amicit.
18 § 65; cf. 5 § 17. 13 idem uelle etc.: v. Sall. Cat. 20 § 4; cf. supra Policr. iii. 4 (482 c). 14 Crispo: sc. Sallustio Crispo; v. Iug. 31 §§ 14, 15. 15 Ciceroni: forsan de Rep. iii. 13 § 23. 21 nil tibi etc.: Iuv. Sat. iii. 51, 52. 24 Tandemque etc.: cf. Cic. de Amicit. 17 § 64; sed auctorem nescio quem praeter Ciceronem hoc loco sequi Ioannem suspicor.

haec etenim sibi inuicem maxime aduersantur. Porro ut
 b ait quidam: Omnis diues iniquus est aut iniqui heres; et
 rarissimum est ut diuitiae non defluant, nisi amoris et
 cupiditatis glutino solidentur. Eas desiderantis animi
 uigilantia et labor acquirit sed egrior sollicitudo retinet 5
 et conseruat. Inquit ethicus:

Non minor est uirtus quam quaerere parta tueri;
 casus inest illic, hic erit artis opus.

Cum ergo istud ars, illud casus nomine censeatur, quis eas
 sine applicatione mentis intensa diutius seruat? Certe 10
 uetus prouerbium est quia ubi amor, ibi oculus; et ubi
 uigil mentis intentio, ibi fixa cordis positio est. Vnde licet
 c inuito et repugnanti animo plerumque affluant, cor tamen
 apponere fidelis philosophus prohibet, et doctor gentium
 eos, qui diuites fieri cupiunt, in laqueum diaboli dicit 15
 incidere. Et qui utroque maior est, primogenitus mortuo-
 rum et princeps regum terrae, asserit Deo et Mammonae
 simul serui non posse. Quoniam

imperat aut seruit collecta pecunia cuique;
 sed diuiti numquam seruit aut raro. Vnde liquet diuites 20
 frequentius iniquos esse quam heredes iniquorum. Quo-
 modo ergo regnat caritas, ubi iniquitas dominatur? Vtique
 diues familiaris esse nouit, amicus numquam aut raro.
 Hic tamen non de eo qui habet diuitias sermo est, sed qui
 amat. Ex quibus liquet quia quantacumque ex familia- 25
 ritate potentioris gratia uideatur, diligentem cautelam
 d exigit subditorum. Aliquin omnis eius illecebra plus aloes
 quam mellis in exitu habitura est. At expedit plurimum

3 affluant M 9 istud] illud CBA 10 applicatione S 15
 post diaboli add. et temptationes A^sS: et temptationis M

2 *Omnis diues* etc.: huius sententiae fontem inuenire non potui.
 7 *Non minor* etc.: *Ov. Ars Amat.* ii. 13, 14. 11 *ubi amor* etc.:
 notissimum est prouerbium, sed unde provenerit nescio; cf. versu-
 culum ap. Margalita *Florilegium prouerbiorum uniuersae Latinitatis*:
Illic est oculus qua res est quam adamamus. 14 *fidelis philosophus*:
 sc. David; v. Ps. lxi. 11. *doctor gentium*: sc. Paulus; v. 1 Tim. vi. 9.
 16 *primogenitus* etc.: *Apoc.* i. 5. 17 *Deo et Mammonae* etc.: v.
 Matt. vi. 24. 19 *imperat* etc.: *Hor. Ep.* i. 10. 47. 27, 28 *plus*
aloes quam mellis: *Iuv. Sat.* vi. 181.

ad successus esse conscium secretorum. Quidni? Reuerentia crescit, inualescit auctoritas, arcentur incommoda, proueniunt utilitates, amicorum augetur numerus, cultoribus accedit deuotio, et fortuna totius gratiae suae et felicitatis
 5 auram uidetur beatulis inspirare. Ceterum istorum omnium nouissima quouis absintio amariora sunt, et si interim non amarescunt, iustam amaritudinis habent suspicionem. Res siquidem periculosa est diuitum aut potentum communicare secretis. Si quid enim eis per incuriam forte elabitur, cui
 10 nisi conscio imponetur? Quod cubicularii aut ciniflones mimiue aut quicumque nebulonum, quibus delicatus diuitis 502 a sensus aut furor carere non potest, in lupanari uel taberna sparserunt aut, ut se uenditarent a familiaritate potentis, diulgauerunt in populo, in illius calumpniam retorquetur,
 15 qui in consiliis aliquem locum uisus est tenuisse. Si motus rerum praescire desideras, meritoria discute, et lixarum castrensi-um inquire sententias. Nichil enim adeo occultum est, quod eis ex aliqua parte non reueletur. Si michi non credis, uel Aquinati nostro aures accommoda. Ait enim :

20 O Coridon, Coridon, secretum diuitis ullum esse putas? serui ut taceant, iumenta loquentur et canis et postes et marmora; claude fenestras, uela tegant rimas, clament: 'Prope nemo recumbat';
 25 proximus ante diem caupo sciet. b

Procedo. Si terrae secretum suum infodiat, uel arundo succrescens hoc producet in publicum et leui flatu in auras proferet quoniam

auriculas asini Midas habet.

30 Pallas quoque Erictonium suum occultare non potuit, quin

6 absinthio AM	9 iniuriam M	27 suberescens SM	29
Midas] nudas CB			

6 nouissima absintio amariora : v. Prov. v. 4.	17 Nichil enim
etc.: cf. Luc. viii. 17, xii. 2.	19 Aquinati nostro: sc. Iuuenali.
20 O Coridon etc.: Sat. ix. 102-105, 106-108.	29 auriculas etc.:
Pers. Sat. i. 121 (auriculas asini quis non habet?).	30 Pallas etc.:
v. Ov. Met. ii. 553 seqq.	

ipsum iam cognitum cornicis garrulitas publicaret; unde, quia alieni admissi delatrix fuit et conscia, coloris perdidit uenustatem et garrulitatis incurrit notam. Praeterea secretarii diuitum quasi quidam tolutarii uel clitellarii sunt et qui eorum delictis onerentur. Quicquid ab eis 5 delinquitur, in istorum infamiam cuditur, nisi forte ea c sit de potente opinio, ut nullo possit consilio deprauari. Si enim solennis est malitia eius, si fraudis et doli uulgata opinio, totius familiae fama purgatur, ac si capitis languor infirmantium denigret dolorem laterum. Alioquin, si beni- 10 gnior, si ciuilior creditur potentatus, omnia deliramenta eius familiares quasi clitellarii quibusdam nominis sui humeris portant, sed recte gestorum nil nisi benignitati aut ciuilitati potentis adscribitur. Et, si quandoque calculus grauior imminet, quasi pellem pro pelle animam tuam dabit diues 15 pro fama sua et, ut in te retorqueat culpam suam, caput tuum meritis criminum, penis non uerebitur obiectare. Sed, quod magis mirabile, gratulabitur, si astutia sua d industriae tuae labores et sollicitudines hac mercede dona- uerit, ut te reddat infamem, et fecerit aut finxerit te 20 criminibus inauditis obnoxium. Non est enim malum in ciuitate quod non in diuitis consiliarios impingatur, cum inanis sit excusatio, eo quod omne officium sibi potentatus conformat, nemoque sapiens diu fluctuat consilio imprudentum; omnia namque discernit et iudicat. An eum 25 putas in conscientia sua securum quiescere, cuius turpitudinem producere potes in lucem et proferre in publicum? Certe omnis qui malus est odit lucem, et opus omne artificis sui habere uidetur imaginem. Meretricantium

8 solennis A: sollempnis S

9 opinio S

14 quando SM

20 post et add. si M

28 omne opus A

29 ymaginem

AM

4 tolutarii: v. Sen. Ep. 87 § 10. clitellarii: clitellas apud Horatium (Sat. i. 5. 47; Ep. i. 13. 8), inuenias; clitellarios tamen non nisi apud Caton. de Agri Cultura c. 10 § 1, Columellam ii. 21. 10 laterum: cf. infra Polier. v. 2 (540c). 14 calculus grauior: Anglice a heavier reckoning. 15 pellem etc.: v. lob ii. 4. 28 omnis etc.: v. Ioann. ili. 20.

mulierum fucus dum argui ueretur a lumine, petit umbras, et timet ne seipsis deformiores sint, si immediata luce uidentium obtutibus pateant. Hoc ergo illarum tota uigi- 503 a
lantia quaerit, ut quod non est in eis praestrecti oculi
5 uideant, et qui uident ceci fiant. At in his quae natiuo colore confidunt, longe aliter est, quia

haec amat obscurum, uolet haec sub luce uideri,
iudicis argutum quae non formidat acumen.

Licet itaque secretorum communitio aliquid felicitatis uideatur
10 adicere, securitati tamen plurimum demit. Difficile aut potius impossibile est illos percurrere, qui hac uia ad inferos descenderunt aut penis nouissimis se ingemuerunt affectos.

Heu michi cur uidi, cur noxia lumina feci!

15 inquit ille, qui an de conscientia alieni an proprii operis noxa deportationem meruerit, incertum est. Certum tamen b
est quod mala aliena nouisse non expedit. Verumtamen siue sciantur siue non, nichil tutius est quam propriam innocentiam conseruare. Philosophus sic inter hostes uiuen-
20 dum censuit tamquam inter amicos, et inter amicos ac si in mediis hostibus uiueretur; et satiricus:

Viuendum recte cum propter plurima, tunc his praecipue causis, ut linguas mancipiorum contempnas, nam lingua mali pars pessima serui.

25 Sed non modo propter linguas seruorum, uerum propter gladios et uenena potentum et insidias omnium, praecepto satirici parendum est.

1 argui ueretur] arguitur M: argueretur Cyr.: arguuntur forsan M¹
16 meruit M 19 Philosophus M 22 cum] tum CBAS
tunc] tum M 27 parendum M

5 qui uident ceci fiant: Ioann. ix. 39. 7 haec amat etc.: Hor. A. P. 363, 364. 14 Heu michi etc.: Ov. Trist. ii. 103 cur aliquid uidi? cur noxia lumina feci? 19 Philosophus: sc. Bias; v. Cic. de Amicit. 16 § 59, Val. Max. vii. 3 ext. 3. 22 Viuendum etc.: Iuv. Sat. ix. 118-121.

Cap. 13. *Quia uendicari possunt, quae sunt adulationibus
adquisita; et de lenonibus et mollibus et pena eorum;
et quod pudicitia auferri non potest uiolenter, nisi
mens ipsa consentiat.*

c Atqui adulator ei nequaquam parere potest, qui nichil 5
aliud quaerit nisi ut placeat; si potest, per se; sin autem,
personam suppositam quaerit, uxorem forte aliamue con-
iunctam uel iure uel affectione. Affectio tamen efficacior
est, eo quod ad naturam familiaris accedit, ipsique unitur
animae quicquid affectionis federe copulatur. Non est 10
utique perniciosior assentatio quam ea quae affectionis
inductione procedit. Inde est quod saepe mariti artius
amplectuntur, et se riuilibus suis exponunt plenius, et
saepius inuitant ad cenam matrimonii corruptores, dum
(ut prouerbialiter dicitur amator incautus pudicae magis 15
uxori) quam infidelibus oculis credit. Nonne satis delusus
d est qui oculis suis assertionem femineam, quae ex eo solo
decipit crebrius quod intercipitur rarius, anteponit? Pica
siquidem puluinaris efficacissima est et, ut dici solet, cornix
nocturna quouis oratore disertior, et cuiusque operis faciem 20
quocumque libuerit colore uestit. Quo ergo cautior, eo
suspectior habenda est. Si dolus dedit causam contractui,
rescinditur, et reuocantur omnia quae ex eo uel ob id
profecta sunt. Heredes quoque defuncti in solidum et
in perpetuum tenentur de eo, quod ad eos constiterit 25
peruenisse. Sed quid adulate dolosius? At michi forte
obicies quia non omnes noui. Verum quidem est; sed
a multis michi didicisse uideor omnium mores. Duellius
iam senex, iam decrepitu corpore cordeque trementi, dolens
504 a sibi exprobratum esse in iurgio quod oris uitio fetidus 30
esset, se domum contulit. Cumque uxori grauius quere-

7 subpositam S 25 imperpetuum A

18, 19 *Pica puluinaris*: Petron. *Sat.* § 37.
dolo malo v. Dig. iv. 3; cf. xviii. 1. 43.

Justin. iv. 17.

22 *Si dolus* etc.: de
24 *Heredes* etc.: v. Cod.

28 *Duellius* etc.: v. Hieron. *adv. Iovin.* i. 46 (Migne
P. L. xxiii. 275; Seneca *de Matrimonio* fragm. 70 ed. Haase).

retur, quod numquam eum monuerat huius uitii quaerere
 medicinam: Fecissem, inquit, nisi putassem ora uirorum
 omnium sic olere. Laudare poteris eius matrimonii pudici-
 5 tanta patientia tulit ut ille infelicitatem corporis non
 uxoris fastidio sed maledicto senserit inimici. At et ego
 de adulatoribus aliquid tale respondeo, quia omnes arbitror
 sic olere. Omnes fallaciam et dolum redolent et, quocumque
 se uertant, pudicis naribus hunc important non odorem
 10 sed fetorem. Quicquid ergo ex ea causa adquiritur, etiam
 ab herede iuste potest auelli. Nec credo quod possit peti- b
 toribus obuiari, si uendicare audeant quod adulatoribus
 contulerunt. Sed quis sapiens et intelliget ista aut
 ad hoc quis idoneus, cum non modo in omni domo aut
 15 conuiuentium cetu adulantium tanta sit copia ut, si quis
 modestus aduersus eos mutire audeat, illos

defendat numerus iunctaeque umbone phalanges?

Certe, dum uir honestus innitens conscientiae uirtutumque
 insistens officiis esurit sitit alget et multiplices fortunae
 20 indignantis iniurias excipit,

uilis adulator picto iacet ebrius ostro,

delitiis ingurgitatur ad crapulam, uino estuat, lautioribus
 cibis distenditur, et pro arbitrio uariis artificiis celum sibi
 contemperat. Primos habet recubitus in cenis, in conuen- c
 25 tibus primos consessus, praelecto praenomine conclamatur,
 salutationes excipit primas, primas sententias in iudiciis
 profert, in demonstrationibus honestissime, in delibera-
 tionibus utilissime sentit; quicquid loquitur, sal merum est,
 quicquid agit, iustitia aut liberalitas. Age ergo et inter
 30 istos sapere aude. Ilico multa adulatorum ueniet manus,
 et ueluti te Iudei cogent in suam concedere turbam.

1 eum nunquam A 24 recubitus habet A 26 in iuditiis
 sententias A 29 aut] uel M

13 *quis sapiens* etc.: v. Os. xiv. 10, 2 Cor. ii. 16. 17 *defendat*
 etc.: Iuv. Sat. ii. 46. 21 *uilis* etc.: Petron. Sat. 83. 24
Primos etc.: v. Matt. xxiii. 6. 30 *multa* etc.: v. Hor. Sat. i. 4.
 141-143.

Multitudine itaque tuti sunt et artificio ut ipsos possint etiam reges et principes expugnare; et miro modo inermis populus praeualet in armatos et mollitie quae robustissima sunt potenter expugnat. Disposueram tamen silere de d mollibus qui, sicut ignominiosi, ita sunt et uidentur ignominabiles. Silentium indicit reuerentia morum, et uerecundus animus natura dictante illorum declinat aspectum. Quid multa?

Si natura negat, facit indignatio uerbum.

Apud istos ars est suam pudicitiam prostituere, alienam 10 uiolare uel oppugnare. Nec quidem simpliciter suam, cum matrimonii temerentur iura et coniugis adulterium coniunx procuret. Dum egreditur sponsa de thalamo, coniugem noli maritum credere sed lenonem. Producit eam, libidinis exponit et, si spes dolosi nummi refulgeat, affectus callida 15 simulatione prostituit. Filia namque decentior, aut si 505 a quid aliud in familia placeat ditiori, publica merx est, exposita quidem si emptorem inueniat. Sed licet iustus dolor eos aliquatenus cruciet, qui thori participes admittunt aut faciunt, egritudo tamen utilitatis compendio mitigatur 20 uel saltem doloris dissimulat cruciatum. Si enim res serio agatur, si libera donentur cunctis iudicia, non est dolor sicut dolor ille quo corpus suum quis uidet aliena libidine pollui. Cetera namque peccata extra corpus sunt; sed qui fornicatur, in corpus suum peccat. Hoc, inquit, os ex 25 ossibus meis, et caro de carne mea, ut non iam duo sint uir et mulier, sed una caro. Haec utique sine dolore non scinditur neque sine inuidia comunicatur.

Non bene cum sociis regna Venusque manent; b et sicut nulla fides regni sociis, ita nec thori. Certe facilius 30

13 post thalamo add. suo M 15 nummi] numerum M Cyr.¹ 17
merces M 26 non duo iam A: iam non duo M

9 Si natura etc.: Iuv. Sat. i. 79. uerbum: uersum habet Iuuenalis. 15 si spes etc.: Pers. Prol. 12. 18 si emptorem inueniat; v. Sall. Jug. 35 § 10. 22, 23 non est dolor sicut dolor: v. Thren. i. 14. 24 Cetera etc.: v. 1 Cor. vi. 18. 25 Hoc etc.: v. Gen. ii. 23, 24, Matt. xix. 6. 29 Non bene etc.: Ov. Ars Amat. iii. 564. 30 nulla fides etc.: Luc. Phars. i. 92.

est regni diuitias quam affectionem coniugii alii cedere. Atqui nec isti coniuges sunt sed lenones. Tunc demum omnia creduntur exposuisse diuitibus, cum fidei fidem faciat fides uiolata. Sed quid filias et uxores (quod, licet iura
 5 prohibeant, tamen quocumque modo natura permittit) exponi queror aut prostitui? In ipsam naturam, quasi gigantes alii teomachiam nouam exercentes, insurgunt. Filios offerunt Veneri, eosdemque in oblatione pupparum uirgines praeire compellunt. In illis etenim etatis matu-
 10 ritas expectatur, at in his sufficit alienae impudicitiae uoluptatem posse expleri. Pudet dicere quod seipsos uiri etate prouectiores et sensu turpitudini tantae non subtrahunt et, cum eos in nobiliori sexu natura creauerit, ad
 15 deteriore, quantum in ipsis est, ex innata malitia prolantur, effeminati uitio et corruptela morum, cum tamen naturae beneficio feminae esse non possint. Cum lasciuientis diuitis luxus libidini uota sua procingit, recumbentis pedes calamistratus comatulus excipit, nitorem inuidens meretrici, histrioni habitum, cultum procis, uirginibus
 20 ornatum, triumphalem quoque principibus apparatus, et in aliorum conspectu pedes et, ne plus dicam, teneris manibus tibias tractat; cirotecatus enim incessit diutius, ut manus soli subtractas emolliret ad diuitis usum. Deinde licentia paululum procedente totum corpus impudico tactu
 25 oberrans pruriginem scalpit quam fecit, et ignes Veneris languentis inflammat. Verum haec abominatio non tam d

7 theomachiam A

17 precingit M

26 abhominatio AS

8 in oblatione pupparum: v. Schol. in Pers. Sat. ii. 70 (*Nempe hoc quod Veneri donatae a uirgine pupae*): diis tam sunt opes superuacuae quam Veneri pupae quas uirgines nubentes donant. Soluebant enim uirgines antequam nubere quaedam uirginitatis suae dona Veneri consecrari. Hoc et Varro scribit. 18 calamistratus comatulus: v. Hieron. Ep. liv. § 13 (Migne P. L. xxii. 556). 22 Cirotecatus: sc. chirothecis indutus; ipsum autem uocabulum ap. Du Cange deest. 25 Veneris languentis: Iuv. Sat. xi. 167. 29 feminae etc.: Rom. i. 26-28.

eorum immutauerunt naturalem usum in eum qui est
 contra naturam, et masculi, relicto naturali usu feminae,
 exarserunt in desideriis suis, masculi in masculos inuicem
 turpitudinem operantes, ut darentur in sensum reprobum
 facerentque quod minime conuenirent, et uitiiis uniuersis 5
 obnoxii indignationem Dei et omnium penarum in se acu-
 leos prouocarent. Et tunc quidem in auribus Romanorum
 506 a hoc tuba apostolica conclamabat, quando impiissimus impe-
 rator Nero luxuriae seuiantis puerum Sporum exectis
 testiculis in muliebrem naturam transformare conatus est. 10
 Ab eo tempore prouerbum natum est quia: Vsus formoso-
 rum abusio est; et illud: Formae gratia eo minus grata est
 sapienti, quo corrupto est gratior corruptori. Difficilius
 etenim ab infirmis defensoribus custoditur quod plures
 appetunt. Illud incauto facilius surripit fraudulentus aut 15
 inuito pudicitiae praedo uiolentus extorquet. A patribus
 tamen pridem diffinitum est quia pudicitia auferri non
 potest, nisi mentis corruptio antecedit. Quod enim, ut
 magnus asserit Augustinus, non praecedente libidine uiol-
 enter patitur corpus, uexatio potius dicenda est quam 20
 b corruptio. Ibi ergo seruari pudicitia potest, ubi nulla
 nisi uoluntaria esse potest corruptio, in mentis scilicet
 integritate, ubi in eternum seruari pudicitia potest. Nec
 magnum est integram esse carnem, ubi mens tetra corrup-
 tionem polluitur. At nunc si deceptor amans aut uiolentus 25
 abest, ita male a teneriori etate instituuntur adolescentes,
 ut oculis lasciuientibus, nutu faciei, corporis gestu habituque
 exteriori et lenocinio uix ipsis meretricibus concesso solli-
 citent corruptores, et legum quae in eos iam plurimae latae
 sunt nullam habeant reuerentiam uel timorem, licet in eos 30
 grauissime animaduertendum decreuerit Imperator. Ait
 enim: Cum uir nubit in feminam uires porrecturam, quid
 c cupiat? Vbi sexus perdidit locum, nec scelus est quod

7 quidem] quid enim M

11 formosiorum M

9 puerum etc.: Suet. Nero 28.

17 pudicitia etc.: v. Aug. de

Cir. Dei i. 18; de Munducio 7 § 10 (Migne P. L. xl. 495, 496).

32

Cum uir etc.: Cod. Iustin. ix. 9. 31.

33 nec: Cod. Iustin. ubi habet.

non proficit scire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor quaeritur et non inuenitur, iubemus insurgere leges, armari iura, ut gladio ultore et exquisitis penis subdantur infames, qui sunt uel futuri sunt rei. Sed neque
 5 consentientibus parcat, quin eis penam irroget capitalem, cum et lege diuina facientes et consentientes pari pena plectantur. Ipsosque, magno episcopo auctore (Ambrosium Mediolanensem attende), consentientes esse diffiniuit, qui notum errorem reticent, aut corrigere cum possint dissimu-
 10 lant. Sed quid de eis uerecundum odiosumque sermonem protendimus? Vt sortem eorum condigna conclusione claudamus, proculdubio pluet super eos Dominus laqueos ut non effugiant, ignis, sulfur, spiritus procellarum, pars d
 calicis eorum; et cum auctoribus suis, quos Sodoma deuo-
 15 ruit, erunt seculis in fetorem et obprobrium sempiternum. Quid proderit quaeso eis tunc diuitum fauor? Aut quis potest esse temporalium usus aut uoluptas, quem tantus dolor et tanta erubescencia non absorbeat?

Cap. 14. *Adulatores puniendos esse, tamquam hostes deorum et hominum, et ueritatem gratanter amplectendam, et patientiam custodiendam, tam rationibus quam exemplis maiorum.*
 20

Sed, ut uulgari prouerbio dicitur, Deus ille prae ceteris colendus creditur, qui subuenit in praesenti. Ideoque non
 25 curant quomodo, dum tamen hoc quod expetunt faciant. 507 a

8 diffiniuit esse S: diffiniunt esse M 13 sulphur BAM 15
 opprobrium A

6 lege diuina: v. Lev. xx. 13; Rom. i. 32. facientes etc.: v. S. Lucium papam ap. Ivon. Carnot. Decr. iii. 140 (Migne P. L. clxi. 230), Grat. Decr. II. 17 qu. 4. c. 5 (ed. Friedb. i. p. 816). 7 Ambrosium: v. Ambrosiaster Comm. in Rom. i. 32 (Migne P. L. xvii. 63) assentire est si, cum possit reprehendere, taceat. 8 diffiniuit etc.: cf. Greg. Magn. Ep. cxliii. ad Syagrium (Migne P. L. lxxvii. 1044) ap. Grat. Decr. I. 83. c. 5 (ed. Friedberg. i. p. 294); Ioann. VIII. papam ap. Ivon. Carnot. Decr. vi. 115 (Migne P. L. clxi. 473), Grat. Decr. I. 86. c. 3 (ed. Friedb. i. p. 298). 12 pluet: v. Ps. x. 7. 15 obprobrium sempiternum: Ierem. xxiii. 40.

Egregie quidem Cecilius Balbus : Imperator, inquit, Auguste, cum in multis, tum in eo maxime elucet prudentia tua, quod isti nondum te omnino insanum reddiderunt, qui ut tibi applaudant, non modo diis sed tibi ipsi et populo iniuriam faciunt. Deorum siquidem minuunt reuerentiam, 5 quos parificant tibi ; te arguunt insipientiae, dum conditionis tuae repugnante natura te parem numinibus esse persuadere praesumunt ; nota superstitionis inurunt populum, cui mortales deos pro immortalibus persuadent esse colendos. Sane in eo aliquid diuinum tibi inesse mon- 10 strabis, si omnes istos, qui diuinitati tuae fraudulenter

I *Cecilius Balbus* : Quae sequuntur usque ad *pinias* (507 B) ex Caecilio Balbo, auctore alias ignoto, citat Ioannes noster. Sententias philosophorum et imperatorum cum in hoc capitulo tum in codicibus quibusdam Hamburgensi Monacensi Lindenbrogiensi Parisinis ab ipso repertas tamquam *Caecilii Balbi de nugis philosophorum quae supersunt* edidit et commentario doctissimo instruxit vir cl. Eduardus Woelfflinus (Basil. 1855). Satis demonstravit Reifferscheidius (*Rheinisches Museum*, N. F. xvi. 12) Caecilii Balbi librum *de nugis philosophorum*, cuius mentionem in codicibus istis factam inuenisset Woelfflinus, non alium fuisse quam *Policraticum nostrum de nugis curialium et vestigiis philosophorum*, nonnumquam titulo breviori *de nugis philosophorum* ab auctoribus mediae aetatis citatum, et Caecilio Balbo a codicum Woelfflinianorum scriptoribus, qui locum nostrum male intellexissent, perperam attributum (cf. etiam V. Rose in *Hermes* i. p. 396). Sed et ipse Reifferscheidius, dum Woelfflini lapsus corrigit, in errorem videtur incidisse. Nam Ioannem Saresberiensem, de nominibus propriis aliquando titubantem, *Balbus* dixisse suspicatus quem melius *Plinium* aut *Secundum* nominasset, sub nomine Caecilii Balbi C. Caecilium Plinium Secundum latere existimavit. Locum itaque nostrum e *Panegyrico Traiani* Pliniano Ioannem traxisse, suae tamen aetatis Latinitate usum esse pro certo habuit vir egregius : cuius sententiam in hac re secutus est Schaarschmidtus, *Iohannes Saresberiensis*, pp. 95, 107, 108 (vide tamen Woelfflin. *Rhein. Mus.* N. F. xvi. 61). Woelfflinus autem (*Rhein. Mus.* N. F. xvi. 617) errorem de citationis formula suum libenter confessus, locum tamen nostrum et a libri Pliniani dictione prope omnino alienum esse affirmat, et (quamquam, quod ad Latinitatem attineat, Ioannem ipsum redolere videatur) res tractare quae ut a Plinio non narratae sunt, ita saeculo post Chr. XII multo sunt antiquiores. Ioannis incuriae in nominibus propriis referendis exempla induxit Reifferscheidius, *Enthet.* 198 seqq. (*Furvus* pro *Virbius*) *Polier.* viii. 6 seqq. (*Portunianus* pro *Postumianus*) *Polier.* viii. 14 (*Publius Clodius* pro *Publius Syrus*). Sed *Furvus* cum *Virbius*, *Portunianus* cum *Postumianus* aliquid, *Balbus* cum *Plinius* aut *Secundus* nihil commune habet ; praeterea nomen *Clodius* pro nomine *Syrus* mero errore scriptum esse non constat ; vide commentarium ad locum infra 772 A.

applaudunt, rapi feceris ad tormenta. Quis enim deorum
 ei parcat, a quo se deceptum iri intelligit? Quis non irruat **b**
 in eum qui aureos Iouis oculos eruit aut argento gemmisque
 sublatis Vestam nititur excecere? Quis de Martis capite
 5 adamantinum lumen impune temerariis effodit unguibus?
 Nempe deos inuisibiles et immortales circumuenire et eis
 fallaciae parare insidias grauioris culpae est, eo quod ab his
 uisibilem deorum fabrica sustentatur et regitur, et honorem
 aut contemptum qui istis exhibetur, illi remunerant. Si
 10 sapis ergo, Auguste, in deorum hostes insurges, et te, si non
 deum, quod nequaquam es, uel deorum te docebis esse
 cultorem, si deceptores istos exterminaueris, excecatores
 tuos, deorum contemptores, et utrorumque iniuriam punias.
 Haec Caecilius. Factio tamen adulatorum praeualuit, quod
 15 et praesentium rerum declarat status. Adeo quidem ut **c**
 si quis popularium modestiae conscius assentationis et
 scurrilitatis uitio crediderit temperandum, hostis feliciam
 censeatur aut inuidus. Eorum siquidem aures tenerae sunt,
 et iam obsurduerunt uero et linguam seueriorem sine offen-
 20 sione grauissima non admittunt. In quo quantum a uirtute
 maiorum etas nostra degenerauerit, perspicuum est, cum
 sine patientia aut nullum aut rarum esse opus uirtutis
 uerbis docuerint et exemplis. Vnde et Aristippus a male-

I *Quis enim deorum* etc.: Plane scriptoris ethnici sunt quae sequuntur. Certe ex Plinii *Panegyrico* 52. 1 (de quo loco somniatur Reifferscheidius) nihil de aureis Iouis oculis, de Vesta, de Martis adamantino lumine discere potuit Noster.

23 *Aristippus* etc.: v. Woelfflin. *Caec. Balb.* pp. 7, 15, 31. Idem Aristippi responsum refert Diog. Laert. ii. 8 § 70; cuius libri versionem, qua in saec. xiii usi sunt Hieremias Iudex et Walterus Burley, Nostri temporibus non exstitisse sed ab Euerico sive Henrico Aristippo archidiacono Catanensi factam esse satis probabiliter coniecit V. Rose *Die Lücke im Diog. Laert. und der Alte Uebersetzer* (*Hermes* i. p. 387), ubi istum Aristippum eundem esse suspicatur vir doctissimus (pp. 379, 380), quem *Graecum interpretem* appellat et in Apulia audivit ipse Ioannes Saresberiensis (v. *Metalog.* i. 15, iii. 5). Hic in cod. P margine a bibliopegis mutilata inveni scriptum *-strategemata philosophorum* id est, ut suspicor, *strategemata philosophorum*; itaque verisimile est librum (qualis est Diogenis Laertii farrago) de factis et dictis philosophorum memorabilibus olim exstitisse, ita nuncupatum quia eandem ad philosophos rationem habuit quam ad imperatores Frontini *Strategemata*.

dicente se discedens dixisse legitur: Vt tu linguae tuae, sic ego mearum aurium dominus sum. Antitanes quoque cuidam dicenti: Maledixit tibi ille; Non michi, inquit, sed illi **d** qui in se quod ille culpatur agnoscit. Sed, etsi michi maledicere curet, non curo, quia auditus lingua debet esse **5** robustior, cum singulis hominibus linguae sint singulae sed aures binae. Aliquatenus tamen curo, quia eo ipso me fatetur esse superiorem, quoniam superioris personae usus est detractiōni subiacerē, inferioris inferre. Gauderem itaque, nisi urgente humanitate compaterer infelici. Item: **10** Titus Tatius maledicenti sibi Metello, Facile, inquit, est in me dicere, cum nec sim responsurus. Quid Xenophon? Tu, inquit, cuidam maledicere didicisti, et ego conscientia teste didici maledicta contempnere. Sed et Diogenes, cum ei nuntiasset amicus: Te, amice, cuncti uituperant; Oportet, **15** **508 a** inquit, sapientiam ab insipientibus feriri, esse enim meliorem indicat mala lingua quem carpit. Quid Plato? Totius philosophiae robur patientia est; cum et Socrates non modo uerbo neget sapientem posse offendi, sed aduersus omnem fortunam robore uirtutis suae manere immobilem. **20** Et ne philosophis solis patientiam sic placuisse credas, ipsorum imperatorum ad eam publicandam exempla concurrunt. In Grecia quis maior aut clarior Alexandro? Ei Antigonus pedagogus citharam fregit abiecitque dicens: Etati tuae iam regnare conuenit, pudeatque in corpore regni **25** uoluptatem luxuriae dominari. Quod et ille patientissime

1 post sic add. et M **9** detractiōnibus SM **12** Xenophon M:
Senofon S **15** cuncti A **21** philosophis M **25** iam iam M

2 Antitanes: viz. Antisthenes; v. Woelfflin. *Caec. Balb.* pp. 31, 60. **11** Titus Tatius etc.: v. Woelfflin. *Caec. Balb.* pp. 8, 16, 31; cod. Lind. Titus in senatu Lucio Metello, cod. Mon. Tacius in senatu Lucio Metello habent. **12** Xenophon: cf. infra viii. 15 (775 c); v. Woelfflin. *Caec. Balb.* pp. 8, 16, 31, 39, 60; Agellium citat Burlaeus de uita et moribus philosophorum c. 32, non tamen apud Gellium historiam istam inuenies. **14** Diogenes: v. Woelfflin. *Caec. Balb.* p. 34. **17** totius etc.: v. Woelfflin. *Caec. Balb.* p. 64. **18** Socrates etc.: v. Woelfflin. *Caec. Balb.* p. 14. **24** Antigonus etc.: v. Woelfflin. *Caec. Balb.* p. 33. **25** corpore: capite legere malit Woelfflinus.

tulit, licet plerumque impatientissimus fuerit, et patrem sicut uirtute ita uitii superaret. Eidem quoque eleganter et uere comprehensus pirata scribitur respondisse. Cum enim Alexander interrogaret quid ei uideretur quod mare haberet infestum, ille libera contumacia: Quod tibi, inquit, ut tu orbem terrarum? Sed, quia id ego uno nauigio facio, latro uocor; quia tu magna classe, diceris imperator. Si solus et captus sit Alexander, latro erit; si ad nutum Dionidi populi famulentur, erit Dionides imperator. Nam quod ad causam non differunt, nisi quia deterior est qui rapit improbius, qui iustitiam abiectius deserit, qui manifestius impugnat leges. Quas enim ego fugio, tu persequeris; ego utcumque ueneror, tu contempnis. Me fortunae iniquitas et rei familiaris angustia, te fastus intolerabilis et inexplebilis auaritia furem facit. Si fortuna mansuesceret, fierem forte melior; at tu quo fortunatior, nequior eris. Miratus Alexander constantiam hominis eum merito arguentis: Experiar, inquit, an futurus sis melior, fortunamque mutabo, ut non ei a modo quod deliqueris sed tuis moribus adscribatur. Eum itaque iussit conscribi militiae, ut posset exinde saluis legibus militare. Sed ne a solis Grecis mutuemur instrumenta uirtutum. Scipio Africanus, cum eum parum pugnacem quidam arguerent: Imperatorem, inquit, me mater peperit, non bellatorem. Marius quoque cum eum Theutonius quidam ad pugnae certamen prouocaret, respondit, si cupidus mortis esset, se uitam laqueo posse finisse, et sapientem non tam pugnam quam uictoriam quaerere. Primus Romanorum imperator Iulius Cesar quam patientissime multa sustinuit. Cum enim caluitium d

21 possit A

2 *Eidem* etc.: v. Aug. *de C. D.* iv. 4; cf. Cic. *de Rep.* iii. 13 § 24; v. Woelfflin. *Caec. Balb.* p. 6. 7 *imperator*: Quae sequuntur non apud Augustinum inuenies; forsitan cum piratae nomine, quod tacet Augustinus, ex Ciceronis *de Republica* libro, ubi Nonio auctore factum fuisse narratum nouimus, excerpit Ioannes noster. 22 *Scipio* etc.: v. Frontin. *Strat.* iv. 7 § 4. 24 *Marius* etc.: v. Frontin. *Strat.* iv. 7 § 5. 27 *et sapientem* etc.: haud ex Frontino. 29 *Cum enim* etc.: v. Suet. *Iul.* 45.

iniquissime ferret et deficientem capillum a ceruice conuocaret ad frontem, ab irato milite ei dictum est: Facilius est, Cesar, te caluum non esse quam me in exercitu Romano quicquam egisse uel acturum esse timidus. Idem lato clauo usque ad manus fimbriato utens, laxius cingebatur; 5 unde Silla optimates saepius admonens dicebat ut puerum male praecinctum cauerent. Praeterea margaritarum cupidissimus erat, quas, pondus earum interdum manu conferens, discernebat. Cum ergo Cecilio inuito rem ut faceret senatus auctoritate denuntiasset, ut ei uidebatur, iniustam: Ante, 10 inquit, satiaberis margaritis. At haec forte aut aliena uidebuntur et quae uiri fortis animus honestius dissimularet.

509 a Verum et famosi libelli de eo scripti sunt et iocularia carmina in eum publice diulgata, ut est illud militum in triumpho Gallico celebratum: 15

Gallias Cesar subegit, Nichomedes Cesarem;

Nichomedes non triumphat qui subegit Cesarem;

eo quod Nichomedes rex Bithiniae Cesarem ferebatur stupro subegisse, in ulteriorem familiaritatem, dum iunior esset, admissum. Facilitatem quoque Caesaris in allegando 20 senatu Cicero nimis acriter et palam irrisit. Nam, cum ab hospite suo Publio Mallio rogaretur ut priuigno suo decurionatum expediret, ait assistente frequentia: Romae si uis habebit, Pompeis difficile est. Sed et in epistola ad Gaium Cassium uiolatorem dictatoris mordacius scripsit: 25

b Vellem Idibus Martiis me ad cenam inuitasses, profecto reliquiarum nichil fuisset, nunc me reliquiae uestrae exercent. Sed Augustus, fortunae fauor et Romani decus imperii, auunculo Iulio longe patientior extitit. Cum enim Antonius, maternam eius originem despiciens, eum Affrum genere 30 et natura panificum diceret, hoc ridens pertulit, et eundem

2 ab irato milite etc.: haec non narrat Suetonius. 4, 5 lato clauo etc.: v. Suet. Iul. 45. 7 margaritarum etc.: v. Suet. Iul. 47; quae de Caecillii responso sequuntur non alibi inveni; cf. Plin. Hist. Nat. ix. 57. 14 illud militum etc.: v. Suet. Iul. 49. 20 Facilitatem etc.: Macrobi. Sat. ii. 3 § 11. 24 in epistola etc.: Macrobi. Sat. ii. 3 § 13. 28 fortunae fauor: i. e. fortunae deliciae; quem uocabuli fauor sensum non ex alio auctore citatum inuenire potui. 29 Antonius etc.: v. Suet. Aug. 4.

sorore tradita in affinitatis gratiam admisit. Cum uero idem aduersus priuatum quendam grauius excandesceret: Loquere, inquit, Auguste, quod placet, quia diligentiam auribus, linguae taciturnitatem indixi, quietem manibus; 5 et in omnibus his potentiam tuam accusa, quia nichil aliud argui potest in patientia mea. Ad haec non modo in se seruabat patientiam, sed eandem aliis indicebat. Vnde, cum Tiberius quereretur per epistolam suam quod multi de illo perperam loquerentur, ita rescripsit: Mi c
10 Tiberi, noli nimis indignari quemquam esse qui de te male loquatur; satis est enim si hoc habemus, nequis nobis malefacere possit. Idem tanta comitate quoslibet se adeuntes excipiebat, ut quendam ioco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigere uereretur, quasi elephanto stipem.
15 Et quantum Nero adulationibus captus est, tantum iste ab eis auersus est. Vnde appellationem domini ut maledictum et obprobrium semper exhorruit. Denique cum eidem descendenti per sacram uiam desperatus quidam diceret: O tiranne; Si essem, inquit, non diceres. Obseruatum
20 etenim est, quotiens ingrediebatur urbem, ne supplicium de quoquam sumeretur. Curtius eques Romanus deliciis d affluens, cum macrum turdum sumpsisset in conuiuio Caesaris, interrogauit an mittere liceret; respondit princeps: Quidni liceat? Ille statim per fenestram misit. Miles peritus

8 tyberius CB	suam om. BASM	13, 14 sibi sic A	14 ele-
fanto S	17. opprobrium A	19 tyranne M	

1, 2 *Cum uero idem* etc. : haec non nisi hoc loco narrata, quod sciam, extant; v. Woelfflin. *Caec. Balb.* p. 9. 3 *diligentiam*: Woelfflin.

loc. cit. 'Vt de gravi huius vocis corruptela vix dubitari potest, ita ipsa emendandi via incerta est. Nam surditatem, quod proprie opponitur *taciturnitati*, longius a codicum scriptura recedit: *diffidentiam* vero restituito vix eam sententiam elicias, ut dictum sit pro *Aures meae assuerunt, ne talibus fidem habeant.*' Locus tamen, nihilo mutato, sic intellegi potest: *Tibi me increpanti aures diligenter dabo, nihil tamen respondebo.* 8 *cum Tiberius* etc. : v. Suet. *Aug.* 51. 12 *tanta*

etc. : Suet. *Aug.* 53. 15 *Nero adulationibus captus*: v. Suet. *Nero* 20. 16 *appellationem* etc. : Suet. *Aug.* 53. 17, 18 *eidem descendenti* etc. : quo auctore hoc narret Noster nescio. 19 *Obseruatum* etc. : Suet. *Aug.* 57. Hoc ex Suetonio citatum esse non anim-

advertit Woelfflinus; v. *Caec. Balb.* p. 10. 21 *Curtius* etc. : Macrob. *Sat.* ii. 4 § 22.

24 *Miles* etc. : v. Macrob. *Sat.* ii. 4 § 26.

aucupii noctuam, quæ Cesaris noctes inquietauerat, spe ingentis præmii captam tulit ad Cesarem. Laudato imperator mille nummos dari iussit. At ille ausus est dicere: Malo uiuat, auemque dimisit. Abiitque contumax miles non sine admiratione multorum, Cesare non offenso. Vete- 5

510 a Veteranus autem exclamauit uoce magna: At non ego, Cesar, periclitante te bello Actiaco, uicarium quaesiui, sed 10 pro te ipse pugnaui; detexitque impressas cicatrices. Erubuit Cesar uenitque in aduocationem, ut qui uereretur non superbus tantum sed etiam ingratus uideri. Intrauerat urbem adolescens simillimus Cesari, perductumque ad Cesarem interrogauit Augustus: Dic michi, adolescens, fuit 15 umquam mater tua Romæ? Negauit ille, nec contentus adiecit: Sed pater meus saepe. Ioci itaque asperitate urbana notitiam omnium et familiaritatem imperatoris sibi conciliauit. Augustus in Pollionem scripserat Phescenninos. At ego, inquit Pollio, taceo; non est leue in eum scribere 20 qui potest proscribere. Sicut autem non facile concipiebat b iram, ita nec facile admittebat ad amicitiam; et quem semel admiserat, constantissime retinebat. Eidem inter uaria dedecora a quodam probrose obiectum est quod adoptionem auunculi stupro meruerit, quia eum Iulius artius admisisse 25 dictus est, non sine rumore prostratae pudicitiae. Alius quoque eidem iratus obiecit quod solitus esset crura ardenti suburere face, quo mollior surgeret pilus. Sed et eo timpanizante, ut in primo libro dixisse me memini: Videsne, inquit plebeius quidam, ut cinedus orbem digito temperat? 30

21 autem] enim A

28 face suburere M

5 *Veteranus* etc.: v. Macrob. *Sat.* ii. 4 § 27. 13 *Intrauerat* etc.: v. Macrob. *Sat.* ii. 4 § 20. 19 *Augustus* etc.: v. Macrob. *Sat.* ii. 4 § 21. 22 *nec facile* etc.: v. Suet. *Aug.* 66. 23 *Eidem* etc. (usque ad *temperat*): v. Suet. *Aug.* 68 (non sine rumore prostratae pudicitiae ex Suet. *Iul.* 2). 28 *face*: *nuce* habet Suetonius. 28, 29 *eo timpanizante* etc.: v. Suet. *Aug.* 67 in primo libro: v. supra i. 7 (404 B).

Et cum nanus ob corporis breuitatem conuitiantis cuiusdam impetu diceretur, sibi calciamentis grandiusculis utendum esse respondit. Tiberius quoque, cum in multis legatur fuisse culpabilis, tamen aduersus conuitia satis firmus ac
 5 patiens extitit, dicens quia in ciuitate libera linguas esse c
 liberas et mentes hominum oportebat. Et, ut ad peiores transeam, Domitius uerborum satis patiens fuit, in quo sic luisse fertur orator Lucinius non esse mirandum quod aeneam haberet barbam, cui os ferreum, cor plumbeum
 10 esset; eo quod dura dumtaxat loquebatur, quae ex iniquitatis adipe, quam corde conceperat, procedebant. Iniquitas enim sedere describitur super talentum plumbi. Vespasianus quoque, de quo in libro secundo, dum Ierosolimorum destructio describeretur, fecimus mentionem, etiam infimorum
 15 conuitia patienter tulit; adeo ut sene buculo proclamante in improperium eius: Vulpem pilum posse mutare non animum; eo quod natura cupidissimus esset pecuniae, nec d
 auaritiam minueret processu etatis; respondisse dicatur: Huiusmodi hominibus debemus risum, nobis correctionem,
 20 sed penam criminosis. Nam de filio eius Tito quid dicam? qui patris auaritiam tanta liberalitate purgauit, ut amor et deliciae humani generis ab omnibus diceretur, constantissime tenens in moribus ne quem postulandi gratia ad se accedentem sine re uel spe quocumque modo dimitteret.
 25 Vnde interrogantibus domesticis cur plura polliceretur quam praestare posset, respondit: Non oportet quemquam

13 iherosolimorum CBS

1 *Et cum nanus* etc.: de Augusti calciamentis altiusculis v. Suet. *Aug.* 73; sed nihil de conuitio ob corporis breuitatem facto habet Suetonius.
 3 *Tiberius* etc.: v. Suet. *Tib.* 28. 5 *in ciuitate libera* etc.: hoc Florentinorum proverbium vocatur in margine ed. Parisinae, 1513.
 7 *Domitius*: sc. Cn. Domitius, imperatoris Neronis atavus; v. Suet. *Nero* 2. 10, 11 *iniquitatis adipe*: v. Ps. lxxii. 7. 11 *Iniquitas* etc.: v. Zach. v. 7, 8 sec. vers. antiqu. ab Hieron. in loc. citatam (Sabatier, *Bibl. Sacr. Vers. Antiqu.* ii. 990). 13 *de quo* etc.: v. supra ii. 4 (420 B), 10 (426 B, C). 15 *sene* etc.: v. Suet. *Vesp.* 16. *buculo*: *bubulco* Suet. 19 *Huiusmodi* etc.: hoc Vespasiani responsum haud narrat Suetonius; nec vocabulo *criminosus* sensu *rei* auctorem quemquam Cassiodoro antiquiorem refert Forcellinus ed. de Vit. 21 *amor* etc.: Suet. *Tib.* 1. 23 *tenens* etc.: v. Suet. *Tib.* 8.

a sermone principis tristem discedere. Idem quoque recordatus super cenam quod nichil tota die cuiquam praestitisset, dolens et gemens dixit: O amici, hunc diem perdidisti. Quem in uita offenderit a Ierosolimorum reuersus excidio nondum legi; et forte illum uindicem innocentiae et crucifixi Redemptoris elegit Dominus, qui populum excecatum incolumi conscientia non modo innocenter sed et religiose deprimeret et deleret. Nactus etenim horam qua moriendum erat, cum lectica ueheretur, suspexisse dicitur celum, multumque conquestus est eripi sibi uitam immerenti, neque enim extare ullum factum suum quod sibi penitendum esset, excepto uno dumtaxat. Id quale fuerit nec ipse tunc prodidit neque cuiquam notum fuit. Quid de patientia huius loquar, cuius tanta benignitas erat, ut sua iniuria, dum a conciuibus abstineret, uix crederet quemquam posse moueri? Tantae siquidem ciuilitatis et humanitatis in imperio fuit, ut omnibus prodesse nullumque punire studuerit; conuictos coniurationis contra se dimisit illesos et in pristinam familiaritatem admisit. Sed et Domitianus, qui grauissimam theomachiam exercuit post Neronem, huius uirtutis aliquid plerumque indulsit ciuibus, licet in eos gratis quandoque insaniret, homo quidem usquequaque inutilis et qui nichil aliud habebat uirile nisi nomen imperii. Vt tamen ignauiam mentis et inertiam corporis sub praetextu principatus occuleret, cotidie sibi secretum horarum spatium uendicabat, nec quicquam interdum facere consueuerat, nisi captare muscas et easdem stilo praeacuto configere; ut cuidam interroganti nequis intus esset cum Cesare, non absurde sibi responsum sit a Metello: Ne musca quidem. Quod licet impiissimo principi innotuerit, dissimulare maluit quam punire. Sed cur patientiae ex-

4 iherosolimorum B 29 metallo S Nec M 30 muscam C'SM

8 *Nactus* etc.: v. Suet. *Tit.* 10. 16 *Tantae* etc.: v. Eutrop. vii. 21.
 19, 20 *qui grauissimam theomachiam exercuit post Neronem*: v. Euseb. *Hist. Eccl.* iii. 17 vers. Ruffiniana (ed. Cacciari, p. 138). 25 *cotidie*
 etc.: v. Suet. *Dom.* 3. 29 *Metello*: *Vibio Crispo* Suet.; vide
 Woelfflin (Cacc. *Balb.* p. 12); 'putaverim... Ioannis Sar. memoriam
 ad illud aberrasse, quod supra' (507 D) 'narraverat.'

empla propono, cum omnibus liqueat nichil firmum esse et stabile quod leui flatus aura concutitur? Quis uirum fortem credat, quem uerborum mouet impulsus et ei quietem excutit et uirtutum compage dirupta ipsius animae sanguinem elicit? Vnde et publico iure statutum est ne pro uerbis friuolis quisquam seueritate penarum inuratur. Ait enim Imperator, diuorum Theodosii Archadii et Honorii statuta confirmans: Si quis modestiae nescius et pudoris ignarus improbo petulantique maledicto nomina nostra crediderit laccessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum fuerit, eum penae nolumus subiugari, neque durum aliquid neque asperum sustinere; quoniam, si ex leuitate processit, contempnendum est; si ab insania, miseratione dignissimum; si ex iniuria, remittendum. Vnde integris omnibus hoc ad nostram scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta pensemus et utrum praetermitti an exquiri debeant censeamus. Ex quibus colligitur dictis hominum non moueri eum qui aut uirtutis amator est aut iuris constitutioni obtemperans.

20 Omne uaser uitium ridenti Flacus amico tangit, et admissus circum praecordia ludit.

512 a

Familiaire siquidem sapienti est, ut magno placet Augustino, potius a quolibet reprehendi quam siue ab errante siue ab adulante laudari. Nullus enim reprehensor formidandus est amanti ueritatis. Etenim aut inimicus reprehensurus est aut amicus. Si inimicus insultat, ferendus est; amicus autem si errat, docendus; si doceat, audiendus. Laudator uero et errans confirmat errorem, et adulans illicit in errorem. Ait ergo rex fidelis, electus in beneplacito Domini, relinquens, si sapiant, regibus et principibus iustitiae

20 ridendi A
etenim BASM

flaccus AM

24 ab om. M

enim]

8 *Si quis* etc.: Cod. Iustin. ix. 7. 1. i. 116, 117; cf. *Polier. Prol.* (387 C). c. 32 § 74 (Migne *P. L.* xxxiii. 571); *Enarr. in Ps.* cxl. 5. c. 13 (Migne *P. L.* xxxvii. 1824); *Serm.* cclxvi. 8 in *Ps.* cxl. 5 (Migne *P. L.* xxxix. 1229).

20 *Omne* etc.: *Pers. Sat.* Augustino: v. *Ep.* cxl.

b humilitatis exemplum et fortitudinis: Corripiet me iustus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Consonat ei ethicus dicens:

Falsus honor iuuat aut mendax infamia terret 5
quem nisi mendosum et mendacem?

Cap. 15. *Quod ei dumtaxat licet adulari, quem licet occidere; et quod tyrannus publicus hostis est.*

Verumtamen cui debetur hoc oleum peccatoris, quod reprobatur praeambulus regum fidelium, et ad quod emendum in fatuitate sua exclusas uirgines mittit euangelicus sermo? Ei utique qui in sordibus est et iusto Dei iudicio sordescit amplius et uulgi opinione potius splendere appetit c quam caritatis operumque eius feruere incendio. Vnde et in secularibus litteris cautum est quia aliter cum amico, 15 aliter uiuendum est cum tyranno. Amico utique adulari non licet, sed aures tyranni mulcere licitum est. Ei namque licet adulari, quem licet occidere. Porro tyrannum occidere non modo licitum est sed aequum et iustum. Qui enim gladium accipit, gladio dignus est interire. Sed accipere 20 intelligitur qui eum propria temeritate usurpat, non qui utendi eo accipit a Domino potestatem. Vtique qui a Deo potestatem accipit, legibus seruit et iustitiae et iuris famulus est. Qui uero eam usurpat, iura deprimit et uoluntati suae leges summittit. In eum ergo merito armantur iura 25 qui leges exarmat, et publica potestas seuit in eum qui euacuare nititur publicam manum. Et, cum multa sint d crimina maiestatis, nullum grauius est eo, quod aduersus

9 Verumptamen A 11 euangelicus A 14 karitatis S 16
cum tyranno uiuendum est B 18 tyrannum M 22 a domino
accipit A'M 25 submittit ASM

1 Corripiet etc.: Ps. cxl. 5. 5 Falsus etc.: Hor. Ep. i. 16.
39. 40. aut] et Hor. 10 praeambulus regum fidelium: sc. David.
11 euangelicus sermo: v. Matt. xxv. 1 seqq. 12 qui in sordibus
etc.: v. Apoc. xxii. 11. 15 in secularibus litteris: v. Cic. de Amicit.
24 § 89. 18 Porro etc.: cf. Cic. Off. iii. 6 § 32. 19 Qui enim
etc.: v. Matt. xxvi. 52.

ipsum corpus iustitiae exercetur. Tirannis ergo non modo publicum crimen sed, si fieri posset, plus quam publicum est. Si enim crimen maiestatis omnes persecutores admittit, quanto magis illud quod leges premit, quae ipsis debent
5 imperatoribus imperare? Certe hostem publicum nemo ulciscitur, et quisquis eum non persequitur, in seipsum et in totum rei publicae mundanae corpus delinquit.

EXPLICIT LIBER III.

8 Explicit Liber Tercius BM

INCIPIT LIBER QVARTVS POLICRATICI

PROLOGUS.

513 a ARDUA quidem res est professio ueritatis et quae incursantibus errorum tenebris aut negligentia profitentis frequentissime uitatur. Quid enim uerum sit quis recte 5 examinat rebus incognitis? Notitia autem rerum, eo quod uias non dirigit contemptoris, iustitiae aculeos exacerbatur in penam delinquentis. Est ergo primus philosophandi gradus, genera rerum proprietatesque discutere, ut quid in singulis uerum sit, prudenter agnoscat; secundus, ut 10 quisque id ueritatis, quod ei illuxerit, fideliter assequatur. Haec autem philosophantium strata illi soli peruia est, qui de regno uanitatis proclamatur in libertatem qua liberi fiunt quos ueritas liberauit, et Spiritui seruientes colla iugo iniquitatis et iniustitiae subduxerunt. Vbi enim Spiritus 15 b Dei, ibi libertas; metusque seruilis utiisque consentiens exterminatur Spiritus sancti est. Porro Spiritus est qui loquitur aequitatem in conspectu principum nec erubescit, et pauperes spiritu regibus anteponebat aut aequat, et quos sibi fecerit coherere, docet scire loqui et facere ueritatem. 20 Qui uero ueritatem non uult audire uel loqui, a Spiritu ueritatis alienus est. Sed haec hactenus. Nunc in quo tyrannus distat a principe audiamus.

1 Incipiunt Capitula libri quarti (IIII B) et post capitula Expliciunt capitula (add. libri IIII M) CBM: Incipit Liber Quartus Prologus C: Incipit prologus libri quarti BAM: Incipiunt capitula IIII libri et post capitula Expliciunt capitula IIII libri Incipit prologus libri IIII S 16 Dei] domini A 20 fecit M

13 libertatem etc.: v. Rom. viii. 20, 21; Gal. iv. 31. 14 quos ueritas liberauit: v. Ioann. viii. 32. Spiritui etc.: cf. Rom. vii. 6. 15 Vbi enim Spiritus etc.: 2 Cor. iii. 17. 18 loquitur aequitatem etc.: v. Ps. li. 5, cxviii. 46. 19 pauperes spiritu etc.: v. Matt. v. 3.

Cap. I. *De differentia principis et tyranni, et quid sit princeps.*

Est ergo tyranni et principis haec differentia sola uel maxima, quod hic legi obtemperat et eius arbitrio populum
 5 regit cuius se credit ministrum, et in rei publicae muneribus c
 exercendis et oneribus subeundis legis beneficio sibi primum uendicat locum, in eoque praefertur ceteris, quod, cum singuli teneantur ad singula, principi onera imminent uniuersa. Vnde merito in eum omnium subditorum po-
 10 testas confertur, ut in utilitate singulorum et omnium exquirenda et facienda sibi ipse sufficiat, et humanae rei publicae status optime disponatur, dum sunt alter alterius membra. In quo quidem optimam uiuendi ducem naturam sequimur, quae microcosmi sui, id est, mundi minoris, hominis scilicet,
 15 sensus uniuersos in capite collocauit, et ei sic uniuersa membra subiecit, ut omnia recte moueantur, dum sani capitis sequuntur arbitrium. Tot ergo et tantis priuilegiis apex principalis extollitur et splendescit, quot et quanta d
 sibi ipse necessaria credidit. Recte quidem, quia populo
 20 nichil utilius est quam ut principis necessitas expleatur; quippe cum nec uoluntas eius iustitiae inueniatur aduersa. Est ergo, ut eum plerique diffiniunt, princeps potestas

4 optemperat A.

13 *optimam* etc.: Cic. *de Amicit.* 5 § 19. 14 *microcosmi*: Exstat hoc uocabulum ap. Isid. *Orig.* iii. 23 (Migne P. L. lxxxii. 169). Bernardus Carnotensis, Nostri magister, *Breviarium* scripsit de *Mundi* *Universitate*, cuius liber alter *Microcosmus* dicitur, *id est minor mundus*, ubi de hominis creatione disseritur. Apud Graecos (ut uidetur) non inuenitur *μικρόκοσμος*; de *μικρός κόσμος* v. Lobeck *Aglaophamus* pp. 921 seq.; Suicer. *Thes. Eccles.* ii. 369, 370 (s. v. *Μικρόκοσμος*); Steph. *Thes.* (ed. Paris 1841) iv. 1872 (s. v. *Κόσμος*). De Pythagora dictum esse suspicor quod ap. Gervasium Tilburiensem (qui a. 1211 floruit) legitur: *Graecus hominem microcosmum hoc est minorem mundum appellabat* (*Otia Imperialia* i. 1. in *Script. Rer. Brunsvic.* ed. Leibnit, Hanov. 1707, i. 885); cf. *Vitam Pythagorae* quam citat Photius *Bibliotheca* cod. cexlix (Migne *Patrol. Graec.* ciii. 1585), *ὁ ἄνθρωπος μικρός κόσμος λέγεται*. 22 *diffiniunt*: in marg. cod. P. scriptum est *uegetius renatus*; v. *Veget.* ii. 5, 6 ubi imperatorem praesentem et corporalem deum, et imagines imperatorum diuina et praesentia

publica et in terris quaedam diuinae maiestatis imago. Proculdubio magnum quid diuinae uirtutis declaratur inesse principibus, dum homines nutibus eorum colla submitunt et securi plerumque ferendas praebent ceruices, et impulsu diuino quisque timet quibus ipse timori est. 5 Quod fieri posse non arbitror, nisi nutu faciente diuino. Omnis etenim potestas a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante eum. Quod igitur princeps potest, ita a Deo est, ut potestas a Domino non recedat, sed ea utitur per subpositam manum, in omnibus doctrinam 10 faciens clementiae aut iustitiae suae. Qui ergo resistit potestati, Dei ordinationi resistit, penes quem est auctoritas conferendi eam et, cum uult, auferendi uel minuendi eam. Neque enim potentis est, cum uult seuire in subditos, sed diuinae dispensationis pro beneplacito suo punire uel 15 exercere subiectos. Vnde et in persecutione Hunorum Athila interrogatus a religioso cuiusdam ciuitatis episcopo b quis esset, cum respondisset: Ego sum Athila flagellum Dei; ueneratus in eo (ut scribitur) diuinam maiestatem episcopus: Bene, inquit, uenerit minister Dei; et illud: 20 Benedictus qui uenit in nomine Domini, ingeminans rese-ratis ecclesiae foribus persecutorem admisit, per quem et assecutus est martirii palmam. Flagellum enim Domini excludere non audebat, sciens quia dilectus filius flagellatur, et nec ipsius flagelli esse nisi a Domino potestatem. Si 25 itaque adeo uenerabilis est bonis potestas etiam in plaga electorum, quis eam non ueneretur, quae a Domino insti-tuta est ad uindictam malefactorum, laudem uero bonorum,

1 ymago M
igitur] ergo A

7 post enim add. ordinate ratio potestatis S
10 suppositam BA

8

signa appellat; ex *Policr.* iv. 12 (538 D) tamen apparet existitisse nescio quam definitionem uerbis his expressam. 2 *Proculdubio* etc.: cf. Shakespeare *Hamlet* iv. 5. 123 *There's such divinity doth hedge a king, That treason can but peep to what it would.* 7 *Omnis* etc.: v. Rom. xiii. 1. 11 *Qui resistit* etc.; Rom. xiii. 2. 16 *Vnde* etc.: Hanc historiam nusquam alibi invenire potui: S. Lupum Trecensem, de quo res haud dissimilis narratur, martyrii palmam non assecutum esse constat; v. *Acta SS.* Iul. 29 (vii. 78, 82). 24 *dilectus filius* etc.: v. Heb. xii. 6. 28 *ad uindictam* etc.: 1 Pet. ii. 14.

et legibus deuotione promptissima famulatur? Digna si-
quidem uox est, ut ait Imperator, maiestate regnantis se
legibus alligatum principem profiteri. Quia de iuris aucto- c
ritate principis pendet auctoritas; et reuera maius imperio
5 est, summittere legibus principatum; ut nichil sibi princeps
licere opinetur, quod a iustitiae aequitate discordet.

Cap. 2. *Quid lex; et quod princeps, licet sit legis nexibus
absolutus, legis tamen seruus est et aequitatis, geritque
personam publicam, et innocenter sanguinem fundit.*

10 Nec in eo sibi principes detrahi arbitrentur, nisi iustitiae
suae statuta praefereunda crediderint iustitiae Dei, cuius
iustitia iustitia in eum est, et lex eius aequitas. Porro
aequitas, ut iuris periti asserunt, rerum conuenientia est,
quae cuncta coaequiparat ratione et imparibus rebus paria
15 iura desiderat, in omnes aequabilis, tribuens unicuique
quod suum est. Lex uero eius interpretis est, utpote cui d
aequitatis et iustitiae uoluntas innotuit. Vnde et eam
omnium rerum diuinarum et humanarum compotem esse
Crisippus asseruit, ideoque praestare omnibus bonis et
20 malis et tam rerum quam hominum principem et ducem
esse. Cui Papinianus, uir quidem iuris experientissimus,
et Demostenes, orator praepotens, uidentur suffragari et
omnium hominum subicere obedientiam, eo quod lex omnis 515 a
inuentio quidem est et donum Dei, dogma sapientum,
25 correctio uoluntariorum excessuum, ciuitatis compositio,
et totius criminis fuga; secundum quam decet uiuere
omnes qui in politicae rei uniuersitate uersantur. Omnes
itaque necessitate legis seruandae tenentur adstricti, nisi

I promptissima AS 12 eum] aeternum M 28 legis
necessitate M

1-5 *Digna . . . principatum*: Cod. Iustin. i. 14 § 4. 11, 12 *cuius
iustitia etc.*: v. Ps. cxviii. 142. 12 *aequitas*: Vulg. *ueritas*. 13
aequitas etc.: Definitionem eandem citat Azo iuris peritus celeberrimus,
qui Bononiae in saec. xiii floruit: *Aequitas autem est rerum
conuenientia quae in paribus causis paria iura coaequiparat*. Vide Cic.
Top. 4 § 23 *Valeat aequitas quae paribus in causis paria iura desiderat*;
et de *Amicit.* 27 § 100 *In ea (sc. amicitia) est conuenientia rerum*.
15 *tribuens etc.*: v. Instit. Iustin. i. 1 § 1. 18 *omnium rerum etc.*
(usque ad *uersantur*): v. Dig. i. 3 §§ 1, 2.

forte aliquis sit cui iniquitatis licentia uideatur indulta. Princeps tamen legis nexibus dicitur absolutus, non quia ei iniqua liceant, sed quia is esse debet, qui non timore penae sed amore iustitiae aequitatem colat, rei publicae procuret utilitatem, et in omnibus aliorum comoda pri-
 5 uatae praeferat uoluntati. Sed quis in negotiis publicis loquetur de principis uoluntate, cum in eis nil sibi uelle liceat, nisi quod lex aut aequitas persuadet aut ratio communis utilitatis inducit? Eius namque uoluntas in his uim debet habere iudicii; et rectissime quod ei placet
 10 in talibus legis habet uigorem, eo quod ab aequitatis mente
 b eius sententia non discordet. De uultu tuo, inquit, iudicium meum prodeat, oculi tui uideant aequitatem; iudex etenim incorruptus est cuius sententia ex contemplatione assidua imago est aequitatis. Publicae ergo utilitatis minister et
 15 aequitatis seruus est princeps, et in eo personam publicam gerit, quod omnium iniurias et dampna sed et crimina omnia aequitate media punit. Virga quoque eius et baculus, adhibita moderatione sapientiae, contractus omnium et errores ad uiam reducit aequitatis, ut merito potestati
 20 c spiritus congratuletur, dicens: Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt. Sed et clipeus eius fortis quidem sed infirmorum clipeus est et qui malignantium iacula pro innocentibus potenter excipiat. Officium quoque eius illis qui minimum possunt, plurimum prodest, et illis qui nocere
 25 desiderant, plurimum aduersatur. Non ergo sine causa gladium portat, quo innocenter sanguinem fundit, ut tamen uir sanguinum non sit, et homines frequenter occidat, ut non incurrat nomen homicidii uel reatum. Si enim magno creditur Augustino, Dauid uir sanguinum dictus est, non
 30 propter bella sed propter Vriam. Et Samuel nusquam uir

5 comoda S

15 ymago M

17 damna CB

19 adibita S

2 *Princeps* etc.: v. Dig. i. 3 § 31. 10 *quod ei placet* etc.: Dig. i. 4 § 1. 12 *De uultu* etc.: Ps. xvi. 2. 21 *Virga tua* etc.: Ps. xxii. 4. 22 *clipeus fortis* etc.: v. 2 Reg. i. 21. 26 *Non sine causa* etc.: Rom. xiii. 4. 30 *Augustino*: talia apud Augustinum adhuc inuenire non potui. *uir sanguinum*: 2 Reg. xvi. 7, 8; cf. 1 Paral. xxii. 8. 31 *Samuel* etc.: v. 1 Reg. xv. 32, 33.

sanguinum aut homicida scribitur, licet Agag pinguissimum regem Amalech interfecerit. Hic siquidem gladius est **d** columbae, quae sine felle rixatur, sine iracundia ferit et, cum dimicat, nullam omnino concipit amaritudinem. Nam, **5** sicut lex culpas persequitur sine odio personarum, ita et princeps delinquentes rectissime punit, non aliquo iracundiae motu sed mansuetae legis arbitrio. Nam, etsi suos princeps uideatur habere lictores, ipse aut solus aut praecipuus credendus est lictor, cui ferire licitum est per supositam **10** manum. Vt enim ad Stoicos accedamus, qui causas nominum diligentius inuestigant, lictor dicitur, quasi legis ictor, eo quod ad ipsius spectat officium ferire quem lex iudicat feriendum. Vnde et antiquitus officialibus, quorum manu iudex nocentes punit, cum reo gladius immineret, 'Obtempera legis arbitrio' dicebatur, uel 'Legem imple,' ut rei **15** tristitiam mitigaret uel mansuetudo uerborum.

Cap. 3. *Quod princeps minister est sacerdotum et minor* **516 a**
eis; et quid sit ministerium principatus fideliter gerere.

20 Hunc ergo gladium de manu Ecclesiae accipit princeps, cum ipsa tamen gladium sanguinis omnino non habeat. Habet tamen et istum, sed eo utitur per principis manum, cui cohercendorum corporum contulit potestatem, spirituum sibi in pontificibus auctoritate seruata. Est ergo **25** princeps sacerdotii quidem minister et qui sacrorum officiorum illam partem exercet quae sacerdotii manibus uidetur indigna. Sacrarum namque legum omne officium religiosum et pium est, illud tamen inferius, quod in penis criminum exercetur et quandam carnificii repraesentare **b** **30** uidetur imaginem. Vnde et Constantinus Romanorum

9 suppositam M 10 stoycos A 20 ecclesiae A accepit M
 23 coercendorum A 24 reseruata A marg. SM 30 ymaginem M

2, 3 gladius columbae: Ierem. xlv. 16; cf. ira columbae Ierem. xxv. 38; quem locum de ira Dei, quia in Deum nulla furoris inaequalitas serpit, interpretatur Gregorius Magnus Moral. xxxii. 7 in Iob xl. 6 (Migne P. L. lxxvi. 640).

10 Vt enim etc.: Quo auctore haec de uocabuli lictor etymologia narret Noster, nescio; cf. infra c. 12 (537 c).

20 Hunc ergo gladium etc.: v. infra n. ad vi. 8 (600 c).

fidelissimus imperator, cum sacerdotum concilium Niceam
 conuocasset, nec primum locum tenere ausus est nec se
 presbiterorum immiscere consessibus, sed sedem nouissimam
 occupauit. Sententias uero, quas ab eis approbatas audiuit,
 ita ueneratus est ac si eas de diuinae maiestatis sensisset 5
 emanasse iudicio. Sed et libellos inscriptionum, quos ad
 inuicem conceptos, sacerdotum crimina continentes, impera-
 tori porrexerant, suscepit quidem clausosque reposuit in
 sinu suo. Cum autem eosdem ad caritatem et concordiam
 reuocasset, dixit sibi, tamquam homini et qui iudicio subiacet 10
 sacerdotum, illicitum esse deorum examinare causas, qui non
 c possunt nisi a solo Deo iudicari. Librosque, quos receperat,
 non inspectos dedit incendio, patrum ueritus crimina uel
 conuitia publicare et Cham reprobi filii maledictionem
 incurrere, qui patris uerenda non texit. Vnde et in scriptis 15
 Nicholai Romani pontificis idem dixisse narratur: Vere si
 propriis oculis uidissem sacerdotem Dei aut aliquem eorum
 qui monachico habitu circumamicti sunt, peccantem, clami-
 dem meam explicarem et cooperirem eum, ne ab aliquo
 uideretur. Sed et Theodosius magnus imperator ob meritam 20
 noxam, non tamen eotenus grauem, a sacerdote Mediolanensi
 a regalium usu et insignibus imperii suspensus est et
 indictam sibi penitentiam homicidii patienter et sollempniter
 d egit. Profecto, ut Doctoris gentium testimonio utar, maior
 est qui benedicit quam qui benedicitur, et penes quem est 25
 conferendae dignitatis auctoritas eum, cui dignitas ipsa

18 habitu S

23 solenniter M

2 nec primum locum etc.: v. Cassiod. *Hist. Tripart.* ii. 5 (Migne *P. L.* lxxix. 924).

4 Sententias etc.: v. Cassiod. *Hist. Tripart.* ii. 14 (Migne *P. L.* lxxix. 934).

6 Sed et libellos etc.: v. Ruffin. *Hist. Eccl.* i. 2 (Migne *P. L.* xxi. 468); Cassiod. *Hist. Tripart.* ii. 2 (Migne *P. L.* lxxix. 922); cf. Greg. Magn. *Ep.* v. 40 (Migne *P. L.* lxxvii. 766),

Grat. *Deer.* II. xi. qu. 1. c. 41 (ed. Friedberg. i. 638). 14 Cham etc.: v. Gen. ix. 22.

16 Vere etc.: v. Nicolai I *Ep.* lxxxvi (Migne *P. L.* cxix. 944), Grat. *Deer.* I. dist. 96. c. 8 (ed. Friedberg. i. 339).

20 Sed et Theodosius etc.: v. Vit. S. Ambrosii a Paulino ad Augustinum conscriptum c. 24 (Migne *P. L.* xiv. 35); cf. Ambros. *de Obitu Theodosii*

c. 24 (Migne *P. L.* xvi. 1396). Theodosii ab Ambrosio suspensionem memorat *Decreti* supra cit. dist. c. 10 (ed. Friedberg. i. 340).

24 Doctoris gentium testimonio: v. Heb. vii. 7.

confertur, honoris priuilegio antecedit. Porro de ratione iuris, eius est nolle cuius est uelle, et eius est auferre qui de iure conferre potest. Nonne Samuel in Saulem ex causa inobedientiae depositionis sententiam tulit, et ei in regni apicem humilem filium Ysai subrogauit? Si uero constitutus princeps susceptum ministerium fideliter gesserit, tantus honor ei exhibendus est et reuerentia tanta, quantum caput omnibus membris corporis antecellit. Gerit autem ministerium fideliter, cum suae conditionis memor uniuersitatis subiectorum se personam gerere recordatur, et se non sibi suam uitam sed aliis debere cognoscit, et eam illis ordinata caritate distribuit. Totum ergo se Deo debet, plurimum sui patriae, multum parentibus et propinquis, extraneis minimum, nonnichil tamen. Sapientibus ergo et insipientibus debitor est, pusillis et maioribus. Quae quidem inspectio communis est omnium praelatorum, et eorum qui spiritualium curam gerunt, et qui secularem iurisdictionem exercent. Vnde et Melchisedech, quem primum Scriptura regem introducit et sacerdotem (ut ad praesens misterium taceatur, quo praefigurat Christum, qui in celis sine matre et in terris sine patre natus est); ille, inquam, nec patrem nec matrem legitur habuisse, non quod utroque caruerit, sed quia regnum et sacerdotium de ratione non pariunt caro et sanguis, cum in alterutro creando parentum respectus citra uirtutum merita praeualere non debeat, sed salubria subiectorum fidelium uota; et cum alterutrius culminis apicem quisque conscenderit, obliuisci debet affectum carnis et id solum agere quod subiectorum salus exposcit. Subiectis itaque pater sit et maritus aut, si teneriorem nouerit affectionem, utatur ea; amari magis studeat quam timeri,

7 ei honor M	8 corporeis BAS	9 fideliter ministerium
BAS	13 suae S ²	19 mysterium M
patrum M	26, 27 apicem culminis A	27 contenderit M

2 eius est nolle etc.: v. Dig. l. 17 § 3. 3 Samuel etc.: v. I Reg. xv. 28, xvi. 14 Sapientibus etc.: Rom. i. 14. 15, 16 Quae inspectio est omnium praelatorum: i. e. (ut videtur) quod spectare debent omnes magistratus. Apud Quintilianum, *Inst. Orat.* ii. 17 § 42, ii. 18 § 1 inspectio = *θεωπια*. 18 Melchisedech: v. Gen. xiv. 18, Heb. vii.

et se talem illis exhibeat, ut uitam eius ex deuotione praeferant suae, et incolumitatem illius quandam publicam reputent uitam; et ei tunc omnia recte procedent, et paucorum stipatus obsequio praeualebit, si opus est, aduersus innumerabiles. Fortis etenim est ut mors dilectio; 5 et cuneus, quem funiculi amoris constringunt, non facile rumpitur.

- c Dorenses cum Atheniensibus pugnaturi de euentu praelii oracula consuluerunt. Responsum est superiores fore, ni regem Atheniensium occidissent. Cum uentum esset in 10 bellum, militibus ante omnia regis custodia praecipitur. Atheniensibus eo tempore rex Codrus erat. Qui, responso dei et praeceptis hostium cognitis, mutato regis habitu, sarmenta collo gerens castra hostium ingreditur. Ibi turba obsistentium a milite, quem falce percusserat, interficitur. 15 Cognito regis corpore, Dorenses sine praelio discedunt. Atque ita Athenienses uirtute ducis, pro salute patriae morti se offerentis, bello liberantur. Item Ligurgus in regno suo decreta constituens populum in obsequia principum, principes ad iustitiam imperiorum firmavit; auri 20 d argentineque usum et omnium scelerum materiam sustulit; senatui custodiam legum, populo sublegendi senatum potestatem dedit; statuit uirginem sine dote nubere, ut uxores eligerentur, non pecunia; maximum honorem pro gradu etatis senum esse uoluit; nec sane usquam terrae locum 25 honoratiorem senectus habet. Deinde, ut eternitatem suis legibus daret, iureiurando obligat ciuitatem, nichil eos de eius legibus mutaturos antequam reuerteretur. Proficiscitur autem Cretam, ibi perpetuum exilium egit, abicique moriens ossa sua in mare iussit, ne relatis Lacedaemonem solutos se 30 religione iusiurandi in dissoluendis legibus arbitrarentur. His quidem exemplis eo libentius utor, quod apostolum

31 iurisiurandi BS²

5 *Fortis* etc. : Cant. viii. 6. 6 *cuneus* etc. : v. Eccles. iv. 12. 8
de euentu etc. : Iustin. ii. 6 §§ 16-21. 19 *populum* etc. : Iustin.
iii. 2 § 9. 20 *firmavit* : *formauit* habet Iustinus. *auri* etc. :
Iustin. iii. 2 § 12. 23 *Statuit* etc. : v. Iustin. iii. 3 §§ 7-9. 26
Deinde etc. : Iustin. iii. 3 §§ 11, 12.

Paulum eisdem usum, dum Atheniensibus praedicaret, in- 518 a
uenio. Studuit praedicator egregius Iesum Christum et
hunc crucifixum sic mentibus eorum ingerere, ut per igno-
miniam crucis liberationem multorum exemplo gentilium
5 prouenisse doceret. Sed et ista persuasit fieri non solere
nisi in sanguine iustorum et eorum qui populi gererent
magistratum. Porro ad liberationem omnium, scilicet
Iudeorum et gentium, nemo sufficiens potuit inueniri, nisi
ille, cui in hereditatem datae sunt gentes, et praefinita est
10 omnis terra possessio eius. Hunc autem alium esse non
posse quam Filium omnipotentis Dei asseruit, cum praeter
Deum gentes et terras omnes nemo subegerit. Dum ergo
sic crucis ignominiam praedicaret, ut gentium paulatim
euacuaretur stultitia, sensim ad Dei uerbum Deique sapien- b
15 tiam et ipsum etiam diuinae maiestatis solium, uerbum
fidei et linguam praedicationis euexit et, ne uirtus Euangelii
sub carnis infirmitate uilesceret a scandalo Iudeorum gen-
tiumque stultitia, opera Crucifixi, quae etiam famae testi-
monio roborabantur, exposuit; cum apud omnes constaret
20 quod ea non posset facere nisi Deus. Sed quia multa in
utramque partem crebro fama mentitur, ipsam iuuabat
famam, quod discipuli illius maiora faciebant, dum ad
umbram discipuli a quacumque infirmitate sanabantur
aegroti. Quid multa? Astutias Aristotilis, Crisippi acu-
25 mina, omniumque philosophorum tendiculas resurgens
mortuus confutabat. Decios duces Romanorum se pro suis
exercitibus deuouisse percelebre est. Iulius quoque Cesar: c

1 Paulum etc.: Non dubium est quin ista e S. Pauli actis spuriiis
traxerit; v. M. R. James, *Apocrypha Anecdota* (Cantabrig. 1893), pp. 56,
57; cf. *Acta SS.* Octob. 9. (tom. iv, p. 704) et Ricard. de Sto Victore
de Verbo Incarnato, c. 13 (Migne P. L. cxcvi. 1007). 2 praedicator
egregius: sic appellatur Paulus a Gregorio Magn. *Ep.* v. 40 (Migne
P. L. lxxvii. 767). 17 a scandalo etc.: v. I Cor. i. 23. 22
illius: sc. Christi; v. Ioann. xiv. 12. 23 umbram discipuli: sc.
Petri; v. Act. App. v. 15. 24 Astutias etc.: v. Hieron. *Ep.* lvii.
12 (Migne P. L. xxii. 579). 25, 26 resurgens mortuus: sc. Christus,
non (ut James, *Apocrypha Anecdota*, p. 57 suspicatus est) quidam
a Paulo coram Atheniensibus resuscitatus; nam haec non ex *Actis*
Pauli sed ex Hieronymi loc. cit. hausit Noster. 26 Decios etc.:
v. Val. Max. 5. 6 §§ 5, 6; Aug. *de Civ. Dei* iv. 20. 27 Iulius etc.:
v. Woelflin. *Caec. Balb.* p. 32.

Dux, inquit, qui non laborat ut militibus carus sit, militem nescit armare, nescit humanitatem ducis in exercitu aduersus hostes esse. Idem numquam dixit militibus: Ite huc; sed: Venite; dicebat enim quia participatus cum duce labor uidetur militibus minor. Praeterea uoluptas corporis eodem auctore uitanda est; aiebat enim in bello corpora hominum gladiis, in pace uoluptatibus uulnerari. Senserat enim gentium triumphator uoluptatem nullo modo tam facile superari quam fuga, eo quod ipsum, qui gentes domuerat, Veneris nexibus innodauit mulier impudica. 10

Cap. 4. *Quod diuinae legis auctoritate constat principem legi iustitiae esse subiectum.*

d Sed quid ad emendicata gentium exempla decurro, quae tamen plurima sunt, cum rectius quisque possit ad facienda legibus quam exemplis urgeri? At ne ipsum principem 15 usquequaque solutum legibus opineris, audi quam legem imponat principibus Rex magnus super omnem terram terribilis et qui aufert spiritum principum: Cum, inquit, ingressus fueris terram, quam Dominus Deus dabit tibi, et possederis eam, habitauerisque in illa, et dixeris: Consti- 20 tuam super me regem sicut habent omnes per circuitum nationes; eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet 25

519 a populum in Egiptum, equitatus numero sulleuatus; praesertim cum Dominus praeceperit uobis ut nequaquam amplius per eandem uiam reuertamini. Non habebit uxores plurimas quae afficiant animam eius, neque argenti et auri immensa pondera. Postquam autem sederit in 30 solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in uolumine, accipiens exemplar a sacerdotibus Leuiticae tribus, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus

2 amare M 11 Quod om. SM 26 egyptum BAM subleuatus AS

16 mulier impudica: sc. Cleopatra. 17 Rex magnus etc.: Ps. xlv. 3. 18 terribilis etc.: Ps. lxxv. 12, 13. 18, 19 Cum ingressus etc.: Deut. xvii. 14-20.

uitae suae, ut discat timere Dominum Deum suum et
 custodire uerba et cerimonias eius, quae in lege praecepta
 sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres
 suos, neque declinet in partem dextram uel sinistram;
 5 ut longo tempore regnet ipse et filius eius super Israel.
 Numquid quaeso nulla lege artatur quem lex ista con- b
 stringit? Haec utique diuina est et impune solui non
 potest. Singula uerba eius, si sapiant, in auribus principum
 tonitrua sunt. Taceo de electione et forma eius, quae in
 10 principis creatione exigitur; uiuendi formulam, quae ei
 praescripta est, mecum paulisper attende. Cum, inquit,
 fuerit constitutus, qui se totius populi fratrem religionis
 cultu et affectu caritatis profiteatur, non multiplicabit sibi
 15 equos, quorum numerositate sit subditis onerosus. Equos
 equidem multiplicare est plures quam ipsa necessitas
 exigat, uanae gloriae causa uel erroris alterius, congregare.
 Multum enim et parum, si Peripateticorum principem
 sequimur, legitimae quantitatis diminutionem in singulis
 rerum generibus significant uel excessum. Licebitne ergo c
 20 canes multiplicare uolucresue rapaces aut truces bestias
 aut quaelibet portenta naturae, cui equorum, qui ad mi-
 litiam necessarij sunt et usum totius uitae, ex legitima
 quantitate praefinitus est numerus? Nam de histrionibus
 et mimis, scurris et meretricibus, lenonibus et huiusmodi
 25 prodigijs hominum, quae principem potius oportet exter-
 minare quam fouere, non fuerat in lege mentio facienda;
 quae quidem omnes abominationes istas non modo a principis
 aula excludit, sed eliminat a populo Dei. Equorum nomine
 totius familiae et impedimentorum omnium necessarius
 30 intelligitur usus; cuius legitima quantitas est, quam ratio

4 dextram partem A: dexteram B 5 israhel A 9 eius et
 forma M 15 quidem M 17 peripatheticorum M 22
 legitima SM 23 hystriionibus M 25 oportet potius BS
 27 abhominaciones SM 30 legitima BSM

17 *Multum* etc.: Hoc neque ab ipso Aristotele in iis libris dictum
 quos Latine uersos legere potuerit Ioannes Saresberiensis, neque apud
 auctores ab illo usitatos ex Aristotele citatum inuenire potui; sed
 cf. *Categ.* 6. 5 b 16 seqq. Constat *Metaphysicorum* libros omnino (nisi
 titulo tenus) ignorauisse Nostrum, ubi tamen quid significant τὸ πολὺ
 et τὸ ὀλίγον expressius docet Aristoteles; v. *Metaph.* i. 6. 1056 b 17-19.

necessitatis aut utilitatis exposcit, ita tamen ut utile et honestum coaequantur et ciuilitas conscribatur honestis. d Philosophis enim iam pridem placuit perniciosiorem nullam esse opinionem illorum opinione qui utile separant ab honesto; et sententiam uerissimam et utilissimam esse, 5 honestum et utile in se usquequaue conuerti. Plato, ut ferunt historiae gentium, cum uidisset Dionisium Siciliae tyrannum corporis sui septem custodibus: Quod tantum, inquit, malum fecisti, ut a tam multis necesse habeas custodiri? Hoc utique principem non oportet, qui officiis 10 ita sibi omnium uincit affectus, ut quisque subditus pro eo periculis imminentibus caput opponat, eum etiam urgente natura se pro capite soleant membra exponere, et pellem pro pelle et cuncta quae homo habet, ponat pro 520 a anima sua. Sequitur: Nec reducet populum in Egiptum, 15 equitatus numero sulleuatus. Magna siquidem diligentia praecauendum est omni qui in sullimitate constituitur, ne inferiores corrumpat exemplis et abusione rerum et per superbiae aut luxuriae uiam ad confusionis tenebras reducat populum. Frequens enim est ut subditi superiorum uitia 20 imitentur, quia magistratui populus studet esse conformis, et unusquisque libenter appetit in quo alium cernit illustrem. Celebre est illud uersificatoris egregii, sensum et uerba magni Theodosii exprimentis:

In commune iubes si quid censesue tenendum, 25
 primus iussa subi; tunc obseruantior aequi
 fit populus, nec ferre negat, cum uiderit ipsum

7 historiae M 15 egyptum BM 16 subleuatus AS

3 *Philosophis* etc.: v. Cic. *de Off.* iii. 3 § 11. 6 *Plato* etc.: v. Woelfflin. *Caec. Balb.* p. 32; cf. Vincent. Bellovac. *Speculum Doctrinale*, v. 7, vii. 30; ubi Helinandum citat, de quo v. Vincentium ipsum *Spec. Hist.* xxix. 108. Helinandi chronicorum desunt libri 1-44; itaque incertum est an alio auctore praeter Nostrum de rebus, quas narrauerint ambo, usus sit necne; quem tamen multa ex *Policratice* sumptissime ueritate demonstrat locorum apud Vincentium citatorum inspectio; praecipue eorum quos *de constituendo rege* inter flores Helinandi *Spec. Hist.* xxix. 121 seqq. et *de electione et regimine militum*, *Spec. Doctrin.* vii. 24, 25 inuenies. Neque de ipso Ioanne Saresberienſi neque de *Policratice* quidquam cognouisse uidetur Vincentius. 14 *pellem* etc.: Job ii. 4. 25 *In commune* etc.: Claudian. *de IV Cons. Honorii*, 296-302.

auctorem parere sibi. Componitur orbis
regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
humanos edicta ualent quam uita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe uulgus.

b

5 Verum singulorum facultates nequaquam omnium copiis
adaequantur. De loculis propriis quilibet sumit, at potestas
de arca publica uel cimilio haurit; quae si forte defecerit,
ad singulorum recurritur facultates. Atqui priuatum
quemque suis necesse est esse contentum. Quae si fuerint
10 extenuata, qui nunc potentis appetebat fulgorem, pauper-
tate sordidus confusionis suae tenebras erubescit. Inde
etiam Lacedemoniorum decreto potestatibus in usu publico-
rum bonorum parcitas indicta est, dum tamen hereditariis uti
et his quae pinguiori fortuna accedunt, communi iure liceat.

15 Cap. 5. *Quod principem castum esse oportet, et auaritiam c
declinare.*

Adiecit lex: Non habebit uxores plurimas, quae afficiant
animam eius. Licitum quidem fuit quandoque in populo
Dei ut, propagandae sobolis gratia et fidelem populum
20 dilatandi, plures quis sortiretur uxores. In exemplum
licentiae huius occurrunt patriarchae, cum Sara usa sit
iure suo, corpore scilicet Abrahae, in utero alieno, ancillae
ministerio de uiro suscipiens filium Ismaelem. Iacob quoque
sororum sibi duplicato coniugio fecundas earundem ancillas
25 adsciuit. Atqui reges perpetuae prohibitionis laqueus tenet
et a plurium uxorem amplexibus arcet; et, cum in aliis
plures unius esse licitum fuerit, in regibus perpetuo optinet
ut una unius sit. Numquid fornicari uel adulterari stu-
30 dum committere licet cum pluribus, cum nec etiam
generis multiplicandi causa aut procreandi heredis liceat
uxoribus admisceri? Quomodo supra adulteria aut quaslibet
fornicationes puniet potestas eisdem subiecta criminibus?

d

7 archa M 15 oporteat M 23 ismaelem BA 24
duplicato S

12 *Lacedemoniorum decreto* etc.: Quo auctore haec referat Noster,
nescio. 17 *Non habebit* etc.: Deut. xvii. 17. 18 *Licitum* etc.: cf.
Abaelard. *Epit. Theol. Christ.* c. 31 (ed. Cousin. ii. p. 581). 21
Sara etc.: v. Gen. xvi. 23 *Iacob* etc.: v. Gen. xxx. 1-24.

Nec uxores Dauid quisquam obiciat, qui forte in hoc, sicut et in multis aliis, speciali privilegio gaudet; licet facile concesserim quod et ipse in hac parte deliquerit. Sane eum affectus ille uxorius proditione et homicidio in adulterium impegit, nec in illius excusatione laboro, qui 5
 521 a delinquentem; et utinam cum penitente peniteant et fa-
 teantur cum confitente culpam et satisfaciētes cum satis-
 faciente reuertantur ad uitam! Ipsam quoque sapientiam 10
 Salomonis mulierum infatuauit amor. Sequitur: Nec
 habebit argenti et auri immensa pondera. Eant nunc, et
 Domino prohibente argentum sibi et aurum thesaurizent,
 facientes ex calumpnia quaestum, de paupertatibus aliorum
 abundantiam quaerant, de rapinis diuitias, et singularem 15
 sibi beatitudinem statuant in calamitate multorum. Sed
 copiam Salomonis obicit aliquis. Esto, principem locupletem
 fieri non prohibeo sed auarum. Nonne aurum et argentum
 Salomonis tempore uiluerunt? Non utique uiluissent, si
 eorum immensa pondera et quae usum excederent, sibi rex 20
 b cupidus congessisset. Potuerat ea in terram defodiens,
 quo cariora fierent, humanis usibus subtrahisse. Apud
 Petronium Trimalchio refert fabrum fuisse, qui uitrea uasa
 faceret tenacitatis tantae ut non magis quam aurea uel
 argentea frangerentur. Cum ergo fialam huiusmodi de 25
 uitro purissimo et solo (ut putabat) dignam Cesare fabri-
 casset, cum munere suo Cesarem adiens, admissus est.
 Laudata est species muneris, commendata manus artificis,
 acceptata est deuotio donantis. Faber uero, ut admirationem
 intuentium uerteret in stuporem, et sibi plenius gratiam 30

14 calupnia A

15 habundantiam A'SM

1 uxores Dauid: v. 2 Reg. v. 13. 4 affectus ille uxorius etc.: v. 2 Reg. xi. xii. 11, 12 Nec habebit etc.: Deut. xvii. 17. 18 Nonne aurum etc.: v. 3 Reg. x. 21. 23 Petronium: v. Petron. Sat. 51; de Ioannis citatione haec scripsit Burmannus in Petronii locum (ed. Amstel. 1743, i. p. 333): 'haec est ratio cur Sarisberiensis narratio a Petronii dissideat, cum ille uoluerit eum floridiorem et magis exactam reddere. Sic quod rustice inquit Trimalchio fecit reporrigare . . . elegantiori multo circumlocutione extulit Ioannes, et ita reliqua.'

conciliaret imperatoris, petitam de manu Cesaris fialam
 recepit, eamque ualidius proiecit in pauimentum tanto
 impetu ut nec solidissima et constantissima eris materia
 maneret illesa. Cesar autem ad haec non magis stupuit c
 5 quam expauit. At ille de terra sustulit fialam, quae quidem
 non fracta erat sed collisa, ac si eris substantia uitri
 speciem induisset. Deinde martiolum de sinu proferens
 uitium correxit aptissime, et tamquam collisum uas eneum
 crebris ictibus reparauit. Quo facto se celum Iouis tenere
 10 arbitratus est, eo quod familiaritatem Cesaris et admira-
 tionem omnium se promeruisse credebat. Sed secus accidit.
 Quaesiuit enim Cesar an alius sciret hanc condituram
 uitreorum. Quod cum negaret, eum decollari praecepit
 imperator dicens quia, si hoc artificium innotesceret, aurum
 15 et argentum uilrescerent quasi lutum. An uera sit relatio
 et fidelis incertum est, et de facto Cesaris diuersi diuersa d
 sentiunt. Ego uero sapientiorum non praeiudicans intel-
 lectui deuotionem potentis artificis male remuneratam
 arbitror, et inutiliter humano generi prospectum, cum ars
 20 egregia deleta sit, ut fomes auaritiae, pabulum mortis,
 contentionum praeliorumque causa pecunia pecuniaeque
 materia seruaretur in pretio, quod sine diligentia hominis
 fuerat habitura, cum sine se esse non possit quae rerum
 pretium est. Vtique :

25 In pretio pretium nunc est; dat census honores,
 census amicitias; pauper ubique iacet.

Longe utilius quidam omnem materiam iurgiorum et causam
 odii a suis rebus publicis exterminare studuerunt, ut causa 522 a
 deficiente effectus malitiae euanesceret; quale est decretum
 30 Ligurgi apud Lacedemonios, et in antiqua Grecia, quae nunc
 pars Italiae est, Samii doctrina Pitagorae, qui constitutionum
 suarum robore et uirtute traditur totam seruasse Italiam.

13 uitrorum M

31 pictagore S'M

32 totam traditur BM

23 cum sine se etc.: i.e. cum sine pretio esse non possit pecunia, quae
 ipsa pretium est.

25 In pretio etc.: Ov. Fast. i. 217, 218.

30

Ligurgi etc.: v. Iustin. ii. 1 § 12. in antiqua etc.: v. Cic. Tusc.

Disp. v. 4 § 10; Val. Max. viii. 7, ext. 2; Gell. i. 9 § 12.

Vtinam aurum cum argento uilescat, dum sit sola uirtus in pretio et illa quorum usum optima dux uiuendi natura commendat. Pauper itaque non iacebit, nec diues solius pecuniae beneficio honorabitur, dum unusquisque sui ipsius dote erit in pretio uel uilescet. Porro quaedam a se, ⁵ quaedam ab aliorum opinione habent pretii dignitatem. Panis siquidem aut uictualia, quae in alimentis aut in- ^b dumentis necessariis constant, dictante natura sunt ubique terrarum in pretio. Quae sensus oblectant naturaliter omnibus grata sunt. Quid multa? Quae naturae sunt, ¹⁰ non modo eadem sed uigent apud omnes; quae opinionis arbitrium sequuntur, incerta sunt; et, sicut ad placitum sunt, ita et ad placitum euanescunt. Non fuerat ergo timendum imperatori ne materia commerciorum deficeret, cum etiam adhuc apud illos uenalitium frequens sit, qui pecuniam non ¹⁵ nouerunt. Scio equidem tantae sapientiae fuisse Salomonem, ut numquam timuerit ne aurum et argentum uilesceret posteris, quorum naturam uidebat esse famelicam et pro parte maxima nichil aliud quam pecuniam esurire. Vnde per inspiratam sapientiam hanc rubiginem rex contempsit egre- ²⁰ gius, ut ad contemptum pecuniae sui ipsius exemplo posteros inuitaret. Praeterea esse regem expedit copiosum, ita tamen ut diuitias suas populi reputet. Non habebit ergo diuitias quas nomine possidet alieno, nec sibi priuata erunt bona fiscalia quae publica confitetur. Nec mirum, cum nec ²⁵ ipse suus sit sed subditorum.

Cap. 6. *Quod debet legem Dei habere prae mente et oculis semper, et peritus esse in litteris, et litteratorum agi consiliis.*

Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi ³⁰ Deuteronomium legis huius in uolumine. Ecce quia princeps non debet esse iuris ignarus et, licet multis priuilegiis gaudeat, nec militiae praetextu legem Domini permittitur

12 secuntur M

² *optima dux* etc. : v. Cic. *de Amicit.* 5 § 19. Deut. xvii. 18.

³⁰ *Postquam* etc. :

ignorare. Describet ergo Deuteronomium legis, id est, d
 secundam legem, in uolumine cordis: ut sit lex prima, quam
 littera ingerit; secunda, quam ex eo mysticus intellectus
 agnoscit. Prima quidem scribi potuit lapideis tabulis; sed
 5 secunda non imprimitur, nisi in puriore intelligentia mentis.
 Et recte in uolumine Deuteronomium scribitur, quia sic
 apud se sensum legis princeps reuoluit, quod ab oculis eius
 littera non recedit. Et sic quidem insistit litterae ut
 nequaquam ab intellectus discordet puritate. Littera nam-
 10 que occidit, spiritus uiuificat, et penes ipsum humani iuris
 et aequitatis media interpretatio necessaria et generalis
 extat. Accipiens, inquit, exemplar a sacerdotibus Leuiticae
 tribus. Recte quidem. Omnium legum inanis est censura,
 si non diuinae legis imaginem gerat; et inutilis est 523 a
 15 constitutio principis, si non est ecclesiasticae disciplinae
 conformis. Quod et Christianissimum non latuit principem,
 qui legibus suis indixit ne dedignentur sacros canones
 imitari. Et non modo sacerdotes exemplaria peti praecipit,
 sed ad Leuiticam tribum, mutuandi gratia, principem mittit.
 20 Sic enim legitimi sacerdotes audiendi sunt, ut reprobis et
 ascendentibus ex aduerso omnem uir iustus claudat auditum.
 Sed qui sunt sacerdotes Leuiticae tribus? Illi utique quos
 sine auaritiae stimulis, sine ambitionis impulsu, sine affe-
 ctione carnis et sanguinis lex in Ecclesiam introduxit. Non
 25 autem lex litterae, quae mortificat, sed spiritus, quae in
 sanctitate mentis, munditia corporis, fidei sinceritate et
 operibus caritatis uiuificat. Sicut enim umbratilis lex et b
 gerens omnia figuratiter sacerdotes in singularitate carnis
 et sanguinis praelegit; sic, postquam cessantibus umbris

4 tabulis lapideis C²BAM
 20 legitimi BS¹M

14 ymaginem M

15 est om. M

3 *secunda* etc.: cf. Hieron. *Ep. liii. ad Paulinum* (Migne P. L. xxii.
 545) *Deuteronomium secunda lex et euangelicae legis praefigurata.* 4
scribi etc.: v. 2 Cor. iii. 3. 9 *Littera* etc.: 2 Cor. iii. 6. 10
iuris etc.: v. Cod. Iustin. i. 14 § 1. 12 *Accipiens* etc.: Deut. xvii.
 18. 16 *Christianissimum principem*: sc. Iustinianus (non, ut
 Schaarschm. *Ioh. Sar.* p. 162 n. 1. suspicatus est, Ludovicus VII Fran-
 corum rex); v. Novell. lxxxiii. 1 (*Authenticum* coll. 6. tit. 11) *Sacras*
et diuinas regulas quas etiam nostrae sequi non dedignantur leges.

ueritas patefacta est et iustitia de celo prospexit, quos uitae commendat meritum et bonae opinionis odor et unitas fidelium aut praelatorum diligens prouidentia in opus ministerii segregauit, Spiritus applicat ad Leuiticam tribum et legitimos instituit sacerdotes. Adicitur: Et habebit ⁵ secum, legetque illud omnibus diebus uitae suae. Attende quanta debeat esse diligentia principis in lege Domini custodienda, qui eam semper habere legere praecipitur et reuoluere, sicut Rex regum, factus ex muliere, factus sub ¹⁰ lege, omnem impleuit iustitiam legis, ei non necessitate sed ¹⁰ uoluntate subiectus; quia in lege uoluntas eius, et in lege Domini meditatus est die ac nocte. Quod si ille in hac parte non creditur imitandus qui non regum gloriam sed fidelium amplexus est paupertatem et indutus forma seruili ¹⁵ reclinatorium capiti non quaesiuit in terris et interrogatus ¹⁵ a iudice regnum suum de hoc mundo non esse confessus est, proficiant uel exempla regum illustrium quorum memoria in benedictione est. Procedant ergo de castris Israel Dauid, Ezechias et Iosias et ceteri qui in eo sibi regni gloriam constare credebant, si Dei quaerentes gloriam se ²⁰ et subditos diuinae legis nexibus innodarent. Et ne illorum ²⁰ remota uideantur exempla, et ex eo sequenda minus, quod a lege eorum et ritu operum et religionis cultu et fidei professione aliquantisper uidemur abscedere (licet nobis et illis eadem fides sit, ita tamen ut, quod illi futurum ex- ²⁵ pectabant, nos ex parte magna gaudeamus et ueneremur impletum, abiectis tantum umbris figurarum ex quo ueritas de terra orta est et in conspectu gentium reuelata); ne, inquam, illorum quasi aliena aut prophana contempnantur exempla, Constantinus noster, Theodosius, Iustinianus et ³⁰ Leo et alii Christianissimi principes principem possunt

5 legitimos BSM

26 gaudeamus magna A

5 *Et habebit* etc.: Deut. xvii. 19.

9 *factus* etc.: v. Gal. iv. 4.

10 *omnem* etc.: v. Matt. iii. 15.

11 *in lege* etc.: Ps. i. 2.

ille: sc. Christus.

14 *indutus* etc.: v. Philipp. ii. 7.

reclinatorium etc.: v. Matt. viii. 20.

interrogatus etc.: v. Ioann.

xviii. 33, 36.

18 *memoria* etc.: v. Eccli. xlvi. 14.

27 *ueritas*

etc.: v. Ps. lxxxiv. 12.

31 *Leo*: sc. imperator Leo VI Philosophus,

Basilicorum quae uocantur auctor.

instruere Christianum. In eo namque praecipuam operam dabant, ut sacratissimae leges, quae constringunt omnium uitas, scirentur et tenerentur ab omnibus, nec illarum esset quisquam ignarus, nisi aut publica utilitate erroris dispendium compensaret aut miseratione etatis aut sexus infirmitate legitimae acerbitatis euitet aculeos. Illorum itaque gesta uirtutum incitamenta sunt; uerba quot sunt, tot institutiones morum. Denique uitam, uitiis subiugatis et captiuatis, quasi arcum triumphalem consecratum posteritati magnificae uirtutis titulis erexerunt, fideli confessione praedicantes in omnibus quia non manus nostra excelsa sed Dominus fecit haec omnia. Et quidem Constantinus Romana ecclesia fundata et dotata, ut cetera eius taceantur egregia, benedictione perpetua insignis est. Iustinianus et Leo qui fuerint ex eo claret, quod totum orbem sacratissimis legibus enucleatis quasi quoddam templum iustitiae sacrare studuerunt. Nam de Theodosio quid dicam, quem isti uirtutis habuerunt exemplar, et Ecclesia Dei ob religionis et iustitiae uenerabilem notam et sacerdotibus patientissime tamen et humillime indignantem non modo ut imperatorem uenerata est sed ut antistitem? Qui leges tulerat, quam patienter tulit sententiam sacerdotis Mediolanensis! Et ne sententiam emolliti presbiteri et principibus applaudentis fuisse teneram putes, a regalium

6 legittime BS: legitimae M 10 magnificicae C 11 nostra
om. B 14 perpetua benedictione M 18 exemplar habuerunt A

I *In eo* etc.: v. Cod. Iustin. i. 14 § 9. 13 *Romana ecclesia* etc.: cf. *Metalogicus*, iv. 42 (945 C); de falsae Constantini donationis (ap. Grat. *Deer.* I. xvi. 13, 14 ed. Friedberg. i. 342 seqq. citatae) origine consule Doellingerium, *Die Papst-Fabeln des Mittelalters*, pp. 72-125.

15, 16 *quod totum orbem* etc.: v. Cod. Iustin. i. 17 de *ueteri iure enucleando*, § 5. 20, 21 *non modo* etc.: v. Paulinum Nolanum *Ep.* xxviii. (Migne P. L. lxi. 312) *ut in Theodosio non tam imperatorem quam Christi seruum . . . praedicarem*; cf. *Facundum pro Defens. trium Capitulorum* viii. 3 (Migne P. L. lxxvii. 715). Sic ad Theodosium II scripsit S. Leo papa *Ep.* xxiv: *ut uobis non solum regium sed etiam sacerdotalem inesse animum gaudeamus* (Migne P. L. liv. 735). 22, 23 *sacerdotis Mediolanensis*: sc. S. Ambrosii; v. Ambros. *de Obitu Theodosii*, 34 (Migne P. L. xvi. 1396, 7); Cassiod. *Hist. Tripart.* ix. 30 (Migne P. L. lxxix. 1144 seqq.).

usu suspensus est princeps, exclusus ab ecclesia, et penitentiam coactus est explere sollempnem. Sed quid eum tantae necessitati subiecerat? Voluntas utique subiecta iustitiae Dei et legi eius usquequaque obtemperans. Et nisi quae metrica leuitate scribuntur duxeris habenda contemptui, ex his quibus filium instruit apud Claudium Claudianum quis ipse in sacratio morum extiterit paucis agnosces. Ceterum cum praemissae legis uerba reuoluo, singula michi uidentur onusta et quasi spiritu intelligentiae fecundata menti occurrunt. Habebit ergo, inquit, secum legem, prouidens ne ad dampnationem suam, cum eam habere necesse sit, habeat contra se. Potentes etenim potenter tormenta patientur. Et adiecit: Legetque illud. Legem siquidem habere in mantica parum prodest, nisi fideliter custodiatur in anima. Legenda est ergo omnibus diebus uitae suae. Ex quibus liquido constat, quam necessaria sit principibus peritia litterarum, qui legem Domini cotidie reuoluere lectione iubentur. Et forte quod sacerdotes legem cotidie legere iubeantur, non frequenter inuenies. Princeps uero cotidie legit, et diebus uitae; quia qua die non legerit legem, ei non dies uitae sed mortis est. Hoc utique sine difficultate illiteratus non faciet. Vnde et in litteris, quas regem Romanorum ad Francorum regem transmisisse recolo, quibus hortabatur ut liberos suos liberalibus disciplinis institui procuraret, hoc inter cetera eleganter adiecit, quia rex illiteratus est quasi asinus coronatus. Si tamen ex dispensatione ob egregiae uirtutis meritum, principem contingat esse illiteratum, eundem agi litteratorum consiliis, ut ei res recte procedat, necesse est.

2 sollempnem A : sollempnem M : sollempnem S

5 dixeris C²BAM

6 *Claudianum* : v. *Claudian. Panegyri. de IV Cons. Honorii* 214 seqq.
 10 *Habebit secum* : Deut. xvii. 19. 12 *Potentes etc.* : Sap. vi. 7;
 'Das ist ein Satz den Johannes nicht genug einschärfen kann.' Genn-
 rich, *Die Staats- und Kirchenlehre Johans von Salisbury*, p. 51; cf.
Polier. iv. 10 (532 C), v. 6 (554 A); *Epp.* 189, 233, 268. 13 *Leget-*
que illud : Deut. xvii. 19. 19 *Princeps uero usque ad coronatus*
citatur Pauli, Mon. Germ. Hist. xxvii. p. 45. legit : haud bene
coniecit legat vir doctissimus R. Pauli; modo indicativo cur usus sit
 Ioannes satis monstrant quae sequuntur *quia qua die etc.* 22
regem Romanorum etc. : 'Literae a Conrado III ad Ludovicum VII
 directae hodie deperditae' Pauli *loc. cit.*

Assistant ergo ei Nathan propheta et Sadoch sacerdos et fideles filii prophetarum, qui eum a lege Domini diuertere non patiantur, et quam ipse oculis animo non ostendit, linguis suis introducant, quasi quodam aurium ostio, lit- 525 a
 5 terati. Legat itaque mens principis in lingua sacerdotis, et quicquid egregium uidet in moribus, quasi legem Domini ueneretur. Nam uita et lingua sacerdotum quasi quidam uitae liber est in facie populorum. Eo forte spectat quod exempla legis a sacerdotibus Leuiticae tribus
 10 iubetur assumi; quia praedicatione eorum debet potestas commissi magistratus gubernacula moderari. Nec expers omnino lectionis est qui, etsi ipse non legit, quae leguntur ab aliis fideliter audit. Qui uero neutrum facit, quomodo in contemptu praeepti quod praecipitur fideliter adim-
 15 plebit? Concursus namque desiderabilium omnium sapientiae accessio est. Tholomeus ad cumulum beatitudinis nonne sibi aliquid deesse credidit donec, accitis septuaginta b
 interpretibus, licet gentilis esset, legem Domini Grecis communicauit? Nichil enim refert an interpretes in eadem
 20 cellula clausi contulerint an prophetauerint in diuersis, dum constet regem in ueritatis inquisitione sollicitum legem Domini in Greciam traiecisse. In Athicis Noctibus legisse me memini quod, cum Philippi Macedonis morum legantur insignia, inter cetera litteratorum studium, quasi belli
 25 negotia et uictoriarum triumphos, liberalitatem mensae, humanitatis officium, et quaecumque lepide comiterque dicta uel facta sunt, colorauit. Verum et hoc ipsum in quo se

1 Assistant S 4 hostio A'S 5 itaque] ergo M 22
 atticis A 24 litteratorium ASM

1 *Nathan propheta et Sadoch sacerdos*: v. 3 Reg. i. 26 seqq. 3
quam: sc. *legem*. 7, 8 *lingua sacerdotum . . . liber uitae*: v. Mal.
 ii. 7; Eceli. xxiv. 32. 15 *Concursus* etc.: v. Sap. vii. 11. 16
Tholomeus etc.: v. Aug. *de Civ. Dei*, xviii. 42; *de Doctrina Christiana*,
 ii. 15 (Migne P. L. xxxiv. 46); Hieron. *Prolog. in Genesim*, ubi LXX
 interpretum concordiam collationi non (ut Augustinus inter alios
 crediderat) inspirationi divinae ascribendam esse asserit. 22
In Athicis Noctibus etc.: v. Gell. ix. 3. 25 *mensae*: legit igitur
 Ioannes cum melioribus codicibus omnibus, ut testatur Hertzius ad
 loc., *liberali mensa*; ipse tamen Hertzius *liberali musa*. 27
colorauit: sc. Gellius.

aliis excellentiorem nouerat, quasi bonorum hereditariorum
c fundamentum, ad unicum quem sperabat regni et felici-
 tatis futurum heredem transmittere curauit. Ob hanc
 causam epistola eius destinata Aristotili nuper nati
 Alexandri, ut sperabatur, magistro uisa est exscribenda. 5
 Est igitur concepta ad hanc ferme sententiam: Philippus
 Aristotili salutem dicit. Filium michi genitum scito, quo
 equidem Diis habeo gratiam, non proinde quia natus est
 quam pro eo quod eum nasci contigit temporibus uitae tuae.
 Spero etenim fore ut educatus eruditusque a te dignus 10
 existat et nobis et rerum istarum susceptione. Romanos
 imperatores aut duces, dum eorum respublica uiguit, illite-
 ratos extitisse non memini. Et nescio quomodo contigit
 quod, ex quo in principibus uirtus languit litterarum,
d armatae quoque militiae infirmata est manus et ipsius 15
 principatus quasi praecisa radix. Nec mirum, cum sine
 sapientia nullus stare aut esse ualeat principatus. Socrates
 Apollinis oraculo sapientissimus iudicatus est et qui sine
 contradictione septem illos qui dicti sunt sapientes incom-
 parabiliter antecessit non in opinione sapientiae sed uirtute, 20
 tunc demum respublicas fore beatas asseruit, si eas philo-
 sopheregerent aut rectores earum studere sapientiae conti-
 gisset. Et (si tibi Socratis uidetur contempnenda auctoritas):
 Per me, inquit Sapientia, reges regnant, et conditores legum
526 a iusta decernunt; per me principes imperant, et potentes 25
 decernunt iustitiam; ego diligentes me diligo, et qui mane
 uigilant ad me, inuenient me; mecum sunt diuitiae et gloria,
 opes superbae et iustitia; melior est fructus meus auro
 et lapide pretioso, genimina mea argento electo; in uiis
 iustitiae ambulo, in medio semitarum iudicii, ut ditem 30

3 hanc] quam M 6 Phylippus M 12 illitteratos B 16
 praecisa SM 17 post principatus add. quia sapientia dei dixit.
 Sine me nichil potestis facere A marg. P 21 philosophi M

6 *Philippus* etc.: Epistolam Philippi ex Gellio loc. cit. traxit
 Ioannes, cuius lectiones contulit Hertzius in editione maiore (Berol.
 1883). 17 *Socrates* etc.: v. Val. Max. iv. 4 ext. § 1; cf. iv. 1 ext.
 § 7. 21 *tunc demum* etc.: v. Val. Max. vii. 2 ext. § 4; Boeth. *de*
Consol. Philos. i. Prosa iv. 24 *Per me* etc.: Prov. viii. 15-21.

diligentes me et thesauros illorum repleam. Item: Meum est consilium et aequitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Et alibi: Accipite disciplinam et non pecuniam, doctrinam magis quam aurum eligite. Melior est enim
 5 sapientia cunctis opibus pretiosissimis, et omne desiderabile ei non potest comparari. Cum gentiles nichil sine nutu numinum crederent faciendum, unum tamen quasi Deum deorum et omnium principem excolebant, scilicet Sapientiam, b ideo quod ipsa omnibus praeest. Vnde et philosophi ueteres
 10 imaginem Sapientiae pro foribus omnium templorum pingi et haec uerba scribi debere censuerunt:

Vsus me genuit, peperit Memoria;
 Sophiam me uocant Graii, uos Sapientiam.

Et haec item: Ego odi homines stultos et ignaua opera et
 15 philosophicas sententias. Et quidem eleganter illi ista finxerunt, licet ueritatem ipsam plene non nouerint; ad eam tamen aliquatenus accedentes, dum Sapientiam omnium quae recte fiunt, ducem et principem arbitrantur, cum et ipsa ueraciter gloriatur quod in omni gente et populo a
 20 principio primatum tenuit superborum et sullimium colla propria uirtute calcans. Salomon quoque se eam super c salutem et omnia pulchra dilexisse fatetur, et ad ipsum cum ea bona omnia accessisse.

Cap. 7. *Quod timorem Dei doceri debet, et humilis esse, et*
 25 *sic servare humilitatem, quod auctoritas principis non minuat; et quod praeceptorum alia mobilia, alia immobilia.*

Sequitur: Vt discat timere Dominum Deum suum, et custodire uerba eius quae in lege praecepta sunt. Causam

1 Mecum M 4 eligite quam aurum A 14 ignauia CBA¹
 15 phylosophicas M 20 sullimum B 22 pulchra AS 23
 omnia bona M 24 Dei om. M 25 p. SM: publica Cyr. in
rubrica capitulo praefixa

1 Meum est etc.: Prov. viii. 14. 3 Accipite etc.: Prov. viii. 10, 11.
 9 Vnde et philosophi etc.: v. Gell. xiii. 8 §§ 3, 4. 17 Sapientiam
 omnium etc.: cf. Cic. de Off. i. 43 § 153. 19 in omni gente etc.:
 Eccli. xxiv. 9, 10. 21 Salomon etc.: v. Sap. vii. 10, 11. 28 Vt
 discat etc.: Deut. xvii. 19.

legitimae obseruationis lex ipsa subiungit: Vt discat, inquit. Diligens namque lector legis discipulus est, non magister; nec ad sensum suum captiuatam retorquet legem, sed menti eius et integritati sensus suos accommodat. Sed discipulus d iste quid discit? Vtique timere Dominum Deum suum. 5 Recte quidem, eo quod sapientia parit et firmat principatum; atqui initium sapientiae timor Domini. Qui ergo timoris non initiatur gradu, frustra ad legitimi principatus culmen aspirat. Legitimi, inquam; quia de quibusdam dum alleuantur deiectis et miserius deiciendis scriptum est: Isti 10 regnauerunt, et non ex me; principes extiterunt, et ego ignorauit; et alibi: Tenentes legem nescierunt sapientiam. Timeat ergo princeps Dominum et se prompta humilitate mentis et pia exhibitione operis seruum profiteatur. Dominus etenim serui dominus est. Seruit itaque Domino 15 527 a princeps, dum conseruis suis, subditis scilicet sibi, fideliter seruit. Sed et Dominum Deum esse agnoscat, cui non plus timoris ex maiestate quam amoris ex pietate exhibendum est. Pater etenim est et cui nulla creatura ipsius faciente merito negare potest dilectionis affectum. Si ego, inquit, 20 dominus sum, ubi est timor meus? si pater sum, ubi est amor meus? Verba quoque legis custodienda sunt, quod ex primo timoris gradu, quadam quasi uirtutum scala, felici procedit ascensu. Dilectio, inquit, illius custodia legum est, quia omnis sapientia timor Domini. Porro: Qui Deum 25 timet faciet bona, et qui continens est iustitiae, apprehendet illam, et obuiabit illi quasi mater honorificata. Sed quae uerba diligentia tanta custodiet? Vtique quae praecepta

1 legitimae M: legitime BS ¹	4 accomodat SM	5 dicit
M 8 legitimi BS ¹ M	9 Legitimi BS ¹ M	13 prompta BM
20 post Si add. ergo B	21 post pater om. sum A	25 post
Domini add. est M		25, 26 timet deum M

2 legis discipulus est, non magister: cf. Iacob. iv. 11.	6 parit et
firmat principatum: v. Prov. viii. 16; Eccli. x. 1.	7 initium etc.:
Ps. cx. 10; Eccli. i. 16.	10 Isti etc.: Os. viii. 4.
etc.: v. Ierem. ii. 8.	12 Tenentes
14, 15 Dominus serui dominus: Boeth. in	
Categ. Arist. (6 b. 28 seqq.) (Migne P. L. lxiv. 217).	20 Si ego
etc.: Mal. i. 6.	24 Dilectio etc.: Sap. vi. 19.
etc.: Eccli. xix. 18.	25 quia omnis
Qui Deum etc.: Eccli. xv. 1, 2.	

sunt in lege, ut apud principem iota uel apex legis non b
 cadat in terram, quod non ille propriis uel manibus subie-
 ctorum excipiat. Sunt autem praecepta quaedam perpetuam
 habentia necessitatem, apud omnes gentes legitima et quae
 5 omnino impune solui non possunt. Ante legem, sub lege,
 sub gratia, omnes lex una constringit: Quod tibi non uis
 fieri, alii ne feceris; et: Quod tibi uis fieri faciendum, hoc
 facias alii. Procedant nunc dealbatores potentum, susur-
 rent aut, si hoc parum est, publice praeconentur principem
 10 non esse legi subiectum, et quod ei placet, non modo in iure
 secundum formam aequitatis condendo, sed qualitercumque,
 legis habere uigorem. Regem quem legis nexibus subtra-
 hunt, si uolunt et audent, exlegem faciant, ego, non modo c
 his renitentibus sed mundo reclamante, ipsos hac lege
 15 teneri confirmo. In quo enim, inquit qui nec fallit nec
 fallitur, iudicio iudicaueritis, iudicabimini. Et certe iudicium
 grauissimum in his qui praesunt fiet, eo quod mensura bona
 conferta coagitata et supereffluens refundetur in sinus
 eorum. Nec tamen dispensationem legis subtrahere manibus
 20 potestatum, sed perpetuam praeceptionem aut prohibitionem
 habentia libito eorum nequaquam arbitror subponenda. In
 his itaque dumtaxat quae mobilia sunt, dispensatio uerborum
 admittitur; ita tamen ut compensatione honestatis aut
 utilitatis mens legis integra conseruetur. Nec eleuetur,

4 legitima BS¹ 8 aliis B 18 superaffluens S 21 supponenda A

1 *iota* etc.: v. Matt. v. 18. 5, 6 *Ante legem, sub lege, sub gratia*:
 Aug. de Doctr. Christiana, xvi. 25 (Migne P. L. xxxiv. 48). 7 *Quod*
tibi etc.: v. Aug. Enarr. in Ps. lvii. 1; de Doctr. Christiana, xiv. 22
 (Migne P. L. xxxvi. 673, xxxiv. 74); cf. Gratianum, Decret. I. i. (ed.
 Friedberg. i. 2). 8 *dealbatores*: Anglice *whitewashers*; cf. Matt.
 xxiii. 27 *similes estis sepulchris dealbatis*; Aug. de Civ. Dei, iii. 14
Fallacia igitur tegmina et deceptoriae dealbationes auferantur a rebus.
 9 *principem* etc.: v. Isid. Sent. iii. 53 (Migne P. L. lxxxiii. 723) *Iustum*
est principem legibus obtemperare suis etc. quem locum citant Ivo
 Carnot. Decret. xvi. 43 (Migne P. L. clxi. 914) Grat. Decret. I. ix. 2
 (ed. Friedberg. i. 16). 10 *quod ei placet* etc.: v. Inst. Iustin. i. 2 § 6.
 15 *In quo* etc.: Matt. vii. 2. 17 *mensura bona* etc.: Luc. vi. 38.
 19 *dispensationem*: cf. (cum Gennrichio, *Die Staats- und Kirchenlehre*
Ioh. von Salisb. p. 41) Bernard. de Consid. iii. 4; de Praecepto et Dis-
 pensatione, c. 3 (Migne P. L. clxxxii. 769, 864). 24 *Nec eleuetur*
 etc.: Deut. xvii. 20.

d inquit, cor eius in superbiam super fratres suos. Quod
 praecipue necessarium est, saepius replicat, eo quod humi-
 litas numquam satis uidetur commendata principibus, et
 difficillimum est ut gradus honoris tumorem non pariat in
 animo imprudentis. Superbis utique resistit Deus et humi- 5
 libus dat gratiam. Prouide ergo rex orat ne ueniat ei pes
 superbiae, quia in eo ceciderunt qui operantur iniquitatem,
 expulsi sunt nec potuerunt stare. Non itaque superbiat
 super fratres; sed, cum fratrum meminerit, fraternum
 subiectis omnibus impendat affectum. Et quidem prudenter 10
 humilitatem cum discretione et caritate indicit principibus,
 quia sine istis omnino subsistere non potest principatus.
 Quisquis ergo gradum propriae celsitudinis amat, humili-
 528 a tatis culmen in moribus diligentissime teneat. Nam qui
 ab humilitatis operibus recedit, a dignitatis suae fastigio 15
 tumoris pondere cadit. Obtinet enim perpetuo quia qui se
 humiliat exaltabitur, et uice uersa qui se exaltat deprimetur.
 Regem Romanorum nouissimum Tarquinium fecit esse
 superbia, et ei ab humilitate magis necessarios substituit
 magistratus. Denique quem superbiorum legisti regnare 20
 diutius? Eorum namque, qui per superbiam ceciderunt,
 historia copiosa est. Nec tamen eatenus superbiam uitet,
 ut incidat in contemptum; quia sicut elatio, ita et abiectio
 declinanda est. Vnde et in iure Romano cautum est ut qui
 ius reddit, se quidem in adeundo facilem praebeat, con- 25
 b tempni tamen non patiat; mandatis quoque adicitur,
 ne praesides prouinciarum in ulteriorem familiaritatem
 prouinciales admittant, eo quod ex conuersatione aequali
 contemptio nascitur dignitatis. Veneretur ergo in publico
 populi maiestatem et apud se priuatae conditionis statum 30
 pariter metiatur. Hoc ipsum antiquis philosophorum docu-

5 resistit utique C¹ 14 culmen] cultum A³SM in om. M 16
 (uel deprimetur)
 Optinet M 17 deprimetur] humiliabitur P 22 hystoria M

5 *Superbis* etc.: Luc. iv. 6; 1 Petr. v. 5 (ex Prov. iii. 34). 6
ne ueniat etc.: v. Ps. xxxv. 12. 16, 17 *qui se humiliat* etc.: Luc.
 xiv. 11. 18 *Regem* etc.: cf. Val. Max. iv. 4 § 1. 19 *magis*
necessarios: Anglice *more homely*. 24, 25 *qui ius reddit* etc.: v.
 Dig. i. 18 § 19.

mentis faciendum agnosce. Ad philosophum Taurum, Athenas uisendi cognoscendique eius gratia, uenerunt pariter Cretae prouinciae praeses et pater eius sed priuatus. Taurus uenientibus placide assurrexit, reseditque post
 5 mutuum salutationem. Allata est mox una sella, quae in promptu erat, et dum aliae promebantur apposita est. Inuitauit ergo Taurus patrem praesidis ut sederet. At ille: Sedeat hic potius qui populi Romani magistratus est. Absque praeiudicio tu, inquit Taurus, interea sede, dum
 10 conspicimus quaerimusque quid conueniat, tene potius sedere qui pater es, an filium qui gerit Romani populi magistratum? Cum pater assedisset, appositumque esset aliud filio, super ea re Taurus his, qui conuenerant, uerbum fecit, cum summa boni, aequi, honorum atque officiorum perpensatione.
 15 Eorum uerborum sententia haec fere fuit. In publicis locis atque muneribus patrum iura cum filiorum, qui in magistratu aut potestatibus sunt collata, interquiescere paulum et coniuere. Sed cum extra rem publicam in domesticare atque uita sedeatur, ambuletur, in conuiuio quoque discumbatur familiari, tunc inter filium magistratum et patrem
 20 priuatum publicos honores cessare, naturales et genuinos exoriri. Hoc ergo, inquit Taurus, quod ad me uenistis, quod nunc loquimur, quod de officiis dissertamus, priuata actio est. Itaque tu pater utere his honoribus prius, quibus
 25 quoque domi uestrae te uti priorem decet. Haec ego magistratibus generaliter persuadenda arbitror, ut in splendore publicae dignitatis memores sint propriae conditionis, et sic attendant propriae conditionis statum, ut non deuenustent publicae dignitatis gradum; sic etiam collati sibi
 30 honoris integritatem seruet, ut aliorum non minuat dignitatem; et sic priuata quisque polleat dignitate, ut non fiat iniuria publicae potestati.

1	phylosophum M	4	placide uenientibus A	6	promptu
BAM	9	inquit taurus tu SM	11	populi romani A	17
post interquiescere add. et C ² B			17, 18	et paulum C ² AM	22
ergo] quoque BM: igitur S		25	domni M		

1 *Ad philosophum . . . decet* (528 D): v. Gell. ii, 2 §§ 1-10.

a Cap. 8. *De moderatione iustitiae et clementiae principis, quae debent in eo ad utilitatem rei publicae contemperari.*

Obtineat ergo in principe quod debet in omnibus obtinere :
 Nemo quae sua sunt quaerat sed quae aliorum. Verum- 5
 tamen ipsius affectionis modus, quo caritatis brachiis
 subiectos ut fratres amplexatur, moderationis limitibus
 clauditur. Sic et enim fratres diligit, quod errores eorum
 medicinaliter corrigit; sic in eis carnem agnoscit et san-
 guinem, ut ea spiritus subiciat ditioni. Medicorum utique 10
 consuetudo est ut morbos, quos fomentis et leuioribus
 medicinis curare nequeunt, grauioribus adhibitis igne puta
 uel ferro curent. Nec umquam utuntur grauibus, nisi
 b cum leuium beneficio desiderata sanitas desperatur; sic et
 potestas cum inferiorum uitia mansueta manu curare non 15
 sufficit, penarum acrimoniam dolens recte uulneribus in-
 fundit, et pia crudelitate seuit in malos, dum bonorum
 incolumitas procuratur. Sed quis sine dolore proprii
 corporis membra ualuit amputare? Dolet ergo cum exi-
 gentibus culpis uindictam exposcitur, eam tamen peragit 20
 inuita dextra. Sinistram namque non habet princeps et
 in cruciatu membrorum corporis, cuius ipse caput est, legi
 tristis et gemens famulatur. Philippus, cum audisset
 Phiciam quendam bonum pugnatorem alienatum animo
 sibi, quod tres filias inops uix aleret, nec a rege adiu- 25
 uaretur, monentibus amicis ut eum caueret: Quid, inquit
 c Philippus, si haberem partem corporis egram, abscideremne
 potius quam curarem? Deinde familiariter secreto elicitem
 Phiciam accepta difficultate necessitatum domesticarum
 pecunia sufficienter instruxit ac meliorem fidioremque 30
 habuit quam fuerit antequam crederetur offensus. Ut
 enim ait Lucius: Principem senem moribus esse oportet

4 Optineat ASM: optinere A 5 Verumptamen B 12
 medicinis] disciplinis P 16 sufficit M 24 phiciam CBSM
 29 phiciam M

5 *Nemo* etc.: v. I Cor. x. 24; Philipp. ii. 4. 23 *Philippus* etc.:
 v. Frontin. *Strateg.* iv. 7 § 37. 24, 29 *Phiciam*: i. e. Pythiam. 32
Lucius: Quis fuerit iste Lucius, nescio.

et qui moderatiora sequatur consilia, et uicem gerere medicorum qui morbos curant nunc ex inanitione in obpletis, nunc refectione in uacuis, et dolorem sedant nunc cauterio, nunc fomentis. Praeterea sit in uerbo affabilis, munificus
 5 in beneficiis, et integrae auctoritatis seruet in moribus dignitatem. Famam namque benignitatis conciliat sermo bonus et lingua gratiosa. Amorem fidelissimum et constantissimum etiam a durioribus extorquent beneficia et, quem fecere, fouent et solidant. Et morum dignitati
 10 debetur reuerentia subditorum.

Egregie quidem Traianus, gentilium optimus Augustorum, arguentibus eum amicis, quod in omnes nimium et ultra quam imperatorem deceat communis esset, respondit: Se talem uelle imperatorem esse priuatis, quales imperatores sibi esse priuatus optasset. Vnde et relatu Plinii
 15 Secundi ammonitus, qui tunc inter ceteros iudices persecutor Ecclesiae destinatus erat, a nece martirum persecutionis gladium reuocans, edictum temperauit. Et forte cum fidelibus egisset mitius, nisi decessorum suorum legibus et
 20 exemplis et prudentum (ut putabatur) consilio et auctoritate iudicum ad delendam sectam hominum opinione publica
 530 a superstitionis et uerae religionis inimicam inuitaretur. Nec tamen usquequaque commendo iustitiam hominis qui Christum ignorabat, sed culpam ipsius extenuo, qui aliorum
 25 excedebat impulsu et ad beneficium miserendumque propriae pietatis agebatur instinctu, natura clemens in omnes, austerus in paucos quibus parcere nefas esset; adeo ut totius imperii sui curriculo unus dampnatus sit senatorum nobiliumue urbis, licet inueniantur plurimi in ipsum
 30 grauius deliquisse. Hic autem a senatu dampnatus est, ignorante Traiano. Dicebat enim insanum esse qui, oculos

 16 admonitus M

17 martyrum CBA

11 *Egregie* etc.: v. Eutrop. viii. 5 § 1. 15 *Vnde relatu* etc.: v. Oros. vii. 12 § 3. 18, 19 *cum fidelibus* etc.: cf. quae de bona intentione persecutorum habet Abaelardus, *Ethica seu Scito Te Ipsum*, cc. 12-14 (ed. Cousin, ii. 614 seqq.). 27 *adeo ut* etc.: v. Eutrop. viii. 4. 31 *Dicebat* etc.: Haec Traiani dicta alibi reperire non potui.

b si habeat lippientes, eos malit effodere quam curare. Aiebat et ungues, si acriores fuerint, resecandos esse, non auellendos. Si enim citharedus aliique fidicines multa diligentia procurant, quomodo oberrantis cordae compescant uitium, et eandem aliis unanimem reddant, faciantque dulcissimam 5 dissidentium consonantiam, cordis non ruptis sed tensis proportionaliter uel remissis; quanta sollicitudine oportet principem moderari nunc rigore iustitiae, nunc remissione clementiae, ut subditos faciat quasi unanimes esse in domo et quasi discordantium in ministerio pacis et caritatis 10 operibus unam faciat perfectam et maximam armoniam? Hoc autem certum est, quia tutius est cordas remitti intensius quam protendi. Remissarum namque intensio artificis peritia conualescit et debitam soni reddit gratiam; **c** sed quae semel rupta est, nullo artificio reparatur. Pro- 15 fecto, si sonus exigitur quem non habent, frustra tenduntur et saepe citius uenitur ad nullum quam ad eum qui nimis exigitur. Ait ethicus:

Est piger ad penas princeps, ad praemia uelox,
quique dolet, quotiens cogitur esse ferox. 20

Alterum namque iustitiae, alterum pietatis est, quae adeo principi necessariae sunt, ut quisquis sine illis non modo principatum sed quemlibet magistratum uendicat, frustra se ipsum irrideat, sed et aliorum in se prouocat risum contemptum et odium. Misericordia, inquit, et ueritas 25 non te deserant, circumda eas gutturi tuo et scribe eas in tabulis cordis tui, et inuenies gratiam et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. Gratia namque debetur **d** misericordiae, iustitiae disciplina. Vtique gratia et amor subiectorum, quam diuina producit gratia, optimum instru- 30 mentum est omnium gerendorum. Sed et amor sine disciplina non proficit, quia cessante iustitiae stimulo populus se in illicita resoluit. Meditatur ergo iugiter

3 citharedus S 5 reddant unanimem A¹ 9 facit A¹

9 *unanimis in domo*: Ps. lxxvii. 7 sec. versionem antiquam in Psalterio Romano seruatum; v. Sabatier *Bibl. Sacr. Lat. Vers. Ant.* ii. 131.

19 *Est piger etc.*: Ov. *Pont.* i. 2. 123, 124.

25 *Misericordia etc.*:

Prov. iii. 3, 4.

33 *Meditatur etc.*: v. Ps. xxxvi, 30.

sapientiam, et de ea sic iustitiam operatur, quod lex
 clementiae semper est in lingua eius; et sic clementiam
 temperat rigore iustitiae, quod lingua eius iudicium loquitur.
 Officio namque eius iustitia in iudicium uertitur,
 5 ea quidem necessitate, ut uacare non liceat quin seipsum
 sibi collato destituat honore. Honor etenim regis iudicium
 diligit et delinquentium culpas tranquilla mentis modera-
 tione compescit. De magistratum moderatione librum
 fertur scripsisse Plutarcus, qui inscribitur Archigramaton, 531 a
 10 et magistratum suae urbis ad patientiam et iustitiae
 cultum uerbis instituisse dicitur et exemplis. Hic autem
 seruum habebat, hominem nequam et contumacem sed
 liberalibus disciplinis eruditum egregie et exercitatum
 satis in disputationibus philosophicis. Contigit ut ob
 15 nescio quam noxam ei tunicam detrahi, caedique iuberet
 Plutarcus. Loro coeperat uerberari duriuscule, cum tamen
 infitiaretur culpam, dicens se nichil egisse mali, nichil
 sceleris admisisse, et obloquebatur se multis demeruisse
 obsequiis ut uapularet. Postremo, cum non proficeret,
 20 uociferari coepit et inter uapulandum iam non querimonias
 et gemitus eiulatusque sed uerba seria et obiurgatoria
 iaculabatur; nec ita se habere Plutarcum, ut philosophum
 deceret; irasci turpe esse, ei praesertim, qui de malo irae b
 saepius dissertauerat librumque pulcherrimum scripserat
 25 de patientia. Adiciebat esse probrosum, quod doctrinam
 suam moribus impugnabat, eo quod a mentis integritate
 prolapsus, effusus et prouolutus in iram, plurimis plagis
 mulctaret innoxium. Ad haec Plutarcus, lente quidem

3 uigore SM: *utrum habere uoluerit A incertum est* 22 plutarchum
 M phylosophum M 23 diceret M ei esse M 24 pucherim-
 mum C 28 multaret AM plutarchus M

4 *iustitia in iudicium uertitur*: v. Ps. xciii. 15. 6 *Honor regis*
 etc.: Ps. xcvi. 4. 9 *Archigramaton*: Nemo praeter Nostrum
 huius libri mentionem fecit; v. Schaarschmidtium, p. 124, qui Wyten-
 bachium secutus librum significari suspicatur qui nunc exstat et *Rei*
publicae gerendae praecepta inscribitur, et Bernardakim cui in *Mo-*
ralium Plutarchi ed. Teubneriana vii. p. 193 'latere uidetur nomen
 libelli qui inscriptus est πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον i. e. ἀρχ(οντα) ἀγράμ-
 ματον, quasi *Arch. agrammaton*.' 11 *Hic autem . . . hoc age*
 (531 c): v. Gell. i. 26.

et leniter et summa cum grauitate: Numquid quod uapulas tibi irasci uideor? Estne ira mea, si a me debitum recipis? Ex uultune meo an ex uoce an ex colore an etiam ex uerbis ira me corruptum intelligis aut correptum? Michi quidem neque oculi opinor truces sunt neque os turbidum, 5 neque immaniter clamo, neque in spumam ruboremque feruesco, neque pudenda dico aut penitenda, neque omnino c trepido ira aut gestio. Haec omnia quippe, si nescis, signa irarum esse solent. Et simul ad eum qui caedebat conuersus: Interim, inquit, dum ego atque hic disputamus, 10 tu hoc age; et sine iracundia mea retunde seruilem contumaciam, et iniquum penitere doceas quam iurgare. Sic Plutarcus. In quo nonnichil eruditionis relictum est omnibus qui in sullimitate sunt.

Cap. 9. *Quid sit declinare ad dexteram uel sinistram,* 15
quod princeps prohibetur.

Sequitur: Neque declinet in partem dextram uel sinistram. Ad dextram declinare est uirtutibus ipsis uehementer insistere. Ad dextram declinare est in uirtutis operibus, quae in modo consistit, modum excedere. Omnis uero 20 d uehementia salutis inimica est, et excessus omnis in culpa; bonarumque rerum consuetudo nimia pessima est. Vnde ethnicus:

Insani sapiens nomen feret, aequus iniqui,
ultra quam satis est uirtutem si petat ipsam. 25

Et philosophus: Caue quod est nimium; quia, si haec ipsa cautela modestiam deserit, eo ipso a tramite uirtutis incaute recedit. Salomon quoque: Noli, inquit, esse

5 oppinor S 13 plutarchus M 14 sublimitate A 23
ethicus M

11 *et sine* etc.: quae sequuntur usque ad *iurgare*, apud Gellium desunt; v. Hertz. ad loc. (ed. mai. i. p. 115). 17 *Neque declinet* etc.: Deut. xvii. 20. 24 *Insani* etc.: Hor. Ep. i. 6. 15, 16. 26 *philosophus*: forsitan ad Chilonem Laedaeamoniū respicit, cui praecceptum *nihil nimium cupere* attribuit Plinius, *Hist. Nat.* vii. 32. 28 *Noli* etc.: Eccles. vii. 17 sic citat Ambrosius, *de Poen.* i. 1 § 2; *de obitu Theod.* § 25 (Migne P. L. xvi. 465, 1394).

nimis iustus. Quid ergo nimium prodest, si regina uirtutum iustitia in sui nimietate obest? Alibi quoque: Nimia humilitas maxima pars superbiae est. Ad sinistram declinare est per abrupta uitiorum a uia uirtutum declinare uel deuiare. Item deflectitur ad sinistram qui in subietorum culpis nimis pronus est ad uindictam; et ad dexteram gressum torquet qui delinquentibus ex mansuetudine nimis indulget. Iter autem utrumque deuium est; sed quod ad sinistram uergit perniciosius est.

10 Cap. 10. *Quid utilitatis de cultu iustitiae principes consequantur.*

Sed legitimae huius obseruantiae quaenam erit utilitas? Eam utique propheticus sermo protinus subdit. Ait enim: Vt longo tempore regnet ipse, et filius eius super Israel. 15 Ecce quaenam tantae difficultatis futura sit merces, dum regna paterna filiis longo tempore protelantur. De uirtute namque parentum protenditur successio filiorum et succedentium felicitas ex decedentium iniquitate praeciditur. Nam Spiritus sancti certum est testimonio quia iniusti 20 disperibunt simul et reliquiae impiorum interibunt. Salus autem iustorum a Domino est, qui protegit eos in tempore tribulationis. (Sed cum eternitas totius temporis, quantumque sit, per minutissima momenta deficiat, et in eo toto non nisi admodum breue momentum subsistat, quid in eo 25 poterit esse longum, cum ea omnia, si colligantur in unum, uerae eternitati collata nec puncti quidem locum obtineant, eo quod finitorum ad infinita omnino nulla est comparatio? Certe centri ad periferiam uel circumferentiam, etsi exigua, aliqua tamen, ut pluribus placet, proportio est; eternitatis 30 et temporis nulla. Quid ergo longum erit in eo quod totum breue est? aut quae beatitudo temporis animae

6 dextram A 12 legitime BS¹: legitimae M

3 *Nimia humilitas* etc.: Quem citet Noster, nescio; cf. Arist. *Eth. Nic.* iv. 13 (1127 b. 29). 14 *Vt longo* etc.: Deut. xvii. 20. 19 *iniusti* etc.: Ps. xxxvi. 38, 39. 25 *cum ea omnia* etc.: cf. Boeth. *Consol. Phil.* ii, Pros. vii, 48 seqq.; *ibid.* iv, Pros. vi, 75, 76.

c uidebitur diuturna, si ea fidelis et perpetua anima est
 quantolibet tempore emenso caritura? Sed ego in loco
 isto, ut tamen sine praeiudicio sententiae sanioris dictum
 intelligatur, longi temporis regnum dici arbitror ipsius
 animae indeficientis etatem quam pro bene amministrato 5
 regno eternae beatitudinis gloria coronabit. Cum enim
 certum sit quod Deus remunerabit opera singulorum et
 omnium in misericordia uberi uel iustitia pleniori, quos
 lumine clariori respiciet quam illos qui omnes ad iustitiam
 exercent uel secum traxerunt ad mortem? Sicut ergo 10
 potentes potenter tormenta patientur, sic et iustitiae prae-
 miis fruuntur plenius, si recte exeruerint potentatum;
 d et tantam in futuro prae subditis habebunt gloriam, quanta
 uirtute eos in magna delinquendi licentia praecesserunt.
 Potuit, inquit, transgredi, et non est transgressus; facere 15
 mala, et non fecit; ideo stabilita sunt bona illius in Domino.
 Ad iustitiam namque principibus reputatur etiam cum
 temperant ab iniuriis; et facultas delinquendi est eis
 materia meritorum. Declinare a malo in eis magnum
 est, etiamsi magna bona non faciunt, dum tamen subditos 20
 indulgentia malorum non perimant. Nonne magnum est
 quod beatitudinis quam habere uidentur, eis, si recte
 egerint, promittitur continuatio? Impossibile dicunt qui-
 dam et hic florere cum mundo et in eternum gaudere
 cum Christo; et sententia quidem uera est, si inter mundi 25
 flores reputes lenocinia uitiorum. Atqui et reges florere
 533 a possunt et mundialium florum dulcissimos et utilissimos
 in eternum carpere fructus. Quid autem beatius est quam
 si de diuitiis ad diuitias, de deliciis ad delicias, de gloria
 ad gloriam principes transferantur, de temporalibus ad 30
 eterna?

5 aministrato B : administrato S

11 *potentes* etc. : Sap. vi. 7; cf. supra c. 6 (524 c).
 etc. : Eccli. xxxi. 10, 11.

15 *Potuit*
 19 *Declinare a malo* etc. : v. 1 Petr.
 iii. 11.

Cap. II. *Quae sit alia merces principum.*

Nec tamen quod litterae prima facies promittit excludo, quae et longi temporis regnum promittit patribus et eiusdem successionem protendit ad filios qui, sicut temporalis regni, ita erunt et aeternae beatitudinis successores. Scio enim quia lex carnali populo loquebatur, qui cor adhuc habens lapideum, incircumcisis mente non carne, uitam ex magna parte nesciebat aeternam, magnificiens si ei bona terrae darentur uel promitterentur in cibum. b
 10 Carnaliter itaque sapienti facta est promissio carnis, et ei promissa est diuturnitas temporis, qui nondum spem conceperat aeternae beatitudinis, et temporale in successionem filiorum protenditur regnum illis qui nondum quaerebant aeternum. Patri ergo temporaliter succedit
 15 filius, si patris iustitiam imitatur. Aufer, inquit Salomon, impietatem de uultu regis, et firmabitur iustitia thronus eius. Si enim a uultu, id est a uoluntate, recedit impietas, totius regni opera uirga aequitatis et cultu iustitiae diriguntur. Vnde illud: Rex qui sedet in solio iudicii
 20 dissipat omne malum intuitu suo. Ecce quanto priuilegio gaudeant principes, quibus (ut de aeterna beatitudine taceam) perpetuatur regni gloria etiam in carne et sanguine suo. c
 Gloriatur Dominus se uirum inuenisse secundum cor suum et, cum eum in regni apicem postmodum sullimasset, suc-
 25 cedentium sibi filiorum curriculo regnum ei perpetuum pollicetur. De fructu uentris tui, inquit, ponam super sedem tuam; et: Si custodierint filii tui mandata mea quae iam dedi, et testimonia mea quae per me uel uicarios meos docebo illos, et ipsi et filii eorum sedebunt super sedem

12 aeternitate M

16 thronus A

24 sullimasset CBAS

6 quia lex etc.: v. Aug. contra Adimantum, xviii. 1; contra Faustum, iv. 2; de Gestis Pelagii, 5 § 14; in Ioann. Tract. xxx. 7 (Migne P. L. xlii. 162, 217-219, xlv. 328, xxxv. 1635, 1636). 6, 7 cor lapideum: v. Ezech. xi. 19. 7 incircumcisis mente non carne: v. Ezech. xlv. 7.
 15 Aufer etc.: Prov. xxv. 5. 19 Rex etc.: Prov. xx. 8.
 23 uirum inuenisse etc.: v. Act. App. xiii. 22 (ex 1 Reg. xiii. 14). 26 De fructu etc.: Ps. cxxxii. 11, 12.

tuam, et ponam in seculum seculi semen eius et thronum eius sicut dies celi. Si autem dereliquerint filii eius legem meam et in iudiciis meis non ambulauerint, si iustitias meas prophanauerint et mandata mea non custodierint, d uisitabo in uirga iniquitates eorum, ut translato regno 5 de gente in gentem et deletis his heredibus qui secundum carnem esse uidentur in semine, transferatur successio ad illos qui fidei et iustitiae inueniuntur heredes. In eoque promissionis subsistit ueritas, et rata permanent quae ex ore Altissimi processerunt, quod iustis regibus successione 10 fidelium semen permanet in eternum. Hoc autem (ut ad praesens de Christo, qui factus ex semine Dauid secundum carnem rex regum est et dominus dominantium, nulla sit mentio) etiam secundum litteram perpetuo arbitror 15 obtinere, ut succedant parentibus filii, si eos in mandatis Domini fideliter fuerint imitati. Adeo quidem ut, si omni- 534 a bus recte dispositis et in eo manentibus nulla uideatur esse sollicitudo uel officium praesidentis, constat his, qui semel principem admiserunt, de semine illius successorem non defuturum, etsi non ob aliud uel ad conseruandam san- 20 guinis claritatem. Quod et historiarum liquet exemplis.

Fertur enim quod, cum magnus Alexander ultimum litus Oceani perlustraret, Bragmannorum insulam debellare parabat. Ad quem illi in his uerbis epistolam miserunt: Audiuius, inuictissime rex, praelia tua et felicitatem 25 uictoriae ubique subsecutam. Sed quid erit homini satis, cui totus non sufficit orbis? Diuitias non habemus, quarum cupiditate nos debeas expugnare; omnium bona omnibus communia sunt. Esca est nobis pro diuitiis, pro cultibus

i tronum A	16 post Adeo add. si M	21 hystoriarum M:
istoriarum S	23 bragmanorum AS	24 epistolam om. M

i et ponam etc.: Ps. lxxxviii. 30-32. 12 factus ex semine etc.: Rom. i. 3. 13 rex regum etc.: Apoc. xix. 16. 22 Fertur etc.: Bragmanorum ad Alexandrum magnum epistolam quandam ap. Pseudo-Callisthenem, iii. 12 inuenies; in uersionem tamen, qua usus est Noster, alibi non incidi; nisi quod uerba *Feminae autem* etc. (534 B) usque ad *placeant* in *Historia Alexandri de praeliis* (impressa Argentinae a. 1486), usque ad *natae sunt* ap. Anon. *de Bragmanibus* (ed. Bissacii Lond. 1668, p. 90) leguntur.

et auro uilis et rara uestis. Feminae autem nostrae non b
 ornantur ut placeant; quem quidem ornamentorum cultum
 potius oneri deputant quam decori. Etenim nesciunt in
 augenda pulchritudine plus affectare quam quod natae
 5 sunt. Antra nobis duplicem usum praestant, tegumentum
 in uita, in morte sepulturam. Regem habemus non pro
 iustitia sed pro nobilitate conseruanda. Quem enim locum
 haberet uindicta, ubi nulla fit iniustitia? His uerbis
 motus Alexander nullam ratus uictoriam, si eorum pacem
 10 perpetuam turbaret, in quiete sua dimisit. Et forte, si
 eos bello fuisset aggressus, minime praeualuisset aduersus
 innocentes, eo quod innocentia non facile superatur et
 ueritas suis uiribus constans de malitia quantumuis armata
 triumphat. Sed, quia nichil est quod magis desiderent c
 15 homines quam ut in bonis suis habeant filios successores,
 ut qui propriam ex conditione praeuident mortem, in
 propagine carnis suae perpetuent uitam, hoc principibus
 est promissum, unde maxime possunt ad cultum iustitiae
 inuitari. Contingit enim eos, qui de se ipsis securi sunt,
 20 de statu filiorum iugiter esse sollicitos. In eoque minimum
 caritatis ordo seruatur, quod amorem, qui patriae parenti-
 bus praecipue debebatur, pater transfundit in filios, dum
 filialis affectus paterni pectoris cellam solus exhaurit.
 Condigna quoque uice respondent parentibus filii, eundem
 25 suis impertientes affectum, quo a parentibus accepti sunt;
 licet alium ordinem exigat caritas ordinata, quem poetarum
 doctissimus prudenter expressit. Senem namque Anchisem d
 euersa Troia in humeris pii filii collocauit, parentis Eneae
 dexteram dedit Aschanio, et marito coniunx Creusa cohesit,
 30 antecedentium pro muliebri infirmitate legens uestigia.
 Compatriotis omnibus ducem dedit, uirum armis et pietate

4 pulchritudine AS	5 duplicem S	11 agressus S	13
militia M	21, 22 precipue amorem qui patrie parentibus A		29
dextram M	ascanio M		

1 nostrae: sic *Hist. de praeliis*; nostrates Anon. de *Bragm.* 2
 quem: quae Anon. de *Bragm.* 3 decori: honori Anon. de *Bragm.*
 4 quod: om. Anon. de *Bragm.* 26, 27 poetarum doctissimus: v.
 Verg. *Aen.* ii. 721-725.

praesignem. Alias enim dux esset inutilis, cum sine uiribus regna adquiri non ualeant aut sine iustitia retineri. Nunc uero omnium unica sollicitudo est, liberos, qualescumque sint, diuitiis et honoribus potius quam uirtutibus insignire. Negligitur etenim quod onus rei publicae imponatur. Expulso Superbo Tarquinio, qui regnauit in urbe nouissimus, cum Brutus primus consul liberos suos de reuocandis in urbem regibus agere cognouisset, eos protraxit in forum et in media contione uirgis caesos tandem securi percuti iussit, ut plane publicus parens in locum liberorum uideretur populum adoptasse. Ego quidem, etsi parricidium perhorrescam, consulis non possum non approbare fidem, qui maluit salutem liberorum suorum periclitari quam populi. Rectene fecerit, iudicent sapientes. Ego enim campum istum oratoribus late patere cognoui, et in eo declamatores in ancipiti materia saepius desudasse, dum in absoluteione parricidii fides laborat et parricidalis impietas meritum fidei conatur extinguere. Quod si me ad sententiam urges, respondeo quod in causa Smirneni Ariopagitas Gneio Dolobellae inuenio respondisse. Ad quem, prouinciam Asiam proconsulari imperio obtinentem, mulier Smirnenis adducta est, confitens se maritum et filium datis clam uenenis occidisse, eo quod illi filium eius ex altero matrimonio optimum et innocentissimum iuuenem exceptum insidiis nequiter occidissent, sibi licitum esse asserens ex indulgentia legum et ius ignorare et suam et suorum et totius rei publicae suae tam atrocem iniuriam uendicare. Ius extra causam erat, cum de facto constaret et de iure quaereretur. Cum ergo Dolobella rem in consilium deduxisset, non fuit qui in causa (ut putabatur) ancipiti manifestum ueneficium et parricidium auderet absoluere, uel uindictam, quae in impios et parricidas processerat, condempnare. Rem itaque ad Ariopagitas

5 puplicae M	21 optinentem ASM	24 eius om. M	28
uindicare CBASM	29 dorobella CBA	33 arriopagitas B	

7 cum Brutus etc. : v. Flor. i. 9 § 5. 20, 21 Ad quem etc. : v. Gell. xii. 7. 26 ius ignorare : v. Dig. xxii. 6 § 9.

Atheniensium, tamquam ad iudices grauiores exercitatio-
resque, reiecit. At illi causa cognita actores et ream mulierem
centesimo anno adesse iusserunt. Sic autem neque uene-
ficiam, quod de lege non licuit, absolutum est, neque nocens
5 punita mulier, cui ex sententia multorum uenia poterat
indulgeri. Hoc ita fuisse nonus liber Memorabilium di-
ctorum uel factorum Valerii Maximi docet. Ceterum et
Brutum et mulierem deliquisse consentiam facile, eo quod

10 excesserit medicina modum, nimiumque secuta est,
qua morbi duxere, manum

et, licet magna fuerint crimina, praestantius fuerat eadem
sine punientis crimine uendicari. Vnde et infelicitatis
testimonium Bruto perhibet etiam poeta laudator; ait d
enim in sexto Virgilius:

15 Natosque pater noua bella mouentes
ad penam pulchra pro libertate uocabit
infelix, utcumque ferent ea facta minores.

At infortunium parricidii sic uersu sequenti excusat ut
inanis gloriae arguat uanitatem, dicens:

20 Vincet amor patriae laudumque immensa cupido.

Sed, ne quis amodo Brutum imitetur, populum liberis
praeferens, frustra sollicitaberis, cum uel uitia liberorum
saluti rei publicae praeferantur, licet certum sit quod
salutem populi liberis omnibus oporteat anteferri. In
25 libro Regnorum arguitur Saul quod cum, uoto facto de
diurno ieiunio sub discrimine illius qui ante noctem contra
uotum sumeret cibum, Ionathas filius eius mel quod scepro, 536 a
id est, hasta tetigerat, praegustasset, paterno motus affectu
contra religionis uotum pepercit filio; cuius praeuaricatione

12 uindicari CBASM

13 laudator poeta A

16 pulchra AS

18 At] Aut M

25 facto uoto M

7 Valerii Maximi: sc. Val. Max. viii. I ad fin. 9 excesserit etc.:
Lucan. Phars. ii. 142, 143 (excessit etc.). 10 manum: sic pro manus
legit in hoc loco Lucani Aug. de Civ. Dei, iii. 27. 12 infelicitatis etc.:
v. Aug. de Civ. Dei, v. 18. 15 Natosque etc.: Verg. Aen. vi. 820-
23. 24, 25 In libro Regnorum: v. I Reg. xiv.

populus Israel ea die uisus est corruiſſe. Heli quoque, licet sanctus in ſe fuiſſe legatur, quia filiorum pepercit uitiiſ, auerſa ſella fractiſ ceruicibus corruens expirauit. Vt de ceteriſ taceam, quantum quaero publicam hominum dilexit et quaſiuit ſalutem qui proprio Filio non pepercit, ſed 5 pro nobiſ tradidit illum, ut quae merueramus uincla flagella crucem ſuſtineret immunis et innocens morte turpiſſima condempnatus? Regum ſcrutare hitoriſ, ad hoc peti- tum regem a Deo inuenies, ut praecederet faciem populi et b praeliaretur bella eorum et ad ſimilitudinem gentium 10 totiuſ populi onera ſuſtineret. Qui tamen non fuerat neceſſarius, niſi et Israel praeuaricatus eſſet in ſimilitudinem gentium, ut Deo rege ſibi non uideretur eſſe contentuſ. Si enim per ſe iuſtitiam coluiſſet, ſi in mandatiſ Domini fideliter ambulaeſſet, pro nichilo humiliaret Deus 15 hoſteſ eorum et ſuper tribulanteſ eoſ mitteret manum ſuam ut ſolito Dei auxilio unus perſequeretur mille et duo fugarent decem milia.

Hospitem meum Placentinum dixiſſe recolo, uirum utique ſanguine generoſum, habentem prudentiam mundi huiuſ 20 in timore Domini, hoc in ciuitatibuſ Italiae uſu frequenti celeberrimum eſſe quod, dum pacem diligunt et iuſtitiam colunt et periuriſ abſtinent, tantae libertatiſ et paciſ c gaudio perfruuntur, quod nichil eſt omnino quod uel in 25 minimo quietem eorum concutiſ. Cum uero prolabantur ad fraudeſ et per uariſ iniuſtitiae ſemitaſ ſcinduntur in ſemet ipſiſ, ſtatim uel faſtum Romanum uel furorem

1 Hely BM 8 condempnatus S hystoriam M 14 iuſtitiam
per ſe M 18 decem] x. M 21 ithalie S: ytaliae M 24
omnino eſt C¹S

1 Heli etc. : 1 Reg. ii. 29, iii. 13, iv. 18. 5 qui proprio etc. : Rom. viii. 32. 8 Regum hitoriſ : v. 1 Reg. viii, xii. 17 perſequeretur etc. : v. Deut. xxxii. 30. 19 Hospitem etc. : Quae ſequuntur uſque ad *conſentaneum eſt* (536 D) citat Pauli *Mon. Hiſt. Germ. Script.* xxvii. p. 46. Placentinum : 'Inter manſioneſ quibuſ Angli Romam profecturi devertere ſolebant erat hoſpitiuſ Placentiae; cf. Eadmeruſ SS. xiii. pp. 141, 146.' Pauli; v. Eadmeri *Hiſt. Nov.* ii. ed. Rule (*Rolls Series* 81) pp. 95, 241. Inepte quidam de Placentino iuriſperito iſtius aetatiſ celeberrimo cogitauerunt; v. Savigny *Gesch. des Röm. Rechts in Mittelalter*, iv. p. 210, n. 4.

Teutonicum aliudue flagellum inducit Dominus super eos, et permanet manus eius extenta, donec ipsi ab iniquitate per penitentiam reuertantur; quo solo remedio apud illos omnis cessat tempestas. Adiciebat etiam quod merita
 5 populi omnem euacuant principatum aut eum faciunt esse mitissimum, cum e contrario certum sit quod propter peccata populi permittit Deus regnare hypocritam, et impossibile esse ut diu regno gaudeat qui populi humiliatione et proprio fastigio superbe nimis exultat. Sed illius dicebat d
 10 protendi principatum, qui apud se de conscientia humilitatis semper in se angitur quasi regnet inuitus. Haec michi Placentinus hospes; et, ut credo, fidei consentaneum est.

Tale aliquid inuenitur in scriptis maiorum. Cum enim Helius Romae praefecturam splendidius ageret, ex sena-
 15 tore imperator creatus est; qui, eum obsecrante senatu ut filium Cesarem, quem habebat, Augustum appellaret: Sufficere, inquit, debet, quod ego ipse inuitus regnauerim cum non mererer. Principatus enim non sanguini debetur, sed meritis; et inutiliter regnat qui rex nascitur
 20 non meretur. Et proculdubio parentis affectum exuit qui paruulos suos importabili mole superiecta extinguit. Hoc quidem est suffocare liberos, non promouere. Alendi prius 537 a
 sunt et in uirtutibus exercendi; et, cum in eo profecerint, ut probentur illos uirtutibus antecedere, quos debent
 25 honoribus anteire, inuitati ascendant et se ciuium suorum nequaquam subtrahant uotis. Quis enim illos ambigit

1 teuthonicum S: theutonicum M
 chritam M 16 appellaret S
 honore M

7 hipochritam CB: ypo-
 22, 23 sunt prius A 25

6, 7 *propter peccata* etc.: v. Iob xxxiv. 30. 14 *Helius*: Quo auctore hoc narraverit Noster, nescio; neque de quo imperatore intelligi debeat. Si de Helio i. e. Aelio Hadriano, constat illum sine prole mortem obiisse: si de Antonino Pio (qui ut ab Hadriano in filium adoptato nomen erat Aelius), eum, quamquam a Gibbono (i. 3) ob liberos a dignitate imperiali exclusos laudatum, filiis iam mortuis tum primum in imperii societatem assumptum esse crediderunt Wenckius ad Gibboni loc., W. Ramsay in *Dict. Class. Biog.* s. v. Antoninus Pius. Cf. tamen *Hist. Aug.* v. 3 § 5 de Lucio Vero, Antonini Pii filio adoptato, cui *nec aliud honorificentiae adnomen adiunctum est quam quod Augusti filius appellatus est.*

aliis praefereudos, qui quasi naturali probitatis priuilegio ampliati maiorum titulis inuitantur ad uirtutem et eorundem beneficio futurae bonitatis aliis faciunt fidem? Haec ille. Et quidem eleganter priuilegium expressit principis, cui ex antiquo munere Dei succedunt filii indubitanter, nisi iniquitas subuertat principatum.

Cap. 12. *Ex quibus causis transferantur principatus et regna.*

Celebre est illud Sapientiae, quia regnum a gente in gentem transferetur propter iniustitias et iniurias et contumelias et diuersos dolos. Nonne uides quam breui subuersum sit solum primi regis in populo Dei? Saul et Ionathas cum ceteris filiis exigentibus culpis in montibus corruerunt ut thronus illius qui de post fetantes electus est, firmaretur. Omnium historiarum percurrere seriem et regum successiones in breui uidebis et quasi in exordio telae Domino praecedente succisas. Et quo reges fuerint clariores, eo citius, si aduersus Deum intumuerint, conculcatur semen eorum. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum, certe nec fortitudo. Si ille insurgit, si persequitur, ad emendicata sacramentorum suffragia et ad praesidia munitionum frustra decurritur, quia non est qui de manu illius possit eruere. Quis Alexandro maior in Grecia? Et tamen non suus legitur successisse sed filius saltatricis. Quis Cesareae domus seriem nescit? Rarus eorum aut nullus filium reliquit heredem, et omnes in breui post uaria pericula et caedes sui et suorum plurimas diuersis mortibus et fere ignominiosis quasi in momento deleti sunt et descendentes ad inferos successores habuerunt aut hostes aut ignotos. Quid

14 tronus A

9 regnum etc.: Eccli x. 8. 12 Saul etc.: v. 1 Reg. xxxi;
 1 Paralip. x. 14 qui de post etc.: sc. David; v. Ps. lxxvii. 70. 19
 Non est sapientia etc.: Prov. xxi. 30. 23 non est qui etc.: v. Deut.
 xxxii. 39; cf. Iob x. 7. 25 filius saltatricis: sc. Arrhidaeus; v.
 Iustin. ix. 8 § 2.

obsecro tam potentia regna tam cito subuertit et transtulit? Certe indignatio Dei quam in se multiplex iniustitia pro-uocabat. Est autem (ut Stoicis placet) iniustitia mentis habitus quæ a regione morum exterminat aequitatem.

5 Animam namque priuare iustitia uel ex priuatiua particula nominis declaratur. In eo autem maxime constat iustitia, si non noceas et ex officio humanitatis prohibeas nocentes. **d** Cum uero noces, accedis ad iniuriam. Cum nocentes non impedis, iniustitiae famularis. Est autem contumelia,

10 quando tumorem mentis in lesione alterius manifesta operis sequela comitatur. Eoque iniquitati seruit, quod in eum, cui reuerentia pro conditione officii uel naturæ consortio debetur, insolenter insurgit. Dolus autem est (ut diffinit Aquilius) cum aliud agitur et aliud simulatur;

15 malus utique, quotiens fit intentione nocendi. Differt autem plurimum dolus a contumelia, quoniam haec superbe et manifesto, ille fraudulenter et quasi ab insidiis nocet. Haec sunt quae, cum incurrunt, cathedras subuertunt **538 a**

omnium potestatum, quia a contrariis perpetuatur principum

20 gloria. Dolus namque ex timiditatis imagine infirmitatis notam habet, et fortitudini plurimum aduersatur. Contumeliam prudentia reprimit, ingeminans iugiter: Quid in terram et cinerem superbit terra et cinis? Iniuriam temperantia non admittit, nolens inferre alii quod sibi

25 nollet ab alio irrogari. Et iniustitiam iustitia excludit, usquequaque faciens alii quod faciendorum uellet ab alio fieri sibi ipsi. Hae sunt quattuor uirtutes, quas philosophi cardinales appellant, eo quod a primo fonte honestatis quasi primi riuli manare credantur et de se bonorum

30 omnium fluenta propagare. Haec forte sunt quattuor

3 stoycis AM	10 post alterius add. in S	18 cum] tamen M
20 ymagine M	27 quatuor S: iiiior M	phylosophi M
apellant S	30 quatuor S: iiiior M	28

3 *Est autem* etc.: Quo auctore haec referat Noster, nescio; cf. supra c. 2 (515 D). 6 *In eo* etc.: cf. Cic. *de Off.* i. 7 § 23. 13 *Dolus* etc.: v. Cic. *de Off.* iii. 14 § 60; cf. *de Nat. Deorum* iii. 30 § 74. 23 *superbit terra et cinis*: Eccli x. 9. 28 *honestatis*: v. Cic. *de Off.* i. 5 seqq. 30 *Haec forte* etc.: v. Aug. *de Gen.*

b flumina, quae de paradiso deliciarum Dei egrediuntur, ut irrigent omnem terram, quo fructum desiderabilem afferat in tempore suo. Vtinam et ad me de fonte uitae (diuinam gratiam loquor) huius plenitudinis pertranseant riuli, ariditatis meae inebriantes terram, ut succrescente fructu 5 bonorum operum, saltem declinare ualeam imminentis securis ictum, quae exigentibus culpis meis ad radicem meam quasi ad radicem infructuosae arboris posita est! Quodcumque lignum secus aquas istas positum est, non arescit; quod uero uel radicitus non humectant, dissol- 10 uitur et aridum perit tamquam puluis quem proicit uentus a facie terrae. Hic quidem non duces exceptos arbitror, non potentes, quia regum gloria transferetur, si iniusti c iniuriosi contumeliosi inuenti fuerint aut dolosi. Os siquidem Domini locutum est. Verumtamen, saluo intellectu 15 sapientiorum, non ab re est (ut opinor) quod nomina uitiorum locutione plurali exposuit, et in ipsa pluralitate diuersitatem quandam prudenter inseruit. Ait enim, ut praedictum est, quia regnum de gente in gentem transferetur propter iniustitias et iniurias et contumelias et 20 diuersos dolos. Quod autem diuersos in fine subiecit, puto communiter ad omnia referendum et tam pleno concipiendum intellectu, ut non modo referatur ad diuersas species uitiorum sed et uarias figuras personarum complectatur et modos omnes quibus a quocumque haec uitia commit- 25 tuntur. Princeps enim tenetur de omnibus et omnium auctor esse uidetur quia, cum omnia possit corrigere, eorum d merito particeps est quae noluit emendare. Cum enim potestas publica sit, ut praediximus, omnium uires exhaurit et, ne in se deficiat, incolumitatem omnium debet procurare 30 membrorum. Quot autem in administratione principatus

12 Hinc A

contra Manich. ii. 10 § 14 (Migne *P. L.* xxxiv. 203); *Greg. M. Moral.* ii. § 76 in lob i. 19 (Migne *P. L.* lxxv. 592). 6, 7 *securis* etc.: v. *Matt.* iii. 10. 9 *Quodcumque* etc.: v. *Ps.* i. 3, 4. 14, 15 *Os Domini* etc.: *Isa.* i. 20. 18, 19 *ut praedictum est*: v. *supra* (537 A, B). 29 *sit*: *subaudi princeps. ut praediximus*: v. *supra* iv. 1 (513 D).

extant officia, tot sunt principalis corporis quasi membra. Dum autem singulorum officia in integritate uirtutis et suauitate opinionis conseruat, quandam quasi membris sanitatem procurat et decorem. Cum uero ex negligentia
5 aut dissimulatione potestatis circa officia sit uirtutis aut famae dispendium, quasi in membra eius morbi et maculae incurrunt. Nec diu subsistit incolumitas capitis, ubi languor membrorum inualescit.

EXPLICIT LIBER IIII.

1 exstant B

2 in om. S

9 Explicit Liber Quartus BAM

PROLOGUS.

NON solent ad unguem grandia sine mora lustrari, nec facile est prouinciarum longitudinem et latitudinem in momento transcurrere. Sic res magna succincte quidem 5 a sapiente interdum proponitur, sed numquam perfecte sub angustia sermonis nimia explanatur. Quid autem in humanis rebus maius est principatu, cuius officium quodammodo omnia circuit implet et penetrat et quasi robore uirtutis suae totius rei publicae molem portat? Eius itaque con- 10 templatatio tractum habet et moram exigit tum prae magnitudine sui tum prae uenustate quam in capite rei publicae iocundum est omnibus contemplari. Modesta ergo breuitate in inspiciendo corpore eius immoremur, et quid super 15 hoc Plutarcus censeat audiatur. Nam deducta superstitione gentilium fidelis est in sententiis, in uerbis luculentus et in

1. 2 Incipiunt capitula Libri V. et post capitula Explicieunt capitula
 CBS: Incipiunt capitula libri quinti. et post capitula Explicieunt
 capitula libri quinti M: Incipit Liber V Prologus C: Incipit prologus
 libri V (Quinti M) BM: Incipit Liber Quintus AS 7 in om. M
 14, 15 plutarcus super hoc C'S: Plutarchus M

15 *Plutarcus*: Nonnisi in hoc loco Ioannis exstat quidquam de libello qui inscribitur *Institutio Traiani* (infra 540 A). Qui Plutarcho ipsi dum minime attribuendus est, plane tamen a temporibus in quibus adhuc florebat religio antiquior non est alienus. Auctorem nescio quem de Plutarcho hodie non exstantem habuisse Nostrum ex *Policr.* viii. 13, 19 (764 B, 792 A) suspicatus sum; v. *Classical Review* Jul. 1897 (xi. p. 306). De *Institutione Traiani* sententia Wytttenbachii (quam citauit Bernardakis in ed. Teubner. tom. vii. p. 183) haec est (Praef. ad Plutarchum p. lxix): 'librum illum ab incerto homine Latinum fuisse factum e Graeco: Graecum fuisse confarcinatum e Plutarcheis *Apophthegmatibus* et aliis Plutarchi libris: nam Latina quamvis inficeta interpretatio, tamen habet rerum satis certa indicia quae Plutarchum prodant: ex his igitur laciniis aliquis posterior Graeculus istam *regiam Institutionem Traiani*, sub nomine Plutarchi, composuit.'

sacrario morum tantus arbiter ut facile praeceptorem Traiani possis agnoscere. Si quid autem apud eum a fide dissentit aut moribus, tempori potius quam uiro adscribatur. Si enim Virgilio licuit aurum sapientiae in luto Ennii quaerere, quae inuidia est ea, quae ad eruditionem nostram a gentilibus scripta sunt, nostris communicare? His ergo omissis ad reliqua procedamus.

Cap. 1. *Epistola Plutarchi instruentis Traianum.*

Extat Epistola Plutarchi Traianum instruentis, quae cuiusdam politicae constitutionis exprimit sensum. Ea dicitur esse huiusmodi: Plutarcus Traiano salutem dicit. Modestiam tuam noueram non appetere principatum, quem tamen semper morum elegantia mereri studuisti. Quo quidem tanto dignior iudicaris, quanto a crimine ambitionis uideris esse remotior. Tuae itaque uirtuti congratulor et fortunae meae, si tamen recte gesseris quem probe meruisti. Alioquin te periculis et me detrahentium linguis subiectum iri non dubito, cum et ignauiam imperatorum Roma non ferat, et sermo publicus delicta discipulorum refundere soleat in praeceptores. Sic Seneca Neronis sui merito detrahentium carpitur linguis, adolescentium suorum temeritas in Quintilianum refunditur, et Socrates in pupillum suum fuisse clementior criminatur. Tu uero quiduis rectissime geres, si non recesseris a te ipso. Si primum te com-
posueris, si tua omnia disposueris ad uirtutem, recte tibi procedent uniuersa. Politicae constitutionis maiorum uires tibi exscripsi, cui si obtemperas, Plutarcum uiuendi habes

11 Plutarchus M 21 adholescentium A 27 exscripsi]
expressi M optemperas A

1, 2 *praeceptorem Traiani*: cf. Suid. *Lex.* s. v. Πλούταρχος (ed. Gaisf. 3014). 4 *Virgilio*: v. Donat. *Vita Vergil.* c. 18. 5 *quae ad eruditionem* etc.: cf. Rom. xv. 4. 16 *quem*: sc. principatum.

21 *adolescentium suorum* etc.: Quintiliano constat ex *Instit. Orat.* iv proem. § 2 Domitianum sororis suae nepotum, quos paruulos adhuc sui successores destinauerat (Suet. *Dom.* § 15), delegauisse curam. Puerorum istorum patrem Flauium Clementem tantum non in ipso consulatu (Suet. loc. cit.) ob atheismum, id est (ut uidetur), Christianismum interemit Domitianus; v. Dion. Cass. lxxvii. 14; de pueris ipsis nihil ultra novimus. 22 *pupillum suum*: sc. Alcibiadem.

auctorem. Alioquin praesentem epistolam testem inuoco, quia in perniciem imperii non pergis auctore Plutarco.

540 a Cap. 2. *Quid res publica secundum Plutarcum, et quid uicem animae in ipsa obtineat aut membrorum.*

Sequuntur eiusdem politicae constitutionis capitula in 5 libello qui inscribitur Institutio Traiani, quae pro parte praesenti opusculo curauit inserere, ita tamen ut sententiarum uestigia potius imitarer quam passus uerborum. Est ergo primum omnium ut princeps se totum metiatur et quid in toto corpore rei publicae, cuius uice fruatur, 10 diligenter aduertat. Est autem res publica, sicut Plutarco placet, corpus quoddam quod diuini muneris beneficio animatur et summae aequitatis agitur nutu et regitur quodam moderamine rationis. Ea uero quae cultum b religionis in nobis instituunt et informant et Dei (ne 15 secundum Plutarcum deorum dicam) cerimonias tradunt, uicem animae in corpore rei publicae obtinent. Illos uero, qui religionis cultui praesunt, quasi animam corporis suspicere et uenerari oportet. Quis enim sanctitatis ministros Dei ipsius uicarios esse ambigit? Porro, sicut 20 anima totius habet corporis principatum, ita et hii, quos ille religionis praefectos uocat, toti corpori praesunt. Augustus Cesar eo usque sacrorum pontificibus subiectus fuit donec et ipse, ne cui omnino subesset, Vestalis creatus est pontifex et paulo post ad deos relatus est uiuus. Princeps 25

2 plutharco S: plutarcho M 3 plutarchum BS in r. c. p. M
4 optineat A 21 corporis habet A 25 deos] eos AM

11 *Est autem res publica* etc.: cf. Abaelard. *Epit. Theol. Christianae* c. 29 (ed. Cousin ii. 578) *Vnde et Apostolus Ecclesiam quasi quoddam animae describit habens caput suum, ipsum scilicet Christum, oculos spirituales praelatos qui aliis praesident, manus ipsos operatores, pedes ipsos minores qui ad corpus portandum necessarii sunt.* 17
uicem animae etc.: cf. Ivon. Carnot. *Ep. eui.* (Migne P. L. clxii. 125), *quantum ualeat corpus nisi regatur ab anima, tantum ualeat terrena potestas nisi informetur et regatur ecclesiastica disciplina*; v. Gierke *Das deutsche Genossenschaftsrecht* iii. pp. 112, 526, 547. 24, 25
Vestalis pontifex: id est, pontifex maximus: cf. Ov. *Fast.* iii. 698, 699 de Iulio Caesare *Cum sic a castis Vesta locuta fociis: Ne dubita meminisse! meus fuit ille sacerdos*; ibid. v. 573, 574 de eodem dixisse narratur Augustus *Si mihi bellandi pater est Vestaeque sacerdos Auctor.* Neque est ab hac re alienus ille versus Horatii (*Carm.* iii. 30. 8, 9) *dum Capi-*

uero capitis in re publica optinet locum uni subiectus Deo et his qui uices illius agunt in terris, quoniam et in corpore humano ab anima uegetatur caput et regitur. Cordis c locum senatus optinet, a quo bonorum operum et malorum
 5 procedunt initia. Oculorum aurium et linguae officia sibi uendicant iudices et praesides prouinciarum. Officiales et milites manibus coaptantur. Qui semper adstant principi, lateribus assimilantur. Quaestores et commentarienses (non illos dico qui carceribus praesunt, sed comites
 10 rerum priuatarum) ad uentris et intestinorum refert imaginem. Quae, si immensa auuiditate congeruerint et congesta tenacius reseruauerint, innumerabiles et incurabiles generant morbos, ut uitio eorum totius corporis ruina immineat. Pedibus uero solo iugiter inherentibus agricolae
 15 coaptantur, quibus capitis prouidentia tanto magis necessaria est, quo plura inueniunt offendicula, dum in obsequio d corporis in terra gradiuntur, eisque iustius tegumentorum debetur suffragium, qui totius corporis erigunt sustinent et promouent molem. Pedum adminicula robustissimo
 20 corpori tolle, suis uiribus non procedet sed aut turpiter inutiliter et moleste manibus repet aut brutorum animalium ope mouebitur. Ponit in hunc modum more suo quam 541 a plurima, quae diligentius diffusiore tractatu prosequitur, ad informationem rei publicae et magistratum eruditionem;
 25 quae omnia sillabatim exequi seruilis interpretationis est quae potius affectat speciem quam uires auctoris exprimere. Et quia apud ipsum de cerimoniais et cultura deorum plura,

1 obtinet SM 2, 3 humano in corpore C¹: in humano corpore
 BSM 4 obtinet CBSM 11 ymaginem M 20 corpore M

tolium Scandet cum tacita uirgine pontifex. Pontificis maxime erat uirgines Vestales capere et in eas, si quid commiserant, animadvertere: nam urbis focum publicum custodiebant uirgines Vestales quasi regis filiae, cuius uicem in sacris obtinebat pontifex maximus. Etiam post fundatum ab Aureliano *pontificatum solis* pontifices Vestales seu Vestae appellati sunt qui e collegio pontificum antiquo erant. Vide de hac re Marquardt *Römische Staatsverwaltung* (ed. 1885) iii. p. 238, n. 5; cf. pp. 83, n. 5, 89, n. 6, 245; Mommsen *Römisches Staatsrecht* (ed. 1887) ii. p. 23, n. 3. 8 lateribus: Sic enim assessores et consiliarios consueuerat appellare Eugenius III papa, ut ait Ioannes Saresb. in *Hist. Pontif.* c. 21 (Pertz. *Mon. Germ. Hist. Script.* xx. 533); cf. S. Bernard. *de Consideratione* (ad ipsum Eugenium) iv. 4 (Migne P. L. clxxxii. 778).

quae religioso principi putabat ingerenda, superstitiosius disputata sunt, his omissis quae ad idolatriae cultum pertinent, perstringamus breuiter sensum hominis quo principem et officia rei publicae ad cultum iustitiae informabat.

5

Cap. 3. *Quae praecipue uersentur in intentione Plutarchi; et de reuerentia exhibenda Deo et rebus sacris.*

- b In summa ergo quattuor sunt quae nititur rei publicae principibus inculcare: reuerentiam Dei, cultum sui, disciplinam officialium et potestatum, affectum et protectionem 10 subditorum. Deum ergo in primis asserit honorandum; deinde seipsum colendum unicuique ut, secundum quod Apostolus sentit (licet ille Apostolum non agnoscat), unusquisque uas suum possideat in sanctificatione et honore; post ut doctrinam praepositi totius disciplina domus re- 15 doleat et tandem uniuersitas subiectorum de capitis praepositorum sibi incolumitate letetur. Magnorum quoque uirorum strategematibus et strategemmaticis utitur, quae, si per singula inserantur, tediosa erunt lectori et pro parte a fidei nostrae sinceritate recedent. Ceterum, quia sancti 20
- c patres et principum leges illius deducta tamen perfidia uidentur inherere uestigiis, doctrinam eius sermone catholico et succincto, adiectis ex parte strategemmaticis eius, attingamus. Porro ei initium a reuerentia numinum est, nobis a Deo, qui ab omnibus generaliter amandus est et 25

8 quatuor S: iiii^{or} M

25 adeo CB

13, 14 unusquisque etc.: v. 1 Thess. iv. 4. 17, 18 Magnorum uirorum: sc. imperatorum quorum facta narrat Frontinus. 18 strategematibus et strategemmaticis: v. Frontin. Strat. i. praef. iv. praef. De uocabuli strategematon origine consule Gundermannum in praefatione editionis Teubnerianae p. xiii. Frontini libro, quem inter annos p. Chr. 84-101 scriptum esse constat, nihil ex temporum computatione ortum prohibet quominus usus sit Plutarchus; sed potius credendum est strategemata pro quibuscumque memorabilia ab imperatoribus factorum dictorumque collectionibus usurpauisse Ioannem, qualem apud Plutarchum inuenies in libello *Apo- phthegmatum* ipsi Traiano dicato, quo, ut supra diximus, usum esse *Institutionis Traiani* auctorem suspicatus est Wytttenbachius. 23 eius: sc. Plutarchi. 25 amandus etc.: v. Luc. x. 27.

colendus ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus uiribus suis. Probatio uero dilectionis exhibitio operis est; et, licet per se ipsum possit amari, tamquam qui citra opem medii se infundat amanti, tamen ad cultum exteriorem
 5 alicuius medietatis interuentus necessarius est, eo quod Deum nemo uiderit umquam. Videndi uero nomen ad appellationem omnium sensuum utriusque naturae dilatabis, quia praesentialiter et pure non sentiet eum homo et uiuet, d
 10 nec defectum temporis sentit sed uiuacitate sui ex gratia permanet in eternum; caritatem loquor, quae non euacuatur sed proficit quanto ad eum, quem desiderat, familiarius accedit. Nam fides uelum habet et spes de gratiae meriti-
 15 que fomento conscientiam demulcente uoti sui letitiam in futura protendit. Fides itaque et spes imitantur quidem sensum, subsistunt tamen citra agentes interim quasi per speculum et in enigmate donec, earum specie immutata, ueritatis substantia plenarie illucescat. Qui uero nullo
 20 potest sensu perspicue uideri, facile nequit agnosci; quod autem non cognoscitur, diligenter coli non potest nisi per medium. Vnde et Numam Pompilium cerimonias quasdam 542 a
 legimus indixisse Romanis et sacrificia, ut sub immortalium deorum praetextu ad colendam pietatem religionem et fidem et cetera, quae eis intimare uolebat, ipsos facilius
 25 inuitaret. Testantur hoc ancilia atque Palladium, sacra quaedam imperii pignora; Ianus bifrons, belli et pacis arbiter; focus Vestae uirginibus consecratus, quo in honore celestium syderum flamma custos imperii iugiter uigilaret. Sed et annus in menses duodecim dilatatus, fastorum et
 30 nefastorum dierum uarietate depictus, pontifices, augures,

7 apellationem S 14 conscientia M 20 cognoscitur]
 agnoscitur M 29 xii S: xii^{clm} M

6 Deum etc.: v. Ioann. i. 18, I Ioann. iv. 12. 8 non sentiet etc.: v. Exod. xxxiii. 20. 11 caritatem etc.: v. I Cor. xiii. 8. 16, 17 per speculum etc.: v. I Cor. xiii. 12. 21 Vnde et Numam etc.: v. Flor. i. 2. 26 bifrons: Ianumque geminum Florus, sed Iordanes Ravennas c. 95 (Mon. Germ. Hist. Auct. Antiq. vi. p. 11) Florum alias secutus Ianumque bifrontem habet.

et sacerdotiorum uarii ritus, quibus ita barbariem occupauit, ut ab iniuriis temperarent, feriarentur ab armis, iustitiam colerent, et ciuilem sibi inuicem impertirent affectum; **b** eoque ferocem redegit populum, ut imperium, quod ui (ut dicitur) et iniuria occupauerat, iustitiae et pietatis legibus ⁵ feliciter gubernaret. Sed quid profero Numam, cum et patres fidei nostrae ueteris legis sacrificia asserant instituta, ne in demoniorum cultu populus occupatus uerae religionis dedisceret cultum, ritu gentium sacrificia sua demoniis ¹⁰ immolans et non Deo? Colitur ergo Deus aut affectu ¹⁰ mentis aut exhibitione operis. Sed affectus dilectionis ipsum pure attingit, licet aliquo sensu corporis uel animae, dum peregrinatur a Domino et mens mole corporis praegratur, plene nequeat comprehendi; et certe eo amatur ardentius et studiosius quaeritur, quo altitudo et immensitas ¹⁵ diuitiarum potentiae et sapientiae suae omnem exsuperat **c** intellectum; uirtute tamen tanta omnem creaturam circuit penetrat implet et protegit, ut nequaquam latere ualeat quamlibet rationabilem creaturam. Ipsa quoque irrationalia ipsum esse et talem esse et tantum plurimis indiciis ²⁰ protestantur. Miro itaque modo sic intelligentiam sui infundit ut subtrahat; sic subtrahit ut infundat; et secundum mensuram beneplaciti sui sic operatur in singulis ut, cum intensionis et remissionis uices ignoret, etsi non per essentiam, qua omnem replet uniformiter creaturam, ²⁵ plus uel minus uideatur inesse per gratiam. Nam per unionem in solo unigenito Virginis Filio esse fideliter approbatur. Est itaque nunc quasi singula in singulis

8 cultum A

⁷ *patres fidei nostrae*: v. Hieron. *Comm. in Isa.* i. 1 (in *Isa.* i. 12) *Comm. in Ierem.* ii. 7 (in *Ierem.* vii. 21) *Comm. in Ev. Matt.* i. 6 (in *Matt.* vi. 34) *Aug. Tract. in Ioann.* x. 2 § 4 (Migne *P. L.* xxiv. 34, 733; xxvi. 40; xxxv. 1468); cf. *Iren. contra Haer.* iv. 15 § 2 (Migne *Patr. Graec.* vii. 1014) *Tertull. adv. Marcion.* ii. 18 (Migne *P. L.* ii. 306). ¹³
peregrinatur a Domino: v. 2 *Cor.* v. 6. ¹⁵ *altitudo etc.*: v. *Rom.* xi. 33, *Philipp.* iv. 7. ²⁶ *plus uel minus etc.*: v. *Aug. Ep.* clxxxvii. (*de praesentia Dei*) praesertim cap. 5 §§ 16, 17 (Migne *P. L.* xxxiii. 837, 838).

futurus, ut scriptum est, omnia in omnibus electis. Et, d
sicut natura ignis, collatione tamen dispari, quoniam ei
nichil potest pariliter comparari, a sole diuersos pro cor-
porum diuersitate producit effectus, sic illa (si tamen
5 magna maximis conferre liceat) in multis multipliciter
lucet. Solaris siquidem radius, si forte incidat in carbun-
culum, egrediens aut reuerberans rutilus uicinum facit
aerem rutilare. Idem ignis in smaragdo uirescit, firma-
mento puriori in saphiro conformatur. Iacinti quoque
10 speciebus efficitur concolor. In topazio, qui quo rarior
eo pretiosior est, omnium fere colore superbit. Si ei Yrim
obicias, Thaumantiadis repraesentabit imaginem. Aquae
superiectus undat in lacunari sed et ignem celestem in
subposita traicit per berillum. Vides igitur in multis
15 quam multa sit ignis. Sic in aliis est prudentia, fortitudo 543 a
in aliis, temperantia in quibusdam, in quibusdam iustitia,
in nonnullis fides, longanimitas spei in aliis; in his feruor
est caritatis, hic patientia laborum, illic dolorum consolatio,
alibi perseuerantia bonorum operum; quae tamen singula
20 in singulis est unus et idem Deus. At in futuro, quando
immediata facie per gratiam eius uidebimus eum sicuti
est, omnia in omnibus erit, quando nulli ad beatitudinem
alicuius uirtutis substantia deerit, cum ipse in omnibus
futurus sit plenitudo uirtutis et cumulus beatitudinis;
25 adeo quidem ut iuxta traditionem patrum tanta maiestatis

9 saphyro M	10 topatio M	12 thaumaciadis M	ymaginem
M	13 celestem ignem A	14 supposita AM	trahicit
CBS	17 hiis S		

1 omnia in omnibus: 1 Cor. xv. 28. 2 ei: sc. Deo. 4 illa:
sc. natura Dei. 8, 9 firmamento etc.: v. Exod. xxiv. 10; cf.
Marbod. de Gemmis § 5 (Migne P. L. clxxi. 1743) de sapphiro,
puroque simillima caelo. 9, 10 Iacinti speciebus: cf. Marbod. § 14
Iacinti species docti tres esse loquuntur; Nam sunt granati, sunt citrini,
uenetique. 10 In topazio etc.: cf. Bed. in Apoc. xxi. 20 (Migne
P. L. xciii. 200) Topazius lapis quantum inuentione rarus tantum
mercium quantitate pretiosus est; Marbod. § 13 Qui quanto rarus, tanto
magis est pretiosus. 11 Yrim etc.: v. Plin. Hist. Nat. xxxvii. 136;
Solin. 33 § 20; Isid. Orig. xvi. 13 § 6 (Migne P. L. lxxxii. 578);
Marbod. § 47. 13 sed et ignem etc.: cf. Bed. loc. cit. de berillo,
tenentis manum adurere dicitur; Marbod. § 12 Dicitur et sese stringentis
adurere dextram. 21, 22 uidebimus eum sicuti est: 1 Ioann. iii. 2.

suae plenitudine uideatur adesse electis, ut nichil eis desit in ulla gratia, et ipse fere solus uideatur in illis, et illius **b** nomine censeantur, salua ueritate substantiae et sine omni uersibilitate naturae. Hinc forte est illud: Exultabunt sancti in gloria, letabuntur in cubilibus suis; cum sibi **5** tunc peruia credantur esse corda sanctorum, et unusquisque non modo in sua sed et in omnium conscientia gloriatur. Sicut enim ignis, ut in praedicta moremur similitudine, ferri naturam penetrat et accendit, ut nichil cernatur in eo nisi ignis et, sicut solaris radius illustrans aerem, solis **10** uel radii censetur nomine, sic Deus omnes replebit electos, ut omni infirmitate et mutabilitate absorta cum mortale immortalitatem et corruptibile incorruptibilitatem induerit, Deus fere solus in omnibus agnoscat. Ad hanc nonnulli **c** sententiam referunt quod angeli, iam futurae beatitudinis **15** nostrae participes, uisi adorantur ab hominibus eo quod in eis uisa est quaedam praesentia deitatis, cum tamen creaturam a creatura adorari omnino non liceat. Sic etiam in facie Saluatoris aliquid deitatis resplenduit, quando de funiculis facta flagello uedentes et ementes eiecit de **20**

II electos replebit A

3 *salua ueritate substantiae*: v. Aug. *de Natura et Gratia* c. 33 (Migne P. L. xlv. 265) *Si autem aliqui putant tantum nostrum futurum esse prouectum, ut in Dei substantiam conuertamur et hoc efficiamur prorsus quod ille est . . . mihi hoc fateor non esse persuasum.* 4 *Exultabunt etc.*: Ps. cxlix. 5; ubi *cubilia de cordibus* sanctorum interpretatur Aug. *Enarr. in Psalmos* (Migne P. L. xxxvii. 1955). 8 *Sicut enim ignis etc.*: cf. Ioann. Scot. *de Divisione Naturae* v. 36 (Migne P. L. cxxii. 961) de igni et lapide qui asbestus dicitur. Vsitatissima apud theologos mysticos est similitudo corporis materiati a sole illuminati qua significetur hominis Deo uniti status: cf. Ioann. Scot. *de Div. Nat.* v. 8, Tauler *Serm. in Dom. xix. post Trin.* (Opp. ed. Colon. 1548 p. 317) de aere, S. Ioann. de Cruce *Subida del monte Carmelo* (Bibliot. de Aut. Españ. xxvii. p. 23) de fenestra vitrea. 12 *cum mortale etc.*: v. I Cor. xv. 53. 15 *sententiam etc.*: v. Aug. *Quaest. in Heptat.* i. 37 (Migne P. L. xxxiv. 558); ob aliam causam angelos ante incarnationem Christi non prohibuisse quominus ab hominibus colerentur, docet Gregorius M. *Moral.* xxvii. 29 in Iob xxxvi. 33, *Homil. in Evang.* viii. in Luc. ii. 1-14 (Migne P. L. lxxvi. 415, 1104). 19, 20 *quando de funiculis etc.*: v. Ioann. ii. 15 aeqq. Divinitatis maiestatem in facie Christi uedentes et ementes de templo eicientis luxisse asserunt pseudo-Beda *Hom. cviii.* (Migne P. L. xciv. 512) et Rupertus Tutiensis in Ioann. ii. 15 (Migne P. L. clxix. 294).

templo, docens omnem negotiationem exterminandam esse a domo orationis. In aliis uero etsi assit diuinitatis praesentia, plenitudo eius in praesenti nequaquam adest sed usquequaque latere non potest. Est igitur in maiestate 5 mirabilis, uenerabilis in sapientia, a bonitate amabilis, et hunc cultum citra omnem medietatem potest ei fidelis impendere creatura. Quid enim necesse est ad hoc, ut eum timeamus ueneremur et diligamus? Et hic est forte d funiculus triplex inter creatorem et creaturam qui facile 10 solui non potest. Sed omnium tenacissima est uis amoris. Caritas siquidem numquam excidit, qua si quis adheret Deo, unitur ei et cum eo unus spiritus est; utique qui unitur ei et sic, ut unus spiritus sit, familiaris est et ab obsequio eius, quod est in spiritu, arceri non potest. Ille 15 autem cultus qui in exterioris operis exhibitione consistit, medio indiget, eo quod ad spiritum corporalis nobis non patet accessus; quod et illum planum est docuisse, qui in Samaritana Ecclesiam instruens ait: Spiritus est Deus, et eos qui uolunt adorare, in spiritu et ueritate oportet 20 adorare. Vt tamen ad thronum illius quocumque modo humilitatis nostrae conscendat infirmitas et aliquam habeat 544 a materiam meritorum, sensualiter coli uoluit qui sensum dedit; et qui animam glorificabit et carnem, utriusque fidelem expetit famulatum. Se quoque uoluit etiam cor- 25 poraliter honorari ut quanta uis tarditas infidelitatis aut negligentiae excusationem non habeat.

Cap. 4. *De reuerentia personarum et rerum, et quot modis persona sit uenerabilis.*

Reuerentia ergo quae corporaliter impenditur, aut in 30 personis consistit aut in rebus. Personarum uero ratio

8 forte est M 11 Karitas SM 14 arceri] argui B 20 tronum
A 27 post reuerentia add. et C²AS in indice personarum et
rerum] rerum personarum C¹S¹ in indice 29 Deuerentia M

9 funiculus triplex etc.: v. Eccles. iv. 12; quem locum plerique de Trinitate interpretati sunt, nemo autem (quod sciam) praeter Nostrum de timore, ueneratione, dilectione. 11 Caritas etc.: v. 1 Cor.

xiii. 8, vi. 17. 18 Spiritus est Deus etc.: Ioann. iv. 24. 19 uolunt adorare: adorant Vulg. 29 Reuerentia: Ad Institutionem Traiani reuerti uidetur.

habetur aut a natura aut ab officio aut a moribus aut a conditione aut a fortuna. Natura parentes ueneramur et liberos et quos nobis caro coniunxit, utputa uxorem b cognatos et affines. Vnde et gentium iure receptum est, eo quod peraeque fit apud omnes gentes. Ad hoc etiam 5 et diuino iure urgemur qui scriptum nouimus: Honora patrem tuum et matrem, ut sis longeuus super terram; et: Qui patri uel matri maledixerit, morte morietur. Liberos non multum oportuit commendari, eo quod nemo carnem suam odio habuerit; sed nec uxorem, propter quam homo 10 patrem relinquit et matrem, adherens uxori suae, ut sint duo in carne una. Non tamen in hac parte diuinae legis mandata desunt, etsi propter naturae stimulum, qui satis urget, rarius inserantur, protenduntur tamen ad cognatos 5 et affines quos per se natura commendat. 15

Officium uero est debitum exequendi quae unicuique c ex institutis aut moribus agenda sunt. Ex eo namque personis singulis proprii congruunt actus. In his autem quae sic agenda sunt, alia ad publicum, alia ad suum cuiusque pertinent statum. Ex quo liquet officiorum quae- 20 dam publica, quaedam priuata conuenienter dici. Priuatorum uero tanta multiplicitas est quanta fere est diuersitas personarum. Publica quidem omnia referuntur ad duas species; aut enim a diuino aut ab humano iure descendunt. Haec autem ex libris Officiorum latius patent, sed pertinent 25 ad praesentem articulum ut publicis officiis reuerentia impendatur. Tanta namque debetur eis quanta est eminentia cuiusque magistratus. Hanc quidem aut facit aut d indicat uniuscuiusque competens iurisdictio, cum reuerentia magistratuum aut contemptus redundet in honorem aut 30 contumeliam subiectorum. Vnde in constitutionibus principum, magistratuum edictis aut promulgationibus per

10 habuit M
SM

15 post et add. ad M

28 cuiuslibet

6 Honora etc.: Exod. xx. 12, xxi. 17; v. Matt. xv. 4.
carnem etc.: Eph. v. 29, 31.

9 nemo

prolemsim fit plurium conceptio personarum, ut non tam personae quam uniuersitatis tota constitutio uideatur esse uel quaeuis alia promulgatio. Hoc etiam iura uel canones ignorantia ex usu cotidiano perspicuum est. Porro rationem officiorum non modo canonum et legum scita sed et ethicorum omnium praecepta exequantur.

Mos autem est mentis habitus ex quo singulorum operum assiduitas manat. Non enim si quid fit semel aut amplius, statim moribus aggregatur, nisi assiduitate faciendi uertatur in usum. Hic autem uirtutes et uitia aequae complectitur, licet uitia non mores esse sed a plerisque dicantur moribus obuiare. In quo planum est solas uirtutes censerī nomine morum, cum bonos tamen aut malos dicimus mores, uitia distinguimus et uirtutes. Vnde *moratos* a bono siue *morigeros*, *morosos* uero a uitiiis nominamus. Quod et ipsum plenitudinis nomen uidetur innuere, cum nulli in carne contingat adesse satietatem morum et multis assit superfluitas uitiorum. Cum itaque a moribus quis reuerentiam contrahere dicitur, ei uirtutes, quibus honor exhibendus est, inesse significatur. Quis enim non ueneretur et uereatur illum quem prudentem fortem temperantem credit et iustum? Hinc est etiam consilium sapientis ei qui timeri appetit amari honorari et praeferrī, ut Deum timeat amet ueneretur et ei se tota deuotione submittat. Conditionem quidem esse diffiniunt fortuitum personae statum, quo aut aduersis deprimitur aut extollitur prosperis, et alterutrius sortis naturam sui ipsius facie protestatur.

I plurium fit M 6 exequantur S: exsecuntur M 9 agregatur S

I *prolemsim*: quae est, ut dicit Marius Plotius in *Art. Gram.* i. (Keil *Gramm. Lat.* vi. p. 456), 'cum, antequam res vel personae finiuntur, numerus terminatur, ut *interea reges, ingenti mole Latinus.*' Idem exemplum dat Donatus (Keil iv. p. 397). Numero plurali sic in constitutionibus utuntur principes, etsi superscribatur nomen unius tantum viri, scilicet ipsius principis, ut uniuersitatis civium uideatur esse constitutio.

25 *Conditionem* etc.: Hanc definitionem non alibi reperire potui; apud Senecam, cuius nomen in marg. cod. A appositum est, nihil tale exstat praeter *Dialog.* ix. (*de Tranquillitate Animi*) II § 10 *Scito ergo omnem condicionem uersabilem esse.*

Quale est quod alios ueneramur ingenuos, aliis seruales contumelias irrogamus. Istorum diuitias colimus; illorum contempnimus paupertatem.

Naturam diffinire difficile esse asserit Tullius. Ego difficiliter credo diffinire fortunam, eo quod huius nulla, 5 illius aliqua substantia est. Natura siquidem rebus originem praebet; quod nequaquam esset, si in ueritate ipsa non esset. Quod enim omnino non est, alicui praestare non potest ut sit. At fortuna cum non sit, non potest c diffiniri. In eo siquidem quod non est, non potest cuiquam 10 constare quid sit.

Efferant Epicurei praecipuas sententias suas, quas kiriadoxas uocant, quibus totius philosophiae putant seruire processum, et more suo fortunae subiciant uniuersa. Ego in hoc, sicut et in plurimis, Plutarcum censeo audiendum, 15 qui deam cecam colendam esse negat, asserens eam nisi a cecis coli non posse. Multa quoque proponit exempla, quibus liquet omnes caecae deae cultores cecatos et praecipitatos tandem in foueam exterminii. Testatur hoc Galba, qui, totam etatem luculenter producens in senium, 20 huius deae familiaritate et cultu in breui elatus et in breuiori praecipitatus est. Qualiter autem, apud Suetonium d quaere. Queritur tamen praefatus philosophus et in aure iam dicti principis lacrimabiliter ingemiscit, quod haec uitio cecitatis et temeritatis probrosa dea et omnibus 25 ignominiosa numinibus omnium deorum templa fedauerit et deorum omnium praeripuerit cultum, ut praeter edes

12, 13 kyriadoxas AM 13 phylosophiae M 15 plu-
tarchum M 23 phylosophus M 24 post ingemiscit add.
et M

4 Naturam etc.: v. Cic. de Invent. 1. 24 § 34. 12, 13
kiriadoxas: sc. κυρίας δόξας; v. Cic. de Fin. 2. 7 § 20. 15
Plutarcum: in Institutione Traiani; cf. Plut. de Fortuna c. 2 (98 A, B)
ποιον δ' οὐκ ἀναγρείται βουλευτήριον πόλεως . . . εἰ ὑπὸ τῇ τύχῃ πάντ'
ἐστίν, ἣν τυφλὴν λαιδορούμεν, ὡς τυφλοὶ περιπίπτουτες αὐτῇ; τί δ' οὐ
μέλλομεν, ὅταν ὥσπερ ἄμματα τὴν εὐβουλίαν ἐκκόψαντες αὐτῶν τοῦ βίου
τυφλὴν χειραγωγὸν λαμβάνωμεν; 20 Galba: v. Suet. Galba 4,
18. 23 praefatus philosophus: Plutarchus. 24 principis:
Traiani.

priuatas, quas in orbe et urbe passim habet, rupem etiam Tarpeiam occupauerit, suppremo Ioui coaequata, et publicae fortunae imago aurea in Capitolio ab aduenis conuenis et indigenis publice adoretur; et tantam prae ceteris habet
 5 auctoritatem, quod in tota ratione mortalium (ut dici solet) sola utramque paginam uidetur implere. Videas eam ibi rotam uersare uolubilem, quodque magis mirere, eiusdem rotae impulsu de pectore Iouis sororum pensa praecipitat et conculcat; quisquis enim fortunam statuit, fata con- 546 a
 10 uellit.

Fata (inquit Stoicus) regunt homines; fatum est in parti-
 bus illis
 quas sinus abscondit.

Huic paradoxae Stoicorum kiriadoxa Epicuri reclamationat.
 15 Fatalem, inquit, tolle necessitatem, quia

si fortuna uolet, fiet de rethore consul;
 si uolet haec eadem, fiet de consule rethor.

Ceterum, ut cum fortuna minus agamus, sit inopinatum euentuum forma et, licet conditioni uideatur plurimum
 20 uicinari, eo quod fortuitorum concursus statum efficiat, quam conditionem esse praediximus, in eo tamen plurimum differt, quod conditio nunc a natura, nunc ab officio, nunc a moribus est, nunc a uariis figuris euentuum, fortuna b
 25 usquequaque nititur euacuare Plutarcus et ex praemissis

2 suppremo SM
 AM

3 ymago M

14 stoycorum A kyriadoxa

1, 2 *rupem Tarpeiam* etc.: v. Plut. *de Fortuna Romanorum* c. 10 (322 C, F) Σέρβιος δὲ Τύλλιος . . . ἰδρύσατο . . . Τύχης ἱερὸν ἐν μὲν Καπετωλίῳ κ.τ.λ.; *publicam* etsi non appellet huiusce templi deam, templum tamen *fortunae priuatae* in alio loco sitam esse statim subiungit Plutarchus; cf. *Quaest. Rom.* 74 (281 E); *Anthol. Latina* (ed. Buechel. ii. p. 117) *Tu quae Tarpeio coleris uicina Tonanti . . . Fortuna cum nota* Buecheleri ad loc. 5 *in tota ratione* etc.: v. Plin. *Hist. Nat.* ii. 7 § 22. 7 *quodque magis* etc.: Hanc allegoriam suffrigidam (ut ita dicam) non alibi inveni; cf. tamen quae narrat Mart. Capella i § 64 de Adrastia, i. e. Nemesi, quam sunt qui cum Fortuna eandem faciant. 11 *Fata* etc.: Iuv. *Sat.* ix. 32, 33. *in: et* Iuv. 16 *si fortuna* etc.: Iuv. *Sat.* vii. 197, 198; cf. supra iii. 8 (489 D).

quattuor locis, naturae, officii, morum, conditionis, totius reuerentiae manare credit originem. Superstitiosius tamen hoc infidelium more exequitur; unde nonnullas sententias eius sensu et sermone catholico curavi inserere. Ille quidem in cultu deorum eos praecipue asserit uenerandos, qui ei 5 familiarius et uicinius accedunt aut natura, ut Liber Indorum domitor, Hercules qui eo ipso in se Iouem protestatus est, quod angues iugulauit in cunis; aut officio, ut pontifices praefectosque sacrorum; aut moribus, ut philo- 10 sophos, qui mentis diuinae haustum inuestigatione et dispensatione sapientiae indicant; aut conditione, ut quos fauor numinis extulit ut aliis praeessent ex causa potius familiari quam officio publico.

Sermo quidem perfidus est et omni reprobatione dignus, sensusque uerborum qui philosophum non deceret. Sed 15 forte quid de natura deorum sentiret, in auribus corrupti populi proloqui non audebat qui legerat combustos esse libros philosophi Pitagorae et ipsum actum esse in exilium ab Atheniensibus eo quod dubitauerat an de diis uera essent quae uulgo dicebantur. Quid ergo contrarium auderet asse- 20 rere qui nec ipsam dubitationem erroris nouerat impunitam? Est itaque uerisimile quod morem auditoribus gesserit et, ut eos ab illicitis reuocaret, aliquid indulsisse errori. Nam 25 in doctrina morum luculentissimus est. Eoque huic opinioni facilius adquiesco, quod Apostolus gentium fide tamen et religione incolumi omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret. Nos autem, quibus de celo ueritas illuxit, non deorum, qui nulli sunt, sed ueri Dei ministris et amicis magnam reuerentiam credimus exhibendam; sed et inimicis eius interdum, quoniam hoc ipse praecepit qui saepe maxi- 30

1 quattuor CAS; iiii^{or} M 9, 10 phylosophos M 15 phylo-
sophum M 18 phylosophi M pythagorae M: protagore S

9 *praefectos sacrorum*: Sic dictos sacerdotes non nisi apud Tusculanos exstitisse testantur inscriptiones; v. Marquardt *Röm. Staatsverwaltung* (ed. 1885) iii. p. 476. 18 *Pitagorae*: potius Protagorae; v. Cic. *de Nat. Deor.* i. 23 § 63. 25 *Apostolus gentium*: v. Rom. xi. 13. 26 *omnibus omnia etc.*: v. 1 Cor. ix. 22.

mam ad eruditionem suorum pessimis hominibus contulit potestatem. Vnde illud: Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum, siue regi quasi praecellenti siue ducibus tamquam ab eo missis ad uindictam malefactorum
 5 laudem uero bonorum. Et illud: Serui, subditi estote dominis uestris, non tantum bonis et modestis sed etiam 547 a discolis.

Amici quidem Dei fiunt aut gratia, cessantibus meritis, ut Hieremias et Iohannes sanctificati antequam nati et
 10 gemma sacerdotum Nicholaus quarta et sexta feria semel lactens in cunis; aut meritis ex gratia, ut qui facili uia bonorum operum, sicut penitens latro, uel difficili et felici transitu merentur regna celorum, uelut apostolorum chorus et martirum. Hos autem tres ordines innuit Maro:

15 Facilis descensus Auerni;
 noctes atque dies patet atri ianua Ditis;
 sed reuocare gradum superasque euadere ad auras,
 hic opus, hic labor est; pauci, quos aequus amauit
 Iupiter aut ardens euexit ad ethera uirtus,
 20 diis geniti potuere.

Quos ergo morum elegantia diuinae uidemus bonitati con- b
 formes, debemus tamquam uerissimam et fidelissimam Dei imaginem uenerari.

Ministri uero sunt quos dispositio diuina uocauit ut
 25 corripiendo et corrigendo uitia aut uirtutes inserendo aut propagando suam et aliorum procurent salutem. Qui uero ei in iure humano ministrant, tanto inferiores sunt his qui ministrant in diuino quantum diuinis humana cedunt.

14 martyrum CB

21 ergo om. A

23 ymaginem M

2 Subiecti etc.: 1 Petr. ii. 13, 14. 5 Serui etc.: 1 Petr. ii. 18.
 9 Hieremias: v. Ierem. i. 5. Iohannes: v. Luc. i. 15. 10
 gemma sacerdotum: cf. Chevalier Repert. Hymn. ii. 133 ubi citatur
 hymnus qui incipit *Nicolae praesulum gemma*; Breviarium ad usum eccl.
 Sar. (ed. Procter & Wordsworth iii. 26) *Nicholaus honor sacerdotum*.
Nicholaus etc.: Nam infans, cum reliquos dies lac nutricis frequens
 sugeret, quarta et sexta feria dumtaxat idque uesperis sugebat, quam
 ieiunii consuetudinem in reliqua uita semper obtinuit; sic in Breviario
 Romano legitur in festo S. Nicolai in secundo nocturno; rem fusius
 narratum inuenies ap. Surium in *Vit. SS.* (ed. Ven. 1581) vi. 255. 12
 penitens latro: v. Luc. xxiii. 40-43. 15 Facilis etc.: Verg. *Aen.*
 vi. 126-131. 18 hic opus: hoc opus Verg.

Cap. 5. *Quae pena immineat his qui ministris ecclesiae locorumque uenerabilium iniurias inferunt; et de priuilegiis locorum uenerabilium; et quod absolutio nec per uim extorqueri nec surripi potest per fraudem.*

In his autem qui iura diuina ministrant, Deus prae 5
ceteris honoratur aut spernitur, cum illorum honorem aut contemptum proprium reputet. Hinc est illud: Ego dixi: Dii estis; et: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Ipsa quoque Veritas ait: Qui uos audit, me 10
audit; qui uos recipit, me recipit, et qui uos spernit, spernit eum qui me misit; et: Qui tangit uos, tangit pupillam oculi mei.

Illa uero reuerentia, quae in rerum ueneratione consistit, multiplex est. Aut enim corporales res sunt, ut edes et 15
loca sacra et quae piis dicantur usibus et sacrificia quae uisibiliter exercentur; aut incorporales, ut iura quae sacris rebus competunt, quae temerare sacrilegium est morte piam-
d dum aliaue pena grauissima pro qualitate admissi. Rerum ergo sacrarum immunitates conuellere, insurgere in Deum 20
est et quasi uendicare eum in seruitutem. Et quidem de iure diuino pro se possent multa proponi, sed ut emulae potestatis non obloquatur audacia, in hac parte statuta principum latius et benignius patent, quae fidem Christia-
nam uenerantur et approbant et ecclesiarum et ministro- 25
rum omniumque locorum uenerabilium priuilegia uniuersa confirmant. Quis enim principis, cuius memoria in benedictione est (Archadium loquor), constitutionem non audiuit? Si quis in hoc genus sacrilegii prorupit, ut in ecclesias catholicas irruens sacerdotibus et ministris uel in ipso culto 30
loco aliquid importet iniuriae, quod geritur a prouinciae

1 hiis S 25 post uenerantur om. et M 30, 31 cultu locoue M

7 *Ego dixi* etc.: Ps. lxxxii. 6. 8 *Labia* etc.: Malach. ii. 7.
10 *Qui uos audit* etc.: Luc. x. 16; Matt. x. 40. 12 *Qui tangit*
etc.: Zach. ii. 8. *tangit: tetigerit* Vulg.; cf. Sabatier *Bibl. Sacr. Lat. Vers. Antiq.* ii. 987. 27, 28 *cuius memoria in benedictione est:*
de Moyse, Eccli. xlv. 1. 29 *Si quis* etc.: Cod. Iustin. i. 3 § 10.

rectoribus animaduertatur, atque ita prouinciae moderator a
 sacerdotum et catholicae Ecclesiae ministrorum loci quoque
 illorum et diuini cultus iniuriam capitali in conuictos siue
 confessos reos sententia nouerit uendicandam. Nec expe-
 5 ctet ut episcopus iniuriae propriae ultionem deponat, cui
 sanctitas ignoscendi gloriam dereliquit, sitque cunctis lauda-
 bile factas atroces sacerdotibus aut ministris iniurias ueluti
 publicum crimen persequi ac de talibus ultionem mereri.
 Item: Placet clementiae nostrae ut nichil commune clerici
 10 cum publicis actionibus habeant uel ad curiam pertinenti-
 bus, cuius corpori non sunt adnexi. Et alibi: Si ecclesiae
 uenerabilis priuilegia cuiusquam fuerint uel temeritate
 uiolata uel dissimulatione neglecta commissum quinque
 15 librarum auri condempnatione plectatur. Quae uero priui- b
 legia ecclesiarum locorumque uenerabilium et ministrorum
 sunt, diuino fiunt et humano iure notissima, cum uel usu
 iam liqueat quod non possunt nisi apud iudices ecclesiasti-
 cos conueniri; et si quis in aliquem de clero uiolentas
 20 manus iniecerit, anathemate feriat, ut nisi per Romanum
 pontificem absolui non possit. Huius criminis alibi frustra
 quaeritur uenia, nisi articulus mortis forte immineat, quia
 nec per uim extorqueri nec surripi potest per fraudem.
 Auctore Claudiano Theodosius ait:

25 Non extorquebis amari;
 hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.

Nichilominus uerum est quia non extorquebis absolui, quod
 sola contritio cordis, confessio oris, et satisfactio operis
 promerentur. Vtique non uis sed gratia sola iustificat c
 30 impium, et fraus peccatori non prodest, quia Spiritus sanctus
 disciplinae effugit fictum nec habitat in corpore subdito

3 conuictos] coniunctos M 4 uindicandam CBAS: uindicandum
 M 13 quinque] v. CBAS

9 Placet etc.: Cod. Iustin. i. 3 § 17. 11 Si ecclesiae etc.: Cod.
 Iustin. i. 3 § 13. 18 si quis in aliquem etc.: v. Conc. Lateran. a.
 1139 c. 15 in Grat. Decret. II. xvii. 4. c. 29 (Friedberg i. 822). 24
 Non extorquebis etc.: Claudian. Panegy. de IV Cons. Honorii 282, 283.
 27 sola contritio etc.: cf. Grat. Decret. II. xxxiii. 3 = de Poen. cc. 37, 40
 (Friedberg i. 1167, 1168). 29 Spiritus sanctus etc.: Sap. i. 5, 4.

peccatis. Alibi me dixisse recolo quia (teste magno patre Augustino) simulata innocentia non est innocentia sed duplex malitia, quia et malitia est et simulatio. Aequitas quoque simulata non est aequitas sed duplex iniquitas, quia et iniquitas est et simulatio. Vnde immoderato stupore confundor, cum frequentissime uideam nescio fideles an infideles dicam in sacrilegio huiusmodi deprehensos ad hoc totis uiribus hanelare ut minis et terroribus urgeant sacerdotes ad absolutionem praestandam quam nec isti fideliter dare nec illi in contumacia utiliter accipere possunt. Sane facilius est utrumque inuolui quam alterum istorum expediri. Vtrius tamen culpa sit grauior non facile dixerim. Haec de his quae in politica constitutione Plutarchi uicem animae obtinent.

Cap. 6. *De principe qui caput est rei publicae, et electione eius, et priuilegiis, et praemio uirtutis et culpae; et quod beatum Iob debeat imitari; et de uirtutibus beati Iob.*

Sequitur ut eius imitantes uestigia de membris rei publicae dispiciamus. Dictum est autem principem locum obtinere capitis, et qui solius mentis regatur arbitrio. Hunc itaque, ut iam dictum est, dispositio diuina in arce rei publicae collocauit et eum nunc archano prouidentiae suae misterio ceteris praefert, nunc quasi suorum iudicio sacerdotum, nunc ad eum praeficiendum totius populi uota concurrunt. Vnde et in Veteri Testamento legitur quia Moyses, ordinaturus eum qui praeeset in populo, conuocauit omnem synagogam ut eligeretur astante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus resideret. Legitur in libro Regnorum quod Saul rex futurus apparens in facie

3 quoque om. A	8 anelare A	14 optinent A	15 capud
AM	20 despiciamus C ² BM ¹	21 optinere A	27 eum
ordinaturus M	28 sinagogam BA		

2 simulata innocentia etc.: Aug. *Enarr. in Ps. lxxiii.* 7 (Migne P. L. xxvi. 765).
 26 in Veteri Testamento: v. Num. xxvii. 18 seqq.
 30 in libro Regnorum: v. 1 Reg. ix. 2.

populi ab humeris sursum supereminebat uniuersum populum. Quare, quaeso, nisi quia quem oportet praeesse aliis, pectore debet et ore prominere ut quasi bonorum operum ulnis totius populi latitudinem amplexari ualeat et protegere tamquam doctior sanctior circumspectior et omni uirtute praestantior? Dicit enim Dominus ad Moysen: Assume ad te ipsum Iesum filium Naue, hominem qui b
habet Spiritum Dei in semetipso, et impones manus tuas super eum et statues coram Eleazaro sacerdote et praecepta
10 ei dato in conspectu totius synagogae et praecepe de ipso coram eis et dabis claritatem tuam super illum ut audiant illum filii Israel. Audis euidenter ordinationem principis populi tam manifeste descriptam ut pene expositione non egeat. Si eam tamen manifestius quaeris, eam tibi auctore
15 Domino, suo loco et tempore cum praeceperis, explanabo, adiciens indumentorum et quorundam sacramentorum significationes. Hic autem plane nulla est populi acclamatio, nulla consanguinitatis ratio, nulla propinquitatis habita contemplatio est. Mortuo Salphaat filiae paternam c
20 apud Moysen uendicant hereditatem. Petitionem earum iustam esse Deus ipse testatur; propinquis namque agrorum et praediorum hereditas relinquenda est et ut plurimum actionum. Gubernatio uero populi illi tradenda est, quem Deus elegerit, homini scilicet tali qui habet Spiritum Dei in
25 se et praecepta Dei in conspectu eius sunt, qui Moysei ualde notus sit et familiaris, id est, in quo sit claritas legis et scientia, ut possint eum audire filii Israel. Nec tamen licitum est fauore nouorum recedere a sanguine principum quibus priuilegio diuinae promissionis et iure generis debe-

10 sinagoge A: sinagogae S

2 quia quem oportet etc.: v. Orig. Hom. in Lev. viii. 4, 5 in versione Ruffini quae apud medii aevi auctores Hieronymo attributa est (Migne Patr. Graec. xii. 469); eundem locum citat Gratianus Decret. II. viii. 1. c. 15 (Friedberg i. 594, 595). 6 Dicit enim etc.: v. Orig. Hom. in Num. xxvii. 18 seqq. in vers. Ruffini (Migne Patr. Graec. xii. 744, 745); eundem locum citat Gratianus Decret. II. viii. 1. c. 16. 19 Mortuo Salphaat etc.: v. Num. xxvii. 1-6. 23 actionum: sc. munerum publicorum; v. Forc. ed. de-Vit s. v. actio 5; Thes. Ling. Lat. s. v. actio I. 2; Du Cange s. v. actio I.

tur successio liberorum, si tamen (ut praescriptum est) d ambulauerint in iustitiis Domini. Si uero a uia paulisper defluerint, non statim usquequaque deiciuntur, sed patienter corripitur iniustitia, donec fiat conspicuum eos pertinaces esse in malo. Neque enim Roboam statim ex- 5 cussus est a solio patris, ex quo, seniorum contempto consilio, recessit a uia Salomonis, onus importabile uolens imponere in humeris filiorum Israel. Verumtamen cissum est regnum eius, recedentibus decem tribubus post Hieroboam seruum Salomonis, fueruntque regna diuisa, dum 10 regnum habuit Iuda uel Israel. Sensit ergo de contumacia penam, de gratia Dei et priuilegio sanguinis misericordiam, ut rex quidem maneret sed magna regni parte mutilatus. Vnde hoc illi? Quia adhererat consiliis iuuenum, con- 550 a tempnens uias et praecepta prudentiae. Impossibile enim 15 est ut salubriter disponat principatum qui non agitur consilio sapientum. Ve, inquit, terrae cuius rex puer est et cuius consiliiarii mane comedunt; beata terra cuius rex nobilis est et cuius principes uescuntur tempore suo ad refectionem non ad luxuriam; ibi etenim sapientia esse 20 non potest. Hinc sanctus Iob: Sapientia ubi inuenitur, et quis est locus intelligentiae? Nescit homo pretium eius, nec inuenitur in terra suauiter uiuentium. Non aequabitur ei labentium quicquam, trahitur enim sapientia de occultis. Longe utilius iuuenes reppulisset, adquiescens consilio se- 25 niorum, uitam beati Iob habens regnandi formam. Audi b ergo quid de se fateatur: Quando procedebam ad portam ciuitatis et in platea cathedram parabant michi; uidebant me iuuenes et abscondebantur, et senes assurgentes stabant; principes cessabant loqui et superponebant digitum ori suo; 30 uocem suam cohibebant duces, et lingua eorum gutturi suo adherebat. Auris audiens beatificabat me, et oculus uidens

3 deflexerint SM

6 post patris add. sed B

8 scissum AM

9 x. S: x^oem M

20 enim M

30 supponebant M

5 Roboam: v. 3 Reg. xii.

17 Ve terrae etc.: Eccles. x. 16, 17.

20 ibi: sc. in regno ubi princeps consilio sapientum non agitur.

21 Sapientia etc.: Iob xxviii. 12, 13.

23 Non aequabitur etc.: v.

Iob xxviii. 17, 19.

24 trahitur etc.: Iob xxviii. 18.

25 reppulisset:

sc. Roboam.

27 Quando procedebam etc.: Iob xxix. 7-22, 24, 25.

testimonium reddebat michi, eo quod liberassem pauperem
 uociferantem et pupillum cui non erat adiutor. Benedictio
 perituri super me ueniebat, et cor uiduae consolatus sum.
 Iustitia indutus sum, et uestiui me, sicut uestimento et
 5 diademate, iudicio meo. Oculus fui ceco et pes claudo.
 Pater eram pauperum, et causam, quam nesciebam, diligen-
 tissime inuestigabam. Conterebam molas iniqui, et de den-
 tibus illius auferebam praedam. Dicebamque: In nidulo c
 meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies. Radix mea
 10 aperta est secus aquas, et ros morabitur in messione mea;
 gloria mea semper innouabitur, et arcus meus in manu
 mea instaurabitur. Qui me audiebant, sententiam expecta-
 bant, et intenti tacebant ad consilium meum. Verbis meis
 addere nichil audebant, et super illos stillabat eloquium
 15 meum. Si quando ridebam ad eos, non credebant, et lux
 uultus mei non cadebat in terram. Si uoluisset ire ad
 eos, sedebam primus; cumque sederem quasi rex exercitu
 circumstante, eram tamen merentium consolator. Ecce
 regnandi in uiro iusto ex magna parte expressa est formula, d
 20 quam si per singula exequi uouerimus, integri libri ma-
 gnitudinem insertarum uirtutum series uel sola complebit.
 Diligens lector singula uerba discutiet, quia in his omnibus
 nec iota nec apex a misterio salutis uacat. Pauca tamen
 quae in ipsa superficie uerborum eminent, quanta potero
 25 breuitate perstringam. Quando, inquit, lauabam pedes
 meos butiro et petra fundebat michi riuos olei; cum in
 parata cathedra residerem in platea, abscondebantur iuuenes
 et michi senes astabant. Innuit ergo quia rerum affluentia
 gratiarumque concursus ei prudentiam non excusserint, sed
 30 in his omnibus ex conscientia et testimonio bonorum operum
 auctoritas inconcussa permansit. Egredebatur enim ad
 portam qui latebris non egebat, et qui docendi promeruerat
 sedem, senum prudentiam erigebat leuitate iuuenili ab- 551 a
 scondita. Cessabant loqui principes, et lingua ducum
 35 gutturi adhaerebat, non audentes grandia loqui, et imponere

23 mysterio M

26 butyro M

30 hiis S

23 nec iota nec apex: v. Matt. v. 18.
v. Iob xxix. 6 seqq.25 Quando lauabam etc.:
35 imponere etc.: v. Matt. xxiii. 4.

in humeris hominum onera importabilia, quae nec superficie
 digiti tangi solent. Docebat enim omnem uirtutis laudem
 in actione consistere, cassumque esse splendorem uerbi cui
 non subest soliditas operis. In omni opere, inquit Salomon,
 erit abundantia; ubi autem uerba sunt plurima, ibi fre- 5
 quenter egestas. Principum uero et ducum est alios in
 uia morum praecedere, non quae facienda sunt aliis
 tumide intonare. Auris audiens et oculus uidens beatifica-
 bat me. Instrumenta corporis eleganter expressit, quibus
 b sensus animae maxime conualescit; exteriorum namque 10
 notitia oculi et auris obsequio fidelissime transit ad animam,
 et thesauros cordis saepius lingua incauta dispergit. Quod
 uero 'audiens' et 'uidens' adiecit, sapientis iudicium exprimit
 iuxta illud: Beatus qui loquitur in aure audientis. Non
 itaque beatificatum se dicit linguis hominum quae in 15
 alterutram partem uel amore uel odio frequenter impel-
 luntur. Sufficit ei testimonium conscientiae, praesertim
 cum roboratum sit iudicio sapientum. Eo, inquit, quod
 liberassem pauperem, pupillum, et periturum; et consolatus
 sum cor uiduae. In his enim maxime principalis claret 20
 auctoritas quae a Domino instituta est ad iniurias propul-
 sandas. Haec quidem sunt opera misericordiae, et erit
 c nomen agentis ea benedictum in secula. Sed, ne credas
 eum remissiore clementia uitii audaciam praestitisse:
 Iustitia, inquit, indutus sum, et diademate iudicio meo; 25
 causam, quam nesciebam, diligentissime inuestigabam.
 Oportet enim iudicem cuncta rimari et ordinem rerum
 plena inquisitione discutere, nec ante obuiare alicui quam
 causa sit legitimis rationibus plenissime limitata. Ut
 enim ait ethicus, ad penitendum properat quisquis cito 30

4 subest] est M 5 habundantia A'SM 6 ducum] diuitum
 M 22 opera sunt M 29 legitimis BSM

4 *In omni opere etc.*: Prov. xiv. 23. 8 *Auris etc.*: Iob xxix. 11.
 14 *Beatus qui loquitur etc.*: In hoc proverbium alibi non incidi.
 27 *Oportet enim etc.*: v. Ivon. Carnot. *Decret.* vi. 316 (Migne *P. L.* clxi.
 510), Grat. *Decret.* II. xxx. 1. c. 11 (Friedberg i. 1107) ex epistola
 Eleutherii papae ad Galliae provincias. 30 *ethicus*: Publ. Syr.
 (ed. Friedrich p. 29) *Ad paenitendum properat cito qui iudicat.*

indicat. Conterebam molas iniqui. Iniquus est quisquis
 in iudiciis sequitur non causam sed praedam, qui sic
 munera diligit ut sequatur retributiones. Et licet aequum
 sit quod decernit ad pretium, auaritiae seruiens pergit
 5 in mortem. Vnde sequitur: Et de dentibus illius aufere- d
 bam praedam, dicebamque: In nidulo meo moriar. Mentem
 itaque composuerat qui rerum suarum amplitudine con-
 tentus erat. Nec auaritiae aut ambitionis stimulo urgebatur,
 ut domum domui, agrum agro coniungeret usque ad terminos
 10 loci ac si solus habitaturus esset in superficie terrae.

Et sicut palma multiplicabo dies. Rem admirandam
 Aristoteles in septimo Problematum et Plutarcus in
 octauo Memorabilium dicit: Si super palmae, inquit,
 arboris lignum magna pondera imponas, ac tantum
 15 grauius urgeas oneres, ut magnitudo oneris sustineri
 non queat, non deorsum cedit nec in terram flectitur,
 sed aduersus pondus resurgit et sursum nititur recur-
 uaturque. Propterea, inquit Plutarcus, placuit palmam
 signum esse victoriae in certaminibus, quoniam ligni in- 552 a
 20 genium huiusmodi est ut urgentibus opprimentibusque non
 cedat. Fertur item quod ramus eius palmae, quae Graece
 dicitur basileros, auelli non potest si trahatur deorsum,
 sed, si sursum producas, cedit. Constat autem quia truncus
 palmarum uel stipes a radice contrahitur sed in superioribus
 25 dilatatur. Secus autem est in quauis arbore quae tanto
 magis turgescit quo ad terram stipes uicinius accedit.
 Per palmam ergo significatur iustitia inuincibilis, quae
 descensum non nouit sed solum ad superiora processum.
 Vnde: Iustus ut palma florebit. Radix mea aperta est

12 Aristoteles M	problematum AM	13 plutarchus AM
18 plutarchus AM	20 oprimentibusque S	28 decensum
SM ⁱ		

5 *Et de dentibus* etc.: Iob xxix. 17, 18. 9 *domum* etc.: v. Isa.
 v. 8. 11 *Et sicut* etc.: Iob xxix. 18. 12 *Aristotiles in septimo*
 etc.: Gell. iii. 6. Hunc Ioannis nostri locum contulit Hertzius in ed.
 maiore. 13 *Memorabilium: Symposiacorum* Gell.; v. Plut. *Quaest.*
Conviv. 8. 4 § 5 (724 E). 25 *Secus autem* etc.: v. Greg. M. *Mor.*
 xix. 27 § 49 in Iob xxix. 18 (Migne P. L. lxxvi. 130); cuius sententiam
 citat Grat. *Decret.* I. xlvii. c. 3 (Friedberg i. 170). 29 *Iustus ut*
 etc.: Ps. xci. 13. *Radix* etc.: Iob xxix. 19.

secus aquas (scripturarum utique et uirtutum, de quibus supra) et ros (scilicet gratiae) morabitur in messione mea. Intellige bonorum operum, quorum manipulos electis reponet **b** apud se in illa die iustus iudex. Vnde sequitur: Gloria mea semper innouabitur et arcus meus instaurabitur; quia **5** est aliquid quo tendit et in quo dirigit arcum iustus,

nec passim sequitur coruos testaque lutoque.

Qui me audiebant, expectabant sententiam, et cetera. Saepe dictum est sententiam in bono semper accipiendam esse, **10** iuxta illud: Sapientior uidetur sibi piger septem uiris loquentibus sententias. Audis in sapiente tria concurrere. Intenti, inquit, tacebant ad consilium meum, uerbis meis nichil addere audebant, stillabat super eos eloquium meum. **c** Res ardua desiderat attentionem et uirum grauem decet **15** consilia meditari, ut quicquid agit, quicquid loquitur, sit pro consilio homini sapientiam affectanti. Est autem oris circumcisi illa proferre, quibus nichil liceat demi uel apponi. Est autem uiro graui turpissimum, si iugiter se fabulis et nugis immisceat et inter congarrientes perstrepat ueluti **20** rabulus anser admixtus oloribus et omnem materiam credat aptam esse litigiis.

Ambigitur quid enim? Castor sciat an Docilis plus, Brundusium Numici melius uia ducat an Apii.

Praeterea quae abundant, sui copiositate uilescunt, et cum **25** multiloquio peccatum non desit, pauca prudenter loquentis sermo est pretiosus. Vnde Socrates quaerenti quo modo

18 demi liceat C¹S **21, 22** aptam credat A **24** appi B **25**
habundant A¹SM

3 manipulos: v. Ps. cxxv. 6. reponet etc.: v. 2 Tim. iv. 8. **4**
Gloria etc.: Iob xxix. 20. **6** est aliquid etc.: v. Pers. Sat. iii. 60,
61. **9** Qui me etc.: Iob xxix. 21. **11** Sapientior etc.: Prov.
xxvi. 16. **13** Intenti etc.: Iob xxix. 21, 22. **17, 18** oris cir-
cumcisi: cf. Exod. vi. 12. **21** rabulus: Item a rabie dicitur rabulus
. . . et rabidus. . . i. s. rabie plenus, rabiei datus; furore plenus iratus
insanus Ioann. de Ianua Catholic. s. v. rabies; v. Du Cange ed. 1886
s. v. rabulus. **23** Ambigitur etc.: Hor. Ep. i. 18. 19, 20. Docilis:
Dolichos Hor. **24** Numici: Minuci Hor. **27** Vnde Socrates etc.:
cf. quae citat Wœlfelinus Caec. Balb. p. 33 ex cod. Monacensi Agesilaus
interrogatus, quemadmodum quis hominibus placere posset, Si gesserit,

quis famam optimam compararet: Si gesserit, inquit, d
 optima et loquutus fuerit pauca. Hoc est quod uir iustus
 et ueritus delinquere in sermone dicit stillasse eloquium
 suum; qui enim non delinquit in uerbo, hic perfectus
 5 est uir. Si quando ridebam ad eos, non credebant. Risu
 leuitatis indicium; et quo patientior, eo impudentior et
 reprehensibilior est. Ait enim: Stultus in risu exaltat
 uocem suam; et Saluator fleuit, qui utique risisse non
 legitur. Nec enim facile crediderim pronum esse ad
 10 cachinnum qui sub tanta ambiguitate de risu loquitur
 ut etsi riserit non credatur. Et lux uultus mei non cadebat
 in terram. Risit forte uir iustus, sed eum in hilaritate
 temporalis ineptia nulla resoluit, et quicquid terrenum
 erat in moribus, uultum uerebatur austerum. Si uoluisssem 553 a
 15 ire ad eos, sedebam primus. Prima siquidem cathedra
 dignus erat qui alios tantarum uirtutum itinere praecede-
 bat. Cum sederet quasi rex famulantibus aliis, lacrimas
 merentium abstergebat. Iocunda quidem conclusio, cum
 potestas publica sic studet praeesse ut in uniuersitate sua
 20 tristem aliquem esse non patiatur. Qua uero arte id fiet,
 moralis campus subiectus exequitur tanta quidem amenitate
 florum et fructuum ubertate ut, si quis eum ingreditur,

2 locutus M 6 impudentior] pudentior M 12 hylaritate
 M 18 post Iocunda add. si M

inquit, optima et locutus fuerit pauca; Walt. Burley *de Vita et Moribus Philosophorum* c. 30 (ed. Colon. 1472, p. 26) (Socrates) *interrogatus in quo quis famam bonam acquirere posset, ait: 'Si gesserit optima et locutus fuerit pauca.'* 3 *dicit stillasse*: nam qui pauca loquitur, stillare eloquium dici potest. 4 *qui enim* etc.: v. Iac. iii. 2. *delinquit: offendit* Vulg. 5 *Si quando* etc.: Iob xxix. 24. 7 *Stultus in risu* etc.: Eccli xxi. 23 ubi tamen legitur *Fatuus pro Stultus*. 8 *Saluator fleuit*: v. Epist. quae dicitur Lentuli ad S. P. Q. R. (in Fabric. *Cod. Apocryph. N. T.* i. 301* seq.) de Christo: *nunquam uisus est ridere, flere autem saepe*; cf. Luc. xix. 41, Ioann. xi. 35. De hoc apocrypho uide quae fuisserit disseruit vir doctissimus E. von Dobschütz in *Texte und Untersuchungen* xviii (=N. F. iii) pp. 308** seqq.; cuius haec est sententia (p. 330**): 'Wir müssen uns also damit begnügen, in dieser Personalbeschreibung ein Produkt abendländischer Mönchslitteratur des 13. oder angehenden 14. Jahrhunderts zu erblicken, welches von dem kirchlichen Humanismus des 15. und 16. Jahrhunderts umgebildet und in der neuen Form mit grosser Vorliebe gepflegt und verbreitet worden ist.' Sed antiquioris saeculi esse id saltem quod de Christo risu et lacrimis ap. 'Lentulum' dicitur, ex hoc loco Ioannis plane apparet. 11 *Et lux* etc.: Iob xxix. 24. 14 *Si uoluisssem* etc.: Iob xxix. 25.

Paradisi se deliciis gaudeat interesse. Miraris forte et attonitus obstupescis quemquam in exilio carnis huius tantae dulcedinis esse participem et celestium ciuium esse conciuem; sed an ita esse possit, ex operibus uiri iusti

b tu ipse diiudica. Si negaui quod uolebant pauperibus, et ⁵ oculos uiduae expectare feci; si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia creuit mecum miseratio et de utero matris meae egressa est mecum; si despexi praetereuntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem; si non ¹⁰ benedixerunt michi latera eius, et de uelleribus ouium mearum calefactus est; si leuaui super pupillum manum meam, cum uiderem me in porta superiorem; humerus meus a iunctura sua cadat et brachium meum cum ossibus conteratur. Semper enim quasi tumentes fluctus super ¹⁵ me timui Deum, et pondus eius ferre non potui. Si putauit aurum robur meum, et dixi obrizo: Fiducia mea; si letatus sum super multis diuitiis et quia plura repperit manus

c mea; si uidi solem cum fulgeret et lunam incedentem ²⁰ clare, et letatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo, quae est iniquitas maxima et negatio contra Deum altissimum; si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, et exultaui quod inuenisset eum malum; si non dixerunt uiri tabernaculi mei: Quis det de carnibus eius ut saturemur? foris non mansit ²⁵ peregrinus, ostium meum patuit uiatori; si abscondi quasi homo peccatum meum et celauit in sinu meo iniquitatem meam; si expaui ad multitudinem nimiam, et despectio propinquorum terruit me, et non magis tacui nec egressus

d sum ostium; si aduersum me terra clamat, et cum ipsa ³⁰ sulci eius deflent; si fructus eius comedi absque pecunia, et animam agricolarum eius affixi; pro frumento oriatur michi tribulus, et pro ordeo spina. An non credis eum ambulare in latitudine deliciarum Dei, qui de corde puro et conscientia bona et fide non ficta sub imprecatione tanta ³⁵

26 hostium 8

⁵ Si negaui usque ad spina (553 D): Iob xxxi. 16-29, 31-34, 38-40.
³⁴ de corde puro etc.: 1 Tim. i. 5.

de se ista fatetur? Quis istorum uerborum desiderat interpretationem aut in tanta uirtutum luce non uidet? Nimum plane hebes est et obtusi ingenii, cui per se ista non lucent. In unum hic plurima congeruntur, quorum
 5 uel unum orbem quendam illustrare sufficeret. Si principes plura legere uel audire fastidiunt, saltem hoc tantillum legant audiant et inquisitione diligenti discutiant dum imitentur. Sequitur enim in eodem: Si audierint reges et obseruauerint uocem Domini, complebunt dies suos in
 10 bono et annos suos in gloria; si autem non audierint, transibunt per gladium et consumentur stultitia. Videsne inutilium regum duplicem exitum? Aut enim per gladium transeunt, aut stultitia consumuntur. Et recte dicuntur transire per gladium, non finiri, eo quod gladius quasi
 15 quidam transitus eis est ad locum ubi secundum multitudinem iniquitatum suarum potentes potenter puniuntur; sed et stultitia consumit impios, quia in depressione populi robor principis eneruatur; populus namque contritus erigere uires principis non potest aut non uult.

20 Cap. 7. *Quae mala uel bona subiectis proueniant de moribus principum; quod et aliquorum strategematicis roboratur exemplis.* b

Quasi, inquit, qui mittit lapidem in aceruum Mercurii, sic qui dat insipienti honorem. Hoc a diuersis diuerso
 25 modo exponitur. Ego sapientiorum uenia impetrata aceruum credo Mercurii, in quo consistit ratio calculandi, quia Mercurius numen eorum est qui negotiationem exercent et ratiociniis suis diligenter inuigilant. Mittere ergo lapidem in aceruum quo regitur ratio calculandi est totam turbare

12 duplicem BS
 21 et om. M

15 est eis M

18 post principis add. aut A

8, 9 Si audierint et obseruauerint etc.: Iob xxxvi. 11, 12. 16
 potentes etc.: v. Sap. vi. 7; cf. supra iv. 6 (524 C). 23 Quasi qui
 mittit etc.: Prov. xxvi. 8 ubi tamen legitur Sicut pro Quasi, ita pro
 sic, tribuit pro dat. 25 Ego etc.: Hanc interpretationem alibi
 non repperi. 28 inuigilant: cf. Fulgent. Mythol. i. 18 Gallum
 quoque in eius (sc. Mercurii) ponunt tutelam, quod omnis negotiator
 semper inuigilet.

calculi rationem; et honorem conferre insipienti est rei publicae subuertere uitam. Et impossibile est ut alios utiliter regat, quem proprius subuertit error. Ait enim: Vbi non est gubernator, populus corruet. Et alibi: Rex insipiens perdet populum suum, et ciuitates inhabitabuntur 5
 c super sensum prudentium. Omnis potentatus breuis uita, languor prolixior grauat medicum. Breuem languorem praecidet medicus; sic et rex hodie est et cras morietur. Cum enim morietur homo, hereditabit serpentes et bestias et uermes. Numquid quaeso pauperes opprimuntur iniuriis, 10
 attenuantur exactionibus, rapinis multiplicibus spoliuntur, iubentur in se concurrere populi et orbem concutere, ut potentibus isti succedant heredes? Isti namque succedunt omnibus iure suo; nec desideratur sollempnitas testamenti, ab intestato emergunt; uelis nolis, hos habebis heredes. 15
 In secularibus litteris fertur dixisse Plato: Perinde est cum subditos opprimit magistratus, ac si caput corporis d
 intumescat, ut a membris aut omnino aut sine molestia ferri non possit. Hanc autem passionem sine grauissimo dolore membrorum tolerari uel curari impossibile est. Si uero incurabilis fuerit passio, sic uiuere quam mori miserius est. Miseris autem nichil utilius est quam utcumque finire miseriam. Idem quoque dixisse legitur: Cum in subiectos potestas saeuit, idem est ac si tutor pupillum persequatur, uel eum suo mucrone iugules, ob cuius defensionem ab 25
 eodem traditum tibi gladium accepisti. Rem namque publicam frui iure pupilli percelebre est, et eam tunc demum recte procedere, cum caput eius se inutile esse

8 praescidet SM

14 sollempnitas C: sollepnitas A: solennitas M

4 Vbi non est etc.: Prov. xi. 14. 4, 5 Rex insipiens etc.: Eccli x. 3.
 6 super: per Vulg. prudentium: δυναστῶν Gr., potentium Vulg.;
 de hac lectione v. Sabatier *Bibl. Sac. Vers. Antiq.* ad loc. Omnis
 potentatus etc.: Eccli x. 11-13. 16 Plato: Vbi dicta Platonis
 quae sequuntur legerit Ioannes, adhuc nescio. Exstant etiam (forsan
 auctore Nostro) ap. Burley *de Vitis et Moribus Philosophorum* c.
 52. 20, 21 Si uero incurabilis etc.: cf. Plat. *Legg.* ix. 862 E
 ὃν δ' ἂν ἀνιάτως εἰς ταῦτα ἔχοντα αἰσθηταὶ νομοθέτης, δικὴν τούτοις καὶ
 νόμον θήσει τινά, γινώσκων πῶς τοιοῦτοις πᾶσι ὡς οὖτε αὐτοῖς ἔτι ζῆν
 ἀμεινον κ.τ.λ. 23 Idem: sc. (ut videtur) Plato. 26, 27 Rem
 namque publicam etc.: v. Cod. Iustin. xi. 30 § 3.

cognoscit, nisi fideliter membris cohereat. Haec ille, et quidem eleganter et uere. Sed, ut michi uidetur, coherentia fidelis et firma esse non potest, ubi non est tenax unio **555 a** uoluntatum et quasi ipsarum animarum conglutinatio.

- 5 Quae si defuerit, hominum frustra sibi congruunt opera, cum dolus in perniciem pergat sine affectu proficiendi. Simulatores, inquit Iob, et callidi prouocant iram Dei, neque clamabunt cum uincti fuerint; morietur in tempestate anima eorum, et uita eorum inter effeminatos. Operibus namque
 10 causam praestat nunc pudor, timor interdum. Sed iunctura illa solidissima est quae ex adipe fidei et dilectionis procedit et in solo uirtutis fundamento subsistit. Opera tamen, quia morum argumenta sunt, gratiam pariunt, quia nichil utilius, nichil efficacius est ad statum magistratum et processum.
 15 Inde est illud imperatoris aut (si mauis) uersificatoris egregii, dum tamen idem eos sensisse non ambigas: **b**

Sis pius in primis; nam, cum uincamur in omni munere, sola deos aequat clementia nobis.

- 20 Neu dubie suspectus agas neu falsus amicis rumorumue audus; qui talia curat, inanes horrebit strepitus, nulla non anxius hora. Non sic excubiae nec circumstantia pila quam tutatur amor. Non extorquebis amari; hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.

- 25 Alexander, cum hieme ducens exercitum resideret ad ignem, recognoscere praetereuntes copias coepit, cumque conspexisset quendam prope exanimatum frigore, iussit eum sedere in loco suo, dicens: Si in Persis natus esses, in regia sella resedissee capitale foret, sed in Macedonia
 30 nato conceditur. Fertur et aliud de eodem; quod, cum uirgo eximiae pulchritudinis, finitimae gentis principi desponsata, inter captiuas adesse nuntiaretur, ei abstinentia summa pepercit, ut ne illam quidem aspexerit; qua mox

3 unio tenax M 25 hyeme M 27 conspexisset] respexisset M
 31 pulchritudinis AS

7 *Simulatores* etc.: Iob xxxvi. 13, 14. 15 *imperatoris*: sc. Theodosii.
 17 *Sis pius* etc.: Claudian. *Panegyri de IV Cons. Honorii* 276-283.
 25 *Alexander* etc.: Frontin. *Strat.* iv. 6 § 3. 27, 28 *iussit* usque ad *dicens*: *considerare loco suo iussit dixitque* Frontin. 31
uirgo eximiae etc.: v. Frontin. *Strat.* ii. 11 § 6.

ad sponsum remissa, uniuersae gentis per hoc beneficium sibi mentes reconciliauit. Sic humanitate suorum alienorum animos sibi iustitia deuinxit. Simile est quod Scipio Affricanus in Hispania gessisse legitur, cui cum uirgo nobilis, omnium in se decoris admiratione conuertens oculos, 5 adducta esset, eam sponso nomine Alicio reddidit, adiciens et aurum quod parentes in redemptionem captiuæ attulerant, ut esset uirgini in dotem aut marito in munus nuptiale. Itaque multiplici magnificentia uniuersa gens d uicta, quae forte alias cessura non fuerat, Romani imperii 10 populo accessit. Camillo Faliscos obsidenti magister ludi liberos Faliscorum tamquam ambulandi causa extra murum eductos tradidit, dicens retentis obsidibus ciuitatem necessario facturam imperata. Camillus uero non solum spreuit perfidiam sed restrictis manibus post terga magistrum 15 uirgis agendum ad parentes pueris tradidit, adeptus beneficio uictoriam quam fraude non concupierat; nam Falisci ob hanc iustitiam sponte se dederunt. Extat quoque eiusdem Camilli non ignobilior titulus. Cum enim post subactas ciuitates et triumphos insignes, militaris manus 20 inuidia concitata, dampnatus et expulsus est ciuitate, quasi 556 a praeda communi iniquius distributa, irruentibus Senonibus Gallis in urbem et Romanis undecimo miliario uictis apud flumen Alliam nec in ipsa urbe quicquam praeter Capitolium seruari posset et hoc auro dato ut Galli recederent, 25 Camillus, etiam ingratae compatiens patriae, eosdem cecidit, aurum abstulit, Romanorum aquilas reportauit. Vnde in sexto Virgilii inter ceteros Eneadas praediscit Eneas

referentem signa Camillum.

Itaque, ab exilio reuocatus, tertio triumphans urbem ingressus est et appellatus secundus Romulus, quasi alter patriae conditor.

4 gessisse] egisse M 5 oculos A 15 posterga S 28 uirgilius
M 31 apellatus S

4 cum uirgo etc.: v. Frontin. *Strat.* ii. 11 § 5. 11 Camillo etc.: Frontin. *Strat.* iv. 4 § 1. 19 Cum enim etc.: v. Eutrop. i. 20 §§ 2, 3. 27 Vnde etc.: Hanc clausulam uersumque Vergilii non habet Eutropius. 29 referentem signa Camillum: Verg. *Aen.* vi. 825-

Iulius Iginus in libro sexto de Vita Rebusque Illustrium Virorum quod de Fabricio sequitur, refert; nam praecedentia Plutarchi in Institutione Traiani, et Iulii Frontini in libro Strategemmatum sunt. Venerunt ergo secundo **b**
 5 legati Samnitum ad Gaium Fabricium, multas et magnas res memorantes, quae bene ac beniuole post redditam pacem Samnitibus fecerat, offerentes dono grandem pecuniam et orantes ut eam acciperet et uteretur, eo quod multa ad necessitatem uictus et splendorem domus tanto uiro deesse
 10 constaret. Nichil enim lautum paratumque erat pro amplitudine hominis et dignitate uirtutis. Fabricius uero planas manus ab auribus ad oculos et infra et deinceps ad nares et ad gulam et ad os et deinde ad uentrem et ima deduxit, et legatis in haec uerba respondit: Dum omnibus his
 15 membris, quae attigi, resistere atque imperare potero, michi nichil omnino deerit, ideoque uobis reseruate pecuniam **c** necessariam usibus uestris, nec eam quibus necessaria aut grata non est ingeratis; Romani siquidem non curant habere aurum, sed imperare uolunt habentibus aurum.
 20 Hoc Iulius Iginus. Frontinus uero refert quod ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pirri Epirotarum regis peruenit, pollicitus se uenenum daturum Pirro, dum merces sibi, in qua operae pretium foret, constitueretur. Quo facinore Fabricius egere uictoriam suam non arbitratus
 25 regi medicum detexit atque ea fide meruit ut ad amicitiam Romanorum appetendam compelleret Pirrum. Pace mea decertent in casu isto Valerius Maximus et Claudius

1 vi S: vi^{to} M
 12 oculos A
 appetendam S

1, 2 uirorum illustrium M
 13 os et ad gulam M

7 sannitibus S
 15 resistere S 26

1 *Iulius Iginus* etc.: v. Gell. i. 14. 4 *secundo*: Hoc uocabulum, quod interpretari nequeo, ex incuria aut Ioannis ipsius aut codicis Gelliani, quo utebatur, scriptoris ortum et pro *sexto* scriptum esse suspicor; nam ita ap. Gellium legitur: *Iulius Hyginus in libro de uita rebusque illustrium uirorum sexto legatos dicit* etc.

18 *Romani* etc.: v. Frontin. *Strat.* iv. 3 § 2.

20, 21 *ad Fabricium* etc.: Frontin. *Strat.* iv. 4 § 2.

22 *dum*:

si Frontin.

26, 27 *Pace mea* etc.: v. Gell. iii. 8.

27 *Valerius Maximus*:

potius Valerius Antias. Haud mirum est Ioannem in nomen notius incidisse, praesertim cum ap. Val. Max. 6. 5 § 1 rem eandem de Timochare narratam inuenisset.

Quadrigarius, contententes de nomine et officio proditoris.
 d An Timocares fuerit iuxta Valerium pater illius qui in
 regis conuiuio pocula ministrabat, an secundum Quad-
 rigarium Nicias medicus, non multum curo, dummodo
 constet consules Romanorum eo subegisse Pirrum, quod 5
 perfidiam fuerant aspernati. Epistolam uero consulum
 ad Pirrum hanc fuisse Quadrigarius refert: Consules
 Romani salutem dicunt Pirro regi. Nos pro tuis iniuriis
 continuo animo commoti inimiciter tecum bellare studemus,
 sed cum muniis exempli et fidei. Ergo uisum est ut te 10
 saluum uelimus, quo sit quem armis possimus uincere. Ad
 nos uenit Nicias familiaris tuus, qui sibi a nobis praemium
 peteret, si te clam interfecisset. Id nos negamus uelle,
 557 a neue ob eam rem quicquam commodi expectaret, denun-
 tiauimus. Simul etiam uisum est ut te certiozem facere- 15
 mus, ne quid eiusmodi, si accidisset, nostro consilio factum
 putarent ciuitates, sciturae quod nobis non placet promissis
 aut pretio aut dolis pugnare. Tu, nisi caues, iacebis.
 Quid referam quod, cum ei regni medietatem Pirrus
 obtulisset, ut pacem conditionibus aequis admitteret, con- 20
 temptus est? Sed nec regni medietatem adqueiuit accipere
 ut amicitiam promitteret regi. Cum uero Cineas uir
 praestantissimus, qui Romam missus fuerat, reuersus inter-
 rogaretur qualis Roma esset, respondit se regum uidisse
 patriam, eo quod fere omnes tales essent illic qualis esset 25
 solus Pirrus in Epiro uel reliqua Grecia. Audita ergo
 b constantia Fabricii, inquit rex: Hic est utique ille Fabricius
 qui difficilius a uirtute quam sol a cursu suo auerti potest.
 Imperator Caesar Augustus Germanicus eo bello quo uictis
 hostibus Germanici cognomen meruit, cum in finibus co- 30
 piarum castella poneret, pro fructibus locorum, quae uallo
 comprehendebat, pretium solui iussit, atque ita iustitiae

1 proditoris] conditoris M
 SM 22 Cyneas B

14 comodi S

16 huiusmodi

7, 8 *Consules Romani* etc.: Gell. iii. 8 § 8; discrepantiam lectionis
 inter Ioannem nostrum et codd. Gellii commentatus est Hertzius in
 ed. maiore. 19 *cum ei regni* etc.: v. Flor. i. 13 § 21. 22
Cum uero Cineas etc.: v. Eutrop. ii. 13 § 3. 29 *Imperator Caesar*
 etc.: Frontin. *Strat.* ii. 11 § 7.

fama omnium fidem astrinxit. Quid de continentia dicam rerumque contemptu, quandoquidem Plutarchi strategemmatica nonnulla promisi? Marcum Catonem eodem uino quo remiges contentum fuisse traditur. Athilius Regulus, cum summis rebus praefuisset, adeo pauper fuit ut se coniugem liberosque toleraret agello qui colebatur per unum uillicum; cuius audita morte, scripsit senatui de successore sibi creando et, destitutis rebus obitu serui, necessariam esse praesentiam suam. Gneius Scipio post res prospere in Hispania gestas in summa paupertate decessit, ne ea quidem relicta pecunia quae sufficeret in dotem feminarum; quas ob inopiam publice dotauit senatus. Idem praestiterunt Athenienses filiis Aristidis post amplissimarum rerum administrationem in summa paupertate defuncti. Hannibal de nocte surgere solitus non quiescebat ante noctem, crepusculo demum socios ad cenam uocabat, neque amplius quam duobus lectis discumbebatur apud eum. Idem, cum sub Hasdribale militaret imperatore, plerumque super nudam humum sagulo tectus sompnos capiebat. Emilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantiem accepto pane uesci solitum. Item et de Alexandro Macedone dicitur. Augustus Caesar minimi cibi erat atque uulgaris. Fere secundarium panem et pisciculos minutos et caseum bibulum manu pressum et ficus biferas uirides maxime appetebat, uescebaturque ante cenam, quocumque tempore et loco stomachus desiderasset; unde ipse in quadam epistola: Ne Iudeus quidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatum seruat quam ego hodie seruauit qui in balneo post horam primam noctis duas buccatas manducaui priusquam ungi inciperem. Iram quoque citissime remit-

14 amministrationem M 20 somnos S capiebat sompnos M
25 bifferas M 27 stomachus M 28 equidem A tyberi B.

3 Marcum Catonem etc.: Frontin. *Strat.* iv. 3 § 1. 4 Athilius
Regulus etc. usque ad *defuncti* (557 C): Frontin. *Strat.* iv. 3 §§ 3-5.
8 *sibi creando*: desunt ap. Frontin. 15 Hannibal etc.: Frontin.
Strat. iv. 3 §§ 7-10. 16 *socios*: deest ap. Frontin. 23 *minimi*
cibi etc.: v. Suet. *Aug.* 76. 25 *bibulum*: *bubulum* Sueton. 31
Iram etc.: Haec clausula ap. Sueton. non exstat.

tebat, dum iniuriantis animum uideret immutatum, et, sicut ipse dicebat, celerius quam asparagi coquantur; hoc enim uerbo rei festinatae uelocitatem solebat exprimere.

- 558 a In sermone siquidem et hoc et quaedam alia nobiliter usurpauerat, quod litterae eius antigrahae ostendunt, 5 in quibus, cum aliquid numquam futurum credebat, illud fore dicebat ad Kalendas Grecae. Masinissam nonagesimum etatis annum agentem meridie ante tabernaculum stantem uel ambulanti capere solitum cibos legimus. Gaius Curius, cum uictis ab eo Sabinis ex senatus consulto 10 ampliaretur ei modus agri quem consummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit, malum ciuem dicens cui non esset idem quod ceteris satis. Vniuersi quoque exercitus saepe notabilis fuit continentia, sicut eius qui sub Marco Scauro insignem gloriam meruit. Nam 15
- b memoriae tradidit Scaurus continentiam militarem: Pomiferam, inquit, arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa mentatio, postremo die, concinentibus eneatoribus et abeuntibus nobis, intactis fructibus exercitus reliquit indempnem. Auspiciis ergo imperatoris Caesaris Domitiani 20 Augusti, Germanico bello quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentissima ciuitas, quae ad Ciuilem descuerat, cum aduenientem ab exercitu Caesaris populationem timeret, quod praeter spem inuiolata nichil ex rebus suis amiserat, ad obsequium redacta septuaginta milia 25 armatorum tradidit michi. Lucilius Mommius, qui Corintho capta non Italiam solum sed etiam prouinciam tabulis staturisque exornauit, adeo nichil ex manubiis tantis in
- c suum conuertit usum, ut filiam eius inopem senatus ex publico dotauerit. Constantia quoque, cum ex pluribus 30 strategematibus pateat, in uirtute Romanorum maxime claret. Eorum siquidem magnificentia et uirtute, si omnium gentium historiae reuoluantur, nichil clarius lucet.

15 marchio CB 26 Lucius B Mommius] maromius M 33 hystoriae M

2 *celerius* etc.: v. Suet. *Aug.* 87. 4 *In sermone* etc.: v. Suet. *Aug.* 87. 5 *antigraphae*: *autographae* Suet. 7 *Masinissam* etc.: Frontin. *Strat.* iv. 3 §§ 11-15. 10 *Gaius*: M'. Frontin. 20 *imperatoris*: *imperatoris* Frontin. 23 *aduenientem ab*: *adueniente* Frontin. 26 *Lucilius Mommius*: *L. Mummius* Frontin.

Declarat hoc amplissimi splendor imperii, quo nullum minus ab exordio neque maioribus incrementis processu continuo dilatatum humana potest memoria recordari. Nam et quietae libertatis, iustitiae cultu, reuerentia legum, finitimarumque gentium amicitiiis, maturitate consiliorum et grauitate uerborum et operum obtinuerunt ut orbem suae subicerent ditioni. Sed, quia de constantia eorum coepimus, unum de Strategematibus Iulii Frontini pro multis ponatur in medio. Cum itaque urbis menibus d
 10 Hannibal assideret, ostentandae fiduciae gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diuersa porta miserunt. Idem agrum in quo castra Hannibalis erant, defuncto forte domino, uenalem ad id pretii licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum uenierat. Hi, dum
 15 ab Hannibale obsiderentur et ipsi obsiderent Capuam, decreuerunt ne nisi ea capta reuocaretur inde exercitus.

Cap. 8. *Quare Traianus uideatur omnibus praefendus.*

Nunc autem, ut in Traiano Plutarchi strategematicis ponatur modus, tantae fortitudinis et ciuilitatis fuit ut 559 a
 20 Romani imperii fines, quod post Augustum defensum magis fuerat quam nobiliter ampliatum, longe lateque diffunderet. Gloriam tamen militarem moderatione superauit, Romae et per prouincias omnibus se aequalem exhibens, amicos salutandi causa frequentans uel egrotantes
 25 uel festis diebus, cum eisdem indiscreta uicissim habens conuiuia, uehicularum eorum et uestibus indifferenter utens, publice et priuatim ditans omnes, immunitates ciuitatibus largiens, relaxans tributa prouinciis, nulli grauis, carus omnibus, adeo ut usque ad nostram etatem in senatu non
 30 aliter principibus acclametur: Felicior Augusto, melior sis Traiano! Sic itaque memoriae eius delatum est et

11 hispania M 14 uenerat S'M Hii S 18 ut om. A 30
 acclametur S

9 *Cum itaque* etc.: Frontin. *Strat.* iii. 18 §§ 1-3. De variis lectionibus Ioannis in locis e Frontino citatis consule Gundermannum in ed. Frontini Teubner. praef. p. xi. 15 *obsiderentur* . . . *obsiderent*: *obsidentur* . . . *obsiderunt* Frontin. 19 *fortitudinis* etc.: v. Eutrop. viii. 2 §§ 1, 2. 22 *Gloriam tamen* etc.: v. Eutrop. viii. 4. 29 *ut usque* etc.: Eutrop. viii. 5 § 3.

b opinio bonitatis eius in tantum praeualuit ut amicis
 laudantibus uel assentantibus occasionem magnificentis-
 simi praestet exempli. Recte laudatur in Iulio animi
 magnitudo inuicti et efficacia operis, cum illius mens et
 manus ad fere impossibilia sibi suffecerint. Quantus in 5
 armata militia fuerit, non modo Galli Britonesque primum
 ab eo subacti sed tota ciuilis belli fortuna et Cesareae
 domus series protestatur. In litteratorio studio tantus
 erat ut quaternas simul dictaret epistolas. Quis in iuris
 ciuilis peritia fuerit, ueteres Romanorum indicant leges. 10
 Potentis ingenii uires quam iugiter in philosophia exercuit,
 praedicat et extollit uel sola inuentio bissexti. Quod
 autem omnibus mirabilius est, amoribus et negotiis simul
 operam dabat, et in singulis quae aggrediebatur, tantus
 c erat ut eis solis uacare crederetur; simul totus erat singu- 15
 lorum et omnium. Laudes uero Augusti totus orbis con-
 celebrat, et Titum amorem humani generis suas scilicet
 delicias iocunda memoria ueneratur. Ego his omnibus
 Traianum praeferre non dubito, qui in solius uirtutis cultu
 regni constituit maiestatem. Ethicum iuxta qui recte 20
 fecerit, regem arbitratur. Tale est illud quod sub nomine
 Theodosii praecipit Claudianus:

Tu licet extremos late dominere per Indos,
 te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent,
 si metuis, si praua cupis, si duceris ira, 25
 seruitii patiēre iugum, tolerabis iniquas
 interius leges; tunc omnia iure tenebis,
 cum poteris rex esse tui; procliuior usus
 d in peiora datur, suadetque licentia luxum 30
 illecebrisque effrena fauet; tunc uiuere caste
 asperius, cum prompta Venus; tum durius irae
 consulitur, cum pena patet; sed comprime motus;
 nec tibi quid liceat sed quid fecisse decebit
 occurrat, mentemque domet respectus honesti.

11 philosophia M 14 agrediebatur S 20 Eiticum A 31
 prompta BM tum] cum M

3 Recte laudatur: forsan in *Institutione Traiani*. 9 quaternas
 etc.: v. Solin. i. § 107. 17 amorem humani generis etc.: v. Suet.
 Tit. i. 20 Ethicum: v. Hor. Ep. i. i. 59, 60. 23 Tu licet etc.:
 Claudian. Panegy. de IV Cons. Honorii 257-268.

Vt uero in laude Traiani facilius adquiescant qui alios ei praeferendos opinantur, uirtutes eius legitur commendasse sanctissimus papa Gregorius et fuis pro eo lacrimis inferorum compescuisse incendia, Domino remunerante in
 5 misericordia uberi iustitiam quam uiduae flenti exhibuerat Traianus. Cum enim memoratus imperator iam equum ascendisset ad bellum profecturus, uidua, apprehenso pede illius, miserabiliter lugens sibi iustitiam fieri petiit de his qui filium eius optimum et innocentissimum iuuenem
 10 iniuste occiderant. Tu, inquit, Auguste, imperas, et ego tam atrocem iniuriam patior? Ego, inquit imperator, satisfaciam tibi cum rediero. Quid, inquit illa, si non redieris? Successor meus, ait Traianus, satisfaciet tibi. Et illa: Quid tibi proderit, si alius benefecerit? Tu michi
 15 debitor es, secundum opera mercedem recepturus; fraus utique est nolle reddere quod debetur. Successor tuus iniuriam patientibus pro se tenebitur; te non liberabit

2 legitur: cf. Abaelard. *Theol. Christian.* (Opp. ed. Cousin ii. p. 439). Ex hac fabula celeberrima, quam tamen constat esse natam ex errore hominum recentiorum caelaturam quandam in foro Traiani Romae visam de uidua potius quam de provincia supplice male intelligentium, orta est inter theologos haud parua controversia. Narratur inter ea quae de Gregorii miraculis penes Anglorum ecclesias uulgo leguntur a Ioanne Diacono in Vita Greg. Magni ii. 44 (Migne P. L. lxxv. 104-106); exstat etiam in tractatu de his qui in fide dormierunt qui nomine Ioannis Damasceni falso, ut videtur, inscribitur (Migne Patrol. Graec. xcv. 262, 263). Ait Ioannes Diaconus: Non legitur Gregorii precibus Traiani anima ab inferno liberata et in paradiso reposita, quod omnino incredibile uidetur propter illud quod scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto non intrabit in regnum caelorum; sed simpliciter dicitur ab inferni solummodo cruciatibus liberata, etc. Sed quod negat Ioannes Diaconus, postea asseruerunt cum alii, inter quos erat auctor libri *Fiore di Filosofi* Brunetto Latino Dantis magistro attributi (ed. Bonon. 1865, pp. 60, 61), tum etiam et ipse Dantes *Parad.* xx. 44, 45 (cf. *Purg.* x. 73-93). Vide S. Thom. Aquin. in *IV Sent. dict. xlv. qu. 2 qu. i. 2* (= *Summae Theolog.* iii^{ae} partis supplem. qu. lxxi. 5), qui dicit quod de facto Traiani potest probabiliter aestimari quod precibus B. Gregorii ad vitam fuerit revocatus et ita gratiam consecutus sit. Quod ad bonam Traiani apud Christianos famam pertinet, conferenda sunt Acta S. Eustathii spuria (v. Act. SS. Sept. vi. 132, 134), ubi legitur S. Eustathium, etsi Christianus esset, a Traiano ut magistrum militum cingulo cinctum esse, sed alterum qui surrexerat pro eo imperatorem nomine Adrianum, gentilem ipsum, peiorem impietatibus, eundem quem cinxerat Traianus bestiis obiecisse quia diis propter victoriam sacrificare nolisset; quod ad uiduae et imperatoris colloquium, rem haud dissimilem de Hadriano (ut indicavit H. F. Cary ad locum Dantis *Purgatorii* supra cit.) narrat Dio Cassius lxix. 6.

iustitia aliena; bene agetur cum successore tuo, si libera-
uerit se ipsum. His uerbis motus imperator descendit
de equo et causam praesentialiter examinauit et condigna
b satisfactione uiduam consolatus est. Fertur autem beatis-
simus papa tam diu pro eo fudisse lacrimas, donec ei in 5
reuelatione nuntiatum sit Traianum a penis inferni libera-
tum, sub ea tamen conditione ne ulterius pro aliquo infideli
Deum sollicitare praesumeret. Vnde merito praefertur
aliis cuius uirtus prae ceteris ita sanctis placuit ut eorum
meritis solus sit liberatus. Et haec quidem de capite rei 10
publicae dicta sunt.

Cap. 9. *De his qui in re publica obtinent locum cordis,
et quod iniqui arcendi sunt a consiliis potestatum,
et de timore Dei, et sapientia, et philosophia.*

Cordis locum, auctore Plutarco, senatus optinet. Senatus 15
uero, sicut maioribus placuit, officii nomen est et habet
c etatis notam; siquidem senatus dicitur a senectute. Eum
uero Athenienses Ariopagum dicebant, eo quod in illis
totius populi uirtus consisteret et, cum ab eis praeclara
plurima inuenta sint, nichil salubrius, nichil gloriosius in- 20
stitutum est quam senatus. Quid enim nobilius est cetu
senum qui emeriti a uulgaribus officiis ad consilii et
regiminis officium transeunt et in marcido corpore exerunt
mentis uires? Eo sapientiae magis apti negotiis, quo in

15 plutarcho AM Senatus] sic SM

5 pro eo fudisse lacrimas: v. Ioann. Diac. loc. cit.: *Sed cum de superioribus miraculis Romanorum sit nemo qui dubitet, de hoc quod apud Saxonas legitur, huius precibus Traiani animam ab inferni cruciatibus liberatam, ob id vel maxime dubitare uidetur, quod tantus doctor nequaquam prassumeret pro pagano prorsus orare; qui quarto dialogorum suorum librorum (Migne P. L. lxxvii. 404) docuerit eandem causam esse cur non oretur a sanctis in futuro iudicio pro peccatoribus aeterno igne damnatis, quae nunc etiam causa est ut non orent pro hominibus infidelibus impiisque defunctis, non aduertentes quia non legitur pro Traiano Gregorium exorasse, sed tantum fleuisse. De precibus tamen loqui non veriti sunt Abaelardus et S. Thomas Aquinas in locis supra citatis. 16 sicut maioribus placuit: v. Cic. de Senectute 6 § 19. 19 cum ab eis etc.: cf. Aristid. in Panathenaico p. 171 Dind. οὐ γὰρ ἴσθιν ὑπὲρ τὸν Ἄριστον πάγον οὐδὲν εὐρεῖν εἰ τις ὑπερβολὴν ζητοῖν, quem si citaret Institutionis Traiani auctor certe Plutarcho posterior fuit.*

exercitiis corporis minus possunt. Eorum utique tantus honor extitit apud Grecos ut duces rei publicae nusquam procederent, nichil egregium ageretur quod senes instituti non inducerent aut approbarent, et, quod magis est, ab d
 5 initio urbis conditae nomina eorum aureis litteris scripta sunt, ipsique patres conscripti ab omnibus appellati qui alios sapientia etate et affectu paterno praecedebant. Penes istos consiliorum erat auctoritas et omnium publice gerendorum. Ceterum licet ab etate nominis uideatur esse
 10 origo, hanc ego arbitror tam corporis esse quam mentis. Etas namque mentis sapientia est in qua omnium officiorum consistit distributio et artificium totius uitae. Ars namque recte uiuendi (ut Stoicis placet) ars artium est. Nullam uero esse artem maximarum rerum, cum in minimis quoque
 15 artem esse nullus ignoret, opinio est hominum parum considerate loquentium et in maximis rebus errantium, omnia magis pro libito stautentium quam pro ueritate. Est autem, ut antiquis philosophis placet, sapientia rerum 561 a
 diuinarum et humanarum princeps et gerendorum omitten-
 20 dorumque scientia. Huic uero insistere philosophari est, eo quod philosophia sit studium sapientiae. Vt ergo antiquis placuit, ad ostium sapientiae philosophia pulsatur et, cum ei apertum fuerit, anima rerum luce dulciter illustrata, nomen philosophiae euanescit; aut, sicut per-
 25 spicacioribus uisum est, uoluntatis appetitus impletur, cum flos studii uergit in fructum; nam philosophiae finis sapientia est. Sed nescio quonam pacto iam uersamur in fine illius cuius initium nondum agnouimus, quod in

6 apellati S	13 stoycis A	18 phylosophis M	21 phylo-
sophia M	22 phylosophia M	24 phylosophiae M	

11 *omnium officiorum* etc.: cf. Val. Max. 2. 6 § 4, et supra, i. 3 (390 B). 12 *Ars namque* etc.: Hanc formulam non repperi; cf. Cic. *Tusc. Disp.* iv. 3 § 5, Aug. *de Civ. Dei* iv. 21, Macrob. *Sat.* vii. 15 § 14. 18 *Est autem* etc.: v. Cic. *de Off.* i. 43 § 153. 21 *philosophia studium sapientiae*: Cic. *de Off.* ii. 2 § 5. *Vt ergo antiquis* etc.: Quo auctore dicat quae sequuntur, nescio; de philosophia et sapientia cf. Sen. *Ep.* 89 §§ 4-7. 22 *ad ostium*: Markland 'sic p. 245,' [i. e. c. 10 563 A] 'Anglicismus "knocks at the door".' Nam Latine *pulsare ostium* dicitur; notandum tamen est Ambros. in *Ps. cxviii Serm.* xii. § 14 ex versione antiqua Itala Cant. v. 2 citare: *Vox fratris mei pulsatur ad ianuam.* 28 *initium* etc.: v. *Dig.* i. 2 § 1 certe cuiusque rei potissima pars principium est.

rebus omnibus potentissima pars esse censetur. Verum-
b tamen qui finem nouit, initium ignorare non potest, cum
radix initii per multiplices uirtutis tramites usque ad
coronam finis fructusque dulcedinem uiuacitatis suae
soliditate pertranseat. Ecce, inquit beatus Iob, timor ⁵
Domini ipsa est sapientia et recedere a malo intelligentia.
Aliam uero radicem sapientiae nusquam inuenio, cum
in eo consentiant omnes quod initium sapientiae timor
Domini. Timor ergo initium et in timore processus est
et omnium uirtutum culmen, siue illud caritatem siue ¹⁰
sapientiam dicas, non usquequaque alienum est a timore.
A filiali seruilem diuide; in hoc initium, in illo sapientiae
constitue perfectionem. Quocumque modo se luxus uer-
borum extollat, uerum est quia sapientia initiatur in
c timore et quod sanctus timor Domini permanet in seculum ¹⁵
seculi. Manet itaque radix et incrementis gratiae in-
ualescens in ramos uirtutum proficit, et uis eius ad fructum
perfectae caritatis usque pertingit, quae penarum nescit
aculeos, cum non sit metus in caritate, qui penam habet,
et sit timoris indicium quod bona opera iugiter facit et ²⁰
iustitiae continens eandem apprehendit. Metus ergo uide-
tur cedere, dum gratia proficit ad uirtutem; quia iam non
timet seruiliter qui filiali affectu ad reuerentiam et bona
opera incitatur. Semper, inquit beatus Iob, quasi tumentes
fluctus super me timui Deum, et pondus eius ferre non ²⁵
potui. Vtique se non quandoque dicit timuisse sed semper,
d et eum perfectum esse non dubitas, cui ipsius Domini
testimonio uir similis non erat in terra. Nec eum metu
penarum caritate deducta credibile est a malis temperasse
quem in perfectione iustitiae fuisse non ambigis consum- ³⁰
matum. Iam in commendatione timoris sermo processit

13 *post constitue add.* profectum et exinde M 19 karitate S 21
Metus] Modus CBAS¹

5 *Ecce timor etc.*: Iob xxviii. 28. 8, 9 *initium sapientiae timor*
Domini: Ps. cx. 10, Eccli i. 16. 12 *A filiali etc.*: cf. Bed. in
Prov. i. 7 (Migne P. L. xci. 939). 15 *sanctus timor etc.*: v. Ps.
xviii. 10. 19 *non sit metus etc.*: v. I Ioann. iv. 18 (ubi *timor*
legitur). 20 *bona opera etc.*: v. Eccli xv. 1. 24 *Semper etc.*:
Iob xxxi. 23. 27, 28 *ipsius Domini testimonio*: v. Iob i. 8.

et nondum innotuit quid sit timor. Sed utinam consistat in corde, cuius appellatio totiens uersatur in ore. Si enim mentem ille tetigerit, lingua efficacius et sibi salubrius disputabit. Nam in ore frustra uoluntur uerba, si uirtutis deficiunt opera. Est autem timor Dei, sicut beatissimus papa Gregorius asserit, nichil eorum quae agenda sunt praetermittere. Hoc utique praetermittitur quod nec opere nec uoluntate impletur. Quicquid enim uis et non potes, factum Deus reputat, eo quod uoluntas plena **562 a** totius operis mercedem consequitur. Certum est autem quia qui Deum timet, nichil negligit et bona facit. Qui uero diligenter omnia inuestigat et cognitis rebus quae sunt agenda exequitur, proculdubio sapiens est et aptissimus consiliis principum. Vbi tanta morum grauitas **15** innotuerit, etatem corporis frustra quisque causatur. Hic est enim senex, quem praeligendum consiliis sapientiae monita docent. Ait enim: Senectus uenerabilis est non diuturna neque numero annorum computata. Gloria senum canities. Cani sunt sensus hominis, et etas senectutis **20** uita immaculata. Beatus plane qui hanc apprehendit etatem, ut de innocentia uitae conscientiae suae testimonio **b** gaudeat. Sed dicis forte: Quis est hic, et laudabimus eum? Vtique non eum arbitror expectandum dandis consiliis, qui peccatum non fecerit, sed quem peccare non **25** iuuat, qui peccatum oderit uirtute gaudeat et eam magno desiderio concupiscat, hominem scilicet bonae uoluntatis. Sed nec istud ad unguem resecandum est; benigniori potius (ut dicitur) Minerua, qui non simpliciter sed aliorum col-

2 apellatio S

8 Quicquid A

23 arbitror eum A

5 *Est autem timor etc.*: v. Greg. M. *Mor.* i. 3 § 3 in Iob i. 1 (Migne P. L. lxxv. 530). 11 *qui Deum timet etc.*: Eccles. vii. 19. et *bona facit*: v. Eccli. xv. 1. 17 *Senectus etc.*: Sap. iv. 8. 18, 19 *Gloria senum canities*: Prov. xx. 29; *gloria pro Vulg. dignitas* citat Sabatier ex Hieron. *Comm. in Isa.* iii. 2 (Migne P. L. xxiv. 59). 19 *Cani sunt etc.*: Sap. iv. 8, 9. 22 *Quis est hic etc.*: Eccli xxxi. 9. 26 *hominem bonae uoluntatis*: v. Luc. ii. 14. 27 *ad unguem resecandum*: v. Cic. *de Amicitia* § 18. 27, 28 *benigniori Minerua*: opp. *inuita Minerua* Cic. *Off.* i. 31 § 110, Hor. *A. P.* 385. 28 *qui non etc.*: sc. *eum arbitror expectandum dandis consiliis, qui non etc.*

latione innocens uideatur. Quis enim gloriabitur se usque-
 quaque castum habere cor, cum et astra munda non sint
 in conspectu illius qui in angelis suis repperit prauitatem?
 Iniqui ergo arcendi sunt, superbi et auari, et omnis huius-
 c modi pestis hominum. Nichil enim perniciosius est iniquo 5
 diuitis consiliario. Omni, inquit, custodia serua cor tuum,
 quoniam ex ipso uita procedit. Est itaque prouidendum
 potestati ne consiliarii eius indigeant, ne aliena immodera-
 tius concupiscant. Quod etiam ad eos usque protenditur,
 qui in corpore rei publicae interiorum obtinent uicem, 10
 quos quaestores et commentarienses et rerum priuatarum
 comites esse praediximus. Haec enim omnia ad satietatem
 reficienda sunt, et hanc ex necessitate et usu, habita
 ratione personarum, oportet interpretari. Si enim refici-
 antur auidius et minus digerant, generant morbos aut 15
 incurabiles aut difficiles. Impossibile siquidem est quem-
 quam iustitiam et pecuniam sequi; aut enim uni istorum
 d quilibet adhaerebit et alterum contempnet, aut torquebitur
 altero melioris expers. Auaro namque teste Sapientia nichil
 scelestius est et nichil iniquius quam amare pecuniam; 20
 hac enim animam suam uenalem habet et in uita sua
 proiecit intima sua. Et forte ideo crates pectoris costa-
 rumque soliditatem et extremae cutis claustrum natura
 diligentissima parens circumposuit intestinis, quo aduersus
 omnem exteriorem uiolentiam fierent tutiora, et eis quod 25
 necesse est ministrat, nec umquam sine salutis suae dis-
 pendio exterioribus exponuntur. Oportet autem in re
 publica hanc naturae opificis seruari imaginem et his
 necessariorum copiam de publico ministrari.

 10 optinent ASM

28 ymaginem M

1 *Quis gloriabitur* etc.: Prov. xx. 9, citatum sec. Hieron. *Dial. adv. Pelagianos* ii. 4 (Migne P. L. xxiii. 539); v. Sabatier ad loc. 2
astra munda etc.: v. Iob xxv. 5; *astra* pro Vulg. *stellae* citat Sabatier ex Hieron. *Dialog. adv. Pelagianos* ii. 24 (Migne P. L. xxiii. 563). 3
in angelis etc.: Iob iv. 18. 6 *Omni custodia* etc.: Prov. iv. 23.
 12 *praediximus*: v. supra c. 2 (540c). 17 *uni istorum* etc.: v. Luc. xvi. 13. 19 *Auaro* etc.: v. Eccli x. 9, 10. 21 *hac: hic*
 Vulg. 22 *crates pectoris*: Verg. *Aen.* xii. 508. 28 *naturae opificis*: v. Plin. *Hist. Nat.* xxxi. 1. 1 § 1.

Cap. 10. *De lateribus potestatum, quorum necessitas ex- a
plenda est, malitia reprimenda.*

Sed et in lateribus, his scilicet qui principibus debent assistere, haec naturae formula seruanda est. Constat
5 enim quia a conuietu mores formantur. Qui tangit picem inquinatur ab ea;

uuaque contacta liuorem ducit ab uua.

Nec domi illorum iustitiam esse credas aut ueritatem aut pietatem, apud quos uides omnia esse uenalia. Christus
10 ipse exclusus est et, si pulsat ad ostium, non aperitur ei; fugiunt et fugant gratiam qui omnia ad pretium et gratis b
faciunt nichil. Si preces porrigendae sunt, si causa exami-
nanda, si executioni mandanda sententia, si conficienda cautio, omnia nummus agit, ueritas ceca est, pietas manca,
15 dum

quantum quisque sua nummorum seruat in arca,
tantum habet et fidei.

Contempnere fulmina pauper
creditur atque deos, diis ignoscentibus ipsis.

20 Qui corruptior moribus et corrumpentior muneribus apud istos beatior est. Si principum manus euaseris, grandis tibi restat uia arda et ardua; antequam tortores extremos effugias, sudandum est tibi. Ecce instrumenta tua conficit Cossus; si eum salutare licuerit, pro magno reputa. Si c
25 cedulam non attuleris, frustra accedes. Si autem attuleris, inutilis est nec adquiescet ut manus nobilis uitio membranae degeneret. Quid multa? Suam necesse est comparari, cum nec opera nec calamus aut sepiolae aut nigrae lolliginis succus tibi constet inemptus. Sed et ipsas

10 hostium CA'S
26 acquiescet CBA

19 ignocentibus S
28 sepyole M

25 scedulam AM

5 *Qui tangit* etc.: v. Eccli. xiii. 1. 7 *uuaque* etc.: Iuv. Sat. ii. 81.
10 *si pulsat* etc.: v. Apoc. iii. 20. *ad ostium*: v. supra c. 9 (561 A).
11 *omnia ad pretium*: v. Iuv. Sat. iii. 183, 184. 16 *quantum quisque*
etc.: Iuv. Sat. iii. 143, 144. 18 *Contempnere* etc.: Iuv. Sat. iii.
145, 146. 24 *Cossus*: v. Iuv. Sat. iii. 184. 28, 29 *nigrae*
lolliginis succus: Hor. Sat. i. 4. 100.

sillabas et apices, nisi eum tibi propitium feceris, sic distorquebit, tot tibi uerborum ponet tendiculas, ut pro pace bella pro quiete ligitium amici instrumento uideatur inscribere. Si cingulum forte tibi uenustius fuerit, si incisorium aptius, si quid in minuta suppellectili decentius, 5 rebus eius connumera, nisi tibi perire uelis operam et impensam. Aut enim precibus extorquebitur aut eas d liberalitate praeuenies. Tandem pilleum, qualecumque sit, asportabit amicus in memoriam tui. Iam a Cosso digrederis, sed tibi ignis purgatorius imminet, superest Vegento, 10 quem multa sollicitabis instantia et magno artificio gestus precum et munerum ut te clauso labello respiciat. Tunc de singulis uerbis in consilium itur, deliberationi praescribit tempus, et apices singuli ponuntur in statera. Nisi eum praemulseris, occurret tibi non fideliter rei gestae concepta 15 series aut stilus incultus oberit aut a publica forma notarii uel scriniarii diuertens benignitas aut negligentia iuris; et aliquis semper nodus pecunia uindice indigebit. Vt 564 a uero minimum ledat, longa expectatione torqueberis, dum differtur quod negari non potest. Experto crede, in manus 20 eorum milies incidi, et (ut aliquid de fabulis mutuemur) portitor immitis Caron, qui nemini pepercit umquam, istis longe elementior est; stipe siquidem uel triente solet esse contentus. At isti asses integros sibi multiplicari iubent. Sed quid est quod apud curiales omnia queror esse uenalia, 25 cum ea etiam quae non sunt, rerum scilicet priuationes, uenalitio constet esse obnoxia? Non opus, non sermo gratuitus est, non tacetur nisi ad pretium; silentium namque res uenalis est. Hoc forte a Demostene acceperunt, qui cum Aristodimum actorem fabularum interrogasset 30 quantum mercedis uti ageret accepisset, et responderetur

5 supellectili 8

5 *incisorium*: 'Orbiculus mensarius, super quo escas incidimus' (Du Cange s. v.); Anglice *trencher*. 10 *Vegento*: potius *Veiento*; v. Iuv. Sat. iii. 185. 12 *ut te clauso* etc.: Iuv. Sat. iii. 185. 18 *nodus uindice*: v. Hor. A. P. 191. 22 *Caron*: v. Iuv. Sat. iii. 265-267. 30 *cum Aristodimum* etc.: v. Gell. xi. 9 § 2.

ei: Talentum; At ego, inquit Demostenes, plus accepi ut tacerem. Causidicorum siquidem est lingua dampnifica, b nisi eam, ut dici solet, funibus argenteis uincias. Nec unum, nisi forte potentissimus sit, proficit illaqueare muneribus, quia in quo unius tibi conciliatur gratia, aliorum concitatur inuidia. Sibi namque praereptum arbitrantur quod aliis erogatur. Hoc autem a maximis pertransit ad minimos qui, nisi mulceantur obsequiis et reficiantur muneribus, sibi fieri iniuriam suspicantur.

10 Maxima quaeque domus seruis est plena superbis; et eadem cupidis plena est et auaris. Illi tamen perniciosius nocent inter omnes curiae nugatores, qui sub praetextu honestatis et liberalitatis miseriae suae solent ineptias colorare, qui nitidiores incedunt, qui splendidius c
15 epulantur, qui propriam ad mensam saepius extraneos compellunt accedere, humaniores domi, foris benigniores, affabiliores in sermone, liberiores in sententiis, in proximorum cultu munifici et omnium uirtutum imitatione praeclari. Vt enim ait ethicus: Totius iniustitiae nulla
20 est capitalior quam eorum qui, cum maxime decipiunt, id agunt ut boni uiri esse uideantur. His utique uirtutis umbra licentiam facit; et unde uix oportuerat sperari ueniam, gloriam assequuntur. Possunt impune plurima extorquere qui paruo non possunt, immo dedignantur esse
25 contenti. Notum quidem est et generale prouerbum quia seruiet eternum qui paruo nesciet uti.

Ne tamen cum his me bellum inexorabile gerere putes, d munera curiales licenter accipiant, dum non extorqueant impudenter. Pudor autem abicitur simul ac ad exactiones
30 uentum est. Verbum, inquit, uerecundum supplici ac submissa uoce dicendum Rogo; nec gratis tulit qui cum

17 affabiles M
dignantur S

23 assecuntur S
31 summissa A

24 post immo add. non SM

8 reficiantur: cf. *refresher* apud nos de pecunia advocatis iterum data vulgo dictum; cf. notam ad voc. *refrigerio* supra iii. 7 (488 A).

10 *Maxima quaeque* etc.: Iuv. *Sat.* v. 66. 19 *Totius iniustitiae* etc.: Cic. *de Off.* i. 13 § 41.

26 *seruiet eternum* etc.: Hor. *Ep.* i. 10. 41.

30 *Verbum* etc.: v. Sen. *de Benef.* ii. 2 § 1.

rogaret accepit. Bis enim emit qui rogat; ad rei namque uel spei pretium uerecundiam uendidit. Munus uero iustae reprehensionis non habet notam quod deuotio liberalitatis obtulit, non improbitas deprecantis extorsit; ita tamen ut iniquorum munera non acceptet, cum ingrati hominis 5
 565 a sit uotis non fouere beneficium et impium pro muneribus iustificare dicente Domino sit iniquum. Vtique beneficium accipere est uendere libertatem; et dedecens est seruos esse qui debent aliis imperare. Verumtamen et causae ratio habenda est et personae, ut nec a turpi nec turpiter ac- 10
 cipiatur quod ex loco et tempore et modo latius oportet inquiri. Nam plerumque a manu, plerumque a causa, a tempore interdum, interdum a loco uel modo splendent munera uel sordescunt. At improbitas curialium eo usque innotuit ut de testimonio conscientiae, de uenustate morum, 15
 de odore opinionis, de sinceritate causae, de torrente eloquentiae, nisi pretio interueniente quis frustra confidat.

Ipse licet uenias Musis comitatus, Omere,
 si nichil attuleris, ibis Omere foras.

b Non modo leones et tigrides eloquentiae beneficio lenisse 20
 dictus est Orpheus sed apud ipsum Ditem uox dulcior perorauit canemque tricipitem exorauit causa fauorabilior ut admissam semel Euridicen contra morem inferorum liceret educere. Tu uero, licet Orpheus sis aut Arion uel ille qui solo testudinis sono saxa, ut dicitur, emolliuit, 25
 nichil apud curiales efficies, nisi plumbea eorum corda aureo uel argenteo malleo uanitatis uel cupiditatis incude emollias. Inclementiam Cerberi omnes abhorrent; ego me credo uidisse hostiarios Cerbero duriores. Apud inferos tamen Cerberus unus est; quot sunt diuerticula curialium, tot 30

4 optulit A 5 ut om. M 6 beneficium S 9 Verum-
 tamen A 29 ostiarios A²M

1 *Bis emit* etc.: Sic conuerti potest *Bis gratum quo opus est, si offeras ultra datum* Publ. Syr. (ed. Friedrich p. 31). 6 *impium* etc.: v. Isa. v. 23. 18 *Ipse licet* etc.: Ov. *Art. Amat.* ii. 279, 280. 21 *Orpheus*: v. Verg. *Georg.* iv. 454-503, Ov. *Metam.* x. 4-63. 22 *canem tricipitem*: Cic. *Tusc. Disp.* ii. 10 § 22. 25 *ille*: sc. Amphion; v. Hor. *A. P.* 394, 395; qui etiam v. 393 *Orphei tigres rabidoque leones* lenientis mentionem facit.

Cerberi sunt. Atrienses quoque Cerbereos sustinebis totamque familiam quae semper aut mordet aut latrat. Omnes uero, quotquot sunt, in uno medicos audierunt c dicentes: Dum dolet, accipe; facturi etiam, si sibi expedire
 5 crediderint, ut doleat quod sanum est. In uno tamen piissimos esse miraberis, quod querelas libenter audiunt, fouent humiliorum causas et eo usque patrocinantur afflictis, dum exhauriant oculos pleniorum. Nam quocumque modo causa procedat, hoc semper agitur ut oculi impleantur,
 10 etsi auaritia nequeat satiari. Quisquis in istorum manus inciderit, si penitens inuenitur, opinor haec tormenta ei sufficere posse ad ueniam. Nichil adeo graue est quod hic expiari non possit. Quid enim miserius est quam superbis assidere liminibus, praetergradientium tolerare fastum et
 15 contemptibilium calcari contemptu perferre molestias excusorum et ab indignis quaeuis indigna perferre? Socrates, d cum eum Alcipiades interrogaret quare Xantippem, uxorem admodum morosam iurgiosam et quae diu noctuque muliebribus scatebat molestiis, domo non abigeret, inquit: Cum
 20 talem domi perpetior, insuesco et exerceor ut ceterorum quoque foris petulantiam et iniuriam facilius feram. Veteri celebratur prouerbio quia uacuae manus temeraria petitio est; et profecto importunus precator est qui dandas res ad uerba confidit. Vtrobique enim scilicet apud curiales
 25 et medicos obtinet:

Pro solis uerbis montanis utimur herbis;
 pro caris rebus pigmentis et speciebus.

12 post Nichil add. enim M

17 alciypiades M

xantippem M

18 post morosam add. et A

25 optinet BA

4 Dum dolet, accipe: v. supra ii. 29 (476 c) et notas ad loc.

13

Quid enim miserius etc.: cf. Shakespeare *Hamlet* iii. 1. 70-74

*For who would bear the whips and scorns of time,
 The oppressor's wrong, the proud man's contumely,*

The insolence of office and the spurns

That patient merit of the unworthy takes, etc.

16 Socrates etc.: v. Gell. i. 17 §§ 1-3.

22 uacuae etc.: Hoc prou-

verbium alibi non repperi.

26 Pro solis uerbis etc.: Hi versiculi

exstant in quibusdam *Regiminis Sanitatis* seu *Scholae Salernitanae* editionibus (*Collect. Salernit.* Neap. 1859 tom. v. p. 103; Meaux-St-Marc *L'École de Salerne* Par. 1880 p. 266).

- a** Inter alios tamen benigniores sunt qui minimum possunt, licet fere omnes proni sint ad nocendum quod cuius longe facilius est quam prodesse. Exerceant ergo nundinas suas, loculos alienos exhauriant, farciant suos, possideant quantum Pacuuius, montibus aurum exaequent, nec ament ⁵ aliquem nec amentur ab ullo, sint admirationi ignotis dum domesticis sint odio uel contemptui. Tale aliquid in ueterum Romanorum scriptis inuenies. Cum Publius Cineus Grecinus (aut si alio potius dicitur nomine) argueretur ab amicis quod uxorem formosam castam et nobilem repudiaret, ¹⁰ respondit: Et hic soccus, quem cernitis, nouus elegans et inspectoribus omnibus placens est, sed nemo scit praeter
- b** me solum ubi me premat. Legitur in libro Numerorum quod cum Madianitis fornicans Israel indignationem Domini prouocauerit, donec Finees Zambri filium Salu cum succuba ¹⁵ Madianitide educto ense transuerberauit et in occasu nocentum quieuit ira Dei. Factus est ergo sermo Domini ad Moysen dicens: Tolle cunctos principes populi et suspende eos contra solem in patibulis. Peccauerat quidem populus et fornicatio principum non exprimitur, rapi ²⁰ tamen praecipuntur principes ad patibulum et in pena eorum quies delinquenti populo reparatur, eo quod ex negligentia praesidentium saepissime prouenit excessus subditorum. Refert itaque potestatis istorum cohibere malitiam et eisdem de publico prouidere ut omnis grassandi ²⁵
- c** occasio subtrahatur. Quod et in iure Romano antiquitus cautum est, alioquin auctor uidebitur maleficii quod praetermisso officio emendare contempnit. His enim flagellis hominum, innocentumque tortoribus, quo praeclarior et

5 pacuuius A 12 in pectoribus C³BAM 15 Salomi M 16
 madianitide S 18 post populi add. israel A

4 possideant etc.: v. Iuv. Sat. xii. 128-130. 8, 9 Cum Publius Cineus Grecinus etc.: v. Hieron. adv. Iovinian. i. 48 (Migne P. L. xxiii. 279) qui tamen quemdam apud Romanos nobilem tacito nomine ita dixisse asserit. Idem etiam tacito Romani nomine apud Plutarchum Coniug. Praec. 22 (141 A, B) legitur. 11, 12 nouus elegans et inspectoribus omnibus placens est: uidetur uobis nouus et elegans Hieron.; καλὸς ἰδεῖν καὶ καινός Plut. 13 Legitur etc.: v. Num. xxv. 6 seqq. 18 Tolle cunctos etc.: Num. xxv. 4. 26 Quod et in iure etc.: v. Authentic. coll. ii. tit. 2 (= Nov. viii.) c. 7.

potentior, eo plenior et perniciosior curia est. Frequens etenim est ut curia recipiat uel faciat uitiosos, apud quos inualescit audacia delinquendi cum ex familiaritate potentum uitiis indulgetur. Sed et de antea acta uita cuius-
 5 cumque frustra praesumitur, cum inter curiales uix possit innocentia retineri. Quis est enim cui uirtutem non excutiant curialium nugae? Quis est tantus, quis tam solidus ut corrumpi non possit? Optimus est qui resistit diutius, qui ualidius, qui corrumpitur minus. Nam, ut
 10 sit uirtus incolumis, a curialium uita diuertendum est. Prouide quisquis hoc dixerit et prudenter curiae naturam d expressit:

Exeat aula
 qui uult esse pius.

15 Vnde eleganter fons Salmacis infamia mollitiei insignis eidem comparatur. Vt enim in fabulis est, unda illius aspectu decora est, gustu dulcis, suauis tactu et omnium sensuum usu gratissima, sed tanta mollitiae ingredientibus eneruat ut uiris effeminatis nobiliorem adimat sexum; nec
 20 ante quisquam egreditur quam stupeat et doleat se mutatum esse in feminam. Aut enim cedens omnino sexus in deteriorationem degenerat aut ueteris dignitatis aliquo manente uestigio hermafroditum induit, qui quodam delinquentis 567 a naturae ludibrio sic utriusque sexus ostentat imaginem ut
 25 neutrius retineat ueritatem. Hac autem poetici nube figmenti nugarum curialium repraesentatur imago, quae uiros abiecta uirtute emolliunt aut imagine retenta peruertunt. Qui curialium ineptias induit et philosophi uel boni uiri officium pollicetur, hermafroditus est, qui duro uultu et
 30 hispido muliebrem deturpat uenustatem et uirum muliebribus polluit et incestat. Res siquidem monstruosa est philosophus curialis; et, dum utrumque esse affectat,

2 etenim] enim AS¹

26 ymago M

hermafroditus CA¹SM

23 ermafroditum M

27 post aut add. uirtutis M

24 ymaginem M

ymagine M

29

13 *Exeat aula* etc.: Lucan. *Phars.* viii. 493, 4.
 v. Ov. *Metam.* iv. 285 seqq.

15 *Salmacis*:

neutrum est, eo quod curia philosophiam excludit et ineptias curiales philosophus usquequaque non recipit. Non tamen ad omnem curiam comparatio transit sed ad illam dumtaxat quae insipientis distemperatur arbitrio. Qui enim sapiens est nugas abigit, componit domum et 5 uniuersa illius subicit rationi. Vt enim ait Sapientia: Quae communicatio sancto homini ad canem aut luci ad tenebras? Omne animal diligit simile sibi et omnis homo proximum suum. Omnis caro ad similem sibi coniungitur et omnis homo sociabitur simili sibi. Si lupo agno 10 aliquando communicauit, sic peccator iusto.

Cap. II. *De oculis auribus et lingua potestatum, et de officio praesidis, et quod iudicem oportet habere iuris et aequi notitiam, uoluntatem boni, et potestatem exequendi, et quod iuramento debet esse legibus 15 alligatus et a sordibus munerum alienus.*

c Sequitur oculorum aurium et linguae collatio, quam in praesidibus prouinciarum consistere superius dictum est. Praeses igitur est qui in iure reddendo prouincialibus praesidet. Hic autem aequi et iniqui debet habere notitiam 20 et facultatem et animum eius quod iustum est exequendi. Nam sicut medico euentus mortalitatis imputari non debet, ita, si quid triste per imperitiam eius contigerit, ei merito imputatur. Quod si nouit et non uult, non ex ignorantia sed ex malitia condempnatur. Finis siquidem utriusque 25 dampnatio est; licet ignari mitius puniantur, nisi forte ignorantiam negligentia procurauerit. Nam si ignorantia d inuincibilis est, non affert mortem sed ab innatis tenebris excusatur. Si uero scit et uult aequitati seruire nec potest, non tam praesidis est culpa quam principis. Sed ad 30 religionem iudicis haec eadem pertinere certissimum est, cum ipsum iuris oporteat habere notitiam, uoluntatem boni,

1 philosophiam M

8 sibi simile M

29 et om. C^oBA

7 Quae communicatio etc.: Eccli xiii. 22; 2 Cor. vi. 14. 8 Omne animal etc.: Eccli xiii. 19-21. 22 sicut medico etc.: v. Dig. i. 18. 6 § 7.

uires exequendi, et sacramento debeat esse legibus obligatus
 ut sibi omnino illicitum nouerit ab earum sinceritate
 diuertere. Nam de sapientia eius Sapientia docet. Iudex,
 inquit sapiens, iudicauit populum suum et principatus
 5 sensati stabilis erit. Secundum iudicem populi, sic et
 ministri eius; et qualis rector est ciuitatis, tales et inhabi-
 tantes in ea. Sed et uires necessarias esse non tacuit,
 dicens: Noli quaerere iudex fieri, nisi ualeas uirtute irrum-
 pere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis et 568 a
 10 ponas scandalum in agilitate tua. Non pecces in multi-
 tudine ciuitatis nec te immittas in populum; neque alliges
 duplicia peccata, nec enim in uno eris immunis. Noli esse
 pusillanimis in anima tua; exorare et facere elemosinam
 non despicias. Ne dicas: In multitudine munerum meorum
 15 respiciet Deus, et offerente me Deo altissimo suscipiet mu-
 nera mea. Non irrideas hominem in amaritudine animae;
 est enim qui humiliat et exaltat circumspector Deus. Ex
 his diligenti lectori occurret quod uoluntas boni non minus
 iudici necessaria est quam notitia uel potestas, cum non
 20 modo de suis sed ex alienis delictis teneatur et duplici
 suorum et aliorum prematur onere ut nec in multitudine
 munerum citra munditiam uoluntatis sit ei fiducia ante b
 Deum. Vnde et Plato egregie quidem et luculenter (si
 tamen audiatur) eos qui de rei publicae gerendo magistratu
 25 contendunt, ita inter se uersari asserit ut si nautae sub
 aduersa tempestate decertent quis eorum debeat potissimum
 gubernare. In quo fortunae calculo aut nullus aut rarus
 idemque temerarius est qui sine arte et uiribus uendicet
 magistratum. Et meo quidem tempore nichil miserabilius
 30 uidi quam iudices scientiae legis ignaros, bonae uoluntatis
 inanes, quod conuincit amor munerum et retributionum,
 id uirium quod habent in obsequio auaritiae iactantiae aut
 carnis et sanguinis exercentes et a necessitate sacramenti

12 dupplitia A

26 auersa M

3 *Iudex* etc.: Eccli x. 1, 2.8 *Noli quaerere* etc.: Eccli vii. 6-12.Cic. *de Off.* i. 25 § 87 (ex Plat. *Reip.* vi. 488 B).4 *iudicauit*: *iudicabit* Vulg.23 *Vnde et Plato* etc.: v.

c legitimi absolutos. Ex quo planum est principes, qui eis ordinariam iurisdictionem contulerunt, iuris esse ignaros uel contemptores. Sed, quicquid de peritia iuris dicamus aut de uiribus exequendi, iudicem oportet esse religiosissimum et qui omne iniquum morte ipsa magis oderit. Quia 5 ergo praesides ordinariam habent iuris dicendi potestatem, ipsorum et iudicum aliorum una est speculatio; et quod de his dicitur, facile ad aliorum consequentiam trahitur. Est itaque primum quod ex necessitate officii utrisque indicitur, ut iustitiae in omnibus pareatur et nichil eorum quae 10 facienda sunt, fiat ad pretium. Nam quod iniustum est, usquequaque non licet ut nec pro temporali uita fieri liceat.

d Quod uero iustum est, mercedis interuentu non indiget, cum per se fieri debeat et iniquum sit uendere quod debetur. Iustitiam ergo uendere iniquitas est; iniustitiam, iniqua 15 insania. Haec siquidem ubique reprobata est ut nusquam esse debeat; illa ubique debita est ut sine scelere uendi non possit. Neque enim Balaam ex eo culpatur, quod populi Dei causam dampnauerat aliudue dixerit quam quod Dominus inspirabat, sed quia auaritia excecatus, infidelium 20 causam instruens, quomodo ad prouocandam iram Dei delinqueret Israel dictante malitia procurauit. Quaerebat ergo quomodo iuste iustificaret causam impii et quasi illuso Deo gratiam eius subtraheret electis. Aut si aduersa iustificari non posset causa, hoc saltem agebat ut et ab ista 25

569 a recederet Deus. Compugnantibus namque iniquis, uincere (ut dicitur) consueuit qui uiribus superior est. Balaamitas uideas plurimos qui, licet iniquam nolint ferre sententiam, corrupti tamen muneribus iustitiam partis unius in alteram quauis arte transferre moliuntur. Non facile dixerim 30 utrum sit nequius, licet uenditor aequitatis malitiam fuco fallaciori coloret. Potest tamen uideri nequior qui officii sui principem et reginam, cui fides famulatur, quasi mercem in foro distrahit ac si seruus infidelis dominum uendat.

2 iurisdictionem CA

19 condempnauerat M

23 ergo om. A

18 Balaam: v. 2 Petr. ii. 15.

Omnis etenim magistratus iustitiae famulus est. Constat
 autem quia aequitas alienatur a uenditore, licet ad emptorem
 non transeat; et empta iniquitas sic ad emptorem transit
 ut nequaquam a uenditore recedat. Et quod in aliis con-
 5 tractibus non reperitur, solus ille iustitiam uendit qui non **b**
 habet. Siquidem ante commercium relinquit sordidum
 uenditorem. Nonne sordidus est qui ad acceptas uel oblatas
 sordes conscientiam polluit et non tam iustitiam uenalem
 habet quam animam suam? Doctor gentium diuitias
 10 honores et totius mundi uariam suppellectilem contempnit
 ut stercorea, ut solum lucrifaciat Christum, ratus omnia,
 quae dispendium salutis afferunt, sordibus aggreganda.
 Recte quidem et fideliter, eo quod nichil mundum, nichil
 honestum, nichil decens salutem impedit, sed sola turpitude,
 15 quae, sicut dedecet, sic et immunda est et certe inutilis, adeo
 dampnosa ut nullo temporali emolumento ualeat compensari.
 Quid enim prodest homini, si uniuersum mundum lucretur
 faciens detrimentum animae suae? Et uide quia non dixit **c**
 mundum inutilem ubi salus perditur, sed etiam ubi minuitur
 20 gloria. Quantumuis rutilent gemmae, aurum splendeat et
 omnibus lenociniis suis arrideat mundus, quicquid mun-
 ditiam hominis perimit, sordidum; quod decorem animae
 extinguit, turpe; quod honestatem subuertit, ignominiosum
 est. Vnde et apud antiquos etiam salutiferae ueritatis
 25 ignaros omne quod ex debito officii gratuitum esse oportet,
 si fiat ad pretium, in sordibus computatur. Ipsius quoque
 pretii sic dilatant interpretationem, ut non modo pecuniam
 speciemue contineat, sed obsequium omnemque operam,
 quatenus alias non debetur. Quod enim ex sordibus est,
 30 quid erit nisi sordidum? Non enim potest arbor mala **d**
 fructus bonos facere, cum in eo uis naturae consistat, ut

1 etenim] enim SM
 10 supellectilem S

2 autem] enim M
 contempnit C

5 reperitur AM
 12 agreganda S

9. *Doctor gentium*: v. Philipp. iii. 8. 17 *Quid enim prodest etc.*:
 v. Luc. ix. 25. In Vulg. hodierna *proficit* legitur; sed *prodest* exstat in
 codice Brixiano; v. Wordsworth & White p. 369. 24 *apud anti-*
quos: v. Cic. *de Off.* ii. 6 §§ 21, 22. 30 *Non potest arbor etc.*:
 Matt. vii. 18.

similia ex similibus procreentur. Ceterum, quia praesidium et aliorum iudicum communem esse inspectionem praemisimus, aequitatis et publicae quietis ministri sunt, quos tanto circumspectiores et cautiores oportet esse magisque sollicitos, quo illius reseruantur examini, cuius prudentia 5 circumueniri non potest aut iustitia corrumpi; illo optinente, ut in quo iudicio iudicauerint, iudicentur, et mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem in sinus suos a iudice iusto recipiant.

570 a Cap. 12. *De sacramento iudicum, et collatione Pitagorae 10 et Alexandri, et in quibus rebus gratiam partibus possit facere iudex, et de quaestionibus captiosis.*

Et quidem iudices sacramento legibus alligantur iurati, quia omni modo iudicium cum ueritate et legum obseruatione 15 disponent. Ipsoque iure cautum est ut sacrorum Euangeliorum scripturae terribiles ante sedem iudicalem deponantur ibique ab initio litium ad finem usque permaneant nec amoueantur nisi sententia recitata, quo totius consistorii latitudo Dei ipsius repleta praesentia omnibus ad sacrosanctas scripturas metum incutiat et reuerentiam 20 et ab inquisitione ueritatis omnis iniquitas propulsetur.

b Omnes quoque carnis et sanguinis religio iudiciaria propellit affectus euacuans iram et odium, metum et amicitiam; quia, ut ait Iulius Caesar, haud facile animus uerum prouidet, ubi ista proficiunt. Hinc est illud prouerbium auctore 25 Cicerone apud antiquos celeberrimum: Exiit personam iudicis quisquis amicum induit. Aequitas enim, cui iudex obsequium debet, odii sinistram aut amoris dexteram nescit; nam a ueritate non licet in iudiciis declinare. Vt uero plurimum indulgeatur amicitiae, amico interdum 30

10 pitagore S in indice
CBAS 28 dextram M

16 euangeliorum AS

24 haut

7 in quo iudicio etc.: v. Matt. vii. 2, Luc. vi. 38. 13 sacramento:
v. Cod. Iustin. iii. 1. 14. 16 scripturae etc.: v. ibid. § 3. 24
Iulius Caesar: Hoc Caesaris dictum non repperi; cf. Catonis *Dist.* ii. 4
(Baehrens *Poet. Lat. Min.* i. 223; cf. infra viii. 7. 651 A) *Impedit ira*
animum ne possit cernere uerum. 26 Exiit etc.: Cic. *de Off.* iii. 10
§ 43 habet: *ponit personam amici cum induit iudicis.*

dilationis gratiam facit. Hoc tamen ipsum raro et non nisi causa cognita. Porro, dum causa anceps est, dilatio protelatur, si non contentionis, saltem decisionis. Nam iudicia festinata penitentiam pariunt. Vnde et Greci, cum urgentur ad sententiam antequam de causa liqueat, c
respondent patres suos solem apud antipodas non uidisse sed expectasse semper donec et ipsis oriretur. Dicunt enim praeproperum esse uiatorem qui, antequam lucifer oriatur, crassis adhuc tenebris luceque remota, dietam
10 aggreditur. Sed nec iudicem terreat auctoritas ligatorum, cum Pitagorae in longissimum tempus sit dilata petitio, et Alexandri Macedonis in castrensi iudicio sit causa dampnata; quod et ille acceptum habuit, iudicibus agens gratiam, quorum in eo fidem probauerat, quod iustitiam
15 omni potentatui praeferebant. Nichil uero praeclarius de Alexandro illo, quem publica opinio magnum asserit, in aliqua historia meo iudicio repperi. Michi quidem semper (ut tamen pace eorum loquar, qui temeritatem uirtuti prae- d
ferunt) ditissimo Alexandro pauper Pitagoras maior erit.
20 Quod ut mecum conicias, collationem Philippi et Alexandri Trogo Pompeio uel Iustino compendiario eius (si mauis) auctore reuoluas. Ait ergo: Fuit Philippus rex armorum quam conuiuorum studiosior, cui maximae opes erant instrumenta bellorum, diuitiarum quaestus quam custodia
25 sollertior. Itaque inter cotidianas rapinas semper inops erat. Misericordia in eo et perfidia pari iure dilectae. Apud eum nulla ratio uincendi turpis. Blandus pariter et insidiosus alloquio, qui plura promitteret quam praestaret; in seria et iocos artifex. Amicitias utilitate non fide colebat.

3 descisionis C 10 agreditur S 11 pithagore S: pythagorae M
13 damnata CB 19 pithagoras S: pythagoras M 25 inobs S

4 Greci: Hoc Graecorum responsum non reperire potui. 9
dietam: i. e. iter unius diei; v. Du Cange ed. 1884 s. v. *Dieta* 2. 10
ligatorum: conici potest *litigatorum* (cf. infra c. 13. 573 A ubi ex Codice Iustiniani citatur); si *ligatorum* retineatur, sensu *coniurantium* (v. Du Cange ed. 1885 s. v. *ligati*) intelligendum est. 11 *Pitagorae*: potius *Protagorae*; v. Gell. v. 10 § 15. 13 *ille*: sc. Alexander.
21 *Trogo Pompeio*: Iustinum Trogi Pompeii epitomen scripsisse docet Aug. *de Civ. Dei* iv. 6; v. Schaarschmidt. *Iohann. Saresb.* p. 89. 22
Fuit Philippus usque ad *consummauit* (571 B): Iustin. ix. 8 §§ 4-21.

a Gratiam fingere in odio, instruere inter concordantes odia, apud utrumque gratiam quaerere sollempnis illi consuetudo. Inter haec eloquentia et insignis oratio, acuminis et sollertiae plena, ut nec ornatui facilitas nec facilitati inuentionum deesset ornatus. Huic Alexander filius successit, et uirtute et uitiis patre maior. Itaque uincendi ratio utrique diuersa. Hic aperta, ille artibus bella tractabat. Deceptis ille gaudere hostibus, hic palam fusis. Prudentior ille consilio, hic animo magnificentior. Iram pater dissimulare, plerumque etiam uincere; hic ubi exarsisset, nec dilatio ultionis nec modus erat. Vini nimis uterque auidus, sed ebrietatis diuersa uitia. Patri mos erat etiam de conuiuio in hostem procurrere, se temere periculis offerre; Alexander non in hostem sed in suos saeuiebat. Quamobrem saepe Philippum uulneratum praelia remiserunt, hic amicorum interfectorum conuiuio frequenter excessit. Regnare ille cum amicis uolebat, hic in amicos regna exercebat. Amari pater malle, hic metui. Litterarum cultus utrique similis. Sollertiae pater maioris, hic fidei. Verbis atque oratione Philippus, hic rebus moderatior. Parcendi uictis filio animus promptior et honestior. Frugalitati pater, luxuriae filius magis deditus erat. Quibus artibus orbis imperii fundamenta pater iecit, operis tanti gloriam filius consummauit. Ast in uno non modo patris sed omnium ingenuorum transcendit uitia, quod incontinentissimae fuit inuidiae, adeo ut etiam paterni triumpho ei lacrimas extorquerent ac si ei uirtus paterna omnium gerendorum praeriperet gloriam. Eos etiam aut propriis manibus interficiebat aut rapi praecipiebat ad penam, qui paternae uirtutis praeconia praedicabant. At Pitagoras apud philosophos tantae extitit auctoritatis ut ad omnium quaestionum decisionem sufficeret, si in parte

2 sollempnis S : solennis M 15 philippum M 17 cum amicis ille
M 21 promptior CBA 31 pithagoras CAS 32 descisionem CS

17 uolebat : uolebat Iustin. 24 tanti : totius Iustin. 26 adeo ut etc. : Hoc de Alexandro narrat Plutarchus *Vit. Alex.* c. 5 (cf. *Apophthegm.* 179 D); apud Latinos tamen non inueni. 28 Eos etiam etc. : v. Iustin. xii. 6. 30 praeconia : praeconium pro patrocinium in Iustin. xii. 6 § 4 forsan legit Ioannes. 31 Pitagoras etc. : v. Cic. *de Nat. Deor.* i. 5 § 10.

crederetur Pitagoras extitisse. Tantum namque opinio
 praeiudicata poterat ut nichil conualesceret ab opposito,
 dum hoc ipse dixisse diceretur, et ex usu adquiescentium
 uox ipsa pronominis Pitagoram indicabat. Cum enim
 5 simpliciter dicebatur: Ipse hoc dixit; ex praecepta aucto-
 ritate, teste Tullio, Pitagoram intelligi oportebat. Hic
 tamen tota auctoritate sua nequaquam iudicium flexit,
 sed adhuc interueniente dilatione propter rei ambiguitatem
 pendet sententia. Thema quidem huiusmodi est: **d**

10 Euallus adolescens diues eloquentiae discendae gratia
 causasque orandi cupiens fuit. Hic in disciplina Pitagorae
 se dedit, promittens pecuniam quantam Pitagoras petierat,
 data medietate antequam ingrederetur, daturus alteram
 quo primum die causam apud iudices perorasset et uicisset.
 15 Postea cum diutius auditor assertorque Pitagorae fuisset
 facundiamque promouisset a studio et trancurso tempore
 longiori causantibus patrocinium denegaret, ut putabatur,
 ne doctoris impleret mercedem, habito consilio litem cum
 eo Pitagoras contestatur. Cum ergo ad iudices ineundae
 20 constituendaeque causae uenissent gratia, Pitagoras sic
 exorsus est: Disce, inquit, stultissime adolescens, utroque **572 a**
 id modo fore uti reddas quod peto, siue pro te pronuntia-
 tum erit siue contra te. Nam si contra te lis data erit,
 merces michi ex sententia debebitur, quia ego euicero;
 25 sin uero secundum te iudicatum erit, merces michi ex pacto
 debebitur, quia tu uicris. Ad ea placide Euallus: Opto,
 inquit, huic tuae tam ancipiti captioni isse obuiam, si uerba
 non ipse facerem atque alio patrono uterer. Sed magis in
 ista uictoria proliudium est, cum te non in causa tantum

1 pithagoras CS: pytagoras M 4 pithagoram CS: pytagoram M
 6 pithagoram CS: ptagoram B 10 adholescens A 12 pitha-
 goras CS 15 pithagore S 19, 20. pithagoras CS 21 adholescens
 A 23 erit] fuerit A erit data M 24 euistero C 29
 preludium BM

10 *Euallus adolescens* etc.: v. Gell. v. 10; in editione Gellii sua maiore
 discrepantias Ioannis a textu vulgato contulit Hertzius. *gratia*: om.
 Gell. 11 *Pitagorae*: *Protagorae* Gell. passim; ut dicit Noster infra
 572 B. 13 *data* usque ad *alteram*: *dimidiumque eius dedit iam tunc*
statim priusquam disceret pepigitque ut reliquum dimidium daret, Gell.

sed in argumento quoque isto euicero. Disce ergo tu, magister sapientissime, utroque modo futurum uti non reddam quod petis, siue contra me pronuntiatum fuerit **b** siue pro me. Nam, si iudices pro causa mea senserint, nichil tibi ex sententia debebitur, quia ego uicero; si contra **5** pronuntiatum fuerit, nichil tibi ex pacto debeo, quia non uicero. Sic ab adolescente discipulo magister eloquentiae inclitus suo argumento confutatus est et captionis uersutae et excogitatae frustratus fuit. Tum iudices, ut antiquae uerbis utar historiae, dubiosum hoc inexplicabile- **10** que esse quod utrimque dicebatur rati, ne sententia sua utramque in partem dicta ipsa sese rescinderet, rem in iudicatam reliquerunt, causam in diem longissimum protelantes. Nec multum refert ad propositum Pitagoras an Protagoras, sicut Quintiliano placet et Agellio, litigauerit; **15** neque enim uis est in nomine, dum constet rem ambiguam **c** sine temeritate diffiniri non posse. Sunt autem multae captiosae quaestiones, quae tutius et commodius praesertim in iudiciis differuntur quam accelerentur. Vnde et apud dialecticos genus hoc tractus appellatur et a Graecis dicitur, **20** ubi quicquid uerum esse statueris falsum repperitur. Et, si plerumque in his per exceptionem doli mali possit res temperari, et aequitas ipsa iuris interdum queat mitigare rigorem, nisi urgentissima rerum necessitas cogat, in talibus sententiam expedit differre quam ferre. Fere a puero **25**

5 uiscero A	7 uiscero A ¹	adholescente A	8 est om. M
9 cogitatae M	10 hystorie B	hystoriae M	14 pithagoras
CS	15 prothagoras CS	et agellio placet C'S	20 appellatur
S	21 reperitur CB	23 mittigare S	

15 Quintiliano: v. *Inst. Or.* iii. 1 § 10. 19, 20 *apud dialecticos* etc.: v. *Dig.* xxxv. 2. 88 dixi τῶν ἀπόρων hanc quaestionem esse qui tractatus apud dialecticos τοῦ ψευδομένου dicitur, etenim quidquid constituerimus uerum esse falsum repperitur . . . ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit. In Polieratici codicibus omnibus quos inspexi, in ed. principe et in ed. Par. 1513 omissis uerbis Graecis legitur hoc tractus appellatur et a graecis dicitur ubi, etc. In ed. Lugd. 1513 post dicitur sequitur lacuna; quae in edd. Lugd. Bat. 1595 et 1639 uocabulo ζήτησις expletur; nota tamen in margine addita 'al. abest.' In editionibus recentioribus usque ad nostram legitur ζήτησις, quod uocabulum unde uenerit in eius mentem qui editionem Plantinianam (Lugd. Bat. 1595) recognovit, prorsus ignoro.

didicisti quia in quaestionibus, quae habent positiones implicitas et quae latenter inuoluunt contraria, laboriosa solutio est, nisi forte te antiquo Nestore reputes cautiorem. Ne credas somnio, Agamemnoni dictum est in sompnis, dum in excidio Troiae Grecia laboraret. Huiusque somnii d interpretationem Ioui censuerunt Greecorum sapientissimi reseruandam. Laborantes uidi quamplurimos, dum quaeritur an qui dicit 'Ego mentior' uerum dicat. Sed neminem uidi qui Scillam uitaret et Caribdim, nisi debilem aut propitium sustinuerit hostem. At in litigiosis disputationibus et declamationibus scolasticis sine periculo ista uersantur. Sed ubi ad forum uentum est, in quo inanis ostentatio ingenii conquiescit et seria dumtaxat agitantur, sine periculo litigatorum aut iudicis in sententiae calculo non erratur. Nec est, ut opinor, quicquam utilius quam periculum differri, si omnino uitari non potest. Iniquissimum tamen est iurgia protelari, cum alterutrius litigantium periclitatur utilitas et rei difficultas moram non contrahit. Quicquid igitur expediri potest, accelerandum est; quod consultiore tractatu indiget, differendum.

Cap. 13. *Quomodo iudicium debeat ordinari, et de conceptione sacramenti calumpniae, quod ex necessitate praestant actor et reus, et quid immineat illi qui iuramentum subire detrectat, et de sacramento aduocatorum, et pena calumniatorum, siue praeuuaricantium aut tergiversantium.*

Vt uero rerum ueritas citius illucescat, litigatores ipsos personas uidelicet principales non ante ad litem iudex

4 sompno ASM

5 sompnii ASM

11 post periculo add. isto M

3 Nestore: v. Macrob. *de Somn. Scip.* i. 3 § 15; cf. supra ii. 15 (429 D).
 4 Ne credas etc.: Hoc sophismatis τοῦ ψευδομένου exemplum nusquam alibi reperire potui.
 5 Laborantes etc.: cf. Cic. *Acad.* ii. 30 § 96, Sen. *Ep.* 45 § 10.
 6 21 Cap. 13: Hoc cap. cum sequente laudat Savignius *Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter* c. 36 (iv. 368) 'So findet sich darin eine Uebersicht des Prozesses nach dem Justinianischen Recht, die um so mehr Lob verdient, da die Rechtswissenschaft doch nur zu den Nebenbeschäftigungen des Mannes gehörte, und da Er schwerlich irgend eine fremde Vorarbeit benutzen konnte.'
 7 27 litigatores etc.: v. Cod. Iustin. ii. 58. 2.

admittit quam ei praestito sacramento faciant fidem quod iustitiae suae insistent et calumpniam omnem facient procul.

- b** Actor quidem iuret non calumpniandi animo litem mouisse sed existimando bonam habere causam et quod nichil in tota lite faciet calumpniose ut nec probatio nec dilatio 5 frustratoria exigatur sed id solum quod iustitia uideatur exigere. Reus autem iurabit quod putans se bona instantia uti peruenit ad reluctandum et quod in nullo totius litis articulo calumpniose uersabitur, id solum a iudice uel aduersario exigens quod pro ueritate putat ex 10 necessitate iustitiae exhibendum. Vterque uero iuramenti sui extrema clausula hoc complectetur, ut iurent se nichil dedisse aut promisisse aut duros esse uel per se uel per mediam personam siue iudicibus siue aliis quibuscumque personis pro ea causa exceptis his quae aduocatis et 15 quibusdam aliis certis personis de iuris indulgentia praestari licet. Quod si actor sic iurare recusauerit, exclusus a lite cadit ab actione tamquam improbus litigator. Reus uero detrectans subire iuramentum habetur pro confesso et sententiam dampnationis expectat. Sed et 20 ipsi patroni causarum, quo fidelior possit esse examinatio, ab ipsa contestatione litis iuramento artantur ad ueritatem et fidem, iurantes quod, cum omni uirtute sua omnique ope quod iustum et uerum existimauerint clientibus suis inferre procurabunt, nichil studii relinquentes prout cuique 25 possibile est et quod ex industria sua non protrahent lites. Nam eas oportet a iudicibus infra biennium uel triennium terminari. Ipsos quoque aduocatos pari distributione
- d** partibus exaequabit, siue eos petierint siue non, ut aequo Marte possit causa procedere. Haec autem paritas et 30 in uirtutis merito et uiuacitate ingenii, consilii profunditate

17 auctor M

27 a iudicibus oportet A

3, 4 *Actor . . . causam*: uerba Iustiniani. 7, 8 *Reus . . . reluctandum*: fere uerba Iustiniani. 11 *Vterque etc.*: v. *Authentic.* cxvii. coll. ix. tit. 5 § 1 (= *Nov.* cxxiv. 1). 17 *Quod si actor etc.*: v. *Cod.* Iustin. ii. 58. 2 §§ 6-8. 20, 21 *Sed et ipsi patroni etc.*: v. *Cod.* iii. 1. 14 § 4. 27 *Nam eas etc.*: v. *Cod.* iii. 1. 13. 28 *Ipsos quoque aduocatos etc.*: v. *Cod.* ii. 6. 7.

et opinione scientiae et nominis auctoritate consistit, ut haec omnia, si fieri potest, apud partes quadam aequitatis lance librentur. Quod si unius prae ceteris est fama hilarior, ex officio iudicantis prout poterit parti aduersariae 5 compensabitur. Qui tamen alicuius litigatorum archana praenouit, non patrociniabitur aduersario, nisi forte citra coniuentiam iudicis separatim cum pluribus alter tractauerit ut alteri paris defensionis copia subtrahatur. Nec est qui a iudice monitus sine excusatione probabili possit 10 cuiuscumque parti patrocinium denegare, nisi forum sibi praeccludi uelit, ut postmodum in causis agendis minime 574 a audiatur. Si uero praeuaricatus fuerit aduocatus, in conuictum oportet pro qualitate commissi penam grauissimam exerceri. Munus siquidem patrociniū fidelissime 15 implendum est et sine aduersariorum iniuria. Rationibus namque non probris contendendum est, et ex edicto principis patitur opinionis dispendium quisquis negotio derelicto procaz in aduersarii sui contumeliam aut palam pergit aut subdole. Sed, licet patrono merces ex causa 20 honorarii debeat, concinnatorem uel redemptorem litium esse non licet, ut certae partis emolumentum cum graui damno litigatoris et quadam depraedatione paciscatur. Quicquid autem patronus allegauerit praesente domino perinde est habendum ac si proferatur a domino, nisi ex b 25 continenti, id est infra proximum triduum contradixerit. Licet autem patronum uinci contigerit, in nullo leditur fama eius, si nichil omisit ex contingentibus et clientis sui iustitiam fideliter fouit; non enim cogitur patrocinari mendacio. Si quid uero lesionis affert causa, in litigantes 30 cadit, siue ciuilitate siue criminaliter actum sit. Hoc autem, quicquid sit, sententia diffinitiuā declarat, quae reos condemnat uel absoluit et interdum in ipsos auctores consultissime acerbitatis effundit aculeos. Nam, ut de

4 hylarior CBM 7 aliter M 13 comissi S

5 *Qui tamen alicuius* etc.: Verba non sententiam Cod. ii. 6. 7 § 3
reminiscitur Ioannes. 8, 9 *Nec est qui* etc.: v. Cod. ii. 6. 7 § 2.

15 *Rationibus* etc.: v. Cod. ii. 6. 6 § 1. 19 *Sed, licet* etc.: v. Cod.
ii. 6. 5. 23 *Quicquid* etc.: v. Cod. ii. 9 §§ 1, 3.

ciuilibus taceatur, in quibus tamen est eadem inuenire, accusatorum temeritas tribus modis detegitur tribusque subicitur penis. Aut enim calumpniantur aut praeuaricantur aut tergiuersantur. Est autem calumpniari crimina falsa intendere; praeuaricari uera abscondere; at in uniuersum ab accusatione desistere tergiuersari est. Sed lege Remia calumpniantes ad uindictam poscit similitudo supplicii, ita tamen ut postquam reus absolutus fuerit, cum de accusatoris consilio et mente constiterit, si iusto errore lapsus est, absoluaatur. Si uero in euidenti calumpnia deprehensus est, pena legitima condempnatur. Quod ipsius pronuntiationis manifestatur uerbo; nam, si pronuntiatum est 'Non probasti,' pepercit actori; si uero, 'Calumpniatus es,' condempnauit eum; et licet de pena infamiae nichil subiecerit, tamen potestas legis aduersus eum exercebitur, adeo ut importet infamiam.

d

Cap. 14. *De ratione instrumentorum.*

At in ipsa disquisitione consilii tam in ciuilibus quam in criminalibus causis ad examinandas probationes instrumentorum ratio habenda est. Et quidem instrumenta dicuntur omnia quibus causa instrui potest, siue sint testimonia siue testes; haec tamen illis potiora sunt, eo quod testes testimoniis praeferuntur. Nam, cum testes examinari possint, testimonia semper et apud omnes eadem sunt. In ipsa uero testium examinatione non potest ex regula aliqua diffiniri quid magis iudicem sequi oporteat. Si enim testes omnes eiusdem honestatis et estimationis sint et negotii qualitas ac iudicis motus cum his concurrerit, sequenda sunt omnia testimonia. Sin uero quidam eorum aliud dixerint, licet impari numero, credendum

3 calumpniantur CB 6 accusatione S reuua CBA 7 calumpniantes CB
 8 acusatoris S 11 legitima BM condempnetur M
 18 in om. S 22 praeferantur B 25 aliqua regula BAS

2 *accusatorum* etc.: v. *Dig.* xlviii. 16. 1 §§ 1-4. 14 *infamiae*: infinium, cuius in loc. cit. nulla est mentio, calumpniae praeuariatationis in iudicio publico poenam fuisse docet *Dig.* iii. 2. 1. 19, 20 *instrumenta* etc.: cf. *Dig.* l. 16. 99 §§ 2, 3. 20, 21 *siue sint testimonia siue testes*: Quomodo differant inter se *testis* et *testimonium*, apparet ex *Dig.* xxii. 5. 3 § 3.

est quod naturae negotii conuenit, quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret; confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis et testimoniis quae rei aptiora et uero proximiora esse compererit. Non enim ad multitudinem
 5 respici oportet, sed ad sinceram testium fidem et testimonia quibus potius lux ueritatis assistit. Ipsis quoque praesumptionibus frequentissime stabit donec probetur contrarium. Nam et Salomon, cum in litigio meretricum infantem diuidi praecepisset, et altera eum mallet alteri
 10 uiuum cedere, ipsa tamen reclamante: Nec michi nec tibi sit, sed diuidatur; illi uiuum infantem restituendum censuit, quae non adqueiuit ut uiuus moreretur. Argumento si- b
 quidem probabili trahebatur ut matrem crederet quae diligebat, cum opinionem eius aut fidem aduersa probatio
 15 nequaquam euacuaret. Vnde et diuus Adrianus rescripsit iudicantis dilatans in examinatione testium facultatem; et uerba quidem epistolae haec sunt: Tu magis scire potes quanta fides habenda sit testibus, qui cuius dignitatis et cuius estimationis sint, et qui simpliciter uisi sint dicere,
 20 utrum unum eundemque sermonem meditatam attulerint an ad ea quae interrogaueris ex tempore uerisimiliter responderint. Quae argumenta et quemadmodum cuique rei probandae sufficiant, nullo certo modo satis diffiniri potest. Alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas,
 25 alias ueluti consentiens fama confirmat rei de qua quaeritur c fidem. Hoc igitur solum tibi respondere possum summam, non utique ad unam speciem probationis cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te estimare oportere quid aut credas aut parum probatum
 30 tibi opineris. Iudici ergo plurimum licet, dum in omnibus seruiat ueritati, quam si (ut solet) apud improbos periclitari cognouerit, ad professionem eius qui necessarii fuerint,

2 modum M
allegari A²

17 sunt haec M
30 ergo] uero M

21 uerisimile M

28

8 Nam et Salomon etc.: v. 3 Reg. iii. 16 seqq. 15 Vnde et diuus
 Adrianus usque ad opineris (575 c): v. Dig. xxii. 5. 3 §§ 1, 2. 32
 qui necessarii fuerint etc.: v. Dig. xxii. 5. 3 § 6.

euocabit et ad testimonium compellet inuitos; his tamen exceptis, quos aduersus certas personas testificari iura non cogunt.

Cap. 15. *Quae pertineant ad religionem proconsulum praesidum et ordinariorum iudicum, et quatenus exenia protendi liceat; et de Cicerone, Bernardo, Martino, Gaufrido Carnotensi.*

Pertinet autem ad religionem praesidis prouidere ne potentiores uiri iniuriis afficiant humiliores, ne defensores eorum calumpniosis criminibus insectentur innocentes. Prohibebitque illatas exactiones et uiolentias factas et extortas metu uenditiones et cautiones uel sine pretii numeratione, ne et ipse prouinciam in praebendis hospitiiis oneret, denique ne quis iniquum lucrum uel dampnum sentiat, praecauebit. Congruit enim bono et graui praesidi curare ut pacata et quieta sit prouincia; quod facile optinebit, si sollicite agat ut malis hominibus prouincia careat eosque conquirat. Nam et sacrilegos latrones fures plagarios conquirere debet et, prout quisque deliquerit, in eum animaduertere receptatoresque eorum, sine quibus latro diutius latere non potest. Omni uero ius reddenti obseruandum est ut in adeundo quidem facilem se praebat sed contempni non patiat. Vnde mandatis adicitur ne praesides in ulteriorem familiaritatem prouinciales admittant; nam ex conuersatione aequali contemptio nascitur dignitatis. Et summatim ita ius reddi debet ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat. Sed et in cognoscendo nec excandescere aduersus eos quos malos putat, nec

14 honeret S
sumatim S

15 sentiet BA

17 obtinebit C

26

1, 2 *his tamen exceptis*: Quos excipi oporteat, Paulus docet in *Dig.* xxii. 5. 4. 8 *Pertinet autem* etc.: *Dig.* i. 18. 6 § 2. 11 *Prohibebitque* etc.: v. *Dig.* i. 18. 6. init. *illatas*: *illicitas* habet *Dig.* . . . 13 *ne et ipse* etc.: v. *Dig.* i. 16. 4. init. 14 *ne quis* etc.: Revertitur ad *Dig.* i. 18. 6. 15 *Congruit* etc.: *Dig.* i. 18. 13. 21 *Omni uero ius usque ad detegit*: *Dig.* i. 18. 19. 26 *Et summatim* etc.: In *Dig.* legitur *Sed et in cognoscendo . . . detegit* et postea *Et summatim . . . augeat.*

precibus calamitosorum illacrimari oportet; id enim non est constantis et recti iudicis, cuius motum animi uultus detegit. Quid enim in uiro graui deformius quam si ad auram genae pallent, cutis in rugas contrahitur, scintillant oculi, turbantur uultus; aut si sanguinem faciei ira accendit et quasi excludit in superficie, spumantia torquentur labra, brachia iactantur, saliunt pedes, corpus trepidat et toto gestu non tam iratum exprimit quam insanum. Certe, cum tales uideo, compatior illis michique metuo memor hominum quos in Affrica esse in libro Naturalis Historiae apud Plinium didici. Dicuntur enim effascinare uoce et lingua ut, si impensius forte laudauerint pulchras arbores, segetes ameniores, letiores infantes, equos egregios, pecudes pastu et cultu optimas, repente moriantur aut pereant. Fascinatio quoque oculorum exitialis est. Refert idem esse homines in Illiricis, qui interimant uidento quos diutius irati uiderint, eosque ipsos mares feminasque qui uisu nocentes sunt, pupillas in singulis oculis habere binas. Apollonides quoque perhibet in Sitia nasci feminas quae Bithiae uocantur, et easdem in oculis binas habere pupillas et perimere si quem uisu forte iratae aspexerint. Vereor ne his cognati sint iudices iracundi. Tradunt etiam physiognomi eos, qui habent oculos maculosos, ad nequitiam proniores. Quae uero de praesidibus aliisque iudicibus dicta sunt, debent et apud proconsules, quos nostrates uulgariter dicunt iustitias esse errantes, optinere. Et nomen quidem erroris, etsi non

6, 7 toquentur C 11 hystoriae M 12 effacinare A 13 pulcras AS 19 bina C Appollonides B 26 esse om. A

10, 11 in libro *Naturalis Historiae apud Plinium*: v. Plin. vii. 2 § 16. 16 Refert idem etc.: v. Plin. loc. cit. 19 Apollonides etc.: v. Plin. loc. cit. § 17. 23 Tradunt etc.: cf. Abubecri Rasis ad regem Mansorem de re medicina ii. 28 in Gerardi Cremonensis vers. Lat. (Foerster *Script Physiognom.* ii. p. 165) *maculae multae circa pupillam in oculo apparentes malum significant hominem.* 26, 27 iustitias errantes: cf. infra c. 16 (580A); itinera annua per uniuersum regnum Angliae per statutum a. 1166 imperata nondum facere soliti sunt iudices regii. Itaque hunc locum aut ad vicecomites (Anglice *sheriffs*) aut ad fiscales respicere coniecit Stubbs in praef. ad *Gesta Regis Henrici II* Benedicto Petriburgensi ascripta (*Rolls Series* 49 b, p. lviii. n. 1).

officio, personis tamen eorum conuenit, qui euntes post
 d concupiscentias suas in sectatu auaritia^e et depraedatione
 popularium a tramite aequitatis aberrant. Debent autem
 officia omnium esse gratuita, ut nichil ultra statutum
 exigatur sed nec recipiatur. Sed forte quid statutum sit
 5 quaeris. Plebiscito continetur ne quis praesidum munus
 donumue caperet, nisi esculentum poculentumue, et id
 quidem intra dies proximos prodigatur. Quod et ad
 proconsules aliosque magistratus ex mandato principis
 transit. Non uero in totum debent exeniis abstinere,
 10 sed modum adhibere. Vt uero nec in totum abstineant
 nec auare modum exeniorum excedant, diuus Seuerus et
 imperator Antoninus elegantissime sunt epistola moderati.
 Cuius epistolae uerba sunt haec: Quantum ad exenia
 577 a pertinet, audi quod sentimus. Vetus prouerbi-¹⁵
 um est: Nec omnia, nec semper, nec ab omnibus. Nam ualde
 inhumanum est a nemine accipere; sed passim, uilissimum;
 et per omnia, auarissimum. Quod autem mandatis con-
 tinetur, ne donum uel munus ipse proconsul uel qui in
 alio officio erit accipiat ematue quid nisi uictus cotidiani
 20 causa, quod ad exenia iam non pertinet sed ad ea quae
 edulium excedant usum. Sed nec exenia producenda sunt
 ad munerum qualitatem. Licet enim patrocini-
 um possit uendere aduocatus et peritus iuris sanum consilium,
 iudicium uendere omnino non licet. Cicero, cum in Palatio
 25 domum uellet emere et pecuniam in praesens non haberet,
 a Silla, qui tunc reus erat, mutuo sextertium uicies tacite
 b accepit. Ea res, priusquam emeretur, prodita est et in
 uul-³⁰gus exiuit; obiectumque est ei quod pecuniam domus
 emendae causa a reo accepisset. Tunc Cicero inopinata
 obprobatione permotus accepisse se negauit, dicens se

10 xenii S'M	12 xeniorum S'M	14 xenia M	17 post uilis-
simum add. est SM	19 domum A	21 xenia M	22 xenia M

6 *Plebiscito etc.*: Dig. i. 18. 18. 10 *Non uero . . . qualitatem*
 (557 A): v. Dig. i. 16. 6 § 3. 13 *Antoninus*: sc. Caraculla. 23
Licet enim etc.: v. Grat. Decret. II. xi. 3. c. 71, xiv. 5 c. 15 § 1 (Friedb.
 i. 663, 742) ex Aug. Ep. cliii. § 23 (Migne P. L. xxxiii. 663). 25
Cicero etc.: Gell. xii. 12.

domum non esse empturum; atque: Adeo falsum est, inquit, quod obicitis, ut uerum sit me pecuniam accepisse, si domum emero. Sed, cum postea emisset et hoc mendacium in senatu ei ab inimicis obiceretur, risit satis atque
 5 inter ridendum: Imprudentes, inquit, homines estis, cum ignoratis prudentis et cauti patrisfamilias esse, quod emere uelit se empturum esse negare propter competitores emptionis. Sic itaque quod infitiri non poterat, urbano facetoque diluit dicto, rem magis dignam faciens risu quam
 10 crimine. Familiare siquidem habebat ut, quotiens obiectum c turpe abnegare non posset, responsione ioculari illud eluderet. Amplectendae memoriae et imitandae sanctitatis summus pontifex Eugenius, quem uidisti, nullum omnino munus hominis litigantis recipiebat aut cui litem crederet
 15 imminere. Vnde, cum in aduentu suo prior quidam modicae facultatis, cuius causam nondum audierat, ei marcam auri deuotione multa instanter offerret: Nondum, inquit, domum ingressus es, et iam uis corrumpere dominum? Corruptionem namque uir sanctus credidit quicquid offerebatur
 20 iudici lite pendente. Bernardus quoque Clareuallensis

1 Adeo falsum etc.: adeo, inquit, uerum sit accepisse me pecuniam Gell. 5 Imprudentes: ἀκούωνόητοι Gell. 8 quod infitiri etc.: v. Gell. xii. 12 § 1. 12 Amplectendae etc.: Quae sequuntur usque ad scribit (577 D) citat Pauli M. G. H. SS. xxvii. p. 46. 13 Eugenius: De Eugenio III incorruptibilitate cf. Bernard. de Consideratione iii. 3 (Migne P. L. clxxiii, 764, 765). uidisti: sc. Thomas cancellarius. Illum cum Theobaldo archiepiscopo Cantuariensi in concilio Remensi, quod a. 1148 habuit Eugenius III, interfuisse testatur Noster in *Historia Pontificali* c. 8 (Pertz *Mon. Germ. Hist.* SS. xx. 522). Cf. *Vitam S. Thomae auctore Willelmo filio Stephani* (ed. Robertson *Rolls Series* 67 c. p. 16) *Intellecta mox ipsius* (sc. Thomae) *industria, mittebat eum archiepiscopus* (Theobaldus) *aliquotiens Romam pro negotiis ecclesiae Anglorum; ubi, Domino favente, sapienter se gerens, in plurimam summorum pontificum et sanctae ecclesiae Romanae gratiam receptus est.* Ad talem missionem respicere videtur Gervasius Cantuariensis (*Rolls Series* 73 a. p. 150) *Papa . . . Cantuariensi prohibuerat archiepiscopo* (Theobaldo) *ne filium regis* (Stephani) . . . *in regem sublimaret. Hoc autem factum est subtilissima providentia et perquisitione cuiusdam Thomae clerici natione Londinensis.*

20 Bernardus: Bernardus apud Redonas in Britannia minore natus ideoque Redonensis dictus in coenobio Clarevallensi, cuius abbas erat S. Bernardus, vitam monasticam suscepit. Postea ab Eugenio III, ipso Cisterciensi et S. Bernardi discipulo, ad cardinalis dignitatem a. 1150 (v. De Mas Latrie *Tresor de Chronologie* p. 1186) proventus est. Eiusdem Eugenio bullis testis subscripsit a 31 Dec. 1152 ad 10 Apr. 1152 (v. Jaffé *Reg. Pontif.* ed. 1886 ii. p. 20).

monachus et sanctorum Cosmae et Damiani diaconus et cardinalis Romae degens in excelsis singulariter habitauit, excutiens manus suas ab omni munere, ut nondum natus sit cuius aurum uel argentum in munus acceperit. Quid referam Martinum, qui contra morem a legatione pauper 5 rediens, cum ab episcopo Florentino equum socio necessarium magna compulsus instantia accepisset, eundem restituit donatori, ex quo eum ab initio dati muneris causam in Romana ecclesia uentilandam habuisse cognouit? Quod et plenius sanctus Bernardus Clareuallensis abbas, 10 qui eum perfectius nouerat, refert in libro doctrinali quem ad sanctum Eugenium de Contemplatione uel Consideratione scribit. Taceo quod uenerabilis pater Gaufridus Carnotensis legatus Aquitaniae prouincialium munera non recepit, nisi in causa esculenti et poculenti et hoc cum 15

I post diaconus om. et SM

II nouit A

Bernardum Redonensem iterum ob contemptum pecuniae laudat Ioannes infra vi. 24 (624 c). Mortuus est a. 1154 (De Mas Latrie loc. cit.). 2 in excelsis habitauit etc.: v. Isa. xxxiii. 15, 16. 5 Martinum: Pauli loc. supra cit. 'Martinus presbyter card. S. Stephani in Celio monte qui Innocentii [II] actis a 23 Ian. 1133 usque ad 19 Mai subscripsit et a. 1134 ineunte legatione in regnum Danorum perfunctus est.' De hac legatione cf. Bernardi *Lothar von Supplinburg* (Lips. 1879) p. 489. Genuensis erat Martinus, e familia Cibonum ortus; promotus est ad card. presbyteri dignitatem ab Innocentio II circ. a. 1130. Mortuus est circ. a. 1144; v. De Mas Latrie *Trésor de Chronologie* p. 1184. legatione: in Dacia i. e. Dania sec. S. Bernardum loc. infra cit. 6 episcopo Florentino: i. e. Gotifredo de Contalbertis, qui sedit a. 1113-1142 (v. Ughelli *Ital. Sacr.* iii. 89 seqq.). equum: quo Pisas ubi eramus tunc peruectus est Bernard. loc. infra cit. Ad concilium Pisanum ab Innocentio II a. 1134 habitum respicit S. Bernardus, quo in concilio iterum excommunicatus est Petrus Leonis dictus Anacletus antipapa; v. De Mas Latrie *Trésor de Chronologie* p. 1293. 11 refert etc.: v. Bernard. *de Consideratione* iv. 5 § 13 (Migne P. L. clxxxii. 782, 783). 13, 14 Gaufridus Carnotensis: Gaufridus II de Leugis (de Léves) episcopus Carnotensis post obitum S. Iuonis electus a. 1116. Ab Innocentio II legatus sedis apostolicae super Bituricensem, Burdigalensem, Turonensem et Dolensem provincias institutus est. Concilio Pisano a. 1134 interfuit. Mortuus est a. 1148. De illo consule *Gall. Christian.* viii. 1134-1141 (ed. 1744) et Abaelardi *Hist. Calamitatum* c. 9 (ed. Cousin. i. pp. 20-22). Exstant epistolae ab eodem scriptae in Migne P. L. clxxxiii. 1413, clxxxii. 694, clxxxvi. 1399. Illius etiam mentionem faciunt Bollandistae in *Actis SS.* inter praetermissos 25 Ian. et 1 Feb. 14 legatus Aquitaniae: cf. S. Bernardi *Vit.* I^{um} ii. 6 (Migne P. L. clxxxv. 286 seqq.).

summa frugalitate ; sed omnia, quae in exeniorum ratione a
 offerebantur, ut stercora contempnebat. Testatur sanctus
 Clareuallensis quod piscem, quem uulgo sturionem dicunt,
 a deuoto quodam legationis suae clerico gratis accipere
 5 noluit nec ante adqueiuit offerentis improbitati quam ei
 pro admissio exenio pretium numeraret.

Cap. 16: *De crimine repetundarum, quo tenentur et prae-*
sides et iudices, qui aliquid omnino accipiunt propter
eas res quae sibi sunt ex officio faciendae: et de
 10 *Samuele, qui docet iuge sacrificium esse debere in*
domo iudicis, quae seipsam oblatione iustitiae et
bonorum operum exhibet templum Dei.

Sed crebrescentibus uitiiis etiam in clero sunt hodie
 continentiae tantae exempla rarissima, cum tamen de b
 15 censura legum summa continentia magistratibus omnibus
 sit indicta, adeo quidem ut qui ordinariam gesserit
 potestatem, quicquid ex uetere delegationis titulo profligauerit,
 cum dispendio pudoris atque fortunae, id est honoris atque dignitatis,
 de propriis facultatibus intra
 20 prouinciam positus inferre cogatur. Lege quoque Iulia
 repetundarum tenetur qui, cum aliquam potestatem haberet,
 ob iudicandum uel non iudicandum, decernendum uel non
 decernendum, aut ob denuntiandum testimonium uel non
 denuntiandum pecuniam acceperit et in summa quo
 25 magis aut minus quid ex officio suo faceret. Nec usu
 capi potest quod accipitur, antequam redeat in potestatem
 eius a quo profectum est aut heredis. Venditiones quoque c
 et locationes pluris minorisue factas lex ista rescindit, et
 ea dampnati testimonium publicum dicere aut iudices esse
 30 aut postulare prohibentur ; et licet conuicti extra ordinem
 hodie puniantur, plerumque dampnantur exilio, uel etiam
 durius, prout admiserint. Sed et ab heredibus pena

1 xeniorum SM

6 xenio M

13 crebrescentibus CB

2, 3 *Testatur sanctus Clareuallensis* : i. e. S. Bernardus in lib. *de Consideratione* iv. 5 § 14.
 20 *Lege Iulia* usque ad *admiserint* : v. *Dig.*
 xlviii. 11. 3, 6, 4, 8, 7. 32 *ab heredibus* etc. : v. *Cod. Iustin.* ix. 27. 2.

repetitur. Inspice uerba legis et quanta indignatione crimen hoc persequatur attende: Vt unius, inquit, pena metus possit esse multorum, ducem qui male egit ad prouinciam, quam nudauerat, cum custodia competenti ire praecipimus, ut non solum quod egit non dicam do-
 mesticus sed manipularius et minister acceperit, uerum ut id quod ipse a prouincialibus meis rapuit aut sustulit, in
 d quadruplum inuitus exoluat. Itemque: Omnes cognitores et iudices a pecuniis atque patrimoniis manus abstineant, neque alienum iurgium putent suam praedam. Etenim
 10 priuatorum litium cognitor idemque mercator statutam legibus cogetur subire iacturam. Et illud: Iubemus quoque et hortamur ut, si quis forte honoratorum decurionum possessorum postremo etiam colonorum a cuiuslibet ordinis iudice fuerit aliqua ratione concussus, si quis sciat
 15 uenalem de iure fuisse sententiam, si quis penam uel pretio remissam uel uitio cupiditatis ingestam; si quis postremo quacumque de causa improbum iudicem potuerit approbare, is uel administrante eo uel post administrationem depositam in publicum prodeat, deferat crimen, delatum approbet,
 20 cum probauerit et uictoriam reportaturus et gloriam.

579 a Vtinam haec uel audiantur a nostris; nam ut seruentur optare uix audeo. Quos quotiens diligentius intueor, concussores mihi potius uideor uidere quam iudices, ac si ad hoc solum dati sint ut prouinciam spolient. Sed et leges
 25 ipsae et consuetudines, quibus nunc uiuitur, insidiae sunt

8 exsoluat SM

19 amministrante M

2 Vt unius etc.: Cod. ix. 27. 1.

5 egit: eius Cod.

8 Omnes

cognitores etc.: Cod. ix. 27. 3.

12 Iubemus etc.: Cod. ix. 27. 4.

26 consuetudines: Notandum est illam dissensionem inter Henricum II et Thomam archiepiscopum Cantuariensem (ad quem, dum adhuc cancellarius erat, scriptus est *Policraticus*) de regni consuetudinibus ortam esse; quae in concilio celeberrimo apud Clarendonam habito exigit rex (ut uerbis Nostri in *Vit. S. Thomae* c. 15 utar) *instantius ut . . . publice recenserentur et expresso et absoluto omnium episcoporum assensu firmentur, nulla omnino conditione adiecta* (qualis scilicet fuerat ista Thomae formula *saluo ordine meo*). De consuetudine v. *Dig. i. 3. 32, 38*; cf. Isidor. *Orig. ii. 10 § 2* (Migne *P. L. lxxxii. 130*) qui iurisconsultorum sententias sic breuiter expressit: *Consuetudo est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex.*

et laquei calumpniantium. Verborum tendiculae propo-
 nuntur et aucupationes sillabarum; uae simplici qui silla-
 bizare non nouit! Feci, inquit, iudicium et iustitiam;
 non tradas me calumpniantibus me. Ac si aperte dicat:
 5 Qui iudicium peruertunt et iustitiam deserunt, tradantur
 calumpniatori qui filios Adam ante conspectum Domini
 accusat die ac nocte. Legitur in libro Regnorum ad
 uniuersum Israel dixisse Samuelem: Ecce audiui uocem
 uestram iuxta omnia quae locuti estis ad me, et constitui **b**
 10 super uos regem. Et nunc rex graditur ante uos; ego
 autem senui et incanui; porro filii mei uobiscum sunt;
 ita conuersatus sum coram uobis ab adolescentia mea
 usque ad diem hanc. Ecce praesto sum. Loquimini de
 me coram Domino et coram Christo eius, utrum bouem
 15 cuiusquam tulerim an asinum, si quempiam calumpniatus
 sum, si oppressi aliquem, si de manu cuiusquam munus
 accepi; et contempnam illud hodie restituamque uobis.
 O pudicum animum, o continentem manum, o iudicem
 incorruptum, et uocem magnificam admirandam et imitan-
 20 dam uniuersis quae de conscientia pura sic loquitur!
 Loquimini de me coram Domino et Christo eius, qui in
 celo et in terra iudices iudicant. Loquimini, inquam, si
 bouem cuiusquam aut asinum tulerim. Vtique uillas et
 praedia aut immensa pondera auri uel argenti aut pretiosae
 25 suppellectilis onera non extorserat qui magni reputabat
 iudicem bouem oblatum accepisse uel asinum. Si quempiam
 calumpniatus sum, si oppressi aliquem. Neminem iniuste
 uexauerat qui omnes calumpnias excludebat; nec iudicium
 eius peruertebat caro uel sanguis qui nullum umquam
 30 oppressit. Si enim in manus eius quisquam inciderat,
 non eum iudex sed propria iniquitas opprimebat. Si de

6 conspectu B Domini] dei BAS

3 Feci etc.: Ps. cxviii. 121. 6 calumpniatori etc.: v. Apoc. xii.
 10; ubi *accusator* legitur in versionibus quas habemus. Cf. tamen
 Hilarium in Ps. cxviii. 122 (Migne P. L. ix. 609) *Scriptura in*
Apocalypsi calumniatorem eum [sc. diabolum] *esse testante*; v. Sabatier
Bibl. Sacr. Lat. Vers. Antiq. iii. 1014. 7, 8 ad uniuersum Israel
 usque ad restituamque uobis: 1 Reg. xii. 1-3.

manu cuiusquam munus accepi, contempnam illud hodie restituamque uobis. Quid quaeso expressius dici poterat? Vt in summa omnem auaritiae suspicionem tollat, nullius d muneris conscientiam se docet habuisse paratus contempnere et restituere, si quid omnino exigi posset. Malebat 5 enim illud restituere in praesenti quam cum usuris reddere in futuro, et contempnere illud hodie satius iudicabat quam in conspectu Dei et omnium electorum ex ea causa in eum contemptibilis apparere. Sed quid ad hanc contestationem eius respondit auditor? Audi. Et dixerunt. Qui? Vti- 10 que totus Israel; nam ad omnes sermonem direxerat. Non es calumpniatus nos neque oppressisti neque tulisti de manu alicuius quippiam. Si quis proconsulum praesidumue aut tribunus aut centurio decurionue aut omnino aliquis magistratus tale testimonium a prouincialibus 15 580 a meruit, ad prouinciam nostram quaeso accedat ut nostros doceat magistratus. Nam de uicecomitibus et iustitiis quae, ut uulgari nostro utar, recte dicuntur errantes, nihil tale auditur, eo quod diligunt munera et sequuntur retributiones, nec liberant pauperem a potente, aduenae et 20 pupillo non iudicant, et causa uiduae non ingreditur ad eos. Porro nec iudices ecclesiastici sequuntur Samuelem, sed sicut populus, sic et sacerdos. In commune conqueritur Sapientia: Tenentes legem nescierunt me; principes facti

4 docet se M 9 constitutionem M 19 secuntur M 22
sequuntur A: secuntur M

12 *Non es calumpniatus etc.*: 1 Reg. xii. 4. 17 *vicecomitibus*:
Anglice *Sheriffs*. 18 *recte dicuntur errantes*: *De iustitiis*
errantibus, Anglice *justices in eyre*, v. supra c. 15 (576 c); ad eorum
titulum simili modo alludit Petrus Blesensis qui in *Ep.* 95 ad Hen-
ricum II sic scribit (Migne P. L. ccvii. 298): *Ipsos enim iustitarios*
quos uulgariter errantes uel itinerantes dicimus, dum errata hominum
diligenter explorant, frequenter errare contingit. Mox exemplum
Samuelis laudat. Fatetur se *Policraticum* legisse ad fin. *Ep.* 22, ad
Nostrum ipsum scriptae: *Librum uestrum de nugis curialibus legi, et*
mirabiliter me refecit; nam et ibi optima forma eruditionis est et propter
artificiosam sententiarum varietatem inuestimabilis materia uoluptatis.
20 *liberant etc.*: v. Ps. lxxi. 12. 20, 21 *aduenae et pupillo*: Ierem.
vii. 6 et saepe alibi apud Vet. Test. scriptores. 21 *pupillo etc.*:
Isa. i. 23. 23 *sicut populus etc.*: Isa. xxiv. 2. 24 *Tenentes*
etc.: Ierem. ii. 8. *principes etc.*: v. Osee viii. 4. *principes existi-*
terunt et non cognoui Vulg.

sunt et ego ignoravi. Quod ut ab humilioribus liqueat, qui decani sunt uel archidiaconi, nisi illi (ut Symon noster uenerabilis doctor in lege Domini dicere consueuerat) in quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta

2 Simon AS

2 decani: Intellige decanos rurales siue Christianitatis; v. Du Cange ed. 1884 s. v. *Decanus Episcopi*. *archidiaconi*: cf. quod ad Nicolaum de Sigillo archidiaconum Huntendoniae nuper factum scribit Ioannes in *Ep.* clxvi. *Erat, ut memini, genus hominum qui in Ecclesia Dei archidiaconorum consentum nomine, quibus uestra discretio omnem salutis uiam querebatur esse praeclusam. Nam, ut dicere consueuistis, diligunt munera, sequuntur retributiones, ad iniurias proni sunt, calumniis gaudent, peccata populi comedunt et bibunt, quibus uiuitur ex raptis, ut non sit hospes ab hospite tutus. Qui in eis praestantissimi sunt, debent utique seruare legem Domini, sed non faciunt. Haec et similia solebat in miserima conditione hominum uestrae pietatis miseratio deplorare. Bonis autem uiris et amicis uestris agendum est gratias Deo et domino Lincolnensi qui aperuit oculos uestris et uiam docuit qua hoc genus hominum non modo perueniat ad salutem inerrabili saluandorum corona decoratum sed et superiorem consequatur aureolam quae sicut martyrio laureatos et uirginitate uernantes sic praedicationis officio coruscant insignit. A Domino quidem factum est istud, qui oculos caecitatis uestrae aperuit et patefacta ueritate in causa archidiaconorum perniciosam fecit mutare sententiam. Licet autem merito gaudeant archidiaconi uestro iudicio absoluti, credo me non minorem quam ipsos concepissem de uestra promotione laetitiam, quia, ubicumque locorum sim, me ad honorem et obsequium uestrum, in quibus discretionis uestrae sensura praescribere dignaretur, promptissima uoluntate deuoui. Vide etiam de archidiaconorum et decanorum Simoniaca prauitate *Ep.* 69 pro Theobaldo archiepiscopo ad episcopum Cestrensem a Ioanne nostro scriptam: cf. decretum Alexandri III de archidiaconi Conuuentensis exactionibus in *Decretalibus Greg. IX.* V. xxxvii. 3 (Friedberg. ii. 880) et c. 12 in *Vita S. Thomae Cantuar. auctore Anon. II.* (*Rolls Series* 67 d. 95, 96) et plurimos alios locos apud rerum istius aevi scriptores.*

Symon: Quaeri potest ad quem respicere uelit. Fateor me olim de Simone priore, postea abbate S. Albani cogitauisse, codicis *Policratici A* in Museo Britannico (Reg. 13 D iv) seruari scriptore, quem uirum uitae uenerabilem et bene litteratum, *Scripturarum et librorum amatorem speciale* necnon S. Thomae Cantuariensis amicum fuisse narrat Thomas Walsingham in *Gestis Abbatum Monasterii S. Albani* (*Rolls Series* 29. 4 a) pp. 183 seqq. Memini etiam Ioannem iam adolescentem in theologia praeceptorem habuisse Simonem Pexiacensem quem *Metalog.* ii. 10 (869 A) *fidum lectorem sed obtusorem disputatorem* uocat. Sed mihi hunc locum cum epistola ad Nicolaum de Sigillo supra citata conferenti in mentem venit suspicio eundem uirum et hic et illic spectari, quem forsitan Simonem iocose uocat, quasi archidiaconi munere, quod olim simoniacum appellauerat, iam ipsum fungentem. 3 *consueuerat*: sc. (si recte de Ioannis proposito suspicatus sum) nondum ad archidiaconatum promotus, quem a. 1155 (ut uidetur; v. Le Neve *Fasti Eccl. Angl.* ed. Hardy ii. p. 48) mortuo Henrico Huntendonensi historiographo iam uacantem accepit. 3, 4 in quorum etc.: Ps. xxv. 10.

b est muneribus? Felicissimum regem Anglorum, et Normannorum et Aquitaniae adhuc inuictissimum ducem interroga quid etiam de his sentiat quos intrudit, et dicet, ut opinor, quia non est malum in clero quod isti non faciant.

Episcoporum nomen et officium uenerabile est, si tanta impleretur sollicitudine quanta interdum petitur ambitione. Et diligerentur ut patres, timerentur ut domini, colerentur ut sancti, si exactionibus parcerent et proicerent ex animo quicquid prouenit ex calumpnia et omnem quaestum minime crederent pietatem. Ceterum sibi reuerentiam subtrahunt et amorem, dum honores ambiunt, pecuniam cupiunt, et uel suas faciunt uel alienas calumpnias fouent. Et quidem nescio quomodo notam et penam omnem euadant qui **c** exactionem et totius calumpniosi quaestus sibi ad minus bessem uendicant. Nam aut solidum assem usurpant sibi aut, ut multum, trientem dumtaxat archidiaconis et aliis officialibus (ne dicam cum populo ministris iniquitatis) cedunt. Sed nec legati Sedis apostolicae manus suas excutiunt ab omni munere, qui interdum in prouinciis ita debaccantur ac si ad Ecclesiam flagellandam egressus sit Sathan a facie Domini. Concutiunt angulos domus ut prosternant filios et filias eius qui languores et dolores animarum curauit in cruce. Commouent et conturbant terram ut uideantur habere quod sanari oporteat. Hic tamen non de omnibus sermo est, sed de his qui Patris uoluntate contempta seruiunt suae. Constat enim quia **d** in omni officio domus Domini sic relinquuntur quidam ut alii assumantur. Vidi ego ipse in omnibus his decanos scilicet archidiaconos episcopos et legatos tanta sollicitudine operari in messe Domini ut merito fidei et uirtutis recte

2 aquitanorum S 3 his] suis SM 6 post Episcoporum add. tamen S
21 debachantur BM 23 langores S 29 asumantur CB

10 omnem quaestum etc.: v. 1 Tim. vi. 5 18 officialibus: in
officiales i. e. iudices episcopales acerrime inuehitur Petrus Blesensis
archidiaconus ipse Ep. xxv (Migne P. L. ccvii. 88 seqq.). 19 Sed
nec legati etc.: Hanc sententiam minio notauit Matth. Parkerus in
cod. C marg. 21 egressus etc.: v. lob ii. 7. 22 Concutiunt etc.:
v. lob i. 18, 19. 28 sic relinquuntur etc.: v. Matt. xxiv. 40, 41.

uideri posset uineam Patris in manu eorum prudenter et
utiliter collocatam. At alii sic uersantur ac si ad Thebas
in facinus excitandas mittatur ab inferis Thesiphone uel
Megera. Nam fere sic ab aula contra omnium uota fide-
5 lium ad Ecclesiae publica officia accesserunt. Apud hos

iudicium nichil est nisi publica merces,
atque eques, in causa qui sedet, empta probat.

Iustificant impium pro muneribus, exultant in rebus pes-
simis, letantur cum mala fiunt,

10 uixque tenent lacrimas cum nil lacrimabile cernunt.

Siquidem peccata populi comedunt et uestiuntur eis et 581 a
in eis multipliciter luxuriantur, acceptores personarum et
quasi quidam bonorum mallei; hoc enim didicerunt ab
eis a quibus electi sunt. Ait Sapientia: Venatio leonis
15 onager in heremo, sic et pascua sunt diuitum pauperes.
Et sicut abominatio est superbo humilitas, sic execratio
est diuitis pauper. Diues commotus confirmabitur ab
amicis; humilis autem, cum ceciderit, expellitur et a notis.
Diuiti decepto multi recuperatores; locutus est superbe,
20 et iustificauerunt illum. Humilis deceptus est, insuper
et arguitur; locutus est sensate, et non est ei datus locus.
Diues locutus est, et omnes tacuerunt et uerbum illius
usque ad nubes perducent. Pauper locutus est, et dicunt:
Quis est hic? et, si offenderit, subuertunt illum. Et haec b
25 quidem sunt iudicia eorum qui iustitiae diuitias praeferunt
et nichil potius ducunt quam habere diuitias, quo tamen
uix aliquid inutilius est. Nullus istorum exultat cum
Christum uidet in terris, nullus eorum est qui uelit eum
cum hominibus conuersari, nullus qui ad bona opera

3 fascinus CS¹ tesiphone SM 16 abominatio SM 20,
21 et insuper M 25 post eorum add. quos curia docuit, immo
omnium A marg. SM marg.

1 uineam Patris etc.: v. Matt. xxi. 33 seqq. 2-5 alii usque ad
accesserunt: minio notavit Parkerus in cod. C marg. 2 ad Thebas
etc.: v. Stat. Theb. xi. 57-61. 6 iudicium etc.: Petron. Sat. c. 14.
8 Iustificat etc.: v. Isa. v. 23. 10 uixque tenent etc.: Ov. Metam.
ii. 796. 11 peccata populi comedunt: v. Osee iv. 8. 14 Venatio
usque ad subuertunt illum: Eccli. xiii. 23-29.

proximorum decantet: Gloria in excelsis Deo et in terra
 pax hominibus bonae uoluntatis. Hoc siquidem canticum
 est fidelium praelatorum qui speciosis incedunt pedibus
 et ex eo beatis quod pacem portant et pacem sanctimoniae
 sociam sine qua nemo uidebit Deum. Dicunt et hi cum 5
 Sapientia quia bona est substantia cui non est peccatum
 in conscientia, et nequissima paupertas in ore impii.
 c Clamitant in plateis quia beatus uir qui inuentus est sine
 macula et qui post aurum non abiit. Ac si aperte dicant:
 Quisquis in munere cuiuslibet magistratus aurum quaerit, 10
 maculam inuenit, sine qua nec adquiri nec esse potest
 apud auidum possessorem. Quis umquam pecuniam sine
 sordidatione manuum tractauit diutius? Ex ea tamen
 certe minus manus sordet quam animus. Nolo mihi
 maiorum frigescant limina aut de nare canina sonare 15
 hic littera uideatur; non pono os meum in celum ut de
 patribus, qui orbem iudicant et a nullo iudicantur in
 terris, aliquid dicam nisi plenum fide caritate et reuerentia.
 Dicam tamen quod uerum est adeo ut ei nemo fidelium
 d audeat refragari; dicam quod ipsi praedicant. Dicam, in- 20
 quam, quia non potest ciuitas abscondi supra montem
 posita et nequaquam latere possunt notitiam publicam
 quae in conspectu gentium fiunt; siquidem

omne animi uitium tanto conspectius in se
 crimen habet, quanto maior qui peccat habetur. 25

Sal quoque infatuatum ad nichilum ualet ultra, nisi ut

21 ciuitas non potest A

1 *Gloria in excelsis* etc.: Luc. ii. 14. 3 *speciosis* etc.: v. Rom.
 x. 15; cf. Isa. lii. 7. 4, 5 *pacem sanctimoniae sociam* etc.: v. Heb.
 xii. 14. 6 *bona est substantia* etc.: Eccli. xiii. 30. 8 *beatus*
qui inuentus etc.: v. Eccli. xxxi. 8. 15 *maiorum* etc.: v. Pers. *Sat.* i.
 108-110. 15, 16 *canina littera*: sc. R; v. Donatum *ad Ter. Ad.*
 ii. 4. 18 (*ne si magis irritatus siet*) *Irritari proprie canes dicuntur.*
Lucilius de littera R. 'Irritata canis quod homo quam planius dictat.'
 (v. Lucil. *Sat.* i. 10 ed. Baehrens *Poet. Lat. Min.* vi. 141.) 16
pono etc.: v. Ps. lxxii. 9. 17 *qui orbem iudicant* etc.: cf. I Cor.
 ii. 15 de viro spiritali. 21 *non potest ciuitas* etc.: Matt. v. 14.
 24 *omne animi* etc.: Iuv. *Sat.* viii. 140, 141. 26 *Sal infatuatum*
 etc.: Matt. v. 13; de lectione, quae ab ed. Vulgatae lectione discrepat,

proiciatur foras et conculcetur ab hominibus, utpote uilis
 abiectio quae nec ad stercorationem agrorum prodest.
 Sol quoque orbem illustrat plenius, quia in eminenti est.
 Quid multa? Opera singulorum testimonium perhibent
 5 de eis. Sic Samuel operum testimonio iustificatus est.
 Sed, ne uideretur populus ei blandiri et quasi ex timore 582 a
 uel fallacia falsae innocentiae et inanis iustitiae testimonium
 perhibere, populum religione iuramenti ad professionem
 ueri artandum censuit dicens: Testis est Dominus aduersus
 10 uos et testis Christus eius in die hac quia non inueneritis
 in manu mea quippiam. Et dixit populus: Testis; ac
 si fidem Deo et regi suo debitam religiosae affirmationis
 obsidem faciant. Quod autem esculentum et poculentum
 acceperit, de scriptura certum non habeo. Sic enim
 15 scriptum est: Iudicabat quoque Samuel Israel cunctis
 diebus uitae suae, et ibat per singulos annos circumiens
 Bethel et Galgala et Masphat, et iudicabat Israelem in
 supradictis locis, reuertebaturque in Ramatha. Ibi enim
 erat domus eius et ibi iudicabat Israel. Quid aliud uidetur b
 20 sonare littera, nisi quod prouinciam ex officio circuibat
 ad expletionem iudicii et reuertebatur domum ut de
 proprio satisfaceret necessitati? Edificauit etiam ibi altare
 Domino. Recte quidem, eo quod iuge sacrificium esse
 oporteat in domo iudicis quae cultu iustitiae et morum
 25 honestate et luce bonorum operum seipsam exhibet tem-
 plum Dei; ubi amodo non immolatur sanguis hircorum
 et uitulorum nec cinis uitulae inquinatos sanctificat ad
 emundationem carnis, sed per pontificem magnum qui

9 post ueri add. tamen M
 israelem A: israhelem S

16 circuiens ASM
 26 hircorum BM

17 betel S

cf. Sabatier *Bibl. Sacr. Lat. Vers. Antiq.* iii. 22, 23; Wordsworth &
 White *Nov. Test. Lat.* i. 55.

2 abiectio: pro re abiecta ut in Ps.

xxi. 7 ego sum opprobrium hominum et abiectio plebis.

4 Opera

singulorum testimonium perhibent de eis: sicut de Christo opera sua;
 v. Ioann. v. 36, x. 25.

5 iustificatus est: ut dicitur Iac. ii.

21 seqq. de Abraham et Rahab.

9 Testis est Dominus etc.:

1 Reg. xii. 5.

15-19 Iudicabat Samuel usque ad iudicabat

Israel: 1 Reg. vii. 15, 17.

22 Edificauit etc.: 1 Reg. vii. 17.

sanguis hircorum etc.: v. Heb. ix. 12-14.

28 pontificem magnum

etc.: Heb. iv. 14.

penetrauit celos, Iesum Filium Dei, ubique locorum offerri debet

compositum ius fasque animi, sanctique recessus mentis, et incoctum generoso pectus honesto.

c Veri siquidem adoratores sic adorant Patrem in spiritu 5 et ueritate. Anne eum credis accepisse aliquid nomine sportularum? Hoc enim praetextu non tam iudices quam iudiciorum caupones, qui nequitiam suam honesta uolunt palliare licentia, iniquitatem suam colorare nituntur, quae- 10 rentes scilicet aliqua emolumenta negotiorum, quorum pro parte onera portant. Aut si emolumentum esse non licet, sit saltem compensatio sumptuum et dampnorum. Hi tamen rari sunt. Quis enim erubescit dicere: Quid michi dabis ut tibi iustitiam faciam? Nam ut pro seipsa ex- 15 hibetur, frustra expectas. Nonne simile est ac si dicatur: Quid michi uultis dare ut me ipsum abnegem, officium **d** prodam, et dominum uendam?

Cap. 17. *Pecuniam contempnendam esse pro sapientia; quod etiam ueterum philosophorum probatur exemplis.*

Leguntur plurimi philosophorum diuitias non modo 20 contempsisse sed abiiecisse quasi impedimentum sapientiae et uirtutis. Fecit hoc Socrates, quem omnium philosophorum sectae quasi prudentiae et ueritatis unicum fontem

16 uultis michi M
19 phylosophorum M

18 contempnendam C'BA¹
20 non modo diuitias M

pro] prae AS

1, 2 *ubique locorum offerri debet etc.*: Respicit ad Mal. i. 10, 11 ubi ad Israël dicit Deus *Non est mihi uoluntas in uobis . . . et munus non suscipiam de manu uestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda.*

3 *compositum etc.*: Pers. Sat. ii. 73, 74. *sanctique: sanctosque* Pers. 5 *Veri adoratores etc.*: v. Ioann. iv. 23. 6 *eum*: sc. Samuelem. 22 *Socrates*: Hieron. loc. infra cit. sic introducit: *Pythagorae Socratis Antisthenis et reliquorum frugalitatem referrem in confusionem nostram (sc. Christianorum), nisi et longum esset et proprii operis indigeret*; Ioannem tamen ad rem respicere suspicor, quam non de Socrate sed de Cratete Hieron. *adv. Iovin.* ii. 9 narrat: *Vnde et Crates ille Thebanus proiecto in mari non paruo auri*

uenerantur. Antistenes quoque, cum gloriose rethoricam docuisset audissetque Socratem, dixisse fertur ad discipulos suos: Abite, magistrum quaerite, ego enim iam repperi. Statimque uenditis quae habebat et publice distributis
 5 nihil sibi plus quam palliolum reseruauit. Huius Diogenes ille famosissimus sectator fuit potentior rege Alexandro 583 a et naturae humanae uictor. Cum autem discipulorum Antistenes nullum reciperet et perseuerantem Diogenem remouere non posset, nouissime ei minatus est claua nisi
 10 abiret. Cui tum ille subiecisse caput fertur atque dixisse: Nullus tam durus baculus erit qui me a tuo possit consortio separare. Refert Satirus, qui uirorum illustrium scribit historias, quod iste Diogenes palliolo duplici usus sit propter frigus, peram pro cellario habuerit secumque por-
 15 tauerit, et quod clauam gerebat ob corpusculi fragilitatem qua iam senex membra sustentare solitus erat, et emorathios uulgo sit appellatus in praesentem horam poscens a quolibet et accipiens cibum. Habitauit autem in portarum uestibulis et in porticibus ciuitatum, usquequaque profitens uerum b
 20 et transeuntium abigens aut notans uitia quae mores fedabant. Cumque se torqueret in dolio, se domum uolubilem habere iocabatur et se cum temporibus immutantem. Frigore enim os dolii uertebat in meridiem, estate ad septentrionem; et ubicumque se sol inclinauerat, Diogenis
 25 simul praetorium uertebatur. Quodam uero tempore, cum

I rethoricam S 13 hystorias BM duplici ASM 17
 apellatus S 24 sol se M

pondere, Abite, inquit, pessum malae cupiditates; ego uos mergam, ne ipse mergar a uobis. Quod si quis existimat et abundantia ciborum potio- numque se perfrui et uacare posse sapientiae, hoc est, et uersari in deliciis et deliciarum uitiis non teneri, seipsum decipit. I Antistenes cum gloriose usque ad poculum (583 B): Hieron. *adv. Iovin.* ii. 14 (Migne P. L. xxiii. 304, 305). 5 plus: amplius Hieron. II consortio: obsequio Hieron. 12 Satirus: male in margine exemplaris sui coniecit Marklandus Laertius; nam haec omnia ex Hieronymo desumpta sunt. De hoc Satyro v. Vossium *de Historicis Graecis* ed. Westermann. p. 495. 16 emorathios: i. e. ἠμερόβιος. 25 Quodam uero tempore etc.: Hanc de Diogene historiam ex Hieronymo citat etiam Abaelardus in *Sermone de S. Ioanne Baptista* et in *Theol. Christiana* (ed. Cousin i. 576; ii. 424).

in usum potandi caucum ligneum gereret, uidit puerum manu concaua bibere, et elisit eum in terram dicens: Nesciebam quod natura haberet poculum. Nichil umquam de animi rigore remisit, in eodem uultus tenore etiam aduersis interpellantibus perstitit et, ut plene Socraticum ⁵
c nosses, calcatis turbinibus fortuitorum aduersis omnem dolorem et miseriam uniformi durauit praeposito. Dicebat enim haec semper a philosopho aliena et impotem sui animum, in quem fortunae quippiam licet. Virtutem ¹⁰
eius et continentiam mors quoque indicat. Nam cum ad ¹⁰
agonem Olimpicum, qui magna frequentia Graeciae celebrabatur, iam senex pergeret feбри in itinere apprehensus, accubuit in crepidine uiae. Volentibus autem amicis aut in iumentum aut in uehiculum tollere non adquieuit, sed transiens ad arboris umbram ait: Abite quaeso et specta- ¹⁵
tum pergite. Haec nox aut me uictorem probabit aut uictum; si febrem uicero, ad agonem ueniam; si me uicerit, ad inferna descendam. Ibiq̄ue per noctem eliso gutture, non tam mori se ait quam febrem morte excludere.
d Deceptus opinione uirorum fortium et exemplo in extremae ²⁰
difficultatis articulo, ne aliunde inferretur mortem ultro-
neam credidit appetendam. Praeiu dicata siquidem opinio sapientioribus persuaserat in commune ut mortem prouocare mallent quam turpe aliquid sustinere. Fecit hoc Cato, fecerunt et alii, qui ferrum aut cicutam aliudue ²⁵
toxicum praeoccupantes omnem et solam (ut putabant) turpitudinis effugiebant notam. Veritatis namque ignorantia eis patrocinari uidetur; sed crassa est et supina

7 proposito B¹AS

11 olimpicum ASM

3 *Nichil umquam* usque ad *praeposito*: Solin. i. § 73. 4 *in eodem* usque ad *perstitit*: de Socrate habet Solinus. 7 *Dicebat* etc.: Hoc Diogenis dictum, quod apud antiquos non repperi, ex Nostro, ut uidetur, citant Walterus Burley *De Vita et Moribus Philosophorum* c. 50 (ed. Colon. 1472 p. 40) et Ioannes Walensis *Compendilog.* iii. 2. c. 2, *Brevilog.* iii. c. 1 (ed. Ven. 1497 pp. 182 P, 252 Z); cf. Diog. Laert. vi. 2 § 63. 9-19 *Virtutem* usque ad *excludere*: Hieron. loc. supra cit. 24, 25 *Fecit hoc Cato* etc.: cf. supra ii. c. 27 (470 B seqq.). De Catonis aliorumque morte voluntaria disserit Aug. *de Civ. Dei* i. 23; cf. *xix.* 4.

quae certa postponit incertis, et quicquid habetur optimum ex causa inani abicit et expellit. Nec in eo fortitudinis nomen assequitur, quod se prae ceteris fraudulenta opinio consequi gloriatur. Vtique fraudulenter et uane quia, **584 a**
 5 ut ait ille,

rebus in aduersis facile est contempnere uitam;
 fortius ille facit qui miser esse potest.

Nemo eorum qui mortem prouocat excusabilis est; excusabiliores sunt qui imminentem abhorrent; quis enim
 10 consilium Domini cognouit et an possit mortem impendentem quacumque ratione effugere? Sandrococtus a rege Alexandro interfici iussus salutem celeritate pedum quae-siuit; ex qua fatigatione cum sompno captus iaceret, leo ingentis formae ad dormientem accessit sudoremque
 15 fluentem lingua ei detersit et blande expergefatum reliquit. Hoc prodigio primum ad spem regni maiestate ominis impulsus est. Molienti deinde bellum aduersus praefectos Alexandri elefantus infinitae magnitudinis ultro **b**
 se obtulit et ueluti domita mansuetudine eum tergo sus-
 20 cepit, duxque belli et praeliator postmodum insignis extitit. Andronicus quoque dampnatus ad bestias, cum leoni obiectus esset, qui et uastitudine corporis et impetu feruoris fremituque terrifico, sonoro quoque thoro comisque ceruicum fluctuantibus animos omnium oculosque in se conuerteret,
 25 illesus euasit eo quod, ubi eum leo procul aspexit, repente quasi admirans stetit ac deinde sensim et quasi iocabundus placide accessit ad hominem. Tum caudam more atque ritu adulantium canum clementer et blande mouit hominisque se corpori adiungens crura eius et manus prope

10 cognouit consilium domini M

19 optulit BA

6 *rebus* etc.: Martial. xi. 56. 15, 16. *aduersis*: *angustis* Martial.
 7 *fortius*: *fortiter* Martial. 9, 10 *Quis cognouit* etc.: v. Sap. ix.
 13, 1 Cor. ii. 16. 11 *Sandrococtus* usque ad *extitit*: v. Iustin.
 xv. 4 §§ 16-19. 20 *extitit*: *fuit* Iustin. 21 *Andronicus*
 usque ad *medicus leonis* (585 B): v. Gell. v. 14 §§ 9 seqq.; lectiones
 Ioannis contulit Hertzius in ed. maioris apparatu critico. *Andro-*
nicus: *Androclus* Gell. (*Ἀνδροκλῆς* ap. Aelian. *de Nat. Anim.* vii. 48).
 26 *quasi iocabundus*: *tamquam noscitur* Gell.

c iam metu exanimati lingua leniter demulsit, cum homo inter illata atrocis ferae blandimenta amissum animum recuperare posset et uix paulatim oculos ad contuendum leonem aperire. Hoc se Apion in urbanis spectaculis Romae uidisse refert, adiciens quia tunc facta quasi re- 5 cognitione mutua letos, inquit, uideres et gratulabundos leonem et hominem. Et ob hanc rem et clamores populi maximos accersitus est homo a Cesare, et quare illi uni atrocissimus leo pepercerit, diligenter quaesitum est. Ille utique rem mirificam narrans ait: Cum prouinciam Affricam 10 proconsulari imperio meus dominus optineret, ego ibi iniquis eius et cotidianis uerberibus ad fugam coactus sum, et quod michi latebrae terrae illius forent a domino tutiores, in camporum et arenarum solitudines concessi. Et quasi aliud defuisset, consilium fuit quocumque modo mortem petere. 15 Cum itaque sole medio rapido et flagranti quandam pro tempore caueam nactus essem latebrosam, in eam penetromequere recondo. Nec multo post ad eundem specum uenit hic leo, debili et cruento pede, gemitus edens et murmura, dolorem cruciatumque uulneris ingemiscens, cum miserantia 20 auditoris, si quis adesset. Atque illic primo quidem conspectu aduenientis leonis territus sum et quasi toto animo consternatus. Sed postquam introgressus leo, uti res ipsa apparuit, in habitaculum illud suum me uidet ingressum procul et delitescentem, mitis et mansuetus accessit, et 25 585 a sublatum pedem ostendere michi et porrigere opis gratia uisus est. Ibi, inquit, ego stipitem ingentem uestigio pedis eius herentem reuulsi conceptamque saniam uulnere intimo expressi accuratiusque iam sine magna formidine siccaui penitus omnemque deterse cruorem. Ille tunc mea 30 opera et medela leuatus, pede in manibus meis posito recubuit et quieuit atque ex eo die totum triennium ego

19 *post cruento add. et crudeli M*

14, 15 *quasi aliud defuisset: si defuisset cibus Gell.* 16 *rapido: rabido Gell.* 20 *dolorem etc.: dolorem cruciatumque uulneris commiserantia Gell.* Videtur in exemplari suo cum miserantia legisse Ioannes et uerba quae sequuntur quasi explicationem addidisse.

et leo in eodem specu eodemque uictu uiximus. Nam, si
 quas uenabatur feras, membra opimiora ad specum sug-
 gerebat, quae ego, ignis copiam non habens, meridiano
 sole tosta edebam. Sed ubi me, inquit, uitae illius ferinae
 5 iam pertesum est, leone uenatum profecto reliqui specum
 et, uiam ferme tridui permensus, a militibus uisus appre-
 hensus et ad dominum ex Affrica Romam deductus sum. **b**
 Is me statim rei capitalis dampnandum dandumque ad
 bestias procurauit. Intellego autem hunc quoque leonem
 10 me tunc separato captum gratiam nunc beneficii referre
 et medelae. Solutus itaque est pena Andronicus, et eidem
 leo totius populi suffragio donatus. Exinde amicantibus
 sibi homine et leone et urbem peragrantibus et circueunti-
 bus dicebant omnes: Hic est leo hospes hominis, hic est
 15 homo medicus leonis. Quaerisne historias notiores? De
 lacu leonum exiuit Daniel et pueri de camino ignis euase-
 runt illesi. Et apud omnes gentes ex gratia praeter
 opinionem ab imminentibus, malis liberati sunt plurimi.
 Vnde nullus eorum qui manus iniecerunt sibi, satis ex-
 20 cusatus est michi, licet magnis praeconiis ecclesiastica
 historia aliquos efferat prouocantes mortem quia tempo-
 rariam uitam apud se quam pudicitiam periclitari male-
 bant. At eos sic excusant infirmitas carnis et ignorantia
 iuris et incendium caritatis et forte mandatum familiare
 25 Dei, ut sic in simplicitate sua saluentur ut nequaquam ad
 consequentiam transeat quod simpliciter praesumpserunt.
 Quis enim locus est fortitudini, si sic tedeat animam uitae
 suae ut, quasi patientia uicta et praescissa semita meri-
 torum, quod praecipitur aut nequeat aut negligat sustinere?
 30 Apud sapientes sic uita contempnitur quod turpitudinis
 pretium etiam etas altera sordet, sic diligitur ut, dum

2, 3 subgerebat SM

4 ferinae] ferme M

5 perthesum A

28 praecisa A²S²: praescisa M

15, 16 *De lacu leonum exiuit Daniel*: v. Dan. vi. 23, xiv. 40. 16
pueri de camino ignis etc.: v. Dan. iii. 17, 93, 94. 20 *licet magnis*
praeconiis etc.: De mortem voluntariam ob pudicitiam periclitatam
 sibi inferentibus v. supra ii. c. 27 (470B) et notas ad loc.

d innocentem teneri potest, nullius difficultatis irruente articulo propellatur. Sic ergo seruanda est uita ut sit contemptui; sic contempnenda est ut proficiat saluti. Sed quis est qui hodie contempnat animam, cum nullus aut rarus sit qui toto mentis hiatu pecuniam non con- 5 cupiscat? Quidni? Cum

genus et formam regina Pecunia donet,
et bene nummatum decoret Suadela Venusque,

qui diues est, qui prosperatur in uitiis suis, sapiens et felix iudicatur. Ad hoc alius uxorem ducit, alius quinque iuga 10 bouum aut uillam emit, commutantes pro his animam suam. Cecosque et claudos et debiles reputant, quibus mundus 586 a nequaquam arridet, quos tamen eiectis diuitibus in cenam nuptialem Sapientia introducit, ubi inebriantur ab ubertate domus Dei et torrente uoluptatis eternae potantur electi. 15 Interim quicumque non habet diuitias stultus est, asinus, stipes, caudex, plumbum, aut si quid insensibilius est. Stultus ergo et miser est, si quis est pauper. Sed nec amari potest ab aliquo, quem mala fortuna premit, eo quod 20

nulla fides umquam miseros elegit amicos;

et iuste creditur quisque mala ferre quae sustinet. Adeoque regnum pecuniae inualuit ut desperetur de fide iudicis qui repellit munera offerentis. Si pascisci detrectas, pollicentis uideris odisse causam; et fortasse affectu uel 25 b munere esse crederis praecorruptus, si permanere uis incorruptus. Sententia uel opinio philosophorum omnino euanuit, dum sic omnes post diuitias currant ac si alibi laborum requies dolorumque solatium inueniri non posset,

18 miserque M

7 Cum genus etc.: Hor. Ep. i. 6. 37, 38. 10 alius uxorem etc.: v. Luc. xiv. 18-20. 14 Sapientia: sic dominum in Christi parabola uocat, memor Prov. ix. 1 seqq. Sapientia . . . immolauit uictimas suas, miscuit uinum, et proposuit mensam suam; misit ancillas suas ut uocarent ad arcem etc. 14 inebriantur etc.: v. Ps. xxxv. 9 16 stultus est, asinus etc.: v. Ter. Hauton Timor. v. 1. 4. 21 Nulla fides etc.: Lucan. Phars. viii. 535.

ac si naufragi de profundo queant enatare facilius, si prae-
 graui sarcina fuerint onerati. Sed quis umquam ulcerosus
 spinas conguessit ut uolutatus in eis quiescat molliter?
 Profecto, si ei perfecte crederetur qui ait: Diuitiae sunt
 5 spinae, minime tanto studio a sapientibus nostri temporis
 quaererentur. Vt ergo Publius Carpus ait, diuites pauperi-
 bus miseres sunt, eo quod a sapientia longius abeunt.
 Appetitus diuitiarum sapientiae exclusio est et fuga uir-
 tutum; fecunda uirorum paupertas naturam optimam bene
 10 uiuendi ducem imitatur et uirtutum parens et custos est,
 solaque securitatem parit quae sola nescit incentiua bel-
 lorum. Non habet iurgia qui contentionis causas ignorat.
 Trepidat orbis, et Cesaream manum solus pauper non timet.
 Vtique si ob aliam causam non fugerentur aut contem-
 15 pnerentur diuitiae, nisi quia sapientiae uias sepiunt spinis,
 eas oportuerat non amari. Ne tamen his qui paupertatis
 erubescunt uilitate sordescere, philosophorum sit molesta
 opinio; diuitiarum non indicit philosophia fugam sed
 inhibet appetitum. Mentem sui compotem quaerit et quae
 20 in omni fortunae calculo sufficiat sibi, ita tamen ut suffici-
 entia eius ex Deo sit. Sic auro tamquam fictilibus, fictili-
 bus quasi auro utatur. Nam, sicut opes admittuntur ad
 usum, sic a sapiente contempnuntur abusu. Sed forte
 25 supellex uilis uidebitur ignominiosa magnatibus et honoris
 splendorem res tenuis decolorat; atqui longe praestantius
 est moribus splendere quam rebus, nec umquam rerum
 specie illustrabitur quem suae turpitudinis macula deho-
 nestat.

1 naufragii M
 BAM

17 phylosophorum M

24 suppellex

4, 5 *Diuitiae sunt spinae*: v. Matt. xiii. 22. 6 *Publius Carpus*: Quem dicere uelit Ioannes, equidem nescio. Inter Publii Syri reliquias non exstat tale dictum; cf. tamen. 210 (ed. Friedr. p. 47) *Hominem experiri multa paupertas iubet*. Pleraque huiusmodi, haud tamen totidem uerbis, apud Senecam inuenies. 9
naturam etc.: Cic. *de Amicit.* 5 § 19. 13 *Trepidat* etc.: v. Lucan. *Phars.* v. 527-531. 20, 21 *sufficiencia eius ex Deo sit*: v. 2 Cor. iii. 5. 21 *Sic auro* etc.: v. Sen. *Ep.* 5 § 6.

Fictilibus cenasse ferunt Anatocelea regem,
 atque abacum Samio saepe onerasse luto.
 Quaerenti causam respondit: Rex ego cum sim
 Siciliae, figulo sum genitore satus.
 Fortunam reuerenter habe quicumque repente
 diues ab exili progrediere domo.

5

587 a Res itaque non sunt in uitio sed usus. Et est philoso-
 phantis animi fructus nobilis generosa aequanimitas mentis;
 nam, si ex stupore est ut aequanimiter omnia portet, mens
 egra ab incolumitatis uirtute degenerat. Cum uero philo- 10
 sophandi sint multae semitae, illa prae ceteris michi uidetur
 esse nobilior et laudabilior

quae sic prandet olus patienter, rebus ut uti
 nouerit, et rerum quae sic uestatur in usu,

ut olus et quaelibet extremae paupertatis exenia edocta 15
 sit non fastidire. Fructus siquidem philosophiae eximius
 est ut nouerit quis abundare et penuriam pati, ut leto
 b animo aequanimiter omnia portet, ut obiecto solidae uirtutis
 obice omnem fortunam exarmet. Profecto quisquis haec
 assecutus est non sperat aut extimescit; et in eum semper 20
 fortuna quaelibet manca ruit. Quid, inquit curiosus phi-
 losophiae perscrutator, tibi philosophia contulit? Et
 Aristippus: Vt cum omnibus, ait, hominibus intrepide
 fabularer. Vtique, si honoris esset aut pecuniae reue

I anotocelea B 2 ad abacum notam habet uel agapem B marg.
 7, 8 phylosophantis M 10, 11 pholosophandi C: phylosophandi
 M 16 phylosophiae M 17 habundare SM 21, 22
 philosophi BAS: phylosophi M 22 phylosophia M

1 *Fictilibus* etc.: Auson. *Epigr.* ii (ed. Peiper p. 311). *Fictilibus*
cenasse ferunt Anatocelea: *Fama est fictilibus cenasse Agathoclea*, Auson.
 2 *luto*: Hic versiculos duos praetermisit Ioannes. 3 *cum sim*:
qui sum Auson. 4 *Siciliae*: *Sicaniae* Auson. 6 *domo*: *loco*
 Auson. 9 *si ex stupore est* etc.: cf. Tertullian. *de Patientia* c. 2
 (Migne P. L. i. 1251) *affectatio humana caninae aequanimitatis stupore*
formata. 13 *quae sic prandet* etc.: Hor. *Ep.* i. 17. 13-15: '*Si*
pranderet olus patienter, regibus uti Nollet Aristippus, Si sciret regibus
uti, Fastidiret olus qui me notat.' Hic habes verba Diogenis ad Ari-
 stippum et Aristippi ad Diogenem responsum. Pro his versiculis
 Ioannes noster, qui, ut suspicor, Horatii sensum minime intellexit, eos
 substituit quos in textu habes; cf. supra iii. 4 (482 A). 17 *abun-*
dare et penuriam pati: Philipp. iv. 12. 20 *in eum* etc.: v. Hor.
Sat. ii. 7. 88. 21 *Quid, inquit curiosus* etc.: v. Apul. *de Deo*
Socratis Prolog. 106 (ed. Hildebr. ii. p. 105).

alterius cupidus, hoc minime posset ueraciter respondere. Ad salutem tamen uia tutissima est diuitiis et rebus aliis expedito. Difficillimum enim est ut possessorum sui non impediunt cursum. Quis nescit Ypodamiam praeuolasse
 5 ad palmam, dum concertantium procorum cursum proiecto auro potuit retardare? Mansit itaque uirgo inuicta, donec c
 uentum est ad pecuniae contemptorem, qui in contemptu auri uirginem superauit, aurum optinuit et ex eo (ut fingitur) certatricis puellae cereos axes fecit, dum incor-
 10 ruptionis amor pecuniae amorem absorbit. Nonne hoc ipsum commendat iudicium Dei et eas contemptibiles facit, quod in egestate bonorum ipsis iniqui affluunt? Fit tamen interdum nescio quo pacto ut ad subuersionem iustorum 588 a
 se eis ingerant; et quo diligentius excluduntur, ad ostium
 15 contemptoris studiosius pulsant. Quo beatus Eugenius munera cautius abigebat, ad eum undique multiplicius confluebant. Hoc quoque fere ubique accidit, ut fugiant dum quaeruntur, dum fugantur accelerant. Et haec quidem uia compendiosissima et honestissima est ad diuitias.
 20 Cum enim diuitiae prudenter excluduntur, et uita aeterna acquiritur et cumulus diuitiarum accedit. Et si hoc nimis arduum uidetur aliis, uel a iudicibus tam ecclesiasticis quam mundanis, qui professione aut sacramento iustitiae obligati sunt, impleri oportet. Vtrorumque siquidem forma
 25 Samuel est, qui sic praefuit sacrificiis ut non parceret sanguini impiorum, sic iudicia utraque exercuit ut nullum b

8 obtinuit C

14 hostium B

4 *Quis nescit Ypodamiam etc.*: v. *Serv. Comm. in Verg. Georg. iii. 7*; sed uidetur aut ipse Ioannes aut nescio quis auctor quem sequebatur fabulam de Hippodamia et Pelope cum fabula de Atalanta et Hippomene confudisse.

7 *pecuniae contemptorem*: Ita appellari potuit Hippomenes qui, neglectis malis aureis quae ut colligeret in medio cursu morata est Atalanta, ipse et victoria et uirgine potitus est; v. Hygin. *Fab. 185*, *Serv. Comm. in Verg. Aen. iii. 113*.

9 *cereos*: Male legebatur in codicibus quibusdam *cereis* pro *aereis* in Servii loco supra cit. qui Myrtilum ab Hippodamia corruptum *factis aereis (cereis) axibus* uictoriam Pelopi dedisse narrat. 9, 10 *incorruptionis*: quam significare potest cera, quippe quae corrumpi, id est putrescere, non solet. 14 *ad ostium pulsant*: v. not. ad. c. 9 (561 A).

15 *Eugenius*: sc. Eugenius III papa, de quo supra c. 15 (577 C).

25 *sic praefuit etc.*: v. 1 Reg. xv. 33.

26 *sic iudicia etc.*: v. 1 Reg. xii. 3. *utraque*: sc. ecclesiastica et civilia.

opprimeret et de manu cuiusquam nichil accepit. Hoc conscientia Samuelis attestatur et populus, et tamen non satis fit conscientiae scrupulosae, nisi sacramento suum populus testimonium roboraret. Ait enim: Testis est Dominus aduersus uos et testis Christus eius in die hac 5 quia non inueneritis in manu mea quippiam. Et dixit: Testis. Cuicumque obtestati prouinciales tale testimonium perhibent, ad iudicium omnipotentis et omnia scientis Dei securus accedat. Prouide namque causam instruit qui in examine conscientiam producit et diem humanum, quorum 10 est iudex conscius in excelso. Qui uero cum Samuele non discutiunt hic iudicia sua, sed prompti ad excusationes c in peccatis quasi lotis manibus cum Pilato clamant: Mundus ego sum a sanguine iusti huius; quia contra legem peccauerunt, per legem dampnabuntur. Sed et illi dam- 15 pnationis erunt participes, qui eos possunt cohibere nec uolunt. Et de his quidem satis dictum est sapienti. Proinde ad proportionem manuum, quam Plutarcus induxit, transeat stilus.

EXPLICIT LIBER V

20

1 post Hoc add. testatur M : Testatur hoc S 2 atestatur S 5
 cristus S 20 Explicit Liber Quintus AM

4, 5 *Testis est Dominus etc.* : 1 Reg. xii. 5. 10 *conscientiam etc.* :
 v. 1 Cor. iv. 3, 4 *Mihi autem pro minimo est ut a uobis iudicer aut a die
 humano; sed neque meipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum; sed
 non in hoc iustificatus sum; qui autem iudicat me, Dominus est.* 12,
 13 *excusationes in peccatis* : Ps. cxl. 4. 13 *lotis manibus etc.* : v.
 Matt. xxvii. 24. 13, 14 *Mundus : Innocens Vulg.* 14 *quia
 contra legem etc.* : v. Rom. ii. 12. 17 *satis dictum est sapienti* : v.
 Ter. Phorm. iii. 3. 8. 18 *manuum* : v. supra c. 3 (540 c).

